

ALEKSANDER SOLJENİTSIN

GULAG TAKIM ADALARI

Son Cilt 3

Katorga'nın Dönüşü
Sürgünde
Stalin'den Sonra

"Soljenitsin, bu anıtsal epik eserin son cildinde tarihî ve insanî, tüyler ürpertici bir bilânço çıkarıyor.

NEBİOĞLU

GULAG TAKIM ADALARI

NEBİOĞLU

1, 2, 3 — Gulag Takım Adaları, A. Soljenitsin

4 — Sovyet Liderlerine Açık Mektup, A. Soljenitsin

5 — Saharov'un İsyanları, Andrey D. Saharov

6 — K. G. B. (Rus Gizli Emniyet Tişkilâtının İçyüzü) — John Barrov

7 — Beria'nın Anıları — Alan Williams

8 — Soljenitsin'in Hayatı — Osman Nebioğlu

9 — CIA. (Amerikan Gizli Emniyet Teşkilâtının İçyüzü) V. Marschetti ve J. D. Marks

10 — Kissinger, M. ve B. Kalb

on Cilt

Katorganın Dönüşü
Sürgünde
Stalin'den Sonra

Rusça Aslından Çeviren :

SELİM TAYGAN

3. Cilt, Birinci Bası

★ Kapak : İbrahim Ersaraç

★ Nebioğlu Yayınevi Ltd. Şti. Matbaasında basılmıştır.

N. Y. 1056 / 77

Yazar sürgünde iken 1953.

1918 - 1956

Sanatkârca Araştırma Denemesi.

Beşinci Bölüm

Kotorganın Dönüşü

«Sürgün cezasının çekildiği,
pranganın vurulduğu Sibirya'dan,
Sovyet Sosyalist bir Sibirya yaratalım!»

Stalin

İçindekiler

Beşinci Bölüm : Katorganın dönüşü

1 —	Sürgünler	11
2 —	Devrim Meltemi	40
3 —	Zincir, hep zincir	58
4 —	Sesimiz niye çıkmıyordu ?	79
5 —	Koşuk Kayrak Altında, Gerçek Taş Altında	100
6 —	İnanlı Kaçak	126
7 —	Beyaz Kedi Yavrusu	155
8 —	Moral Gücüne ve Tekniğe Dayalı Kaçışlar	189
9 —	Otomatik Silâhlı Oğullarımız	213
10 —	Kamp Toprağı Alev Alev Yanıyor	222
11 —	Zincirleri Parçalamada İlk Deney	243
12 —	Kengir'in Kırk Günü	279

Altıncı Bölüm : SÜRGÜN 327

1 —	İlk Özgürlük Yıllarında Sürgün	329
2 —	Çiftçi Vebası	345
3 —	Sürülmüşler Çoğalıyor	365
4 —	Halkların Sürülmesi	382
5 —	Süre Sona Erdi	403
6 —	Bir Sürgünün Mutluluğu	420
7 —	Özgürlükte Tutuklular	443

Yedinci Bölüm : Stalinsiz Geçen Yıllar 469

1 —	Geçmişe göz Gezdirirken	471
2 —	İdareciler Değişir, Adalar Kalır	484
3 —	Yasa Bugün	504
	Sonsöz	525
	Sonsözden Sonra Diyeceklerim	527

1 Sürgünler

Gönül yüceliğini ortaya sermekle işe başlamak, devrime özgü bir alışkanlıktır. Devrim ayrıca, pek çok şeylerden bir an önce kurtulmak da ister; k ü r e k sözü, bunlar arasındadır. Oysa DOPR düşüğü veya kaypak ITL (1) yanında, k ü r e k (2) kelimesinin çıkardığı tok sese bakın! Hele yargıçlar kürsüsünden kulağınıza yankılandığı zaman, duraksamış giyotinin sesine benzer. Yargılama size salonunun dışına çıkmaya zaman bırakmadan, son umudunuzu da, bel kemiğinizi de kırar. «Kürek hükümlüsü» deyimi öylesine korkunç ki, öbür tutuklular, aralarında konuşurken, «ah, işte gerçek cellât bunlardır» diye ahkâm keserler! (Korkudan ve umuttan doğma insanların eski huyudur: benzerleri içinde ne kendilerini, ne de durumlarını en kötü olarak görmek isterler; «onların üzerinde n u m a r a var, belli ki malın gözü! bizim üzerimizde yok», diye övünürler. Az bekleyin, sizin de olur!)

Stalin eski sözlere bayılır, devletleri yüzyıllarla yaşatanların, onlar olduğunu bilirdi. Ortada proleterce hiç bir gereklik yokken, subay», «general», «direktör», «yüksek» gibi, vakti zamanında aceleyle kaldırılan terimleri yeniden diriltiverdi. Bu arada, Şubat devriminin 26 yıl önce kaldırdığı kürek cezası müessesesini de yeniden yaşattı. Yıl 1943, Stalin, tüm güçlüklerin arkada kaldığını zannediyordu. Halkın Stalingrad'ta elde ettiği zaferin sivil plânda verdiği ilk meyveler Demiryollarının askeri idareye devri hakkında çıkarılan hükümetin kararıyla (ki, küçük çocukların ve köylü kadınların askeri mahkemelerde yargılanmasına yol açıyordu), bir gün ara ile 17 Nisanda çıkan, kürek cezasıyla darağacının ihyasına ait kanundu. İşte, eski zamanların yadigârı, faydalı bir müessese daha: uzatılmış ölümü sergilemeye elverişli duruma getiriyordu. Davulun sesi uzaktan hoş gelir. Bun-

(1) Yolagetirme çalışma kampı

(2) Kürek cezasına Rusça «K a t o r g a» derler. Bizim «kadırga»dan gelme söz.

dan sonraki askeri zaferlerin hepsi, küreğe ve sehpaya yeni kadrolar sağlamaktan geri kalmadı. Kadrolar önceleri Koban ve Don yöresinden, sonraları doğu Ukrayna, Kursk, Orel ve Smolensk dolaylarından toplandı. Ordunun hemen peşinden gelen 3 yargıçlı heyetler, yakaladıklarını tez elden ya ölüm sehpasına veya kürek hükümlüsü için yeni kurulan kamplara yolluyorlardı.

Anlaşılan, Vorkuta'nın 17 inci maden ocağında kurulu kamp, kendi türünün ilki idi. (Norilsk ve Cez Kaz Gan'dakiler sonradan organize edildi.) Kamplardan umut edilen amaç, asla gizlenmiyordu: tutuklular yitirilmek isteniyordu. Bu kamplar, açıktan açığa, birer insan kırma makinası olmakla beraber, GULAG'ın geleneği de korunuyordu: ölümü geciktirmek, ölmeden önce hükümlüden yarar sağlamak gerekiyordu.

Tutukluları, Kuzeyde öteden beri yapıla gelen 20x7 metre boyutundaki hafif barakalara tıkarlardı. Bu yapıtların üstü tahta ve talaşla örtülüydü. Barınak, peyke kullanılması halinde 80, yan yana yatılması halinde, 100 kişilikti. Kürek hükümlüsü olduğu zaman bu barakalara 200 kişilik gruplar tıkılıyordu.

Fakat bir sıklaştırma, sıkıştırma asla söz konusu değildi: grubun yarısı içerde iken, öbür yarısı dışarda iş görüyordu.

Çalışanların çevresi köpekli nöbetçilerle sarılıydı, aklına esen onları döver, morallerini yükseltmek için, silâhının namlusunu yanlarına çevirirdi. Göreve gidenlerin veya görevden dönenlerin üzerine şarjörü boşaltmak veya boşaltmamak - nöbetçinin keyfine bırakılmış bir işti, çünkü ölenlerin hesabı askerden sorulmazdı. Yürüyüş halinde olan, kürek hükümlüsünden oluşan bir tutuklu grubunu, öbürlerinden ayırmak çok kolaydı: bitik, perişan durumları taa uzaktan göze batıyordu.

Norilsk'in kutup fırtınasına önem vermeden, 12 saatlık mesailerini el yordamıyla kaya taşı kıranlara, bütün bu süre için 1 kez 10 dakikalık ısınma molası verilirdi. İstirahata ayrılan öbür yarım günlük süre ise, olabildiği kadar saçma bir şekilde programlanırdı: bölgeden bölgeye geçirilmek, tabur olmak, üstünü aratmak bu zamanlarda yapılırdı. Oturma bölgesine gelir gelmez, tutuklular hiç bir zaman havalandırılmayan penceresiz barınaklarına tıkılır, kapılar kilitlenirdi. Kışın barakanın içinde oluşan ekşimsi, nemli ve pis kokuya, alışık olmayan insan, 2 dakikadan fazlasına dayanamazdı. Bir kürek hükümlüsü için, oturma bölgesi, çalışma bölgesinden beterdi: helâya, yemekhaneye veya sıhhiyeye gitme izni hiç bir zaman verilmezdi. Bütün ihtiyaçlarını bir idrar kabı ile yemeğin dağıtıldığı gişe karşılardı. İş-

te, Stalin'in kürek cezası, 1943-44 görünümüyle, hapislerde görülenin en kötüsü ile kamplarda görülen en kötüsünün bileşimi olarak, karşımızda. (*)

«Dinlenmeye» ayrılan 12 saat içinde, sabah akşam yoklaması da vardı. Kürek cezalısının yoklaması, öbür tutuklununkine benzemez: numara, artık bıkkınlık getiren soyadı, ad, baba adı, doğum yılı ve yeri, kanun maddesi, hapis süresi, karar veren merci ve özgürlüğe kavuşacağı tarih, dil sürçmeden, günde iki kez söylenmek zorundadır. Tekmili verenin dışında kalan 99 kişiye de, aynı şeyi dinlemek ve kahrolmak düşerdi. Günde iki kere yapılan yemek dağıtımı, dinlenme süresi içindeydi. Aynı gişeden hem yemek dağıtılır, hem boş taslar toplanırdı. Kürek cezalısı mutfakta çalıştırılmaz, yemek kapları kendisine taşıttırılmazdı. İç hizmetlerde çalıştırılanlar, yalnız hırsız, serseri, çapulcu gibi, adi suçlulardı. Kürek cezasını çekenlere, bunların da çektirmediği yoktu! Hem idarecileri memnun etmek, hem de kendi yaşayışlarını düzeltmek için, serseri takımı siyasilerin son pılıpırtısını yağmalamaya kararlıydılar. Diğer hapis yerlerinde olduğu gibi, burada da, Ellisekizinci madde [1] konusunda NKVD nin ve hırsızların görüşleri birbirini tutuyordu.

Tutuklulara açlık çektirildiği hususunun anlaşılmaması için bordrolara, göz boyayacak nitelikte bile olsa, «maden ocağı zammı» ve «prim yemeği» gibi gülünç laflar eklenirdi. Tutukluya ulaşana kadar 3 yağmalamadan geçen bu gıda maddeleri, isim çağrılarak, aynı gişeden ve fiş karşılığı dağıtılırdı. Bu işin bitiminde, herkesin uykuya dalacağı sırada, bu defa ertesi güne ait fişlerin dağıtımı başlardı. (Oysa öbür tutukluların fiş alışverişi yoktu, bunu muhasebeci yapardı).

Sonuç olarak, koğuşta geçirilen 12 saatin ancak üçte biri uykuya ayrılabiliyordu.

Kürek hükümlüsüne, yapılan işe karşılık, elbette hiç bir ücret ödenmezdi. Dışardan paket veya mektup almak hakkı da yoktu. (bulanmış ve afyonlaşmış kafalardan eski ö z g ü r -

---

(*) Çehov'un tanıklığına göre, çar zamanı zindancıların türeticiliği daha zayıftı Sahalin'deki Aleksandrovsk hapishanesinde küreğe mahkûm olanlar, bahçeye de, 100 numaraya da, hattâ bir günlüğüne şehre bile çıkabiliyorlardı (koğuşlarda idrar kabı bulundurmak ihtiyacı bile yoktu). Bu duruma göre "kürek" cezasının öz anlamını bile (zincirle peykeye bağlı olarak kürek çekmek eylemi) ve onu doğru uygulayan, yalnız Stalin idi.

(1) Ellisekizinci maddeden hüküm giyenler=siyasî tutuklular.

lüğün son izi kazınmalıydı. Bundan böyle, Kutup gecesi karanlığına bürülü tarakada yaşayanların beyninde iş konusu dışında her konu, yok edilecekti).

Bu koşulların etkisinde kalanlar direnme gücünü çabucak erittiklerinden, ölüm fazla beklemezdi.

Vorkuta'nın ilk «alfabe» si, 28 harf, her biri 1 den 1000 numaraya kadar, eder 28.000 kişi, 1 yıl içinde toprağa girdi.

Bir ay içinde olmadığına şaşmak, bize düşer (*)

Norilsk'te, 25 inci kobalt fabrikasına, maden götürmek üzere lokomotif ve boş vagonlar yanaşırken, her şey bir an önce bitsin diye, tutuklular kendilerini trenin altına atarlardı. Aynı kampta iki düzine insan, umutsuzluğa kapılarak, tundraya (bitkisiz bozkır) kaçtı. Peşlerine uçaklar salındı, hepsi yakalanarak kurşuna dizildi, cesetleri teşhir edildi.

Vorkuta'nın 2 sayılı maden ocağında, kürek cezasına çarptırılan kadınlara mahsus bir kamp şubesi bulunuyordu. Kadınların numaraları sırtlarında ve başlarındaki çevrelerde yazılıydı. Onlar bütün yeraltı görevlerine katılır, kimi vakit plân dışında fazla iş çıkarırlardı. (**)

Kulağıma hemşehrilerimin ve çağdaşlarımın sesleri geliyor, diyorlar ki: — Durun Savunduğunuz k i m s e l e r i hiç düşündünüz mü? Onları savunacak cesareti nerede buldunuz? Onlar kamplara yitirilmek için konmuştu, hakları buydu— tümü hain, politzay ve bürgermeister (1)! Ettiklerini buldular! Acaba, onlara acır mısınız? — (Bilindiği gibi bu durumlarda e l e ş t i r i , edebiyat çerçevesini aşarak m a k a m l a r ı n alanına girer). Ya hapsedilmiş kadınlar? — Tümünü Almanlar ş i l t e olarak kullandılar! Kadın hançerelerinden çıkan cevaba kulak veriyorum, kendi kendime düşünüyorum: bizim ka-

---

(*) Çehov'un zamanında Sahalin adasında barındırılan tüm kürek hükümlüsünün sayısı - siz söyleyin, ne kadardı? - topu topuna 5905 kişi. Bu kadarına 5 harf da yeterdi. Bizim Ekibastuzdakilerin sayısı da o kadar-dı. Spask çok daha büyüktü. Sahalin'in yalnız adı korkunçtu, hepsi o kadar, bir kamplık ünite idi. Yalnız Steplag bunun 12 katıdır. Steplag gibi daha 10 kamp vardı. Toplamı kaç "Sahalin" eder? Varın, siz sayın.

(**) Sahalin'de kadınlar için kürek cezası uygulanmazdı (Çehov)

(1) Politzay, Almanca polis, Bürgermeister- belediye başkanı demektir. Almanların işgal altındaki topraklarda, kendilerince yerli halktan seçilen kimseler.

dınlar [illegible] kadınlara **şilte** dediler, durumu büyütmüş olmayayım?

İşin içinden sıyrılmak kolay, zamânın adetlerine uyarak, geçmişimize mal edilen **şahsa tapma** alışkanlığımız her şeyden sorumlu tutulur, olur biter. Diyelim, kadınların kamplara konuşlarıyla ilgili olagan dışı bir iki olay anlatılır (işte bir tane: kendilerini gönüllü olarak hava kuvvetlerine kaydettiren Komsomol [1] üyesi 3 genç kız, hafif bombardıman uçaklarıyla uçarken, bombaları hedefe atmaya korkmuşlar, boş tarlaya bırakmışlar. Komutanlarına «görevi yerine getirdik» demiş iseler de, sonradan içlerinden biri, Komsomola karşı vicdan acısına karşı gelemnemezlikten olacak, durumu örgütün organizatörüne ve kendisi gibi bir genç kıza, anlatmış. Haliyle, Özel Kısım, durumu anlamakta geç kalmadı. Kızlar yirmişer yıl kürek cezasına çarptırıldılar). «Stalinin zorbalığı bunca dürüst Sovyet vatandaşının cezalandırılmasına sebep oldu» diye haykırmak da var. Haykırırız, ondan sonra da güceniklığimiz, zorbalara karşı değil de, bugün uslanmış bulunan komsomol ve komünist partisi üyelerini boş yere suçlandıranlara karşı devam edecektir.

Ne olursa olsun, bu sorunun ayrıntılarına girmeden geçmek, bize asla yakışmayacaktır.

Kadınlardan başlayalım, malûm ya, onlar bugün azat edilmiş durumda. Gerçi eskisine oranla, iki misli çalışmaktan azat edilmediler ama, yine kilise nikâhından, sosyal azımsamanın verdirdiği rahatsızlıktan ve kaynana zulmünden hayırlısıyle kurtuldular. Fakat sorarım sizlerden, kendi vücudlarına ve kişiliklerine sahip olma hakkını kullandıklarında, bunu vatana ihanet saymakla, sakın onlara kaynananın en âlasını hediye etmiş olmayalım? Stalin öncesi devrede, tüm Dünya literatürü, aşk'ın milliyet ve sınır tanımadığını, o anlamlarda bağımlı olamıyacağını ilân etmemiş mi idi? Yoksa diplomatların ve generallerin öneri ve emirlerine mi bağlı kalacaktı? İşte bu alanda da, biz Stalin'in ölçeğini kullanıyorduk, Yüksek Sovyet Başkanlığının onayı olmadan, birleşemiyorduk. Vücudun vatana aittir.

Düşmanla cenk meydanında değil de, yatakta karşılaştıkları zaman, acaba yaşları neydi? Daha önce bunu düşünelim. Herhalde 25 veya 30 dan yukarı değil. Öyle ise, çocukluk çağından çıkar çıkmaz, terbiyeyi Ekim Devriminden **sonra**, Sovyet okul ve ideolojiyasından aldılar! Kendimizin ektiğine mi kızıyoruz şimdi? Onbeş yıl süreyle vatan denilen nesnenin olmadığım,

(1) Komsomol — Komünist Gençlik Örgütü.

gericilerin uydurmasyonu olduğunu haykırdık durduk. Kimi kızın kafasında o sözümüz kaldı. Kimisi toplantılarımızın, mitinglerimizin, gösterilerimizin, öpücüksüz sinemalarımızın yavanlığından usandı, kucak kucağa dans edemeyişimizi kınadı. Daha başkaları, Batılı erkeğin centilmence tutum ve davranışlarına yenildi ki, beş yıllık plân uygulayıcısı delikanlılarımıza ve komutanlarımıza bunlar öğretilmemişti. Kadın milletinin daha başka grubunu, ağızlarına koyacak lokma bulamayanlarla, yakınlarından ayrı düşmemek için, başka çare bulamayanlar oluşturuyordu.

Bransk eyaletinin Starodub kentine ben, çekilen düşmanın hemen arkasından geldim ve ora halkından duydum: bir süre önce şehirde garnizon olarak kalan ve şehri bizim partizanlara karşı koruyan birlik, bir Macar birliği imiş. Başka yere gitmesi için emir geldiğinde, istasyon, Macar erlerini geçiren, ağlaşan ve bağrışan kadınlarla dolmuş. Olayı bana anlatan lâtifeci kunduracının sözlerine bakılırsa, kendi kocalarını savaşa uğurlarken, öylesine üzülmemişler.

Tribunal (Üçlü Yargıç Heyeti) Starodub'a günlerden sonra geldi. İhbarlara kulak vermeden, yapamamıştı herhalde. Kentin sulu gözlü kadınlarından Allah bilir kaçını, Vorkuta'nın 2 sayılı maden ocağına yollladılar.

Vatandaşlarım, çağdaşlarım, siz söyleyin, suçlu kim? Bu kadınlar mı, yoksa, toplum olarak, biz mi? B i z l e r acaba ne idik de, kadınlarımız bizden yüz çevirdiler, işgalcilere döndüler? Bu olaylar, tarihteki yolumuzun seçiminde gösterdiğimiz isticalin, geçmişten ders almayışımızın, geleceği görmemenin cezasıdır. Daha nice yıllar ödeyeceğimiz, sayısız ceremelerden biri olsa gerek.

Söz konusu kız kadın takımının çarptırılacağı ceza, olsa olsa kınama cezası olmalıydı, (fakat yine de ifadeleri alınacaktı). Haysiyet iğneleyici sözler, nesine yetmezdi. Fakat onlara kürek cezasını vermek, Kutup bölgesindeki ölüm kampına yollamak, neye gerek?

— Ama bunu yapan Stalin idi! Beriya?

Özür dilerim, değil! Kadınları oraya yollayanlar, orada tutanlar ve son darbeyi indirenler, bugün emekçilerimizin saflarındadırlar. Kurullarda görevleri var; ahlâk yönünden bizleri denetiyorlar. Ya biz? Hepimiz? «Alman şiltesi» sözü kulağımıza çalındığında ne yaptık? Onama anlamında başımızı salladık ve hepsi o kadar. Bugün o kadınları suçlamaya devam etmemiz sosyal açıdan, bir tehlikenin belirtisidir. O günlerde, kadınların

kamplara kapatılması olayı bile daha az tehlikeliydi.

— Kadınları geç, diyorlar, içeri tıkılan erkekleri anlat! Onlar suçlu idiler ya! Hem vatana, hem topluma ihanet ettiler!

Bu suçlamadan da sıyrılma yolu yok değil. Baş suçluların, yargıçlarımızı ve sehpalarımızı beklemeden, Batıya kaçtıklarını hatırlatabiliriz (ki, doğrudur). Pek çokları bunu başardılar. Tepeleyici ve uslandırıcı organlarımız ise, önceden tayin edilen suçlu yüzdesini, «kuzuları» yakalayarak, tamamladılar. Bu vadide ihbarların büyük yararı görüldü, şöyle ki: birinin evine Almanlar yerleşti — sevilmesi için bir sebebin olması gerekmez mi? Öbürü kendi arabasıyla Almanlara ot taşımış — düşmanla işbirliği yapma anlamına gelmez mi? (*)

Önemsizleştirmenin yolu burada da açık: cezalandırmadaki aşırılık, **şahsa tapma** eğilimimizin hesabına geçirilir, geçmişe aittir denir, durum düzelmiş gösterilir, olur biter.

Fakat bir defa başladıktan sonra, konumuza devam edelim.

Öğretmenlerden ne haber? Paniğe kapılmış orduların kaçarken, okullarıyla, öğrencileriyle bıraktıkları hocalardan ne haber? İçlerinden kimi 1, kimi 2, 3 yıl Alman işgalinde kaldı. Levazımcılar, beyinsiz, generaller yeteneksiz çıktıysa, öğretmenler n'apsın? Çocukları okutmaya devam etsinler mi, etmesinler mi? Ya çocuklar? Onbeşi bir araya gelince onlara çalışma yolu da, çetecilere katılma yolu da açıktı. Fakat daha küçük olanlar? Onlar ne yapacaktı? Yüksek komutanların hatalarını, günahlarını, bir iki yıllığına hayvanlaşarak mı, ödesinler? Okumasınlar mı? Baba şapka vermedi diye, kulaklarımızı donduralım mı?

Danimarka, Norveç, Fransa veya Belçikada bu sorunun benzeri bile ortaya çıkmadı. Akıldan yoksun idarecilerin yaptıkları hatalardan ötürü veya ağır, ezici koşulların zoruyla düşmana terk edilen topraklarda kalan halktan, hayatlarına son vermeleri istenmiyordu, orada. Okulu da, demiryolu da, kent ve köylerin muhtar idareleri de işler durumdaydı.

Ne var ki, bazı kişilerin (haliyle bizimkilerin) beyinleri, kafataslarında 180 derece dönüktü. Öğretmenlerimize yollanan imzasız mektuplarda «öğretim yasak! Bunun hesabını vereceksiniz», yazılıydı. Demiryolunda görev almak, onlarca, düşmanla işbirliği yapmak anlamını taşıyordu. Muhtar idarelere gelince, orada görev almanın, hainliğin en büyüğüne, duyulmamışına ve eksiksizine katılmanın ta kendisiydi.

(*) **Hakkaniyetten ayrılmayalım: 1946 dan sonra bu madde suçlusuna, kimi zaman 20 yıl zindan yerine, 10 yıl İTL verilirdi.**

Öğrenimini yarıda kesen öğrencinin, büyük bir ihtimalle, devam etmeyeceğini bilmeyen yok. Tüm zamanların ve bütün halkların biricik dâhi strateji uzmanı pot kırdıysa, bitkiler yetişmeye devam etsin mi, etmesin mi? Çocuklar okusun mu, okumasınlar mı?

Olumlu çözüm için elbette ödenecek bedel vardır: Palabıyıklı resim okuldan çıkacak, bir ihtimalle, yerini badem bıyıklısı alacak. Noel ağacının kurulması Yılbaşından öncesine alınarak, Noel gecesine rastlatılacak, okul müdürü o gece, ve daha nice geceler imparatorluk tarihiyle ilgili yıldönümlerde, hârikalar hârikası yeni hayat hakkında konuşmalar yapacaktır. Oysa, yaşanan hayat çirkin. Ne çıkar? Önceki yaşayış için de «hârika» denilirdi, ama çirkinliklerle doluydu.

Günaha girilirdi, eskiden çocuklara daha fazla yalan söylenirdi, çünkü durulmaya ve yerleşmeye zaman bulan yalan, eğitim müfettişleri ve metodoloji, uzmanlarının yardımıyla, okul programlarına sokulmuştu. Her derste, konu ister solucan anatomisi isterse dil bilgisinden bağlama edatı olsun, yerli veya yersiz, Allahı yermek, kaçınılmaz koşuldu. İman sahibi olsan bile, Ona yumruğunu göstereceksin. Arkadan, içinde yüzdüğümüz sınırsız hürriyete övgüler yağdıracaksın (kapı çalışını bekleyerek, uykusuz geçirdiğin gecenin sabahında). Turgenev'i yüksek sesle okurken veya işaret değneğiyle haritada Dnepr nehrini gösterirken, devrim öncesi fakirliği lânetlemek, bugünkü bolluğu göklere çıkarmak vardı (oysa, savaştan önce, senin ve çocuklarının gözleri önünde, köylerden nicesi açlıktan yok oldu kentlerde ise, çocuklara karneyle 300 gram ekmek dağıtılıyordu).

Yalanın bu çeşidi, ne hakka, ne çocuk ruhuna, ne de Yüce Varlığa karşı işlenmiş günahtan sayılmazdı.

Kaldı ki şimdi, işgalcilerin dengesini bulmamış idaresinde, daha az yalan söylemek gerekiyordu, üstelik yeni yalanlar, eskinin karşıtı olacaktı! Sorun yaratan durum buydu! İşte bunun içindir ki, vatanın sesi ve yeraltı örgütünün kalemi, ana dil, coğrafya, aritmetik ve tabiat bilgisinin okutulmasına karşı çıkıyordu. Ders ücreti olarak 20 yıl kürek cezasını yeterli gördüler.

Hey vatandaşlarım! Uygun bulduysanız, başınızı sallayın! İşte orada, yanlarında gözetici ve çomarlar, kucaklarında idrar kabı, barakaya giren gurup, onlardır; taşlayın onları! Çocuklarınızı okutan bunlardı!

Bu defa hemşehrilerimden bir takım (çoğunlukla bağışıklılık sağlayan genel müdürlük veya bakanlıklarda çalışarak, 45 ya-

şında emekli olanlar, ne kafa, ne kafa!), yumruklarını sıkarak üzerime yürüyorlar, savunduğum k i m s e l e r i n , işgalciler emrinde çalışan belediye başkanları, polisler, tercümanlar, boku püsürü olduğunu söylüyorlar.

N'apalım, öyle olsun, alçalmaya devam edelim. İnsanları birer kibrit çöpü sayarak, o hesapla, nice ormanları devirenlerdeniz biz. Gün gelecek, sebepleri bizi üzerinde durmaya zorlayacak.

Orkestra ve koro «Asil Gazap...» şarkısına başladı, tüylerimiz diken diken! Bizim tabii, fakat yasaklanmış, alaya alınmış, lânetlenmiş, kös dinlemiş milliyetçiliğimiz bu defa itibarını yeniden ele geçirdi, yasaklardan kurtuldu, yukarıdan teşvik gördü, üstelik k u t l u ilân ediliverdi! Bu durumda bizler, Ruslar, coşmaz da, n'aparız? Asil duygularla çarpan kalpler, tabiattan cömert olan mizacımızın yardımıyla, yerli cellâtların marifetlerini unutturarak, bizi, dıştan gelen cellâtlara karşı birleştirmez mi? Birleştirir, haliyle. Ancak sonradan, yaptığımızın doğruluğu ile ilgili içimizdeki kuşkuyu yenmeye, tezcanlılılığımıza yanmamaya çalışarak, yapılacak başka bir şey olmadığından, alabildiğine h a i n l e r e yükleniriz. Biz onları kinci, eskiyi unutmayan ve bizden daha kötü biliriz.

Onbir asır önce kurulmuş, düşmanı bol, çok savaşmış bir ülkedir, Rusya. — Pekalâ, halkından çok hain çıkmış mıdır? Öbek öbek? — Değil, galiba. Düşmanlar bile, bize, karakterinizde hainlik, kaypaklık, vefasızlık var, diyemediler. Başımızdaki idare, emekçiler sınıfına düşman devlet düzenini temsil ettiği halde, biz böyleydik.

Sonra ne oldu? Sosyal düzenlerinden en âdilinden yararlanan ülke, savaşlardan en hakçası olanına katıldı, halkından on binlerle, yüz binlerle h a i n çıkardı!

Bunlar nereden geldi? Niçin oldu?

Sakın kül altında uyuyan iç savaşın koru, yeniden alev almış olmasın? Yoksa tam olarak yitirilmemiş «beyaz» ların kıpırdanışları mı? Ne gezer! Daha, önce de belirttiğimiz gibi, dışardaki Beyaz Rusların çoğu, körolası Denikin başta, Hitlere karşı Sovyetlerden yana çıktılar. İstediklerini seçebilirlerdi, halbuki. Bizi seçtiler. (*)

Oysa, söz konusu on binler, yüz binler, politsaylar, tepeleyiciler, muhtarlar, tercümanlar — tümü Sovyet vatandaşı safla-

---

(*) **930 - 940 devresini onlar bizimle beraber, kaşıklamadı. Uzaktan, Avrupa'dan bakarak, "Rus milletinin yiğitliğine hayran kalmak", ve 12 yıl süren iç genosidi görmemek, işten değildi.**

rından çıkma kimseler. İçlerinde, Ekim Devriminden sonra olgunlaşmış gençlerin sayısı az değildi.

Kim bunlar? Hangi sebeplerin zoruyla bu yolu seçtiler?

İçlerindeki büyük çoğunluğu, 1920 - 1940 yılları silindirajında da şansen ezilenler veya ezilen aile ilişkileri oluşturuyordu. Kanalizasyonlarımızın bulanık sellerinde anasını, babasını, yakınını, sevgilisini kaybedenler. Veya kendilerini sellere kaptırarak, bata çıka ömürlerini kamplarda, sürgünde tüketenler, sonra da yüzeye çıkanlar. Hapishanedeki yakınına öteberi iletmek için, gişe kuyruklarında çile çekenler. Bir başka kategori insan daha vardı, içlerinde: Ulu Kararnameyle kendilerine toprak vaadedilenler, iç savaşta o toprak uğruna kanlarını dökenler, sonra da o aziz varlığı, kara toprağı, alamayan köylüler. (Sovyet ordusu subaylarına sayfiye yeri olarak ayırılan, adeta ekber evlât hakkı statüsüyle idare edilen topraklar veya Dünyadan yüksek çitlerle ayırılmış, Moskova dolaylarındaki çiftlikler ayrı konu. Onlar bizim). «Başak tıraşından» yakalananlarla, istedikleri yerde oturmak hakkından yoksun edilenler de vardı bu «hainler» grubu içinde. Sevdiği, öteden beri icra ettiği meslekten menedilenleri de unutmayalım (bağnazlıkla esnafa ateş püskürtürdük, yıllarca; bugün bunu unuttuk).

Biz bu insan gruplarını sayarken, öbür vatandaşlarımız, küçükseme ifade eden dudak büküşüyle, «ama bu, kuyruk acısını çekenler, cezaya çarptırılmışlar, zengin köylü çocukları, Sovyet Hükümetine karşı kin besleyenlerdir» deyimlerini kullanırlar.

Biri söyler, öbürü, onama anlamında, başını sallar. Anlaşıldı, mı, dersiniz? Halkı ezmek, halk iktidarının doğal hakkı imiş, sanki. Hastalığın ocağı, çıbanın başı, gadre uğramışların kin gütme, öç alma duygularına bağlanıyor.

Ortaya çıkıp da, bağıran yok: müsaade edin! Şeytanı görün! Sizce, bilinci tayin eden, varlık değil midir? Öyle mi, değil mi? İşinize gelirse, evet, değil ise, hayır mı?

Sonra, yüzümüzde üzüntünün gölgesine de yer ayırarak, yapmacık bir tavırla: «evet, bazı hatalar yapılmadı değil» gibilerinden beyanat verme alışkanlığı da var bizde. Gayri şahsi fiilin kösnücül saflığının — y a p ı l m a d ı   d e ğ i l — formülünün gerisinde acaba, kimler var? İşçiler, kolhozlardaki köylüler, hamallar mı? P a r t i   y a p t ı ! Sorumsuz, değişmez şefler yaptı! — demeye kimsede cesaret yok! İktidarı ellerinde bulunduranlardan başkası yapamazdı ki! Hepsini Stalin'e yükleyelim? Mizah anlayışına sahip olmalıyız. Stalin yaptı, ya sizler, idareci milyonları, sizler nerelerdeydiniz?

Şu var ki, işlenen hatalar, bizlerin gözünde, kesin kontürünü çabucak kaybetti, belirsiz lekenin halemsi görünümünü kazandı. Akılsızlığın, bağnazlığın ve kötülüğün meyvesi olma durumu da gözümüze görünmez oldu. Bundan böyle yalnız komünistlerin komünistleri tutuklamaları hata olarak kabul edilmekteydi. Onbeş, onyedi milyon rençperin perişan edilişini, onların, yok edilmek üzere, uzaklara gönderilişini, ana ve babalarını hatırlamak yasağıyla, küçüklerin dört bir yana dağıtılışını, biz yanlıştan saymıyorduk. Nasıl ki, bu kitabın başında anlattığımız kanalizasyonu ve sellerini hatalı saymıyorsak. Bunun gibi, Hitler ile yapılacak savaş için bizim hazırlıksız olmamız, böbürlenmekteki sahteliğimiz, cephedeki gerilememezi, arada bir döviz değiştirmek zorunluğu karşısında kalışımız ve ancak, ve ancak mukaddes Rusyası için savaşan İvan'ın gayretiyle Volga'da Almanları durdurabilmemiz olayı, ne hatadan, ne ayıptan sayılıyordu. Hatta Stalin'in yararlıklarına bir yenisini katıyordu.

İki ay içinde nüfusumuzun üçte bir kadarını düşmana teslim ettik. İçlerinde yarı yarıya yitirilmiş aileler, Alman geliyor korkusuyla kaçan gözeticilerin bıraktığı, sayıları oldukça kabarık toplama kamplarından kaçışan tutuklular, Ukrayna ve Baltık yöresi hapishanelerindeki mahpuslar bulunuyorlardı. (58 maddesi hükümlüsünü bizimkiler, giderayak, kurşunluyorlardı).

Güçlü iken, biz bu zavallıları ezerdik, işe almazdık, apartmanlardan kovardık, açlıktan gebertirdik. Güçsüzlüğümüz meydana çıkınca, onlardan isteğimiz oldu: kendilerine bütün yaptıklarımızı, tundrada açlıktan ölen çocuklarını, analarını, babalarını, kurşuna dizilmiş yakınlarını, NKVD'deki sorgu ve işkencelerini, açlık kamplarını unutacaklardı. Gün geçirmeden de çetecilere, yeraltı örgütlerine katılacaklardı. Canlarını esirgemeden vatan savunmasında görev almalarını istemekle beraber, savaşın bitiminde kendilerine karşı olan tutumun değişeceğine ilişkin bir garanti de vermiyorduk. Bir ihtimalle, onları yine kurşuna dizecektik, kovalayacaktık, ezecektik. Görülüyor ki, değişecek olan bizler değil, **o n l a r** olacaktı.

Durum böylesine iken, neye şaşacaktık? Alman işgalcilerini karşılayanların çokluğuna mı? Azlığına mı? (Almanları tüze uygulayıcısı pozisyonunda da gördük: Sovyet zamanı ünlü muhbirlerinden, Nikolsk kilisesi diyakozunun ve daha başkalarının idamı olayı).

Dinimize bağlı olanları düşünelim: yirmi yıl süreyle kiliseler kapanır, Allaha inananlar kovalanırdı. İşgalle beraber, kiliseler aforozdan kurtuldu (Almanlar çekildikten sonra bizimkiler, onları hemen kapamayı göze almadılar, utanmış olacaklar). Ros-

tov — Don şehrinde, kiliselerin açılışına büyük halk kalabalığı taşkın bir neş'e ile katıldı; bu millet, Almanlara lânetler yağdıracak durumunda mı idi?

Aynı Rostov'da, savaşın ilk günlerinde Aleksandr Petroviç M. V. adında bir mühendis tutuklanmış, birkaç gün sonra, sorgusu yapılırken, ölmüştü. Eşi, tutuklanmak korkusuyla aylarca rahat uyuyamamıştı. İşgalciler gelince, «hiç olmazsa şimdi uykuya doyarım» demiş kadın. O, şimdi cellâtlarının geri gelmesi için dua mı edecekti?

Ukrayna'nın Vinnitsa kentinde, Podlesnaya sokağının parkında, 1939 un başından sonra, belediyenin yüksek çitle çevirdiği, «Milli Savunma Bakanlığının Yasak Bölgesi» olarak bilinen kısım vardı. Almanlar zamanında, Mayıs 1943 te, bir rastıantı eseri olarak orada yapılan kazıda, gür otların altında, izleri artık kaybolmak üzere olan mezarlar bulundu. Her biri 3x4 metre boyutunda, 3,5 metre derinliğinde, 39 adet toplu mezar. Toprak altından ilk önce idam edilenlerin üst giysileri, sonra baş ayak istifinde, elleri arkada sicimle bağlı, enselerine küçük kalibreli silâhtan kurşun sıkılmış cesetler çıkarıldı. Anlaşılan, hapishanede idam edilenler geceleri buraya taşınıp gömülüyordu. Kiminin üzerinden çıkan hüviyetlerden, içlerinde 1938 yılında «yazışma yasağıyla» 20 yıl hapis cezasına çarptırılanlar vardı. Resim (2) de, yakınlarını arayan kent sakinlerini görüyoruz. Kazılara devam edildi. Haziran ayında, Pirogov hastanesi ve Hristyan ortodoks mezarlığı civarında daha 42 mezar bulundu. Ondan sonra, «Gorkiy Kültür ve Dinlenme» parkında, «kahkaha odası», dans ve oyun salonları altında daha 14 adet toplu mezar bulundu. Genel toplam 95 mezar, 9439 ceset. Bunlar yalnız Vinnitsadakiler, ve rastlantı olarak bulunanlar. Ya diğer kentlerde, milletin gözünden saklananların hesabı ne tutar? Şimdi, işgalcilere karşı çete savaşını sürdürmek için can atanlar, silâha sarılacaklar, bu cesetleri görenler mi olacaktı?

B i z l e r i ve sevdiklerimizi ayak altına alarak ezdikleri zaman nasıl canımız yanarsa, ters durumlarda, **t a r a f ı m ı z d a n** ezilenlerin de canı yanar. Bunu böylece kabul etmek, denkserlik ilkesine her halde uygun düşer. Yitirmeye çalıştıklarımızın da bize karşı kin gütmelerini normal görmeliyiz. Aynı ilkenin icabıdır. Yoksa onlar haksız mı? Teşekkürlerini bildirecek mi, ölecekler?

Almanların emrinde çalışan polis ve belediye başkanlarını (politsay ve bürgermaysterleri), bize karşı ezelden gelme kin'le doymuş olarak biliriz. Öyle söylediler bize. Oysa, kin'in tohumu

bizdendir, «sınayı arttıklarımızdan» dır. Krilenko ne demişti?— «bizce, suç'un her türü, mevcut sosyal sistemin ürünüdür». *) Yoldaşlar, sizin sisteminizin! Kendi öğretinizi bilmeniz gerek!

Bize karşı kılıç kuşananlar, aleyhimize konuşmalar yapanlar içinde, kişisel çıkar gözetmeyen, elinden malı, mülkü alınmayan (ki, zaten yoktu), kamplara tıkılmayan ve orada yakını bulunmayan vatandaşlarımız da vardı. Onların isyanı, sistemimizin tümüne, bireylerin kaderine değer verilmeyişine görüş ve kanıların kovuşturulmasına,

«bunca özgürlük içinde yaşanan
bir ikinci ülke yok ki» (1)

şarkısının alaycılığına, Şefler karşısında el pençe divan duruşumuza, devlet tahvillerine karşı gösterilen isteğin yapmacılığına, genel coşkuya dönüşen alkışlamalarımıza karşıydı! Bizdeki sası havada bu insanlar, normal insanlar, soluk alabiliyorlar mı idi? Bir de bunu düşünmeliyiz. (Peder Fedor Florü'yü sorguya çekenler, onu, işgalci Rumenlere Stalin'in bütün pisliklerini anlatmakla suçladılar. Peder: «hakkınızda başka ne anlatabilirdim ki, bildiklerimi, gördüklerimi, anlattım», demiş. Oysa, bizim usullerimize göre, yalan söylemek, riyakârlık etmek, zevahiri kurtarmak için, ölmek bile gerekiyordu! Sanırım, materializme sığmaz bu, ne dersiniz?)

Eylül 1941 de, orduya kaydolunmadan önce, ertesi yıl Almanların eline geçecek Morozovsk kasabasında, eşim ve ben, çiçeği burnunda iki öğretmen, ev kiralamıştık. Evin iç avlusunu, soyadları Bronevitskiy olan, çocuksuz bir aile ile paylaşıyorduk. Nikolay Gerasimoviç Bronevitskiy, sanki Çehov'un kahramanlarından biri, 60 yaşında, cana yakın, akıllı, kendi halinde bir insan. Burnunda yaylı gözlük varmış gibi geliyor bana ama, olmayabilirdi de. Karısı kendisinden de sessiz, 25 yaş daha genç, lepiska saçlı, yaşıyla orantılı olmayacak kadar olgun. Özellikle ev sahibi ailenin açgözlülüğü karşısında, aramızda çok iyi anlaşıyorduk.

Akşamları, dördümüz, kapı önündeki merdiven basamaklarında oturur, sohbet ederdik. Geceler ılık ve mehtaplıydı, uçak gürültüsü ve bomba patlamaları sessizliği henüz bozmuyordu. Alman saldırısından kaygılanmamızı ve endişelenmemizi, savunmasız küçük ayımızı yutmaya çalışan, göze görünmez kara bulutlara benzetiyordum. İstasyonumuzdan, ardı arkası kesilme-

---

(*) **Krilenko, Beş Yıl İçinde, sayfa 337.**

(1) Rusya'da çok tanınmış ve yaygın, millî duyguları dile getiren şarkının son iki mısraı.

yen, Stalingrada asker taşıyan trenler geçiyordu. Cepheden kaçan siviller kasabamızı korku, doğru yanlış haberlerle dolduruyordu, ceplerden çıkardıkları, kaynağı belirsiz 100 rublelik banknotları çarşıda bırakarak, daha ileriye geçiyorlardı. Düşmana teslim edilen kentlerin adlarını ilk önce onlardan öğreniyorduk. Millete gerçeği bildirmede sakınca gören İstihbarat Dairesi, aynı isimleri bir hayli zaman sonra sıralıyordu. (Bu kentler için Bronevitskiy, «teslim edildi» yerine, «teslim alındı» deyimini kullanırdı.)

Basamaklara çöker, konuşurduk. Genç ve toy olan karım ve ben, hayatla doluyduk, hayatı kapsayan konuları dile getirmek isterdik. Oysa hayat hakkında bildiklerimiz, gazetelerde okuduğumuzu aşmıyordu. Bu bakımdan Bronevitskiy çiftiyle konuşmak, bizim için kolaydı: düşündüklerimizi söylerdik, o kadar. Aramızdaki anlayış başkalığının farkında değildik.

Onlar da karşılarında, zırtapoz gençlikten iki örnek görmüş olmalıdırlar. 1930 - 1940 devresinden henüz çıkmışız, sanki yaşamadık o yılları. 1938 ve 1939 Yıllarının üzerimizde bıraktıkları izlenimi merak ederlerdi; ne olsun? okul kütüphanesi, sınavlar, eğlenceli sportif geziler, dans, amatör tiyatro ve haliyle, aşk, onun çağıydı. — Peki, o sıralarda profesörlerinizi i ç e r i t ı k m ı y o r l a r m ı i d i ? — Tastamam, 2-3 tanesini götürdüler, galiba. Yerlerini doçentler aldı. — Ya hapsedilen talebe yok muydu? Hatırlayıverdik, doğru, üst sınıftan birkaçı götürüldü.— Peki, ne oldu?... — Hiç, dansa devam ediyorduk. — Ya yakınlarınızdan götürülen olmadı mı?... — Hayır, olmadı...

Korkunç şeylerdi bunlar, şimdi detayları hatırlamaya çalışıyorum. Aynen böyleydi. Hele benim şahsen sporcu, dansçı bölüğünden veya ömrünü bilim ve formüllerle tüketen manyaklardan olmayışım, durumu olduğundan da korkunç gösteriyordu. Çocukluğumdan beri siyasete merak bağlamışım, 10 yaşında, henüz sümüklü çocukken, Vişinskiy'ye inanmazdım, ünlü göstermelik yargılamalarda dönen dolaplara şaşardım. Fakat devâsâ görünümündeki o küçücük Moskova yargılamalarıyla, memleketi çiğneyerek yuvarlanan o koskoca çark ve gözümüze önemsiz olarak görülen kurbanları arasında bir bağ kuramıyordum. Çocukluğum kuyruklarda geçti, ekmek, süt, yarma tahıl kuyrukları ve benzerlerinde (o yıllarda et yüzünü görmezdik). Ne var ki, ekmek yokluğunu ben o zaman köy ekonomisinin darmadağın edilişine bağlamıyordum, s e b e b i n i bulamıyordum. Bizler için düşünülmüş bulunmuş bir formül vardı: «geçici zorluklar», deniyordu. Oturduğum büyük şehirde her gece vatandaşlar tutuklanır, tutuklanır ve yine tutuklanırdı ama, ben ge-

celeri sokakta dolaşmazdım ki. Tutuklananların aileleri ise, gündüzleri siyah bayrak asmazlardı, sınıf arkadaşlarım da bana, götürülen babalardan bahsetmezlerdi.

Gazeteleri açtığımızda, asayiş berdevam, her şey yerli yerindeydi.

Gençlik ise, güzel haberlere bayılır.

Bizlerle konuşmakla Bronevitskiy'lerin geçirdiği tehlikeyi ancak şimdi anladım. GPU'dan merhametsizce büyük darbe yiyen yaşlı mühendisin bize anlattığı fazla değildi: birkaç sefer tutuklanmış, hapiste sıhhatinden olmuş, kamplara girmiş çıkmış. Fakat ne zaman ki o tarihte yeni kurulan Cezkazgan kampından söz açılırdı, Bronevitskiy coşardı: bakırla zehirlenmiş suyunu ve havasını, katilleri, Moskovaya yapılan şikâyetlerin faydasızlığını anlatırdı bize. Cez-kaz-gan sözünün kendisi bile üzerimizde, rendenin cilde yapacağı etkiyi yapıyordu, korkunç hikâyeleri ise caba... (Peki, dinledik; Cezkazgan belâsı hikâyeleri Dünya anlayışımızı etkiledi mi hiç? Haliyle değil, çünkü bizden uzaktı. İçimizde değil. Cezkazganı anlatamayız ve anlayamayız. Düşünmemek daha iyi. Unutmak daha kolay).

Bronevitskiy, gözeticisiz dolaşma hakkını elde ettikten sonra, şimdiki karısı olan o zamanın genç kızı, Cezkazgana gitmiş ve dikenli telin gölgesinde, kendisiyle evlenmişti. Savaşın başında mucize kabilinden özgürlüğe kavuşan karı koca, lekelenmiş pasaportlarıyla, Morozovsk'a gelip yerleşmişler. Bronevitskiy, önemsiz bir inşaat bürosunda mühendis olarak, karısı da muhasebeci olarak çalışırdı.

Bundan sonra da ben orduya katıldım, eşim de Morozovsk'dan ayrıldı. Kasaba Almanların eline geçti. Sonra da kurtuldu. Eşimden cephede aldığım mektuplardan birinde şu haber veriliyordu: «düşün hele, Bronevitskiy Almanlar zamanında Morozovsk'ta belediye başkanlığını yapmış! Ne alçaklık» Habere ben de şaştım, sahiden alçak herif, diye düşündüm.

Üzerinden yıllar geçti. Bir yerlerde, hapisane peykesinde yatarken, hafızamı yokladım, Bronevitskiy'yi hatırladım. Onu suçlu görecek kadar toy değildim bu defa. Onu haksız yere işinden çıkarırlardı, onuruyla bağdaşmayan görev verirlerdi, hapsederlerdi, işkence yaparlardı, açlık çektirirlerdi, yüzüne tükürürlerdi.. Ya o? O, başından geçenleri ilericiliğin bir gereği bilmek, kendisinin ve yakınlarının ve hatta bütün bir milletin kısıtlanmış yaşayışını önemsiz saymak zorunluğundaydı.

«Şahsa tapma» adıyla bize doğru savrulan sis kümesi ve zaman katmanları ardından, bugün hem kendimizi, hem de 1930-

1940 yılları olaylarını büzülmüş ve yanlış yerde görüyoruz (kattan kata geçiş, ışınların kırılmasıyla, zaman akışı içinde, bizim değişmemizle olacak).

Stalini tanrılaştırma eğilimi ve kör inançla, bize söylenenlerin hepsini tastamam görme alışkanlığı, milletin bütününe mal ediyorsa da, aslında partiye, gençlik teşkilâtına, şehir öğrencisine, aydın olarak geçinenlere (yitirilmiş ve dağıtılmış sahici aydınların yerine geçenlere) ve kısmen, kentlerdeki küçük burjuvazinin (yani işçilerin *) bir kesimine aitti. Radyolarım hiç kapatmayarak, gün boyunca onu dinleyen ve dinleten, Levitan'ın (1) sesini kendi vicdan sesi yerine koyan kesimdi, o. (Yukarıda «kısmen» sözünü kullandık, çünkü işbaşında 20 dakikalık gecikmeyi affettirmeyen, işçiyi fabrikaya bağlayan Kararnameler, haliyle hükümete savunucu kazandırmıyordu). Şehirlerde azınlıkta, kalan, fakat yine de milyonlarca insan vardı ki, bunlar cesaretleri elverdikçe, radyo yayımı tesisinin fişini, tiksinerek çekerlerdi, her gazetenin her sayfasında yalnız yalan görürlerdi, oylama günü kendilerini basitleşmiş ve mutsuz sayarlardı. İşte bu azınlığın gözünde, bizdeki dikta türü, ne emekçi, ne halk ve ne de, sözün asli anlamıyla, sovyet (2) dikta türü idi. Bizdeki düzen, onlarca, ruh ve ahlâk açısından, kendilerine asla «seçkinler» deyimini yakıştıramıyacağımıza, başka bir azınlığın dikta türü idi.

İnsanoğlu, kendisini duygulandırmayanı anlamakta güçlük çeker. Bir şeye «kötüdür» damgasını vurduktan sonra, içindeki iyi'yi görmez. Hayatımız bütünüyle iğrenç olmadığı gibi, gazetelerimizde yazılanların tümü yalan değildi. Fakat ne yaparsınız, içlerine bol sayıda muhbir serptirilmiş, canı yanmış ve yıldırılmış azınlık, memleketteki yaşayışı tiksindirici gazete sütunlarını boydan boya yalan bilirdi. Hatırlatmamız gerek: o yıllarda bizde radyo alıcısı sayısı azdı, Batının Rus dilindeki yayınları henüz başlamamıştı. Vatandaşların biricik haber alma kaynağı, b i z i m gazeteler ve devlet radyosuydu. Bronevitskiy ve onun gibisinin görgüsüne kulak verirseniz, gazetelerimiz de, radyomuz da, sıvışık yalan kaynağı ve gerçeği gizleme yoluydu. Dış ülkeler için yazılanların hepsi, meselâ Batı Dünyasının 1930 yılı için öngörülen kaçınılmaz çöküşü, Batılı sosyalistlerin ihaneti, Franko-

(*) **1930 dan sonra, işçi sınıfımız, küçük burjuvazimizin belkemiği oldu, tümüyle onlara katıldı.**

(1) Levitan — Moskova radyosunun ünlü, tok sesli spkerinin adı. Önemli haberler, hükûmet tebliğleri ona okutulurdu.

(2) Sovyet — Rusça şûra, kurul, heyet anlamına gelir.

ya karşı istisnasız tüm İspanyolların birleşmesi, yalan çıktı. (1942 de İngiliz imparatorluğu müttefikimiz iken, imparatorluğu güçsüz düşürecek, Hindistana bağımsızlık kazandıracak hain Nehrunun girişimleri anlatılırdı. Bu da yalan çıktı).

«Bizden olmayanlar bize karşıdır» ilkesini kullanan, kin güden ve bizi bıktıran propaganda usulü, Mariya Spiridonova (1) ile çar II Nikola, Leon Blum ve Hitler, İngiliz parlamentosu ve Rayhstag (2) siştemlerini birbirine eşitlik işaretiyle bağlıyordu. Almanyada, şehir meydanlarında yakılan kitaplar ve eski Cermen hunharlığının dirilmesi ile ilgili haberleri (Birinci Dünya Savaşında Cermen barbarlığı, Rus propagandasının ağzında sakızdı) Bronevitskiy ve onun gibiler, niçin gerçek bilsinler? Kantarlı küfürlere hedef olan Alman Nazizmini (az önce, Puankare, Pilsudskiy ve İngiliz muhafazakârlarına eş değerdeki küfürler savurulurdu) Bronevitskiyler, niçin, çeyrek asırdan beri, gerçek anlamda, kendisini, Takımadaları, kentleri, köyleri pençeleyen canavarın bir eşi olarak bilsin? Sonra da, Hitlerciler konusunun gazetelerimizde 180 derecelik görüş farkıyla işlenmesine ne demeli? Bugün, kaka Polonyanın topraklarında kucaklaşan kahraman Rus ve Alman nöbetçileri, Ingiliz ve Fransız bankacılara karşı savaşan mert askerler, «Pravda» nın bir sayfasına basılan Hitlerin nutkunun tamamı derken, günlerden bir gün (savaşın ikinci sabahı), ani bir patlamayla, gazeteleri süsleyen çok değişik başlıklar serisi: meğer bütün Avrupa Alman çizmesi altında inliyormuş! Gazetelerin bu hoppalığı, bir bakıma, yalancılıklarının da ıspatıydı, Bronevitskiy onlara nasıl inansın? Şahsen o kadar yakın tanıdığı celládlarımızın, yer yüzünde bir eşlerinin bulunduğunu nasıl düşünsün? O kanıyı verdirmek için şimdi önüne her gün BBC'nin bülteni konsaydı, en çok inanabileceği şey, Hitlerin Rusya için 2 numaralı tehlike olduğuydu; Stalin varken, 1 numara olamazdı. Ne var ki BBC'nin bülteni önüne konmuyordu. İstihbarat Dairesinin halk nezdindeki kredisi, doğduğu gün bile, TASS'ınkini geçmiyordu, boşaltılmış bölgelerden gelenlerin getirdikleri haberler, birinci elden gelme sayılamazdı, çünkü Almanya veya boşaltılan yerler işgale uğramış topraklardan değildi, oradan gelen tek canlı tanık henüz yoktu. Birinci elden gelme haberler kaynağı olarak elde, Cezkazgan kampı, 937 inci yıl, 932 inci yılın açlığı, kulak'ların (varlıklı rençperlerin) darmadağın edilişi, kilisenin yıkılışı kalıyordu. Alman ordusunun yaklaşmasıyla Bronevitskiy (ve onbirlerle sayılan benzerleri), yirmi yıl-

---

(1) Mariya Spiridonova — Sosyal devrimci, ünlü sulkastçı.
(2) Rayhstag — Alman Parlamentosu.

dır boşuna bekledikleri, tarihin akışı içinde kısa kalan insan hayatında, ancak bir defa çıkabilecek fırsat karşısında kaldıklarını anlamışlardı. Bundan böyle kendilerine yaşatılanıyla, memleketlerine çektirileniyle uyum halinde olmadıklarını bildirebileceklerdi, henüz açıklığa kavuşmamış yoldan ülkelerine ve toplumuna hizmet edebileceklerdi. Oyle düşünürlerdi. Evet, Bronevitskiy hiç bir şey unutmamış, hiç bir şeyi affetmemişti. Rusyayı falakaya yatıran, ona kolhoz sefaletini tattıran, onu ahlâken soysuzlaştıran, en sonunda da korkunç askeri yenilgiye uğratan hükümet, o n u n h ü k ü m e t i değildi. Benim gibi, bizler gibi toylara bakarken, bizlerle konuşurken, fikirlerimizden bizi caydıramadığı için, hasta oluyordu, Bronevitskiy. O, b i r i n i bekliyordu, rastgele birini, Stalin hükümetinin yerini alacak birisini. (Bilinen psikolojik durum: başka olsun da, bizi kusturan kendimizinki olmasın! B i z i m k i l e r d e n daha kötüleri var mı hiç Dünyada? Gerçi, yöre, Don yöresi idi, ora nüfusunun yarısı Almanları bekliyordu). Ömrü boyunca siyasetten uzak kalan Bronevitskiy, altmışı aştıktan sonra, gördüğümüz gibi, siyasete atılmaya karar kılmıştı.

Morozovsk kenti belediyesine başkan olmayı kabullenmişti.

Ondan sonra da, neye uğradığını anlaması, herhalde çok sürmemişti: Rusyamız, gidenler için bir hiç, iğrenti verdiren bir anlam olmaktan ötede bir şey değildi; gelenlerin, aynı konudaki duyguları ise aynı türden, fakat daha kuvvetliydi. Vampir ülkenin kanıyla ilgileniyordu; buna karşılık, eti çürüyebilirdi. Yeni belediye başkanının işi, Rus toplumunu temsil etmek değil, Alman polisine yardımcı olmaktı. Fakat bir defa çarka bağlandıktan sonra, ister istemez, dönecekti. Bir cellâdtan kurtuldu, öbürünün yardımcısı oldu, Sovyet konsepsiyonunun karşıtı olarak bildiği milli görüşü kucaklamıştı, Bronevitskiy, fakat şimdi ne görsün? Her ikisi birleşti: azınlığın malı milli görüş, adeta kalburdan elenerek, çoğunluğunkine katıldı, başından geçenleri, kurşuna dizilmeleri, maskaraya çevirilişi, hepsini unuttu, karşıt görüşün bel kemiği oldu.

Bronevitskiy ve onun gibilerin girdiği dar boğazın çıkar yolu yoktu, ya ölüme, ya da zindana gidilecekti şimdi.

Fakat herkes Bronevitskiy mayasında değildi. Genel kargaşadan çöplenmek isteyenler de vardı. Kısa sürecek şölene, iktidar hırslısı ve kan düşkünü kargalar da üşüşmüştü. Bunun gibisi nereye sokulmaz ki! NKVD'yi bile süslemiyorlar mı idi? İşte Mamulov, işte Dudinsk'teki Antonov veya Poysuyşapka. Onlardan daha iğrenç cellâd düşünülebilir mi? Saltanatları on yıl-

larla sürer, kurbanların sayısı cellâtlarınkinin 100 katı olur. Az sonra gardiyan Tkaç'ın hikâyesini okuyacaksınız, o her iki tarafa da yetişmiş.

Şehiri anlattık, şimdi köye dönelim. Bugünün liberalleri köyü, muhafazakâr ve siyasal açıdan kör olmakla suçlarlar. Ne var ki savaş öncesi, köylü vatandaşlar, büyük çoğunlukla, aklıselim sahibiydiler. Kentlininkinin yanında, kafası daha ayıktı. Baba Stalini hiç bir zaman tanrı yerine koymazdı, Dünya devriminin özlemini çekmezdi. Köylü, normal kafa sahibiydi, o bakımdan toprağın kendisine nasıl vaadedildiğini, nasıl geri alındığını, kolhozlardan önceki giyeceklerini, yiyecek ve içeceğini, ve kolhozlardan sonrakilerini, avluda gezinen buzağının kuzunun ve hatta tavuğun nasıl götürüldüğünü çok iyi hatırlıyordu. Kiliselerin aşağılanmasını ve kepaze edilişlerini de unutmadılar. O yıllarda radyonun hımhım sesi henüz izbelere girmemişti, köylerde gazete okuyabilecek kimse pek bulunmazdı ve bundan ötürü tüm Çan-Tso-Lin'ler, Makdonaldlar ve Hitlerler, Rus köylüsünün yabancısıydı. Yekdiğerinden farkı olmayan gereksiz kütüklermiş gibi, bakılırdı onlara.

3 Temmuz 1941 günü Râzansk eyâletinin bir köyünde, demirci dükkânının önünde köylüler toplandı, radyo oparlörüyle yayımlanan Stalin'in konuşmasını dinliyorlardı. Rus köylüsünün göz yaşlarını bugüne dek görmezlikten gelen merhametsiz demir baba, şimdi ağlamaklı, korkudan titreyen sesle: «Kardeşlerim...!» deyince, mujik'lerden (köylülerden) biri, sesin çıktığı siyah kâğıt hançere dönerek ve kolunu ona doğru uzatarak:

— Al, orospu, bunu ister misin? diye sormuş ve Ruslarda çok yaygın ve sevilen, yakışıksız bir hareket yapmıştı: kol, bilekten kesilecekmiş gibi gösterilir, sıkılmış yumruk sallandırılır.

Gülmekten katıldılar, mujikler.

Köylerin hepsinde anket açılsa, görgü şahitlerine başvurulsa, bu olayın daha nicesini, katmerlisini görürüz.

İşte, savaşın patlak verdiği sırada, Rus köyünde esen hava, buydu. Haliyle, istasyonlarda son yarım litresini deviren, giderayak yakınlarıyla toz toprakta milli oyunlar oynayan yedeklerin havası da buydu. Rus beyinlerinin bugüne kadar kaydetmediği yenilgi, yenilgi üstüne eklendi, eski ve yeni başşehir ve Volga dolaylarına kadar uzanan topraklar, üzerindeki köylerle, kolhoz egemenliğinden kurtuldu. Yalan söylemeye, tarihi peçelemeye ne gerek var? Kimi gerçekler meydana çıktı şimdi; meğer Cum-

huriyetler — bağımsızlık, köyler — kolhoz idaresinden sıyrılmak, işçiler — kendilerini çalıştığı yere bağlayan kararnamelerden kurtulmak isterlermiş! Yabancıların sınırsız gururu, dar kafalılığı olmasaydı, Büyük Almanyanın işine gelen kolhoz sistemini devam ettirmeseydiler, Rusyadan koloni yapmak gibi, bir alçaklığa başvurmasaydılar, işte o zaman milliyetçiliği öngeren ideoloji, elbette katledildiği yere dönmeyecekti. Evet, bunlar hepsi olmasaydı, herhalde Rus komünizminin yirmibeşinci yıldönümünü kutlayamazdık. (Bir de çete savaşına kazaen sürüklenenler hakkında ileride birilerinin bir şeyler söylemeleri gerekecektir: işgale uğramış topraklarda dağa çıkan köylülerden bazıları, silâha sarılmışsa, da bunlar sadece ürününü ve hayvanlarını çetecilere karşı savunmak içindi.)

Ocak 1943 te Kuzey Kafkasyadan kitle halinde göç eden halkı hatırlamayan yok, Dünya tarihinde bu olayın örneğini gösterecek de yok: büyük çoğunluğunu köylülerin oluşturduğu yörenin nüfusu, kış kıyamette, dondurucu rüzgâra bakmadan, yenilgiye uğramış düşmanla, yabancılarla birlikte, zaferi elde eden k e n d i n i n k i l e r i n d e n kaçıyordu.

Hitlerizmin çirkinliğine bakmadan, ümitsizliğe kapılarak, düşman üniformasını giyen yüzbinlerin sırrı, işte bu noktada gömülüdür. Sırası gelmişken, V l a s s o v ç u l a r konusuna bir daha dokunalım. Kitabımın birinci bölümünü okuyanlar, gerçeği tam ve eksiksiz olarak kavramaya henüz hazır değillerdi (gerçi, tastamamını ben de bilmiyorum, özel araştırmalar alanına girer, oysa benim için bu konu, yandan bir konudur). Okuyucumuz kitabımıza başlarken, bizimle beraber, uzun kamplar yolunun henüz başındayken, dikkatini bu konuya çekmiş bulunduk, d ü ş ü n m e s i için kendisine davetiye çıkardık. Şimdi, tüm bu yolculuklardan, konaklamalardan, orman kesiminden ve kamp çirkefinden sonra, okuyucunun daha fazla anlayış göstereceğini umut etmekteyim. Birinci bölümde anlattığım vlasovçular, umutsuzluktan, esaretteki açlıktan, çaresizlikten silâha sarılanlardı. (Burada da düşünülecek nokta: Almanlar, Rus esirlerini yalnızca geri hizmetlerde yarımcı kuvvet olarak kullanmakla, işe giriştiler, kendilerini k u r t a r m a k isteyenler için iyi bir çözümdü, ne diye, koç dövüşü misali, Kızılorduyla çarpıştılar?) Fakat şimdi, daha sonrasına bırakmak imkânı kalmadığından, 941 den önce de, yalnız ve yalnız silâha davranmayı, kızıl komiserleri, ÇEKA ilgilisini ve kollektifleştiricileri tepelemek için can atanları anlatmamız gerek. Lenin ne demişti, hatırlar mısınız? «Baskı altında kalarak, silâh kullanmayı öğrenmek istemeyen, silâhı elde etmeyen millet, köle olmayı haketmiş-

tir» (4 basım, cilt 23, sayfa 85). Sovyet - Alman savaşı, gururumuzu okşamaktan geri kalmadı, liberal tarihsel araştırmalarla aşağılaştırılmış ölçüde köle değilmişiz, meğer. Stalin babacağızın kafasını uçurtmak için kılıça davranırken, köleye benzer yanımız yoktu (nasıl ki, üzerimizdeki kızılordu kaputu içinde, fakat seddin b e r i tarafında boyumuzu bosumuzu gösterirken, yine köleye benzemezdik. Kısa süreli özgürlüğün bu türünü, sosyoloji açısından, önceden görmek, imkânsızdı).

Komünist mutluluğunun 24 yılına katlanan bu insanlar, Dünyada kimsenin bilmediğini, gezegenimizde ve tarihin hiç bir devresinde, bolşevik düzeni kadar merhametsiz ve kanlı, fakat aynı zamanda kurnaz ve becerikli, daha başka bir düzenin olmadığını, taa 1941 de öğrendiler. Üstelik, kendine «sovyet» dedirtmesi de var. İşkenceyle ölen vatandaşlarının sayısıyla, devamlılığıyla, uzağı düşünerek kumpas kurmadaki yetisiyle ve dört başı mamur totaliterliğiyle, Dünyada başka bir örneği bulunmayan devlet düzeni. Hatta çömez Hitler'in kurduğu, Avrupanın gözüne batan rejim bile, bizimkinin yanında yaya kalır. Ve işte şimdi saatları çalıyordu, bu insanların; ellerine silâh veriliyordu, n'apacaklardı? Duygularını bastırarak, kendi ölümlerine gönlü yatmış olarak, bolşevizmi mi yaşatacaklardı? Eski köle yaşayışına mı döneceklerdi? Uğraşlarına sonradan mı başlayacaklardı (bugüne kadar hemen hemen kimsenin yapmadığı iş)? Değil, elbette. Birinci Dünya Savaşında güçsüz düşen Rusyanın vücuduna bolşevizm nasıl girmişse, şimdi de, İkinci Dünya Savaşında, tepelenmesi gerekiyordu. Kendisinin metodu kendisine karşı kullanılacaktı.

1939 Yılı Sovyet - Finlândiya savaşı, savaşmak istemediğimizi göstermişti. Eski Politbüro üyesi, parti organizatörü ve Staline yakın yardımcılardan B. G. Bajanov, bu havadan yararlanmak istemiş, Finlandiyalılara esir düşen bizim askerleri göçmen Rus subayların emrine verdirerek, bize karşı kullanmak istemişti. Onlar Kızılorduyla direkt savaşmayarak, propaganda işinde kullanılacaktı. Finlândiyanın birdenbire teslim olmasıyla, bu plân suya düşmüştü.

Sovyet - Alman savaşının başlama tarihi, can kırıcı kollektifleştirme hareketinin 10 yıl sonrasına, Ukraynadaki büyük kırımın 8 yıl, (a l t ı m i l y o n ö l ü, komşusu Avrupa, farkına bile varmamış), NKVD'nin şeytanca boşanmasından 4 yıl, üretimde çalışanları işyerine bağlayan yasaların çıkarıldığı tarihten 1 yıl sonrasına rastlar. Toplama kamplarında 15 milyon tutuklu varken, yaşlıların da devrim öncesi yaşayışı hatırlamala-

rı karşısında, halkın tabii hareketi, tiksindiği idareden silkinmek, özgürlüğün havasından bir nebze kapmak olacaktı. Belostok ve Smolensk çemberlerinde, her birinde, 300.000, Brânsk ve Kiyev çemberlerinde, her birinde, 650.000 silâhlı adamımız düşmana esir oldu. Cepheler çöküyordu. Rusyanın bin yıllık tarihinde olmamış, her halde başka ülkelerde de görülmemiş olaya tanık oluyoruz: ordular aşırı hızla çok uzaklara çekilirken, vatandaşlar da, ani felce uğramış hükümetlerinden, ağaça asılı cesetten kaçarcasına uzaklaşıyorlardı. (Eyâlet ve kent komiteleri beş dakika içinde toz olunca, hapı yutmuştu Stalin). Yenilgilere sebep olarak «gafil avlanmak» veya «uçak ve tank sayısında üstünlük» gösterilirdi. Yerinde olmayan bir özür: İşçi Köylü Kızıl Ordusunun emrindeki, aynı cinsten silâhlar, sayıca daha fazlaydı. Ülkenin 1941 de geçirdiği sarsıntının son aşamada noktalanmasına, az kalmıştı. Aralık ayına doğru, 150 milyonluk nüfustan 60 milyonu, artık Stalin'in idaresinde değildi. Diktatörün 16.7.941 tarih ve 0019 sayılı emri, çırpınışı açığa vuruyordu ve boşuna değildi: «Bütün (!) cephelerde düşmana doğru koşan (!) ilk temasta silâhını bırakan, çok sayıda (!) eleman görülmüştür», diyordu. (340.000 Belostok çemberi esirlerinden 20.000, kendiliğinden geçenlerdi). Genel durum Staline o kadar karanlık görülüyordu ki, Çörçil'den telgrafla 25 - 30 İngiliz tümeninin Rusyaya yollanmasını istemiş! Daha büyük moral yenilgiye uğrayan başka bir komünist var mı idi?! Ve işte, o devrin havasını yansıtan olay: 436 ncı avcı alay komutanı binbaşı Kononov, adamlarını toplamış, kendisinin Stalini devirecek Kurtuluş Ordusuna katılacağını, bu bakımdan Almanlar tarafına geçeceğini, isteyenlerin beraber gelebileceklerini söylemişti. Karşı çıkan olmadıktan başka, *alayın mevcudu* peşinden yürümüştü! Bir Don Kazağı olan Kononov, *seddin öbür tarafında*, üç hafta içinde, gönüllü Kazaklardan bir alay da meydana çıkarmıştı. Mogilev şehri yakınındaki 5000 mevcutlu kamptan 4000 esir, Kononov'a katılmak istemiş, fakat o hepsini alamamıştı. Tilzit yakınındaki kampta bulunan 12.000 esirden yarısı, «bundan böyle *savaşı bir iç savaşa dönüştürmenin zamanı geldi*» deyimindeki beyana imzalarını atmışlardı. Halkın topluca katıldığı hareketleri, bu arada Brânsk Dirseği olayını da unutmadık: o yörede, Almanlar gelmeden önce ve onlara bağlı olmayan, 8 eyâletten kurulu, ekonomisi güçlü, muhtar bir bölge meydana getirilmişti. Nüfusu 1 milyondan fazlaydı, idaresi Rus idi. İdareciler, isteklerini, tam bir açıklıkla kaleme alınmış programla belirtmişlerdi: Rus Milli Hükümetinin, Alman işgaline uğramış topraklarda Rus bağımsız İdarelerinin,

Rus komutası altında bir kurtuluş ordusunun kurulmasını, Rusyaya 1938 sınırları içinde bağımsızlığın tanınmasını istiyorlardı. Başka bir olay: talebe Rudçenko'nun başkanlığında 1000 kadar Leningradlı genç, Almanların gelişlerini kollamak üzere Gatçino ormanlarına (Leningrad civarı) saklanmışlar, sonra da Alman ordusuna katılmışlar. Amaçları Stalin düzenine karşı savaşmaktı (Almanlar onları geri hizmete almışlar, şoför ve mutfak yardımcısı olarak kullanmışlar). Don yöresi Kazak köyleri de Almanları bağırlarına basmışlardı. Yabancı ordunun gelişi, 1941 yılına kadar, S.S.C.B. halkı için, komünist düzeninden k u r t u l u ş anlamına gelirdi, başka bir anlam da taşıyamazdı; halk bundan sonra, ikinci aşama olarak, onu bolşevizm'den kurtaracak siyasi programın ilânını bekliyordu.

Bunaltıcı Sovyet propagandasının kurduğu duvar, Alman ordularının oluşturduğu kitle ardından, Batılı Ortaklarımızın hürriyet için değil de, yalnızca k e n d i , Batı Avrupa özgürlüğü için, yalnızca N a z i z m ' e karşı savaştıklarını, bu hedefe yürürken de, Sovyet ordularından en verimli şekilde yararlanmak istediklerini, nasıl anlayacaktık? Kendi amaçlarına ulaşır ulaşmaz, orada duracaklardı. Durumu daha başka gözle görmek, müttefiklerimizin h ü r r i y e t i l k e s i uğruna savaştıklarına, bizleri de, daha sıkı bir yönetim baskısının altında bırakmayacaklarına inanmak, daha doğal sayılamaz mı idi?.. Şu var ki, Birinci Dünya Savaşında aynı müttefikler, darmadağın olan ordumuzu kendi haline bırakarak, mutlu hayatlarına döndüler. Acı bir deneme idi, gönlün kavramıyacağı kadar acı.

Yılların bize kazandırdığı görgü ile, Sovyet propagandasının söylediğinin h i ç b i r ş e y s i n e inanmaz insanlar olmuşuz. Dolayısiyle, Rusyadan - sömürge, bizlerden - Alman kölesi yapmak gibilerinden, Nazilere mal edilen tasarımlara da inanmadık. Yirminci asır insanı olduğumuz için, başından geçmeyenler bu masala inanamazdı. Osintorf'ta 1942 de kuruluş safhasında bulunan gönüllü Rus birliğine kendilerini yazdıranlar, birliğin kadrosunu aşıyordu. Smolensk yöresinde ve Akrusyada, gönüllülerden y ü z b i n m e v c u t l u «halk milisi» kuruldu ise de, sonra dağıtıldı. (Milisin görevi, Moskova tarafından idare edilen çetecilere karşı savaşmak olacaktı, fakat Almanlar da korktular). 1943 Yılının ilkbaharında bile, propaganda amacıyla Vlasov'un Smolensk ve Pskov'a yaptığı geziler, başarılı geçti, general coşkunlukla karşılandı. O günlerde dahi halk, bağımsız hükümetimizin ve bağımsız ordumuzun kurulmasını beklemekteydi. Pskov eyâletinin Pojerevitsk bölgesine ait,

oradaki durumu anlatan belgeler elimdedir: garnizon olarak kalan Vlasovçu birlik, taşkınlık yapmamakla, halkı soymamakla, hasat toplama işinde köylülere yardım etmekle, eski Rus üniformasını kullanmakla milletin gözüne girmiş, kolhoz dışı hükümet olarak kendisini saydırmıştı. Bu birliğe katılmak üzere sivil halktan gönüllüler gelirdi (aynen Bränsk Dirseğinde olduğu gibi) - peki, az düşünelim, sebebi ne ola? Savaş esiri kamplarından değildi bunlar! Ne var ki Almanlar, Vlasovçulara kadroyu tamamlamayı y a s a k l a m ı ş l a r d ı . (Politsaylara yazılsınlar, istiyorlardı). 1943 Yılının Mart ayında bile, Harkov dolaylarındaki esir kampında, Vlasov hareketini anlatan beyannameler elden ele dolaşırdı (bunlar sahte idi), sonuç olarak da, 730 s u b a y , Rus kurtuluş ordusuna katılma isteklerini imzalarıyla açığa vurmuşlardı. Hepsi ikibuçuk yıldan beri savaşan, birçokları Stalingrad meydan savaşı kahramanı, kimisi tümen komutanı; kimisi alay komiser subayı! Not olarak geçelim: bu kamp, tok insanların kampı idi, açlıktan umutsuzluğa düşen yoktu. (Aklı küt Almanlar için karakteristik nokta: 730 yazılan subaydan 722 si savaş sonuna kadar kampta bırakıldı, kendilerine görev verilmedi.) 1943 Yılında, geri çekilen Alman kıtaları ardından, onbinleri bulan, kaçan göçmen kalabalığını görüyoruz. Onlar Sovyet topraklarından çıkıyordu, komünistlerin idaresinde kalmaktansa, her şeye razıydılar.

Bizim millet savaşı fırsat bilerek, uzaktan olsun, Stalin'in Hükümetine silâh çekmeseydi, ö z b a b a c ı k l a r ı n ı n yüzüne doğru yumruk sıkarak, «annenin hatırını sormasaydı», işte o zaman halkım, beş para etmez bir millet olacaktı. Bunu söylemek de bana düşer. Almanlarda bir generaller komplosu vardı, - ya bizde? Generallerimizin tavanı, hiçtenliğe örnekti (öyle de kaldılar), parti ideolojisi ve çıkar düşkünlüğü soysuzlaştırmış onları. Başka ülkelerde görülenin aksine, bizdekilerin milli duyguları erimiş gitmişti. Memleketimizde Stalin'e saldıranlar erlerden, köylülerden ve kazaklardan oluşan t a b a n oldu, aralarında göçmen eski asil, zengin veya aydınların sayısı, pek önemsizdi. Baş kaldıranlar, baştan ayağa kadar, t a - b a n d ı . Savaşın ilk devresiyle beraber başlayan kımıldamanın hızı kesilmeseydi, dumura uğratılmasaydı, yeni bir Pugaçov (*) olayına tanık olacaktık. İki olayın ortak yanları, za-

---

(*) E. Pugaçov 1726 - 1775, bir kazak eri. Yayık (Ural) kazaklarına kendisini imparator III Petro olarak tanıtmış, imparatoriçe Büyük Ekaterina'ya karşı isyan çıkarmıştı. Hareket bütün Volga yö-

ten çoktu: geniş halk kitlesini içine alması, ondan destek görmesi, kazakların katılışı, âfet karakterindeki hareketin başında zayıf idarecilerin bulunması gibi. Güdülen amaç da, aynı idi: ne oldum budalası baştaki kötülükçülerle hesaplaşma isteği. Sonuç ne olursa olsun, söz konusu olay, asrın başından 1917 Şubat ayına kadar aydınlarımızın sürdürdüğü, «kurtuluş hareketi» olarak adlandırdıkları kımıldanıştan, halkın yararına olarak gösterilmek istenen amaçlardan ve sonunda, Ekimde olgunlaşan meyvelerden daha gerçek, daha h a l k ç ı ve daha t a b a n s ı idi. Ne yazık ki, açılıp serpilmekten nasibi olmadıktan başka, mukaddes Vatanımıza i h a n e t yaftasıyla gömüldü gitti.

Olaylarda sosyal sebepleri arama ve bulma zevkinden yoksun kalmışız. İşimize nasıl gelirse, öylesine izah ederiz. Hitler ve Ribbentropla dostluk kurma olayına ne buyurulur? Ya savaştan önceki Molotov'un ve Voroşilov'un böbürlenmelerine? Arkasından, sağır edici çarpışla ayılmamıza, beceriksizliğimizi, acemiliğimizi, gafletimizi anlamamıza, korkuya kapılan hükümetin Moskovadan kaçışına, çemberlerde, yarım milyonluk partilerle bırakılan askerlere ne denir? Bu, v a t a n a i h a n e t değildi de, neydi? Daha önemli sonuçlar doğuran ihanet? Peki, b u hainlere o zaman ne diye Granovskiy caddesi apartmanlarında bunca özen veririz?

Taa baştakilerden tutun da, en diptekilere kadar, milletimizin t ü m cellâtlarının ve t ü m hainlerinin yakalanıp yan yana oturtulacağı peyke, çok, ama çok uzun olmalıdır.

Sıra, saygı gözetmeyen soruların cevabını vermek adeti, yok bizde. Onun yerine ağızlarını yayarlar, şöylece konuşurlar:

— Y a i l k e ? Prensibe ne oluyor? Haklı olduğunu düşünse bile, bir Rus, siyasi amaçlarına erişmek için, Alman emperyalizminden destek görebilir mi? Hele vatanı emperyalistlerle amansız savaşa tutuşmuşken?

İşin püf noktasına geldik: sana yüksek gibi görünen ideal için acaba, Rusya ile savaşan Alman emperyalizminin yardımını kabul edecek misin?

Koro halinde gelen sesleri duyuyorum bugün: hayır! Hayır! Hayır!

Öyle olsun, fakat o zaman kurşun mühürlü, İsviçre - İsveç yolculuğunu yapan, ve şimdi öğrendiğimize göre, Berlin'e de uğ-

---

resine yayılmış, Rusya'yı sarsmıştı. 1773 - 1775 yılları arasında devam eden ayaklanma, Pugaçov'un yakalanması ve idamıyla son bulmuştu.

rayan vagondan ne haber? [1] Menşeviklerden meşrutiyetçi demokratlara kadar bütün basın, onlar gibi, hayır! Hayır! diye haykırırken, bolşevikler, niçin olmasın, elbette olur, lâfını etmek bile gülünç, diyorlardı. Bir vagonla iş bitmiyor. 1918 Yazında bolşeviklerin Rusyadan yolladığı vagon sayısı az mı idi? Kimi yiyecek yüklü, kimi altın yüklü. Hepsi Vilgelm'in doymaz ağzına! S a v a ş ı , i ç s a v a ş a d ö n ü ş t ü r m e k fikri, Lenin'e aittir, Vlasovçulardan önce O, teklif etmişti.

— Fakat a m a ç l a r ! Ne amaçları?!

Ne amacı? Nerede kaldılar?...

— Fakat o Vilhelm idi, Kayzer, üst tarafı bir Kayzercik! Hitler değildi! O zaman Rusyada hükümet var mı idi ki? Geçici, Hükümet...

Gerçi, askerce öfkeye kapılarak biz o devirde kayzere «canavar» dan, «hunhar» sıfatlarını yakıştırırdık, askerleri için, hiç sakınmadan çocukların başlarını taşa çarparak öldürürler, derdik. Peki, kayzer, kayzer olsun. Geçici hükümete gelince: ÇEKA'sı yoktu, enselere kurşun sıkmazdı, milleti kamplara tıkmazdı, kolhozlara kapamazdı, geğirti şeklinde boğazımızı yakmazdı. Geçiciydi, yine Stalin'inki değildi.

Orantıda bir bozukluk yok.

Kürek alfabesini tükettik diye kalbi ürpermiş kimsecik yoktu ama, savaş sona erdi, milletin gözünü korkutmak için bunca gerek kalmadı; yeni politsayların üremesi durdu, işgücüne olan ihtiyaç büyüdü, oysa kürek cezası hükümlüsü boş yere ölüyordu. İşte bu durum gözönünde bulundurularak, 1945'in başından kürek cezalısının kaldığı barakalara, hapisane koğuşu niteliğini kaybettirdiler gündüzleri kapıları açık bıraktılar, idrar kaplarını yüz numaraya taşıdılar, tutukluya sağlık merkezine kadar

(1) Rus devrimi, 1917 Şubat ayında oldu. Tahttan çekilen Çar Nikola'nın hükûmeti yerine, Geçici hükûmet olarak tanınan devrim hükûmeti geçti. Ne var ki bu hükûmet, Almanya ile savaşın taraflısıydı, milliyetperverdi. Almanlar, durumu kendi lehlerine çevirmek için, İsviçrede yaşayan Lenin ve arkadaşlarından yararlanmak istediler, emirlerine dıştan mühürlü demiryolu vagonu tahsis ederek, Avrupadan geçirdiler ve İsveç yoluyla Rusya'ya geçmelerine yardım ettiler. Almanya ile barış yapma taraflısı olan Lenin ve arkadaşları, 6 Kasım 1917 de, bir ikinci devrimle ülkenin idaresini ele aldılar ve Almanya ile Brest-Litovsk barış anlaşmasını imzaladılar. Yazarın iması bu olaya aittir.

kendi ayağıyla gitme hakkını tanıdılar ve yemekhaneye tırısla koşturmaya başladılar (canlılık kazanmaları için olacak). İç hizmetlerde çalışan ve kürek cezalısının kanını emen adi suç hükümlülerini kaldırarak, o işde kendileri gibisini kullanmaya başladılar. Sonra mektuplaşmaya da izin çıktı: Yılda iki mektup.

1946 - 947 yıllarında kamp ile zindan arasındaki farklar, bir hayli aşındı: siyasi ölçek kullanmayan idareci mühendisler, üretim plânını aksatmamak için, kürek hükümlüsü iyi uzmanları normal kamplara geçiriyorlardı (hiç olmazsa, Vorkuta'da yaptıkları buydu), onların yerini de, İTL'dan gelme vasıfsız tutuklularla dolduruyordu. Bu durumda bayağı kampa geçen kürek cezalısının, üzerindeki numara dışında, öbür tutuklulardan bir farkı yoktu.

Akılları başından gitmiş ekonomistler, eski zindanı diriltme hususundaki Stalin'in parlak fikrini yozlaştırmak üzere iken, 1948 de Stalin yeni bir şey düşünmüş oldu: GULAG yerlisi bundan böyle iki grupa ayırılmış olacaktı; sosyal açıdan yabancı sayılamayacak adi suç hükümlüsü ile, yine sosyal açıdan düzelmesi imkânsız görülen Ellisekizinci madde hükümlüsü birbirinden ayırılacaktı.

Bütün bunlar daha büyük, Cephe Gerisini Berkitme olarak adlandırılan plânın bir parçasıydı (adından da anlaşılacağı gibi, Stalin yakın bir savaşa hazırlanıyordu). Özel tüzükle idare edilen ÖZEL KAMPLAR (*) kuruldu ki, eski kürek cezası düzeninden az hafif, normal kamp düzeninden sertti.

Fark gözetmek için, bu tür kampları adlandırmada coğrafik isimlerden çıkılmaması kararlaştırılmıştı. Kamplara fantastik ve poetik adlar takılırdı: Dağkamp (Norilsk'te), Kıyıkamp (Kolıma'da), Madenkamp (İnta'da) Irmakkamp (Peçora'da), Meşelikamp (Potma'da), Gölkamp (Tayşet'te), Kırkamp, Kumkamp ve Çayırkamp (Kazahstanda), Sazkamp (Kemerovo eyâletinde) (1)

İTL kamplarında ağızdan ağıza söylenen iç karartıcı haberlere bakılırsa, Ellisekizinci madde hükümlüleri, özel yitirme kamplarına yollanacaklarmış. (Böyle bir hükmün yerine getirilmesi için, özel bir kararın çıkarılmasının gerekeceği, elbette ne kurbanların ve ne de uygulayıcıların aklına geldi.

URÇ'larda (Eğitim - Dağıtım Kısımlarında) ve ÇeKa'larda

(*) **1921 Yılının Özel Amaçlı Kamplarıyla karşılaştırınız.**

(1) Bu kampların adları, Türkçe karşılığıyla metne geçti. Rusça adları sırasıyla: **Gorlag, Berlag, Munlag, Reçlag, Dubrovlag, Ozerlag, Steplag, Pesçanlag, Luglag, Kamışlag.**

sıkı iş başladı: gizliden gizliye listeler çıkarılıyor, onay için bir yerlere gönderiliyordu. Ondan sonra da kırmızı vagonlu uzun katarlar yanaştırılırdı, kırmızı apoletli, otomatik silâhlı, köpekli, çekiçli kıta askerinin gözetiminde, adları okunan halk düşmanları sıcak barakalarından alınarak, aman zaman dinlemeden, uzak yolculuğa çıkarılırdı.

Şu var ki, Ellisekizinci maddenin tamamı Özel Kamplar yolcusu değildi. Sonradan anlaşıldığına göre, İTL adalarında, adi suçlularla bir arada bırakılanlar, 58 maddenin 10 uncu bentinden, yani b a s i t bir antisovyet propagandasından hüküm giymişlerdi, başka bir deyişle, kimseye bağlı olmayan, tek başına suç işleyenlerin takımı (Böylesini gözönüne getirmek bile hemen hemen imkânsız olduğu halde, bu kategoriden milyonlarla insan, GULAG'ın eski adalarında bırakıldı.) Propagandacıların 2 - 3 kişilik grup oluşturması, suç işlerken birbirlerine seslenme veya koro halinde kötülük yapma imkânlarının bulunması hali, 58 - II simgesiyle ifadelendirilirdi. Bu gibiler, antisovyet örgütlerinin mayası olarak, Özel Kampların yolunu tutardı. Haliyle, vatan hainleri (58 - Ia ve Ib), kapitalist milliyetçiler ve Rusyadan kopma yanlısı (58 - 2), Dünya kapitalizminin ajanları (58 - 4), casuslar (58 - 6), sabotajcılar (58 - 7), terroristler (58-8), bozguncular (58 - 9) ve ekonomi sabotajcıları (58 - 14) aynı yolun yolcusuydu. Savaş esiri Almanlar (Madenkamp) ve Japonlar (Gölkamp), 1948 den sonra da bırakılmak istenmeyenlere dahil olduğundan, Özel Kampların misafiri oldular.

İTL kamplarında bırakılanlar içinde, ihbarı yapmıyanlar (58 - 12) ve düşmana yardım edenler (58 - 3) vardı. Fakat düşmana yardım etmekten kürek cezasına çarptırılanlar, herkesle beraber, Ozel Kamplara gönderiliyorlardı.

Ayırım, bildiğimizden ve anlattığımızdan daha da başka düşünce saklıyor olmalıydı. Kimi yerde 25 yıl hükümlüsü hain kadınların İTL'da, normal kamplarda bırakıldığı (Unglag), kimi yerde tutuklu kadrosu tümünün 58 inci maddeden oluştuğu, içlerinde Vlasovçuların ve politsayların bulunduğu kampların, Özel Kamplar kategorisine dahil edilmediği görülürdü. Buralarda tutuklunun sırtına numara vurulmazdı ama, düzeni çok sıkıydı. (Volga - Samara dirseğindeki Krasnaya Glinka, güney Sahalinde, Hakassiya'nın Şirin bölgesindeki Tuim kampları, işte bunlardandı). Bu kamplarda hayat koşulları zordu, Ozel Kamplardakinin gerisinde kalmazdı.

Takım Adalarının Büyük Taksimi bozulmasın; işler karışmadiye, 1949 dan başlayarak, yeni bir usul yürürlüğe kondu:

özgürlükteki yolu kesilen, Takım Adaları yerlisi olan her çaylak, bundan böyle kalacağı yeri bilebilecekti; hükümle birlikte kendisine, Eyâlet Emniyetinin ve savcılığın kararıyla kalacağı adanın ismi bildiriliyordu.

Toprağa atılan tahıl tanesinin ölümüyle, bir bitkinin yaşaması nasıl başlıyorsa, Stalinin zindan tanesi de, o yoldan Özel Kamplar olarak gelişti.

Vatan ve Takım Adaları diyagonallerinden, kırmızı katarlar, y e n i k a d r o l a r ı taşımaya başladı.

İnta'da durumu çaktılar, sürüyü kestirme yoldan, bir kapıdan çıkarıp, öbür kapıdan içeri soktular.

Çehov, «zindan ve gerekçesine ait hukuki tanımlamanın bulunmadığından» şikâyet ederdi.

Kültürlü, Ondokuzuncu Yüzyıla yaraşan sözdür! Oysa, biz Yirminci Asrın ortasındaydık ve mağara çağını yaşıyorduk: babacığımızın dediği oluyordu, hepsi o kadardı, anlamaya, tanımlamaya gereğimiz yoktu.

Anladığımızı göstermek için başımızı eğiyorduk.

2 Devrim Meltemi

Çarpıldığım cezanın süresi ve Takım Adalarıyla ilk tanışıklığım beni ezdi, moralimi yitirdi. Ruhumun zamanla yavaş yavaş doğrulacağını, hissettirmeden, beni Takım Adalarının görünmez doruğuna çıkaracağını, Havayadaki Mauna-Loa tepesinde imişim gibi, bana Adaların ufuklarını, aldatıcı denizin pırıltısını göstereceğini, ben o ilk günlerde, nereden bilebilirdim?

Sürenin ortanca kısmını geçirdiğim yer, tutuklulara çok iyi bakıldığı, yiyeceğin, içeceğin kaliteli ve bol olduğu bir altın adacıktı. Bunlara karşılık, tutuklulardan pek az şey isteniyordu: günde 12 saat yazı masası başında oturmak ve şeflere yaranmak gerekiyordu.

Her nasılsa oldu, bu nimetlere dört elle sarılmak isteği bende kayboldu!. Hapisteki hayatın ayrı bir anlamını arayıp bulmaya çalışıyordum, şimdi. Geriye bakıyordum, Krasnaya Presna hapishanesi puantörün bana «ne pahasına olursa olsun, yaşamak istersen, genel işlerden kaç» deyimindeki önerisi bana şimdi, sanki önemini yitirmiş söz olarak geliyordu. Bizim ödediğimiz ücret, elde ettiğimize adeta uygun düşmüyordu.

Hapis, yazarlık damarımı coşturdu, bütün zamanımı şimdi yeni tutkuya veriyordum, resmi işi, sakıncasızca, kaytarıyordum. Benim için doğrulmak, oradaki tereyağı ve şekerden daha önemliydi şimdi.

Sonunda, benim gibi birkaç kişiyi daha «doğrulttular», Özel Kamplar yolculuğuna çıkardılar.

Yolculuk uzun sürdü, 3 ay (ki, XIX asırda, at ve arabayla daha kısa olurdu). Yolda geçen zamanın böylesine uzaması, onu hayatımın bir parçası yaptı; galiba o ara, karakterim de, görüşlerim de değişti.

Canlı, neşeli, anlamlı bir yolculuktu, yaptığımız. Zindanın ve özgürlüğün gitgide sertleşen rüzgârı yüzlerimize çarpıyordu. İkide bir karıştığımız olaylar ve rastladığımız yeni insanlar, hakkın bizden yana, evet, bizden yana olduğu kanısını verdiriyordu

yargıçlarımızın ve zindancılarımızın ise haksız olduklarını gösteriyordu.

Eski tanıdık, Butırki hapishanesi bizi, yürek paralayıcı, herhalde tekli hücre penceresinden gelen kadın sesiyle karşıladı: Kurtarın! Yetişin! Öldürüyorlar! Öldürüyorlar! Çığlık, gardiyanın avucunda boğuldu.

Butırki'nin «gar» ında bizi 949 kur'a tutuklusuyla harman ettiler. Bu «yenilerin» ceza süreleri oldukça gülünçtü: normal o n y ı l yerine b i r ç e y r e k (yüzyılın çeyreği). Her yoklamada ad'la beraber tahliye tarihinin söylenmesi zorunluğu karşısında, bunların cevapları alay imiş gibi geliyordu: Ekim 1974! Şubat 1975!

Bu kadarını çekmek, insana imkânsız gibi geliyordu. Şu halde kerpetene davranmak, dikenli teli kesmek gerekiyordu.

Hapis cezalarının 25 yıla yükseltilmesi, tutuklular dünyasına yeni bir nitelik kazandırdı: hükümet bize karşı son fişengini kullanmıştı, söz söylemenin sırası şimdi tutuklularındı. Bundan sonra, daha başka bir şeyi kaybetme imkânından yoksun bırakılanların dudaklarından dökülecek söz duyulacaktı. Hayatımız boyunca içimizde kalan, beraberinde açıklığı ve birliği getiren söz.

Biz artık «stolıpin» vagonlarına yerleşmiştik ki, istasyon hoparlöründen Kore Savaşının başladığını duyduk. Savaşın ilk gününde, öğleye kadar Güney Korelilerin iyi tahkim edilmiş hatlarını delerek, 10 kilometre içeriye sarkan Kuzey Koreliler, tecavüze uğradıklarını iddia ediyorlardı. Cephe görmüş askerlerin en bönü, birinci gün ilerleyenin, aynı zamanda, saldıran olduğunu bilir.

Kore savaşı bizi heyecanlandırdı. İsyancı takımındandık, fırtına arıyorduk! Fırtına çıkmazsa, halden hale girecektik, ölümden kurtulmayacaktık, zaten.

Râzan'ı, geçtik, kıp kırmızı doğan güneşin etkin ışınları vagonumuzun körleştirilmiş pencerenin aralıklarından bizi buluyor, kompartmanımızın koridorunda duran genç muhafız er'inin gözlerini kamaştırıyordu. Muhafızlarımız görevlerini dobra dobra yapıyorlardı: kompartmanlara onbeşer kişi tıktılar, bizi tuzlu ringa balığıyla beslediler. Fakat susuz bırakmadılar, sabah akşam da yüz numaraya çıkardılar. Onlarla tartışılacak bir konumuz yoktu ve olmayacaktı da, eğer gözetici delikanlı, hakkımızda, sakıncasızca, «halk düşmanları» deyimini kullanmasaydı. Bunu öfkeyle söylemedi ama, oldu bir kere.

Kıyamet koptu, bizim ve yandaki kompartmanından sesler yükseldi:

«Peki, biz halk düşmanı olalım, fakat kolhozdakiler niye aç?»

«Yüzünden belli, sen de bir köylü çocuğusun, terhisten sonra, zincirli köpek olarak, hizmete devam edeceksin, toprağı eşelemek için, köyüne dönmeyeceksin, öyle değil mi?»

«Bizler halk düşmanı olaydık, hapisane arabalarını niye kamufle ediyorsunuz! Bizi açık olarak taşıyamaz mı idiniz?»

«Bana bak oğlum, senin gibi iki çocuk babasıyım ben, ikisi de savaştan dönmedi, ben halkımın düşmanı mı olayım?»

Çoktandır, böylesine söz kafeslerimizden dışarı uçmamıştı! Yalanlanması zor, basit, gözle görülür gerçekleri yüzüne çarptık delikanlının.

Derken, şaşırmış erin yanına kıdemli başçavuş geldi, fakat hiçbirimizi hücreye tıkmadı, suç işleyenlerin adlarını kaydetmedi, askerine bize cevap yetiştirmek için, yardım etti. Bu durumu biz «yeni çağ»ın işareti saydık, oysa 1950 de «yeniliğin» lâfı mı olurdu! Olsa olsa, siyasiler için yeni kurulan kampların ve ceza sürelerindeki aşamanın işaretiydi.

Tartışma deliller yarışmasına dönüştü. Delikanlılar ne bize ve ne de yanımızdaki kompartmanda bulunanlara «halk düşmanı» demiyorlardı artık. İleri sürdükleri kanıtlar, gazetelerden veya resmi siyasi eğitim kitabından alınma şeylerdi. Akıllarıyla değil, fakat kulaklarıyla, söylediklerinin içinde saklı samimiyetsizliği anlıyorlardı.

«Bakın, çocuklar, pencereye bakın» - diyorduk onlara, - «Rusyayı bu duruma getirenler, sizlersiniz!»

Görülen manzara sahiden acındırıcıydı: çürük samanla örtülü eğri büğrü izbeler, yağmalanmış, yoksulluğa terkedilmiş memleketin görünümü (bizi yabancıların geçirilmediği Ruzayev yolundan götürüyorlardı). Batu Han, ülkeyi bu pislik içinde göreydi, istilâsıyla uğraşmazdı.

Torbeyevo adında kuytu bir istasyonda, çarık giymiş bir ihtiyar vagonumuzun önünden geçti. Camı inik penceremizin önünde duran yaşlı bir köylü kadın, pencereye takılı parmaklıklardan ve iç kafesin ardından uzun uzun bizlere, üst rafta yatanlara baktı, gözlerini bizden ayırmadı. Bu, ezelden beri halkımızın «zavallılara» sakladığı bakıştı. Avurtlarında gözyaşının tek tek damlacıkları görülüyordu. Duruşu ve bakışı, kendi oğlunun da aramızda bulunduğu izlenimi veriyordu. Muhafız: «bakmak yasaktır, anne» dediyse de, sesinde kabalık yoktu. Kadın başını bile çevirmedi. Onun yanında duran, örgülü saçına beyaz kurdelâ takılı 10 yaşlarında bir kızcağız, yaşından beklenmeyecek gönül üzgünlüğüyle, göz kırpmadan, üzerimize dik

dik bakıyordu, adeta resmimizi çekiyordu. Tren yavaşça hareketlendi, ihtiyar kadın kararmış parmaklarını havaya kaldırarak, inançla ve acele etmeden, bizi istavroz işaretiyle uğurladı.

Başka bir istasyonda, sıkılgan ve korkak takımından olmadığı besbelli, benekli entarili kız, penceremizin ta dibine gelerek cezalarımızın süre ve maddelerini sormaya başladı. Peronda gezinen muhafız, «çekil» diye böğürdü ise de, kız: «bana n'aparsınız ki, ben de onlar gibiyim, al şu sigara paketini, çocuklara ver» dedi ve çantasından paketi çıkardı. Hemen anladık, kız o t u r m u ş l a r d a n idi ,onlardan nicesi Takım Adalarında eğitimi tamamlayarak, şimdi memlekette volta vuruyor. Vagondan perona atlayan muhafızbaşı yardımcısı: «Çekil! Yoksa oturturum» diye bağırdı. Kız, bağıranın gedikli alnını hafifsemeyle ölçerek, «s... git, bok herif, demesin mi? Sonra bize cesaret vermek istercesine: «s...... edin onları, çocuklar» dedi ve çalımlı yürüyüşiyle uzaklaştı.

Gidişimiz o gidişti, muhafızlarımızın kendilerini millet temsilcisi bilmelerine de ihtimal vermem. Yolumuzun uzamasına paralel olarak, içimizdeki duygular da kabarıyordu, davamızın haklılığına, bütün Rusyanın bizimle beraber olduğuna, bu kuruluşa bir son vermenin gerekliğine, gitgide fazla inanıyorduk.

Kuybışev aktarmasında bir ay kadar g ü n e ş l e n d i k , orada da mucizeler gördük. Komşu koğuşun penceresinden serseri takımının tüyler ürpertici sesleri duyuldu: «Kurtarın, yardım edin! Faşistlerden dayak yiyoruz!» (Bu adamların bağırmaları da başka, çineleme ile keskin çığlık arası bir ses).

Görülmedik olay! Dayak atan «faşist», yiyen serseri! Bugüne dek tersi görülürdü.

Olayın üzerinden birkaç gün geçti, tutukluıar arasında yapılan ayırım sonunda, koğuştaki kadrolar birbirine karıştı, biz de, olayın ayrıntılarını anladık, o zaman. Fakat eski subay olan Pavel Boronük'ün şahsında, onun ilk belirtisiyle meğer bir mucizeyle karşılaşmamışız. Adı geçen, cephede bir hayli yararlık gösteren biriydi, uçaksavar makinalı tüfekle tek başına 3 Messerşmid'e karşı durmuş, vatan kahramanı madalyasına aday gösterilmiş ise de, adaylığı Özel Kısım tarafından geri çevrilmiş, kendisi de cezalı bölüğe gönderilmişti. Fakat orada da bir madalya kazanmasını bilmişti. Şimdi 10 yıla, yeni ölçüyle, çocukça bir cezaya çarptırılmıştı. Kendisi Ukraynalı idi, fakat esmerliği ve gagaburnuyla Gürcüye benzerdi. Göğsü değirmen taşı gibiydi, iki kolu, iki kütük. Karşısındakinin elini dostça sıkmaya veya, duruma göre, çenesini dağıtmaya daima hazırdı.

Serseri takımıyla daha önce, Novograd - Volın hapishanesinden gelirken tanışmış, hatta dövüşmüştü. Şimdi ise komşu koguşun üst ranzasında sakin sakin oturuyor, satranç oynuyordu. Koğuştakilerin tümü Ellisekiz'dendi, fakat idare oraya şimdi iki adi suç hükümlüsünü sokmuştu. Cakayla Belomor sigarasını içen iki serseri, kendilerine ait zannettikleri, koğuşun en iyi yerine, pencere yanındaki ranzaya doğru yürürken, Fiksatıy adında olanı şaka yapmak istemiş, «bizi yine haydutlar arasına koydular» demişti. Serseri güruhunu henüz tanımamış saf Veliyev: «Yok canım, buradakiler Ellisekizlilerdir. Ya sen necisin?» diye sormuş. «Ben mi? Âlim adam, ben aşırtıcıyım» demiş öbürü. İki kişiyi yerlerinden ederek, serseriler h a k l a r ı olan yerlere torbalarını koydular, sonra da diğer tutukluların torbalarını karıştırmaya, sebepsiz yere çıkışmaya başladılar. Ya Ellisekiz n'aptı? Hiç. Yeni havadan henüz bir şey kaptığı yoktu, direnmiyordu. Altmış erkek, tevekkülle soyulmalarını bekliyordu. Kabadayıların karşı gelmeyi kabul etmez küstahça davranışlarında, insanı büyüleyen bir taraf var (gerçi idarenin kendilerinden yana çıkacağını da bilirler). Boronük'ün satranç taşlarıyla oynuyor gibi bir görünümü vardı ama, o artık dövüş plânını kuruyordu, korkunç gözleri yuvalarında fıldır fıldır dönüyordu. Kabadayılarından biri karşısında durunca o, ranzadan aşağıya sarkan fotinli ayağını var kuvvetiyle öbürünün suratına çarptı. Hemen arkasından yere inerek, idrar kabının sağlam kapağını, öbür serserinin başına indirdi. Sonra, aynı kapakla, sırayla, ta kapak kırılıncaya kadar her iki serseriyi dövmeye devam etti. Kırılan kapağın, 40 milimetrelik sağlam kalastan yapılı, haç biçiminde orta parçasını elinde tutan Boronük, serserileri onunla dövüyordu şimdi. Kabadayılar bu sefer merhamet dilemeye başladılar ama, yalvarışlarında durumun komik tarafına parmak basmayı da ihmal etmediler: «Be adam, n'apıyorsun, sen bizi H a ç ile dövüyorsun» diye bağırıyorlardı. «Sen güçlüsün, bir i n s a n kalbini niçin kırıyorsun? diye, yalvarıyorlardı. Fakat karşısındakilerin ne mal olduğunu bilen Boronük, ha bire vuruyordu. İşte, pencereye sekerek «Kurtarın, faşistlerden dayak yiyoruz» diye bağıran serserinin feryadını o zaman duyduk.

Serseriler bu dersi unutmadılar, Boronük'ü defalarca tehdit ettiler: «K a d a v r a k o k u s u g e l i y o r s e n d e n! Bekle, nasılsa yolculuğumuz birlikte olacak», diyorlardı. Diyorlardı ama, üzerine gelmiyorlardı.

Koğuşumuzun k a n c ı k l a r l a [1] da bir çatışması oldu.

---

(1) Kancıklar — İdarenin «maşası» olan adi suçlular.

Gezinmeye ve tuvalete çıkarıldığımız bir zaman, gardiyan kadın, tuvalette çok kalanları kovalamak için, oraya kancığı yollamıştı. Kancık, işini yapmasına yapmıştı ama, siyasilere karşı çok diklenmişti. Bu tutumu yadırgayan Volodâ Gerşuni adında çok genç, çok sinirli, hapis hayatına yeni başlayan tutuklu, kancığın ipini çekmişti, fakat kancık onu bir yumrukla yere sermişti. Ellisekizinci eskiden bu gibi olayları yutardı, karşı gelmezdi, fakat şimdi, kendi kolhoz başkanını öldürmüş. Maksim adında bir Azeri, yerden bir taş kaparak kancığa fırlatmış, Boronük ise çenesine yumruk sallamıştı. Kancık, Boronük'ü bıçakla yaraladı (gözetici yardımcıları bizde bıçak bulundururlar, şaşılacak bir şey yok), kendisi de gözetici personelin himayesine sığındı. Adam kaçarken, Boronük peşindeydi. Olay üzerine hepimizi koğuşa topladılar, hapisane subayları s u ç l u y u içimizde bulmaya çalıştılar (eh nede olsa kancıklar emniyetçilerin kalplerini kazanan takımdı). Kızgınlığını alamayan Boronük kendiliğinden ortaya çıktı, «bu keratalan ben dövdüm, yaşadıkça da döveceğim», dedi. Hapisane yöneticisi öğüt verdi, bizim gibi karşı devrimcilere diline sağlam olmanın, daha yararlı olacağını, övünülecek bir şeyimizin olmadığını söyledi. Bunun üzerine henüz çocuk olan, üniversitenin birinci sınıfından alınan Volodâ Gerşuni, ki sosyal devrimci partisi militanları başı, ünlü Gerşuni'nin yeğeni idi, atıldı; «bize karşı devrimci demeye hakkınız yok, bu geride kaldı. Biz şimdi yine devrimciyiz! Sovyet hükümetine karşıyız!» dedi.

Ne eğlendik, ne eğlendik! Nerelere geldik! Hapisane yöneticisi hepsini yutuyor, yalnızca alnını kırıştırıyordu. Höcreye tıkılan yok, hapisanenin zindancı subayları umduklarını bulamadan gittiler.

Demek, hapiste b ö y l e s i n e de yaşanır, öyle mi? - dövüşerek? Ters karşılık vererek? Düşündüğünü açığa vurarak? Nice yıllarımız, meğer, boşuna gitmiş! Ağlayana vurmak, ne tatlı! Biz ağlardık, dayağı da yerdik.

Götürüldüğümüz efsanemsi yeni kamplarda böylesine mi yaşanacak? Hani şu Nazi usulü numara takılan, adi suçlu pisliğinden arınan, yalnız siyasileri barındıran adalarda? Benzi soluk, siyah gözlü, keçi suratlı Volodâ Gerşuni, umutla: «Bir kere kampa varalım da, ondan sonra k i m i n l e b i r l i k kuracağımızı anlarız», diyordu. Komik çocuk! O sahiden, gittiğimiz yerde siyasi görüşleri değişik, renkli, organize edilmemiş bir kalabalıkla karşılaşacağını, tartışmalı, atışmalı, yeraltı faaliyeti olan bir ortamda kendini bulacağını sanıyordu. «Kiminle birlik.» So-

ran var mı ki! Cumhuriyetin tutuklama plânı yapımcıları ve konak şefleri, bizim yerimize, bu problemi çözmemişler, sanki.

Eski ahır bozması koğuşumuz uzun mu uzun. Karşılıklı iki sıra yemlik yerine şimdi iki sıra çift katlı ranza bulunmaktadır. Ortada, ranzalar arasında, köhne çatıyı tutan çarpık direkler dikiliydi; pencereler, ahırlara özgü, otu yemlik dışına düşürtmiyecek kadar ışık veren cinstendi, üstelik şimdi dıştan burunsalıklarla örtülmüştü. Koğuşumuzun mevcudu - yüzyirmi kadar her cinsten insan. Yarısından fazlası Baltık Boyundan gelme, okumamış, basit köylüler: bu ara yörelerinde ikinci temizlik hareketi yapıldığından, gönüllü olarak kolhozlara girmek istemeyenler veya istemiyecek sanılanlar toplanmaktadır. Batı Ukrayna yerlisinin O.U.N. (*) örgütü ilişkinleri ve onlara bir defa yemek veren veya bir gece evde barındıranların sayısı az değildi. Rusya Sovyet Federatif Cumhuriyetinden de adam vardı, fakat içlerindeki çoğunluk mükerrer cezaya çarptırılanlara aitti, siftah ceza yiyenler azdı. Grup içinde, haliyle, yabancılardan bir miktar bulunuyordu.

Hepimiz aynı kamplara götürülüyoruz (çavuştan öğreniyoruz - Steplag'a). Alınyazısını benimle paylaşacak insanlara dikkatle bakıyorum, onları içten anlamaya çalışıyorum.

Canım en çok Estonyalıları ve Litvanyalıları çeker. Aynı haklara sahip olarak, aynı yere oturtulduğumuz halde, sıkılma duygusundan kendimi kurtaramıyorum, onları içeri tıkan benmişim gibi, utanıyorum. Çalışkan, bozulmamış, sözünde durur, edipsizliği olmayan bu insanların günahı nedir ki, kahrolası aynı değirmen taşının altında ezildiler? Kimseye zararları yoktu, kendi halinde sakin sakin ve düzenli yaşarlardı, ahlâkları bizimkinden yüksekti. Suçlarına gelince: bizim denizimizi kapatıyorlardı, ayağımıza dolanıyorlardı, biz açlık çekiyorduk, onlar toktu.

Biz Polonyayı boğarken, Gertsen (1) haykırmıştı: «Rus olmak ayıptır». Bu barışsever, savunmasız milletlere karşı duyduğum utanç, Gertsen'inkinin iki katıdır.

Lettonyalılara karşı olan duygularım daha girift. Bunda kaderin rolü var. Onların ektiklerinden doğmuştur.

Ya Ukraynalılar? «Ukraynalı milliyetçiler» terimini çoktandır kullanmıyoruz, onun yerine «benderciler» (2) diyoruz. Bu sözü

(*) **O.U.N. — Ukrayna Milliyetçileri Örgütü.**

(1) Rus klâsik yazarlarından A. İ. Gertsen «İskender takma adıyla da yazardı) 1812 - 1870.

(2) Benderciler — Liderleri Bender adında bir Ukraynalı idi.

zamanla adeta küfür yerine kullanmaya başladığımızdan, aslını düşünen yok. («Haydut» kelimesini de kullanırız, duruma göre de anlamlandırırız: bütün Dünyada bizim hesabımıza öldürenler-partizan (çeteci) dir, bizi öldürenler, 1921 yılında, -Tambov eyaleti köylülerimiz dahil - hayduttur.)

Sorunun kökü, Kiyev Prensliği devresine kadar uzanır. O zaman tek millet idik, fakat ondan sonra hayatımız, dilimiz, alışkanlıklarımız ayrı ayrı yollardan gelişti. Her iki unsuru yine «tek vücut» haline getirmek için birinin içtenlikle yaptığı girişim, eski kardeşliğe kavuşmanın güçlüğünü sergiledi. Üç asrı bu yolda kötü kullandık. Ukraynalıları ve Rusları kaynaştıracak, bu işi düşünerek yapacak devlet adamları Rusyada çıkmadı. İki topluluk arasındaki yara izi aynen duruyordu. (Yara izi olmasaydı, 1917 de önce Ukrayna komiteleri, sonradan Ukrayna parlamentosu görülmezdi).

İktidarı ele geçirene kadar, Ukrayna sorununun çözümü için bolşevikler hiç bir zorluk görmezlerdi. 7 Haziran 1917 tarihli Pravda gazetesinde Lenin şöyle yazdı: «gerek Ukraynayı, gerek Büyük Ruslar (1) dışındaki halkların oturduğu yöreleri biz, Rus Çarı ve kapitalistler tarafından ilhak edilmiş topraklar diye biliriz». Lenin bu satırları yazdığı zaman, Ukrayna Parlamentosu artık yaşıyordu. 2 Kasım 1917 de ise «Rusya Halklarının Hakları Beyannamesi» kabul edilmişti. Şaka değildi ya? Rusya halklarına kendi kaderine sahip çıkma, hattâ Rusyadan büsbütün ayrılma h a k k ı tanınmıştı. Altı ay sonra Sovyet Hükümeti, Ukrayna ile barış akti ve sınır tespiti konusunda Kayzer Almanyasından arabuluculuk etmesini r i c a etmişti. İş, 14 Haziran 1918 tarihinde Lenin ile Hetman Skoropadskiy'in imzaladıkları barış anlaşmasıyla sonuçlanmıştı. Lenin, bu dökümana imza atmakla, monarşik düzenle idare edildiği halde, Ukraynanın Rusyadan kopmasını kabul ettiğini göstermişti!

Fakat ne tuhaf. Almanlar Batılı müttefiklere yenilir yenilmez (ki bu olayın Ukrayna ile olan ilişkilerimizin temelinde yatan prensibe dokunmaması gerek), Skoropadskiy de düştü. Ukraynanın liderliği Petlüra'ya geçmişse de (işte buyurun, bir küfür daha: «petlüracı». Oysa petlüracılar, bizden ayrı hayat şekli kurmak isteyen Ukrayna köylüsü ve kentlisiydi), onun kuvveti bizimkinden azdı. Biz, sınır olarak kabullenmiş olduğumuz hattı hemen geçtik, özbeöz kardeşlerimize egemenliğimizi kabul ettir-

---

(1) Ruslar 3 guruba ayrılır: Büyük Ruslar=Kuzeyde oturanlar, Küçük Ruslar=Ukraynalılar ve Ak Ruslar=Rusya'nın Batı bölgesinde oturanlar.

dik. Şu var ki bu olaydan sonra 15 - 20 yıl süreyle, Ukrayna dili üzerinde oynamışız, kardeşlerimizin kulağına, bağımsız olduklarını, diledikleri zaman bizden ayırılabileceklerini koymuşuz. Ne zaman ki savaş sonunda bunu yapmak istediler, o zaman onları «benderci» ilân ettik, tutuklamalara, işkencelere, kampa kapatmalara ve idamlara başvurduk. («Benderci» olsun, «petlüracı» olsun, vatanlarında yabancı egemenliği görmek istemeyen aynı Ukraynalılardan başkası değildi, bu halk. Hitler'in kendilerine vaad ettiği özgürlüğü alamayacaklarını anlar anlamaz, işgalcilere karşı da silâha sarıldılar. Ne var ki biz bu gerçeği, tıpkı 1944 Varşova ayaklanmasında olduğu (1) gibi, susmakla geçiştiririz, başka türlüsü işimize gelmez.)

Ukrayna milliyetçiliği, kardeşlerimizin kendi dillerini kullanmaları, çocuklarını ana dilde okutmaları ve tabelâların aynı dilde yazılmaları, acaba bizi niçin bunca tedirgin eder? «Beyaz Hassa Askerleri» adlı kitabında Mihayıl Bulgakov gibi bir yazar bile, bu sorunun cevabını yanlış vermişti. Oysa, durum başka: Değil mi ki biz Ukraynalılarla sonuna kadar kaynaşmadık, demek ki aramızda fark var (onlar, daha küçük, olanlar, farkı daha iyi gördüler). Acıdır, fakat bir gerçektir. Bu farkları yedirmek için zaman da kaybetmişiz, en çok 930 - 950 yılları arasında, Çar zamanı değil, Çardan s o n r a ! E, peki, niye kızıyoruz şimdi? Odessanın plâjları elden çıkacak diye mi? Yoksa Çerkassk bölgesi meyvasının tadı damağımızda mı kaldı?

Konuya değinirken kalbim sızlıyor: Ukraynalılarla Ruslar kanımda, gönlümde ve kafamda birlik. Fakat kamplarda Ukraynalılarla dostluk kurup görgü sahibi olduktan sonra, çektiklerinin derecesini anladım. Kuşağımız, atalarımızın işlediği hâtâların ceremesini ödemekten kaçamaz.

Ayağı kuvvetle yere vurmak, «benimdir», diye haykırmak kolay. «Yaşamak isteyenler yaşasın» demek çok, ama çok daha zor. Yirminci Yüzyılın sonundayız, bizim aklı kıt son çarımızın yaptığını yapmak, hayalde bir Dünya kurup, içinde yaşamak, bugün için imkânsızdır. Zaten Çar da hâtâsını hayatıyla ödemişti. Milliyetçilik akımlarının güçten düşeceği ile ilgili Oncü Oğ-

---

(1) Yenilgiye uğrayan Almanlar çekilirken ve Varşova'yı Ruslara karşı savunma hazırlığı içindeyken, Varşova'nın çok yakınına gelen Ruslara güvenen Polonya milliyetçileri, kent içinde ayaklandılar. Rusların yardımlarına gelmesi beklenirken, Rus ordusu harekete geçmedi, milliyetçilerin Almanlar tarafından kanlı bir şekilde tepelenmesini bekledi.

retinin [1] kehaneti tutmadı. Doğrusu, şaşılacak şey: sibernetik ve atom çağında gelişti bile, her nedense. Hoşumuza gitsin veya gitmesin, kendi kaderini kendi tayin etme ilkesi ve özgürlük hakkı adına çıkardığımız senetlerin vadeleri gelecektir; ateşte yakılacagımız, suda boğdurulacağımız, kafamızın uçurulacağı günü beklemeden, o bonoları ödemeliyiz biz. Sahiden büyük bir millet isek, büyüklüğümüzü topraklarımızın genişliğiyle, vesayet altına aldığımız halkların sayısıyla değil, fakat yaptığımızın yüceliğiyle ortaya koymalıyız. Kopanlar düştükten sonra, elde kalanın derinine işlenişi ve değerlendirilmesi, ululuğumuzun başka bir ölçümü olabilir.

Ukraynadan ayırılmak bize acı gelir. Fakat bugüne ait kızgınlıklarının derecesini bilmemiz gerek. Yüzyılların akışı içinde ilişkilerimiz düzelmediyse, sağduyuya başvurmak, bize düşer. Federasyondan ve özgürlükten yana olanlar başbaşa versinler, aralarında karara bağlasınlar. Bu gerekliliğe boyun eğmemek, bizim hesabımıza akıl dışı bir hareket ve merhametsizlik örneği olur. Bugünkü davranışımızın yumuşaklığı ve hoşgörü derecesi oranında, ileride birlik kurma şansımız artacaktır.

Bağımsız yaşamayı hayırlısıyla denesinler. Tüm problemlerin ayırılmayla çözülmediğini çabucak göreceklerdir. (*)

Ahırımsı uzun koğuşumuzdayız, Steplag'a yolculuk, bilmediğimiz sebeplerle gecikiyor. Acele ettiğimiz de yok, buradaki günlerimiz eğlenceli geçiyor, orada ancak daha kötü olabilir.

Havadissiz bırakılmıyoruz, normal gazetenin yarı boyuttaki bir gazeteciği her gün koğuşumuza atarlar, ben onu c a n l ı v e a n l a t ı m l ı biçimde, yüksek sesle arkadaşlarıma okurum. Anlamdırılacak neler bulunur içinde.

Tam o sırada Estonyanın, Lettonyanın ve Litvanyanın **k u r t u l u ş u n u n** onuncu yıldönümü kutlanıyordu. Rusça bilenler okuduğumu arkadaşlarına tercüme ederken, ben duraklardım.

(*) **Ukrayna'da yaşayan insanlar içinden kimi kendini Ukraynalı sayar, kimi kendini Rus bilir, kimi ise ne olduğunu bilmez. Bu kategoriler arasındaki orantı, bölgeden bölgeye değiştiğinden, durum bir hayli karışık görünür. Bir ihtimalle bölgesel plebisitler yapılarak, göç etmek isteyenlere kolaylıklar gösterilir, istekler hoş görüyle karşılanır. Ukrayna'nın bugünkü resmi haritada gösterilen topraklarının tümü, asıl Ukrayna'ya ait değildir. Dnepr ırmağının sol kıyı bölgelerinden bir kısmı, hiç kuşkusuz, Rusya yanlısıdır.**

(1) Öncü Öğreti = Komünizm.

Öbürleri, on yıl içinde kavuşulan memleketlerinin tarihlerinde ilk defa olmak üzere görülen refah ve hürriyet haberlerini duydukça, bayağı uluyorlardı. Uluma alt, üst ranzalardan, her yandan geliyordu. Baltık boyundan gelen bu insanların (bizim grubun üçte biri) arkasında bozulmuş ev ve iyi bir ihtimalle, aile kalmıştı. Ailenin, başka bir partiye dahil edilerek, aynı Sibirya yolculuğuna çıkarılması, ihtimalin öbürüydü.

Grubumuzu en çok heyecanlandıran, elbette, Kore'den gelen haberlerdi. Stalin'in yıldırım savaşı orada suya düştü. Birleşmiş Milletler gönüllüleri toplamaya başlamıştı bile. Bizim anlayışımıza göre Kore - Üçüncü Dünya Savaşının İspanyasıydı (Her halde Stalin de öyle plânlamıştı). Birleşmiş Milletler askerleri bizi özellikle coşturuyorlardı: o ne bayrak - kimi birleştirmez ki? İlerideki Dünya Vatanının önörneği!

Canımıza öylesine tak etmişti ki, gözümüz Dünyayı görmüyordu, zihnimiz bulanıklık içindeydi. Yaşayışları esenlik içinde geçenlerin yok edilişimize umursamaz gözle bakmalarına, ölmekle, onlara yeni esenlikler kazandırmaya gönlümüz yatmıyordu. Asla! Fırtınaya teşneydik.

Şaşanlar çıkar, diyecekler ki, «Ne yüzsüzlük! Duyuş ve düşünüş havasının böylesi olur mu? Savaşa katılmakla koskoca özgürlük Dünyasının çekeceği sıkıntıları hiç düşündünüz mü? «Güzel, fakat özgürlerin dünyası bizi düşündü mü? - Üçüncü Dünya Savaşını istediğimizi mi anlatmak istiyorsunuz, şu halde? - Ya bütün bu insanlara 1950 yılında, 1975 e kadar sürecek cezalar keserken, onlara istenecek başka bir şey olarak, ne bıraktınız ki? Dünya savaşı dışında bir şey!

O günlere ait aldatıcı, yitirici umutlarımızı kafamda canlandırırken bir tuhaf oluyorum. Atom silâhıyla topluca yok edilmek, hiç bir kimse için iyi çözüm değildir. Atom silâhı olmadan da; savaş havası içteki tiranlık için gerekçe yerine geçer, onu pekiştirir. Fakat olanları, o günlerdeki duygularımızı anlatmasaydım, hikâyem tahrif edilmiş olurdu.

Romen Rollan'ın gençler kuşağı, savaşı beklemenin verdirdiği sıkıntının etkisindeydi. Bizim hapisli kuşağına, savaşın yokluğu sıkıntı verdiriyordu. Özel siyasi kamplarının havasını en iyi biçimde yansıtan durum, buydu. Biz, böylesine kıstırıldık. Dünya savaşı bize ya tez elden ölüm (gözetleme kulesinden açılan ateş, Alman usulü ekmek ve su'ya zehir ve mikrop katma) veya, her şeye rağmen, özgürlüğü getirecekti. Her iki şık, kurtuluşu bize 1975 ten önce bahşediyordu.

Petâ P-v umudunu bu hesaba bağlamıştı. Adı geçen, bizim koğuşta Avrupayı son görmüş canlı insandı. Savaşın bitiminde bütün koğuşlar, Avrupadan dönen Ruslarla dolar, taşardı. O zaman gelenler çoktandır ya kamplarda veya topraktadırlar, yenileri gelmiyordu, artık tövbeliydiler, peki ya bu nereden çıkageldi? O, 1949 da, normal insanların artık gelmediği sırada, kendi isteğiyle vatanına döndü.

Savaş başladığı sırada Petâ P-v, Harkov dolaylarında bir meslek okulunda talebe. Okula onu zorla sokmuşlardı. Almanlar geldiği zaman, zorla Almanyaya gönderildi, başka delikanlılarla birlikte, savaş sonuna dek, bir «Doğu işçisi» olarak, zorla çalıştırıldı. Ruhu bu koşullar altında eğitildi, hayatta en doğru yolun, kolay yaşama olduğunu anlamıştı şimdi. Batılı sâflığından ve sınırlardaki gevşeklikten yararlanan Petâ P-v, Fransada çaldığı arabaları İtalyada, İtalyada çaldıklarını Fransada ucuza satardı. Fakat Fransada yakalanmış ve hapse atılmıştı. Kahramanımız o zaman Sovyet Elçiliğine mektup yazarak, sevgili vatanına dönmek istediğini bildirmişti. Fransız mahkemesinin kendisine 10 yıl vermesi halinde, sürenin tamamını çekmeden kurtulamıyacağını bilen P-v, Sovyetlerden, vatana ihanet suçundan, alacağı 25 yıllık cezayı tercih etmişti, çünkü Üçüncü Dünya Savaşının bulutları ufukta toplanıyordu. P-v'un görüşüne göre Sovyetler Birliği olsa olsa daha 3 yıl yaşayacaktı. Bu durumda Rus hapishanesinde kalmak, onca daha hesaplıydı. Elçilikteki dostlar hemencecik gelmişler, Petâ P-v'u bağırlarına basmışlar. Fransız makamları hırsızı, gönül hoşluğuyla bıraktılar. (*) Bizimki gibi veya ona yakın cinsten 30 kişi elçilikte toplanmış. Murmansk'a kadar lüks içinde vapurla götürüldüler, orada şehri gezmeleri için koyuverildiler, bir gün içinde teker teker yakalandılar.

Petâ, Batılı gazeteleri bize aratmadığı gibi (Kravçenko mahkemesini ayrıntılarıyla okumuştu), tiyatroya ve sinemaya olan ihtiyacımızı da gideriyordu (avurtlarıyla ve dudaklarıyla Batı müziğini, jestlerle ve anlatımla Batı sinemasını canlandırıyordu).

Kuybışev aktarmasında ne de hür yaşıyorduk! Kimi vakit iç avluda koğuşlar bir araya gelirdi. Bahçede dolaştırılan gruplar-

---

(*) Fransız istatistiğinin verilerine göre, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı arasında Fransa'da yaşamış yabancılar içinde, en düşük suçluluk oranı, Rus göçmenleri içinde bulunmuştu (öyle derler). İkinci Dünya Savaşından sonra ise, yabancılar arasında en yüksek suçluluk oranı, yine Ruslarda bulunmuştu (Fransa'ya gelen Sovyet vatandaşları arasında).

la, burunsalıklara rağmen, pencereden konuşmak mümkündü. Yüz numaraya giderken, çok çocuklu kadınların kaldığı barakanın parmaklıklı, fakat burunsalıksız penceresine yaklaşmak vardı. (Bu kadınlar, aynı Baltık boyu ve Batı Ukraynada oturanlar, gibi şimdi sürgüne yollananlardı). İki koğuş-ahır arasında bir aralık vardı ki, biz ona «telefon», derdik: aralığın iki yanında yere yatan iki istekli, sabahtan akşama kadar birbiriyle haberleşebiliyordu.

Tüm bu serbestlikler bizi tahrik etmekten geri kalmıyordu, bastığımız toprağı şimdi daha sağlam görüyorduk, oysa gözetici ayağı altındaki toprak onlara sıcak gelmeye başlamıştı. Avluda dolaşırken, yakıcı beyazımsı Temmuz göğüne bakardık, üçgen biçimi savaş nizamında yabancı bombardıman uçaklarının tepemizde görünmesi, bizi asla korkutmayacaktı: hayat bizler için hayat değildi.

Karabas aktarma hapisanesinden gelenler bize orada üzerinde «Çektiğimiz yeter» yazılı beyannamelerin asıldığı haberini getirdiler. Bu hava içinde birbirimizi elektriklendirirdik ve Omsk'ta, sıcak bir yaz gecesi, terli ve bitkin insanlardan fazla, buğulanmış ete benzeyen bizleri tıka basa hapisane arabasına yüklerlerken, arabanın gerisinden gardiyanlara bağırırdık: «Bekleyin, alçaklar, Truman hakkınızdan gelir, atom bombasını başınızda patlatır». Gardiyanlar korkarcasına susuyorlardı. Direncimiz gitgide artıyordu. Gözetici personelin yalnız onun değil, hakkın bizden yana olduğunu anladığını görür gibiydik. Hak yoluna kavuşma isteği bizde o dereceyi buldu ki, celládlarımızla birlikte aynı bombanın altında yanmaya gönlümüz yatıyordu. Artık kaybedilecek hiç bir şeyleri kalmamış insanların durumuna gelmişiz.

Bunu yazmazsam, 1950-951 yılları Takım Adaları tanımlamasında boşluk kalır.

Dostoyevskiy'yi görmüş Omsk hapisanesi, GULAG'ın paçavradan, üstünkörü yapılı aktarma istasyonlardan biri değildir. Ekaterina zamanından kalma, korkunç bir hapis yeridir, hele bodrumları. Bodrumdaki koğuşlar, film çekimi için ideal dekor. Yer yüzeyine çıkan pencere, eğri kuyunun yukarı ucudur. Üç metre uzunluktaki kuyumsu boşluk, duvar kalınlıkları hakkında fikir vermekte. Koğuşta tavan da yok, basık kemer onun görevini yapar. Duvarların biri ıslak, zemin suyu duvardan sızarak yere yayılır. Burası sabah akşam karanlık; öğleyin loşluk içindeyiz. Fare yok, fakat burnumuz sanki kokularını alıyor. Üstümüzdeki kemer çok aşağılara, hemen hemen elle değinecek kadar sarkmasına rağmen, zindancılarımız buraya bile çift

katlı ranza yerleştirmeyi bilmişler. Alt ranza, ayak bileği hizasındadır.

Kuybışev'in disiplinsiz aktarma hapisanesinde içimizde şekillenmeye başlayan karşı gelme eğilimini, yeni zindanımız, görünüşte, kolayca bastıracaktı. Ne gezer! Mum gibi yanan 15 vatlık ampulün ışığında, Odessa katedral'inin eski mümessili keçi suratlı kel kafalı ihtiyar Drozdov, pencere kuyusunun dibinde dikilerek, sona eren hayatı canlandıran zayıf sesiyle, eski devrimciler şarkısını okumaya başlardı:

Despot vicdanı kadar sevimsiz,
Hainler kadar karanlıktır
    Sonbahar gecesi.
Ondan da beter ve karadır,
Sisin ardından yükselen hayalet;
    Zindanın yapısı.

O yalnız bizler için söyler ama, bağırsa da, kimse duymaz. Bronzlaşmış derisinin altında boyun kıkırdağı oynuyor, söylerken kendisi de irkiliyordu. Rusya hayatının birkaç on yıllık devrelerini o anda göz önüne getirmek, kolay olmasa gerek. İrkilişi bize de geçiyor.

İçerisi suspus da olsa,
Kabristana benzemiyor hapis,
Aç gözünü, nöbetçi, aldanma.

Böyle bir zindanda, böylesine bir şarkı! (*) Her şey tastamına uyuyor; bizim tutuklu kuşağını bekleyeni ile ahenk içinde.

Uyuma saati geldi, sarı loşlukta, soğukta ve yaşlıkta hazırlığımızı yapıyoruz. Biri çıksa da, elimize bir roman sıkıştırsa?

Derken, İvan Alekseyeviç, Spasskiy'in sesi duyuldu, öylesine bir ses ki, adeta Dostoyevskiy kahramanlarının, hepsinin, ortak sesi. Ha koptu ha kopacak, kimi vakit boğulan, hiç bir zaman sakin olmayan, her an hıçkırığa veya çığlığa dönüşebilen bir ses idi, onunki. Yerine göre kin, acı veya imanla dolu sesin yorumuyla, «Kızıl Madonna» cinsinden Breşko - Breşkovskiyin (1) en

(*) **Onbirinci senfonisini yazmadan önce Şostakoviç, bu şarkıyı burada dinlemeliydi. O zaman senfonisini ya hiç yazmayacaktı, veya onun çağdaş anlamını belirtecekti. Ölmüş anlamını değil.**

(1) Breşko-Breşkovskiy — Rus macera romanları yazarı.

adi macera romanı, kulağımıza Roland destanı [1] gibi yansıyordu. Doğru mu, som fantezi mi, onu bilemem, fakat Viktor Voronin komutasındaki birliğin 150 kilometrelik, Toledo üzerine yürüyüşü ve Alkazar'ın [2] kuşatmadan kurtuluşu hafızalarımızda bir destan olarak kaldı.

Spasskiy'in kendisinin hayatı da, adeta bir roman: delikanlı olarak Buzlu sefere [3] katılmıştı, iç savaşta başından sonuna kadar bulunmuştu. İtalyaya sığındıktan sonra, dışardaki Rus bale okullarından birini (galiba Karsavina'nınkini) bitirmişti. Ayrıca bir Rus kontesinden artistik marangozluğu öğrenmişti (kampta bizi şaşırtmaktan geri kalmadı: miniyatür işi avadanlık takımım yaptıktan sonra, şeflerimize çok ince ve zarif mobilya yapardı. Bir masanın yapımı 1 ay sürdü ise de, müşterisi hatların güzelliğine bayıldı). Bale trupuyla birlikte Avrupayı dolaşmış. İspanya iç savaşı süresince İtalyan sinema aktüalite ajansı için operatörlük yapmış. Binbaşı rütbesiyle ve Ciovanni Paski takma adıyla tabur komutanı olarak İkinci Dünya Savaşına katılmış, Alman ordusuyla İtalyan birliğinin başında aynı Don yöresine gelmişti. Almanların bastırdığı, Rusların çekildiği devrede, her nasılsa, birliği Rusların çemberine düşmüştü. Spasskiy sonuna dek savaşmak istemişse de, İtalyan çocuklar ağlaşmaya başlamışlar; yaşamak istiyorlardı. Binbaşı, Paski, kısa bir duraklamadan sonra, beyaz bayrağı çekmişti. Kendisi hayatına son verebilirdi ama, şimdi Sovyetleri merak ediyordu. Normal esaret yolundan geçmek ve 4 yıl sonra, İtalyaya dönmek varken, Rusluğu üstün gelmiş, kendisini esir alan subaylarla, Rusça konuşmuş. Meşum hata! Eğer kötü rastlantı sonucu Rus isen, ayıplanacak bir hastalık imişçesine, saklayacaksın, bunu, yoksa halin duman! Bir yıl Lubânka'da kaldıktan sonra, Harkov dolaylarında bulunan karışık kampa yollanmış (İspanyalıların, İtalyanların, Japonların tutulduğu kamp - öylesi de vardı). Orada 3 yıl kalmış. Dört yılı tamamladıktan sonra, bunlar sayılmayarak, yeniden 25 yıla hüküm giymiş! Haydi hayırlısı, bir kürek mahkumu olduktan sonra nasılsa sonu yakındı.

---

(1) Roland Destanı — Konusunu 778 yılında kaybedilen Ronsenval meydan savaşından alan destan. Klâsiktir, pek çok dile çevrilmişti. Endülüs Müslümanlarıyla yapılan harpleri işlemektedir.

(2) Alkazar — Toledo yakınındaki kale. İspanya iç savaşında, 1936'da 3 ay süreyle solcu İspanyollar tarafından kuşatıldı, fakat düşmedi. Romancı, İspanya'da sağcılardan yana savaşa katılan Rus göçmenlerinden esinlenerek, fantazi bir eser yazmış.

(3) Buzlu Sefer — Rusya iç savaşının bir aşamasıdır, Don yöresinde geçti.

Omsk hapisanesi, arkadan Pavlodar hapisanesi bize kapılarını açtılarsa, bu kentlerde henüz özel, tutukluları geçici olarak barındıracak aktarma istasyonlarının bulunmayışındandır - önemli kusur! Pavlodarda, ne ayıp ne ayıp, hapisane arabası bile yoktu! Bizi tren istasyonundan hapisaneye kadar, sokak sokak, kafile olarak dolaştırdılar ve şehir halkından çekinmediler. Devrim öncesi ve devrimin ilk 10 yılının usulü idi bu. Geçtiğimiz mahallelerde kaldırım, su tesisatı henüz yapılmamıştı. Tek katlı evler kül rengi kuma gömülüydü. Asıl kent, iki katlı, beyaz taştan yapılı hapisaneyle başlıyordu.

Ne var ki, asrın ölçeğiyle, bu cezaevi insana dehşet yerine rahatlık duygusunu, korku yerine gülmek isteğini veriyordu. Geniş avlu ve şurada burada biten otçuklar bize huzur veriyordu. Gezmeye ayırılan yerlerin çitlerle bölünmesinde endişe verdirecek bir durum yoktu! İkinci kat koğuşlarının pencereleri geniş parmaklıklarla örtülüydü, fakat burunsalıkları yoktu. Pencere kenarına çık, etrafı gözet! Ayağımızın altında, aşağıda, cezaevi duvarıyla dış duvar arasında, kimi vakit kocaman köpek, zincirini şakırdatarak geçerdi, bir iki kere havlardı. Köpek de başka köpek, hapisaneye yaraşmayan cinsten, insanı paralamaya alıştırılmış çomar değil sanki, uzun tüylü, sarılı beyazlı, avlu köpeğine benzeyen hayvan (Kazakistanda bu cinsten bulunur), oldukça da yaşlanmıştı. Ordudan gelme iyi yürekli yaşlı kamp gardiyanlarına benziyordu. Onlar da buradaki görevlerden hoşnut değillerdi.

Daha ileride, dış duvarın öbür yanında, sokak ve bira satan dükkâncıkla orada gezinen, duran halk görünüyordu: kimi hapisteki yakınına öteberi getirmiş, kimi boş kapların geri verilmesini bekliyordu. Daha gerilerde tek katlı evlerden oluşan mahalleler ve Irtış ırmağının kıvrıntısı, hatta nehir ötesindeki çayırlar görünüyordu.

Hapishane ana kapısından boş sepetini alan canlı bir kızcağız başını kaldırdı, bizi ve selâm anlamında kendisine yaptığımız el işaretlerini gördü, fakat orah olmadı. Temkinli ağır adımlarla yürüdü ve ana kapıdan kendisinin görülmeyeceği biracı dükkânının arkasına geçti. Durumu birden değişiverdi: sepeti yere bıraktı, iki elini bize sallamaya başladı, yüzü güldü! Sonra el parmak işaretiyle mektup yazmamızı, yazdıklarımızı kendisine atmamızı, onları kente götüreceğini anlatmaya devam etti. En sonunda kollarını açarak: «Daha ne istiyorsunuz, nasıl yardım edeyim, dostlar», demek istedi!

O denli içtenli, açık yüreklilikle yapılan, yılgın h ü r ' leri-

mizin akılları başlarından alınmış vatandaşlarımızın Dünyasıyla bağdaşmayan bir tutumdu, onunki! - Acaba bir şey mi oldu? Zaman mı değişti? Veya Kazakistana özgü hava mı? Yoksa burdaki nüfusun yarısı sürgünler degil mi?

Sevgili korkusuz kız! Hapisane bilimini ne de çabuk benimsemişsin! Ne mutlu bize ki, hâlâ senin gıbisi var!... Adsız kız, selâmımızı kabul et! Keşke halkımızın tümü senin gibi olsaydı, o zaman bunları zor korlardı! Lânet dişliler tutukluluk yapardı!

Kazaklarımıza gizlenmiş arduvaz parçaları bizde vardı, elbette. Kâğıt parçaları da. Sıvadan bir parça koparmak, kâğıtı ona iplikle bağlamak ve dışarı atmak problem değildi. Fakat burada, Pavlodar'da, ondan bir isteğimiz olamazdı. Onu selâmlamakla, dostane el sallamakla yetindik.

Çöle götürülüyorduk. Kentten fazla köye benzeyen alçak gönüllü Pavlodar bile, pek yakında, parlayan başşehir gibi gözümüze görülecekti.

Bizi teslim alan, Steplag'ın (Kır kampının) muhafızları oldu. (Şansa bakın ki burası aynı kampın Cezkazgan şubesi değildi. Yol boyunca bakır madenine verilmememiz için, okuyup üflüyorduk). Bizi almak için, kasaları yükseltilmiş kamyonlar gönderdiler; gözeticiler kamyonun ön kısmında oturuyorlardı, vahşi hayvanlar imişiz gibi, yerleri bizden parmaklıkla ayırılmıştı. Bizi yanyana, sık saflar düzeninde, ayaklarımız altımıza bükülü durumda, arabanın döşemesine oturttular. Yüzlerimiz geriye dönük olarak, 8 saat süreyle sallandık, kasislerde zıpladık durduk. Otomatik, silâhların namluları hep sırtlarımıza çevriliydi, sahipleri şoför mahallinin üstünde oturuyorlardı.

Kamyonların şoför mahallerinde teğmenlerle başçavuşlar bulunuyordu, fakat bizimkinde bir subayın karısıyla 6 yaşlarında kızı da yolculuk ediyordu. Durmalarda kız arabadan iniyor, çayırlarda koşuşuyor, çiçek topluyor ve çınlayan sesiyle annesine bağırıyordu. Makinalılardan, köpeklerden, tutukluların çirkin kafalarından çekindiği yoktu. Merak saikasıyla olsun, bize bir defa bile bakmadı... Zagorsk özel cezaevinin başçavuşunun oğlu hatırıma geldi. En sevdiği oyunu idi: Komşu çocuklarından ikisinin ellerini arkada tuttururdu (kimi vakit bağlardı bile), onları yolda yürütür, kendisi de sopa ile yanlarında yürürdü.

Baba nasıl yaşarsa çocuk da öyle oynar.

Irtış'ı aştık. Uzun süre molozlar arasından, sonra dümdüz stepten geçtik. Durmalarda, tekerlerin kaldırdığı açık kül rengindeki toz dağıldıktan sonra, Irtış'ın soluğu, bozkırdaki akşamın serinliği, pelin'in kokusu bizi sarıyordu. Yolun tozuyla bolca pudralanmış olarak yerlerimizde oturuyorduk, geriye bakıyorduk

(baş çevirme yasağı), susuyorduk (konuşma yasağı) ve götürüldüğümüz, adı Rus kulağına acaip gelen kampı düşünüyorduk. Stolipin vagonunun üst rafında yatarken, o adı biz, dosyalarımızın kapaklarında, tersinden görürdük: EKİBASTUZ idi, fakat haritadaki yerini bilmezdik. İçimizden ancak yarbay Oleg İvanov, oranın bir kömür madeni ocağı olduğunu hatırlıyordu. Çin sınırına yakınlığını bile gözönüne getirirdik, (kimisi bu duruma sevinirdi, Çin'in bizden de beter olduğuna henüz alışmadı onlar.) Deniz yarbayı Burkovskiy, üniversiteden öğrendiğimizi hatırıma getirdi: sonbahar ekinoksundan (gece gündüz eşitliği) bir gün önce yere öğle çizgisi geçirilir, 23 Eylülde ise güneşin yükseltisi 90 dereceden düşerek, enlem bulunur. Bulunduğumuz yerin boylamı bilinmezse de, yine bir şey. Yarbayın ilk cezasıdır, kampta yenidir, 25 yıla hükümlüdür. Herkes yadırgayarak bakardı, çünkü komünistti, tutuklanması, elbette, bir hata sonucuydu. Oysa etrafındakilerin tümü - halk düşmanıydı. Bana bir yakınlık gösterdiyse, eskiden Sovyet subayı oluşumdan ve Almanlara esir düşmediğimden ötürüydü.

Yol bitmek bilmiyordu. Ortalık karardı. İri yıldızlarla bezenmiş göğün kara yüzünden, Güney - Güney Batıya götürüldüğümüzü anlıyorduk.

Arkadan gelen otoların farlarından yansıyan ışık, yoldan kalkan toz bulutlarını belli ediyordu. Serap görür gibiydim: Dünya kara idi, Dünya sallanıyordu, ve yalnız ufacık toz taneleri ışıldıyor, oynaşıyor, geleceğin kötü görüntülerini resmediyordu.

Dünyanın hangi bucağına? Hangi deliğe götürülüyoruz; kendi devrimizi hangi delikte yapacağız?

Bükülü ayaklarımız öylesine uyuştu ki, sanki başkasının oldu. Yüksek ağaç kütüklerden yapılı duvarla çevrili kampımıza, geceyarısına doğru geldik. Karanlık stepin ortasında, karanlığa gömülü kasabanın yanında bulunan kampın ana kapısı ve çevresi ışığa boğuluydu.

Dosyalar üzerinden yapılan bir yoklama daha - !... Mart Bindokuzyüzyetmişbeş!» - asrın bir çeyreğini tamamlatmak üzere, bizi yüksek, ikili kapıdan içeri aldılar.

Kamp uyuyordu, fakat bütün barakaların tüm pencereleri ışık saçıyordu. Gece ışığı - hapisane düzenine işarettir. Baraka kapıları dışardan, kocaman asma kilitlerle emniyete alınmıştı. Işıklı pencerelere takılı siyah parmaklıklar görülüyordu.

Bizi karşılayan idare âmiri yardımcısının her yanı, n u m a r a l a r l a süslüydü.

Faşistlerin kamplarında insanlara n u m a r a yapıştırırlarmış, sen bunu gazetede okudun mu?

3 Zincir, hep zincir

Heyecanımız, taşkınlığımız, ileriye yönetilmiş umutlarımız çabucak ezildi gitti. Değişmenin meltemi meğer yalnız cereyanlı yerlerde - aktarmaların yapıldığı hapis yerlerinde - kendini belli ediyordu. Buraya, Ozel kampların yüksek duvarları arkasına, esintisi gelmiyordu. Tutukluların tamamı siyasiler olduğu halde, direklere beyanname, falan filânın asıldığı yoktu.

Minlag'taki demircilerin, tutukluların baraka pencerelerine parmaklık yapmaktan kaçındıkları söylenir. Adlarını henüz bilmediklerimiz, şad olsunlar! Yiğitliklerini ortaya serdiler. Hepsini BUR'a [1] tıktılar. Minlag'ın parmaklıklarını Kotlas'ta işlediler. Demircileri destekleyen çıkmadı.

Özel kamplar, İTL'ın [2] 30 yıl içinde yarattığı alışkanlıkla, aynı ağızsız, yaltak uysallıkla başlıyordu.

Kuzeyin, kutba yakın yerlerinden sürülen tutuklu gruplarına, Kazakistan güneşine sevinmek nasip olmadı. Novorudnoye istasyonunda kırmızı vagonlardan inip, kırmızı zemine ayak basıyorlardı: hiç bir akciğerin 4 aydan fazlasına dayanmadığı, bakır cevheri tozunun ta kendisiydi, bastıkları toprak. Sevinçli gardiyanlar, ilk kabahatlılara yeni silâhlarını, İTL'de kullanılmamış k e l e p ç e y i uygulamaktan geri kalmıyorlardı. Nikelâjlı, parlak kelepçelerin seri imalâtı, Sovyet Birliğinde, Ekim Devriminin otuzuncu yıldönümüne rastlayan tarihlerde başladı (herhangi bir fabrikada onları yapanlar, literatürümüzün örnek emekçileri, bıyıklarına ak düşmüş işçilerdi, elbette - Stalin ve Beriya bizzat yapmadılar ya?). Kelepçenin üstünlüğü, sıkıştırıcı mekanizmanın ayar edilebilmesindeydi: içindeki dişli plâkanın yardımıyla tutuklunun elini acıtacak kadar sıkmak mümkündü. Kelepçe takılmış eller gardiyanın dizine konur, plâka dişlerinden olabildiği kadarı çekiçle kilidin içine sokulurdu. Çok acı verdiren bir yöntemdi ve bu durumda kelepçe, bir emniyet tedbiri ol-

---

(1) BUR — Sıkı düzen barakası.
(2) İTL — Islah edici iç kampları.

maktan çıkarak, işkence aleti oluyordu. Cendereye konan ve arkaya bağlanan eller, cezalıya sonsuz ızdırap verdiriyordu. Elin yalnız dört parmağını kelepçeyle sıkıştırmak gibi, ayrı bir usulleri de vardı; parmak eklemlerinde büyük bir ağrı duyulurdu, o zaman.

Berlag'ta olur olmaz durumlarda kelepçeye başvurulurdu: gardiyanın önünde şapka çıkarmamak gibi önemsiz suçlara bile, kelepçe ile karşılık verilirdi. Suçlunun elleri onunla arkada bağlanır, kendisi ana kapının yanına dikilirdi. Kollar uyuşur, cansızlaşır, koca adamları ağlatırdı: «Vatandaş şef, bir daha yapmam! Kelepçeyi çıkartın», diye bağırtırdı. (Berlag'ın güzel adetleri vardı: yemekhaneye komutla gidildikten başka, komutla masa başına geçilir, komutla oturulur, kaşıklar komutla çorbaya batırılır, komutla kalkıp gidilirdi).

Ele kalem alarak, kâğıta: «Özel Kampların kurulması. Filân tarihe kadar iç tüzük taslağının hazırlanması» sözünü düşmek kolaydı. Fakat çalışkan hapisbilimci, ruhbilimci, kamp hayatı uzmanlar takımının da başbaşa vererek, daha sunturlusunu, daha acısını, takımadaları yerlisinin canını daha çok yakacak yöntemleri, madde madde bulmaları da gerekiyordu, değil mi? İTL'dan Özel Kampa geçirilen vurdumduymazların elbette aradaki farktan etkilenmeleri doğru olacaktı. Şu halde farkı belirtecek maddelerin teker teker saptanması gereği ortadaydı.

Haliyle, ilk önce koruma tedbirleri yoğunlaştırıldı. Özel kamplarını çevreleyen arazi şeridine fazladan birkaç dikenli tel çekildi, onun dışındaki bölgeye Bruno yumakları serpiştirildi. İşe giden gelen tutuklu kollarının geçtiği yollara, kavşak ve dönemeç gibi önemli yerlere de makinalılar yerleştirilirdi.

Bütün kamp şubelerinde taş yapılı hapishaneler - BUR'lar (*) bulunurdu. İçeriye tıkılanlardan kazaklar çıkarılırdı: Soğukla işkence yapmak, BUR'lara özgü usuldü. Aslında bütün barakaların hapishaneden bir farkları yoktu: penceredeki parmaklıklar, idrar kaplarının içeriye sokulup kapıların gece kilitli tutulması, onu gösteriyordu. Ayrıca her kampta birkaç cezalı barakası bulundurulurdu; kamp içinde bir kamp sanki. İşten dönen tutuklular içeri ayak basar basmaz kapılar dıştan kilitlenirdi (kürek hükümlüsüne çok eskiden uygulanan yöntem). İşte hâkiki BUR, bunlardı, oysa bizde onlara r e j i m c i k denirdi.

(*) Bu hapishaneye ileride de BUR diyeceğim, İTL'dan kalma alışkanlık, oysa bu terim durumu tam olarak yansıtmıyor, buradaki, bir kamp hapishanesiydi.

Bir de açıktan açığa, sıkılmadan, Hitlerin görgüsünden yararlandılar: tutuklunun adını, benliğini, numarayla değiştirdiler. Bundan böyle tutuklular arasındaki farklar, kişisel özellikler kompleksi olarak belirmiyordu, fakat tekdüzenli sıraya katılan artı veya eksi bir ile anlaşılıyordu. Bu uygulama, sistematik olarak ve sonuna dek devam ettirilseydi, çok sıkıcı olacaktı. Girişleri bu yöndendi. Her yeni gelen, kampın özel kısmında piyano çaldıktan sonra (parmak izlerini bıraktıktan sonra. İTL'da uygulanmayan bir tedbir), boynuna ip ilmikli bir tahta parçacığı geçirilirdi. Tahtaya numarası yazılırdı, faraza ŞÇ-262 [1]. ve özel kısmın fotoğrafçısı resmini çekerdi (Ozerlag'ta I harfi de kullanılmaya başladı, değil mi ki alfabe kısa. (Tüm bu resimler bir yerlerde saklı duruyor! Gün gelecek, göreceğiz onları).

Tahtayı tutuklunun boynundan alırlardı (köpek değil ya), onun yerine dört (kimi kamplarda üç), 8x15 cm boyutunda beyaz bez parçası verirlerdi. Tutuklu onları belli, fakat kamptan kampa değişen yerlere dikmek zorunluğundaydı, genellikle sırtına, göğsüne, şapkanın ön tarafına, ayağına veya koluna dikilirdi (*). Astarı vatkalı üst giyecekte, numaranın dikileceği yer, önceden çürütülürdü: kamp terzihanesinde özel terziler ekibi fabrikadan gelme yeni elbiseleri bozardı: kapitone ceketlerde, numaranın geleceği yerde kumaş, dörtgen biçimde makasla kesilip çıkarılırdı. Bundan maksat, kamptan kaçan tutuklunun numarasını söküp, kendisini hür vatandaş olarak tanıtmasını önlemekti. Kimi kamplarda kestirmeden gidilirdi, numara klorla cekete işlenirdi.

Tutuklulara yalnızca numarasıyla seslenmek, adlarını bilmemek ve hatırlamamak emri verilmişti gardiyanlara. Eğer onlar bunu yapabilseydiler, sürçmeseydiler, bir dereceye kadar korkunç bir duruma düşülecekti, fakat onlar dayanamadılar (Rus Alman değil ki) ve ilk yılında, bazılarımızı adlarımızla çağırmaya başladılar. Sonradan daha da yaygınlaştı. Gardiyanlara ko-

---

(*) Resim 3 ve kitabın başındaki resim 1, sürgünde çekilmişti. Fakat ceket ve üzerindeki numaralar, canlı canlı, kamp malıdır. Arama tekniği de aynı, kamptaki gibi. Ekibastuz'da, baştan hemen hemen sonuna kadar, SÇ — ?32 numara idim. Ancak son aylarda SÇ — 262 ile değiştirme emrini aldım. Numaraları gizlice kaçırdım, bugün de yanımdadır onlar.

(1) ŞÇ harflerinin ifade ettiği ses, Rusça'da tek harfle gösterilir. 3. no. resimde onu Soljenitsin üzerinde görüyoruz. ŞÇ—262— yazarın kamptaki numarasıydı.

laylık olmak üzere, ranzadaki yatak yerlerinin baş tarafına, kontraplâktan yapılı, üzerinde yerin sahibi tutuklunun numarası yazılı ufak plâka asılmaya başladı. Bu durumda tutuklunun üzerindeki numarayı görmeden de, ona seslenmek veya, yerinde bulunmaması halinde, disipline aykırı durumun kimin yatağında görüldüğünü bilmek imkânı doğuyordu. Gardiyanlara yararlı bir faaliyet alanı daha açıktı: kalk borusundan ö n c e kiliti açmak, usulcacık barakanın içine girmek ve saatinden önce kalkanların adlarını yazmak; veya, kalk borusu ç a l a r k e n barakaya dalmak, henüz kalkmamışları not etmek vardı. Her iki şıkda da, suçluları höcreye kapama cezası uygulanabilirdi ama, Özel kamplarda tutukludan suç sebebini a ç ı k l a y ı c ı y a - z ı istenirdi. Mürekkep ve kalem bulundurma yasağa karşısında, kâğıt yokluğunda - büyük problem. Açıklayıcı yazı sistemi, can sıkıcı, çekilmez, mide bulandırıcı bir yöntemdi, fakat bir buluş olarak fena sayılamazdı, hele idareciler maaşlı kadrosunda onları okuyucak ve gereken işlemi yapacak aylak, haylaz elemanların bolluğu karşısında. Cezayı dobra dobra hemen uygulamıyorlardı: Önce suçludan yazılı olarak, yatağın niçin düzgün yapılmadığı, numaranın yazılı bulunduğu tahta parçacığının eğri duruşu, ceketinin üzerindeki numaranın kirlenmesi, bu kusurun zamanında düzeltilmemiş olması, çalışma bölgesinde sigarayla dolaşılması, gardiyanın karşısında şapkanın çıkarılmayışı (*) ile ilgili yazılı açıklama istiyorlardı. Derin fikirlilikle doygun soruların cevabını vermek, okumuş insan için daha zor, cahil için daha kolaydı. Fakat yazılı açıklamayı vermekten kaçınma - cezanın sertleştirilmesine yol açıyordu! Düzen Uygulayıcılarına yaraşır açıklık ve özenle yazılan açıklama, baraka gardiyanına götürüldükten sonra, Düzen Uygulayıcısı veya yardımcısına sunulurdu, o da aynı pusulanın üzerine cinsini bildirirdi.

İş bordrolarında da numara ad'tan önce yazılırdı - ad yerine olamaz mıydı? Olurdu ama, adını kesip atmak insana korku verdiriyor! Ad - bize sadık kuyruk gibi, hep bizimledir; ad - Dünya ile aramızda kurulu, koparılmaz bağ. Numaraya püf diye üfledin mi, uçar gider. Ha, numarayı insan vücuduna kazmak veya ateşle yakmak mümkün olaydı, o başka, işte o olurdu. Yapabilirlerdi de, çok kalmadı her halde yakında o da olacak.

Koğuşlarda topluca oturduğumuz ve birbirimizle konuştuğu-

(*) Doroşeviç (çar zamanı bir yazar), Sahalin'deki kürek mahkûmlarının hapisane müdürü karşısında şapka çıkarmalarına ş a ş - m ı ş. Bizler ise, sıradan bir gardiyan karşısında şapka çıkarmaya yükümlüydük.

muzdan ötürü, numara sisteminin boyunduruğu bizler için çok sıkıcı bir durum yaratıyordu; tek kişilik höcrelerde kalanlar, yalnız gardiyanla konuşanlar için sistemin bir rahatsızlığı yoktu. Tutuklular kendi aralarında konuşurken, hiç kimseye numarayla seslenmedikleri gibi, onları g ö r m e z l e r d i bile (beyaz bez parçaları siyah elbisenin üzerinde göze çarpmaz mı, dersiniz? Faraza işe gitmeden önce kalabalık olarak bir araya geldiğimizde, o paçavralar, yalnız alışmamış göz için, logaritma tablosu görünümündeydi). Onları o derecede bilmemezlikten gelirdik ki, en yakın dost ve iş arkadaşlarımızınkini bile hatırlamazdık; kendimizinkini bilmekle yetinirdik. (Pridurkalar içinde züppeler bulunurdu, onlar numara bezinin koket duruşuna, güzel dikişle tutturulmuş, kenarların kıvrılmış olmasına dikkat ederlerdi. Ezelden gelme yaltaklık! Biz arkadaşlarla tam tersine, numaralarımızın olabildiği kadar çirkin görünümde olmasına özen verirdik.)

Özel kamplar düzeni, kesin sızmazlığı öngören bir yönetim türüydü: buradan kimsenin kurtulamayacağı, gördüğünü anlatamayacağı, şikâyet edemiyeceği düşünülmüştü. (Çorbacılar Ausvitz ve Katin olaylarından ders almadılar) (1) Bu bakımdan ilk Özel Kamplara, sopalı kamplar deyimini yakıştırabiliriz. Yanında sopa taşıyanlar, daha fazla gardiyanlar değil (onların kelepçeleri vardı), fakat tutuklular arasından seçilen yardımcılarıyönetmenler ve çavuşlardı. İdarenin onamasıyla da, onları canları istediği kadar, doyasıya kullanabilirlerdi. Cezkazganda, işe gidileceği sırada, puantörler baraka kapısının önünde sopa elde, vaziyet alırlardı, «s o n u n c u dışında herkes çıksın!» diye bağırırlardı «neden s o n u n c u s u z olacağını okuyucumuz çoktan anlamıştır: Geciken bulunsa dahi, o kendini artık Dünyada yok bilebilirdi de, ondan). (*) Faraza Karbas'tan Spask'a çıkarılan tutuklu partisinden yolda 200 kişinin donarak hayatlarını kaybetmesi, aynı partiden sağ kalanların sağlık servisinde bütün koğuşları, koridorları doldurmaları ve doktor Kolesnikov'un, çürüyen, leş gibi kokan ayak, kol ve burunlardan bir haylisini ameliyatla alması durumu, idarecileri pek az tedirgin eder-

---

(*) Her nasılsa, 1949 da Spask'ta bir şeyler kütürdemiş olacak postabeşlarını «karargâha» çağırmışlar. sopaları ellerinden almışlardı. Bundan böyle sopasız iş göreceklerdi.

(1) Ausvitz — Almanların «Nazilerin İkinci Dünya Savaşındaki ünlü yitirme kampı. Katin — 10.000 esir Polonyalı subayın gizliden gizliye öldürüldüğü orman. Neboğlu Yayınevinde çıkan «Son Kelebek» adlı kitabı okuyun.

di. (*) Gizlilik, sızmazlık öylesine güven verici idi ki, Spask kampının düzen uygulayıcısı yüzbaşı Vorobyev ve yardakçıları, bir Macar balerinine önceden hücre «cezasını» kestiler, sonradan kelepçe taktılar, arkadan ırzına geçtiler.

Özel kamplar tüzüğü, günlük hayatımızın ayrıntılarına karışan bir dizgi olarak düşünülmüştü. Faraza fotoğraf bulundurmak yasaktı, ne kendininkini (kaçışa hazırlık!), ne de yakınınınkini. Onları bulur, toplar yok ederlerdi. Spask'taki kadınlar koğuşu başı, yaşlı kadın öğretmen, masacığına Çaykovskiy'in küçük resmini koymuştu. Gardiyan resmi aldı, kadına da 3 gün hücre cezası verdi. «Ama bu Çaykovskiy'in resmi» demişse de, gardiyan: «kimin olduğunu bilemem, fakat kamptaki kadınlara erkek resmini bulundurmak yasaktır», demiş. - Kengir'deki tutuklulara dışardan paketle tahıl kırması gelebiliyordu (niçin olmasın?), fakat onu pişirmek, sıkıdan sıkıya yasaktı. Tutuklu, iki tuğla arasında yakılan ateşte kırmayı pişirirken, gardiyan yaklaşır, ayağıyla tencereyi devirir, ateşi tutukluya eliyle söndürtürdü. (Gerçi sonradan kuzinalı bir baraka yapmasına yaptılar ama, iki ay sonra kuzinayı söküp attılar, subay domuzları ve kamp yöneticisi Belâyev'in atı için barınak oldu).

Patronlarımız, düzenle ilgili yenilikleri uygularken, İTL'de kazanılan görgüden bazı güzel örnekleri de unutmazlardı: Ozerlag'ta yüzbaşı Mişin, ki kamp şubesinin yöneticisiydi, kaytarıcıları kızağa bağlar ve o şekilde onları işyerine sürükleyip götürürdü.

Genellikle düzenimiz o denli yeterliydi ki, başlangıcın kürek hükümlüsü bile Özel kamplar kadrosuna alındı, üzerimizdeki numaralar dışında, aramızda hiç bir fark kalmadı. Numara önündeki harfte fark vardı, o kadar. (Spask'ta olduğu gibi, koğuşlar yetmediği zaman, işte o vakit onlara ahır ve samanlıklar verilirdi.)

Özel kamplara, resmen, kürek cezasının çekildiği yer, denmediyse de, bu yoldan öbürlerin varisi oldular, birleştiler.

Kamp düzeninin tutuklularca doğru anlaşılması ve benimsenmesi için, iş ve yiyeceğin de doğru seçilmesi gerek.

(*) Adı geçen doktor Kolesnikov, Katin [illegible] yalan raporuna imzasını atan «eksper»lerden biriydi (Polonyalı subayların değil bizim tarafımızdan öldürüldüklerini bildirir rapor). Bu yüzden buraya tıkılmıştı. [illegible] hükümetine bakın! Fakat hükümet tarafından niçin yapıldı, derseniz? Dilini tutsun diye. Mağripliye gerek kalmamıştı.

Bulundukları bölgenin en ağır işi, Ozel kamplara gördürülürdü. Çehov'un kısa ve anlatımlı sözü bilinir: «kürek hükümlüsü için en ağır ve yüzkarartıcı işin, maden ocaklarındaki çalışma olduğuna dair, toplumda, kısmen literatürde yerleşmiş bir kanı var. Nekrasov'un «Rus Kadınları» adlı eserindeki kahraman... hapishane hesabına balık tutsaydı veya ormanda ağaç kesicisi olarak çalışsaydı, okuyuculardan bir haylisi tatmin edilmiş olurdu», diyor. (Sayın yazar, ağaç kesiciliğine değer biçmemiş görünüyorsun? O tamamdır, tatmin eder). Steplag'ın ilk açılan 4 şubesi de, bakır üretimiyle görevliydi (1 ve 2 n. ş be - Rudnik, 3 - Kengir, 4 - Cezkazgan'dı.) Kuru burgulama uygulanırdı, cevher tozu çabucak silikoz ve verem hastalıklarını davet ederdi (*). Hastalanmış tutukluları, ölmek üzere, ünlü Spask'a yollarlardı (Karaganda civarıdır), orası Ozel kampların memleket çapındaki «sakatlar evi» idi.

Spask hakkında, başka diyeceklerimiz de var.

Spask'a gönderilenler, kendi kamplarında artık çalışamıyacak duruma gelenlerdi. Fakat, şaşılacak şey, bu şifa verici kampın eşiğini aşar aşmaz, sakatlar, değeri tam yerinde olan bir işçi oluveriyordu. Tüm Steplag'ın başı albay Çeçev'in en çok sevdiği yerlerden biri, orasıydı. Karagandadan buraya uçakla gelen kötü niyetli adam, ana kapıda çizmelerini boyattıktan sonra, kamp bölgesini dolaşmaya çıkardı, kendisine ait olan yerde, çalışmayanları yakalamaya koyulurdu. Ağzından düşürmediği sözlerden biri: «Bütün Spask'ta benim bir tek sakatım var, iki ayağı kesilmiş biri, fakat o da hafif işde, kurye olarak çalışıyor.» Tek ayaklılar oturarak iş görürlerdi: taşı çekiçle kırar, mıcır yaparlardı veya yonga ayıklarlardı. Koltuk değneği kullanma veya tek kollu olma, çalışmamak için özür sayılmazdı, Spask'ta. Çeçev'in buluşu: ikisinin sağ kolu, ikisinin sol kolu olmayan dört kişiye teskere taşıtmak. Onun zamanının buluşu: cereyan kesilmelerinde mekanik atölyelerdeki tezgâhları tutuklulara çevirtmek. Çeçev, «benim profesörüm», demekten hoşlanırdı; bu bakımdan biofizik uzmanı profesör Çijevskiy'nin Spask'ta bir laboratuar kurmasına izin vermişti (laboratuardaki masalar bomboştu). Fakat günlerden bir gün Çijevskiy, fabrikasyon arttıklarından, Cezkazgandaki işçiler için silikozu önleyici maske yaptı; albay maskenin seri imalâtına izin vermemiş. «Bilgiçlik istemem; maskesiz de çalışıyorlar; pekâla oluyor.» demiş. Kamp kadrosunun yenileme işi de durmamalı.

(*) 1886 da çıkarılan kanun gereğince, tutuklunun kendisinin istemesi halinde dahi, sağlığa zararlı işte bir suçlu çalıştırılamazdı.

1948 in sonunda, kadın erkek, Spask'ta 15.000 kadar tutuklu bulunuyordu. Çok büyük bir bölgeyi kaplayan kampın direkleri, kimi yerde tepelerde, kimi yerde vadilerde görülürdü. Köşelere dikilen gözetleme kuleleri birbirini görmezdi. Kamp içinde tutuklulara kısım kısım yaptırılan iç bölme duvarları, kadın koğuşlarını erkek koğuşlarından, çalışma bölgesini ve tam sakatların bulunduğu bölgeyi birbirinden ayırmak için yükseltiliyordu. (Böylesi, ilişkileri kesmek bakımından duvar tutuklular için kötü, idareciler için avantajlı oluyordu.) 12 kilometre ötede bulunan su bendinde 6000 sakat insan çalışırdı. Sakatlıklarından ötürü günde 5 saatları yola giderdi. 2 saatlik günlük çalışma bu sürenin **dışındadır**. (Bu işte 2 aydan fazlasına dayanan, az çıkardı.) Önemli işyerlerinden bundan sonra geleni, taş ocaklarıydı, kamp bölgesi içinde ve iki taneydi: Biri kadınlar, digeri erkekler bölgesindeydi (Takım adalarının öz toprakaltı serveti). Erkek kısmının taş ocağı bir tepedeydi. Orada, akşam paydosundan sonra ammonal patlatılırdı, gündüzleri ise, sakatlar balyoz sallarlardı. Kadın kısmı taş ocağında ammonal kullanılmazdı, kadınlar kazmalarla üstteki toprağı kazarlar, kaya taşını büyük çekiçlerle ufaltılırlardı. Çekiçlerinin demir kısmı saptan çıkardı. çekiçleri onarım için, başka bölgeye götürmek gerekiyordu. Yeni takılan saplardan kimisi kırılırdı. Buna rağmen her kadından günde 0,90 metre küp iş isteniyordu. Bu kadarını yapamadıklarından, uzun süre cezalı tayınla yetinmek zorunluğunda kaldılar, günde 400 gram; ta ki erkekler onlara akıl verdiler: kırma taş eski istiflerden alınarak, yenilere eklenecekti, çok basit. Şunu hatırlatalım ki, bu işler sakat insanlar tarafından, hiç bir araç kullanılmadan, kışın ayazında (kimi vakit eksi 30-40 santigradta ve rüzgârda) yapılırdı. Üstelik çalışanların üzerindeki giyecekler, **yazlıktı**, çünkü **çalışmayanlara**, yani sakatlara, kışlık elbise dağıtmak, usulden değildi. Bayan P-r, böylesine bir soğukta, hemen hemen çıplak olarak, kocaman bir çekiçle nasıl taş kırdığını anlatır. - Bu çalışmanın vatana sağladığı yarar hakkında fikir sahibi olmanız için, hikâyemizin sonunu getirelim: kadınlar ocağından çıkarılan taşın, her hangi bir sebepten ötürü, yapı işinde kullanılmasının zararı anlaşılmıştı. Günlerden bir gün, şeflerden bir şef, kadınlara, bir yıl içinde çıkardıkları taşı, ocağa geri atmalarını, üzerini toprakla kapatarak oraya park yapılmasını emretmişti (parktan gayrisi yapıldı, ancak). - Erkekler kısmı ocağından üretilen taş, sağlam çıkmış. Kullanma yerine kadar nakli, şöyle oluyordu: yoklamadan sonra bütün saf, o gün hayatta olanların tümü, sekiz bin kadar sakat insan, tepeye yollanırdı, dönüşte herbirinden taş iste-

nirdi. Tatil günlerinde bu gezinti günde iki sefer yapılırdı, bir sabah, bir akşam.

Yaptırılan diğer işler, sırasıyla: Bölme duvarlarının yapımı, kamp personeli ve muhafızlar için site inşaası (oturma evleri, klüp, hamam, okul), tarla ve bahçe işi.

Bahçeden toplanan mahsul özgürlere giderdi, tutukluların payına ancak pancarın yaprak kısmı düşerdi: arabalarla getirilir, mutfağın yakınına yığılırdı, orada ıslanır, çürür, mutfak işçisi tarafından yabalarla alınır, kazana atılırdı. (Evcil hayvanların yemlenmesine benzemez mi?...) Bu yapraklardan bizim her gün yediğimiz çorba pişerdi. Ona günde bir kepçe lâpa eklenirdi. İşte Spask bahçesinden bir sahne: Tutuklulardan yüzelli kadarı ağız birliği etmişler, hep birden sebze bahçelerinden birisine saldırmışlar, yere yatmışlar, daldan, kökenden kopardıklarını yemeye başlamışlar. Gözeticiler üşüştüler, sopalarla dövmeye başladılar, fakat yerde yatanlar, şapır şapır yemeye devam ettiler.

Çalışmayan sakatların tayını 550, çalışanların 650 gramdı.

Spask'ta bulunmayan nesne içinde ilâç (bunca kalabalık için nereden bulunsun? zaten geberecek takım) ve yatak takımları gösterilebilir. Kimi barakalarda ranzalar bitiştirilirdi, iki kişinin yerine dört kişi sıkıştırılırdı.

Ha, az kaldı unutuyorduk, br çalışma daha vardı! Her gün 110 - 120 kişiye mezar kazmak düşerdi. İki Studebecker arabası, tahta kafes içinde, cenaze taşırdı. Ölenlerin kol ve bacakları kafesten dışarı sarkardı. 1949 yılının, esenlik içinde geçen yaz aylarında bile, günde 60 - 70 kişi ölürdü, kışın 100 e kadar çıkardı (sayanlar - morgta çalışan Estonyalılar).

(Diğer Özel kamplarda ölüm oranı bu kadar yüksek değildi, gıda daha iyi idiyse de, oradakilerin sakat olmayışlarından, çalışma da daha zorluydu. İş, gıda ve ölüm oranı arasında denge kurmak ,okuyucumuzun işi olsun).

Anlattıklarımız - 1949 da (Bindokuzyüzkırkdokuzda) olanlardır - Ekim Devrinin otuzikinci yıldönümünde, savaşın ve sertliklerinin bitiminden dört yıl sonra, Nürnberg yargılanmasının sonuca bağlanmasından, yeryüzündeki tüm insanların faşist kamplarındaki dehşeti öğrendikten ve rahat soluk alarak: «böyle bir şey bir daha olamaz», dedikten, üç yıl sonra. (*)

(*) Okuyucumun endişesini görür gibi oluyorum, bari rahatlatayım: Çeçev, Misin, Vorobyev ve gardiyan Novgorodov, afiyette, esenlik içinde hayatlarını sürdürüyorlar. Çeçev - Karaganda'da emekli generaldir. Hiçbiri yargılanmadı ve yargılanmıyacak. Ne

Özel kamplarda uygulanan düzeni anlatırken de, buraya gelmekle kişinin özgür Dünya ile bütün ilişkilerin kesildiğini, onu ve mektubunu bekleyen eşi ve çocukları için, artık bir masal kahramanına dönüştüğü haberini de vermemiz gerek. (Yılda iki mektup deniliyordu ama, onlar da yollanmıyordu, oysa birkaç ay içinde ruhun biriktirdiğini, önemli ve güzel şeyleri o satırlara sığdırmışsın. MGB ilişkini sansürcü kızları kontrol edebilecek kadar cesaret, kimde bulunur? Sansürcüler, işlerini hafifletmek gayreti içinde, mektupların bir kısmını yakarlardı. Mektup yerini bulmadıysa, sabahatı postaya yüklemek, her zaman mümkündü. Bir gün Spask'ta, sansür dairesinde bozulmuş sobayı tamire gelen tutuklular, sobanın içinde yollanmamış, henüz yakılmamış mektuplardan bir parti buldular. İlgilisi kibrit çakmayı unutmuş. Özel kamptaki hava işte buydu: sobacılar gördüklerini dostlarına anlatmaya korktular, emniyetçiler hemencecik haklarından gelebilirdi. Kendi rahatı uğruna tutuklunun r u h u - n u kül'e çeviren KGB ilişkini sansürcü kızlar acaba öldürülmüşlerin saç ve kafa derisinden koleksiyon yapan SS ilişkini kızlardan daha mı insani idiler?). Bu kamplarda yakınlarla buluşma - konu dışıydı: Özel kampın adresi kod'la simgelenirdi, uğrama yasağı konmuştu.

Hemingway'in ortaya attığı soru - para sahibi olmak mı, olmamak mı? - Özel kamplarda o l m a m a k şeklinde çözümlenmişti. Para bulundurmak ve para kazanmak kampta yasaktı. (ITL'de birkaç kapik kazanmak varken, burada hiç yoktu). Değişmek için kundura, elbise, çamaşır veya ısı tutan iç çamaşırı bulundurulamazdı. Verilen çamaşır, Hemingway fukarasının giyemiyeceği türdendi, ayda iki defa değiştirilirdi. Elbise ve ayakkabı yılda iki sefer. (Özel kampların kuruluşu zamanında değil de, fakat sonradan, s o n s u z l u ğ a k a d a r e m a n e t dairesi meydana getirilmişti. Yeni gelenler, «azat edileceği güne» kadar, bütün özel elbiselerini oraya teslim ederlerdi. Yapılmaması hali kaçışa hazırlık olarak nitelendirilir, soruşturmaya, hücre cezasına sebep sayılırdı.) Yatak başındaki komodinde yiyecek bulundurmak yasaktı (yiyecekleri, sıraya girerek, sabahları depo'ya teslim etmek, akşamları, yine sıraya girerek, almak vardı - kafa çalıştırmaya elverişli zamandan, tutuklunun hakkın-

---

sebeple olsun? Bizimkiler - e m i r k u l u. Nazilerle bir tutulamazlar, Naziler emir kulu idiler. Eğer emir d ı ş ı bir şeyler yaptıysa bizimkiler, ideolojiyalarının paklığından, içtenliklerinden, «büyük Stalin'in sadık arkadaşı» Beriya'nın, aynı zamanda uluslararası bir ajan olduğunu bilmediklerinden olacak.

dan sabah akşam yarımşar saat kesmek için, iyi çare). El yazısı metin, mürekkep, kopya veya renkli kalem, okul defteri kadarından fazla temiz kâğıt bulundurmak yoktu. Kitap da yoktu. (Spask'a yeni gelenlerden bütün kitaplar hemen alınırdı. Bizde, önceleri, bir veya iki kitaba izin vardı; sonradan, bilgece verilen kararla, tüm kitaplar Kamp Kültür ve Eğitim Kısmında damgalandırıldı, baş sayfaya «Steplag, Kamp şubesi... no...» yazıldı ve kitap bundan sonra, kütüphane malı sayıldı. O günden sonra damgası olmayan kitap, kaçak mal sayılacaktı.)

İTL yanında, Ozel kamplarda günlük aramalar daha sık ve daha bezdirici şekilde yapılırdı (oturma bölgesinden çıkarken ve girerken özenle yapılan, (resim 3); döşemenin yerinden sökülmesiyle, soba ızgaralarının çıkarılmasıyla, kapı eşiklerinin koparılmasıyla sonuçlanan plânlı aramalar; toptan üst arama, soyunma, astar ve kösele sökme, vücut yoklamasına bağlı hapisane tipi aramalar). «Otlar içinde silâh saklanmasın» diye, oturma bölgesindeki otlar yakılırdı. Tatil günlerinde de tutukluları idari işlerde çalıştırırlardı.

Bunların hepsini hatırladıkça, haysiyet kırıcı davranışlar içinde, üstünde numara taşıma zorunlugunun, tutukluya en aşağılatıcı olarak gelmediğini düşünebiliriz. İvan Denisoviçin [1] «numaraların ağırlığı yok» demesi, saygınlığını yitirmesine işaret değildi (numara taşımamış, açlık çekmemiş gururlu eleştiriciler, öylesine değerlendirmişlerdi), fakat mantığın seslenişiydi. Numaraların bize verdirdiği sıkıntı, GULAG patronlarının umut ettikleri gibi, ne moral, ne de psikolojik yöndendi. Bizleri yıldıran, hücre korkusuyla, o bez parçacığına aşırı özenle bakmak, silinmiş numarayı ressamlara düzelttirmek, sökülmüş kenarları iplikle tutturmak, işte yıpranmış paçavrayı yenilemek için, bez aramaktı.

Ne var ki bazı tarikat ilişkini kadınlara, numara takmak, buradaki eğlencelerin en şeytanicesi olarak geliyordu. Kamışlag'ın, Suslovo istasyonu yakınındaki şubesinde, din yüzünden tıkılanların sayısı, mevcudun üçte biri kadardı. Apokalipsis'te [2] gördüğümüz kehanet, ama ne de güzel tutmuştu: «13 - 16 - ... yazı alınlarına veya sağ kollarına yazılacaktır.»

Kadınlar, şeytanın damgasıdır diye, üzerlerine numara yaz-

---

(1) İvan Denisoviç — Soljenitsin'in aynı addaki hikâyesinin kahramanı. (İvan Denisoviç'in Bir Günü).

(2) Apokalipsis — Havari Aziz Yuhanna'nın yazdığı söylenen mistik eser. İnsanlığın alın yazısıyla ilgili kehânetlerdir.

dırmadılar! Hazineden alacakları giyeceğe karşılık, (aynı şeytana) imza vermekten de kaçındılar. Kamp idaresi (Baştaki adam, general Grigoryev, kamp şubesi yöneticisi, binbaşı Boğuş) sert tedbirlere başvurmaya karar verdiler: komsomolcu gardiyan kızlara inatçı kadınları soydurdular, ayakkablarını aldırdılar, ayaz'ın, akılsız bağnazların dikkafalılığı ile başedeceğini sandılar. Ne gezer, kışın ayazında bile, kadınlar yalın ayak, üstlerinde tek gömlekle ortada dolaşıyorlardı, ruhlarını şeytana teslime razı değillerdi!

Bu moral karşısında teslim olan, idareydi (elbette, gericilerin morali, biz, okumuş insanlar, bunca naz yapmazdık). Tarikatçılara eski elbiseleri geri verildi, numarasız olarak giyildi! (Elena İvanovna Usova 10 yılım kendi elbisesi içinde tamamlamış. Çamaşırı da, üst entarisi de çürüyüp dağılmış, omuzlarından aşağıya düşüyordu ama, imzasını almadan muhasebe ona bir şey veremezdi ki!)

Numaraların, hoşa gitmeyen bir yanı daha vardı: yazısı iri olduğundan, uzaktan okunabiliyordu. Muhafızlar ta yanımıza kadar gelmezlerdi; arada otomatik silâh için elverişli uzaklık bırakırlardı, adımızla bizi tanımazlardı, numara olmasa, örnek elbise içinde bizleri birbirimizden ayıramazlardı. Fakat şimdi saf içinde konuşanları, beşli diziyi bozanları, ellerini geride tutmayanları veya yerden bir şey kaldıranı, numaradan tanıyabiliyorlardı. Muhafızbaşının raporu şimdi bize hücre yolunu açıyordu.

Hayatımızın posasını çıkaran güçlerden biri, muhafızlardı. Kızıl omuzluklu muvazzaf ordu erleri, ellerinde otomatik silâh tutan çocuklar, düşünmeyen, bizi bilmeyen, özür tanımayan karanlık bir kuvvetti. Bizden onlara bir şey gidemezdi, onlardan bize haykırış, köpek havlaması, şarjör şıkırtısı ve kurşunlar gelirdi. Hep de onlar haklıydılar, biz değil.

Ekibastuzda demiryolu inşaatında, kamp bölgesi dışında ve askeri kordon içinde çalışırken, tutuklulardan biri, yere attığı ceketinin cebinde bıraktığı ekmek parçasını almaya yöneldi, fakat bulunabileceğimiz alanın dışına çıkmadı. Buna rağmen muhafız silâhını omuzladı ve tutukluyu öldürdü. Elbette üstlerinden övücü söz beklemek de muhafız haklıydı. Hiç bir jestle açığa vurmadık, haliyle şikâyet de etmedik. (Zaten yakınma mektubumuza yol vermezlerdi).

19 Ocak 1951 günü beşyüz kişilik kolumuz ARM binasına yaklaştı. Bir yanımız kamp bölgesiydi, o tarafta artık asker yoktu. Neredeyse kapılar açılacaktı biz de içeri girecektik. Derken, Maloy adında bir tutuklu (soyadı küçük anlamına geliyorsa da,

kendisi iriyarı, geniş omuzlu genç), görünürde hiç bir sebep olmadan, diziden çıktı, dalgın dalgın muhafızbaşının üzerine yürüdü. İzlenimize göre, yaptığının kendisi de farkında değildi, aklını oynatmışa benziyordu. Elini kaldırmadı, tehdit anlamında bir jest de yapmadı, yalnızca düşüncesine dalarak yürüdü. Çalım satan cinsten, bayağı bir subay olan muhafızbaşı korktu, cıyak cıyak bağırarak, tabancasını kılıftan çıkarmayı başaramıyarak, gerilemeye başladı .Maloy'un yolunu kesen başçavuş, otomatik silâhının şarjörünü tutuklunun göğsüne ve mide nahiyesine boşalttıysa da, o da geriledi. Yere düşmeden önce Maloy, birkaç adımlık yer daha yürüdü, biz de, göze görülmeyen kurşunların oynattıkları vatkaları, ceketinin sırtından sarkmış gördük. Maloy yerde yatıyordu, kolumuzda hareket yoktu, fakat korkuya kapılan muhafızbaşının verdiği komut üzerine sağdan soldan otomatik tabancaların ve orada hazır bulundurulan makinalının sesleri duyuldu. Kurşunlar başımızın üstünden vızıldayarak geçiyordu, her yandan gelen isterik haykırışları duyuyorduk: «Yere yat! yere yat! yere yat!» Kurşunlar gitgide daha aşağıdan geçiyordu, kampı çevreleyen dikenlinin arkasında kayboluyordu. Beşyüz kişiydik, fakat kurşun sıkanların üstüne atlamadık, onları silip süpürmedik, onun yerine kuzular gibi yüzükoyun yere kapandık, güçsüzlüğümüzü simgeleyen durumda, yüzlerimiz kar içinde, bir çeyrek saattan fazla kaldık. Hepimizi kurşunlayabilirlerdi, sorumlu da olmazlardı: ayaklanmaya yeltenişti, yaptığımız.

Özel kampların birinci ve ikinci yılında, ezilmiş zavallı köle idik, «İvan Denisoviç» te bu devremizi yansıtan bolca malzeme var.

Peki, bu nasıl oldu? Hayvan durumuna düşürülmüş Ellisekizinci madde kurbanlarından bunca binler, tümü s i y a s i, üstelik ayıklanmış ve bir araya toplanmışlar, şimdi yüzde yüz siyasi olanlar, niçin bu aciz duruma düştüler?

Bu kampların b a ş l a n g ı c ı zaten başka türlü olamazdı. Zulmedenler de zulmedilenler de aynı İTL kamplarının görgüsüyle yetişti. Kaç on yılı bulan süre içinde bunlar köle, ötekiler derebeyi idi. Yaşayış ve düşünüş düzeni canlı insanlarla birlikte yeni yere geldi, yerleşti. Aynı kamptan gelme birkaç yüz kişilik partiler için kamp geleneği, kılavuz unsur oluyordu, içlerinde onu besleyip, yaşatıyorlardı. İnsanın insana karşı fare ve yamyam gibi davrandığını gösteren, ciğerlerine işlemiş kanıyı, yeni yere beraberlerinde getirirlerdi. Yalnız kendi kaderleriyle ilgilenirlerdi, toplumun kaderini umursamazlardı. Gelirken, çavuşluğa atanma, mutfakta iyi bir pridurka yerine kavuşma,

ekmek kesme dairesinde, depoda, muhasebede, Kültür ve Eğitim Kısmında iyi bir pozisyon sahibi olma uğruna, merhametsizce savaşmaya hazırlanıyorlardı.

Yeni yere tek başına gidenler, i y i p o z i s y o n kapma konusunda, ya şanslarına ya da vicdansızlıklarına umut bağlayabilirlerdi. Fakat uzun iki üç, dört haftalık yolculuk boyunca birbirleriyle kaynaşmış, aynı vagonda götürülmüş, aynı hamamda yıkanmış, aynı safta yan yana yürümüş ve birbirini anlamış tutuklularda durum değişikti. Onlar artık kimin sert yumruklu çavuş olabileceğini, kimin işçinin hakkından çalmakta, kimin entrika kurmakta olduğunu görüyorlardı. Ağız birliği de kurmuş böylesine bir k u m p a n y a , yeni kampa gelir gelmez, pridurka (1) olmak, başka kamplardan gelenleri bu görevlerden uzaklaştırmak için işe girişiyorlardı. Ozgürlük konulu boş hayallere dalmak, adetleri değildi. Karşılarındaki, çözüm bekleyen problem, birlik içinde kölelik devresini atlatmaktı, hepsi o kadar. Çalışmaktan hoşnut kalabilen cahiller o ara, yeni yerde iyi bir işçi ekibini kurmak ve kahrı çekilir çavuşa kavuşmak için hayâller kuruyorlardı. Kötü kaderlerine boyun eğmişlerdi zaten.

Tüm bu insanlar kendilerini, dönüşü olmayan yolda bilerek, içlerinde yanan Tanrısal ateşi, alınyazılarının çok daha başka türlü olabileceğini unutmakla kalmadılar, şimdi bir araya gelmişlerin s i y a s i suçtan tutuklandıklarını, hürriyetin de hava gibi bir ihtiyaç, doğrulup silkinmenin de bir hak olduğunu akıllarından çıkardılar.

Fakat her şeye rağmen, içlerinde az buçuk adi suçlusu da bulunurdu. Ceza Kanununun 82 inci maddesi gereğince hapisten kaçan adi suçluya verilen ceza, iki yılı geçmiyordu. Hırsızların dosyalarında bu tür yıllardan birikmiş, onlarca, hatta yüzlerce yıl vardı (tutan olmadıktan sonra, kaçan bulunmaz ki?). Sevgililerini kampa bağlamak için çare arayan idare, kaçış için bu defa 58 - 14 maddeden, ekonomik sabotajdan ceza kesmeye başladı.

Bu tür serseriden Özel kamplara gelenlerin sayısı çok değildi, her partide bir avuç insan, fakat onların yasalarına göre, küstahlığın çeşidini ortaya sermek, Spask'ta sonradan doğrulan iki Azeri misali, yönetmen olarak sopayla dolaşmak, pridurkalarla birlik kurarak yeni Adalara İTL'in eski, köleliği ve alçaklığı simgeleyen bok karası bayrağını çekmek için yeterliydi.

---

(1) Pridurka — Kampın iç hizmetlerinde çalıştırılan tutuklu.

Ekibastuz kampı 1949 da, bizim oraya ayak basmamızdan bi. yıl önce kurulmuştu. Havası, düzeni, her şeysi, eskisi örnek tutu larak, tutukluların ve idarecilerin kafalarında beraber gelmişt Yönetmeni de, yardımcısı da, yumrukları ve ihbarlarıyla tutuklu yu canından bezdiren baraka başısı da, hepsi vardı. Pridurkale ra ayrı bir baraka ayırılmıştı, orada, ranzalarda oturarak ça içen adamlar, sohbet arasında bir yapının veya bir işçi postas nın geleceği hakkında kararlar verirlerdi. Fin tipi barakaların bir özelliği de, içinde ayrı bir kabinenin bulunmasıydı. O kabi nelere imtiyazlı tutuklulardan bir veya iki kişi yerleşirdi. Puan törler ve çavuşlar, eskisi gibi yumruklarını tutuklunun suratın sırtına indirmekten çekinmezlerdi, gardiyanlar, eskisi gibi, kır baç kullanırlardı. Küstah, yağlı suratlı ahçılar burada da vard. Hürriyetsever Kafkasyalılar depoları ellerine geçirmekte kusur etmediler. Kendilerine mühendis dedirten düzenbazlar grubu şantiye şefleri oluverdiler. Muhbirler, ceza görmeden, kamp ida recilerinin kısmına gider, işlerini görürlerdi. Bir yıl önce çadır larla başlayan kamp, şimdi taştan yapılı cezaevine kavuşmuştu. Bu hapisane gerçi henüz tamamlanmamıştı, bu bakımdan ta mamlanmış kısmı ağzına kadar doluydu, hatta taşıyordu: hücre cezasına çarptırılanlar bir, kimi vakit iki ay sıra beklemek zo runluğundaydılar - yolsuzluk değil de, nedir? Kodes sırası, olur mu? (Benim için de karar verilmişti, sıram gelmedi).

Bir yıl içinde yalnız serseri takımının (özellikle görev almaktan kaçınmayan kancıkların) yelkenleri suya inmişti. İkmalsiz kalarak çaptan düştükleri besbelliydi. İşleri bozulmuştu. Düzen uygulayıcısı, kamp halkını toplayarak, tutuklulara yeni yönetici Mageran'ı takdim ettiğinde, öbürü asık suratına canlılık maskesini takmak istediyse de, tutmadı, kendine güveni yoktu artık. Pek yakında da yıldızı büsbütün sönecekti.

Bizim partiye, her tutuklu partisinde olduğu gibi, ilk saldırı girişte, kampın hamamında yapıldı. Hamamcılar, berberler ve pu antörler başımıza üşüştüler, yırtık çamaşıra, soğuk suya vey tüv usulüne yaptığımız en ufak itirazlarımızı birlikte karşılamaya başladılar. Ses çıkarmamızı bekliyorlardı sanki, it sürüsü gibi saldırıyorlardı, semiz yumruklarını yüzümüze karşı sallıyorlardı, seslerini bilerek yükselterek, «Burası Kuybışev aktarması değildir», diye bağırıyorlardı. (Psikoloji açısından taktikleri doğruydu: giyinik insanın karşısında çıplağın aczi on katını buluyordu. Yeni tutuklu grubuna ilk yıkanışta verilen gözdağı, etkisini sonuna kadar sürdürürdü).

Hani kampa geldiğinde «kiminle yürüyeceğini» anlamayı tasarlayan talebe Volodâ Gerşuni vardı ya, işte geldiği gün ona

kamp onarımıyla ilgili iş verildi: lâmba direği için çukur açacaktı. Güçsüz olduğu için iş normunu tamamlayamadı. İdare âmiri yardımcısı, usianmaya başlayan, fakat henüz tam olarak usianmamış «kancıklar» dan, Baturın adında biri, bizimkine «korsan demiş, yüzüne de bir tokat atmış. Gerşuni, elindeki küsküyü bırakmış ve işyerinden uzaklaşmış. Sonra yöneticiye giderek: «beni hapsedin, sizin korsanlarınız dayağa başvurdukları sürece işe çıkmayacağım» demiş (toy olduğu için, korsan sözü onu gücendirmişti). Oturtmayız, demediler, Gerşuni'yi 18 günlüğüne hücreye oturttular. (Şöylece yapılır: ilk ağızda 5 veya 10 günlüğüne karar çıkartılır, fakat süre bitiminde tutukluyu koyuvermezler, protestolara, küfürlere başlamasını beklerler. Bu defa ikinci süre için sebep elde). Hücre cezasını tamamlayan Gerşuni'ye, rezalet çıkardı diye, ayrıca 2 ay BUR'da kalma cezası verildi, başka bir deyişle, aynı hapiste kalmak, fakat sıcak karavanadan ve çıkardığı iş oranında, ekmekten yararlanmak, ve kireç fabrikasında çalışmak vardı şimdi. Gitgide fazla göze battığını anlayan Gerşuni, kurtuluşu sağlık servisinde aramayı düşündü. Sağlık servisi şefi bayan Dubinskaya'nın ne olduğunu, çocuk henüz bilmiyordu. Düzenbazlığını ileri sürmek, o sayede uzaktaki kireç fabrikasına gitmekten kurtulmak istiyordu. Olur mu hiç? Ekibastuz'un BUR'unun dispanser hizmetinden yararlandığı yoktu, Gerşuni'yi oraya yollamadılar bile. Fakat bir kere aklına koymuştu, sağdan soldan topladığı öğütlemelerle, işbaşı saatında, üzerinde yalnız bir donla, ranzada kalmıştı. Gardiyanlar, «Savul» lâkaplı, aklından zoru olan eski bahriyeli ve Konentsov adında bir diğeri, Gerşuni'yi ayaklarından tutarak, işe gidecek kalabalığı doğru sürüklediler. Gardiyanlar sürüklüyorlardı, Gerşuni, inşaatta kullanılmak üzere hazırlanan taşlara tutunmaya çalışıyordu. O artık kireç fabrikasına da razıydı, «izin verin, pantolonumu giyeyim» diye bağırıyordu. Fakat öbürleri dinlemiyorlardı. Ana kapıya gelindiğinde, dörtbin kişiyi geciktiren bu güçsüz çocuk, «Gestapocular, Faşistler» diye bağırıyordu, kelepçe takılmasına engel olmak için debeleniyordu. Başaramadı, gardiyanlar kelepçeyi taktılar, kendisini de diziye soktular. Gerşuni'nin yalnız donla kasabadan geçeceği durumu gardiyanları da, düzen uygulayıcısı teğmen Maçehovskiy'yi asla sıkmıyordu, sıkılan tutuklunun kendisiydi. Gelmeyi reddetti! Volodâ'nın kulağında kalmıştı: yanıbaşında duran, kalkık burunlu köpekçibaşı muhafız, usulcacık kendisine: Niye kıyamet koparıyorsun, diziye geç, işe git, ateş yanında oturursun, çalışmazsın» demiş. Muhafız aynı zamanda, Volodâ'nın gırtlağına erişmeye çırpınan köpeğini kuvvetle tutuyordu. Köpek nasıl çırpınmasın? Tüysüz deli-

kanlının mavi omuzluklulara karşı durduğunu gördükten sonra? Volodâ'yı koldan çıkardılar, gerisin geriye BUR'a götürdüler. Kelepçeli elleri arkaya bağlanmıştı, gittikçe fazla acıyordu. Kazak gardiyan boğazından tutmuş, diziyle can evine vuruyormuş. Sonra iterek yere düşürmüş. O ara işten anlayan birinin sesi duyulmuş: «Öylesine vurun ki, donuna doldursun». Çizmeli ayakların vuruşları şakağa da geldiğinden, Gerşuni kendinden geçmişti. İki gün sonra onu kamp başyöneticisinin huzuruna çıkarmışlar, aleyhinde t e r r ö r konulu yeni bir d a v a açılmıştı - değil mi ki, sürüklenirken t a ş l a r a tutunuyordu! Maksadı neydi?

Başka bir işbaşında, başka bir tutuklu, Tverdohlebov adında biri, hem direnmiş, şeytana çalışmam, demiş, hem de açlık grevi ilân etmiş! Direnişe de, greve de boş veren gardiyanlar, onu da sürükleyerek götürmüşler. Arada fark şuydu: Tverdohlebov oturma barakasından götürülüyordu, o bakımdan zoraki yolculuk süresince, elinin eriştiği camları kırabiliyordu. İndirilen camların çınlayan sesi havaya yayılarak, gardiyanların ve puantörlerin yüksek sesle yaptıkları sayıma eşlik ediyordu.

Tekdüzen içinde geçen günlerimizin, aylarımızın, ağdalaşmış yıllarımızın tonuna da eşlik ediyordu.

İlerisi için bir umut yolu görünmüyordu. MVD'nin plânıyla kurulmuş bu kamplarda böyleşine bir yol düşünülmemişti.

Bizler, çoğunca batı Ukraynalı, yeni gelenlerden 25 kişilik grup, bir işçi postasında toplandık, puantörlerle anlaşarak, çavuş olarak başımıza tanıdığınız Pavel Boronük'ü tayin ettirdik. Ekibimiz çalışkandı, baş kaldırdığımız yoktu (henüz kollektifleştirilmemiş topraktan koparılan Batı Ukraynalıları değil dehlemek, tutmak bile gerekiyordu). Birkaç vasıfsız işçi sayıldık, sonradan aramızda duvarcı bulunduğunu öğrendik. Olmayanlar da duvarcılığı öğrenmeye heveslendiler, böylelikle, bir duvarcı postası oluverdik. Ördüğümüz duvarlar kaliteliydi. Bunun farkına varan idare bizi, kamp bölgesi dışında özgür insanlar için yapılan ev inşaatından alarak, bölge içi hizmetlerde kullanmaya başladı. Çavuşumuza, BUR yapısı yanında yığılı duran taşları (Gerşuni'nin tutunduğu taşları) gösterdiler, ocaktan hergün yenilerin geleceğini söylediler. Sonra da bizim BUR'un, ancak BUR'un yarısı olduğunu bildirdiler, yapının öbür yarısının tarafımızdan yapılacağını anlattılar.

Kendi kendimizin yüz karası olduk, kendi kendimize hapisane yapmaya başladık.

Yağışsız geçen sonbahar mevsimi içindeydik. Eylül de ve

Ekim ayının yarısına kadar yağmur görmedik. Sabahlar sakindi, öğleye doğru rüzgâr çıkar, akşama dinerdi. Rüzgâr kimi zaman dururdu - esintisi ince, yürek sızlatıcı, etrafımızdaki dümdüz ve sonsuz stepin sıkıntılı görünümü ile uyum içindeydi sanki. BUR'-un iskelesinden manzarayı görürdük, step'in ideal düzlüğünü, sınırsızlığını, uçsuzluğunu, umutsuzluk verdirici görünümü kapatmaya, ne aradaki kasaba ve içindeki fabrikaların, ne gözetici askeri birlik sitesinin, ne de bizim kampı çevreleyen tellerin gücü yeterliydi. Step boşluğunda Kuzey - Doğu doğrultusunda, Pavlodara kadar uzanan telefon direklerinin cılız sırası görünmekteydi. Rüzgâr kimi vakit sertleşir, bir saat içinde Sibiryanın soğuğunu üzerimize indirir, bize ceket giydirirdi. Onunla yetinmeyerek, stepten topladığı iri kum ve taş tanecikleriyle yüzümüzü döverdi. Anlatmaktansa, BUR'u yaparken yazdığım şiiri tekrarlayım:

DUVARCI.

İşte oldum duvarcı. Şiir gibidir
Yaban taşından ördüğüm duvar,
Değil kentte, kampta tutukluyuz,
Dört yanımız dikenliye bakar.
Gök yüzünde süzülüyor çaylak
Sanki av peşinde,
Alabildiğine esiyor rüzgâr,
Step boş, yok kimse
Ki sorsun benden: hey kardaş,
Bu duvarlar, neyin nesine?
Bekler bizi silâh, tel, çomarlar,
Az geldi, hapis içinde hapis istendi!
Ya yetmezse, diktiğimiz duvarlar?
Mala elde, kendimi verdim işe,
Derdi unutmak için odur,
Bildiğimiz tek çare.
Denetçi binbaşı çıkageldi, lappadak,
Bağlantı yanlış, dedi, «niyet tak» [1]
Bitirin şunu tez elden,
Yaptığınızı gösteririm sizlere, içerden!
Onunla bitse, ne alâ, ne iyi,
Dosyaya konan işaret,
Vereme çevirir davayı.
Çekiçlerin ahenkli takatukasıyla yükseliyor duvarlar.

---

(1) Rusça «Öyle değil»

Altı duvar, üstü duvar, yan yana, iç içe,
Harç teknesinin başında, mola verdik işimize,
Sigaraları yaktık, şakalaşıyoruz, biz bize.
İskelenin altından hücrelerin kara ağızlarıdır,
Bizi gören,
Birilerin sessiz ızdıraplarını yansıtırlar,
Şimdiden.
Ulu Tanrım, köle olduk biz, köle,
Ulu Tanrım, güç yok, umut yok,
Ne kaldı geriye?

Köle! Birer köleye döndüğümüz, aslında, binbaşı Maksimenko'dan korkarak, taşları usulünce bağladığımızdan, duvarı delip kaçan olmasın diye, çimentoyu gereği kadar koyduğumuzdan değil de, iş normunu bile tamamlamadığımız halde, z a m l ı karavanadan yararlandığımızdan belli oluyordu. Hapisane yapımında çalışanlara tanınmış bir haktı! Onu binbaşının suratına fırlatmamız gerekirken, midemize indiriyorduk. Arkadaşımız Volodà Gerşuni BUR'un tamamlanmış kanadında kalırken, İvan Spaskiy adında bizlerden bir başkasının, hiç suçsuz, bir çeki işareti yüzünden, «rejimka»yi boylarken oluyordu bu. Bunca özenle şimdi ördüğümüz duvarlar arasında kalmak, elbette onları yapanların, kaç kişinin, alın yazısında da vardı... İşin en sıcak zamanında, elimizde harç ve taşla dönüp dururken, stepten gelen silâh sesleri duyuldu. Az sonra ana kapıya basbayağı bir hapisane arabası yanaştı. (muhafız birliğinin demirbaşlarındandı, kamuflaj yoktu, çaylaklar için üzerine «Sovyet şampanyasını için!» yazısı yazılmamıştı). Arabadan indirilen, her yanları kana bulanmış dayak yemiş dört kişi içinden, ikisi sendeleyerek yürüyordu, birini sürüklüyorlardı ve ancak, İvan Vorobyev, kurumla, kızgın adımlarla önde yürüyordu.

Kaçakları o halde durduğumuz iskelenin altından, BUR'un hazır kısmına geçirdiler.

Ya biz? - Biz duvara taş koyuyorduk...

Kaçmak! Ne çılgınca cesaret! Sivil elbise, kumanya yokken, boş elle, kamp bölgesini ateş altında geçmek, susuz, uçsuz çıplak step içine dalmak! Bu girişime kaçışa yeltenîş bile denmez, meydan okuma, intiharın çalımlısı, belki. İçimizden en güçlülerin, en cesurların direnişi, işte bu türdendi.

Ya biz... duvara taş koyuyoruz.

Ve düşünüyoruz. Bir ay içinde ikinci kaçma olayı. İlki de tutmadı, ama o bönce düzenlenmişti. Vasiliy Brühin ,Blüher, derlerdi), mühendis Mutyanov, bir de eski Polonyalı subay, çalış-

tıkları mekanik atölyesinin bir odasında 1 metre küplük çukur açmışlar, bir miktar kumanya ile birlikte içine girip saklanmışlar, üstlerini örtmüşler. Paydostan sonra çalışma bölgesindeki gözeticilerin, her akşam olduğu gibi, çekileceklerini safçasına düşunmuşıer. Fakat ışten ayrılanların sayımında 3 kişi eksik çıkınca, bölgeyi çevreleyen dikenlide bir sakatlık da bulunmayınca, işyerinde birkaç günlüğüne gözetici bırakılmıştı. Aramayı yapanlar köpekle dolaştıklarında, kaçaklar benzine batırılmış pamuğu üstlerindeki tahta aralıklarına sürerlermiş ki, köpeğin koku alma yetisi kırılsın. Konuşmadan, kımıldamadan, eller ayaklar birbirine sarılı bir metre küplük yerde üç gün kaldıktan sonra, fazlasına dayanamıyarak, dışarı çıkmışlar.

İşe giden postalar, akşam dönüşü, Vorobyev dörtlüsünün macerasını anlattılar: dikenli tel engelini kamyonla delip çıkmışlar.

Bir haftayı daha duvara taş dizmekle geçiriyoruz. BUR yapısının ikinci kanadı adamakıllı belirmeye başladı - işte konforlu küçük hücreler, tekli hücreler, sahanlıklar; hacim içine çok taş yığmışız, fakat gelenin arkası bir türlü kesilmiyor: ocaktaki taşın maliyeti sıfır, işgücün de öyle, bir çimento var, o da devlete ait.

Bir hafta - uzun süre, dörtbin ekibastuzlunun aklı başına gelebilirdi, kaçışın çılgınlıktan başka bir şey olmadığının anlaşılması gerekiyordu, fakat o ne? Yine güneşli bir günün ortasında stepten gelen silâh sesleri! Kaçış!!! Bir salgın, sanki. Hapisane arabası bu defa iki kişiyi getiriyor, üçüncü olay yerinde vurulmuş. Batanov ve genç, kısa boylu birini, yine iskelemizin altından, kana bulanmış olarak, BUR'un hazır kısmına geçiriyorlar. Orada dayağa devam edilecek, çıplak vücutları taşlığa atılacak, yiyecek içilecek verilmeyecek. Söyle, köle, doğram doğram edilmiş gururlu insanlara bakarken, ne düşünüyorsun? Duygularından ne haber? Acaba, yakalanan, dayak yiyen, zorda kalan sen değilsin diye, seviniyor musun, yoksa? Alçakça?

Göbekli binbaşı Maksimenko sesleniyor: «Çabuk, çabuk, binanın sol kanadını bitirmeniz gerek!»

Örüyoruz. Akşama ilâve lâpa porsyonumuz olacak.

Harç dağıtıcımız deniz yarbayı Burkovskiy'dir. Yükselen her yapı, Vatan yararınadır, diyen arkadaşımız.

Akşam anlattılar: Batanov da kamyonla kaçmak istemiş. Kamyon isabet almış.

Dinleyin, köle milleti, kaçmanın intihardan başka bir şey olmadığını bari şimdi anladınız mı? Bir kilometreden daha uzağa

gitmek imkânsız. Alnınızda çalışmak ve ölmek sözünün yazılı olduğunun farkında değil misiniz?

Beş gün geçti geçmedi, silâh sesi duyan da yok, fakat bu defa öylesine bir havadis ki, sanki gök kubbesi madenden, üzerine de koskoca bir balyoz inmiş: kaçış!!! Hem de başarılı!

17 Eylûl pazar günü kaçanlar plânlarını o derecede düzenli uygulamışlar ki, akşam sayımında yoklukları anlaşılmadı. 18 Eylûl sabahı ancak, zindancıların hesabında aksaklık görüldü. Bunun üzerine göreve gidilmedi, kampta genel sayım yapıldı. Onceden birkaç defa dizileri saydılar, sonradan baraka baraka, posta posta sayımı yapıldı. Ardından listeler üzerinden, adlar çağrılarak. İtler yalnız kasadan aldıkları parayı sayabiliyorlar. Her sayımda sonuç değişik! K a ç kişinin kaçtığını henüz anlayamadılar. Kaçan k i m ? ne zaman oldu? nereye gittiler? neyle?.

Pazartesi akşamı oldu, yemeğimizi bile vermediler: mutfaktaki ahçılar da dizide, sayılıyorlar. Bir şikâyetimiz yok, memnunuz bile! Hem de nasıl! Baylar, itler, sizden becerikliyiz! İşte kaçmasını becerdik! (Şeflerimizin gözlerine bakarken, içimizden, aman yakalanmasınlar! Aman yakalanmasınlar! diye düşünürdük!)

Bir gün de kazandık üstelik, pazartesi ikinci tatil günü yerine geçti. (Çocuklar iyi ki, cumartesi t ü y m e d i l e r ! Pazarımızı bozmak istemediler!)

Fakat - kaçan kim? adları ne?

Pazartesi akşamı yayıldı: Jorj Tenno ve Nikolay Jdanok.

İnşa ettiğimiz cezaevi yükseliyor. Kapı üstü lentolarını yaptık, küçük pencerelerin kemerlerini de tamamladık. Çatı kirişleri için duvarda yuva bırakıyoruz.

Kaçma olayı üzerinden üç gün geçti. Yedi. On. Onbeş.

Haber yok!

Kaçtılar!!

4 Sesimiz niye çıkmıyordu?

Hem tarihçi hem Markçı olan aydın bir okuyucum var. BUR'daki çalışmamızı anlatan yere geldiğinde, gözlüğünü çıkarır, yumuşak koltuğunda doğrulup, okuduğu sayfaya cetvel gibi yassı bir şeyle vurmaya başladı, başını sallarken konuştu:

— İşte bu oldu. Buna inanırım. Yoksa devrim melteminden dem vuruyorlar, köpoğlular! Nereden nereye, devriminiz olamazdı ki, devrim için tarihsel kurallara uygunluk gerek. Topladılar sizleri, birkaç bin insan görünümünü yitirmiş, haysiyetsiz, ailesiz, özgürlükten, giyecekten, yiyecekten yoksun insanları, «siyasi suçlular» oldunuz, hani nerede ayaklanmanız?

— Tayınımızı haketmeye çalışırdık, işte buyurun, hapisane inşa ettik.

— Çok yerinde. Zaten inşa etmek, görevinizdir! Halkın yararınadır. Bir tek doğru çözüm odur. Fakat, Allah aşkına, kendinize devrimci dedirtmeyin! Devrim için biricik öncü sınıfla bağlılık şarttır...

— Fakat hepimiz şimdi - işçiydik ya?

— Onun rolü yok, objektif görüşle sözde sebeptir. Kurala uygunluk ne demektir, onu bilir misiniz?

Bildiğimi sanıyorum. Vallahi Billâhi gözümün önünde. Kaç milyonluk kampların kırk yıldan beri var oluşları, tarihsel kurallara uygunluğun ta kendisidir. Hem yıl çok, hem milyon çok, Stalin'in kaprisiyle, Beriya'nın kurnazlığıyla, Öncü Öğretinin ışıklı yolundan ayrılmayan yönetici partinin saflığıyla izah edilecek gibi değil. Kurula uygunluğun b ö y l e s i y l e ben, karşıtçımın önüne çıkamam: gülümseyecek, konudan ayrıldığımı bana söyleyecek. İyisimi kenara çekileyim.

O, bozulduğuma verecek, kurula uygunluğa kafamın yatmadığını sanacak, açıklamasını yapacaktır:

— Devrimciler süpürgeyi ele aldılar, çarlığı onunla kapı dışarı ettiler. Son derece basit. Çar Nikolka kendi devrimcilerini

böylesine sıkmayı bir deneseydi! Üzerlerine numara takmaya girişseydi! Onları...

— Doğru. O bunu denemedi. Denemediği için, ondan sonra deneyenler sağ kaldılar ya.

— O deneyemezdi! Yapamazdı!

Bu da galiba doğru: istemedi değil, yapamadı.

Kadet [1] yorumuna göre (sosyalistleri geçiyorum) Rusyanın tarihi, baştan sona kadar, birbirini kovalayan tiranlıkların tarihidir. Tatarların tiranlığı. Moskova prenslerinin tiranlığı. Beş asır süren Doğulu tipi despotluk ve yerleşmiş gerçek kölelik. (Ne Halk Kurultayları [2], ne köy cemaatları, ne özgür Kazaklık, ne de Kuzeyin köylüsü vardı). Müthiş İvan olsun, Uslu Aleksey, Deli Petro veya Büyük Katerina olsun, bütün çarlar, ta Kırım savaşına kadar, yalnız bir şey bilirlerdi: e z m e k . Kendi tebaasını, böcek veya tırtıl misali ezerlerdi. Kürek ve sürgün cezasına çarptırılanların vücuduna hiç çekilmeden, iğnelerden yapılı mühürle, «SK» damgasını basarlardı, kendisini de zincirle el arabasına bağlarlardı. Vatandaşları baskı altında tutan düzen son derece sağlamdı. Başkaldırma, ayaklanmalar kesinlikle ezilirdi.

Hayır, hayır, o kadar da değil, ezilmesine ezilirdi ama, bizim teknik anlamda değil. Napoleon savaşından sonra, Avrupa dönüşü, Rus toplumunda liberalizm rüzgârının ilk esintisi duyuldu. Çar onu bile hesaba katmak zorunluğundaydı: dekabrist'lerle [3] birlik olan e r l e r d e n teki bile asılmadı, kurşuna dizilmedi. Bizde olaydı, bir teki canlı kalmayacaktı. Puşkin'i de, Lermontov'u da on yıllığa o t u r t m a k imkânı yoktu, dolaylı yollara başvurmak gerekiyordu. Çar birinci Nikola Puşkin'e: «14 Aralıkta Peterburgda olsaydın, nerede olacaktın?» diye sor-

---

(1) Kadet — Meşrutiyetçi Demokratlar Partisi üyesi «Konstitusyonalizm ve Demokrasi kelimelerinin baş harflerinden oluşmuş söz».

(2) Halk kurultayları olarak çevirdiğimiz «Zemskiye Sobori», Rusya'da çar müthiş İvan zamanında ilk defa toplandı (1550). Memleketi ilgilendiren çok önemli sorunları tartışmak için ya çarın çağrısıyla, ya da kendiliğinden toplanırlardı. İleri soylular, kilise ilişkini, tüccarlar, kentliler ve köylüler temsilcisinden oluşurdu. 17. asrın sonunda Deli Petro tarafından bu usule son verildi.

(3) Dekabristler — 14 Aralık 1825 günü, çarlığı devirmek için soylu subayların başlattığı isyanın ilişkinleri. Subaylar kışladaki erlerden bir kısmını da ayaklandırmışlardı. Ayaklanma çok çabuk bastırıldı, baştakilerden 5 kişi idam edildi, diğerleri Sibirya'ya sürüldüler.

muş. Puşkin, içtenlikle, cevap vermiş: «Senato meydanında». (1) Ceza olarak Puşkini... evine bırakmışlar. Oysa bizler, makinalaştırılmış adalet sistemini sineye çekenler ve savcı dostlarımız, Puşkin'in verdiği cevabın karşılığının ne olduğunu tas tamamına bilirdik: madde 58, bent 2, silâhlı ayaklanma, en hafiften, 19 maddeyle ilgi (taammüt). Cezası kurşuna dizilmek değil ise, en azından o n l u k . Nitekim kararları bizim puşkinlerin yüzlerine fırlatırlardı, onlar da kampları boylar, orada ölürlerdi. (Gumilev'den (2) o yolculuğu esirgediler, bodrumda hesaplaştılar).

Kırım savaşı - Rusya için savaşların en uğurlusudur! Birlikte getirdiği çar Aleksandr'ın ıslahatı ve toprak kölesinin azat edilmesi dışında, memleketimizde, güçlerin en büyüğü - kamu oyu- onun sayesinde doğdu.

Sibiryanın kürek cezası, dış görünümüyle, ayaktaydı, genişliyordu bile. Mahkemeler işliyor, hükümlü kafileleri yola çıkarılıyor, aktarmaların yapılacagı cezaevleri düzeltiliyordu. Fakat o ne? Celseler, oturumlar fakat başşehir polis müdürünü tabancayla öldürmeye kalkan Vera Zasuliç beraat etti! Olur mu?...

Çar ikinci Aleksandr'ı öldürmeyi amaçlayan y e d i girişime tanık olduk (Karakozov (*); Solovyev; Aleksandrovsk kenti yakınında; Kursk kenti dolaylarında; Halturin'in bombası; Teterki maden ocağı; Grinevitskiy). Leon Tolstoy'in anlattıgına bakılırsa çar, «kovalanan vahşi hayvan gibi», korku ifade eden gözlerle Peterburgta dolaşırdı (Tolstoy Çara bir hususi evin merdiveninde rastlamış). (**) Ara sözümüz: Çar muhafızsız gezerdi. Peki, ne oldu? Kirov'un olayında olduğu gibi, çar da şehrin yarısını sürgüne yolladı mı? Yok canım, hatırına bile gelmedi. Önleyici tedbir olarak, 1918 de yapıldığı gibi, toplum terrörüne başvurdu mu? R e h i n topladı mı? O zaman bilinmeyen tedbir. Peki, ş ü p h e l i l e r i oturttular mı? Allah korusun!... İdam edilenlerin sayısı binleri buldu mu? Yalnızca 5 kişi. Hapis ceza-

---

(*) **Karakozov'un kardeşi vardı, Çara suikast yapanın kardeşi! Bizim ölçüye vurup, uğrayacağını bir gözönüne getirin! İşte çarpıldığı ceza: Soyadı Vladimirov olarak değiştirildi. Yaşayışında ve malî durumunda bir değişiklik olmadı.**

(**) **«Leon Tolstoy, çağdaşlarının anılarında» 1955, cilt I, s. 180.**

(1) Senato Meydanı — Petersburg'da «bugünkü Leningrad» ayaklanan Dekabristlerin toplandığı meydan. Petersburg o zaman başşehirdi.

(2) Gumilev, N. S., tanınmış şair ve yazar. 1921'de bolşevikler tarafından Petersburg'da kurşuna dizilmiş «bir komploya karışmakla suçlanmıştı».

sına çarptırılanların sayısı üçyüzü bulmadı. (Ya Staline karşı yapılacak **b i r t e k** suikast, bize kaç milyona mal olacaktı?).

Bolşevik Olminskiy'in anılarından: 1891 de kendisi, bütün Kresti cezaevinin **biricik siyasi tutuklusuydu.** Moskovaya geçirildikten sonra, oranın Taganka hapishanesinde yine tek siyasi tutuklu. Sibirya yolculuğuna çıkmadan önce ancak, Butırki cezaevinde birkaç yüzlük grup olarak toplanmışlar!...

Yıldan yıla artan kültür ve çoğalan bağımsız literatüre paralel olarak, göze görünmez fakat çarlığı tehdit eden, kamu oyu denilen güç de gelişip büyüyordu. Dizgini elden kaçıran çarlar artık yeleye bile tutunamıyorlardı, sağrıya kayan ikinci Nikola'ya, tutunmak için, bir kuyruk kalmıştı.

Hanedan ataletinden güç alan son çar, çağın havasını anlamaktan uzak kalıyordu, hamle yapacak cesareti yoktu. Elektrik ve uçak asrında yaşıyordu, toplumsal hayatın ister'leri bilincine henüz ulaşmamıştı. Rusyayı kendi çiftliği durumunda görüyordu, haraçın toplanacağı, cins aygırların yetiştirileceği, arasıra devletlû biraderi Hohenzoller ile savaşmak için, ona asker sağlayacak yer, orasıydı. Bu anlayışa rağmen, ne kendisinde, ne de idarecilerinde, buyuruğu yürütme hakkının kendilerinde kalması uğruna yapılacak savaşmada, azimli davranmak için kuvvet kalmamıştı artık. Sürekli bastırmıyorlardı, bir bastırır, bir gevşetirlerdi. Kamu oyuna hep kulak verirlerdi: acaba ne diyecekler?. Devrimcileri tepeleme girişimleri ancak, onları hapishanelerde birbirleriyle tanıştırmak, güçlendirmek ve üne kavuşturmak için yararlı oluyordu. Çapı ölçecek, durumu olduğu gibi gösterecek cetvel bugün elimizde iken, kesinlikle diyebiliriz ki, çarın hükümeti devrimcileri yola getireceğine, onlara özenle bakar, üzerlerine titrer, kendi kafasını uçuracak cellât yetiştirirdi. Sürçmeden, **a r ı z a l a n m a d a n** iş gören adalet sistemiyle yüceltilmiş olanlar, çarlık hükümetinin güçsüzlüğünü, kararsızlığını, sistemlerinin yarımyamalaklığını açıkça görürler.

Örnek olarak, Lenin'in, herkesçe iyi bilinen hayat hikâyesisini ele alalım. 1887 Yılının İlkbaharında Lenin'in öz kardeşi, Çar üçüncü Aleksandr'a yaptığı suikasttan ötürü, idam edilmiş. (*)

(*) **Soruşturma sırasında Anna Ulyanova'nın Vilno'dan şifreli telgraf aldığı anlaşılmıştı. Telgrafta : «Kız kardeşiniz ağır hasta» yazılıydı. Anna'nın Vilno'da kardeşi olmadığı halde o, mesajı suikastçı kardeşi Aleksandr'a vermişti. Kendisinin komploya dahil oluşu bununla tanımlanıyordu. Bizde olsaydı, O n y ı l garanti. Oysa, Anna sorumlu bile tutulmamış! Aynı dava görü-**

Karakozov'un kardeşi gibi, Lenin de Çar katilinin kardeşiydi. Pekalâ, ne oldu? O yılın Sonbaharında Vladimir Ulyanov (Lenin) Kazan şehrinin İmparatorluk Üniversitesine kabul edildi, hem de hukuk fakültesine! Şaşırtıcı değil mi?

Gerçi aynı yıl içinde, hükümet aleyhtarı talebe mitingini organize eden Lenin, üniversiteden çıkarıldı. Başka bir deyişle, çar katilinin küçük kardeşi, talebeleri hükümet aleyhine kışkırtıyor! Bizdeki cezası ne olacaktı? Hiç kuşkusuz, kurşuna dizilme! (öbürülere yirmibeşer ve onar yıl kesilirdi) Onların cezası - üniversiteden kovulma! Ne gaddarlık! Kovmakla da yetinmediler, üstelik sürdüler!... Sahalin adası? (*) Yok canım, aile çiftliği Kokuşkino, ki nasılsa yazlarını orada geçirirdi. O çalışmak istiyor-hayhay, o imkân da veriliyor... acaba taygada orman kesmeye mi yolladılar? Değil, Samara kentinde hukukçu olarak çalışmak ve o ara yeraltı örgütlerle işbirliği kurmak imkânına kavuşturuldu. Ondan sonra, Peterburg üniversitesinde okumadan, dışardan sınav verme hakkı da kendisine tanındı. (Bu nasıl olur? Soru dizisinden, özel kısmından ne haber?)

Birkaç yıl daha geçti, genç devrimcimiz bu defa başşehirde «Kurtuluş Savaşı Birliği» adında (daha azı değil, ha) bir yeraltı örgütü kurmaktan, işçilere isyan ettirici nutuklar çekmekten, beyanname yazmaktan tutuklandı. Ona işkence mi ettiler? Yıldırdılar mı onu? Asla. Kafa emeğine elverişli ortamı, Petersburg soruşturma hapishanesinde yarattılar; orada kaldığı bir yıl içinde «Rusyada Kapitalizm'in Gelişmesi» adlı eserinin büyük kısmını yazdı. Ayrıca, açıktan açığa, hem de savcılığın aracılığıyla, Marksist dergi «Novoye Slovo» için «Ekonomik Etüdler»ini yollardı. Cezaevinde iken, lokantadan parayla perhiz yemeği, süt ve eczaneden maden suyu alabiliyordu. Haftada 3 sefer evden paket alma hakkı vardı. (Petropavlovsk kalesinde tutuklu Trotskiy, benzer koşullar içinde, hiç durmadan devrime ait projesini kâğıda dökmüştü).

Peki, olanlardan sonra, üçlü yargıç heyetinin verdiği kararla, Lenin'i kurşuna dizmediler mi? Hayır, hapis cezasına bile çarptırılmadı. Ancak sürgüne yollandı. Yakutistana mı? Hayat

---

lürken, Ekaterinodar kentinde öğretmenlik yapan başka bir Anna'nın, çara hazırlanan suikasttan haberi olduğu, fakat bunu ihbar etmediği anlaşılmıştı. Bizde bunun cezası kurşuna dizilmekti! Kadın iki yılla kurtulmuş...

(*) Sahalin adasına gönderilenler içinde siyasi suçlular bulunurdu. Fakat nasıl olur da, içlerinde bir tek çaplı bolşevik (hattâ menşevik) yoktu?

süresince orada mı kalacaktı? Yok efendim, bereketli Minusinsk bölgesine, üç yıllığına gönderildi. Elleri kelepçelenerek mi gitti oraya? Kodes'e çevrilmiş vagonda mı? Ne gezer! Hür bir insan olarak yola çıktı, yolda Peterburg'a uğradı, üç gününü orada geçirmesine engel olunmadı. Sonradan Moskovaya da uğradı. Yeraltı örgütlere talimat vermesi, kalan devrimcilerle toplantı yapması gerekiyordu. Sürgüne kendi parasıyla gitmek izni verilmişti ona, normal bir yolcu olarak. Ne gidişte, ne dönüşte Sibirya'ya konvoyla posta edilmek, aktarma cezaevlerinde kalmaktan nasibi olmamıştı onun. Yolda, Krasnoyarsk kütüphanesinde iki ay geçirerek, «Kapitalizmin Gelişmesi» adlı kitabını tamamlamıştı. Bir sürgünün yazdığı kitap, sansür tarafından güçlük çıkarılmaksızın, basılarak piyasaya sürülür (bu alayı bir de bizim ölçeğimizle tartın)! Ya şu ucra köydeki masrafını karşılayan kim? Kendisi orada iş bulamaz ki? Lenin, giderlerinin hazinece karşılanmasını istemişti, öyle oldu. Kendisine bağlanan maaş, masrafa yetişiyordu, artıyordu bile. Sürgünü hayatında bir defa tadan Lenin'e, daha iyi imkânlar yaratılamazdı. Olağan dışı ucuzluktan, kaliteli yiyeceklerden, bol etli yemekten (haftada bir koyun), süt, sebzeden yararlandıktan başka, doyasıya avlanabiliyordu (köpeğinden hoşnut kalmayınca, Peterburgtan bir başkasını getirtmek söz konusu oldu, avlanırken sivrisineklerden rahatsız olunca da kendisine glâse eldiven ısmarladı). Bu şartlar içinde yaşayan sürgün, mide rahatsızlığından ve kimi gençlik hastalıklarından kurtularak, çabucak kilo aldı. Ödev, görev yerine getirmek davası da yoktu. Onunla beraber kalan kadınlar da yorulmazdı: ayda ikibuçuk ruble karşılığında 15 yaşında bir köylü kızı, ailenin bütün ağır işlerini görürdü. Lenin, kalemiyle hayatını kazanmak zorunluğunda değildi, o şimdi yalnız kendisine edebiyat piyasasında ün kazandıracak kitap yazma çabasındaydı.

Kaçmak onun için çok kolay olduğu halde, Lenin bunu sakıncalı buldu, sürgün süresini tamamladı. Otomatik olarak süreyi uzattılar mı? Müebbete çevirdiler mi?. Niçin yapsınlar, yasalara ters düşerdi. Pskov kentinde kalma iznini verdiler. Başşehire gitmeyi yasakladılar, o kadar. Fakat o Riga'ya Smolensk'e giderdi. peşinde adam da yoktu. Gözetlenmediğini anlayınca, dostu Martov'la bir bavulluk yasak yayını Petersburg'a götürdü, hem de kontrolun çok sık olduğu Tsarkoye Selo (1) yolundan geçerek (Martov'la ikisinin ukalâca davranışları olacak).

(1) Tsarskoye Selo «Çarın köyü» — Başşehirin yakınında sayfiye yeri. Çar ve ailesinin vakit geçirdikleri yer.

Peterburgda tutuklandılar. Yasak yayınlarla dolu bavul gerçi artık yanında değildi ama, kimyasal maddeyle Plehanov'a [1] yazılı mektup jandarmaların eline geçti. Mektupta «Kıvılcım» [2] dergisinin kuruluşunu anlatan plân yazılıydı, fakat jandarmalar, mektubu develope etmek zahmetine katılmadılar. Leninin tutukluluğunun devam ettiği üç hafta sürece, öylesine ellerinde kaldı.

Pskov'tan izinsiz ayrılışın sonu ne oldu? Bizde olduğu gibi, 20 yıllığına kürek cezasına çarptırılmakla mı bitti? Hayır, çektiği üç haftalık hapisle. Ondan sonra da büsbütün serbest kaldı. «Kıvılcım» dergisinin dağıtımının organizasyonuyla uğraştı, Rusyada dilediği şekilde dolaştı durdu. Arkasından, dergiyi çıkarmak için, dışarıya gitti (kendisine pasaport vermekte polis bir sakınca görmemişti)

Yalnız bu kadar mı? Dışarda göçmen olarak yerleştikten sonra Lenin, Rusyada çıkan «Granat» ansiklopedisine Marks hakkında yazı yollamış, yazı da bizde çıkmıştı! [*] Bir tek makaleyle iş bitmemişti!

En sonunda, Rus sınırı yakınındaki bir Avusturya kasabasına yerleşen Lenin, oradan Rusya içindeki sabotaj hareketlerini idare etmişti. Yiğit oğlanlarımıza onu kaçırtıp, memlekete canlı olarak getirmek, işten bile değildi, fakat yapmadılar bunu.

Bütün çaplı sosyal demokratlara karşı çarlık hükümetinin giriştiği uslandırma hareketlerinde, kararsızlık ve güçsüzlük göze çarpmaktadır (hele Stalin'e karşı yapılanlarda, ne var ki bunlarda özel kuşkunun yeri var [3]. Faraza 1904 yılında Moskova'da yapılan aramada Kamenev'in eşyaları arasında «şüphe uyandırıcı, lekeleyici mektuplar» bulunmuştu, adı geçen bu konuda izahat vermekten kaçınmıştı. Israr yok, hepsi o kadar. Kamenev, annesinin, babasının oturduğu yere... sürüldü.

Sosyal devrimcilere karşı alınan tedbirler çok daha sertti.

(*) **Büyük Sovyet Ansiklopediyasında, Berdyayev hakkında beyaz göçmen Rus'un yazdığı makalenin çıktığını gözümüzün önüne getirebilir misiniz ?**

(1) Plehanov, G. V., 1857 - 1918. Çaplı devrimci, Kıvılcım dergisinin redaktörü.

(2) «Kıvılcım» — Rusçası «İskra», Cenevre'de 1901 - 1905 yıllarında çıkan Sosyal Demokrat dergi. 1903 yılında Sosyal Demokratlar bolşevik ve menşevik adlı iki akıma bölündükten sonra, menşeviklerin organı oldu.

(3) Bir söylentiye göre, Stalin, aynı zamanda Çarlık polisinin ajanı imiş. Yazar sözü oraya götürmek istiyor.

Sert olmasına sertti ama, ne dereceye kadar? 1903 Yılında tutuklanan Gerşuni, 1906 da tutuklanan Savinkov'un suçları az mı idi? İmparatorluğun en önde devlet adamlarının katli, bunların eseridir. Buna rağmen idam edilmediler. Tabancasıyle çok yakından ateş ederek, Tambov köylü ayaklanmasını bastıran general Lujenovskiy'yi öldüren Mariya Spiridonova'yi de idam etmekten çekindiler, kürek cezası verdiler. (*) Ya 1921 de, bu sefer Sovyet Hükümetine karşı ayaklanmış aynı Tambov köylüsünü bastıranı, 17 yaşında bir kız talebe öldürseydi? Ne olurdu? Talebe ve aydınlardan binlercesi, mahkeme edilmeden, kızıl terörün kurbanı olacaktı!

Donanmadaki ayaklanma (Sveaborg'ta) bastırıldıktan sonra, kurşuna dizilen olmadı, sürgün cezası verilmişti.

Peterburg'ta 1901 de büyük talebe gösterisine katılanların ne biçim ceza gördüklerini, içlerinden biri olan İvanov-Razumnik anlatır: Peterburg cezaevi adeta talebenin gezinti yerine döndü, kahkahalar, koro ile şarkılar, koğuştan koğuşa gezinmeler. İvanov - Razumnik'in küstahlığının derecesi, o ara başşehre uğrayan Moskova Bolşoy tiyatrosunun temsiline gitmek üzere hapishane müdüründen izin istemesine kadar çıktı, yoksa bileti yanacakmış! Ceza kararları açıklanırken, kendisine «sürgün» çıkmıştı, kendisinin seçtiği yere - Kırımda, Simferopol kentine yollanmıştı. Sırtına çanta vurarak, bütün Kırımı gezmek için tam bir fırsattı.

Ariadna Tırkova, aynı devire ait anılarında yazar: «soruşturmamız devam ediyordu, bize uygulanan rejim sert değildi», diyor. Jandarma subayları kendilerine, en iyi lokanta olan Dodon'dan yemek ikram ederlerdi. Ağız aramaktan yorulmayan Burtsev, (1) «Peterburg hapisaneleri, Avrupadaki örneklerinden çok daha insancıldı», der.

Leonid Andreyev'in (2) suçu, bir beyannameyle, Moskova iş-

(*) **Kürek cezasından onu kurtaran, Şubat devrimiydi. Buna karşılık, 1918 den başlayarak, ÇEKA onu defalarca tutuklamıştı. Bundan sonraki hayatı da, sosyalistlerin Büyük İskambil Falı kurallarına göre düzenlenmişti: Somerkent, Taşkent, Ufa sürgününde bulunmuş, siyasi tutukluların bulundurulduğu tecrit cezaevlerinden birinde izi kaybolmuştur. Herhangi bir yerde kurşunlanmış olacak.**

(1) Burtsev, V. L. — Yazar, tarihçi, siyaset adamı. Ajan provakatörlerin maskelerini düşürmekle ün salmıştı. 1920'den sonra Paris'te Rus göçmenlerin çıkardığı gazetenin neşriyat müdürü.

(2) Leonid Andreyev, 1871-1818, Rusya'nın tanınmış yazarı.

çilerini silâhlı (!) ayaklanmaya ve otokrasiyi devirmeye çağırmaktı (!). Buna karşılık cezaevi koğuşunda 15 gün kalmış! (kendisine bile az gelmiş, üç hafta diye ilâve etmişti. Hâtıra defterine geçirdiği, o günlere ait notlardan işte işte bir örnek: (*) «Tekli hücre! O kadar fena değil. Yatağımı düzenliyorum, tabure'yi, lâmbayı yatağın yanında yerleştiriyorum. Sigara paketini, armut'u yanıma koyuyorum... Okuyorum, armut yiyorum - evdeyim, sanki. Keyfim de yerinde, tam anlamıyla.» - «Beyefendi! A Beyefendi!» - diye, gözetme deliğinden sesleniyor gardiyan. Komşu hücrelerden pusulalar ve bir çok kitap getiriyor.

Andreyev'in itirafına bakılırsa, yiyecek ve oturacak yer bakımından, hücredeki hayatı, talebelik koşullarından daha iyi idi.

Trubetskoy kalesinde hapis yatan Gorkiy o ara «Güneşin Çocukları» adlı eserini yazmıştı.

Bolşeviklerin kalbur üstü takımı, «Granat» ansiklopedisinin 41 inci ciltini çıkartarak, kendi reklâmlarını yapmaya utanmamışlardır. Ciltin adı - «S.S.C.B. ve Ekim Devriminin Devlet Adamları - Biografiler ve otobiografiler» şeklindedir. Rastgele bir hayat hikâyesini ele aldığınızda, devrimciliklerine karşı kendilerine uygulanan cezaların, bizimkilerin yanında devede kulak bile etmediğini görür ve şaşarız. Hapislerde buldukları havanın elverişliliğine de bir diyeceğimiz yok. İşte Krasin'in öyküsü: «Taganka cezaevinde kaldığı günleri hatırladığında, zevk duyardı. Bırkaç gün süren soruşturmadan sonra, jandarmalar onu rahat bıraktılar (ama niçin? - A.S.). İstemeden kavuştuğu son zamanı, Almanca öğrenmekle, Schiller ve Gothe'nin eserlerini orjinalden okumakla, Şopenhauer ve Kant'ı tanımakla, Mill'in mantığını, Bundt'ın psikolojisini etüd etmekle kıymetlendirmiş!... v.s. v.s. Sürgün yeri olarak Krasin, Sibiryanın en kültürlü kentini, baş şehrini, İrkutsk'u seçiyor.

1906 Yılının altı ayını Varşova cezaevinde geçiren Radek: «altı aylığına kapatıldı, bu süreyi fevkalâde geçirdi, Rusça öğrendi, Lenin, Plehanov, Marks'ı okudu. Sendikacılık konusunda ilk makalesini yazmıştı ve aynı cezaevinde otururken, yazısını Kautskiy'in dergisinde okuduğu zaman, göğsü, kabarmıştı.»

Tersine tanıklık edenler de çıkardı, faraza Semaşko: «hapiste geçirdiği günler çok zordu (Moskova 1895). Üç aylık hapisten sonra, üç yıllığına sügüne... doğduğu şehir Yelets'e yollandı».

Korkunç Rus Bastilyası»nın adını Batıda kötüye çıkaranlar, Parvus misali, hapisanelerde kala kala yumuşamışlardı. Onlar

---

(*) V. L. Andreyev'in «Çocukluk» adlı kitabından.

Çarlıktan öç almak için, anılarını hisli ve şişirilmiş stilde yazmaktan kaçınmayanlardandı.

Binlerce çapsız insanın olumluluklarını gözden geçirdiğimizde, aynı durumlarla karşılaşmaktayız.

İşte buyurun, elimin altındaki, ne yazık ki yalnız edebi konuları derleyen, üstelik eski de olan (1932) ansiklopedisini açalım. Günün havasına henüz uydurulmadığından, içinde «hatalar» var, diyorlar. «Yanlışlar» çıkarılmadan, rastgele «K» harfini seçiyorum.

Karpenko - Karıy. Elizavetgrad kent polisinde sekreter (!) devrimcilere pasaport sağlarmış! (Bizim dile çevirelim: yeraltı örgütüne pasaport temin eden polisin pasaport kısmı memuru!) Asıldı mı? Değil, 5 (beş) yıl sürgün cezası... kendi çiftliğine yollanmış. Yani sayfiyeye. Yazar oldu.

Kirillov, V. T. Karadeniz filosu deniz erlerinin devrimci hareketine katılmış. Kurşuna mı dizildi? Müebbet hapis mi yattı?. Değil, Üst Sısolsk'ta üç yıl sürgün kaldı. Sonra yazar oldu.

Kasatkin, İ. M. Cezaevinde kalırken, hikâye yazarı olmuş, yazdığını gazeteler basardı. (Bizde, cezanızı tamamlasanız bile, yazdığınızı kimse basmaz).

Karpov, Evtihiy. İki defa sürgün cezasına çarptırılan bu vatandaş, İmparatorluk Aleksandriyskiy tiyatrosunun ve Suvorin tiyatrosunun müdürlüğüne getirtilmişti. (Bizde olaydı, hem başşehre sokmazlardı, hem de özel kısım kendisine suflörlük görevini bile verdirmezdi).

Krjijanovskiy, Stolipin devrinde, irtica'ın en debdebeli zamanında sürgünden dönmüş, gizli örgütün idare merkez komitesi üyeliğinden ayrılmaksızın, mühendis olarak görev alabilmişti. (Bizde, eğer makina traktör tamirhanesinde tesviyeci olarak iş bulsaydı, kendini mutlu sayabilirdi!).

Krilenko «Edebiyat Ansiklopedisi»ne giremedi, fakat değil mi ki, «K» harfini tanıyoruz, o zaman anılmış olmak, onun da hakkıdır. Devrimcilik ateşine tutulduğu bütün süre içinde Krilenko «tutuklanmaktan şans eseri olarak üç sefer kurtulmuş» (*), altı defa tutuklanmış ve toplam olarak y a l n ı z 14 ay hapis kalmıştı. Yine gericilik havasının estiği 1907 yılında ona yüklenen suçlar şunlardır: orduda aleyhe propaganda yapmak ve askeri komploya katılmak. Eyâlet Askeri Mahkemesince (!) suçsuz bulunmuştu. 1915 te - «Askerlik ödevinden kaçmakla»

(*) Baş ve devamı - «Granat» Ansiklopedisinin cilt 41-, kısım I, sayfa 237-245 de çıkan otobiografisinden alınmıştır.

suçlanmıştı (kendisi subay, memleketi de savaş içinde). Bu suça karşılık, geleceğin başkomutanı (ve başka bir başkomutanın katili)... cephede çarpışan, fakat «cezalı» olmayan birliğe yollanmıştı! (Çarlık hükümeti bu tedbirle hem Almanları yenilgeye uğratmayı, hem de devrimi boğmayı düşünmüş olmalıdır). Sonradan, devrim silâhlı kuvvetleri başkomutanı üniformasını Cumhuriyet Başsavcısı cüppesiyle değişen Krilenko, onbeş yıl süreyle, cüppesinden aldığı gücün gölgesinde, bunca davalarda suçlu görülenlerin enselerine kurşun sıktırırdı.

Aynı «Stolıpin reaksiyon devrinde,» Kutayıs valisi V. A. Staroselskiy, devrimcilere silâh ve pasaport sağlardı, polis ve ordu birliklerinin hareket plânlarını bildirirdi. Yakalandığı zaman, iki haftalık hapisle mi, ne kurtuldu (*).

Hayal kurma yetisi sahipleri, bunları Adalar diline çevirsinler!

Bu «gericilik» devresi içinde iken, bolşeviklerin felsefi ve toplumsal konulara değinen, «Mısl» adında dergisi r e s m e n yayımlanmaktadır. «Gericilerin» Vehi adındaki dergisi ise, açıktan açığa «eskimiş tekerlek», «despotluğun ve köleliğin şerri» deyimlerini kullanmakta sakınca görmüyor. Önemli değil, devam edin, bizde olur öyle şeyler!

Bir sertlik devresini yaşıyorduk ki, sormayın! Yaltadaki fotoğrafçının rötüşçüsü V. K. Yanovskiy, Oçakov [1] deniz erlerinin kurşuna diziliş sahnesinin resmini yapmış ve dükkânın vitrinine koymuştu. (bizim şimdi Novoçerkask ayaklanmasının bastırılması sahnesini Kuznetsk Köprüsünde teşhir etmemize benzer). Peki, Yalta şehremini n'apmış? Livadiya [2] yakın olduğu için, tepkisi çok sertti: Önce Yanovskiy'ye bağırmış. Sonra vitrine konan resminin kopyasını paramparça etmiş! Resminin orijinalini değil, dükkânın kendisini de değil! (Yaovskiy için, amma da becerikli adam, diyeceksiniz. Fakat şehremini de, vitrini gözü önünde parçalatmadı, ya). Retüşçünün çarptırıldığı cezaya gelince, ağırın ağırıydı: Yalta'da oturmak izni bundan böyle, çar ailesinin caddeden geçişi sırasında sokağa çıkmama şartına bağlanmıştı.

Burtsev, çarlık zamanında Batıya sığınmış, çıkardığı dergide, çarın özel hayatına dil uzatmaktan çekinmemişti. 1914 Yılında memlekete döndükten sonra (vatan aşkıyla tutuşmuş ola-

---

(*) «Yoldaş Vali», - «Noviy Mir» dergisi, 1966, s. 2.

(1) «Oçakov» — Ayaklanmış denizcilerin bulunduğu savaş gemisinin adı.

(2) Livadiya — Çar'ın Yalta'daki yazlık sarayı.

cak?), kurşuna mı dizildi, dersiniz? Değil, altı ay kadar hapiste kalmış, kitap okumasına, yazı yazmasına engel olunmamıştı.

Baltayı ormana koyuvermişler, kes, demişler. Dur! diyen çıkmadıktan sonra balta, işini niçin, hayırlısıyla, tamamlamasın?

Bizim zamanımızda Tuhaçevskiy'yi (1) «uslandırdılar» (öyle denir). Yalnız ailesini perişan etmekle, hapsetmekle, o ara kızını da yüksek okuldan kovmakla yetinmediler, fakat iki erkek kardeşini, dört kız kardeşini, hepsini eşleriyle birlikte tutukladılar, oğlan ve kız yeğenlerini ise, çocuk bakım evlerine dağıtarak, soyadlarını Tomaşeviç, Rostov gibisiyle değiştirdiler. Tuhaçevskiy'in karısı Kazahstan kampında kurşuna dizildi, anası Astrahan sokaklarında dilenirken öldü. (*) Aynı durum, idam edilmiş yüzlerce ünlüler için de geçerlidir. Uslandırmanın anlamı işte budur.

Çarlık zamanı uslandırmalarının (?) başlıca özelliği, devrimcinin yakınlarının arkasına düşülmemesindeydi. Trotskiy, hüküm giymiş bir suçlu olduğu halde, karısı Nataliya Sedova 1907 de Rusyaya dönebilmiş ve bir kovuşturmaya konu yaratmıştı. Ulyanov (Lenin) ailesinin tüm fertleri (ki, değişik zamanlarda hemen hemen hepsi tutuklanarak salıverilirdi), diledikleri vakit, dış memleketlere gitmek iznini alırlardı. Lenin Pariste, silâhlı ayaklanmaya çağrı yüzünden aranılmakta olan suçlu «pozisyonunda iken, kız kardeşi» Anna, Crédit Lionnais bankasındaki cari hesabına kendisi için, düzenli şekilde para havalesi yapardı. Leninin annesi de, kayınvalidesi de, yüksek dereceli devlet memuru ve subay dulları olarak emekli maaşı alırlardı. Emeklilik hakkından yoksun edilmeleri şeklini düşünmek bile gereksizdi.

İşte bu hava içinde yaşayan Tolstoy, siyasi özgürlüğü aklına getirmeden kurtuluşu ahlâkın gelişmesinde görmüştü.

Zaten özgür olan elbette özgürlüğü aramaz. Bunu anladığımız gibi, amacın kendisinin siyasi özgürlük olmadığını da biliriz! Gelişen insanların ulaşmak istedikleri hedef, boş bir hürriyet, hatta yerine düşmüş bir sosyal düzen bile değildir! Sorunun

---

(*) **Bu örneği, yakınların suçsuz hâtıralarını anmak için getirdim. Tuhaçevskiy'in kendisini savunmayacağım, O, onaylamıyacağım bir yolun yolcusuydu. Kronştad ve Tambov ayaklanmalarını bastırmakla, ektiğini biçen insandı O.**

(1) Tuhaçevskiy, Rusya-Almanya 1941 savaşından az önce, Kurmay Başkanı idi. Komplo yapmakla suçlandırılarak, pek çok general ve subaylarla birlikte Stalin tarafından idam ettirildi.

özü, çekirdeği, toplumun ahlâki temelinde yatmaktadır! - fakat bu son aşamadır, ya birinci basamak ne olmalı, nasıl olmalıdır? Yasnaya Polyana, (1) kendi zamanında, herkese açık bir fikir külubüydü. Ya Ahmatova'nın (2) adeta abluka altına alınan Leningradtaki apartmanını bir gözönüne getirmek ister misiniz? Ziyaretine gelen gidenin pasaport kontrolünden geçirilmesini? Veya Stalin zamanında üç kişinin bir çatı altında bulunmaktan duyduğu korkuyu? Tolstoy bunları göreydi, o da aman siyasi özgürlük, diyecekti.

Stolıpin (3) terörünün en korkunç zamanında, liberal «Rusya» gazetesinin baş sayfasında, iri harfle yazılı: «Beş idam!... Herson kentinde yirmi idam cezasının infazı!» gibi, yazı başlıklarını görmek mümkündü. Tolstoy, hıçkırarak ağlar, «Bundan böyle yaşanmaz, bundan daha korkunç bir şey düşünülmez, derdi. (*)

«Biloye» dergisinin, daha önce sözünü ettiğimiz listesi: Altı ay içinde 950 idam. (**)

Derginin bu sayısı üzerinde biraz duralım. Şubat 1907 tarihini taşıyor, başka bir deyişle, 19 Ağustos 1906 ile 19 Nisan 1907 tarihleri arasında Stolıpin tarafından tatbik edilen sekiz aylık «askeri mahkemeler devresi» nin içinde çıkmıştı. İçindekiler, Rus resmi telgraf ajanslarından alınma haberlerden derlenmişti. Şuna benzer: Meselâ 1937 Moskovasmda bağımsız basın bir bildiri çıkartır, gazeteler kurşuna dizilenlerin adlarını, sayfalarına geçirir, NKVD örgütü ise, süt dökmüş kedi misali, acımasız görünümüyle ortada dolaşır; mümkün mü?.

İkinci noktaya işaret etmemiz gerek: «askeri adalet» in uygulandığı sekiz aylık devrenin bir örneği, Rusyada ne bundan önce, ne de sonra görülmüştü. Görülemezdi de, çünkü ilgili yasa, «iktidarsız» ve «uysal» parlamentonun onayından geçemedi, geçemezdi. (Stolıpin bile onu parlamentoya götürmeye cesaret edemedi).

Üçüncü nokta: «askeri adalet» in gerekçesi olarak, geçen altı ay içinde «siyasi sebeplerle öldürülen sayısız polis», görevlile-

---

(*) «Çağdaşlarının anılarında yaşayan Tolstoy» 1955, c. 2, sayfa 232.
(**) «Biloye» dergisi, no. 2/14, Şubat 1907.

(1) Yasnaya Polyana - Tolstoy'ın çiftliği.
(2) Anna Ahmatova — tanınmış Rus şairi. (1893 doğumlu)
(3) Stolıpin, P. A., 1863—1911, devlet adamı, 1905 ten sonra başvekil.

re saldırı (*) ve Stolıpin'in ikâmetgâhının bombalanması olayı ileri sürüldü. Dendi ki: «Eğer Devlet, teröre karşı gelmeyecekse, o zaman devletin anlamı da ortadan kalkmış olur». Bu görüşü benimseyen, jürili mahkemelerin sürüncemesinden, güçlü avukatlarından gına getiren ve onlara gücenen Stolıpinin bakanlığı, devrimcileri ve üç beş ruble uğruna adam öldüren, yolcu vagonların pencerelerine rastgele ateş eden basbayağı eşkiyayı uslandırmak için, yol aramaya koyuldu. Elinde bizim, telefonla emir alan Eyâlet Mahkemesi veya Bölge Uçlü Yargıç Heyeti olmadığından işi, tez canlı askeri mahkemeler yoluyla halletmek istedi. (Fakat bu konuda da bir sınırlanma var: askeri mahkemeler kanunen a n c a k sıkı yönetimle idare edilen bölgede, suç'un işlenmesinin üzerinden 24 saatın geçmemesi ve apaçık olması halinde toplanabiliyordu.)

Durumun çağdaşlarda güceniklik ve kızgınlık yaratmasına bakılırsa, Rusya için alışılmış bir hava değildi!

1906-907 Yıllarında yaşadıklarımız, «Stolıpin terörü» sorumluluğunun, bakanlıkla terörcü devrimcilerin aralarında paylaşılmasının gerektiğini bize gösteriyor.

Rus devrimcilerinin teröre başvurmaları üzerinden 100 yıl geçtikten sonra, yani bugün, terör fikrinin ve uygulanmasının devrimcilerin çok büyük bir hatası olduğunu, artık kesinlikle söyliyebiliriz. Zavallı Rusya'ya karışıklık, üzüntü ve dert kazandırmak, sayısız kurban verdirmek dışında, hiç bir olumlu sonucu görülmedi.

«Bıloye» dergisinin aynı sayısını biraz daha karıştıralım. (**) Buyurun, işte, 1862 de dağıtılmaya başlanan, her şeyin başı sayılacak ilk beyannamelerden bir örnek:

«İstediğimiz nedir? - Rusya için mutluluk ve iyilik. B e k l e y e c e k z a m a n ı m ı z o l m a d ı ğ ı n d a n, yeni, daha mutlu hayata kavuşma yolunda yapacağımız savaşmada, k u r b a n v e r m e d e n i l e r l e m e m i z m ü m k ü n d e ğ i l d i r. Reformların bir an önce çıkması gerek!»

Ne yanlış görüş! Amaçlarını tez elden gerçekleştirmek isteyenlerin zamanları yokmuş! Sevsinler! Mutluluğa giden yolu kısaltma uğruna insan hayatlarının (ama kendininkilerinin değil) kurban edilmesine izin çıkarmışlar! İşi ağır tutmak için onların sözde vakitleri yokmuş, çocuklarının torunları olan bizlerin ise,

---

(*) «Bıloye»deki aynı yazı, 45 inci sayfada, olayları aynen kabul ediyor.

(**) no. 2/14, sayfa 82.

105 yıl sonra, aynı noktada (toprak kölesinin azat edildiği noktada) değil de, çok daha geride bulunmamıza ne buyurulur?

Stolıpin'in Askeri Mahkemeleri ne idiyse, terörcülerin de aynı mal olduğunu kabul edelim.

Stolıpin ve Stalin zamanları arasında karşılaştırma yapıldığında, ortaya çıkan fark şu: Asyalılığın bizim çağımızdaki belirmesi tek yönlüydü; kelleden olmak için soluk almak yetiyordu, hatta daha azı bile yetiyordu. (*)

«Bundan daha korkunç bir şey düşünülmez» biçimindeydi, Tolstoy'un haykırışı. Oysa, o şeyi düşünmekten daha kolay ne var ki? İdamların yer yer ve zaman zaman, belli bir ara ile, belli bir yörede yirmi kişilik partilere uygulanmıyarak, fakat h e r g ü n v e h e r y e r d e , ikiyüzlük partilerle devamı, acaba daha korkunç değil mi? Gazetelere de geçmez, ne iri punto, ne küçük harfle. Gazetelerde ancak «hayat kolaylandı, günlerimiz daha neşeli geçiyor» gibilerinden haberler okursunuz.

Adamın suratını dağıtırlar, eskiden de öyleydi, derler. (1)

Asla! Öyle değildi! Rusya, o zamanlar bile Avrupanın en zulmedici devleti sayımlakla beraber, öyle değildi.

Yaşadığımız Yüzyılın 20-40 yılları arasındaki devre, s ı k ı ş a b i l i r l i k konusunda insanoğluna yeni görüşler kazandırdı. Atalarımızın, daha fazla sıkışamaz olarak bildikleri Dünyadaki katı maddeler, bugünkü fizikçilerin görüşüyle, delik kalburdan başka bir şey değil. Yüz metrelik boş pist üzerinde yatan tek saçma, atom modelini simgeler. Tüm boş pistler üzerinde yatan saçmaları bir araya getirme, «çekirdek paketi» yapma yolu bulundu. Böyle bir paketin içindekiyle yapılan yüksük, bizim dünyadaki lokomotifle aynı ağırlıktadır. Ne var ki bir araya getirdiğimiz çekirdekler, aslında tüy kadar hafif: protonlar yüzünden çekirdekleri adamakıllı sıkıştıramıyoruz. Fakat yalnız nütronları bir araya getirip prese edebilsek, işte o zaman bu hamurdan yapılacak bir tek posta pulunun ağırlığı tastamam 5 milyon ton olacaktır!

İşte, fizik biliminin başarısından yararlanmaya gerek dahi görmeyenler, bizleri bu biçimde sıkıştırırlardı.

(*) Kesinlikle diyebilirim ki, yargılamaların yapılmadığı, uslandırma amacıyla girişilen harekâtta dahi (1918, 1919 ve 1921 Tambov köylüsü ayaklanmasının bastırılması, 1930 da Koban ve Kazahstan harekâtı), zamanımızın tekniği ve çapı, çarlık devrindekini çok geride bırakmıştı.

(1) Atasözü.

Stalin'in ağzıyla memleketi uyuşukluktan vazgeçtirmek için çağrıda bulundular. Dal'in sözlüğünü açtığımızda, «halimlik» sözünün karşısında «ruhun iyiliği, şevkat, acıma duygusuna sahip olma, herkese karşı iyi niyet besleme» gibilerinden tanımlamalar buluyoruz. Yabana atmamızı istedikleri, işte bu huylarımızdı. Önerilerini çok acele yerine getirdik-bundan böyle herkesi düşünmek mi? Nemize gerek, yemliğimizi düşünelim, bize yeter, dedik.

Bu asrın başında Rus kamu oyu, hârika bir güç, özgürlüğün havasıydı, sanki. Çarlığın yenilgiye uğraması tarihi, Şubat devriminin azmasıyla veya Kolçak [1] ordularının darmadağın edilişiyle tayin edilemez, çok daha önceleriydi! Ne zaman ki Rus edebiyatında polis ve jandarma'ya sevimliliğin, şirinliliğin bir nebzesini ayırmak, gericiliğe yaltaklanış olarak yorumlanmaya, sokakta onlarla selâmlaşmak, koluna, kaputlarının eteğine dokunmak ayıp sayılmaya başlandı, işte çarlığın sonu o zaman geldi.

Bizde ise bugün cellâtlardan boş kalanlar veya görevliler... kültürümüzü ve sanatsal literatürümüzü idare ederler. Birer destan kahramanı imişçesine, biz onları göklere çıkartırız, çünkü öyle emir aldık. Bu davranışımızın bizdeki adı, her nedense... vatanseverliktir!

Kamu oyu! Sosyologların bu anlama yakıştırdıkları tanımı bilmem ama, bana kalırsa, bireylerce serbestçe dile getirilebilen, parti veya hükümet görüşüne bağımlılığı olmayan düşüncelerin topudur o.

Memlekette bağımsız kamu oyu olmadıktan sonra, kurbanları milyonlarla sayılan sebepsiz kırımın yeniden başlamıyacağına bir g a r a n t i kalmıyor ki! Rastgele bir gece başlayabilir, her gece devam edebilir, yarın da başlayabilir, bugün de.

Gördüğümüz gibi, Öncü Öğreti bizi bu belâdan kurtarmadı.

Karşımdakinin ekşidiğini, bana göz kırptığını görür gibiyim. Arkasından kusuyor: aman yavaş, d ü ş m a n l a r d u y m a s ı n , diyor. Sonra da konuyu çok genişlettiğimizin, hatta dışına çıktığımızın haberi geliyor: «sizlerin i ç e r i y e t ı k ı l m a ve h ü r ' l e r i n bu kanunsuzluğa ses çıkarmama

---

(1) Kolçak, A. V. 1870-1920, Amiral. Rusya'nın Doğusunda üslenen karşı devrimci askeri güçlerin başı. «Merkezin komünist hükûmetine savaş açanlardan diğerleri: Güney'de General Denikin ve general Vrangel, Kuzey'de, Beyaz Denizin kıyısında general Müller, Batı'da, Baltık yöresinde general Yudeniç».

sebeplerini araştırmak üzere masaya oturmadık, hür vatandaşlarımızın **b i r ş e y s e z d i k l e r i y o k t u k i**, onlar partiye **i n a n ı y o r l a r d ı** (*)» diyor. Bütün bir milleti topluca, 24 saat içinde göçürme olayları, onlarca, söz konusu halkların suçlu olduklarını ispat ediyordu, o kadar. Muhatabımın anlamak istediği ise, kamplara sürülenlerin, bundan böyle **s e z i ş g ü c ü n e** kavuşanların, kendilerine uygulanan rejime ses çıkarmamalarının sebebiydi. **İ ç e r d e** açlık çekiyorlardı, bükünüyorlardı, yerlere yatıyorlardı da, zülmedenlere karşı gelmiyorlardı; niçin? Soranlar, muhafız eşliğinde dolaşmak zorunluğunda değillerdi, ayaklarına, kollarına da sahip idiler. Düzene karşı gelmemek, yanlarına ayıp olarak kalmayacaktı, çünkü hiç biri, elbette, ailesini ateşe atamazdı, maaşını, sosyal durumunu tehlikeye sokamazdı. Ne var ki bu baylar bugün bizleri eleştirirler, makale yazarlar ve kaybedilecek hiç bir şeyleri olmayan bizleri, düzene karşı gelmemekle suçlarlar. Bize çıkarılan tayın' o kadar değerli bir matah mı idi, yoksa?

Ben de aslında bu sorunun cevabını vermek istiyorum: **k a m p l a r d a** her sıkıntıya katlanmamızın sebebi, **ö z g ü r l ü k t e** kamu oyu denilen anlamın bulunmayışıydı.

Bir tutuklunun, kendine karşı uygulanan düzene karşı yapacağı direniş, olsa olsa şu yollardan gerçekleşebilir:

1. Protesto etmekle.
2. Açlık greviyle
3. Kaçışla
4. Ayaklanmayla.

Rahmetli, (1) **b u n u h e r k e s k o l a y c a a n l a r**, demeyi severdi (anlamayanlara anlatmak elimizdedir). Biz de aynı deyimi kullanarak, saydığımız yollardan ilk ikisinin, ancak kamu oyu yüzünden geçerli olduğunu, zindancıların o bakımdan onlardan korktuklarını söyleyebiliriz. Yoksa, protestolarımız da, açlık grevimiz de vız gelir onlara!

Çok etkileyicidir: hapishane şefleri önünde üzerindeki gömleği yırtmak, isteklerini bu yoldan gerçekleştirmek! Bunu yapan Dzerdjinskiy idi, fakat kamu oyunun var olduğu devrede! Yok olması halinde ağzını tıkarlar, yırttığın' devlet malı gömleği de tazmin ettirirler!

Kariysk zindanında geçen asrın sonunda geçmiş bir olayı ele alalım: Günlerden bir gün, sopa cezasının siyasi tutuklulara da

---

(*) **V. Ermilov'un İ. Erenburg'a verdiği cevaptır.**

(1) Rahmetli — Stalin.

uygulanacağı ilân edilmişti. Çubukla dövülecekler sırasının başında bayan Nadejda Segeda bulunuyordu (kumandanı istifaya zorlamak için ona tokat atmıştı). Falakaya yatmaktansa, kadın zehir içmiş ve ölmüştü! Arkadan üç kadın daha zehirle intihar etmişti! Erkekler barakasında da 14 intihar gönüllüsü çıkmışsa da, hepsi başaramamıştı. Fakat sonuç alındı, sopa cezasının uygulanmasından tamamen vazgeçildi! Tutukluların plânı, hapishane şeflerini korkutmaktı: Rusya ve bütün Dünyanın olanlardan haber almaması mümkün değildi.

Aynı olayı bir de bizim ölçülere vuralım. Ozgür bir insan olan komutana tokat aşketmek? Hele hakarete uğrayan b a ş k a s ı ise? Kıçına birkaç sopa atarlarsa, ne olur sanki? Sopayı yersin, fakat hayatta kalırsın! Kadın arkadaşların, durup dururken, ne diye zehir alsınlar? Ya 14 erkeğin kendilerini zehirlemelerine ne buyurulur? Yaşama hakkı elimize yalnız bir kere geçmiyor mu? Onemli olan, sonuçtur! Yediriyorlar, içirtiyorlar, niçin hayata veda edelim? Bakarsın af çıkar, bakarsın süreden indirirler?

Tutuklu olarak eskiden neydik, şimdi ne olduk? Doruktan aşağıya yuvarlanmışız, meğer.

Fakat zindancılarımızın çıktığı zirveye, bakın! Onlar artık Kariysk'deki hıyarlar değil! Faraza biz, 4 kadın ve 14 erkek, bugün dirilip rühan yükselseydik, zehir bulana kadar, hepimiz kurşunu yerdik. (Zaten Sovyet cezaevinde zehir nerede bulunsun?). Zehirlenmeye vakit bulanlar, yalnız idarecilere yardım etmiş olurlardı. Vakit bulamıyanlar, arkadaşlarını ihbar etmemekten, sopayı yerlerdi. Olanlardan kimsenin de haberi bile olmazdı.

Sorunun can alacak yeri işte burada, haberlerin dışarıya sızmamasındadır. Dedikodu niteliğinde olanlar, basına geçmeyenler, zindancılarımızı rahatsız etmez. Onemli olan, toplumun tedirgin olmamasıdır. O olmadıktan sonra, korkacak bir şey de kalmıyor. Protestolarımıza kulak veren de çıkmıyor. Canınız isterse, zehir için.

A ç l ı k g r e v l e r i m i z i n neyle sonuçlandığını, kitabın 1 cildinde okudunuz, yeterince açıklanmıştı.

K a ç ı ş l a r a gelince: Çarlık zamanı hapishanelerden olmuş önemli kaçışların hikâyelerini tarihten biliriz. Onceden şuna işaret edelim ki, tüm bu kaçışların organizasyonu ve uygulaması, kaçacakların ö z g ü r l ü k t e yaşayan dostlarına veya parti arkadaşlarına aitti. Sempatizanların da yardımı görülürdü. Cezaevinden kaçışa, saklama ve memleket dışına kaçırma safhalarına katılan dost ve yardımcının sayısı oldukça ka-

barık olurdu (Marksçı ve tarihçi dostum bu kere sözümü kesiyor, «ha! şimdi oldu! halk devrimcilerden yana olduktan sonra, gelecek de onların olduğundan, yardıma koşanlar eksik olmazdı», diyor. Alçak gönüllülükle cevabını veriyorum: «kaçağa yardım, kanunen suç sayılmadığından olmasın? kaçağın dostu, eşi için bir oyun türü idi: pencereden mendil sallar, kaçağı yatak odasında saklar, makyajını yapardı. Bunun cezası yoktu. Petr Lavrov sürgünden kaçtığı zaman, Vologda valisi metresine pasaport verdirmemiş mi idi? Sevgilisine yetişmesi için. Önceden anlattık, pasaport düzmenin cezası kendi çiftliğine sürgün olmaktı. İnsanlarda k o r k u y o k t u , bunu kendi gözünüzle gördünüz. Lâfı açılmışken, sorayım: nasıl oldu da sizi o t u r t m a d ı l a r ?» - «Bilir misiniz, bu bir p i y a n g o işiydi...» diyor).

Gerçi başka tanımlamalara da rastlanır. Okullarımızda Gorkiy'in «Ana» adlı romanını okumak zorunluydu, Nijniy Novgorod kenti cezaevindeki durumu hatırlayanlar çıkar içinizden: gardiyanların tabancaları pas içindeydi, çoğu zaman duvara çivi çakmak için kullanılırdı. Hapishane duvarına merdiven dayayarak çıkmak, işten bile değildi. Polis örgütünün yüksek kademesinde bulunmuş, Ratayev adında birinin yazdıklarına bakalım: «sürgün müessesesi yalnız kâğıt üzerinde yaşardı. Hapishane hiç yoktu. O zamanki hapishane düzeni, içeri giren devrimciyi faaliyetinden alıkoymuyordu... Kiyev devrim komitesi tam kadro hapishaneye girmişse de, kentteki grevi oradan idare etti, beyannameler bastırtırdı (*).

Çarlık zamanı kürek hükümlüsünün barındırıldığı başlıca yerlerin korunması konusunda şu anda bilgi toplayamam, fakat bizdeki kadar umutsuz, başarı şansı yüzbine karşı olan kaçış olaylarının öyküleri kulağıma gelmedi. Anlaşılan, hapisten ka-

---

(*) «Bıloye» dergisi, no. 2/24, 1917. L. A. Ratayev'in N. P. Zubov'a yazdığı mektuptan: «Gizli ajan veya paralı dedektif kullanma sistemi Rusya'da uygulanmazdı (Petersburg ve Moskova dışında - A.S.). Çok önemli durumlarda ancak jandarma astsubayları kılık değiştirerek, şüpheliyi izlerlerdi. Astsubaylar sivil elbise giyerken, kimi vakit mahmuzları çıkarmayı unuturlardı... Devrimcilerin faaliyetlerini taşraya geçirmeleri hali, onları polisin izlemesinden büsbütün kurtarıyordu. Bu hava içinde ve bu girişimle, devrimci ocaklarına, propagandacılara ve kışkırtıcılara gün doğmuştu...»

Bizim okuyucular, bu şartların Sovyet şartlarına ne kadar uzak düştüğünü hemen anlarlar. Faytoncu kılığına giren Yegor

çış eylemi riske değmiyordu: ağır işte cılızlaşma yoluyla gününden önce ölmek, hiç sebep yokken, hükümlülük süresinin uzama tehlikesi onlarda yoktu. Sürenin ikinci yarısını onlar sürgünde geçirirlerdi, kaçmaya niyetli olanlar o zamanı beklerdi.

Çarın sürgüne yolladığı vatandaşlara gelince, içlerinden galiba yalnız tembeli kaçmazdı. Polisteki yoklamaların seyrek yapılmasından, denetimin gevşekliğinden, yollara karakol çıkarılmamasından, sürgünü çalıştığı yere polisçe bağlanmamasından olacak. Para bulunurdu veya dışardan sağlanabilirdi. Sürgün yerlerinin büyük nehir ve demir yollarına yakınlığı da kolaylık yaratırdı. Kaçağa yardım eden, ceza görmediği gibi, yakalanması halinde kaçağın kendisi de dövülmezdi, kurşunlanmazdı. Bizde olduğu gibi, süresine bir 20 yıl daha eklenmezdi. Genellikle eski yerine iade edilen kaçak, orada eski cezasını tamamlardı. Hepsi o kadar. Kayıbı olmayan bir oyun, adeta. Fastenko'nun harice gidişi, bu gibi girişimlerin tipik örneğidir (cilt I, bölüm 5). Turuhan bölgesinden kaçan anarşist A. P. Ulanovskiy'in olayı, belki de daha tipiktir: Kaçtıktan sonra Kiev üniversitesinin kütüphanesine uğarayan Ulanovskiy, Mihaylovskiy'in «İlerleme nedir?» (1) kitabını istemişti. Talebeler için bu kadarı yeterliydi, kendisini yedirmişler, bilet için para vermişler ve geceleyecek yer sağlamışlar. Harice çıkışı ise, öylesine oldu: Bir yabancı geminin iskelesinden çıkarak (iskele başları MVD görevlileriyle tutulmamıştı ya), kazan dairesine, sözde ısınmak için inmişti! Ve daha komiği: 1914 savaşında, kendi isteğiyle Rusyaya dönen Ulanovskiy, doğru Turuhan bölgesindeki sürgün yerine gitmişti! Yabancı devletin casusu mu, dersiniz? Onu kurşuna mı dizelim? Söyle alçak, kimin hesabına çalışıyorsun? Öyle değil. İzinsiz olarak 3 yıl dışarda geçirene, sulh hâkimi, ya 3 ruble para veya 1 gün hapis yatma cezasını kesmişti! Üç ruble çok para, kaçak, kodesi tercih etmişti!

Sazonov, bakan Pleve'yi öldürmeye niyetlenirken, bütün bir gününü EMNİYET GENEL MÜDÜRLÜĞÜNÜN GİRİŞ KAPISININ yanında bekleyerek geçirmişti. Bombası da araba örtüsünün altındaydı. Ne bakan, ne soran! Acemi devrimcilerden Kotoyev, Pleve'nin Fontanka sokağındaki evinin önünde bir gün boyunca durmuştu, çok sinirli olduğu için, tutuklanacağından da emindi. Fakat ona ilişen çıkmadı!... Ne mutlu Krılov'un zamanında yaşayanlara!... O şartlar altında devrimciliğin bir zahmeti yoktu.

(1) Mihaylovsniy, N. K., 1842 - 1904. Ünlü sosyolog. Resmi edebiyatta halkçı devrimci fikirleri savunurdu.

Bizim kaçışlar Solovetsk adalarında başladı, Stalin döneminin sonuna kadar, kamplardan devam etti. Adalardan gemi ambarlarında, kereste istifleri içinde veya yepelek kayıklarla azgın deniz üzerinden kaçılırdı. Öbür yeltenişler de, gözü dönmüş insanların kendilerini umutsuzca ateşe atmalarına benzerdi (kitabımızın bundan sonraki birkaç bölümü onlara ayırılmıştır). Girişim sahipleri olagan dışı insanlar, devâsâ yeteneklere sahip kahramanlar, fakat seçtikleri yollar, birer çıkmazdı. Devrim öncesi kaçışlardan hiç biri bunca cesaret, fantezi ve irade gücü istememişti. Şu var ki, onlar başarılı oluyorlardı, biz - hemen hemen hiç bir zaman.

— Çünkü bize kaçmalarınız, sınıf ölçüsüyle, gericiliğin örnekleriydi, diyorlar.

Köle ve hayvan durumuna getirilmek istenen insanın direniş hamlesi, acaba gericilikten sayılır mı?...

Başarıya ulaşmamızın sebebi başka: hapisten kaçanın daha sonra halktan destek görmesi, başlıca şartlardan biridir, bu bakımdan başarı şansı, halkın kafasındakine ve yüreğindekine bağlıdır. Oysa bizim halkta kaçağa yardım edecek kadar y ü r e k y o k t u , hatta maddi manevi çıkar düşünülerek, kaçakları s a t a n l a r da bulunurdu.

Kamu oyumuzun durumu, işte buydu.

Tutuklu ayaklanmalarına gelince, üç, beş veya sekizbin kişinin baş kaldırmasını, bizim üç devrimin tarihi bilmez.

Oysa biz onları yaşadık.

Fakat aynı büyü yüzünden, en büyük fedakârlıklara katlanmamıza, en büyük çaba harcamamıza karşılık, elde edilen sonuçlar, incir çekirdeğini doldurmayacak kadardı.

Toplum hazır değildi de, ondan. Kamu oyu bulunmadıktan sonra, koskoca kampın ayaklanması bile, gelişme şansından yoksun kalır.

«Sesiniz niçin çıkmıyordu?» sualinin cevabını sırası gelmişken: şimdi verebiliriz; sesimiz çıkmıyor değildi! Hem de nasıl! Bunu ileride okuyacaksınız.

Özel Kamplarda biz siyasi tutuklulara ait bayrağı çektik, ve onlardan olduk.

5 Koşuk kayrak altında Gerçek taş altında

Kamp yolculuğumun başındaki çabam, genel işlerden kendimi kurtarmaktı, fakat beceremiyordum. Tutukluluk hayatımın altıncı yılında, Ekibastuza geldikten sonra, kolay yaşama yolunu bulmaya yönelik her türlü hesap ve kombinezonlardan kendimi uzak tuttum: daha derin konulara eğilebilmem için, aklımın kılıksız fikir ve küçük hesaplardan arınması gerekiyordu. Kampa yeni gelen aydınlar, genellikle, pridurka (1) görevine atanmalarını beklerken, vasıfsız işçi olarak çalışırlar. Ben ise, bu yola sapmadım, burada, yani zindanda, bir el mesleği sahibi olmayı tasarladım. Bu imkân bana ve Oleg İvanov adındaki bir arkadaşa, Boronyuk'un postasında ele geçti: duvarcı oluverdik. Kaderin cilvesiyle ileride dökümcülük de yaptım.

Başlangıç kolay değildi, korkuyorduk, kararsızdık. Yapabilecek miyim? Dayanabilecek miyim? Kafa emekçisi birer beceriksiz yaratık olan bizler, aynı işte bile, ekip arkadaşlarımızdan fazla zahmet çekerdik. Fakat ne zaman ki kararımı vererek, ben kendi isteğimle, çukurun dibine indim, ayağım aşağısının sağlam granit temeline bastı, işte o an, karakterime son çizgiler verdiren hayat akışının başlangıcı oldu. Hayatımda inişler de oldu, çıkışlar da, fakat ölçeğim değişmedi: o yıllarda eriştiğim görüş ve kazandığım görgü, bugün bile kılavuzlarımdır.

Kafayı fikir molozundan temiz tutma sorununa gelince: iki yıldan beri bir şiir üzerinde çalışıyordum. Büyük faydasını görüyordum, sayesinde bedenimle yaptıklarımın farkına varmıyordum. Yürüyüşe geçen başları inik insanlar arasında, otomatik silâhlı muhafızların bağrışmaları eşliğinde, hayaller ve mısralar kafamda uçuşuyor, beni sanki havadan, yürüyen insan kalabalığı üzerinden, bir an önce çalıştığımız yere götürmek istiyorlar-

---

(1) Pridurka — Kampın iç hizmetinde çalıştırılan tutuklu, kâtip, anbarcı, ahçı, berber, hamamcı v.s. gibisi.

dı. Orada, bir köşeye saklanarak, aklımdakini kâğıda geçirmem gerekiyordu. O dakikaları yaşarken mutlu ve özgürdüm. (*)

İyi ama, Özel Kampta nasıl y a z ı l ı r ? Korolenko [1] anılarında hapishanede yazabildiğini söylüyor. Fakat onların hapisane düzeni bir şeye benzemezdi ki! Kurşun kalemle yazarmış, nasıl olur? Elbisesinin dikiş yerlerini yoklayarak, kalemi bulmadılar mı? Kalemi kıvırcık saçlarının arasına saklayarak geçirmişmiş (kafasını sıfır numarayla traş etmediler mi, yoksa?). Yazılarını gürültü içinde yazarmış (oturacak ve ayaklarını uzatacak yeri vardı ya, ona şükretsin!) Sonra da yazdığını saklamak ve dışarıya kaçırmak imkânı varmış! (çağdaşlarımın hiç anlamıyacakları nokta!)

Böylesine yazmak, kamplarımızda mümkün değil! (Tasarladığın romanın kahramanlarına vereceğin adları bile kaydedemezsin, çok tehlikelidir, örgüt üyelerinin listesi sanılabilir. Ben yalnız isim kökünü veya onun sıfatlandırılmış şeklini not ederdim. Yazdıklarım saklayacak biricik sağlam yer, hafızamdı. Orası aramadan da, yolculuktan da korkmaz. Önceleri hafızama güvenim yoktu, onun için yazdıklarımı kafiyeleştirirdim. Elbette, yazı janrını tecavüze uğratmak gibi bir davranıştı. Sonradan, kafamızın gizli derinliğinde bulunan nesnenin içide nazımın yanında nesirin de yaşayabileceğini öğrendim. Gereksiz bilgiyi aklında bulundurmaktan kurtulmuş bir tutuklu kafasının içinin alabildikleriyle bizi şaşırtmaktan geri kalmadığı gibi, gitgide güçleniyor. Oysa, hafızamıza ne de az güvenimiz var!

Fakat ezberlenecek şeyi, ilk önce kâğıda dökmek ve işleyip tamamlamak isteriz. Kampta kalem ve temiz kâğıt bulundurma yasağı yok, fakat yanımızda Staline övgüler dışında, (**) y a -

---

(*) Bir ölçü sorunudur! Çarlık devresinde Vasiliy Kuroçkin adında bir vatandaşımız «İskra» adlı dergi çıkarırdı. Hükümet tarafından kapatıldı. Kuroçkin olayı basma şu şekilde yansıtmıştı: «KENDİ BASIN ORGANINDAN YOKSUN KALAN Kuroçkin'in 9 yılı, can çekişmekten başka bir şey değildi». Biz ki, kendimize ait bir basın organını gözönüne dahi getiremiyorduk, o durumu da anlamaktan acizdik: Adamın odası, masası, mürekkebi, kâğıdı, rahatı vardı, yazdıkları, üstü aranarak da alınmazdı, peki, şu «can çekişme» sözü de nereden çıktı Allahaşkına, diye, şaşa kalırdık.

(**) Dyakonev'un anılarında bu cins «yaratıcılık»tan örnek gösterilmektedir: «Dimitriyevskiy ile Çetverikov yazmayı düşündükleri romanın konusunu şeflere açtılar ve onayı aldılar. Kamp yöneticisi kendilerinin genel işlere yollanmamalarına dikkat eder.

(1) Korolenko V. G., Doğumu 1853, tanınmış hikâyeci.

z ı l ı kâğıt bulunamaz. Eğer sağlık servisine bağlı bir pridurka veya Kültür Eğitici Kısmının bir sığıntısı değil iseniz, kamp ana giriş kapısında günde iki kere aranırsanız. Ben, 12-20 mısra yazar, düzeltirdim onları ezberler, sonra da kâğıdı yakmayı adet edinmişim. Yırtılarak atılan kâğıda asla güvenim yoktu.

Hapishanede durum az değişikti: kâğıt kalem bulunmadığından, konunun yazılması, işlenip tamamlanması ve ezbere alınması kafadan yapılırdı. Ben sigara kutusunun üzerine iki sıra on adetlik kibrit çöpü dizerdim, sıranın biri sade birimler bölüğünü, diğeri onluk birimler bölüğünü simgelerdi. Şiiri aklımda tekrarlarken, her satırla bir çöpün yerini değiştirirdim, on çöp saydıktan sonra, öbür diziden bir kibriti oynatırdım. (Bu işi dahi sakıncalı yapmak gerekiyordu: hareket eden dudak, yüz ifadesi ve hareket eden kibrit çöpü arasında bağ kurmak, gammazlara düşen bir işti. Onun için dalgın bir insanın pozunu takınırdım.) Her ellinci ve yüzüncü mısra, benim kontrol mısralarımdı, onları o şekilde bellerdim. Tekrarlamada yerlerine oturmadıkları zaman, kaçakları yakalanana kadar tekrarlamaya devam ederdim.

Kuybişev aktarma hapishanesinde iken, katolik Litvanyalı tutukluların tespih yaptıklarını gördüm. Malzeme olarak ıslatılmış ve yoğrulmuş ekmek, boya olarak yanık kauçuk (siyah), diş temizleme tozu (beyaz), streptosid (kırmızı) kullanılırdı. Boncuklar henüz yaşken, sabunlanmış ve dürülmüş iplik üzerine geçirilir, pencerede kurutulurdu. Onlarla ahbaplık kurdum, yaklaştım, dua için bir tespihe ihtiyacımın olduğunu, ancak dinimin özelliğinden ötürü, tespihin yüz taneli, onuncunun yuvarlak değil de, köşeli, ellinci ve yüzüncünün ise, ellense başkalık hissi veren cinsten olmasının gerektiğini söyledim. (Çok daha sonra, yirmi taneli tespihin işimi göreceğini anladım, örneğini mantardan yaparak, kullandım). Dine düşkünlüğüm Litvanyalıları hayran kıldı (içlerinden en sofu olanı bile 40 tanelisinden daha büyüğünü kullanmazdı). Candan yardımlarıyla ben isteğime kavuştum. Yüzüncü tespih tanesi koyu kırmızı renk ve kalp biçimindeydi. Güzel hediyeleri bundan sonra hep yanımdaydı, ondan hiç ayrılmadım. Büyük kış kolçağı içinde hep onu çekerdim. İşe çıkarılırken, yürürken, beklerken, ayazda kımıldamadan du-

---

Sonra, g i z l i d e n g i z l i y e onları kamptan kaçırır ki, Ukraynalılar parçalamasınlar. Gizlendikleri yerde yazmaya devam ederler. İşte buyurun, bu da bayrak altında gizlenmiş bir nasım türü. Bu romanı nerede bulacağız?

rurken, hep elimdeydi. Üstümü arayanlar, kapitone kalın kolçak içinde onun farkına varmıyorlardı. Gardiyanlar bir iki kere buldularsa da, dua ile ilgisini anladılar, geri verdiler. Kamptan koyuverildiğim güne kadar, ki onikibin mısraı hafızada tutmak gerekiyordu, ve daha sonraları, sürgünde, bu tespihten çok yararlandım.

Şiir yazmak yine de, anlattığım kadar, zahmetsiz bir iş değildi. Satırlar çoğaldıkça, aylık tekrarlamalar çok zamana mal oluyordu. Sistemimin bir kusru daha vardı: üstüste tekrarlanan beyitler, «göze» bata bata, anlatım gücünü yitiriyordu, güçlüsü zayıftan ayırılamaz oluyordu. Yakalanmak korkusuyla müsveddeyi bir an önce yakmaya sabırsızlandığımızdan, son şekil ilk variyantla biçimlenmiş oluyordu. Yazılanı bir kenara atarak, onu birkaç yıllığına unutmak, sonra, tazelenmiş görüşle, bir daha elden geçirmek, bizim için erişilmez lükstü. Bu bakımdan orada yazdıklarımız gereği kadar kaliteli olmuyordu.

Yakılmamış kâğıt parçasıyla eğlenmek, son derece sakıncasız bir davranıştı. Ben onlarla üç kere tehlikeye girdim, muhataralı sözler yerine çizgi kullanmam hususu ancak, beni her defasında kurtardı. Günlerden bir gün, kampı çevreleyen dikenliye yakın (gürültüden uzak) bir yerde otlar üzerine uzanmış yatıyordum, kitap okur gibi yaparak, kâğıt parçasına yazı yazıyordum. Tatar olan başgardiyan, sessizce arkamdan yaklaşmış, okumayıp, yazı yazdığımı görmüş.

— Ver bakayım! dedi. Soğuk terler dökerek kalktım, kâğıdı uzattım. Üzerinde şunlar yazılıydı:

«Bizim olan bize gelir,
Karşılıksız kalmaz zâhir,
Osterod'tan Brodnits'e kadar
Unutulmaz beş gün yürüdük,
Muhafızlar kimi K (azak), kimi T (atar)»

«Muhafızlar» ve «Tatar» kelimeleri aynen yazılı olaydı, Tatar beni kamp yöneticisine çıkartır, sırlarım orada ortaya serilebilirdi. Ne var ki yazdığım metin

M — kimi K — , kimi T —

biçimindeydi.

Düşünüşten düşünüşe fark var. Ben, destanım üzerinde titriyordum, o ise, kaçış için çevre duvarın plânını çıkardığımı düşünüyordu. Buna rağmen yazdıklarım alnındaki buruşuklukları dağıtmadı. «Yürüdük» kelimesi onu az çok tedirgin etti. Fakat «beş gün» sözleri kafasını adamakıllı karıştırdı. Düşünce çağrı-

şımının böylesini kim düşünür? Oysa, b e ş g ü n , kamplarda kesilen hücre cezasının alışılmış süresiydi!

— Beş gün yatan kim? Kimi anlatıyorsun? diye, zorluyordu beni.

Osterrode ve Brodnitsi kentlerinin coğrafik adları yardımcım oldu, birinin cephede yazdığı şiiri hatırlamaya çalıştığımı, kimi kelimeleri unuttuğumu, gücü gücüne inandırmaya başardım.

Somurtarak, - «hatırlayıp da n'apacaksın, hatırlamaya çalışmak, usullerimize aykırıdır, bir kere daha buraya uzanırsan, göreceğin var», dedi.

Bunları bugün anlatıyorum da, sanki önemsiz bir olay. Oysa hiçten bir kölenin başına Dünya yıkılmıştı, gürültüden uzak kalma imkânım yok oluyordu. Aynı Tatara yakalanma durumu ise, şüpheleri üzerime çekecek, yeni soruşturmalara başlangıç olacaktı.

Diğer yandan yazarlığa veda edemiyordum!...

Bir keresinde de alıştığımdan dönmüşüm, işte yazdığım altmış mısralık (*) kâğıdçığı, yakmamışım, giriş kapısı aramasından kaçıramamışım. Gerçi bu metinde de çizgiyle geçiştirilen yerler vardı ama, yine de çok tehlikeliydi. Kalın burunlu saf görünüşlü gardiyan, avına hayretle bakıyordu.

— Mektup mu?

(İşyerine götürülen mektubun cezası, hücre hapsiydi. Fakat kamp yöneticisinin eline geçmesi halinde, «mektup» daha başka boyut kazanacaktı.)

Küstahça: «kamp tiyatrosu için bir piyes hatırlamaya çalışıyorum, sahneye koyalım, buyurun» dedim.

Delikanlı bir bana, bir kâğıda baktı,

— Boyu uzun ama, salak dedi. Sonra kâğıdı ikiye, dörde, sekize böldü.

Parçaları yere atacak diye ödüm koptu. Onlar henüz büyüktü, giriş kapısının önünde daha dikkatli bir şefin eline geçebilirdi, nitekim düzen uygulayıcısı Maçehovskiy, birkaç adım ötede aramayı izliyordu. Fakat her halde ana girişi kirletmeme hususunda emir almış olacaklardı ki, bizimki yırtık kâğıdları elime sıkıştırıverdi. Kapıdan içeri girer girmez, onları sobaya attım.

Üçüncü yakalanışım daha başkaydı. BUR'da çalışırken, destanımdan henüz yakılmamış, oldukça büyük bir kısım daha üzerimde iken dayanamadım, «Duvarcı» yi yazdım. O sıralarda kamp dışına çıkmadığımız için, günlük kapı aramasından geçi-

(*) «Galiplerin Şöleni» piyesinden.

rilmezdik. «Duvarcı»yı yazalı üç gün oluyordu, akşam yoklamasından az önce onu son defa tekrarlamak, sonra da yakmak için dışarı çıktım. Yalnızlığı ve sükûneti ararken, bilmeden, çevre duvarı yakınına, hem de Tenno'nun dikenlinin altından kaçtığı yere yaklaşmışım. Anlaşılan, orada pusu kuran gardiyan hemen yakama yapıştı, karanlıkta beni BUR'a götürdü. Karanlıktan yararlanarak, «Duvarcı»yı buruşturdum, arkamdan rastgele fırlattım. Rüzgârın esintisinden gardiyan, kâğıdın hışırtısını duymamıştı.

Üzerimdeki şiir parçasını tamamen unutmuştum. BUR'da üstümü aradılar, onu buldular. Allahtan, metinin o kısmında, anlayışlara aykırı düşecek şey pek yoktu.

— Bu ne?

Kendinden emin olan birinin sesiyle:

— Tvardovskiy! «Vasiliy Törkin», dedim.

(Tvardovskiy ile yollarımızın ilk kesişmesi böylesine oldu).

Saygınlık ifade eden bir sesle, başçavuş:

— Tvardovskiy! peki, ya sen onu n'apıyorsun? diye çıkıştı.

— Kitabımız yok ki, işte okumak için hatırlamaya çalışıyorum, dedim.

Silâhımı, jilet bıçağının yarısını, önce elimden aldılar, sonra geri verdiler. Bıraksaydılar, koşacaktım, attığım kâğıdı aramaya koyulacaktım. Fakat geç oldu, yoklamadan sonra tutuklular kampta dolaşamazdı. Gardiyan beni barakama götürdü ve orada kilitledi.

Gece rahat edemedim. Dışarda fırtına esiyordu, acaba «Duvarcım» şimdi neredeydi? Tehlikeli söz yerine çizgi çizmişsem de, anlam açıktı. Metinden, yazarın BUR'da çalıştığı anlaşılmaktaydı. Batılı Ukraynalılar içinden beni avlamak, artık işten sayılmayacaktı.

Yıllar yılı süren yazarlığım, yazdıklarım ve yazacaklarım, buruşuk ve çaresiz, kâğıttan yapılı top görünümüyle, kamp içinde veya istepte şu anda koşuşup duruyordu. Ben ise, Allaha dua ediyordum. İşimiz kötüye giderken, Onun yüzünden utandığımız yoktu. Ne zaman ki günümüz gündür, işte o zaman Adını anmayı, ayıbtan sayarız.

Sabahın köründe, kalk borusu çalar çalmaz, o yere gittim. Sert rüzgâr soluğumu kesiyor, ufacık taşlarla yüzümü dövüyordu. Bu şartlarda aradığımı bulmak umudu, elbette boş bir hayaldi. Attığım yerden rüzgâr onu kamp yöneticilerinin barakasına veya «rejimka» ya (cezalılar koğuşuna) sürekleyebilirdi. Gardiyanların kaynaştığı, dikenli telin serpildiği yerlerdi. Geride

de, kasabanın sokağı başlıyordu. Güneşin doğmasına kalan bir saatı, iki büklüm, boşu boşuna aramakla geçirdim. Artık umudu yitirmiştim. Şafak sökerken, buruşuk kâğıdı, onu attığım yerden üç adımlık uzaklıkta gördüm: rüzgâr onu iki kalas arasına sıkıştırmıştı!

Bugün bile, mucizeden saydığım olaydır!

İşte bu koşullarda yazardım. Kışın - ısınma odasında, yazın ve İlkbaharda iskele üzerinde, taşları duvara dizdiğimde. Harç teskeresini beklerken, kâğıdı tuğlanın üzerine koyardım, komşulardan saklanarak, kurşunkalem parçasıyla, bir önceki harçı kullanırken aklıma gelen mısraları geçirirdim. Rüya görür gibi yaşardım, yemekte kutsal hapisane çorbasını kaşıklarken, tadının farkında değildim, yanımda konuşulanı duymazdım, hep mısralarımla beraberdim, birer tuğla imişçesine onları yerine kordum. Üstümüzü ararlardı, baş hesabıyla devrederlerdi, işçi kolu olarak, istepte sürerlerdi, oysa ben piyesimi yaşardım, sahneyi, perdenin rengini, mobilyayı, lâmba dizilerini, artistlerin gidip gelmelerini görürdüm.

Çocuklar dikenliyi arabalarla parçalarken, onların altından geçmeye uğraşırken, kar yığınını aşmaya çalışırken, başka bir havada yaşayan benim için, dikenli tel yoktu, sanki. Hayalimde yaşayan Dünyaya çoktan kaçmışım, hep oradaydım, fakat başlarımızı sayan gözeticiler, bunun farkına varımıyorlardı.

Yalnız olmadığımın, büyük Sır'ın gölgesine girdiğimin farkındaydım. Sırlar, benimkine benzer yapayalnız göğüs kafesleri içinde, Takımın dağınık adacıklarında olgunlaşmakta, günün birinde, belki de ölmemizden sonra, meydana çıkar, birleşerek, geleceğin Rus edebiyatım oluşturur.

(1956 Yılında, Samizdat'ta (1), Varlam Şalamov'un birinci şiir kitapçığını okudum, okuyunca, kardeşimle buluşmuş gibi oldum:

«Oyuncak olmadığını bilirim ben,
Ölümdür, onun bedeli,
Yine de kalemi bırakmam elimden,
Buruşturup atmam önümdeki defteri».

O da kampta yazmış! Herkesten saklanarak, cevabını alamıyacağı karanlığa doğru seslenmişti:

(1) Samizdat — El altından basılan, dağıtılan, gizlice okunan edebiyat. Samizdat sözü, özbasın olarak çevrilebilir.

«Dizi dizi mezarlardır,
Hafızamda canlanan,
Yalvardım, yakardım,
Ben de ölmek istedim
O zaman.
Fakat söz vermişim,
Dönemedim ondan,
Olmek yoktu bana
Gördüğümü, çektiğimi yazmadan.»

Acaba hepimizin, onun, benim gibisinin sayısı neydi? Şu düzensiz yıllar içinde yüzeye çıkanlardan, herhalde daha fazlaydılar, öyle sanırım. Ömrü vefa etmeyen, kâğıdı şişe içinde gömen, fakat yeri kimseye söylemeyen olmuştur. Yazdığını tutumsuz veya tersine, gereğinden fazla sakıncalı ellere bırakanlar da çıkmıştır. Kimisi, içindekini kâğıda dökemeden göçmüştü.

Yalnız Ekibastuz adacığında yaşayanların buluşma imkânları var mı idi ki? Birbirine arka versinler, birbirini desteklesinler? Bizler, kurt misali, herkesten, yani birbirimizden de gizlenirdik; inlerimize sinerdik. Bu durumda bile, kampımızda birkaç ilginç kişiye rastladım.

Beklenmedik zamanda, baptistler aracılığıyla, dinci ozan Anatoliy Vasilyeviç Silin ile tanıştım. O zaman kırkın üstündeydı. Yüzünde dikkati çekecek özellik yoktu. Ustrayla kazınmış başında ve kaşlarında filizlenen kılların rengi kumraldı. Herkese karşı iyi davranışı olan, fakat kimseye açılmayan, çekingen, uysal, hoş bir insan örneği. Çalışmadığımız Pazarları kampta birlikte gezinir, saatlarca konuşurduk. Ahbaplığımız bir hayli ilerledikten sonra ancak, dini konularda yazılı uzun şiirlerini bana okumaya başladı (benimki gibi, onunkiler de hapisane mahsulü). Sıra dışı ruhların, insan kılığıyla, aramızda bulunmalarına şaşmamak mümkün değildi.

Çocuk bakım evinde eğitilmiş Tanrıtanımaz eski sokak çocuğu, Almanlara esir olduktan sonra, her nasılsa din konulu kitapları ele geçirmiş ve onlara kapılmıştı. O günlerden sonra hem Allaha inanmış, hem de felsefeci ve ilâhiyat bilgini olmuştu! «O günler», aynı zamanda kendisinin hapislere ve kamplara düştüğü günler olması sebebiyle, din yolunda tek başına ilerlemek zorunluğundaydı şimdi, işine yarayacak literatüre veya dini konularda bilgi sahibi danışmana rastlamak, «o günler»den sonra artık mümkün değildi. Bu sebeple, öteden beri bilinen gerçekleri, yeniden bulduğu da oluyordu. Yeteneksiz işçi olarak toprak

kazma işinde kullanılırdı. Doldurulamaz iş normunu doldurmaya çalışırdı, akşam paydosundan sonra, elleri titrer, dizleri tutmazdı. Fakat gerek işde, gerek akşamları, kafası «yazdığı» şiir'in mısralarıyla doluydu. O tarihlerde, öyle sanırım, yirmibin kadar ezbere alınmış mısraı vardı. Onları akılda tutmak ve başkasına aktarmak tekniği açısından, titizliği yerindeydi.

Dünya anlayışında baştaki yer tabiata ayrılmıştı, o bakımdan görüşleri cana yakın ve inceydi. Kampın çorak toprağında her nasılsa bitmeyi bilmiş cılız otçukların üzerine eğilir:

— Yerden biten ot, ama ne şahane! Yaradan onu bile, altına sersin diye, insana vermiş. Şu halde bizim çok daha kusursuz ve eksiksiz olmamız gerek! - dediği olurdu.

— Dünya ve içindekini sevmez olur muyuz? Olur mu hiç? - derdi (tarikatçıların sık sık tekrarladıkları deyimdir).

Gülümsemesi, af dileme yerine geçecek kadar tatlıydı. Bu yoldan zıt anlamları birbirine yaklaştırmasını bilirdi:

— Dünyalıların cismani aşklarında bile, Birlik Olma sevdasının yüce belirtisini görmekteyiz!

Dünyadaki kötülüklerin varoluş sebebini, aşağıdaki formülle açıklardı:

Kötülük kalkmaz Dünyadan,
O bize gerek,
Ruhun çektiği ızdıraptan
Mutluluğu öğrenmeliyiz.

....
Yasanın sertliğidir
Yolumuzu açan.
O yoldan yürüyendir,
Huzura kavuşan.

Hazreti İsa'nın, insan olarak çektiği acıyı, cesur arkadaşım, hiç çekinmeden, yalnız insanoğullarınca işlenen günahların karşılığı olarak kabul etmezdi, fakat aynı zamanda Tanrının, kişi ızdırabını y a ş a m a k isteğiyle izah ederdi. Onun görüşüyle:

— Allah o acıyı bilirdi ama, bundan önce hiç bir zaman kendisi ç e k m e m i ş t i !

Nazımında Deccal'a da yer ayıran dostum, şöyle demişti:

İnsanın özgür ruhunda
Işık hasretini yitirmiş,
Yüzyılların aydınlığı yerine,
Bizi karanlığa götürmüş.

İçten gelen, çiçek kokan sözlere de rastlardık:

Saadeti tartman içindir,
Çektiğin acı,
Acısız kısırdır,
En büyük sevgi.

Geniş düşünen Silin, hristiyanlığın bütün nüansları için kalbinde yer ayırmıştı:

İsanın öğretisi
Herkese açık,
Gelenler arasında
Çok şey değişik.

Maddenin ruhtan türediğine inanmayan, bu görüşü öfkeyle karşılayan maddecilere, Silin'in gülümseyerek verdiği cevap, şu biçimdeydi:

— Ruhun kaba madde'den doğma olduğunu düşünmek, daha büyük bir mucizeye inanmak anlamına gelmez mi? Yaptığınız bu değil mi?

Kafam kendi şiirlerimle doluydu, onunkilerden bu kadarını hafızamda tuttumsa, kendisinin bunu yapamayacağı endişesiyle idi. Şiirlerinden birinde, tam hatırlayamadığım, fakat Yunan mitolojisinden alınma isimle anılan gözde kahramanını, dostum Silin Birleşmiş Milletler Teşkilâtının toplantısında konuşturur, ona tüm milletlere rehber olacak ruhsal programı okutur. Yitik ve bitik, bedeninin dört yerinde kamp numarası asılı zavallı ozanın göğsünde, canlılara söylenecek ne de çok söz varmış! Bu kadarı dergilerde, basın evlerinde, radyolarda kümelenmiş, kendilerinden başkasına yararı olmayan sürüde bile yoktu.

Silin, savaştan önce, Pedagoji Enstitüsünün Edebiyat Bölümünden mezun olmuştu. Hayatta bildiği tek şey, okullarda edebiyat dersi vermekti. Her ikimizin, kamptan sürgüne salıverileceğimiz güne kadar, aşağı yukarı, üç yılımız kalmıştı. Eski tutuklu olan bizlere, okul kapılarının açık tutulacağı pek düşünülemezdi. Ya olaydı?

— Çocuklara yalan söyleyecek değilim ya! Onlara Tanrı ve Ruh hakkında doğruyu söyleyeceğim.

— Fakat ilk dersten sonra kovulacağınız da doğrudur!

Silin başını eğdi, yavaşça,

— Olsun, dedi.

Kararından dönmeyeceği de besbeliydi. Sınıf yokama defterini, kazma ile değiştirmemek için, yalan söyleyecek değil ya.

Kumral saçlı, anasız babasız büyüyen, akıl hocası olmadan yetişen bu çelimsiz adama bakarken, hem kendisine acırdım,

hem de hayranıydım. Tüm hayatı, Ekibastuzun taşlı kayalı toprağı eşelemesine benzerdi.

Baptistlerle aynı kazandan yer içerdi, ekmeği onlarla paylaşırdı. Elbette minnettar dinleyiciye de ihtiyacı vardı. İncili onlarla okuyacaktı, kitapçığı birlikte saklayacaklardı. Dinsel sapıklıkla suçlanmak ihtimali karşısında Silin, katıksız ortodoks hristiyanları aramıyordu, belki de bulamıyordu: Batılı Ukraynalılar dışında böylesi pek yoktu, olanlar ise, tekin değildi. Baptistlere gelince, din anlayışındaki sapıklığına rağmen, onlar dostumu sever, kendilerinden sayarlardı, zamanla böyle olacağını da umut ederlerdi. Baptistlerin yanında benimle konuşan Silin, adeta solardı, başbaşa kaldığımızda, coştuğu olurdu. Baptistlerdeki iman gücü, çektikleri çilede, kendilerinin baş yardımcısıydı, onun yardımıyla morallerini yitirmezlerdi. İnançları temiz ve sağlam, dine bağlılıkları tamdı. Hepsi dürüst, çalışkan, öfkelenmeyen, başkasının yardımına koşan, Hazreti İsanın sadık kullarıydı. Aynı kalıba girmek, Silin için zor işti.

İşte, bu özelliklerden ötürü, Baptist kökünün kazılması politikası kesinlik kazanmıştı. 1948 - 1950 Yıllarında Baptist cemaatine yakınlık, kaç yüz kişiye 25 yıl hapis cezasına malolmuştu (c e m a a t - ö r g ü t) değil midir? (*) Yakalananlar - Özel kamplara yollanırlardı.

Dünyadan dünyaya fark var: özgürler dünyasında yaşayanlar, bulundukları ortamda sivrilmek isterler, bunda bir sakınca da görmezler. Kimin ne istediği kolaylıkla belli oluyor. Hapisler dünyasında durum başka: bir kere baş yüz tıraşında, uzamış sakallarda, giyim kuşamda özdeşlik var. Yüz ifadelerindeki ayrıntılar. rüzgâr, güneş, kir, ağır işle düzlenmiş, giderilmiştir. Kişiliklerinden olmuş insanlarda ruhlarındaki nur'u görebilmek için, alışkanlık ister.

Aradığınız nur, kıvılcım görünümüyle kimi yerde parlar, parlayanlar, anlaşılmaz sebeplerle birbirini bulmaya çalışırlar, birleşme yoluna çıkarlar.

Kişiyi tanımanın en kısa ve sağlam yolu, şahsiyetinin bir parçasını öğrenmekle başlar. İşte, kazı işinde çalışan bir insan grubu. Kar, lâpa lâpa yağmaya başladı. Mola saatı yakın olduğundan olacak, biri dışında, öbür işçiler saçak altına saklandılar. Dı-

---

(*) **Kruşçov zamanında Baptistleri tepeleme eğilimi tavsamışsa da, ancak kesilen ceza süresi açısındandır, prensipte değişiklik olmadı.**

şarıda kalân ise, heykel misali, bele yaslanmış, kımıldamadan, kazdığı çukurun kenarında duruyor, uzaklara bakıyor. Kar, bir heykeli nasıl örterse, onu da o biçim örtmüştür. Farkında mı değil, zevkleniyor mu? Kar tanecikleri ardından istepe, kampa bakıyor. İri kıyım adamın ablak yüzü, dikene benzeyen sarı kıllarla süslüdür. Genellikle ağırbaşlı, sâkin olan biridir. Fırtınadan korunmak istememiş, düşünmek ve Dünyayı görmek için dışarda kalmış. Başka bir dünyadan bize bakıyor, sanki.

Şahsen kendisini tanımadım, arkadaşı anlattı: adam Tolstoy'u izleyenlerdenmiş. İnsan öldürmek (Oncü Oğreti uğruna olsa bile), onlarca büyük günah, dolayısıyla ele silâh almak da yasak. 1941 Yılında askere çağrılmış, Kuşka'da silâhı bırakarak, Afganistan sınırını aşmış. Buralarda nemçe memçe yoktu, savaş sonuna kadar, adam öldürmeden, kalabilirdi ama, sırtında o demiri taşımak bile, inançlarına aykırıydı. Insanı öldürmeme hakkının Afganlılarca tanınacağını düşünmüş, sulhsever Hindistana geçmek için, kendilerinden izin alabileceğini umut etmiş. Afganistan hükümeti, her hükümetin yapacağını, yapmış, yani kendi çıkarını düşünmüş, zorlu komşusundan çekinerek, kaçağı prangaya vurdurmuş. Savaşın galibi anlaşılana kadar üç yıl geçmiş, kaçağın ayakları bu süre kalıp içinde kalmış. Afganistanın hapishanesinde bizimki ayaklarını kullanamamış. Savaşı Sovyetler kazandığı için, kaçak Rusyaya teslim edilmiş. Şimdiki süresi, teslim tarihinden başlıyordu.

Sanki tabiatın bir parçası, şu anda karşımızda, karın altında kımıldamadan duruyor. Onu Dünyaya getiren, acaba Devlet miydi? Değil ise, ne diye kendisine sahip çıkmış, hayatını o şekilde düzenlemiş?

Tolstoy'u kendimizden saymaya yanaşırız, markası yüksek, posta pullarını resmiyle süsleriz, eski çiftliğine yabancı turistleri götürürüz. Çarlığa karşı atıp tuttuğunu ayyuka çıkarırız, aforoz edilme olayını ballandıra ballandıra anlatırız (anlatanın sesi bile titrer), fakat, sevgili hemşehrilerim, içinizde onu ciddiye alan varsa, göreceği de vardır: araçlarımızın paletleri altına düşmekten korksun!.

... Kimi vakit, yaptığını ölçmek için, çavuş durumundaki tutukludan ödünç metre istersin. Katlanır cinsten tahta metrenin bizdeki değeri yüksek, ekip ve insan kalabalığı içinde çavuş seni de tanımaz, buna rağmen kıymetli varlığını sana uzatır (ki, kamp anlayışıyla budalalıktır) ve gülümser. Metreyi geri verdiğinde, üstelik teşekkür eder. Böylesine bir garip kampta nasıl çavuş olabilmiş? Şivesi de bozuk. Yuriy Vengerskiy adında bir Polonyalı imiş. Adını ileride bir kere daha duyacaksınız.

... Kimi vakit işçi kolu içinde yürürsün, kolçak içindeki tespihi çeker, yeni mısraı düşünürsün, fakat dikkatin biraz da dizideki yeni komşuda, bizim yapıda çalışmak üzere gönderilen yabancı ekipten biri. Yaşlı, cana yakın, akıllı alaycı bakışlı, Masamed adında bir Yahudi. Bükreş üniversitesi biopsikoloji bölümünden mezun. İhtisasları içine fizionomistçilik, grafoloji de girer. Yogacılığı da caba, istersen, yarından başlayarak, Hetha - Yogi kursunu sana okutur (ne yazık ki, bu üniversitede bize tanınan zaman çok kısa, istediklerimizin tamamını öğrenemeyiz).

Bu adamı yakından incelemek için, çalışma bölgesinde de, oturma bölgesinde de vaktim vardı. Soydaşları ona yazıhanede iş bulmuşlar, kabul etmemiş: bir Yahudinin genel işlerde çalışabileceğini göstermek istiyordu. Elli yaşına bakmadan, kazmayı sallıyordu. Kaydetmeden geçemeyiz: gerçek yogalara yaraşır biçimde bedenine hâkimdi: on santigradta soyunur, yangın hortumunu üzerine tutturürdu. Yemek yiyişi de başkaydı, bizimkine benzemezdi. Biz lâpamızı bir an önce ağza götürmek isterken, Masamed, özel surette yapılmış ufacık bir kaşıkla, onundekini ağır ağır yudumlar, bakmamamız için, başını yana çevirirdi. (*)

... Çalışma bölgesinden oturma bölgesine veya tersine giderken, ilginç tanışıklık kurma olaylarına hiç rastlamıyor değiliz. Fakat genellikle, yürüyüş halindeki işçi kolunda pek açılmak mümkün olmuyor: muhafızlar bağırır, yanımızdakiler homurdanırlar («sizin yüzünüzden bizi de!...» diye), işe giderken cansız ve uyuşuğuz, dönerken acele ederiz, üstelik rüzgâr da soluğumuzu keser. Fakat yine de sizlere sıra dışı, sosyal gerçekçilerin NOA TİPİK olarak adlandırdıkları bir olayı anlatabileceğiz.

Safımızın başında ufak tefek, siyah koyu sakallı, adam, önemlilik taslıyan birinin tavrıyla yürümekteydi, koltuğunun altında da bir rulo resim kâğıdı tutmaktaydı (sakallı haliyle tutuklandığından, resminin dosyaya o şekilde işlendiğinden, kampta da sakalına dokunmadılar).

Kâğıda kendisinin buluşu, çok gururlandığı proje, işi kolaylaştıracak teklifin krokisi çiziliydi. Birisine göstermek üzere onu kampa götürmüş, şimdi işyerine getiriyordu. Derken, kötü niyetli rüzgâr, kâğıt tomarını elinden kaptı, yürüyüş halindeki koldan, uzaklara doğru götürüverdi. Projenin sahibi, okuyucularımızın eski tanıdığı Arnold Rappoport, telâşlı bir hareketle, tomarın peşinden sekiyor, onu yakalamak hamlesi içinde, koldan bir, iki, üç adımlık yere uzaklaşıverdi. Boşuna, kâğıt tomarı iki

---

(*) Yöntemleri para etmedi, az zaman sonra kalp durmasından öldü.

muhafız arasından sıyrılarak, stepe doğru yol almağa. Değil mi ki «bir adım sağa, bir adım sola... ikaz yapılmadan...» uyarısı vardı Rappoport şimdi artık durmalıydı, fakat o, ellerini uzatmış, kendisi iki büklüm olmuş, parmaklarını tırmık misali açmış, projesinin arkasından koşuşuyordu. Yürüyen kol, kendiliğinden durdu, muhafızlar silâhlarını omuzladılar, süngülerin şıkırtısı duyuldu! Olayın buraya kadarı tipiktir, NON TİPİK yani bundan sonrası: aptal ortaya çıkmadı, ateş eden yok! Barbarlar, kaçış olayı karşısında kalmadıklarını anladılar! Yıkanmış, allak bullak olmuş akıllarıyla, proje sahibinin eseri peşinde olduğunu çaktılar. Muhafız dizisinin 15 adımlık yeri dışına çıkan Rappoport, eninde sonunda çocuğunu yakaladı, kendinden memnun, dizisine döndü. Öbür dünyaya dönüştü, doğrusu.

Rappoportun cezası, kamp ceza ortalamasının bir hayli üzerindeydi («çocuk cezasına» eklenen o n l u k, sonra sürgün, arkadan bir o n l u k daha), buna rağmen kendisi vücudça sağlam, bir çift parlak göz sahibi, hareketli insan. Konuşan gözlerden neş'e akıyorsa da, sanki ızdırabı yansıtmak için yaratılmış onlar. Hapiste geçirilen yılların kendisini çökertmediğinden, erken yaşlanmadığından gurur duyardı. Gerçi mühendis olmasından ötürü, daima işletme pridurkası olarak çalışırdı ve bu durumda çökmemesi normaldi. Göreviyle candan ilgilendikten başka, ruhunun ihtiyacını karşılamak için uğraşısı olurdu.

Dünyayı kucaklamak isteyen mizaca sahip bir insandı. Eskiden benim şimdi yaptığımı, kamplarda gördüklerini içine alan bir kitap yazmak istemiş, bir türlü başlayamamıştı. Başka bir eserinden dolayı bizler, onun dostları, kendisini alaya alırdık: Arnold, yıllardan beri, tekniğin ve tabiat bilgisinin tüm dallarını içine alacak, faraza radyo lâmbalarının türlerini, fillerin ortalama ağırlıklarını gösterecek, fakat aynı zamanda c e p tipinde olucak evrensel bir sözlük üzerinde çalışıyordu. Alaylardan etkilenen dostum, bu kere yalnız bana açıldı, sevdiği ve üzerinde çalıştığı konuyu gizlice anlattı. Muşamba kapaklı siyah defter içine «Sevgi Hakkında» ki görüşlerini geçirmişti. Yepyeni görüşler, Stendhal'in görüşleri kendisini tatmin etmiyordu. Henüz birbirine bağlı olmayan, bütünlenmeyen notlar halindeydi. Ömrünün yarısını kamplarda tüketen bir insan için, ne denli saf ve temiz fikirler! İşte örnekleri: (*)

— Sevmediğine sahip olmak - fikir ve beden fukarası za-

(*) O günlerden bu yana az yıl geçmedi. Rappoport, bu eserinin üzerindeki çalışmayı bırakmış, ismini alarak yazıyorum.

vallının nasibidir. Oysa erkekler, olayı «zafer» ilân ederler, onunla övünürler.

— Duyguya dayanmayan, duygunun tabii gelişimiyle desteklenmeyen sevişme, zevk yerine utanç ve tiksinti getirir. Bütün enerjilerini kazanç elde etme yolunda, görevde, hükmetmede harcayan bugünün erkekleri, yüksek sevgi gen'ini kaybettiler. Hiç aldatmayan içgüdü sahibi kadınlar için, durum değişiktir. Onlar için ilk sevişme, gerçek yakınlığın ilk belirtisidir. O andan sonra ancak erkeğe «sen» derler, onu, kendisinin yakını bilirler. Hayâli sevişme bile kadını medyun kılar, onu şefkatli yapar.

— Kıskançlık - yaralanmış onur'dan başka bir şey değildir. Cevapsız kalan gerçek aşk, kıskançlığı bilmez, ölür, körlenir.

— Aşk, tıpkı sanat, bilim ve din gibi, Dünyayı a n l a m a - n ı n yoludur.

Bunca değişik konulara dalan Arnold Rappoport, çok değişik tür insan tanımaktan da geri kalmazdı. Beni biriyle tanıştırdı ki, yanlız olsam, yanından geçer, farkına varmazdım: yitik ve bitik, son yolculuğa çıkmak üzere olan biri. Köprücük kemikleri kamp roketinin dışına fırlamış, ölününkini andırıyordu. Uzun boyu, arıklığını büsbütün belirtiyordu. Doğuştan esmer teni, Kazakistan güneşinde daha da kararmış. Henüz oturma bölgesinden çalışma bölgesine yürüyecek, düşmemek için teskereye tutunacak kadar gücü vardı. Rum'du ve şairdi. Haydi bir şair daha! Çağdaş Rumcada yazılı şiir kitabı Atinada basılmıştı, fakat Atinanın değil, Sovyetlerin tutuklusu ve Sovyet vatandaşı olduğu için, gazetelerimiz onun için gözyaşı dökmemişlerdi.

Orta yaşlıydı, ölümün eşiğine geldi. Bu kara düşünceyi, beceriksizce, ondan uzaklaştırmak istedim. Bilgelikle gülümsedi, bozuk Rusçasıyla, korkulacak şeyin ölümün kendisi değil, fakat ona gönülce ve ruhça yaklaşmanın olduğunu söyledi. Oysa, bu aşamalardan artık g e ç t i ğ i n i , kendi ölümünü yaşamış bir insanın rahatlığı içinde bulunduğunu ekledi. Şimdi bedeninin ölmesi gerekiyordu, hepsi o kadar.

İnsanlar arasında amma da çok şair varmış! Kişinin inanmayacağı geliyor. Beni şaşırtan durum işte budur: sözünü ettiğimiz Rum şair ölümünü beklerken, şu iki delikanlı, cezalarını tamamlamayı, sonra da edebiyat alanında üne kavuşmayı düşünürler! Bunlar gizlenmiyor, şair olduklarını açıklıyorlar. İkisi de nur yüzlü, temiz delikanlı. Yüksek tahsilleri yarıda kalmışlardan. Kolya Borovikov - Pisarev'i izler (ki Puşkin'e karşı olduğu anlaşılmaktadır). Kampta - sağlık memuruydu. Tver kentinde

doğmuş Yura Kireyev, Blok'a tapar ve onun üslubunda yazardı. Kampın çalışma bölgesinde mekanik atelyelerde yazıcıydı. Dostları (ama ne dost, kendisinden 20 yaş büyük aile reisleri) onunla alay ederlerdi, kuzeydeki bir İTL kampında, aşkını kimseden esirgemeyen bir Rumen kızının, kendisini ona dobra dobra sunmak isterken, şairimizin bunu anlamadığını, sevgisini kazanmak için, kıza şiir yazdığını anlatırlardı. Temiz yüzüne baktığımızda, hakkında anlatılanın tastamamına inanırdık. Körolası erdenliğin lânetini şimdi kamplardan geçirmek vardı.

... Sen birilerini büyüteç altına alarak incelersen, haliyle seni de inceleyen çıkar. Dörtyüz kişiyi barındıran barakamızda, akşam yemeğinden sonra ve bezdirici yoklamalar süresince ben, kampa kadar getirebildiğim ve üzerini Kültür Eğitim Kısmının kara damgasıyla kirlettiğim tek kitabımı, Dal'in sözlüğünün ikinci cildini okumaya adet edinmişim. Boş saatların kısırlığı karşısında sayfa çevirmek söz konusu değildi, sayfanın yarısını ancak okurdum. Yoklamadan sonra ya oturarak, veya gezinerek başımı kitaba daldırırdım. Her yeni gelenin elimdeki kitabı merak etmesine alışmıştım. - En tehlikesiz okuma budur, onun yüzünden yeni cezaya çarpmayız gibisinden, şakadan cevap verirdim (*).

İşte, sözlüğün yardımıyla, kimi vakit ilginç insanlarla tanışırdım. Horozcuğa benzeyen, kalkık burunlu, alaylı ve keskin bakışlı biri yanıma geldi, Rusçanın vurgulu «o» harfini kullanan melodik ağızla (1), konuşmaya başladı:

— Eğer izin verirseniz, kitabınızı soracağım; ne hakkındadır?

Söz sözü, gün günü izledi, haftalar aylar birikti derken, memleketimin yarım asırlık tarihi, yoğunlaşmış özleşmiş şekliyle, bu adamcağızın kişiliğinde karşıma çıktı. Vasiliy Grigoryeviç

(*) **Özel Kampta tehlikesiz kitap var mı ki? Kampımızın Cezkazgan şubesinin ekonomisti Aleksandr Stotik, akşamları gizliden, adapte edilmiş «Ovod»u okurdu. İhbar üzerine aranmış ve dergi bulunmuştu. Aramaya şube yöneticisiyle, hapisane subaylarının sürüsü katılmıştı. - «Amerikalıları mı bekliyorsun?» Yüksek sesle metini İngilizce okumaya zorladılar. - «Kaç yılın kaldı?» - «İki yıl» - «Yirmi oldu», dediler. Ayrıca bir de şiir buldular. - «Aşkla ilgilenir misin? Köpoğluna öylesine şartlar yarattın ki, yalnız İngilizceyi değil, Rusçayı da unutsun!» diye emir verdiler. (Pridurka köleleri o arada homurdandılar: - bizleri de yaktın, bizleri de dağıtacaklar, diyorlardı).**

(1) Moskovanın Doğusunda konuşulur.

Vlasov'u, Kadı kasabası yargılanmasından tanırsınız. Yirmi yıllık hükümlülüğün ondördüncü yılındaydı. O, kendini ekonomi uzmanı ve siyaset adamı bilirdi, konuşma sanaatının büyük ustalarından biri olduğunun farkında değildi. Değindiği konuların zengin çeşidine bakmadan, bütün anlattıkları, taşa oyulmuşçasına, zihnimde kalıyordu. İster ot biçimi, ister çocukluğunda çalıştığı dükkân, kızılordu, eski çiftlik veya şehir banliyösünde oturan doymasını bilmez kadın hakkında tüm anlattıkları, bilincime öylesine oturuyordu ki, sanki olaylara karışan bendim. Ağzından çıkanı hemen oracıkta, kâğıda almak gerekiyordu ama, bizde kâğıt kalem ne gezer? Şimdi üzerinden 10 yıl geçti, her sözünü aynen hatırlamak isterim; mümkün değil.

Kupkuru, uzun boylu ve uzun burunlu, terbiyesiyle kamp örfüne ters düşen, çekingen bir delikanlının, kitabımla ilgilendiğinin, bir türlü bana yaklaşmak cesaretinde bulunmadığının farkındaydım. Sonunda onunla da tanıştım. Rusçası oldukça bozuk, yaptığı hatalarda dolayı özür dilercesine gülümseyen, Yanoş Rojaş adında bir Macar delikanlısı. Ben ona sözlüğümü gösterirken o, kamp ezilmişliğinin etkisiyle kurumuş yüzünü bana döndürüyor, başını sallıyor, «evet, evet, hep yemek düşünmemek için, başka şeyleri düşünmemiz gerek», diyordu. Yaşı yirmibeş, fakat yanaklardaki allık uçmuş, rüzgârdan incelmiş deri, sanki kurukafanın üstüne geçirilmişti. Hâd eklem romatizmasından acı çekiyordu, ki Kuzeydeki ağaç kesiminin hâtırasıydı.

Bizim kampta 2-3 hemşehrisi var ama, öbürülerin kursakı doldurmaktan, hayatta kalmak çaresini aramaktan başka problemleri yok. Yanoşa gelince, çavuşun kendisine ayırdığı payla yetiniyor, daha fazlasının peşine düşmüyordu. Tüm isteği, görmek, duymak ve anlamak. Neyi anlamak, diyeceksiniz? B i z l e r i , yani Rusları anlamak istiyor!

— Buradaki halkı ne zaman anladı, benim kader enteresan olmadı. Ben çok şaştı bu işe: adamlar vatanlarını seviyor, bunun için kürek ceza alıyor! Belkim savaş karışıklığı? Ne dersin? (1951 de soruyor bunu. Savaşın yarattığı karışıklık ise, oldu olacak, Birinci Dünya Savaşından kalma olmasın?)

1944 Yılında, b i z i m k i l e r tarafından yakalandığı zaman, 18 i henüz doldurmamıştı. Askerlikle de ilgisi yoktu. Gülümseyerek: «o vakit insanlara iyilik veya kötülük yapmak için zaman bulmadım, insanlar benden onları henüz görmedi», diyor. Soruşturması şöylece düzenlenmiş: tek kelime Macarca bilmeyen yargıçla, tek kelime Rusça bilmeyen Yanoş karşı karşıya kalmışlardı. Gusullar içinden kimi vakit çok zayıf tercüman bulunurmuş. İçindekini anlamadan, Yanoş 16 sayfalık tutanak im-

zalamış. Önceden görmediği subay ona kâğıttan bir şeyler okuduğu zaman, okunanın bir OSO kararı olduğunu da bilmiyordu. Sonradan anlamış. (*) Kuzeye, orman kesimine yollanmış, bitik duruma geldikten sonra, hastaneye düşmüş.

Hastaneye düşene kadar, Rusya kendisine yalnız bir tarafını göstermişti; üzerine oturulan yanı. Fakat bundan sonra, öbür yanını da görmek fırsatını bulmuştu. Solikamsk bölgesi Sımsk kamp hastanesinde, adi suçtan 5 yıl hüküm giyen, 45 yaşlarında, Dusya adında bir hemşire görevliydi. Alışıldığının tersine olarak bu kadın, görevini ciddiye alıyordu, bitik duruma düşenleri, ölmek üzere olanları sağlığa kavuşturmaktan hoşlanıyordu. (Dünyaya pembe gözlükle bakan Yanoş, bizim için normal olan durumu, herkesin çıkar peşinde olduğunu, görmüyordu). Şu var ki, kamp hastanesinin imkânlarıyla, bu gibileri ölümden kaçırmak imkânı yoktu. Hemşire Dusya, 300 gramlık sabahki ekmek tayınını köyde yarım litre sütle değiştirerek, Yanoşu onunla kurtarmıştı. (Yanoştan önce bir başkasını). (**) Dusya teyze yüzünden Yanoş, hem yurdumuzu, hem insanlarını sevmiş. Bundan sonra da kampta - ha gayret! - muhafızlarının ve gardiyanlarının dilini - güçlü Rus dilini öğrenmeye koyulmuş. Kamplarımızda hayatının dokuz yılını yaşamış, Rusyayı yalnız tutuklu sevkine ayrılan vagonların parmaklıklı kaportlarından, ucuz posta kartı üzerindeki resimlerden ve kamplarda gördükleriyle tanımış .... ve sevmişti.

Yanoş, çağımızda gittikçe azalan insan türündendi: çocuklukta, kitap okumak dışında, başka tutkusu olmayan cinsten. Tutkusundan, kamplarda bile kurtulamadı. Gerek kuzeyin kamplarında, gerek bizim Ekibastuzda, okuyabilmek için hep fırsat arardı. Tanıştığımızda o artık Puşkin, Nekrasov ve Gogol'i bilir ve severdi. Ben ona Griboyedov'ı anlatırdım. Fakat hepsinden fazla, hatta Petöfi ve Aranya'dan (1) fazla, Lermontov'ı sevmişti.

(*) Stalin'in ölümünden sonra iadei itibar eden Yanoş, 9 yıl hapiste kalmanın **s e b e b i n i** merak etmiş, OSO kararının Macarca suretini elde etmeyi düşünmüş fakat, korktuğundan, bundan vazgeçmiş. «Ya merakımın sebebini onlar anlamak isterlerse ?... Bundan böyle benim için önemi kalmadı ki....», diyor. O artık **b i z i m** ruhumuzu anlamıştı, sahiden. öğrenip de, n'apacaktı ?

(**) Bu davranış, acaba hangi ideolojiyanın meyvesidir ? Lütfen bunu bana haber versinler (Diyakov'un hikâye ettiği komünist sağlık servisiyle karşılaştırılınca : Seni köpoğlu benderci parçası, dişlerin mi ağrıdı, yoksa., demişlerdi).

(1) Petöfi, Aranya - Macar klâsikleri.

Onu ilk defa, **savaş tutsağı** olarak, yeni okumuştu (*) Lermontov'ın kahramanlarından Mtsıri'ye karşı, Yanoş özel yakınlık duyardı, öbürü de savaş tutsağı, kendisi kadar genç ve ölüm yolcusu değil miydi? Lermontov'un şiirlerinden sayısız beyiti ezberden bilen Yanoş, yabancıların memleketinde, yabancıların safında, eller arkada, bir işçi kolunda bölgeden bölgeye geçerken, kendi kendine mırıldanırdı:

Belirli belirsiz
Ses geldi kulağa:
Vatanın yoluna
Dönmek yoktu bana.

Açık mavi gözlü, tatlı bakışlı nazik insan, merhametten yoksun kampımıza dönmüştü. Kimi vakit yanıma gelir, talaş dolu şiltenin şeklini bozmaktan korkarcasına, ranzanın kenarına ilişirdi. İçten gelen yavaş sesle:

— Ben gizli duygu var, kime söyleyecek...? diye, söze başlardı.

Şikâyet yollu sözün ağzından çıktığı hiç duyulmamıştı. (**) Kamptaki tutuklular arasında dolaşma, mayın tarlası üzerinde yapılan gezintiye benzer,. havaya uçmamak için, içgüdü ışınlarıyla, teker teker hepsinin resimlerini çekmek gerek. Fakat genel sakınganlık havası içinde bile, ustrayla kazılmış başlarda, siyah kamp ceketiyle örtülü göğüslerde, nice şair ruhuna rastladım!

Ya bana açılmaktan çekinenlerin sayısı nedir?

Ya yolumda bulunmayan, binlercesinin sayısı?

(*) **Yabancılardan çok duydum, Lermontov'a biçtikleri değer, Puşkin'inkinden yüksekti, en büyük Rus şairi olarak, onu bilirler. Sonra da, Puşkin'in «Rusya'ya Bühtan Edenlere» adlı şiir yazmış olmasına karşılık, Lermontov'un, çarlığı savunan tek bir satırı dahi yok, diyorlar.**

(**) **Stalin öldükten sonra, tutuklu Macarları evlerine salıverdiler, bu bakımdan Yanoş, Mtsıri'nin akibetine uğramadı, oysa, beklediği o idi. Aradan 12 yıl geçti, 1956 da gerilerde kaldı. Yanoş bugün Nadkania adlı küçük şehirde muhasebeci olarak hayatını kazanmaktadır. -O kentte Rusça bilen olmadığı gibi, Rusça kitap da yok. Oradan bana yazdıklarına kulak verelim:**

«Bütün olanlardan sonra bile, geçmişimi yaşamış olmamdan memnun'luk duyarım, onu geri vermek istemem. Çok sert eğitim gördüm, fakat başkalarının asla öğrenemeyeceklerini öğrendim... Serbest bırakıldığım zaman, içeride kalan dostlarıma, Rus milletini asla unutmayacağıma söz verdim. Beni duygulandıran, çektikleri değil, iyi kalpliliklerldir... Gazetelerden, eski

Ya şu birkaç kere onar yıllık süreleri içine alan devrede, körolası Leviyathanın [1] boğduklarının sayısı?

Ekibastuzda, kültürel ilişkilerin yapılabileceği, fakat oldukça tehlikeli olan bir kuruluş bulunuyordu, hani kitaplarımıza siyah damganın vurulduğu, eskimiş numaralarımızın yenildiği yer-kampın Kültür ve Eğitim Kısmı.

Kuruluşun önemli ve renkli elemanlarından, Vladimir Rudçuk adındaki tutuklu, patriğin eski baş diyakozlarındandı, şimdi ressam olarak çalıştırılıyordu. Kamp tüzüğünün, geçerliğini henüz yitirmemiş eski maddesi gereğince, din adamlarının saçları kesilmezdi. Bu madde, haliyle ilân edilmediği için, bilmeyenin başı kazılırdı. Rudçuk, hakkını bilenlerdendi, normal erkeğindekinden biraz daha uzun sarı saçlarına ve üstüne başına iyi bakardı. Uzun boylu, mevzun endamlı, kulağa hoş gelen sesle konuşan insandı. Gözümüz onu kathedralde, büyük âyinlerde, görev başında görmek isterdi. Benimle birlikte kampa gelen eski kilise mümessili Drozdov, onu hemencecik tanıdı: Rudçuk, Odessa kathedrali görevlilerindendi.

Aramızdaki yaşayışı az başkaydı, tutuklununkine pek benzemezdi. Ortodoks kilisesinin iadei itibar etmesiyle, kiliseye katılan kanı bozuk olanlardan, kiliseye leke sürenlerden biri olmalıydı. Hapse girişinin pek açık olmayan hikâyesini bize anlatmıştı, nedendir, bilmem, New York sokaklarında, dışarıdaki

---

«vatanıma» ait haberleri ilgiyle izlemenin sebebi bu. Evimde bir raf dolusu Rus klâsikleri 41 cilt, ayrıca 4 cilt Ukrayna dilinde (Şençenko) kitap var. Herkes Rus yazarlarını, Alman veya İngiliz yazarlarını okur gibi yapar, ben ise onları başka türlü anlarım. Tolstoy bana Thomas Mann'dan, Lermontov, Göte'den çok daha yakın.

Bilemezsin, içimle, sessizce, neleri özlediğimi! Bana, ama da aptalsın, derler, ne iyiliklerini gördün ki, hep onları ararsın? Ne cevap vereyim? Gençliğimin orada geçtiğini, Hayatın, akıp giden günlerle vedalaşma anlamını taşıdığını, nasıl anlatayım? Dokuz yıllık kader birliğinden sonra, küskün çocuk misali, arkamı sizlere şim-di nasıl döneyim? Radyodan Rus halk türküsü kulağıma geldiği zaman, irkilirim, bunun izahı ne ola? Yavaş sesle «Troyka» şarkısını mırıldanırım, fakat içim burkulduğundan, yarıda bırakırım. Çocuklarım kendilerine Rusça öğretmemi isterler, durun, diyorum, biriktirdiğim rusça kitaplar, kimin içindir?»

(1) Leviyaphan - Finike mitholojiyasından canavar.

Rusların metropoliti Anastasiy ile birlikte çektirdiği resimi gösterirdi, bundan hoşlanırdı (nasıl oldu da, resimi yanında bıraktılar?). Kampta ayrı bir **kabinada** kalırdı. Görevi, şapkalarımızda, pantalonlarımızda ve ceketlerimizde, bozulmuş numaraları fırçayla yenilemekti. Tiksinerek yaptığı bu işten sonra, tembel tembel dolaşırdı, kimi vakit ucuz adi resimlerden kopya çıkarırdı. Yanında Tretyakov galerisi albümünün kalın cildini bulundururdu, ve buna da ses çıkaran yoktu. Tanışıklığımız işte bu resimler yüzünden oldu, onları, belki de hayatımda son defa olarak, görmek istemiştim. Kampta otururken, «Moskova Patrikhanesi Belleteni»nin abonesiydi, bizlerle konuşurken, önemlilik taslayarak, hristiyan dini azizlerinden veya âyin detaylarından söz açardı. Ne var ki, tüm söylediği, içten gelmiyordu, yapmacıktı sanki. Bir de gitarı vardı, onun eşliğinde, tatlı sesiyle, kimi vakit şarkı söylerdi. Repertuvarından:

«Baykal Gölünü aştı Serseri...»

şarkısı, içtenlik havasının estiği tek parçaydı. Onu söylerken, bir sallanışı vardı ki, kürek hükümlüsünü çevreleyen keder hâlesiyle ne denli etkilendiğini göstermek için olacak.

Kişinin kamptaki yaşayışının düzelmesi oranında, çektiği acı da incelir.

O sıralarda sakınganlığım yirmiüçüncü kuvveti bulmuştu. Rudçuk'un yanına bir daha gitmedim, kişiliğim hakkında ona bir şey anlatmadım. Hiçten bir solucan imişim gibi, keskin gözünden kendimi kaçırdım. Oysa, Rudçuk'un gözü, KGB'nin gözüydü.

Kültür Eğitim Kısmının, muhbirlerin kaynaştığı nokta olduğunu, eski tutuklulardan bilmeyen yok. İlişki kurma, dost edinme açısından, elverişli yer değil, orası. İTL'deki emsallerine giderdik, çünkü erkeklerin ve kadınların buluştuğu biricik yerdi. Fakat kürek hükümlüsü kampında, ne diye oraya gidelim?

Meğer Kültür Eğitim Kısmının gammazlar yuvası, hürriyete kavuşma yolunda araç olarak kullanılabilirmiş! Bunu bana Georgiy Tenno, Peter Kişkin ve Jenya Nikişin gösterdiler.

Tenno ile orada tanıştım, tek görüşmemizi unutmuş olamam, çünkü kendisi, hafızadan kolay silinir tiplerden değildi. Uzun boylu, sporcu, fidan gibi bir erkekti. O günlerde denizci ceketini ve pantalonunu henüz üzerinden çekip çıkarmamışlardı (kendi elbiselerimizi eskittiğimiz son aydı). Deniz yarbayı olduğunu gösterir omuzluklar yerine, şurasına burasına SH-520 numara iliştirilmişse de, bu haliyle dahi, karadan tekneye tek adım atması

(1) Tretyakov Galerisi - Moskovadaki ünlü resim müzesi.

durumunda, karşımıza yine örnek bir denizci çıkacaktı. Hareket ederken, kızıla kaçan kıllarla örtülü bilekler meydana çıkıyordu, birinin üzerinde, dövmeyle, «Liberty», diğerinin üzerinde «Do or die» sözleri yazılıydı (*). Gözlerindeki gururu ve keskinliği saklamayı henüz öğrenmemişti. Saklamayı bilmediği ikinci şey, iri dudaklarını aydınlatan gülümseme idi. (O zaman bilmiyordum, gülümsemesi, kaçış plânım hazırdır, anlamındaymış meğer).

İşte, kamp budur! Mayınlanmış tarla! Tenno ile ikimiz, hem buradaydık, hem değil: ben - Doğu Prusya yollarındaydım, o - kamptan kaçıyordu. Gizli tasarılarla doluyduk, şarjlıydık, fakat el sıkışırken, konuşurken, içimizdekinin kıvılcımı dahi gözlerimizde parlamıyacaktı! Önemsiz bir şey söyledikten sonra, ben gazeteye daldım, o - Kültür Eğitim Kısmının başkanı, 15 yıl kürek cezasına hüküm giymiş tutuklu Tumarenko ile, amatör tiyatroculuğu konuşuyordu. Başkan, basit bir insan değildi, ilgi çekecek çok tarafları vardı. Kendisini çözdüğümü sanıyordum, fakat kesin yargıya varmak için elime fırsat geçmedi.

Zindanda - amatör tiyatro! Söylenmesi bile gülünç! Yeni kurulmuştu. İTL'deki benzerleri yanında, kolaylıklar bakımından, bizdeki çok farklı! Bizimkine ancak bir tiyatro delisi ilgi gösterebilirdi. Tenno da bunlar arasındaydı, oysa böylesine bir aşırılığı ona yakıştırmak zordu. Daha fazlasını söyleyim: Ekibastuz'a ayak bastığı günden beri kendisi cezalılar barakasında kalıyordu. Kültür Eğitim Kısmına devam edebilmesi için, izinin oradan çıkması gerekiyordu. İsteği, düzelme yolunda atılan bir adım olarak yorumlanmış ve dolayısı ile izin verilmişti.

Peter Kişkin'in Kültür Eğitim Kısmıyla direkt bir ilgisi yoktu ama, kampın en ünlü kişisiydi. Onu tanımayan, kendisiyle aynı şantiyede çalışmaktan gururlanmayan tutuklu yoktu. Kişkin, bir kaçık rolünü yapan, fakat aklı çok başında olan biriydi. «Hepimizden akıllı», derlerdi onun için. Kişkin, kökü Rusya'nın tarihine gömülü eski bir geleneği canlandırıyordu: Meczup kılığına girmek yoluyla bağışıklık kazanmak, sonra da güçlü ve kötü olanlara gerçeği, halka da ne olduklarını söylemek geleneğini temsil ediyordu.

Çok sevdiği numaralardan biri, yeşil renk, palyaçolara yaraşır yeleği giydikten sonra, masadaki boş yemek kaplarını toplamaktı. Yalnız bu davranışı bile, gösteri anlamındaydı: Açlıktan ölmemek için, kampın en popüler siması, pis kapları topla-

---

(*) «Hürriyet» - «Yap veya öl».

mak zorunluğundaydı. Kendisinin düşüncesi ise başkaydı, hoplaya zıplaya kapları toplarken, tutuklulara kışkırtıcı fikirler aşılamak daha kolayına geliyordu.

Faraza, çorbasını kaşıklayanın önünde duran lâpa dolu tabağı, çabuk bir hareketle çekerdi. Lâpa sahibi irkilir, içgüdüyle, iki eliyle tabağa sarılırdı. İşte o anda, Kişkin'in aydedeyi andıran yüzünde gülücük belirir, kinayeli sözleri duyulurdu. «Lâpanıza dokunmadıkça, uyanacağınız yok,» der, kucak dolusu boş kaplarla uzaklaşırdı.

Kişkin'in özlü sözleri, gün geçmeden, barakalara yayılır, dinleyicisini bulurdu.

Başka bir gün, masanın üzerine eğilir, oyuncak kedi misali, gözlerini döndürür, yüzünü aptalca buruşturur ve herkesin dikkatini üzerine çektikten sonra:

— Çocuklar baba salak, ana orospuysa, acaba çocukları aç mı, tok mu olur?» diye sorardı.

Bilinen cevabın gelmesini beklemeden, yemek masasında duran balık kemiklerine doğru parmağını uzatır:

— «112 veya 128 milyon ton'u 200 milyona bölün,» der, ortalıktan toz olurdu. Bilmece gibi, fakat aslında ne denli yalınç düşünce: Bugüne kadar niye durduk, tahılı bölüşmedik? Resmi raporlardan, yılda 128 milyon ton tahıl topladığımızı, öteden beri biliriz ki, pişmiş ekmek hesabıyla, bebekler dahil, adam başına günde 2 kilo ekmek eder. Oysa bizler, koca mujikler, gün boyunca toprak kazarız, «Hani ekmek,» dediğimizde, hava alırız.

Kişkin, aynı düşünceyi başka biçime sokmaktan da aciz değildi, kışkırtıcılığa tersinden başlardı. Oturma ve çalışma bölgelerinin önünde, işçi kafilesi kapıların açılmasını beklerken, konuşma yasağı kalkardı. Durumdan yararlanan dostumuz, herkesin duyabileceği şekilde konuşmaya başlar, faraza şöyle derdi: «Çocuklar, kampta dolaşırken görüyorum, herkes yalnızca nemse arpası pilâvını düşünüyor, yüzlerde yazılı. Başka konulara dönmediğiniz için, yüzleriniz gelişmedi, öyle kaldı. Yüzlerinizi geliştirmeye bakın!» Yüz ifadesini yüceleştirme konusu, üzerinde durduğu, sevdiği konulardan biriydi.

Kimi vakit, hiçbir olaya bağlı olmaksızın, durup dururken, bir tutuklu grubunun duyabileceği şekilde: «Dardanel Yabani» diye haykırırdı. Anlamsız söz. Fakat aynı haykırışı iki üç kere duyanların gözlerinde uğursuz bıyıklar belirir, Dardanel'in kim olduğu anlaşılırdı!

Yaptıklarını yanına bırakmamak için kamp yöneticisi, Kişkin'le alay etmek istemiş, ana kapıdaki tutuklu kalabalığın

önünde, kendisinden: «Bana bak, Kişkin, niye dazlaksın, zamparalığa devam mı, yoksa?» diye sormuş. Dakika geçmeden bizimkinin cevabı: «Ya Vladimir İlyiç'in (Lenin'in) dazlaklığı, aynı sebeple miydi?» diye olmuş.

Yemekhanede dolaşırken, yemekten sonra bitiklere çarliston dersi vereceğini ilân ettiği de olurdu.

İşte inanılması güç bir olay daha: Sinema makinasını getirdiler, aynı akşam yemekhanenin duvarında, ekransız, gösterdiler. Tutuklular peykelere, masalara, ikisinin arasına doluştular, ne ayakta, ne de oturacak yer kaldı. Filmin ufak bir kısmı gösterildikten sonra, durdurdular, duvardan yansıyan projektörün beyaz ışığında, geç kalmış gardiyan grubu görüldü. Gelenler, rahat edebilecekleri yeri seçtiler, orada oturan tutukluları çıkarmak istediler. Öbürleri de direndiler: Film görmeyeli yıllar oldu! Bu kere gardiyanların davranışı sertleşti, «Şunların numaralarını al,» komutu duyuldu. Her şey bitti, yer vermek kaçınılmaz oldu. Derken, salonun karanlığından herkesin tanıdığı, kedi miyavlamasını andıran, Kişkin'in alaycı, kulak tırmalayıcı sesi duyuldu:

— Doğrudur, çocuklar, gardiyanlar başka yerde sinema göremezler ki, haydi gidelim, diyordu.

Kahkaha tufanı! Gülme! Ne kuvettir o! Güç - gardiyanlardan yana, buna rağmen numara alamadan, yenik, gidiyorlar.

— Yalnızca, «Kişkin nerede,» diye bağırdılar.

Öbüründen ses yok, yer yarılmış, yok olmuştu.

Sinema devam etti.

Ertesi gün Kişkin'i düzen yöneticisine çağırdılar. Sağlama 5 gün yer, diye düşündük. Öyle olmadı, döndüğünde, yüzü gülüyordu. Yazılı savunmasında: «Sinemadaki yer yüzünden gardiyanlarla tutuklular arasında çıkan t a r t ı ş m a d a, gardiyanları tuttum, arkadaşlara kalkmalarını söyledim», demiş. Bu durumda suç unsuru yok ki, cezaya çarptırılsın.

Özgürlükten yoksun kalanların avunmalarına, dertlerini, aşağılanmalarını unutturmaya yarayacak temsillere, aklıselimle çelişen, her şeyi gül gülistan gösteren birkaç metrelik film şeridine karşı aşırı tutku da, Kişkin'in ince alaylarına hedef oluyordu. Temsil veya sinema meraklısı tutuklular, daha önce salonun kapısında toplanırlar, köle uysluluğu içinde. birbirinin kaburga kemiklerini eze eze yarım saatten fazla bekleşirlerdi. Kapının açılması için başgardiyanın gelmesi gerekti. O, elindeki listeye bakarak, en çok iş çıkaran ekipleri içeri alırdı. Fakat gardiyan henüz gelmeden, kalabalığın en arka sırasında duran Kişkin, ayakkabısını çıkarır, arkadaşlarının omuzlarına tırmanır,

omuzlara basa basa ta öne, o kıymetli kapının yanına gelirdi! Sonra, kırıta kırıta, Pataşonunkine benzeyen vücuduyla kapıya dayanır, palyaçovari hareketlerle, kapıdan geçmek için, içini yakan büyük arzuyu belirtirdi. Şimdi, aynı hızla omuzlar üzerinde sekerek, geriye dönmek kaldı. Kalabalık bu numaraya önce güler, fakat kendini utanç duygusuna kaptırmaktan da geri kalmazdı. Sahiden, davar gibi sağır kapının önünde dururduk, değer mi, görmediğimiz matah mi diye düşünmeye başlar, arkadan da dağılırdık.

Gardiyan listeyle geldiğinde, çoğunluk dağılmış olurdu. Nerde ise, milleti toplamak, sopayla içeri sokmak gerekirdi o zaman!

Bir keresinde şöyle oldu: Büyük yemekhanemizde konser başlamak üzereydi; Kişkin konsere karşı cephe almamıştı, hattâ ilgililere yardım ediyordu. Göze batan yeşil yeleği içinde iskemle yerleştiriyordu, perdenin açılıp kapanmasında yardımcı oluyordu. Ortalarda görünmesi alkışlarla karşılanıyordu. Anzısın önsahnede göründü, ikaz anlamında elini salladı, «Dardanel yabani» diye haykırdı. Kahkaha tufanı. Derken. bir aksilik oldu, artistler gecikti, sahne bir an için boş kaldı. Bizimki için kaçırılmaz fırsat, sahnede onu görüverdik. Herkes gülmeye başladıysa da, hemencecik sustular: Kişkin'in görünüşünde komik yan yoktu, korkunçtu, gözleri fal taşı, yüzü, bir delinin yüzü gibiydi. Sağa sola bakındı, sonra Ukrayna dilinde okumağa başladı:

Gözümü açtım, gördüğüm kâbus mu, yoksa?
Vuran jandarma, akan kandır,
Cesetler yığıldı ortaya,
Oğulunki babasının yanında.

Kişkin Ukraynalılara sesleniyor ki, salondakilerin yarısı onlardandı. Kaynaşan bölgelerden yeni getirilenler için, taze yaraya serpilen tuz yerine geçiyordu. Dörtlükteki sesleniş, onların seslenişiydi! Kişkin'i yakalamak için, gardiyanlardan biri sahneye fırladı. Fakat dostumuzun yüzündeki ifade, artık palyaço gülümsemesine dönüşmüştü. Rusça olarak salona doğru söylediği, şu oldu:

— Okulun dördüncü sınıfında iken, 9 Ocak olayını (1) dile getiren bu şiiri bize ezberlettirdiler, dedi ve gülünç paytak yürüyüşüyle, sahneden kaçtı.

---

(1) 5 Ocak 1905 günü, başkent Peterburg'da, 200.000 kadar fabrika işçisi, başlarında G. A. Gapon adındaki papaz, çara dileklerini bildirmek üzere, bir yürüyüş düzenlediler. Çar'ın sarayı önüne geldiklerinde, as-

Çilli yüzlü cana yakın Jenya Nikişin, dostluğundan hoşlandığımız basit bir köylü delikanlısıydı (köyümüz bozguna uğratılmadan önce bu gibisine çok rastlanırdı, bugün ise somurtan yüzler çoğunluktadır). Şarkı söyleyecek kadar sesi vardı, barakada arkadaşlarına şarkı okurdu, kimi vakit sahneye çıkardı.

Günün birinde ilân edildi: «Canım Karıcığım», beste Mokrousov, güfte İsakovskiy. Gitar eşliğinde okuyan: Jenya Nikişin.

Gitardan sade ve hüzünlü melodi dökülüyordu. Büyük salonun içinde Jenya'nın içtenli sesi, bizim henüz tam olarak yitirilmemiş, buz dağına dönüştürülmemiş iç sıcaklığımızı canlandırıyordu:

Canım karıcığım!
Bir tek sensin,
Yalnız sensin, ruhumun içindeki!

Bir tek sensin! Sahnenin üzerinde asılı, üretim plânıyla ilgili uzun ve yavan dövizcik, soluverdi! Kampta geçmiş ve geçecek yılların uzun sırası, eriyiverdi. Bir tek Sensin! Ne hükümete karşı sözde işlenen suçlar, ne de hükümetle hesaplaşmamız kaldı. Ne de, kurdunkine benzeyen kaygılarımız... Bir tek sensin!

Canım ciğerim,
Neresi olursa o'sun,
Herkesten fazla bana yakın ve **azizsin.**

Şarkıda son bulmayan ayrılış, kayboluş, bilinmezlikte kalma konusu işleniyordu. Ne kadar da durumumuza uyuyordu. Fakat hapisten tek söz yoktu. Uzun savaş yıllarına da bağlanabilirdi.

Bir yeraltı ozanı olduğum halde, atlamışım, sezememişim: Sahneden kulağıma gelen sözler, başka bir yeraltı ozanına aitti, benden daha esnek, sesini duyurmakta benden daha usta olan birine (amma da çok şairimiz var!).

Onu sorumlu tutabilirler mi? - Notaları kampa getirtmek, İsakovskiy'i mi, Mokrousov'u mu anlamak - mesele! Kendisinde nota bulunamaz ki, ezberden okuduğunu söyleyecek.

Salonun loşluğunda ikibine yakın insan oturuyor veya ayakta duruyordu. Çıt çıkmıyordu, orada değillerdi sanki. Sertleşmiş, merhameti unutmuş, taş olmuş insanlar, kalplerinden vurulmuştu. Meğer ağlamayı henüz unutmamışlardı, gözyaşı henüz yolunu buluyordu.

---

kerler üzerlerine ateş açtılar. Bilânço: 128 ölü, 360 yaralı. Papaz Rusya dışına kaçtı, fakat ağaca asılı cesedi 1906'da başkent dolaylarında bulundu. Ajan-provokatör olduğu da söylenir. Birinci Rus İhtilâli önemli olaylarından biridir.

6 İnanlı Kaçak

Georgiy Pavloviç Tenno bugün bize hem kendi, hem arkadaşlarının başından geçen, hem de kulaktan duyduğu kaçma olaylarını anlatmaktan hoşlanırdı. Ve ne zaman ki, sıra İvan Vorobyev, Mihayıl Haydarov, Grigoriy Kudla veya Hafız Hafızov gibi yaman, direşken kamp kaçaklarının serüvenlerine gelirdi, o zaman saygı ve övgü ile söylenmiş, «Hah, işte bunlar i n a n l ı kaçaklardı,» deyimini kullanırdı.

İnanlı kaçak - insanın kafes içinde yaşamasını şartlı, bir dakika için olsa dahi, kabul etmeyen tutukluya derler. Hali vakti yerinde pridurka, muhasebeci, ekmek kesicisi veya Kültür Eğitim ilgilisi pozisyonunda bulunmasına rağmen, kaçmaktan başka bir şeyi düşünemeyen birine! Kötü kaderle uzlaşma şıkkını tepen, bütün davranışlarını kaçışa göre ayarlayan, gündüzleri kaçış plânını kuran, rüyâda kaçtığını gören kişiye! İnanlı kaçak, kampta boşu boşuna gün doldurmayana, ya kaçış hazırlığı içinde olana, ya kaçmışa, veya kaçtıktan sonra yakalanana, dövülene ve kamp hapisanesine atılana, derler.

İnanlı kaçak, seçtiği yolda kendisini bekleyeni bilen kişidir. Kamp giriş kapısının yanında sergilenen, kendisi gibi düşünen, kaçarken vurulmuş arkadaşlarının cesetlerini, elbette görmüştür. Diri kalan, fakat dövülmekten vücutları mosmor olan, kan kusan, gözdağı vermek için, baraka baraka dolaştırılan, «kaçmayın, yoksa bana benzeyeceksiniz» diye bağıranları da görmüş ve duymuştur. Vurulanı geri taşımak, külfetli iş, bunun için torba içinde cesedin başı, veya tüzüğe uymak için, başla birlikte dirsekten kesilmiş sağ kolu kampa geri getirilirdi. Özel Kısım bir hataya düşmeden parmak izlerine dayanarak, tutukluyu envanterinden düşerdi.

İnanlı kaçak! - pencereye takılan parmaklık, çevremizdeki dikenli tel sargısı, gözetleme kuleleri, çitler, duvarlar, pusuda bekleyen asker, kıpkırmızı etle beslenen köpekler, hep senin içindir, sana karşıdır.

İnanlı kaçak, kamptakilerin moral bozucu - yapma, etme demelerine de kulak asmaz: Kaçanlar yüzünden düzen sertleşir, yoklamalar sıklaşır, çorba yavanlaşır gibi serzenişlere aldırmaz. Tutukluların bir bölüğü, zaten boyun eğmeden yanadır, onlar - burada da yaşanır (hele dışarıdan paket gelirse), derler. O ara başka bir bölüğün, protesto, açlık grevi konusundaki fısıltıları da kulağa gelir. İnanlı kaçak her iki eğilime boş verir. Grev ve protestoların, bir savaşma yolu değil, avuntu yolu olduğunu, tek çözümün kaçış olduğunu bilir.

Zaten başka çözüm arayamaz, doğuştan o yolun yolcusudur! Göçebe kuşun mevsim göçünden vazgeçemeyeceği gibi, inanlı kaçak da, kaçmadan duramaz.

Başarısızlıkla sonuçlanan iki girişim arasında, uslu arkadaşları Tenno'dan sormuşlar: «Niye yerinde duramıyorsun? Niye kaçıyorsun? Özgürlükte, hele bugünün özgürlüğünde, bulmayı umut ettiğin nedir?» - Bizimkinin cevabı: «Bu sorulur mu hiç? Hürriyeti bulurum! Hür olarak taygada bir günlük hayat özgürlük anlamına gelmez mi? Bu kadarı bana yetiyor», demiş.

Kuruluşlarından bu yana GULAG ve Emniyet organları, Tenno ve Vorobyev gibisini bir kuruluş çağında, bir de savaşı izleyen yıllarda görmüşlerdi. Ara yılların pansiyonerleri, daha fazla, ada tavşanlarına benzerlerdi.

Tenno'yu azçok anlatmış bulunduk. Her yeni kampa gelişinde kederli haliyle göze batan dostumuz (kampını sık sık değiştirirlerdi), kaçış plânını yaptıktan sonra şenlenirdi, yüzü gülmeye başlardı.

Kendisi anlatırdı: «Ne zaman ki davalar yeniden gözden geçirilmeye, iadei itibar olayları çoğalmaya başladı, işte o zaman benim de moralim düştü, çünkü resmi yoldan hürriyete kavuşma umudu, kaçma isteğimi zayıflatıyor».

Kahramanımızın karman çorman hayatının hikâyesini biz bu kitaba sığdıramayız. Hiç olmazsa, kaçış eylemine karşı içindeki özlemin, sonradan gelme olmayıp, kendisiyle beraber doğduğunun haberini verelim. Henüz çocukken, Briyansk kentindeki yatılı okuldan, sözde «Amerika'ya» kaçmış. Desna ırmağında, bir kayık içinde yakalanmış. Piyatigorsk kentindeki çocuk bakım evinden yine kaçmış, demir kapıyı aşarak, don gömlek ninesinin evine gitmiş. Hayat akışının bir özelliği de, gönülde iki tutkunun, deniz ve sirk tutkusunun birleşmesiydi. Deniz okulundan mezun olan Tenno, buzkıranda tayfa, mayın tarama gemisinde lostromo, ticaret filosunda seyrüseferci olarak çalışmış. Ya-

bancı dili öğreten askeri enstitüyü bitirdikten sonra, savaş süresince Kuzey Deniz filosunda irtibat subayı görevinde bulunmuş, İngiliz refakat gemileriyle İzlanda ve İngiltere'ye kadar gitmiş gelmişti. (Resim 4). Bununla birlikte, çocukluğundan beri akrobasiyle uğraştığından, NEP ve onu izleyen devirde, iki sefer arasında, sirklerde çalışmıştı. Düşünceleri uzaktan «okumak», rakam ve kelimelerin uzun sırasını «ezberden» tekrarlamak, yaptığı numaralardan bazılarıydı. Ayrıca halter antrenörlüğünü yapmış. Sirk ve liman ortamı, ona cabadan bir şeyler daha kazandırmıştı: Ataklığı, macera sevgisini ve külhanbeylere özgü Dünya görüşünden bir parçaydı. Çok daha sonraları, kampların cezalılar barakalarında serseri takımıyla kurulan sıkı ilişki ona, yeraltı dünyası örf ve adetlerinden bir şeyler daha öğretmişti ki, hepsi, inanlı kaçağın dağarcığında bulunması gereken yararlı bilgilerdi.

İnsanın görgüsü insanın içinde yücelir, kişi o yoldan kişi olur.

Tenno, 1948 yılında, beklemediği bir zamanda terhis edilmiş. Aslında, öbür Dünyadan gelen ilk sinyaldi (yabancı dil bilir, İngiliz gemilerinde bulunmuş, Rus değil, Leningrad doğumlu bir Estonyalı). Umutla ortak yaşama insana özgü huy olduğu için, Tenno aldırış etmemiş. Aynı yılın Noel yortusuna 1 gün kala, Riga şehrinde iken, Tenno tutuklanmış, konservatuvarın bitişiğindeki, Amatu sokağında bulunan apartmanın bodrumuna götürülmüş. Hayatının ilk kamarasına girerken, duygularına hâkim olamıyan dostumuz, konuşmayan gardiyana dönmüş, «İşte tam bu sırada, karımla beraber, Kont Monte Kristo filmini seyredecektik, biletler alınmıştı. Monte Kristo hürriyeti için savaşmıştı, ben de aynı şeyi yapacağım» demiş.

Fakat savaşmanın saati henüz gelmemişti, anlaşılan. Değil mi ki hepimizin içini kararsızlığın kurdu kemirir, sakın b i r h â t a olmasın, diye düşünürüz. Hapse mi atıldım? N'aptım ki? Olamaz, diye düşünürüz, işin aslı anlaşılır, diye umut ederiz. Moskova yolculuğuna çıkmadan önce, tutukluyu bile bile yatıştırmaktan geri durmadılar: Askeri İstihbarat Şefi Albay Morşçinin, istasyona gelere, elini sıkmış, «gönül rahatlığıyla gidin», demiş. (Bu tür yatıştırma, yolculuğun emniyeti bakımından yapılır, usuldendir). Özel muhafız grubuyla, 4 kişiymişler, birinci mevki kompatımanına yerleşmişler. Binbaşı ve üsteğmen, Moskova'da geçirecekleri Yılbaşı gecesinin plânını konuştuktan sonra, üst yataklara çekilmişler, galiba uyumuşlar. (Özel muhafız grubunun meydana getirilmesinin, yılbaşı eğlen-

cesi ile bir ilişkisi var mı, dersiniz?). Alttaki yataklardan birine, çavuş yerleşmiş. Tutuklu gözünü açtıkça, çavuş kımıldanıyormuş. Tavandaki lâmbadan mavi ışık geliyormuş. Tenno'nun yastığının altında, eşinin kendisine verdiği son paket duruyormuş: Saçlarından pürçük ve bir tablet çikolata. Yatağına uzanmış, düşünmeye başlamış. Vagonun tıkırdısı kulağa hoş gelir. Bu sese dilediğiniz anlamı verdirmekte, tıkırdıdan istediğiniz kehaneti çıkarmakta serbestsiniz. Tenno'nun kulağına da, «Durumun anlaşılır» anlamında bir ses dizisi geliyormuş. Bu bakımdan hemen kaçmayı düşünmemişse de, provanın yapılmasında bir sakınca görmemiş. (O geceyi daha nice defa düşünecek, nice acınma ahı çekecek: Hapishane hayatında hiç bir zaman özgürlüğe o derecede yakın değildi!).

Boş koridordan geçerek, o gece iki kere yüz numaraya gitmiş, Çavuş da beraber. Çavuşun tabancası, denizci usulü, uzun kordonun ucuna takılıdır. Daracık yere birlikte girmişler. Judo ve güreşten anlayan tutuklu için, Çavuşu oracıkta b a s t ı r m a k , işten bile değil. Tabancasını alacak, ilk istasyonda inecekti.

İkinci gidişinde çavuş sıkışıklıktan korkmuş, örtülü kapının arkasında kalmış. Uzunca süre yalnız kalabilmişti. Camı kırıp atlamak vardı. Yıl 1948, trenlerimiz süratli değildi, sık sık duruldu. Gerçi mevsim kış, palto yok, cebinde yalnız 5 ruble, fakat saatını henüz almamışlar.

Özel muhafızlı lüks yolculuk, Moskova garında sona ermiş. Tüm yolcuların inmesini beklemişler. Hapisane arabasından inen mavi omuzluklu çavuş yaklaşıp, «adamını» sormuş.

Teslim tesellüm merasimi, uykusuzluk, hücreler. Sorgu yargıcını bir an önce görmek gibi safça istek, esneyen gardiyanın «vaktin çok, bıkkınlık bile getirirsin» biçimindeki cevabıyla karşılanmış.

Sonunda o da oldu, yargıcın karşısına gelmiş. Gelin olayı beraber yaşayalım.

— Suçlarını anlat!

— Suçum yok ki, anlatayım.

— Yalnız Papa Pius suçsuzdur.

İki kişilik kamarasındaki arkadaş - kuluçka (muhbir). Sokuluyor, «N'aptın, ne oldu, anlat,» diye zorluyor. Birkaç sorgudan sonra sisler dağıldı. Tenno, kendini bekleyeni açık görmeye başladı: Soruşturma yapılmayacak, yasal yoldan özgürlüğe kavuşmak yok. Şu halde kaçmak var.

Lefortovo hapisanesinin dünyaya yayılmış ünü, Tenno'yu

korkutmuyordu. Toy'un, cephede olanlardan korkmadığı gibi bir durum olsa gerek. Kaçış plânım Tenno'nun kulağına koyan, sorgu yargıcı Anatoliy Levşin'in kinciliği ve öfkeciliği oldu.

İnsandan insana, milletten millete ölçüler değişir: Aynı duvarlar içinde dayak yiyen milyonlarla insan, kendilerine yapılana işkence gözüyle bakmayabilirler. Oysa dövülmesinde bir sakıncanın görülmemesi hali, Tenno'nun bilincindekiyle bağdaşmıyordu, ona ızdırap verdiriyordu. Böylesine bir hakaret görmektense, ölmek yeğdi. Bir keresinde yargıç ona sözle hakaret ettikten sonra, üzerine yürümüş, elini kaldırmıştı. Tenno yerinden fırlamış, öfkeden titreyen sesle: «Dinle yargıç,bana nasılsa hayat yok, fakat ölmeden önce gözlerinden tekini veya her ikisini ben yuvalarından çekip almasını bilirim», demiş.

Sorgu yargıcı geriliyor, güzel gözünü tutuklunun beş paralık hayatıyla trampa etmek, işine gelmiyor. Kurbanını güçsüz düşürmek için, bedenini hücrelerde çürütüyor, moralini bozmak amacıyla, bir oyun sahneye koyuyor: Bitişik büroda kendisine işkence yapılan kadın, sözde Tenno'nun karısı, bağırtılıyor, bizimkine: «Eğer itiraf etmezsen, işkenceye devam edilecek» deniyor.

Ne var ki sorgu yargıcı, karşısındaki adamı tartamamıştı: Yumruğa razı olmayan, eşinin işkence görmesine de razı değildi. Tenno bu yargıçı öldürmek, sonra da kaçmak istiyordu, şimdi. Yargıç binbaşı Levşin kendisine benziyordu: Uzun boylu, sarı saçlıydı, denizci üniformasıyla dolaşıyordu. Sorguların yapıldığı binanın nöbetçisi, Tenno'yu Levşin ile karıştırabilirdi. Gerçi yargıcın tombul, bakımlı yüzü Tenno'nun avurtu avurta çökmüş yüzünden farklıydı ama, elbette bir çaresi bulunurdu. (Bir tutuklu, kendini aynada görmek olanağından yoksundur; sorgu sırasında tuvalete gitmek iznini alsa bile, oranın aynası siyah perdeyle örtülüdür. Şans yardım eder, ani bir hareketle perdenin ucunu çekersen, sana bakan cılızlaşmış suratı görür, korkarsın).

O ara, kamara arkadaşını, yararlı olamayan ispiyonu, başka yere yollamışlardı. Tenno, ispiyonun karyolasını inceden inceye gözden geçiriyor. Çapraz demir çubuklardan birinin ucu pas'tan incelmiş, perçini lâçka olmuştu. Çubuğun boyu 70 santim kadar, acaba nasıl koparılıp çıkarılır?

İşe girişmeden önce kendi hareketlerini otomatikleştirmek, saniye hesabıyla ayarlamak gerekiyor. Gözetleme deliğinin iki açılışı arasında geçen zaman, 45 - 65 saniyedir ve gardiyana gö-

re değişir. Kendini gardiyan yerine koyman, koridorda serbestçe dolaştığını düşünmen gerek.

Böyle bir aradan yararlanan dostumuz, sakat demiri paslı ucundan kırdı. Öbür uç sağlam, kolay kırılmıyor, hakkından gelmek için iki ayakla üstten bastırmak şarttır. Fakat kırılıp yere düşerse, ses çıkaracak. Bu duruma göre, 45, veya 65 saniyelik süre içine sığdırılacak hareketler, şunlar olmalıdır: Karyolanın altına, çimento yerin üzerine yastık konacak, karyola üzerine çıkılıp demir kırılacak, yastık yerine, konacak demir, şimdilik yatak içine saklanacak. O arada saniyeler de sayılacak!

Tastamam, hepsi oldu.

Fakat onunla bitmedi. Demir çubuğun yatak içinde bulunması hali, 20 günlük hücre cezasına malolacaktır ki, o kadar değil, yalnız yargıcı ortadan kaldıracak kadar kuvvet kalmaz insanda. Yapılacak iş: Tırnakla yatağın dikişini açmak, içinden biraz pamuk çıkarmak, demirin iki ucunu pamukla sararak, onu iğreti olarak yerine sıkıştırmak, olacaktır. Haliyle, saniyeler de bu arada şaşırılmayacak! Bu da oldu!

Olmasına oldu ama, düşünülecek başka sorunlar da var. Her 10 günde bir hamama gidilir, tutuklular hamamda iken, koğuşlar aranır. İğreti duran demirin bulunması mümkün...... Bir de demirin sorgu yargıcının bürosuna kadar götürülmesi problemi nasıl çözülür? Hapishaneden büroların bulunduğu binaya gidenlerin üstü aranmazdı, geri getirenler aranırdı: İntiharlardan korkulduğu için, cepleri yoklanır, kesici aletlerin bulunup bulunmadığına bakılırdı.

Tenno'nun denizci ceketi altında, denizcilerin geleneksel fanilâsı dururdu, bedeni ve ruhu ısıtmak için, birebirdi. Ceketin, sözde kopmuş, ekmekten yapılı düğmelerini dikmek için, gardiyandan iğne iplik istemiş (belli zamanlarda verildiği olurdu)). Ceketin ve pantolonun düğmelerini çözdü, fanilânın ucunu çıkardı, alt kenarını kıvırarak, demirin ucunu içine alacak genişlikte bir cep yaptı. Daha önce donun uçkurundan kopardığı parçadan yapılı ilmiği, fanilâ ve göğüs hizasına dikti: İlmik, çubuğu üst yandan tutacak, çubuğa kılavuzluk yapacaktı.

Fanelâ ters giyildikten sonra, günlük antrenman başladı. Demir çubuk fanelânın altındadır, alt ucu cep içinde, üst ucu caketin yakasına dayalı, gövdesi ilmikle tutuludur. Gözetleme deliğinin ikiaçılışı arasında geçen süre içinde eli enseye getirmek, çubuğun ucunu yakalamak, vücudu önce arkaya doğru eğmek, demiri dışarı çekmek, kiriş misali doğrularak, olanca hı-

zıyla sözde onu yargıcın başına indirmek, sonra çubuğu yerine sokmak gerekiyordu. Gözetleme deliğinden bakan gardiyan, tutukluyu kitap sayfalarını çevirirken görmeliydi.

Antrenmanlar yararlı oluyordu, hareketler hızlanıyor, havada uçan demir çubuk, ıslık sesi çıkarıyordu. Sorgu yargıcı ölmez bile, kendinden geçeceği yüz yüz. - Karım da hapis ise, hiç birine acımam, diye düşünüyordu Tenno.

Aynı yataktan alınan pamuktan iki topaç yapıldı, olay gecesi ağza konacak, avurt çöküklüğünü saklamaya yarayacak.

Olay günü tıraşlı olmak gerek, kör usturanın yüzümüzü paraladığı gün ise, haftada bir gündü. Bu açıdan rastgele bir gün kaçış için elverişli değildi.

Yanaklar kan'la boyanarak, kırmızılık sağlanabilir, kullanılacak kan, o n u n kanı olacak.

Kaçmaya niyetlenenin gözünü ve kulağını kullanması, diğer insanlarınkine benzemez. Duyu orgalarından aldığı her bilgiyi o, kendi açısından, kaçışta sağlayacağı yararlılık açısından, değerlendirmelidir. Hiç bir ayrıntıyı da gözünden kaçırmamalıdır. Kaçışı kafaya koymuş tutuklu sorguya, tuvalete veya hava almaya götürüldüğü zaman, adımlarını, basamakları, dönüşleleri sayar, gerekmiyecekse dahi, bunu otomatikman yapar. Verilen komut üzerine başlar eğildiğinde, döşemenin cins ve durumunu belleğine işler, gözlerini olabildiği kadar geniş çevre üzerinden yuvalarında döndürür, kapıların tek kanat mı veya çift kanat oluşlarına, ne tarafa açıldığına, kilit ve tokmak cinsine, çıkardığı sese dikkat eder. Hepsi önemli. Kafa her kapının görevini anlamaya çalışırken, kulak, kamarasına kadar gelen kapı sesiyle karşılaştırma yapar, açılan veya kapanan kapının ne anlama geldiğini çözmeye çalışır.

Lefortovo hapishanesinin, tüm katları ortak iç avluya bakan, demir konstirüksiyonlu galerilerle donatılmış «K» harfi biçimindeki binasındayız. Şimdi sorguların yapıldığı kısma geçiyoruz. Sorgular, hep değişik bürolarda yapılır ki, daha iyi, yapının tüm koridor ve kapılarını incelemek için fırsattır. Binaya girmek için, sorgu yargıçlarının kullandığı yol, hangisi? Gördük, işte oradaki, dörtgen biçimindeki pencerenin önünden geçiyorlar. Asıl hüviyet kontrolu, elbette, ana giriş kapısında yapılır ama, bu gişede de kendilerini kaydettirirler. Tam bu sırada biri iniyor, yukarıda bulunan birine: «Ben bakanlığa gidiyorum», diye sesleniyor. Fena değil, bu cümlecik kaçışta yararlı olabilir.

Burasından ana giriş kapısına giden yolu doğru olarak tah-

min etmek gerek. Kar'daki izler faydalı olabilir. Kar yoksa, işlek yolun asfaltı daha koyu renk olabilir. Ana kapıdan çıkışları, acaba nasıl oluyor? Hüviyetlerini mi gösterirler? Veya girişte hüviyetlerini orada bırakır şimdi adlarını söyleyerek, geri mi alırlar? Hepsi yüzlerinden tanındığı için, isim söylemek hata mıdır? Yalnızca el mi uzatılacak?

Sorgu sırasında yargıcın anlamsız suallerine boş verip, bütün davranışlarına dikkat edilirse, yukarıdaki soruların bir çoğu cevapsız kalmaz. Kalemini açmak ihtiyacını duydu, caket iç cebinden çıkardığı vesikadan, jilet çıktı. Düşünüyoruz:

— Vesika, kapıdan geçiş izni değil, öbürü, acaba, kapıda mı kaldı?

— Deftercik - ehliyete benziyor. Arabayla mı geliyor? O zaman arabanın anahtarı da yanında olmalıdır. Onu nereye park ediyor, kapının önünde mi? Olay günü, yazıhaneden çıkmadan, arabanın plâka numarasını öğrenmek gerekli ki, dışarda bocalamayalım.

Yargıçların özel gardropları yok, Bizimki, denizci kaputunu ve şapkasını büroya asıyor. Daha iyi.

Hiç bir şeyi unutmamak, her şeyi 4-5 dakika içine sığdırmak gerekiyor. Kaidesinden indirilen yargıç yerde yatarken, yapılması gereken işlerin listesini not ediyoruz:

1) Kendi ceketini, onun daha yeni, apoletli ceketiyle değiştireceksin.

2) Onun pabucundaki bağı, kendi ayakkabına geçireceksin. Çok zaman alır ama, ayağındaki bağsız, ha düştü, ha düşecek pabuçla çıkamazsın.

3) Jileti alıp, topuğun içinde önceden hazırladığın yere sıkıştıracaksın: Yakalanman halinde damar kesmek için kullanılacak.

4) Tüm evrakı gözden geçireceksin, gerekeni yanına alacaksın.

5) Arabanın plâka numarasını ezberleyeceksin, anahtarını alacaksın.

6) Yargıcın şişkin çantasına kendi dosyanı da koyacaksın, alıp götüreceksin.

7) Yargıcın saatini alacaksın.

8) Yanaklarına kan süreceksin.

9) Cesedi ya yazıhanin veya perdenin arkasına saklayacaksın: Gelen olursa, yargıcın gittiğini sansın, ortalığı velveleye vermesin.

10) Pamuk topaçlarla avurtlarını şişireceksin.

11) Paltosunu ve şapkasını giyeceksin.

12) Elektrik düğmesinin yanındaki telleri koparacaksın: içeri girecek kimse anahtarı çevirir de, ışık yanmazsa, ampulün bozulduğunu, yargıcın bundan dolayı erken gittiğini düşünsün. Ampul değiştirilmesi sana zaman kazandıracaktır.

Oniki madde saydık, onüçüncü, kaçış eyleminin kendisidir... Hepsi - gece sorgusunda görülecek işlerdir. Gördüğün defter eğer araba kullanma ehliyeti değilse, o zaman kötü: Yargıç, servis otobüsüyle gidip geliyor, anlamına gelir. (Onlar özel gece servisinden yararlanırlar). Bu durumda öbür yargıçlar, Levşin'in sabahı beklemeden yaya gittiğini görür, kuşkulanabilirler.

Bir husus daha: Dörtlü pencerenin önünden geçerken, sümkürür gibi yapmak, mendili buruna getirmek, gözleri duvar saatine dikmek ve başı yukarıya kaldırarak, sözde üst galeride bulunan dosta: «Perov, ben bakanlığa gidiyorum, yarın görüşürüz» şeklinde bağırmak gerek. (Perov - o n u n dostudur).

Bu yoldan özgürlüğe kavuşma şansı, haliyle, düşüktü, diyelim % 4 veya % 5. Hele ana giriş kapısındaki durum bir bilmeceyi andırdıktan sonra. Umut az olsa da, burada köle gibi ölecek değiliz ya! Yakalanırsam, ayak altına alınacak kadar güçten düşmemek, topuklarına hedef olmamak gerek, diye düşünüyor Tenno. Jilet, nasılsa kendi topuğunda saklı duruyor.

Hamam ve tıraş gününe rastlayan bir gece sorgusuna Tenno, sırtındaki demirle geliyor. Yargıç köpürüyor, küfrediyor, dostumuz ise ona soğukkanlılıkla bakıyor, son saatini yaşayan adamın duygusuzluğuna, körlüğüne şaşıyor.

Gece saat onbir. Tenno sorgusunu saat 2'ye kadar sürdürmeyi plânlamıştı. Kimi sorgu yargıçlarının işi bırakarak, evlerine döndüğü saatti.

İşler nasıl gelişecek? Tutanak sayfalarını imza ettirmek üzere, yargıcın kendisine yaklaşmasını, kâğıtları önüne koymasını beklemek, fenalık geçirme numarasını yaparak, onları yere düşürmek, yargıcın eğilmesini, kâğıtlara uzanmasını fırsat bilerek, işini bitirmek... Veya tutanak filânı beklemeden iskemleden kalkmak, başının döndüğünü söylemek, su istemek. Yargıç emaye maşrapayla (bardağı kendisine saklıyordu) su getirdiğinde, bir yudum kadarını içmek, maşrapayı yere düşürmek, başı dönenlerin yaptığı gibi, eli enseye götürmek, demirin ucunu yakalamak. Düşen maşrapaya bakmak için, öbürü elbette eğilecektir. Bu hareketi üzerine...

Kalp vuruşları hızlandı. O gün, bir yortunun arifesiydi. Veya bir idamın öngünüydü.

Hesap tutmadı. Saat 12 sularında başka bir sorgu yargıcı odaya giriyor, eğilerek, Levşin'in kulağına bir şeyler mırıldanıyor. Böylesi siftah oluyordu. Levşin aceleyle evrakı topluyor, gitmeye hazırlanıyor, zile basarak, tutukluyu kamaraya götürecek gardiyanı çağırıyor.

Her şey bitti. Odasına dönen Tenno, demiri yerine koydu.

Bundan sonraki sorguya gittiğinde, saçı sakalı uzamıştı. Demiri yanına almaya değmezdi.

Ondan sonraki de, gündüze rastladı. Oluş şekli de bir tuhaftı: Yargıç bağırmıyor, aşağıdan alıyor, cezanın 5-7 yılı geçmeyeceğini söylüyor, üzüntüye değmez, diyor. Başını yazmak hususunda Tenno'nun içine kemiren istek, bu kere zayıflıyor. Bizimkinin öfkesi, kalıcı cinsten değilmiş, meğer.

Upuzun hazırlık, boşunaymış.

Ne var ki, kaçak böylesine bir sınavdan da geçmeliymiş. Demiri 100 kere sallamış, 100 yargıç öldürmüş bir insan olmuştu. Bürodan on kere çıkmış, gişenin dördlü penceresi önünden on kere geçmiş, ana kapıya kadarki ve özgürlüğe giden dış yolda 10 kere yürümüş bir insan. Kaçışı, tüm ayrıntılarıyla, 10 kere yaşamış biri! Yorulmuştu artık, oysa eyleme henüz geçmemişti!.

Kısa süre sonra sorgu yargıcı değişmiş, kendisi de Lubyanka hapisanesine geçirilmişti. Yeni yerinden Tenno kaçmaya yeltenmedi, soruşturmanın gidişatı ona umut verdiriyordu, bu bakımdan boş yere riske girmek istemedi. Bununla beraber, kaçış yollarını araştırmakta yarar gördü.

Lubyanka'dan kaçmak? Buna imkân var mı?... Fakat üzerinde duruldukça, Lefortovo'nun yanında, akla daha yakın geliyor. Sorgulara götürülüp getirilirken, uzun koridorlarını öğreniyoruz. Kimi yerde oklu işaretler bile var: «2 numaralı giriş kapısına çıkar» veya «3 numaralı kapıya gider» gibilerinden yafta (bu kere kaygısızlığımıza esefleniriz, hür vatandaş iken, Lubyanka'nın dış kapılarını incelemedik diye). Lubyanka, aynı zamanda bakanlıktı, öbürleri gibi yalnızca hapisane değil. Buranın nöbetçisi tüm memur ve sorgu yargıçlarını yüzlerinden tanıyamazdı, dolayısiyle herkesten hüviyet sorulacaktı; benimki ise yargıcın cebindedir. Bütün personel tanınmadıktan sonra, sorgu yargıcına tıpatıp benzemek şartı da yoktu. Yeni yargıç denizci değil, üniforması haki renginde, onu giymek gerekecek. Demir çubuk el altında değil ise de, çubuğun görevini yapacak

nice eşya var, yeni yargıcın bürosunda, faraza mermer bastırgaç aynı yolda kullanılabilir. Yargıcı öldürmek şartı da zaten, gerekli değil, on dakikalık baygınlık ona da, bize de yeter.

Yukarıdakilerin anlayışına ve acımalarına bağlı umutlar, Tenno'nun irade gücünü köstekledi, görüş keskinliğini körletti. Nihayet Butırki hapısanesinde, sıkıntının sonu geldi; bir kağıt parçacığından yüzüne karşı okunan OSO kararı, müjdeyi veriyordu: 25 yıl kamp cezası. Karara imzasını atarken, yüzü gülüyordu, büyük bir yükten kurtulmuştu, hafiflemiş adımlarla, yirmi beşliklerin koğuşuna giriyordu. Karar, onu aşağılanmalardan, boyun egmecilikten, yılışıkça davranışlardan, dilencilere yaraşır 5-7 yıllık hükümlülükten kurtarıyordu. - Yirmibeş yıl mı buyurdunuz? Ananızı satayım, sizden artık bir şey beklediğim yok, bu durumda kaçacağız!

Veya öleceğiz. Ölümün, çeyrek asırlık köle hayatından beter olduğunu söyleyen de kim? Yargılanmasından hemen sonra başın sıfır numarayla tıraş edilmesi durumu, ki üst tarafı bir saç modası konusudur. Diğerleri pek rahatsız etmediği halde, Tenno'yu çileden çıkarıyordu, dostumuz, yüzüne tükürülmüş gibi oluyordu.

Şimdi kaçış için arkadaş edinmek, bundan önceki kaçış olaylarını ve bu yoldaki başarısızlığın sebeplerini öğrenmek gerekiyordu. Tenno, henüz bu dünyanın acemisidir. Yoksa bugüne kadar hiç kaçan olmadı mı?

Gardiyan eşliğinde hepimiz nice defa Butırki hapisanesi koridorlarından ve onları bölen demir kapılardan geçtik, Tenno'nun gözüne yekten batanı, içimizden kaç kişi gördü ki? Meğer demir kapılar çifte sistem kilitle donatılmıştı. Bizi koridordan koridora geçiren gardiyan, elindeki anahtarlarla, dizgelerden yalnız birinden yararlanırken, öbürü, duvardaki makanizmadan çıkarak kapıdaki yuvalarına girebilen 3 kilit dili, merkezden ve elektrikle idare edilen, normal zamanlarda hep açık bulunduran aygıtmış.

Koğuştaki arkadaşların tümü kendi havasındayken, Tenno yalnız hapisten kaçma olayları ve kahramanlarıyla ilgileniyor. Hattâ, yukarıda andığımız üç kilit diliyle macera geçiren Manuel Garsiya adında bir tutukluyla ahbablık kuruyor. Yeni ahbap, birkaç ay öncesine ait, kendisinin karıştığı olayı Tenno'ya anlatıyor. Tuvalete çıkarılan bir koğuşun tutukluları, gardiyanın üzerine çullanmışlar (tüzük gereğince iki gardiyanın bulunması gerekirken, olaysız geçen yılların alışkanlığıyla bir kişiyle yetiniyorlardı), elbisesini çıkarmışlar, kendisini bağlamış-

lar ve yüz numarada bırakmışlar. Tutuklulardan biri gardiyan üniformasını üzerine geçirmiş, hep beraber, aynı koridora çıkan koguşların kapılarını açmışlar (iki, duruma en çok sevinen, idamlıklardı). Bunun üzerine sevinç taşkınlığı başlamış, sakınma denen şeyin gölgesi kalmamıştı. Hep beraber çıkmak üzere sessizce hazırlanmak, sahte gardiyanı koridorda tek başına dolaştırmak gerekirken, tutuklular topluca koridora dökülmüş, gürültü etmişler. Durumu koridor bölme kapısının gözetleme deliğinden gören bitişik koridorun gardiyanı alârm düğmesine basıvermiş; kapılardaki ikinci sistemin kilitleri merkezden çalıştırılırdı, kapılar kilitlenivermiş. Bu kilitleri açacak anahtarlar, gardiyanların destesinde bulunmazdı. Ayaklanan koridor diğerlerinden ayrıldı. Olay yerine üşüşen gözetici personel kapının önünde iki saf halinde durdu, ayaklanan tutuklular, aralarından geçirildi. Haliyle, kıyasıya da dövüldüler. Ayaklanmayı başlatanlar bulunup götürüldü; onları bir daha gören de olmadı. Hepsi 25 yıla hüküm giymişlerdendi, n'oldular acaba? Süreleri iki kata mı çıkarıldı? Kurşuna mı dizildiler?

Kamp yolculuğu başlıyor. Bütün tutukluların yakından tanıdıkları, Kazanskiy Gar'ının bekçi kulübesinin yanında, vatandaş kalabalığından uzak bir yerde, vagonlara bindik. Buraya kadarki yolculuk, hapisane arabalarıyla yapıldı. Tutuklularla dolacak vagonlar, sonradan trene bağlandı. Götürülenlerin dört yanı, tetikte duran muhafız dizileriyle sarılıydı. Çomarlar yırtınıyor, tutukluların boğazlarına uzanıyordu. Komut verildi, sürgülerin şıkırtısı duyuldu, bütün bu sesler sanki bir ölüm şarkısı gibiydi. Buranın hiç şakası yoktur. Köpeklerin eşliğinde demiryolu hatları geçildi. Kaçan köpeklere yem olacaktı.

(Kaçışlardan ötürü hapisanesi ve kampı biteviye değiştirilen inanlı kaçağın karşısına daha nice gar, nice ray üzerinden geçiş çıkacak! Herhalde hep köpekle değil, köpeksiz dolaştırılacağı gün de olacak. Topallamak, hasta numarasını yapmak, ceket ve zati eşya torbasını sözde güçlükle kaldırdığını göstermek, senin elinde. Bunları muhafızı uyutmak için yapardık. Hatlarda bekleyen tren dizileri arasından sıyrılmaya gelince: Elindekileri yere atarsın, vagonun altına dalarsın. Ne var ki, başını vagonun altına sokmanla beraber, iki tren arasında ve tam karşında gezinen yedek muhafızın çizmelerini görürsün. Onlarca her şey düşünülmüştür... Bu kere, güçsüzlükten dolayı eşyanı düşürdüğünü söylemekten başka çaren yok. - Ama şans eseri, yandaki hattan son hızla geçen tren varsa, işler değişir: Lokomotifin tam önünden sekersin, ki hiç bir muhafızın arkandan gelmesi söz konusu değil (sen - hürriyetin için riske giri-

yorsun, aynı şeyi o, ne uğruna yapsın?), tren geçtikten sonra da, toz olmuşsun! Fakat bu yöntem çifte şansa bağlıdır: Trenin tam zamanında yetişmesine, bacaklarını tekerleklerden kurtamana!

Kuybışev aktarmasından gönderilen tutukluları, üstleri açık kamyonlarla istasyona götürüyorlardı. Hepsi, hayvan taşımaya mahsus vagonlardan oluşan trene dolacaktı. Yola çıkarılmadan önce Tenno, «Kaçacaklara gönlü yatan», buranın yerlisi bir hırsızdan, Kuybışev'de geçici olarak barınabilecek iki adres öğrenmiş, kendisiyle birlikte pırlamak isteyen iki arkadaşa onları bildirmiş. Kamyonun en arka sırasında, yan yana oturmak için, üçü de anlaşmışlar. Buraya kapalı hapisane arabalarıyle getirildiklerinde, Tenno'nun gözleriyle görmediği, fakat içgüdüsüyle kaydettiği keskin virajda, ki kamyonun o noktada yavaşlaması gerek, üçü birden yerlerinden fırlacak, gerekirse muhafızları devirecek ve arabadan atlayacaklar. Biri sağa, öbürü sola, üçüncüsü geriye kaçmaları halinde, üçünün de vurulması pek düşünülemez. Sokaklar kalabalık olduğu için, muhafızlar olsa olsa havaya ateş edecekler. Hele kalan tutukluları kaçırmamak için, peşlerine düşmeyecekler. Bu durumda kaçanları yakalayacak bir halk var, bizim Sovyet halkımız, yayalar. Elde bıçak varmış gibi davranmak, onları uzaklaştırmaya yeter. (Oysa bizde bıçak ne gezer?)

Kaçmaya yeltenen 3 arkadaş, arama yapılırken, akıllarını kullandılar, eğlendiler, son arabaya yetişmek için, işi ayarladılar. Son kamyon yanaştığı zaman, onun kasası yüksek, koskoca bir Studebecker olduğunu gördüler. Oysa öbür kamyonlar 3 tonluktu, kasaları alçaktı. Tenno oturduğu zaman, kasanın kenarı başını aşıyordu. Studebecker hızlı koşuyordu, dönemeçe gelindi. Arkadaşlarının yüzlerine bakan dostumuz, korktuklarını, atlamayacaklarını anladı. İnanlı kaçaklardan değildi bunlar (ya senden ne haber, dostum, sen oldun mu?).

Karalıkta, fener ışığında, köpek havlaması, böğürme, küfür, şangırtı sesleri eşliğinde hepsini, hayvan nakline mahsus vagonlara doldurdular. O ara Tenno, kendisine yakıştıramadığımız hataya düştü: Bindirildiği vagonu dıştan inceledi (bir inanlı kaçağın yapmayacağı bir iştir, bu. Böylesinin gözünden hiç bir şey kaçmaz).

Gözeticiler, durmalarda vagonun tahtalarını çekiçle yokluyorlar, bakılmadık tahta bırakmıyorlardı. Acaba niçin? Tahtaların testereyle çürütülmüş olmasından kuşkulanmaları mümkün. O halde? Tahtaya hücum!

Tutuklulardan birinde (haliyle bir hırsızda), iyice bilenmiş testere ağzının parçası bulundu. Bunun üzerine, vagonun baş tarafında, alt ranzanın altıda, bir deliğin açılmasına karar verildi. Tren yavaşladığı zaman, delikten atlanacak, vagonlar geçene kadar, iki ray ortasında yatılacak. Gerçi aralarındaki bilir kişilerin anlattıklarına göre bizim, buzağı nakline mahsus trenin son vagonun altında bir duba tarağı bulunurmuş da, traverslere yakın olan dişleri orada yatanın vücuduna saplanırmış da, traverslerde sürükleye sürükleye öldürürmüş!.

Sırayla ranzanın altına girildi, testere ağzının birkaç santimetrelik parçasının ucu paçavrayla tutularak, çalışıldı. Kolay iş değil, fakat sonunda, sabaha karşı, tahtalardan biri oynadı. Biraz çektiler, açtılar ve gerisinde rendelenmemiş beyaz tahta gördüler. Bu da neyin nesi? Vagona, gözeticiler için, ilâve sahanlığın yapıldığı anlaşıldı. Açılan deliğin tam karşısında her halde onlardan biri nöbettedir. Bu iş de yattı.

İnsanoğlunun karıştığı her eylemde olduğu gibi, esir kaçmalarının tarihi de, teorisi de bulunur.

Bu yola sapacakların, önceden öğrenmeleri gereken konular vardır.

Tarih olarak nitelendirdiğimiz şey - geçmişteki olayların tümüdür. Emniyet organları, teknolojisini öğreten fasikülleri basmaz, görgüden kendisi yararlanmak ister. Tarihi ancak, o olayları yaratanlardan, yakalanmış kaçaklardan öğrenebiliriz. Anlatacakları büyük değer taşır, çünkü hepsi, aşağı yukarı hayatları pahasına kazanılan bilgidir. Sanmayasınız ki, o bilgiyi birinden, sonra ikincisinden, üçüncüden falân almak, sakıncasız bir iştir, tam tersine, çok tehlikelidir. Aşağı yukarı birinden: «Yeraltı örgütüne nasıl üye olunur?» diye sormak gibi bir şey. Konuşmalarınız muhbirin kulağına gidebilir. Fakat tehlikenin büyüğü, asıl anlatandan gelebilir: Yakalanıştan sonra bol dayak yiyen, ölüm veya hayat arasında seçim yapmak zorunluğunda bırakılan insan, olabilir'ki dayanamamış, hayatla birlikte, ispiyonculuğu da seçmiştir. Konuştuğunuz adamın yemleme olma ihtimali her zaman vardır. Kamp başyöneticilerinin başlıca görevlerinden biri, kaçışa eğilimi olanları, kaçma olaylarıyla ilgilenenleri önceden bilmek, dosyalarına buna ait notu geçirmek, ilgiliyi cezalılar barakasına koyarak, eylemi oluşundan önce boğmak, hiç olmazsa, güçleştirmektir.

Hapishanesi ve kampı durmadan değiştirilen Tenno, tehlikeden yılmamış, kaçanlarla konuşmuş. Kendisi kaçtığı zaman yakalanmış, yakalandıktan sonra öbürlerin barakalarına, tam içlerine düşmüş. Burası artık o bilimin ocağıdır. (Faka bastığı

da olurdu: Tenno, kaçakların piri geçinen, Stepan adlı biriyle konuşmuş, o da bizimkini Kengir kamp yöneticisi Beláyev'e satmış: Stephan'a sorduklarını Beláyev'in ağzından duymuş).

Kaçışın teorisine gelince, son derece basittir: Elinden geleni yapacaksın, hepsi o kadar. Başarı, ehliyetin ispatıdır. Yakalandın mı? Teoriyi henüz kavramadın anlamına gelir, dersi tekrarlıyacaksın. Yine de değişmeyen, ana temel bilinir: Ya oturma bölgesinden veya çalışma bölgesinden kaçılır. Yapılardan kaçmak daha kolay, onlar dağınık, avadanlık tutuklunun eli altında, gözetici personel acemilik çekebilir. Tek olarak gidilir, birkaç kişi olarak da gidilir. Tek başına kaçış daha zor fakat ihanete uğramamanın garantisi var. Gruplu kaçmada kafa dengi şarttır. Her ne olursa olsun, coğrafya bilginiz kuvvetli olacak, gözünüzü yumduğunuz zaman, yörenin haritası, tüm detaylarıyla, gözünüzün önünde duracak. Kampta harita göremezsiniz, örneğini bulamazsınız. (Ara söz olarak haber verelim: Hırsızlar haritadan hiç anlamazlar, soğuktan daha çok çektikleri kampları, Kuzey' sayarlar). Kaçışın gerçekleştirildiği yörenin yerlisini de tanımanız gerek. Teoriden bir bölüm daha: Kaçış daima plânlanmış olacak, fakat bilinmedik anda, fırsattan yararlanılacak, plânsız olarak kaçılacaktır.

Plânsız uygulamadan bir örnek: Günlerden bir gün, Kengir kampı cezalılar barakası. tam kadro, kerpiç yapımı için dışarıya çıkarılıyor. Derken Kazakistan'a özgü toz fırtınası kopuyor, güneş toz bulutu arkasında görünmez oluyor, ortalık kararıyor, rüzgârın kaldırdığı toz toprak ve küçük taşlar insanlara göz açtırmıyor. Kaçmak hazırlığı içinde olmayan Nikolay Krıkov, fırsat bu fırsat diye, dikenliye yaklaşıyor, ceketini üzerine seriyor ve teli aşıyor. Gerçi yaralanıyor, ama yine de kaçabiliyor. Fırtına dindikten sonra, dikenli telin üzerinde asılı ceketten, bir tutuklunun kaçtığı anlaşılıyor. Kaçağın arkasından çıkarılan atlı, köpekli muhafızlar o gün onu bulamadılar, çünkü soğuk fırtına tüm izleri yok etmişti. Bir çöplüğe saklanan kaçak, nasılsa kamptan uzaklaşmak zorunluğundaydı, ertesi gün, yürüyüşe geçince, arabalar tarafından stepte yakalandı.

Tenno'nun ilk kampı, Cezkazgan dolaylarındaki Novorudnoye kampıydı. Değil mi ki beni buraya öldürmek için getirdiler, o zaman burada kalmaktansa, kaçmak yeğdir, diye düşünmüş. Çevre - çöl, tozlu ve çorak topraklar, kimi yerde kum tepecikleri bulunan, kimi yerde üzerinde çimen ve deve dikeni biten arazi. Çölün bir bölümünde göçebe hayatı yaşayan Ka-

zaklara ve sürülerine rastlamak mümkünse de, öbür kısımlar bomboş. Buralarda ırmak, çay bulunmaz, kuyuya hemen hiç rastlanmaz. Kaçış için en elverişli mevsim, Nisan ve Mayıs aylarıdır ki, kar suyu kalıntısına rastlamak mümkün. Ne yazık ki bu durum, gözeticilerce de bilinmektedir. Bu aylarda işe gidenlerin üstü aranır, fazladan bir şey götürülmesine izin çıkmaz.

1949 Yılının Sonbaharında Slobodyanük, Baziçenko ve Kojin adlı tutuklular, Sarısu çayı boyunca yürüdüler, Kızılorduya (Kent adı) çıkmak istediler ama, çay kurumuştu. Yakalandıkları vakit, susuzluktan ölmek üzereydiler.

Onların görgüsünden yararlanan Tenno, güz mevsiminde kaçmak fikrinden vazgeçti. Ondan sora Tenno, Kültür Eğitim Kısmının şaşmaz ziyaretçisi oldu. Kaçışı, ayaklanmayı asla düşünmeyen, 25 yıllık cezasını u s l a n a r a k tamamlamak isteyen tutuklu görünümünde kaldı. İlgililere yardım ediyor, sahnede rol alacağını, akrobatik ve başka sirk numaralarını göstereceğini söylüyor. O arada, K. E. K.'da, okunacak ne varsa, hepsini gözden geçiriyor. En sonunda, her nasılsa kamp yöneticisinin pençesinden kurtulmuş, Kazakistan'ın oldukça basit bir haritasını bulmuş, onu inceleyip ezberlemiş. Eskizaman kervanlarının kullandığı, Cusalı'ya giden 350 kilometrelik yolu bulmuş. O yolda kuyuların bulunması da mümkün. Kuzeye, Işıma'ya giden yol 400 Kilometre,- çayırlara rastlanabilir. Balkaş gölü yolu 500 kilometre, Bet-Pak-Dala çölünden geçer, hep kumluk. Bu yolda aranmak ihtimali zayıf.

Yolları anlatmış olduk; gözünün kestirdiğini seçmek kaçana kalıyor.

Meraklı kaçağın kafasından neler geçmez! Kimi vakit kampa lâğım boşaltma arabası uğrar, sarnıç ve ona bağlı kalın hortum. Kaçak, acaba bununla kaçayım mı, diye düşünür, Sarnıçın ağzı geniş, Tenno ondan içeriye süzülebilir, çömelirse bu şekilde durabilir, yeter ki sulandırılmış pisliği silme doldurmasınlar. Yolda giderken boğulmak tehlikesi var ama, Tenno'ya göre, köle hayatıyla eş anlamlı çözüm. Kararını vermeden, dostumuz kendi kendine soruyor: - Hazır mısın? - Hazırım. Ya şoför? Tenno onunla sigara içiyor, adamı inceliyor. Şoför :- adi suçtan cezaya çarptırılmış eski bir sağlık memuru. Süresi kısa, bir kaçağa yardım etmek uğruna, görevini ve durumunu riske sokmayacağı besbelli. Üstelik, hayat felsefesi, düzeltici çalıştırma kamplarında oluşmuş: Başkasına yardım etmek, budalalıktan başka bir şey değildir, görüşünü benimsemiş.

Kışı, kaçış plânlarını yapmakla geçiren Tenno, teori gereğince dört arkadaş edindi. Hazırlıkları hep beraber yaptılar. Fakat hiç de beklenmedik bir anda Tenno, başka bir işyerine, yeni açılan bir taş ocağına götürülüverdi. Burası engebeli bir arazide kurulu, kamptan görülemez, gözetleme kuleleri dikilmemiş bir şantiyeydi. Çevre koruması olarak yere çakılı kazıklar ve üzerlerinden geçirilimiş birkaç sıra dikenli telden başka birşey yoktu. Telin içinde bırakılan kesik, kapı vazifesini görüyordu. Altı asker dikenlinin dışından tutukluları gözetliyordu.

Daha geride - Nisan stepi, taptaze yeşil ottan halı ve üzerinde yanan sayısızca lâle! Tutuklu kalbinin dayanamıyacağı bahar havası ve bahar manzarası! Acaba, karşımıza çıkan fırsat bu olmasın? Tenno, henüz şüpheliler ve cezalılar barakasında değil iken, kaçmak doğru olmaz mı, diye düşünmüş.

Kampta kaldığı süre içinde arkadaşlarının çoğunu artık tanımıştı. Hemen oracıkta 4 kişilik bir grup kurmuş: Mişa Haydarov (Sovyet deniz piyadesi olarak Kuzey Kore'de bulunmuş. Askeri Üçlü Yargıç Heyetinin hakkında vereceği bir kararından korkarak, 38 inci enlemi aşmış, Amerikalılara sığınmıştı. Sovyetlerle dostluğu bozmak istemeyen Amerikalılar, onu iade etmişlerdi. Sonuç: 25 yıllık ceza); Şoför Yazdik (Polonyalı, Anders ordusu ilişkini, ayağındaki değişik çizmeleri göstererek, bozuk Rusçasıyla, özgeçmişini renkli bir şekilde anlatırdı: Biri Hitler'den, öbürü Stalin'den, derdi); üçüncü arkadaş, Sergey adında Kuybışev'li bir demiryolu ilişkiniydi.

Öğle paydosuna yakın, ileride çekilecek sahici tel örgü için, kamyonla, direk ve tel makaraları getirildi. Ağır zindan işine bayılan, özellikle kamp bölgelerini sağlamlaştırmaktan hoşlanan Tenno ve 3 arkadaşı, kamyonu öğle paydosunda boşaltmaya gönüllü çıktılar. Arabanın içine girdiler, n'apacaklarını düşündüler. Zaman, istirahatlerinden çalınmış bir zaman olduğu için, çalışma sıkı değildi. Şoför yana çekildi, öbür tutuklular yerde yatıyor, güneşleniyorlardı.

Kaçalım mı, kaçmayalım mı? Yanlarında bıçak, yiyecek, teçhizat, harita gibi hiç bir şeyleri yoktu. Fakat kaçış kamyonla olacaksa, Tenno'nun küçük haritadan hatırladığı kadarıyla, önceden Cezdi'ye, sonra Ulutau'a gitmek gerekti. Çocuklar iştahlandılar, böylesine bir fırsat bir daha karşımıza çıkmaz dediler.

Arabanın durduğu yerden kapıdaki nöbetçiye kadar olan yol, inişti, az sonra da bir tepenin arkasına kıvrılıyordu. Hız-

lı giderlerse, vuramayacaklar. Nöbetçilerin yerlerinden ayrılmaları da beklenemez, geride kalanları beklemek zorunluğu var. Kamyon boşaldı, öğle arasının sonu henüz gelmemişti. Direksiyona Yazdik geçecekti. O arabadan indi, üç arkadaşı kamyon kasasının içine yattılar. Nöbetçilerin tümü duruma dikkat etmemiş olabilirlerdi. Yazdik şoföre yaklaştı. «İşi vaktinde bitirdik, birer sigara hakkımızdır,» dedi. Tütsülediler. Motörü çalıştırma zamanı geldi. Şoför yerine oturdu, marşa bastı ama, motör kapmadı (kasadakiler, Yazdik'in plânını bilmediklerinden, işin bozulduğuna hükmettiler). Bu kere Yazdik, motörü çalıştırma koluyla hareket ettirmeyi önerdi. Kolu çeviriyordu ama, motör yine çalışmıyordu. Yazdik yoruldu, şoföre, «Değişelim,» dedi. Kendisi direksiyona geçti, şoför kolu çevirdi, Bu sefer motör çalıştı, araba hareket etti, kapıdaki nöbetçinin üzerine gitmeye başladı! (Yazdik sonradan anlatmış: Kendisi direksiyona geçeceği ana kadar, benzin musluğunu kapalı tutmuş, direksiyona geçeceği zaman açık bırakmış). Şoför arabaya atlamak için acele etmemiş, Yazdik'in onu durdurabileceğini sanmış. Oysa kamyon, «kapı»dan hızla geçmiş bile!

Iki kere «dur» emrini tekrarlamışlar. Ama kamyon yürüyor. Nöbetçiler havaya ateş etmişler; olay, kaçıştan fazla, bir kazaya benziyormuş. Sonradan sıkılan kurşunlar kamyona da isabet etmiş olabilir. İçindekiler farkında değil. Tepeyi arkalarına alınca, askerin kurşunlarından kurtulmuşlar. Hızla gitmişler, sallanmışlar... ve birden bire duruvermişler. Yeise düşen Yazdik'in bağrışı duyulmuş: Yolu şaşırmış, arabayı yine kampımıza ait, telli, kuleli, dört başı mamur başka bir taş ocağının kapısına dayamış.

Ateş açılmış, muhafızlar koşarak gelmişler. Kaçaklar yüzükoyun yere kapanıp, yüzlerini, kulaklarını elleriyle korumaya çalışmışlar. Askerler ise çizmeleriyle başı, şakağı, kulağı, belkemiğini bulma gayreti içindeymişler.

«Altta olana yumruk kalkmaz» deyiminde ifadesini bulan, «amana gelme»yi, uluslararası bir dille anlatan formül, Stalin'in zindanında geçerli değildir! Bizde, özellikle yatana vururlar, duranı kurşunlarlar.

Soruşturma açıldı, b i r k a ç ı ş o l a y ı n ı n g e ç m e d i ğ i anlaşıldı! Asla! Çocuklar kamyonda uyuya kalmışlar, araba hareketlendikten ve ateş açıldıktan sonra, arabadan atlamayı göze alamamışlar, hepsi o kadar. Ya şoför Yazdik? Beceriksizin biri, kamyonla başedememişti. Sonra da, direksiyonu stepe doğru değil, bitişikteki taş ocağına kırmıştı!

Olay atlatılmış ve yenmiş dayakla kapanmıştı. (*)

«Düşünce»ye bağlı girişimler fiyasko ile sonuçlana dursun, plânı kaçma oluşma yolundaydı. Plâstik kutudan pusula yapılıyor, kutuya kerteler işaretlendikten sonra, mıknatıslanmış çelik şiş, olta mantarı parçası üzerine oturtuluyor, kutuya su dolduruluyordu. Pusula nazır. İçme suyu için elverişli kap, oto iç lâstiğinden yapılırdı. Dürülüp uçları bağlanmış kaput gibi taşınacak. Tüm bu donatım, yiyecek ve çamaşır, kısım kısım ağaç işleme kombinasına götürülür, hızarın yanındaki çukura saklanırdı. (Kaçışı buradan gerçekleştirmeyi düşünüyorlar). İç lâstik, hür olarak çalışan bir şoförden alındı, içine su dolduruldu, o da aynı çukura götürüldü. Gece gelen yük trenini boşaltmak için, kimi vakit çalışma bölgesinde işçi bırakılırdı: İşte kaçmak için fırsat. Hür vatandaşlarımızdan biri, idareye ait bir çarşaf karşılığında (bizdeki rüşvete dikkat!), hızar dairesinin yanında, dikenli telin alt iki sırasını kesmişti. Kereste yüklü gece treni nerede ise gelecekti! Ne yazık ki, bir tutuklu Kazak, gizli çukuru görmüş ve kaçakları satıvermiş.

Tutuklanma, dayak ve soruşturma faslı başladı. Tenno'nun dosyasında, kaçışı andıran olayların sayısı kabarıyordu. Tümü Kengir hapisanesine yollandı. Tenno orada, elleri arkasına bağlı, yüzü duvara dönük dururken, yanından geçen Kültür Eğitim Kısmının şefi yüzbaşı, durup:

— Yazık sana, hem de tiyatroculukla meşgul oluyordun, demiş.

Yüzbaşıyı şaşırtan kaçmaya yeltenenin, Kamp Kültürü propagandacıların arasından çıkmasıydı. Konçerto günü kendisine bir de ek porsiyon lâpa çıkardı, oysa bakın adam kaçıyor! Daha ne istiyordu ki?

9 Mayıs 1950 tarihinde, zafer yıldönümünde, cephe savaşçısı denizci Tenno, ünlü Kengir hapisanesinin koğuşuna girdi. Tavana yakın bir yerde küçük penceresi bulunan ve hemen hemen karanlık olan odada hava yoksa da, tahtakurusu boldu. Tüm duvarlar ezilmiş haşerenin kanıyla kırmızımsıya boyalıydı.

(*) **Mişa Haydarov, daha nice kaçışlara katılacak! Hattâ yumuşak «Kruşçev Devresinde» dahi, ki o zaman çoğunluk umudunu yasal yollara bağlamıştı, affın çıkmasını beklerdi, o, ülkedeki cezalı tutukluların toplandığı Andzeb - 307 kampından, arkadaşlarıyla beraber kaçmaya çalışacak. Dost'ar el yapısı bombaları kule dibine atarak, gözeticilerin dikkatini bir tarafa çekerken, kaçaklar, baltalarla, dikenliyi kesiyorlar. Ne yazık ki, otomatik silâhtan açılan ateşle, girişimleri boşa çıktı.**

Sıcak bir yazdı, sıcaklık 40 - 50 santigradı buluyordu, herkes çıplak yatardı. Ranzanın altı daha serin, daha cazipti; ama oraya uzanan iki kişi aynı gece zehirli örümceklerin saldırısına uğradılar, bağırarak, yerlerinden fırladılar.

Kengir hapisanesinde kalanların tümü seçme insan, çeşit çeşit kamplardan toplanmış, inanlı kaçakların kaşarlanmışı idi. Dostumuz şimdi kaçışın teorisini de, pratiğini de bilenler arasında demektir.

İçlerinden biri, Sovyetler Birliği Savaş Kahramanı, Yüzbaşı Vorobyev'di. Pskov yöresinde Almanlara karşı çeteci olarak savaşmıştı. Sert mizaçlı, metin insandı. Bundan önce de defalarca kaçmış, yakalanmış, bu huydan vazgeçmiyeceği de besbelliydi. Ne var ki, ortama uymasını hiç bilmezdi. Kurmayı durumunda olan arkadaşıyla ranzalarda yan yana yatarken, gizlenmeye gerek duymadan, yörenin haritasını çizerler, kaçacakları yolu seçerlerdi. Bir cephe savaşçısına yaraşır doğruluğun örneği, fakat bu politika hapistee sökmez. O yüzden her girişiminde muhbirlerin kurbanı oluyordu.

Bir plân kurdular: Akşam yeemeğini bir tek gardiyan dağıttığı bir gün, üzerine çullanacaklar, ondaki anahtarlarla tüm koğuşlar açılacak, hep birlikte hapisane girişine gidilecek, orası ele geçirilecek, arkadan kamp giriş kapısındaki muhafızlara saldırılacak, gece karanlığından yararlanılarak, sıvışılacak. Kafalarında meydana gelen başka bir tasrı da şöyleydi: Kendi ekipleri oturma evi yapımına çıkarıldığı zaman, kanalizasyon kanallarının içinden sürünerek kaçmayı tasarlıyorlardı.

Plânların uygulanmasına sıra gelmedi: Aynı yılın yazın da, bütün bu seçkin sosyete, elleri kelepçelenerek, Spassk'a götürüldü. Orada özel surette korunan bir barakaya yerleştirildiler. Buraya konuşunun dördüncü gecesi, inanlı kaçaklar penceredeki parmaklığı söktüler, sessizce avluya inerek, kendilerini bekleyen köpeğin hakkından geldiler, barakanın damına çıktılar, devâsâ kampın oturma bölgesine geçmeye başladılar. Şu var ki, damdaki saçlar, ağırlığın etkisiyle, gök gürlemesine benzer sesler çıkarmaya başladı. Gözetici personel alârma geçirilip barakalarına gelindiğinde, bütün tutuklular ranzalarında mışıl mışıl uyuyordu. Penceredeeki parmaklık da yerindeydi. Herhalde gardiyanlar hayâl görmüş olacaklardı.

Uzun süre aynı yerde kalmak, inanlı kaçağın yazısı değildir.

Uçan Hollandalı misâli, hayatı yer değiştirmekle geçer.

Kaçmadıysa, götürülür. Bizim delişmenler grubu, bilekte ke-

lepçe, bu kere komple olarak Ekibastuz hapisanesine götürüldüler, yerli başarısız kaçaklardan ikisi, Brühin ve Mutyanov da aralarına katıldı.

Hepsinin sicili bozuk olduğundan, en ağır işe, kireç fabrikasına verildiler. Sönmemiş kireci rüzgârlı havada kamyondan boşaltırken, kireç tozu ağızlarına, gözlerine, solunum yoluna doluyor, orada sönüyordu. Fırınları boşaltırken kireç, terli çıplak vücutlarına yapışıyordu. Uslandırıcı tedbir olarak düşünülmüş programlı zehirleme, tersinden etki yaptı, kurbanları ellerini çabuk tutmaya zorladı.

Plân kendiliğinden belirdi: Kireç kamyonla getiriliyordu, dolayısiyle kaçış kamyonla olacaktı. İşyerini çevreleyen duvar, kazıklara gerilmiş tek sıra dikenli tel, arabayı üzerine sürmekle halledilir. Benzin tankı en dolu olan araba seçilecekti. Kaçakların arasında çok becerikli bir sürücü de bulunuyordu. Bu adam, Tenno ile birlikte hızar dairesinden kaçmak isteyen Kolâ Jdanok'tı. Arabayı o sürecekti; öyle anlaştılar ama, Vorobyev, fazla otoriter, kaderini başkasının eline vermek istemeyen biriydi, onun için kendisi direksiyona geçmeye niyetleniyordu. Kamyonu ele geçirme tekniğine gelince, şöyle oldu: Şoförün iki yanına sokulan iki tutuklu, bıçaklarıyla onu rahat durmaya zorladılar. İstemeden o da kaçışa katıldı. Direksiyona Vorobyev geçti.

Dakikalar sayılı! Şimdi kamyona atlanacak, gaza basılacak, yallah! Tenno rica ediyor: «İvan, yerini Jdanok'a ver», diyor. İvan Vorobyev kararından döner mi hiç? Onun ustalığına güvenleri olmayan Tenno ve Jdanok, arabaya binmiyorlar, kalıyorlar. Arabada 3 kaçak var şimdi: Vorobyev, Şalopayev ve Martirosov. Derken, yerden bitmişçesine, kaçmayı hiç düşünmemiş matematikçi Redkin yaklaşıyor. Cezalılar barakasına başka bir suçtan dolayı konan bu garip aydın, olayı yakından izlemiş, elinde bir sabun parçasıyla (ekmek olsaydı, daha iyi olmaz mıydı?) kamyona atlıyor.

— Özgürlüğe mi? Ben de sizlerleyim, diyor!

(Otobüse atlayan bir yolcunun «bulvara gider mi?» diye sorması gibi bir şey.)

Ağır ağır manevra yapan araba, telli engelin alt sıralarını tamponla yırttı. Üsttekiler motör ve karoseriye rastladı. Telli çit'in dışındaki alanda araba kazıklar arasından geçtiyse de, daha ileride, tel örgünün yapılacağı kısımdaki direkler, satranç satranç. Kimisini yıkmak zorunluğu çıktı.

Birinci vitese takılı araba ilk kazığı devirince, kuledeki nö-

betçiler şaşakaldılar: Bundan az önce, başka bir işyerinde, votkayı fazla kaçıran bir şoför, benzer kazayı yapmıştı, yasak bölgenin direğini devirmişti. Acaba, beriki de sarhoş olmasın? Askerlerin duraksaması 15 saniye kadar sürdü. O ara kamyon direği devirmiş, lâstikleri patlatmadan, yerde yatan dikenlinin üzerinden geçmişti. Ateş açmanın zamanı geldi ama, kuledekileri sert Kazakistan rüzgârından korumak için, üst sahanlığın stepe bakan cephesi, tahtalarla kapatılmıştı. Nöbetçiler ancak dikenli ile çevrilmiş bölgeye ve çit boyunca ateş açabiliyorlardı. Askerlerin görüş sahası dışında bulunan araba şimdi stepte, tam gaz, koşuyordu. Kuleler havaya ateş etmekten başka bir şey yapamadılar.

Yollar açık, step dümdüz, Vorobyev'in kamyonu 5 dakika sonra ufuğu bulacak! Ne var ki, olmadık bir raslantı sonucu, muhafız taburunun arabası, aynı gün ve aynı saatte, revizyona alınmak üzere, tamirhaneye yollanıyordu. Askerler çabucak içine doluştular, kaçakların arkasına düştüler. Kaçma olayının başlamasıyla bitişi arasında yalnızca 20 dakika geçmişti.

Matematikçi dahil, kıyasıya dövülen kaçakların ayakta duracak halleri kalmadı. Ağızlarından kan geliyordu. Yirmi dakikalık hürriyetin damaklarında kalan tuzluca tadını unutmaya çalışarak, kamp hapisanesinin yolunu tuttular. (*))

Kamp, kaçış olayının dedikodusuyla çalkalandı. Dikenli telin dışına çıktılar ya? -Aferin çocuklara.- Yakayı ele verdiler mi? -Kötü rastlantı- dendi. On gün kadar sonra, subay okulu öğrencisi havacı Batanov, iki arkadaşıyla, başka bir işyerinde, aynı manevrayı uyguluyorlar, kamyonla telli engeli delip, kaçıyorlar. Yolu şaşırdıklarından, kireç fabrikası gözetleme kulesinin yanına düşüyorlar, oradan açılan ateşle lâstik patlıyor, araba duruyor. «Dışarı çık» komutu veriliyor. Arabadan inmek mi doğru, enseden tutulup, dışarı atılmanı beklemek mi doğru? Hangisi doğru? Kaçanlardan biri, Paseçnik adlı tutuklu iniyor, kudurmuş ellerin açtığı ateşle, oracıkta can veriyor.

Bir ay içinde Ekibastuz'dan 3 kaçma olayı oldu. Tenno ken-

(*) 1951'in Kasım ayında Vorobyev, 5 arkadaşıyla ve damperli kamyonla bir kere daha kaçtı. Birkaç gün sonra hepsi yakalandılar. Duyduğumuza göre, 1953'te çıkan Norilsk isyanının elebaşlarından biri, yine kendisiydi. Ayaklanma bastırıldıktan sonra Vorobyev, Aleksandrovsk zindanına konmuş. Bu sıra dışı insanın hayat hikâyesi, çeteciliğiyle, delikanlılık çağı maceralarıyla, çağımıza ışık tutma açısından ilginç olabilir.

dinden geçer gibi oluyor, yine de yerinden kımıldamıyordu. Birini örnek tutarak aynı olayın benzerini yaratmak düşüncesi, zaten hoşuna gitmiyordu. İşlenen hatalar dışardan elbette daha iyi görülür, -ben olsaydım, daha iyi yapardım- tutumu içinde bulunmak, insanoğluna doğuştan vergidir. Faraza, Vorobyev'in kullandığı arabaya muhafızlar zor yetişti, ya direksiyonda Jdanok olaydı? Elbette kaçardık, diye düşünüyor Tenno. Kaçakların yakalanmasıyla beraber, Tenno ile Jdanok, kendi kaçışlarını plânlamaya başladılar.

Jdanok kısa boylu, yağız, çok hareketli bir genç. Serseri takımından tutuklularla bir arada kala kala, bir hayli kaşarlanmıştı. Akrusyalıydı, yaşı 26. İşgalciler tarafından memleketinden alınarak, Almanya'ya götürülmüş, orada şoför olarak çalıştırılmıştı. Vatanına dönünce 25 yıla çarptırılmıştı. Coştuğu zaman, iş'de de, kavgada da, kaçmada da, kaba sığmaz enerjisiyle yüze gelirdi, fren, engel tanımazdı. Nefse hâkim olma yetisinden yoksundu ama, o, Tenno'da vardı.

Akılları, kireç fabrikasından kaçmaya yattı. Aracı orada bulamazlarsa, dikenli telle çevrili alan dışında arayıp bulacaklar. Kamp yöneticisi veya gardiyanlar tasarılarını bozmadan önce, işe Çingene Löşka takma adıyla bilinen kancık (1) karıştı, yollarını kesti. Asıl adı Navruzov olan, cılız, ufak tefek tutukludan herkes korkardı. Tutukluluk hayatında, kimi vakit bir paket sigara yüzünden, düzinelerle adam öldüren bu kişi, cezalılar barakasının çavuşuydu. Çingene Löşka, Tenno'yu bir kenara çekti:

— Ben de eski kaçaklardanım, kaçanları severim, kendim kaçarken taygada yediğim kurşunların izleri, vücudumda dikiş izi gibidir. Vorobyev ile kaçacağım da biliyordum. Eğer yeniden kaçacaksan, sorumlusu bulunduğum çalışma bölgesinden kaçma, yeniden hapse atılmak istemem, diyor.

Başka bir deyişle, kaçakları sever ama, kendisini daha çok sever. Kancık olarak sürdürdüğü hayatından memnun, elde ettiğinden olmak istemiyor. Serseri takımının «hürriyet aşkı», işte bu türdendir.

Ekibastuz'dan kaçmalar, tek düzenliğiyle göze batıyor, millet çalışma bölgesinden kaçıyor da, oturma bölgesinden sıvışan yok. Deneyelim mi? Burası yalnız tel örgülerle çevrilidir, adamakıllı duvarı bile yok.

Kireç fabrikasının harç karıştırma makinasının elektrik do-

---

(1) Kancık - idarecilerle işbirliği yapan adi suç hükümlüsü.

natımını bozdular, dışardan «özgürlerden» bir elektrikçi çağırttılar. Tenno ona yardım edip lâf'a tutarken, Jdanok cebindeki penseyi çaldı. Elektrikçi kıskaçın çalındığının farkına vardığı zaman, yapılacak iş kalmamıştı; gözeticilere mi haber versin? İhmalcilik yüzünden yargılanacak. Hırsızlara yalvarıyor, geri verin, diyor. «Almadık», diyorlar.

Aynı yerde, kireç fabrikasında, bıçaklar yapıldı: Ağızlar Keskiyle kürekten kesildi, demirhanede bilendi, suyu verildi; saplar, kil kalıp içinde, kalaydan döküldü. Tenno'nun bıçağı kavisli, «Türk tipi» oldu, insanlarda korku yaratmak için birebir. Amaçları da zaten o, öldürmek değil.

Penseyi de, bıçakları da, ayak bileği hizasında, donlarının altında saklayarak, oturma bölgesine geçirdiler, barakalarının temeli altına sakladılar.

Kampın Kültür Eğitim kısmı bu sefer de, kaçış olayının kilit noktasını oluşturacaktır. Bıçaklar ve öbür donatım bir yandan hazırlanırken, Tenno ile arkadaşı, bir tiyatro oyununu sahneleştirebileceklerini söylüyorlar (Ekibastuz'da hiç olmamıştı), siftah olacak, idareciler onu görmeye sabırsızlanıyorlar: Tutukluları ayaklanma fikrinden uzak tutacak, onları uslandıracak barışçı tedbirler arasına bir yenisini katmak, onlarca önemlidir, üstlerinden «aferin»i alacaklar. Sonra da, onbir saatlik can çıkaran işten sonra, tutukluları sahnede şaklabanlık ederken görmek, ilginç olmaz mıydı dersiniz?). Tenno ve Jdonak'a, isteklendirme anlamında, cezalılar barakasının kapanışından sonra, öbür tutuklularla 2 saat birlikte bulunma izni çıkıyor. Onlar da onu kullanıyorlar, henüz öğrenmek fırsatını bulamadıkları oturma bölgesinin her yanını gözden geçiriyorlar, tel örgüye sürünerek yaklaşmak için en elverişli noktayı arıyorlar. Kültür Eğitim kısmında bulunurken, Tenno, Pavlodar yöresinin yerli gazetesini dikkatle okuyor, kolhoz, sovhoz, bölge adlarını, sivrilmiş kişilerin ve yöneticilerin soyadlarını ezbere alıyor. K.E.K. şefliğine, sahneleştirilecek oyunun bir skeç olacağını söyleyen Tenno, sahnede kullanılmak üzere, kendisine ve arkadaşına, depoda saklı duran eski sivil elbiselerinin geçici olarak geri verilmesini istedi. Ayrıca bir evrak çantasına gerek duyuldu. (Kaçışta evrak çantasının rolü küçümsenecek gibi değildir: İnsana bir şey görünüşünü kazandırıyor). İzin çıktı. Tenno İzlanda'dan aldığı elbiselerine, savaş yılları yadigârına kavuştu. Arkadaşına ait Belçika malı gri renk şık bir elbiseyi üzerine geçiren Jdanok, kamptakilere alışılmadık bir manzara sergilemiş oldu. Lettonyalıların birinde evrak çantası bulundu. Onu da aldılar. Başlarındaki kasketler de sahici, kamp malına benzemiyordu.

Skeç'in provaları o kadar çok zaman alıyordu ki, yat borusuna yetişmek imkânı yoktu. Bunun için bizim kaçaklar, Kültür Eğitim Kısmının barakasında bir iki kere gecelediler. Kendi cezalılar barakasının gardiyanlarını bu durumu alıştırmak gerek: Kaçışta bir gece kazanmak, son derece önemlidir!

Kaçmak için en elverişli saat, acaba hangisi? Akşam yoklamasının yapıldığı saat, olsa gerek. Tutuklular barakalarının önünde kuyruk olurken, gardiyanlar onları içeri alırken, uykuya yatmak için sabırsızlanan milletin gözü barakanın kapısındayken, bölgenin öbür kısımlarıyla ilgilenen pek çıkmaz. Kısalan günlerden ve saatlerden öylesinin seçilmesi gerek ki, akşam yoklaması alacakaranlığa, güneş batışının sonrasına, fakat çomarların tel örgü çevresine yerleştirilmesinin öncesine rastlasın. Elde, topu topuna 50 dakikalık süre var, çünkü köpekler tel örgü gerisine salıverildikten sonra, dikenlinin altından sürünerek geçmek imkânsızdır.

Kaçış tarihi olarak, 17 Eylül, Pazar gününü seçtiler. Çalışılmayacak bir Pazardı, akşama biraz enerji toplamak, açele etmeden, son hazırlıkları yapmak imkânı vardı.

Kaçıştan önce son gece! Uyuyabilir misin? Hep düşünürsün, 1 gün sonra yerin, acaba yaşayanlar arasında mıdır? Olabilir ki, değil. Öyle olsun, diyelim, ya ölümü taksitle kabullenmek, güçten düşe düşe, bir kamp yitiği olarak, çöplüğün yanında bu dünyadan ayrılmak, daha iyi mi, sanki? Asla! Köleliği bile kabullenmeyeceksin! Sorunun özü şu noktada toplanıyor:

— Ölmeye hazır mısın? -Hazırım.- O zaman kaçışa da hazırsın.

Güneşli bir Pazar. Skeç sebebiyle ikisini, sabahtan barakalarından koyuverdiler. Her tutuklunun hayatında nice acı rastlama görünür, işte onlardan biri: Aynı gün Tenno'nun annesinden mektup geldi, karısının henüz hapisanede bulunduğunu, kampa daha yollanmadığını, yengesinin kardeşinden vatan hayınıyla tüm ilişkilerin kesilmesinin istediğini öğreniverdi. Acı haberler ama, belki de metanet verdirici.

Kumanya açısından durumları iç açıcı değildi, ekmek biriktirme durumu, şüphe uyandırabilirdi. Bunun için kasabadan bir araba ele geçirmeyi, onunla zaman kazanmayı düşündüler. Şanslarına, mektupla birlikte bir paket de geldi, sakıncalı yolculuk için bir anne hediyesi: Tablet halinde glikoz, makarna, yulaf ezmesi, sigaraları mahorka (1) ile trampa ettiler, hepsi-

(1) mahorka - bilimsel adı: Nicotinea rustika, bayağı bir tütün cinsidir.

ni, yolda kullanmak üzere, evrak çantasına yerleştirdiler, fakat bir paketini sağlık memuruna verdiler, karşılığında Jdanok'a o gün için hasta izni aldılar. Şu bakımdan gerek duyuldu: Kültür Eğitim Kısmına partnerin rahatsızlığını duyurdu, o gün provanın yapılamıyacağını bildirdi. Obürlere de barakalarının gardiyanlarına ve Çingene Löşka'ya, bu gece provası için, her ikisinin Kültür Eğitim Kısmında kalacaklarını söyledi. Bu manevrayla, bu gece için her iki yerde aranmamaları durumu sağlandı.

Giderayak yapılacak başka işler de vardı. Çakmak taşıyla fitil bulunacaktı; kaçışta kibritten fazla iş görür. Son defa olarak Hafız'a, kaldığı barakaya gitmek, ona Allahaısmarladık demek gerek. Tecrübeli kaçak olan Tatar Hafız, kendileriyle birlikte kaçacaktı ama, sonradan caydı, yaşlılığını, arkadaşlarına yük olabileceğini düşünmüştü. Kaçıştan haberi olan tek kişiydi. Ranzasında bağdaş kurmuş oturuyordu. «Allah yardımcınız olsun, sizler için dua edeceğim,» dedi. Tatarca bir şeyler söyleyip, ellerini yüzüne sürdü.

Ekibastuz'da Tenno'nun bir arkadaşı vardı, Lubyanka'da aynı koğuşta kalmışlar. İvan Koverçenko'nun girişimlerinden haberi yoktu ama, dostluğu kuvvetliydi. Kampta bir pridurka görevi yapıyordu ve ayrı bölümde kalıyordu. S k e ç için gerekli tüm eşya, bu arkadaşın kabinasında saklandı. Annenin küçük paketiyle gelen tahıl kırmasını pişiriyorlar, zehir gibi çay demlendiriyorlar, kendi kendilerine ziyafet çekiyorlardı. Misafirler, az sonra yapacakları hamlenin heyecanıyla, ev sahibi iyi geçirilmiş bir Pazar gününün sevinciyle kendilerinden geçmiş gibi olurken, pencereden, ana kapıdan morg'a götürülen, kabasaba yapılı bir tabut gördüler.

Birkaç gün önce kurşunlanan Paseçnik'in tabutuydu.

Koverçenko ah çekti, «Kaçmak yarar sağlamıyor,» dedi. (bir bileydi!)

Sonra, içine doğmuş gibi, yerinden kalktı, kaçakların çantasını eline aldı ve kurumla odada dolaşmaya başladı; bir sorgu yargıcına yaraşır tavırla:

— Hepsini biliriz, siz kaçmaya yelteniyorsunuz, dedi.

Şakaydı, ama ne soğuk bir şaka!

(İnceden inceye yapılmış kinaye de olabilir, üstü örtülü olarak: «Çocuklar, kaçacağınızı biliyorum, fakat öğütlemem» mi demek istiyor?!)

Koverçenko odasından çıktığında, bizimkiler, sivil elbiseleri, üzerindekilerinin altına geçirdiler. Numaraları söktüler, iğreti

olarak, tekrar yerlerine taktılar; bir el hareketiyle onlardan kurtulunur şimdi. Numarasız kasketleri çantaya koydular.

Altın rengindeki Güneş batmak üzereydi. Akşam oluyordu. Ağır, iri kıyım Tenno ile, hareketli küçük Jdanok, ceketleriini omuzlarına geçirdiler, evrak çantası ellerinde (kamptakileri bu acaip kılığa önceden alıştırdılar), kaçış noktası olarak seçtikleri yere - barakalarla tel örgü arasındaki alana, bir gözetleme kulesinin tam karşısına gittiler. Barakalar arada kaldığından, öbür kulelerden görünmelerine imkân yoktu. Ceketleri yere serdiler, üzerlerine yatıp satranç oynamaya başladılar. Kuledeki askeri bu manzaraya alıştırmada fayda vardı.

Ortalık kararmaya başlayınca, ycklama borusu duyuldu. Tutuklular barakalara girmeye başladı. Akşamın alacakaranlığında kuledeki gözeticinin, otlar üzerinde yatan iki kişiyi görmemesi normaldir. Zaten kendi nöbeti sona ermek üzeredir, dikkati elbette zayıflamıştır. Nöbetini tamamlayan askerden kaçmak, her zaman daha kolaydır.

Dikenli, rastgele yerde değil, kulenin bitişiğinden kesilecek. Nöbetçinin, ayağının altındakiyle değil, daha uzağındakiyle ilgilenmesi normaldir.

Başları otlar düzeyinde, etraf karanlık, bu bakımdan sürünerek geçecekleri yolu görmüyorlardı, fakat buna gerek yok: Güzergâhı önceden etüd etmişlerdi. Tel örgünün hemen gerisinde, orada dikilecek direk için kazılmış çukur hazırdı ve içinde bir süre saklanılırdı. Daha ileride cüruf yığınları, arkasında da, gözeticiler sitesinden kasabaya giden yol vardı.

Plânları gereğince ilk yapılacak iş, kasabadan bir araba sağlamak olacaktı. Bir araba durdurulacak, şoföründen para kazanmak isteyip istemiyeceği sorulacak, Eski Ekibastuz'dan iki sandık votka getirileceği söylenecek. Votkadan hoşlanmayan şoför var mı hiç? Pazarlığı yapılacak, yarım litre yukarı, yarım litre aşağı, anlaşmaya varılacak. Gazla, yalnız kimseye söyleme, denilecek. Şoför mahalline binildikten sonra, şoför «bastırılacak», bağlanıp, stepe atılacak. Sabah Irtış nehrinin kıyısında araba bırakılacak, kayıkla karşıya çıkılacak. Bundan sonra da Omsk kentine gidilecekti.

Hava az daha karardı. Kulelerdeki ışıldaklar yandı. Işık huzmeleri çevreyi taramaya başladı. Kaçaklar henüz gölgede. Zamanı geldi, yoksa yeni nöbetçilerle birlikte köpekler de görev alacak.

Barakalardaki ışıklar yandı, yoklamadan geçmiş tutukluların barakalara girmeleri görünüyordu. Rahat, konforlu yer ora-

sı... Oysa burada, yattığın yerde, otomatik silâhla taranmış olmak ihtimali o kadar uzak değil! Sonun bu şekilde geldiğine hayıflanmak da, sana düşer.

Kulenin dibinde yatarken, öksürmek, aksırmak korkusu da caba.

Hey, bana bakın, köpoğulları! Bekçilik - sizin işinizdir, kaçmak - bizim işimizdir.

Devamını Tenno'nun ağzından dinleyelim.

7 Beyaz Kedi Yavrusu

(Georgiy Tenno'nun anlatması)

«Ben Kolâ'nın büyüğüyüm, önde gitmek, bana düşer. Bıçak belimdeki kın içinde, kıskaç elimdedir.». Arkadaşıma: «İlk tel engeli kesildikten sonra, arkamdan gel», dedim.

Vücudumu yere bastırarak, dirsekler yardımıyla ilerledim. Nöbetçiye bir göz atayım mı? Ona bakmak, tehlikeyi bakışımla, bakışını üzerime çekmek demektir. Içimdeki isteği yendim ve bakmadım.

Kuleye veya başka bir deyimle, ölüme yaklaşıyorum, silâhın üzerime boşalmasını bekledim. İşte şimdi duyulacak... Belki de benimle alay ediyor, az daha ilerlememi istiyor...

Dikenlinin ön sırasına ulaştım, döndüm, teller boyunca yattım. Birincisini kestiğimde, boşalan telin çıkardığı sesten korktum. Tetiğe basacak mı? Acaba, o sesi duyan yalnız ben miydim. Ama çok kuvvetliydi? İkinci, üçüncü teli kesiverdim, ayaklarımı çit'in arkasına geçirdim. Pantolonum kesik tel'in dikenlisine takıldı, kurtardım.

Sürülmüş toprağın birkaç metresini sürünerek geçtim. Arkamda bir hışırtı duydum. Jdanok olacak, yerde sürüklenen çantanın çıkardığı ses amma da duyuluyor!

Ana engelin verev çekilen eğri tellerine ulaştık. Kestim, ilerliyoruz. Geride Bruno spirali yayılı, onu da iki yerden kestim, yolu açtım. Ana tel engeli içinde soluk almadan ilerledik. Asker tetiğe basmıyor, neden acaba? Kendi evini mi düşünüyor? Veya akşamki danslı eğlenceyi mi?

Vücudumu dış tel hattının ötesine attım. Burada yine bir Bruno helezonuyla karşılaştım, takıldım Kıskaçla kendimi kurtardım. Önümde verev çekilmiş eğri teller daha var. Onları da kestim.

Direk için açılmış çukur, bizi bekliyordu, sürünerek içine girdik. Yorgunluğumuzu gidermek için biraz soluk aldık. Fakat acele etmemiz gerek, köpekli nöbetçiler nerdeyse sökün ederler.

Sürünerek delikten çıktık, vücutlarımızı iyice yere bastırarak, cüruf tepeciklerine doğru ilerledik. Geriye bakmağa bile çekiniyorduk. Kolâ sabırsızlanıyor, emeklemek istiyordu, buna izin vermedim.

Hep dirsek yordamıyla ilerleyerek, ilk cüruf yığınını aştık. Yola gelmişiz. Kıskaçı bir taş altında bırakarak, yolu bulunca, ayağa kalktık.

Bize ateş eden yok.

Salına salına yolda yürümeğe başladık. Gözeticisiz dolaşmak hakkını kazanmış tutuklular rolünü oynuyorduk, onların barakaları biraz ileridedir. Göğüs ve dizimizdeki numaraları söktük, fakat sırtımızdakilerini çıkarmaya vakit bulamadan, kasabaya inen iki askerle karşılaşıverdik! Dostuma yüksek sesle soruyorum :

— İvan, yarım litreye ne dersin ?

Askerlere doğru ağır adımlarla ilerliyerek, yüzlerimizi saklamıyoruz, sırtlarımızdakilerini gizlemeye çalışıyoruz, onların bizi geçmelerini bekledik. Daha tam yol üzerinde de değiliz, fakat yaklaşıyoruz. İki metre ötede yanımızdan geçtiler. Yürüyor ve kendi aralarında konuşuyorlardı. Biz, birbirimizin üzerindeki numaraları söktük.

Görülmedik mi ?!... Özgür müyüz, yani ?! Hemen kasabanın yolunu tuttuk, araç bulmamız gerek.

Fakat bu ne ? Kampın üzerinde havai fişek! Bir ikincisi, üçüncüsü!

Kaçtığımız anladılar! Şimdi arkamıza düşecekler! Kaçmaktan, koşmaktan başka çaremiz kalmadı!

Durumu aklıselimle gözden geçirmeye, düşünmeye, taşınmaya zaman ayırmadan, yalnız kamptan uzaklaşmak için. koşuyor, koşuyoruz, kurduğumuz mükemmel plânın suya düştüğünü biliyoruz. Soluğumuz kesiliyor, engebeli arazide düşe kalka ilerliyoruz, siyah göğü aydınlatan, peş peşe uçurtulan fişekleri görüyoruz! Daha önceki girişimlerden aklımızda kaldı : Atlı kovalayıcılar, köpekleriyle stepin dört yanına salıverilmiş olacak, nerede ise bizi yakalarlar. Çomarların koku alma yetisini kırmak için biz şimdi kıymetli mahorkamızı serpiştiriyoruz, sıçrayarak koşuyoruz. (*)

(*) **Yalnızca bir rastlantı! Aynen, tamire giden hapisane arabasında gördüğümüz olayın benzeri. Hayat akışına uygun veya ters düşen rastlantılardan hiç bir zaman kurtulamayız. Fakat ancak kaçışta, risklerden en büyüğüne girdiğimiz zaman, onlar tam ağır-**

Genişçe bir kavis çizerek, kasabaya geriden dolaşmamız gerek şimdi. Zamana ve zahmete malolduyor. Kolâ benim kılavuzluk yeteneğimden kuşkulanmaya başlayınca, gücendim doğrusu.

Fakat Pavlodar'a giden demiryolu hattını bulunca, ikimiz de sevindik. Rampadan geriye, Ekibastuz'un saçtığı ışıklara bakıyoruz, amma da ne büyük yermiş! Onu böylesine hiç görmemiştik.

Bir değnek bulduk, arkadaşım bir ucunu tutuyor, ben öbürünü, raylar üzerinden yürüyoruz. İlk geçen tren izlerimizi silecek, köpekler bulamayacak.

Üçyüz metre kadar böylesine yürüdük, sonra seke seke step daldık.

Özgürlüğe kavuşmanın sevinci içindeydik, şimdi. Kucaklaşıp, öpüştük. Bağırmak, şarkı söylemek istiyordu canımız! Sahiden hürdük! Kaçmaya karar verdiğimizden, onu uyguladığımızdan, çomarları aldattığımızdan gurur duyuyorduk.

Aslında güçlükler bizi bundan sonra bekliyordu ama, bize her şey geride kaldı gibi geliyordu.

Gökyüzü açık ve duru, yıldızlar, kamptaki fenerler yüzünden, bugüne kadar görmediğimiz parlaklıkta. Kutup yıldızını mirengi tutarak, Kuzey-Kuzeydoğu doğrultusunda ilerliyoruz. Daha ileride sağa kıvrılacağız. Irtış ırmağına çıkacağız. İlk gece olabildiği kadar uzağa gitmeliyiz. Gerçekte, bizi bulmaları şansı, aradaki uzaklığın ikinci kuvvetiyle ters orantılıdır. Saatte sekiz kilometre yapıyoruz, değişik dillerde bildiğimiz ne kadar şen şakrak türkü varsa, hepsini söylüyoruz. Fakat hapiste

---

lıklarını ortaya koyarlar. Tenno ile Jdanok'un, sürünerek kamptan ayrılışlarından 5 dakika sonra, büyük bir rastlantı sonucu, kamptaki elektrikler sönüyor ve kulübedeki nöbetçiler, ellerinde o sıralarda bol olan havai fişekleri ateşliyorlar. Bizimkiler 5 dakika sonra yola çıksaydılar, teyakkuz durumuna geçen askerler, bir ihtimalle, onları görür ve kurşunlarlardı. Eğer kaçaklar soğukkanlılığı kaybetmeyip, fişeklerle aydınlatılmış gökkubbesinin altında uyuyan kampta ışıldakların çalışmadığını giriş kapısındakiler dahil, bütün sokak lâmbalarının sönük olduğunun farkına varsaydılar, elbette paniğe kapılmayacaklardı, kasabaya girip, araba bulacaklardı. Kaçma olayı büsbütün değişik görünüm kazanacaktı. Fakat kendimizi onların yerine koyalım: Dikenli engellerin altından sıyrılır sıyrılmaz, ortalık fişeklerle aydınlatıldı. Elbette farkına vardılar, peşimize düştüler diye düşünürüz.

Geçici elektrik kesilmesi sonucunda kaçış plânı altüst oldu, bozuldu.

geçirilen bunca yıllar, ayaklarımıza görevlerini unutturmuş, formdan düşürmüştü. Yürüyüşün bizi yoracağını önceden biliyorduk ama, arabayla gitmeyi tasarlamıştık. Arasıra yere yatıyoruz, bacaklarımızı yukarıya kaldırarak, dinlendiriyoruz, sonra yeniden yola koyuluyoruz.

Ekibastuz ışıklarının gökteki yansıması bir türlü sönmek bilmiyor. Kaç saattir yürüyoruz, gökyüzü hep onunla aydınlanıyor.

Sabah olmak üzere, tan yeri ağarmaya başladı. Çıplak stepte gündüzün yürümek imkânsızdır, görüleceğiz, uçakların bile arkamızdan uçurulacağını biliyoruz. Oysa step bomboş, ne yüksekçe ot, ne de çalı var. Taşlı çakıllı toprakta bıçaklarımızla 50 santım genişlikte, 30 santım derinlikte çukur açıyoruz, içine baş-ayak düzeninde uzanıyoruz, üstümüzü kurumuş dikenli çalılarla örtüyoruz. Uyumak, akşama kuvvet toplamak gerek. Ne gezer! Hareketsiz yarım günlük yatış, gece yürüyüşünden daha yorucu ve sıkıcıdır. Düşüncelere dalıyoruz... Sıcak Eylül Güneşi tepemizde, oysa içecek suyumuz olmadığı gibi, olmayacak da. İlkbahar yerine Sonbaharı seçmekle, Kazakistan kaçışları için geçerli yasayı bozmuşuz... Arabayla yapmaya düşünmüşüz, ondan oldu... Izdırabımız sabahın beşinden akşamın sekizine kadar sürdü. Durumumuzu değiştiremiyoruz, çalıyı açıp dışarı bakamıyoruz: Ya bir atlı geçer de, bizi görürse, diye düşünüyoruz. İki kat elbise altında terliyoruz. Ama dişimizi sıkıyoruz.

Karanlık - kaçakların saati ve dostudur.

Kalktık, ayakta zor duruyoruz, bacaklarımız ağrıyor. Yavaş yürüyoruz, açılmaya bakıyoruz. Gücümüz de eksildi: Uzun bir gün boyunca yalnız birkaç glikoz tableti yuttuk, kuru makarna çiğnedik. Susamışız.

Gece karanlığında da dikkatli olmalıyız, bir tuzağa düşmemeliyiz. Elbette radyo ile dört yana haber salındı, tuzaklar kuruldu, postalar çıkarıldı. Hele Omsk doğrultusu çok tehlikelidir. Merak ediyoruz: Ceketlerimizi ve satranç takımını, acaba ne zaman buldular? Üzerlerindeki numaralardan bizleri çoktan teşhis etmiş olmalıdırlar, yoklamayı kartoteğe göre yapmaya gerek kalmamıştır, her halde, diye düşünüyoruz. (*)

(*) **Şöylesine olmuş: Sabah oradan geçen tutuklular, geceden kaldığı besbelli olan ceketleri bulmuşlar, üzerlerindeki numaraları söküp atmışlar ve onlara sahip çıkmışlar! Kampta ceket bir kıymettir. Gardiyanlar onları hiç görmemişler. Kesik tellerin farkına ancak Pazartesi akşamı varıldı. Kimlerin kaçtığını anlamak için, kartoteks üzerinden ve tam bir gün süren yoklama yapıldı.**

Saatte 4 kilometrelik hızla ilerliyoruz, ayaklar sızlıyor, sık sık yatıp dinlendiriyoruz. Su istiyoruz, su! Bu gece içinde yirmi kilometrelik yol yürümüşüz, fazla değil. Fakat tan yeri ağarıyor, yine yer bulup, gün ızdırabına yatmamız gerekiyor.

Uzaktan bir yapı görür gibi olduk. Sürünerek yaklaşıyoruz, meğer sapkın kaya kümesiymiş. Oyuklarda su arıyoruz, yok... Bir kayanın altındaki in, çakal ini de olabilir. Daracıktı, içine zorlukla girdik. Ya kaya üzerimize çökerse? Pestilimiz çıkar, kolay, çabuk ölüm de olmayacak. Sabaha kadar soğuktan uyumadık, gündüzün de gözümüzü kapamadık. Hiç olmazsa dün geceden körlenmiş bıçaklarımızı taşla biledik.

Günün ortasında, birdenbire pek yakınımızda atlı araba sesi. Kötü, yola yakın düşmüşüz. Hemen hemen yanımızdan bir Kazak geçti, kendi kendine bir şeyler mırıldanıyor. Çıkıp yetişelim mi? Herhalde suyu vardır. Fakat onu nasıl bastıracağız? Bir gören olursa?

Bizi arayanlar aynı yoldan geçmez mi? İnimizden çıktık, sağa sola bakındık. Yüz metre ötede bir köhne yapı. Sürünerek oraya geçtik. Kimsecik yok. Ya kuyu? Var ama, moloz dolu. Köşede saman kırıntısı. Yatalım mı? Uyuyamıyoruz, pire hücumuna uğradık. Hem de ne iri cinsten, ne de çok! Kolá'nın Belçika malı açık gri ceketi, pirelerden simsiyah oldu. Silkeleniyoruz, arıklanıyoruz. Gerisin geriye, çakal inine sürünerek gittik. Zaman geçiyor, güç azalıyor, fakat ilerleme yok.

Akşamın alacakaranlığında yola koyuluyoruz, güçsüsüz, susuzluktan içimiz yanıyor. Irtış'a bir an önce kavuşmak için, rotayı şimdiden sağa kırıyoruz. Kapkara gökyüzünde ışıldayan yıldızlar çok parlak. Pegas ve Perse takımyıldızları, saldırıya geçmek üzere ilerleyen, başı inik, boğayı andırıyor. Ondan esinleniyor ve ilerliyoruz.

Derken, tam karşımızda, karanlığı yırtan aydınlatıcı fişekler yükseliyor! Sindik. Tam önümüzde demiryolu hattını görüyoruz. Üzerinde ilerleyen otoraya monte edilmiş ışıldak, ışık

---

Kaçaklar, sabah bile, gizlenmeden yürüyebilir veya arabayla dolaşabilirlerdi. Havai fişeklerin sebebini araştırmamak, onlara neye maloldu!

Pazar akşamı kaçışın kendisi ve oluş şekli anlaşılmaya başlayınca, elektriklerin söndüğü kamptakilerin hatırına geldi. «Vay canına, amma da pişkin kimseler! Işıkları söndürmeyi nasıl da becerdiler» diye söylenmişler. Işıkların sönmesi, kaçışın öyküsüne kolaylaştırıcı faktör olarak girdi, uzunca bir süre, öyle sayıldı.

huzmesiyle stepi tarıyor. Nerdeyse bizi bulacak, her şey bitecek... Işık huzmesi içinde kımıldamadan yatmak, çaresizlik içinde görülmeni beklemek, ne aptalca bir şey!

Otoraydakiler bizi görmediler, geçtiler. Ayağa fırladık, demiryolu hattından uzaklaşmaya koyulduk. Koşamıyorduk ama, yine de hızlandık. O ara gökyüzünü kaplayan bulutlar yön belgilememize engel oldu, oysa sağa, sola koşuşmakla, onu büsbütün şaşırmıştık. Yürüyorduk ama, doğru mu, yanlış mı, Allah bilir. Yaptığımız az kilometrenin bizi çıkış noktamıza götürmesi de mümkün.

Anlamsız bir gece!... Tan yeri bir kere daha aydınlanıyor. Örtülmek için çalı topluyoruz, çukur açacağız. Baktık ki, benim Türk bıçağım yok, düşürmüşüm onu. Felâket! Bir kaçak, bıçaksız n'apsın? Kolâ'nın bıçağını kullandık.

Bunca kötülükler içinde tek iyi belirti: Bir falcı, 38 yaşında öleceğimi söylemişti bana. Boş inanç (batıl itikat) sahibi olmayan denizci var mı ki? Oysa, bugün, yirmi Eylül, doğum günümdür, 39'a bastım. Kehanet üzerimdeki geçerliliğini yitirmiş, yaşayacağım!

Delik içinde, susuz, hareketsiz geçirilen bir gün daha. Uyuyamıyoruz da. Hiç olmazsa, rahmet yağsa, o da yok. Kaçışın üçüncü günü dolmak üzere, oysa bir damla su görmemişiz. Günde 5 glükoz tableti yutmakla yetiniyoruz. Irtış'a kadar olan yolun, olsa olsa, üçte birini geride bırakmışız, o kadar. Kampta kalan dostlarımız ise, bizim hesabımıza, «yeşil savcı»nın elinden aldığımız hürriyete, kimbilir ne kadar seviniyorlar!

Akşamın alacakaranlığı bastı. Yıldızlar göründü. Kuzeydoğu doğrultusunda karınca kararınca ilerliyoruz. Derken, uzaktan gelen ses: «Va-va-va-va». Bu da ne? Kudla adında görgülü bir kaçaktan duymuşuz: Koyunlarını kurtlardan korumak için, Kazakların attığı çığlıktır.

Tastamam! Bizi kurtaracak bir koyundur! Canlı hayvanın kanını içmek, özgürlükteki insanın hatırına gelir mi? Gelmez. Fakat biz şimdi ona susamışız!

Yavaştan yaklaşıyoruz, yerde sürünerek ilerliyoruz. Yapıları gördük, fakat kuyuyu göremiyoruz. Eve girmekten çekiniyoruz, insanlarla karşılaşmak, iz bırakmak anlamına gelir. Kerpiçten yapılı ağıla doğru gidiyoruz. Doğru, duyduğumuz çığlık, bir Kazah kadınının kurtları korkutmak için çıkardığı sesti. Alçak tarafından ağıl duvarını aşıyoruz, bıçak ağzımda, bir koyun avlamak istiyoruz. Soluğunu yanımda duyuyorum, fakat korkuyor, kaçıyor. Onu çembere almaya, bacağından yakalama-

ya çalışıyoruz - boşuna, uzaklaşıyor. (Çok sonra bana, yaptığım hatayı anlattılar: Sürünerek yaklaştığımızdan, koyunlar bizi yırtıcı hayvan sanmış. Ayağa kalkıp, dobra dobra yanlarına varmalıymışız, kendimize sahibi süsü vermeliymişiz.)

Kazak kadın kuşkulandı, gözlerini karanlığa dikti, davardaki tedirginliğin sebebini arıyor. Feneri yok, yerden kesek topladı, fırlattı, Kolâ'yı buldu. Şimdi bulunduğum yere geliyor, nerede ise üzerime basacak. Gördü mü, anladı mı, bilmem, fakat: «Şeytan, şeytan» diye çığlık attı. O bizden kaçıyor, biz ondan, duvarı aştık, yattık. Erkeklerin sakin sakin sesleri duyuldu, herhalde kadına, hayalet gördün, diyorlar.

Yenik düştük, yola devam etmekten başka yapılacak iş yok.

Bir at silüeti. Ne de güzel hayvan! İşimize yarayacak, yaklaşıyoruz. Yelesini okşadık, boynuna kayış geçirdik. Jdanok'u üzerine oturttum, fakat kendim o kadar güçsüzleşmiştim ki, üzerine tırmanmaktan acizim. Kollarımı üzerinden aşıyorum, karnımı dayıyorum, fakat bacaklarımı atamıyorum. Hayvan huysuzlandı, koştu, Jdanok'u üzerinden attı. İyiki kayış, arkadaşımın elinde kaldı, iz bırakmamış olduk. Bu kere de sorumluluk şeytana ait olsun.

Atla uğraşı, son kuvvetimize maloldu. Yürümek için çok zorluk çekiyoruz. Üstelik, sürülmüş topraktan yürüyoruz şimdi, tabanımıza yapışıyor. Bir bakımdan iyi: Toprak sürülü ise, insanlar da var, insanın bulunduğu yerde, su da bulunur.

Ağır ağır yürüyoruz, sürükleniyoruz. Bir takım silüet görüyoruz, ot tınazı olduğu anlaşıldı. Mükemmel, çayırı bulunan bir memleket ise, akar suyu da var, Irtış'a yaklaşmışız (yaklaşmasına yaklaşmışız ama, yine de bizden bir hayli uzaklarda). Son kuvvetimizi toplayarak, kuru ot yığını üzerine tırmandık, içine gömüldük.

Akşama kadar uyuduk. Uykusuz geçirdiğimiz kamptaki son gece dahil, tam beş gün uykusuz kalmışız.

Akşama doğru, traktörün çıkardığı gürültüyle uyandık. Üzerimizdeki otları usulca açtık, etrafa bakındık. Bir izbe ve iki traktör gördük.

Parlak fikir! Traktörün radyatör peteğinde elbette su var, sürücüleri uykuya yattıktan sonra, içeriz onu!

Ortalık karardı, kaçışımızın d ö r d ü n c ü günün akşamı oldu. Yerde sürünerek, traktörlere yaklaşıyoruz.

İyi ki, köpekleri yok. Radyatörü boşaltma musluğunu açtık, suya gazyağı karıştığından, içemiyoruz.

Adamlarda her şey var yiyecek de, su da. Kapılarını çala-

lım: «Allah rızası için, bize yardım edin kardeşler! Hapisane kaçkınıyız, desek?» Bu, Ondokuzuncu Asrın modasıydı, taygadaki patikalara çanak çömlekle lâpa, yiyecek, elbise, ufaklık para çıkarılır, orada bırakılırdı.

Köylü kadınlar ekmekle beslerdi beni,
Delikanlılar tütünsüz bırakmazdı beni.

Geçmiş ola, o devir tarihe karıştı, satarlar seni, bugün. Ya kendilerini kurtarmak veya zevkleri için satarlar. Kaçağa yardım, y i r m i b e ş y ı l 'a malolabilir kendilerine. Ekmek ve su ile yapılmış yardımı siyasi suç saymak, karşılığında kanunun bir maddesini uygulamak, 19 uncu asırda yaşayanların aklına gelmemiş.

Yolumuza devam ediyoruz, bütün bir gece sürükleniyoruz. Irtış'a çıkmak istiyoruz, ırmağın belirtilerini kolluyoruz, fakat bir türlü göremiyoruz. Kendimize acımadan zorlanıyoruz. Sabaha karşı bir ot yığınına daha rastladık. Güçbelâ üzerine çıktık, içine gömüldük ve uyuduk. Bu da kâr.

Akşama doğru uyanıyoruz. Bir insan ne kadarına dayanabilir? Bugün, kaçışımızın b e ş i n c i gününü tamamladık. Yakınlarımızda bir göçebe çadırını ve bir sundurma gördük. Ona yavaş yavaş yaklaşıyoruz. Sundurmanın altında bulgur yığılı, çantamıza dolduruyoruz, fakat ağzımız kurumuş olduğundan, yutamıyoruz. Çadırın yanında koskoca semaver duruyor, iki kova su alacak kadar ama, kör olası, içi boş. Onu yana eğiyoruz, ikişer yudum su payımıza düşüyor.

Yola koyulduk, düşe kalka ilerliyoruz. Yatarken daha rahat soluk alıyoruz. Sırüstü pozisyonundan kalkamaz olmuşuz. Kalkmak için önce karnımızı yere bastırıyoruz, sonra emekler gibi, ağırlığımızı bacak ve kol arasında taksim ederek, ayağa kalkabiliyoruz. Kalktığımız zaman da sallanıyoruz, o az hareket bile soluğumuzu kesiyor. Midemiz sanki belkemiğine yapışık, o kadar zayıflamışız. Sabaha kadar ancak 200 metre yürümüşüz, fazla değil. Uykuya yatıyoruz.

Ot yığınına da rastlamadık, herhangi bir yabani hayvan tarafından, bir tepecik üzerinde kazılmış in'e girdik. Günümüzü içinde geçirdik ama, uyuyamadık, hem hava soğudu, hem de topraktan gelen soğuk var. Belki de kanımız soğudu? Makarna çiğnemeye çalışıyoruz.

Birden, bizi kuşatan kırmızı apoletli asker dizisini görüyorum; Jdanok eteğimi çekiyor, «Hayâl görüyorsun, yılkıdır, gördüğün,» diyor.

Doğru, hayâl görmüşüm. Yatıyoruz, gün bitmek bilmiyor.

Derken, ev sahibimiz çakal inine geldi. Onüne makarna attık, kendimiz de kenara çekildik; kanmasını, ine girmesini bekliyoruz: Haklayıp yiyeceğiz. Kanmadı, bastı gitti.

Bizim bir yanımız aşağıya eğik arazi; daha aşağısı kurumuş gölden kalma tuzlu toprak, gerisinde bacası tüten göçebe çadırı görülüyor.

A l t ı gün geçti. Biz artık limiti bulmuşuz: Kırmızı omuzluklu asker görüyoruz, ağızda dil dönmüyor, idrarımız kıt ve kanlı. Böyle devam edemez! Her ne pahasına olursa olsun, bu gece hem su'ya, hem yiyeceğe kavuşmalıyız! Çadırın kapısını çalacağız: Yok derlerse, zorla alacağız! Eski kaçakçı Kudla bana parolayı öğretmişti: m a h m a d e r a ! (Konuşma bitti, zorla alıyoruz, anlamına gelirmiş). Kolâ ile anlaştık: «Mahmadera» yı patlatacağım.

Gecenin karanlığında çadıra kolayca yaklaştık. Kuyu var ama, kova yok. Eyer vurulmuş hayvan bağlı duruyor. Kapının aralığından içeriye baktık: Kandil ışığında oturan bir Kazakı, karısını ve çocuklarını gördük. Kapıya vuruyor ve giriyoruz. «Selâm» diyorum ama, başım dönüyor, nerede ise düşeceğim. İçerde yuvarlak, bizim modern stil masalarından daha alçak, beşparmak için kurulmuş masa. Çadırın dört yanında, keçe ile örtülmüş peykeler.

Kazak, cevap olarak, bir şeyler homurdandı, kaşlarını çattı, bakıyor, memnun görünmüyor. Önemli bir kişi imişim gibi oturdum, çantayı masaya koydum. «Ben jeolojik araştırma heyetinin başkanıyım, öbür yoldaş da, şoförümdür. Arabamız, adamlarla birlikte 5-6 kilometre ötede, stepte kaldı. Radyatör akıyor. Üç günden beri de hepimiz susuz ve açız. Bize yardım et, aksakal, bize yiyecek, su ve akıl ver» şeklinde konuştum.

Kazak gözlerini kısıyor, fakat buyur, demiyor. «Ya şefinizin soyadı nedir?» diye soruyor.

Cevaplarım hazırdı ama, kafam yerinde değil, unutmuşum. Rastgele atıyorum: «İvanov», (Aptalca cevap ama, n'apayım?) «Bize yiyecekten bir şeyler sat», diyorum. - «Bende yok komşuya git», - «Uzak mı?» - «İki kilometre».

Ben şeflik taslayarak oturuyorum, Kolâ ise dayanamadı, sofradan bir börek aldı, ağzını oynatıyor, fakat yutamıyor. Buna kızan Kazak, kısa saplı uzun kamçısıyla onu dövmeğe kalktı. Yerimden kalkarak: «Ne biçim insanlarsınız? Misafirperverliğiniz nerede kaldı?» diye söylendim. Kazak ise, kamçının sapıyla arkadaşımı çadırdan dışarı itiyor. Bunun üzerine «Mahmadera» komutunu veriyorum, bıçağı çekiyorum, Kazak'a: «Kö-

şeye yat» emrini veriyorum. Kazak perdenin arkasına sekti. Acaba silâhı mı var? Ateş mi edecek düşüncesiyle ben de arkasından. Oysa o yatağına yattı: «Ne varsa, hepsini al! Kimseye bir şey söylemem» diye yalvarıyor. Vay köpoğlu, hepsini n'apayım? Benim istediğim az bir şeyi niye vermedin?

Kolâ'ya: Arama yap, diyorum. Kazak kadın cıyak cıyak bağırıyor, çocuklar ağlaşıyor. «Karına söyle, kimseye bir şey yapacak değiliz, yiyecek istiyoruz» diyorum. «Et var mı?» [1] - «Yok», diyor ama, arkadaşım, tel dolabında bulduğu, tuzlanıp kurutulmuş koyun gövdesini ortaya koyuyor. «Niye yalan söylüyorsun?» Kolâ, baursak dolu bir tencere de buldu (yağ içinde kavrulmuş hamur parçaları). Ben de, sofrada duran kâselerin içindekilerinin kımız olduğunu anladım. Ne içki! Her yudumla hayatımızı geri kazanıyoruz; başımız dönmüyor değil, fakat sarhoşluğu lâtif, bize kuvvet kazandırıyor. Kolâ işin tadını aldı, bulduğu 28 rubleyi bana uzatıyor. Bir yerlerde saklı elbette daha fazlası olacak. Koyun gövdesini bir çuvala, baursakları, hamuru, şekeri ve kirli yastıkları başka çuvala dolduruyoruz. Kolâ bir tencere kıkırdak bulmuş, onu da alıyor. Bıçak gerek bize, bıçak! Hiç bir şeyi unutmamaya çalışıyoruz, tahta kaşık, tuz gibi şeyleri de topluyoruz. Çuvalı alıp dışarıya götürüyorum, dönüp yorgan, kamçı, bir kova su ve yedek dizgin alıyorum. (Kazak homurdanıyor, hoşuna gitmiyor).

Kendisine diyorum ki: «Kulağında küpe olsun, misafirlere iyi davranmak gerek! Bize verilecek bir kova su ve 10 baursak için, ayaklarına kapanırdık. İyi insanlara dokunmayız biz. Son ihtarımız: Olduğun yerde yat, kımıldama! Biz yalnız değiliz».

Arkadaşımı kapıda bekçilik yapması için bıraktım. Ganimetleri hayvanın yanına götürdüm. Acele davranmamız gerekiyorsa da, ağır başlılıkla hareket ediyorum. Hayvanı kuyuya kadar götürdüm, suyardım, zavallı bu gece çifte yükten dolayı, bir hayli yorulacak. Biz de su içtik. Derken, kazlar yalak başına geldi. Jdanok'un öteden beri kümes hayvanlarına karşı zaafı var. «Kazları da alalım mı?» diye soruyor. - «Gürültü kopar, zaman kaybetmiyelim,» diyorum. Üzengileri indirdim, kolanları sıktım. Kuyudaki kütükten yararlanan arkadaşım, hayvanın sağrısına, yorgan üzerine bindi, ben de eğere. İki çuvaldan yapılı heybeyi atın sırtına attık. Jdanok'un elinde bir kova su. Yıldızlara bakarak, Doğuya yöneliyoruz ki, takipçileri şaşırtmak içindir.

---

(1) Var, yok, aksakal, beşparmak gibi kelimeler, metinde Türkçe geçer.

Hayvan durumdan memnun değil, bir yerine iki kişi, üstelik yabancı. Bizden kurtulmaya bakıyor, boynunu sağa sola çeviriyor, evinin yolunu arıyor. Güçbelâ yola getirdik, hızlı yürümeye başladı. İleride ışıklı yer görüyoruz, yandan dolaşarak geçiyoruz. Kolâ kulağıma eğiliyor, kimi vakit şarkı söylüyor, kimi vakit bir şeyler anlatıyor: «Adamın nüfus cüzdanını gördüm,» diyor «Niye almadın? Gerekli şey, hiç olmazsa kapağını uzaktan göstermeye yarar», diyorum.

Attan inmeden bol bol su içtik, öteberi yedik. Moralimiz düzeldi! Bu gece olabildiği kadar fazla yol almalıyız.

Kuş ötüşünü duyuyoruz. Göl'e gelmişiz. Dolaşmak - çok sürer. Kolâ attan indi, bata çıka onu dar bir geçitten geçirdi. Obür kıyıya çıktığımızda, baktık ki, yorgan yok. Düşürmüşüz onu... İzimizi belli etmişiz...

Son derece üzücü olay. Kazak'ın çadırından her yana yol gider ama, çadırdan yorgana uzatılan doğrultu, izlediğimiz yönü belli eder. Dönüp arayalım mı? Vakit yok. Kuzeye yöneldiğimizi nasılsa anlayacaklar.

Mola verdik. Hayvanın dizginleri elimde. Yedik içtik, bir daha,. bir daha. Kovanın dibinde az su kaldı, içtiğimize kendimiz de şaşıyoruz. Kuzeye yöneliyoruz. Hayvan tırıs gitmiyorsa da, bayağı yürüyüşle saatte 8-10 kilometre yapıyor. Altı gece içinde 150 kilometreye yakın yol almışsak, bu gece 70 kilometrenin daha eklenmesi doğru olur. Zigzaklar olmasaydı, Irtış'ı bulmuştuk.

Gün ağarıyor, gizlenebileceğimiz yeri henüz bulamadık, tehlikesine bakmadan ilerliyoruz. Ansızın, karşımızda genişçe bir oyuk gördük, atımızla birlikte içinde gizlendik. Yemeğimizi yedik, suyumuzu içtik. Derken, pek yakınımızdan geçen motosikletin gürültüsünü duyduk. Anlaşılan, yola yakın düşmüşüz ki, iyi değil. Daha sağlam bir barınak aramalıyız. Çukurumuzdan çıktık, sağa sola bakındık. Pek yakınımızda terk edilmiş köyün harebelerini gördük. (*) Bir ev enkazının 3 duvarı içinde karargâhımızı kurduk, hayvanın ayaklarını köstekliyerek, otlamaya bıraktık.

Fakat uykumuz kaçmıştı: Kazakın çadırında geçmiş olayla ve düşürülen yorganla izimizi belli etmişiz.

(*) **930 - 933 yılları arasında, köyün böylesine, Kazakistan'da çok rastlanırdı: İlk önce buralardan Budönnıy'in süvarileri geçmişti (koskoca Kazakistan'da bugün bile, onun resmini görmek veya adına kurulmuş bir kolhoza rastlamak mümkün değildir), sonradan da açlık yüzünden.**

Akşam oldu, kaçışın y e d i n c i gününü tamamladık. Atımız biraz ileride otlanıyor. Onu yakalamak istedik, o direniyor, yelesine tutulan Kolâ'yı düşürüyor, üstelik köstekten de kurtuluyor. Yakalanması artık imkânsız. Tam üç saat ugraştık, hayvanı harabeler içine sürdük. Kıstırdık, kement atmaya çalıştık, hepsi boşuna, kendini ele vermiyor. Çok üzüldük ama, elimizdeki dizgin ve kamçıyla kalakaldık.

Son suyumuzu içtik, kumanyadan yedik. Çuvallar sırtta, kova elde, yürüyoruz. Bugün gücümüz yerinde.

Sabah olunca, yola yakın bir yerde, fundalar arasında saklandık. Görülebiliriz, sakat yer, fakat n'apalım? Bir at arabasının sesini duyuyoruz. Uykusuz bir gün daha.

Kaçışın s e k i z i n c i gününü tamamladık, yolumuza devam ediyoruz. Ayağımızın altındaki toprak bize yumuşak gelince , baktık, sürülmüş tarla. Yoldan geçen otoların farlarını da görüyoruz, dikkat etmemiz gerek.

Bulutlar arasından hilâl görünüyor. Önümüzde terkedilmiş, başka bir Kazak köyünün yıkıntılarını görüyoruz. Daha ileride bir köyün ışıklarını görüyoruz, Rusça söylenen türkü duyuyoruz.

Çuvalları yıkıntılar içinde bıraktık, çanta ve kovayı alarak, köye doğru yürüdük. Bıçaklarımız alesta cepte. Birinci eve yaklaştık, domuz yavrusunun bağırmasını duyduk. Ah yavrum, stepte karşımıza çıkaydın! Bir delikanlı bisikletle geliyor. «Hey kardeş, kamyonla buğday götürüyoruz, radyatöre koyacak suyu nerede bulacağız?» Delikanlı bisikletten indi, bizi köyü çevreleyen çitin yanına götürdü. Orada, hayvanları suvarma işinde kullanılan koskoca bir kap duruyor. Kovamızı doldurduk, götürüyoruz. Delikanlıdan ayrıldıktan sonra, oturup içiyoruz. Kovanın yarısını içimize boşalttık (bugün karnımız tok olduğundan olacak, daha fazla susamışız).

Hava serinledi, bastığımız ot da taze. Irmağın yakınlarına gelmiş olmalıyız, onu arayıp bulmamız gerek. Daha yüksek ota, fundaya rastlıyoruz ve en sonunda, bir söğüt ağacına! Söğüt, yalnız su kenarında biter! Sazlar ve su!... Irtış'ın bir koyu olacak. Suya dalıyoruz, yıkanıyoruz, rahatlıyoruz. Kamışların boyu 2 metreyi buluyor. Yabani ördekler ayaklarımızın bastığı yerden fırlıyor, Özgürlüğe, erkinliğe kavuşmuşuz! Burada kaybolmayız.

Sekiz gün içinde ilk defa bağırsaklarımız çalıştı. Sekiz günlük dumurdan sonra - amma ne ızdırap! Çocuk doğurma da, herhalde buna benzer.

Tekrar köy yıkıntısına döndük, duvarlar arasında ateş yaktık, kurutulmuş koyunumuzu pişirdik. Boyuna da yiyoruz. Geceyi yürüyüşle geçirmemiz gerekirken, koyunumuzdan ayrılamıyoruz, bunca yedik ki, zorlukla adım atıyoruz. Durumdan memnun, ırmağı aramaya çıkıyoruz. Sekiz gün içinde başımıza gelmeyen, ilk kavşakta geldi : Fikir ayrılığı. Ben sağa, diyorum, Jdanok, sola gidelim, diyor. Sağa giden yolun doğruluğundan emindim, o dinlemiyor, illâ ki sola gitmek istiyor. İşte kaçakları bekleyen bir tehlike daha : Anlaşamazlık. Kaçışta birinin otoritesini önceden kabullenmek gerek. Yoksa kötü. Kararımda durduğumu göstermek için, 100 metre kadar seçtiğim yoldan yürüdüm. Arkamdan gelen yok. Canım sıkkın, bir ot yığınının yanına çöktüm, bekliyorum. Birbirimizden ayrılmamız imkânsızdır. Geriye bakıyorum... Geliyor. Kendisini kucakladım, bir şey olmamış gibi, yanyana yürüyoruz.

Funda çoğalıyor, hava serinliyor. Bir uçurumun kenarına geldik. Altımızda İrtış'ın şırıl şırıl akan kaprisli sularını görüyoruz... Sevinçten uçuyoruz!

Bir ot yığını bulup, içine gömülüyor ve uyuyoruz. Hey, it sürüsü, nerelerdesiniz, bizi nerede arıyorsunuz ?

Uyanmamız... Tüfek sesiyle ve köpek havlamasıyla oldu, hemen yanımızda!

Tamam mı ? Bitti mi ? Özgürlüğün sonu mu ?...

Sindik, soluk almıyoruz. Yanımızdan köpeğiyle bir avcı geçti. Bu kere, akşama kadar sürecek, derin bir uykuya daldık, kaçışımızın d o k u z u n c u gününü bu biçimde tamamladık.

Karanlık basınca, nehir boyunca ilerlemeye başladık. İzimizi 3 gün önce belli etmiştik. İt sürüsü bizi şimdi ancak Irtış'ın yanında arar olmalıdır. Su aradığımız besbelli. Kıyıdan yürürsek, tuzağa düşmemiz mümkün. Kıyıdaki kıvrıntılar, koylar ve sazlar caba. Sandal işimizi görecek!

Kıyıda bir ev ve ışık görüyor, çekilen küreklerin sesini duyuyoruz. Arkadan sessizlik geldi. Işığın sönmesi için, bir hayli bekledik. Yavaşça iniyoruz. İşte kayık ve bir çift kürek! (Şans, sahibi kürekleri eve götürebilirdi). «Karadan ırak - dertten uzak» deyip, açılıyoruz. Yabancım olmayan bir Dünyaya kavuştum! Önceleri küreği sessizce çekiyorum. Irmağın ortasına çıkınca vira.

Biz nehirden aşağıya iniyoruz, bir dönemeçte, karşımıza gelen gemiye rastlıyoruz. Işığa boğulu kaportalardan dans müziği duyuluyor. Özgür ve mutlu yolcular, özgürlüklerinin ve mutluluklarının farkına varmayarak, güvertede dolaşırlar, lokantada otururlar. Ya kamaraları, kim bilir, ne kadar rahat!

Yirmi kilometreyi aşkın yol almışız. Kumanyamız tükenmek üzere. Gün ağarmadan ikmalini yapsak, iyi olacak. Horoz ötüşünü duyuyoruz, kıyıya yanaşıyoruz, gördüğüm evceğize doğru yavaşya çıkıyoruz. Köpekleri yok. Ahırda inek, buzağı ve tavuklar. Jdanok kümes hayvanlarını sever ama, ben buzağı üzerinde duruyorum. Jdanok onu kıyıya doğru götürürken, ben, kelimenin gerçek anlamıyla süpürgeyle, kıyıya giden izlerimizi siliyorum: İt sürüsünün nehirde gittiğimizi anlamaması gerekiyor.

Buzağı, kıyıya kadar olan yolu, karşı koymadan yürüdü. Fakat kayığa çıkmak istemedi, direndi. Sonunda, ikimiz güçlükle bindirdik, kayığın dibine yatırdık. Jdanok üzerine oturdu, ben kürek çekiyorum. Nehire açıldıktan sonra, keseceğiz. İşte, bu bir hata idi: Buzağıyı canlı bırakmamalıymışız. O yerinden kalktı, dostumu üzerinden attı ve ön ayaklarını suya daldırdı bile.

Avarya durumu! Jdanok hayvanı kıçından, tutuyor, ben de Jdanok'u. Sandal yan yattığından, su alıyor, Irtış'ta boğulmak, bir bu eksikti. Sonunda becerebildik, buzağıyı kayığa ittik. Sandal çok su aldığından, suyu boşaltmak gerek. Fakat daha önce hayvanı kesmeliyiz. Bıçağımla ense kökündeki kirişi kesmek istiyorum, varmış öyle bir nokta. Ya bıçak kör, veya bulduğum yer yanlış, olmuyor. Hayvan titriyor, çırpınıyor, heyecanlanıyor. Ben de öyle. Gırtlağına saldırıyorum, yine olmuyor. Buzağı böğürüyor, tekme vuruyor, nerede ise kayıktan atlayacak veya onu devirecek. O - yaşamak istiyor. Fakat biz de aynı şeyi istiyoruz.

Buzağıyı kesiyorum, fakat canını alamıyorum. Anlayıştan yoksun, beyinsiz yaratık, vurduğu tekmeyle, kayığı sallıyor, hepimizi ha batırdı, ha batıracak. İnadından ve anlayışsızlığından ötürü, ona karşı içimde korkunç bir kin doğdu, benim amansız düşmanım imiş gibi, bu kere bıçağımı rastgele ve hınçla vücuduna saplıyorum (*). Kan fışkırıyor, buzağı tepiniyor, böğürüyor, Jdanok somağını tutuyor, ben, ha babam, bıçağı sallıyorum! Kan içinde kaldık. Eskiden bir fareyi öldüremeyen, haşereyi ezemeyen bana ne oldu? Fakat şimdi acımanın sırası değil, ya o, ya biz!

En sonunda hareketsizlendi. Sandaldaki suyu kepçe ve kapla boşaltmaya başladık, küreğe geçtik.

Akıntı bizi nehirin ortasındaki adacıklara sürükledi, tam

(*) **Bizi ezenlerin, bir yandan canımıza okurken, öbür yandan bize karşı kin gütmeleri gibi olacak.**

istediğimiz oldu, orada gizlenebilir, günümüzü çalılar içinde geçirebiliriz. Zaten sabah olmak üzere. Sandalı sazlar arasında iyice gizledik. Buzağıyı ve tüm eşyamızı adaya çıkardıktan sonra, sandalın üstünü de sazlarla örttük. Hayvanı tepeye çıkarmak kolay olmadı. Güzel yerdi, ot belimize kadar, biraz ileride orman. Bize masal gibi geliyordu: Çölde geçirilen yıllar bize ormanı da, otu da, ırmakları da unutturmuştu...

Şafak söküyor. Buzağıya bakıyorum, somağında sanki gücenikliğin belirtisi. Bağışla, kardeş, senin yardımınla adacıkta birkaç gün geçirebiliriz. Çakmağımızdaki eğe parçasıyla bıçağı biliyoruz. Bugüne kadar hayvan yüzüp, bağırları çıkarmış bir insan değildim, şimdi öğreniyorum. Ormanın içinde ateş yaktık. Bir kovalık dana eti ve yulaf ezmesi pişirdik.

Tam bir ziyafet! En önemlisi de, içimiz rahat. Rahatlık duygusu, bir adada bulunmamızdan doğuyor. Su, bizi kötü insanlardan ayırıyor. İnsanlar arasında iyileri de bulunur ama, her nedense, bir kaçak yalnız kötüsüne rastlar.

Güneşli, sıcak bir gün. Bir çakal ininde büzülmemize gerek yok. Taze, yeşil ot içinde yatıyoruz. Bu otu ayaklarıyla ezenler, kıymetini bilmezler: Göğüslesinler, yüzlerini içine gömsünler, işte o zaman anlarlar.

Adayı dolaşıyoruz, bol sayıda yabani güle rastlıyoruz. Meyvesi de olmuş, durmadan yiyoruz. Bir daha dana çorbasını yiyoruz, bir daha onu pişiriyoruz. Lâpayı böbrekle pişirdik.

Keyfimiz yerinde. Geride bıraktığımız yolu düşünüyor, komik yanlarını dile getiriyoruz. Skeç'imizi de, onu bekleyenleri de, onun yüzünden paparayı yiyenleri de düşünüyoruz, kahkahayla gülüyoruz.

Kalın bir ağaç gövdesinin kabuğunu soyarak, ateşte kızdırılmış telle, şunları yazıyoruz: «1950 Ekim ayında, hürriyet yolunu seçenler, burada saklandılar. Suçsuz olarak ömür boyunca zindanda kalacaklardı.» Varsın, izimizi belli edelim. Bu kuytu yerde takipçiler ondan yararlanamaz. Fakat günün birinde okuyan çıkar.

Acele etmemeye karar verdik. Hürriyete susamıştık, ona kavuştuk. Omsk veya Moskova'ya ulaştığımızda, herhalde bundan daha hür olamayız. Sıcaktan, yeşillikten, temiz havadan yararlanacak günlerimiz var daha. Etimiz de bol. Bir ekmek yok, onu çok arıyoruz.

Adada bir hafta kadar kaldık, kaçışın onuncu gününden, onaltıncısına kadar. Ormanın en ıssız yerinde bir şalaş kurduk. Geceler serin ama, gündüz uykusuyla eksiği ta-

mamlıyoruz. Bütün bu süre içinde Güneşten yararlandık. Çok su içiyoruz, deve misali, suyu vücudumuzda depo ediyoruz. Kaygısızca oturuyor, dallar arasından, dışardaki kıyıdaki hayatı izliyoruz. Yollardan arabalar geçiyor, insanlar mevsimin ikinci otunu biçiyor. Adacığımıza uğrayan yok.

Bir akşam üstü biz, batan Güneşin ışınlarından yararlanarak, otlar üzerinde yatarken, kulağımıza balta sesi geldi. Başlarımızı kaldırdık, yakınlarımızda kuru dal keserek bize doğru yavaş yavaş ilerleyen bir adam gördük.

Ben, iki hafta içinde uzamış sakalla, hapisane kaçkını örneğiydim, bu bakımdan uyur gibi yaparak, yerimde kaldım. Jdanok köse ve çocuk görünümündeydi, bu bakımdan onu adama yolladım, bizim Omsk'lu turist olduğumuzu söylemesini, adamdan da nereli olduğunu sormasını tenbihledim. Bir hır çıkarsa araya girmeye hazırdım.

Kolâ yanına gitti, konuştular, birer sigara yaktılar. Adam komşu kolhozdan gelme bir Kazak'mış. Sonra gördük ki adam, kestiği dalları kayığa yüklemeden, gidiyor.

Bunun anlamı ne ola ? Bizi haber vermek için mi, acele ediyor ? (Belki de o bizden korktu : Orman kesimi için de hapis cezası verilir. Öylesine bir hayat ki, herkes herkesten korkar). Jdanok'a soruyorum : «Bizi nasıl tanıttın ?» diyorum. - «Alpinist olduğumuzu söyledim». Bir yandan kızıyorum, bir yandan gülmen tuttu : «Turist, diyecektin, dümdüz stepte Alpinizm olur mu ?»

Burada artık kalamayız, mutluluğun sonu geldi. Her şeyimizi kayığa taşıdık, açıldık. Akşam olmadı ama, acele etmemiz gerek. Kolâ sandalın dibine yattı, dışardan bir kişi görünüyoruz. Irtış'ın orta kısmından ayrılmamaya bakarak, kürek çekiyorum.

İlk problemimiz, ekmek satın almaktır. İkincisi ücra yerlerden ayrılarak insanların içine karıştığımıza göre, benim tıraş olmam gerekiyor. Omsk'ta elbiselerimizden birini satmayı, birkaç istasyon ötede trene binmeyi düşünüyoruz.

Akşama bir fener bekçisinin evine geldik, sandaldan inip, eve girdik. İçeride yalnız bir kadın, korktu, heyecanlandı : «Kocamı çağırayım» dedi. Bir yerlere uzaklaştı. Ben arkasından gidiyorum, nereye gittiğini anlamak istiyorum. Fakat evin bulunduğu yandan Jdanok'un telâşlı sesini duyuyorum, beni «Jorj» diye çağırıyor. (Vay kerata, adımın Viktor Aleksandroviç olduğu üzerine anlaşmamış mıydık ?) İki kişi görüyorum, birinin elinde çifte. «Kimlersiniz ?» - «Omsk'lı turistiz; kumanya satın

almak istiyoruz», diyorum. Sonra, şüphelerini dağıtmak için: «Eve girsek olmaz mı? Niye bu kadar düşmanca davranıyorsunuz», diye soruyorum. Yumuşadılar: «Bizde bir şey yok, belki Sovhozda bulursunuz, iki kilometre daha aşağıda», dediler.

Sandalımıza dönüyoruz, yirmi kilometre kadar gidiyoruz. Mehtaplı bir gece. Kıyıya yanaşarak, karaya çıkıyoruz. Işıksız bir ev. Kapısını çalıyoruz. Sahibi bir Kazak. Bize öteberi satan ilk insan: Yarım ekmek, bir çuvalın dörtte biri kadar patates, iğne ve iplik (bu biraz sakıncasız girişimdi). Ustura da sorduk ama, yok, adam köse. İyi kalpli insana ilk rastlayışımızdı. Hızımızı aldık, bu kere balık soruyoruz. Adamın karısı kalktı, iki balıkçık uzatıyor, «Beş akçe» (1) diyor. Bu kadarı tüm umutlarımızı aşıyor, parasız veriyor! Sahiden iyi kalpli insanlar! Balıkları çuvalımıza koyuyorum, kadın onları geri çekiyor. «Beş akçe - beş ruble», diyor, Kazak. Şimdi anladık, almıyoruz, pahalı.

Sabaha kadar yol alıyoruz. Ertesi günü, kaçışımızın on-yedinci günü, sandalı kıyıdaki sazlar arasında gizliyerek, kendimiz de bir ot yığını içinde saklanarak, geçiriyoruz. Onsekizinci ve ondokuzuncu günümüzü de benzer şekilde geçiriyoruz. Her şeyimiz tamam: Su, ateş, et, patates, tuz, kova. Nehirin sağ kıyısı dik yamaç, geride ormanlar. Solumuzda otu bol çayırlık. Gündüzleri çalılar arasında ateş yakıyoruz. Çorbamızı pişiriyoruz, uyuyoruz.

Ne var ki, Omsk'a yaklaşıyoruz, insanlar arasına gireceğiz, bu bakımdan usturasız yapamıyacağım. Makas veya ustura olmadan sakaldan kurtulmanın yolu yok. İstersen kılları teker teker kopar.

Mehtaplı bir gecede önümüzde yüksek bir öyük gördük. Eski, Yermak (2) zamanlarından kalma, karakol görevini yapmış kurgan mı, yoksa? Üzerine çıktık, ay ışığında, kerpiçten yapılı, sırlarla örtülü, terkedilmiş kentin yıkıntılarını gördük. 1930'u izleyen yılların yadigârı olacak... Yananı yakmışlar, kerpiçi yıkmışlar, kimini atın kuyruğuna bağlayarak öldürmüşler... Turistleri uğratmadıkları yerlerden biri...

İki haftadır rahmet yağmadı, fakat geceler serinledi. Yol almak için küreği daha fazla ben çekerdim, Jdanok kayığın kıçında oturur, soğuktan titrerdi. Yirminci gecemizde Jdanok

---

(1) «Beş» kelimesi, Rusça'nın «bez» edadına benzer ki, Türkçeye «sız» son eki ile çevrilir. Beş akçeyi «akçesiz» olarak anlamışlar.

(2) Yermak - Sibirya'yı fethettiği sayılan bir Don Kazağı.

ateş yakmam, sıcak suyla ısınmamız için ısrar ediyor. Onu küreğe oturttum ama, soğuktan titriyor, ateş diyor, başka bir şey demiyor.

Kaçmada onun arkadaşı olan ben, kendisine «yok» diyemezdim. Kendisi vazgeçmeliydi. Fakat o, öteden beri, içinden gelen isteklerin zebunuydu. Kazak'ın çadırında sofradan börek alması veya kümes hayvanlarına karşı aşırı zaafı, bu durumun belirtileriydi.

Titriyordu, ateşte ısınmak istiyordu. Oysa, ırmak boyunca arandığımıza ihtimal veriyorduk. Bugüne kadar gözeticilerimizle göz göze gelmememiz, ancak mutlu bir rastlantıydı. Mehtaplı gecelerde Irtış'ın ortasında görülüp, yakalanmamız akla daha yakındı.

Kıyıda, yüksekçe bir yerde, ışık gördük. Kolâ bu kere ateş yakmaktan vazgeçmiş, girelim, ısınalım diyor. Bu daha tehlikeliydi. Kabul etmemeliydim. Bunca yol almışız, bunca çekmişiz, şimdi hepsi boşa gidecek. Fakat ben ona olumsuz cevap veremiyorum ki, kararından dönmek, ona aitti.

Kandilin ışığında yerde yatan Kazak ve karısı, korku içinde fırladılar. Anlatıyorum : «Adamım hastalandı, ısınmasına izin verin. Biz Buğday Ofis görevlisi, bizi karşı sahilden buraya sandalla geçirdiler», diyorum. Kazak : «Yatın», diyor. Kolâ bir keçe parçası üzerine uzandı, ben de sözde, aynı şeyi yaptım. Kaçtığımız günden beri ilk defa bir çatı altındayız. Fakat beni tedirgin eden çatı bu. Değil uyumak, yatmak bile canım istemiyor. Kendi ayağımızla kapana girmişiz gibi bir duygu var içimde.

İhtiyar iç çamaşırıyla dışarı çıktı (giyinseydi, peşine düşecektim), bir türlü gelmiyor. Perdenin arkasında Kazakça konuşan gençlerin fısıltısını duyuyorum. «Kimsiniz ? Fener bekçisi misiniz ? - «Hayır hayvan yetiştirmede Cumhuriyetimizin birincisi olan Abay Devlet Çiftliğinin ilişkiniyiz», demesin mi ? Hoppala, barınmak için daha kötü yer seçemezdik! Devlet çiftliği demek, hükümet ve polis, demektir. Hele Cumhuriyetin birincisi! Şu halde...

Kolâ'nın elini sıkıyorum, yavaşça : «Ben sandala gidiyorum, çantayla arkamdan gel», diyorum. Bu kere yüksek sesle : «Kumanyamızı kıyıda bırakmamalıydık,» diyorum. Sofaya çıkıyorum - dış kapı kilitli. Durum anlaşıldı. Odaya dönüyorum, Kolâ'yı alârm anlamında çekiyorum, tekrar sofaya dönüyorum. Kapı, ehliyetsiz marangozların elinden çıkma, alttaki tahtalardan biri kısa, diğeri uzun. Aralıktan kolumu uzatıyorum, kapıya payanda olarak konmuş tahta parçasını düşürüyorum.

Dışarı çıkıyorum, çabucak kıyıya iniyorum. Sandal yerinde duruyor. Mehtaplı gecenin aydınlığında arkadaşımı bekliyorum. Fakat o yok! Belâya çattık! Ya kalkacak kadar iradesi yok, sıcak yerde bir dakika fazla kalmak istiyor veya tutuldu. Gidip kurtarmalıyım.

Tekrar yukarıya çıkarken, Jdanok'la beraber, dört kişinin bana doğru geldiğini görüyorum. Yanyana yürüyorlar (acaba arkadaşımı tutuyorlar mı?) «Jora», diye bağırıyor (tekrar Jora), «Buraya gel, hüviyetlerimizi soruyorlar!» Çantamız da elinde değil.

Yanlarına varıyorum. Kazak aksanıyla konuşan yeni gelenlerden biri: «Hüviyetleriniz», diyor. Soğukkanlılıkla: «Ya siz kimsiniz?», diyorum. - «Ben buranın yönetmeni». - «Pekâlâ, iyi yaptınız, daima sorulması gerek, buyurun gidelim, hüviyetler evde kaldı, orası aydınlıktır». Eve girdik.

Çantayı yerden kaldırıyorum, kandile yaklaşıyorum, yapacağım hamleyi hesaplıyorum ve: «Hüviyet kontrolu iyi şey, gereği varsa, sorulacak, sakıncayı hiç bir zaman elden bırakmamak gerek. Bizim Buğday Ofisimizde de bir olay oldu...» diyorum. Çantamın ağzı açık, bir elim kapıda, onlar çevremde. Omuzumla yöneticiye yüklendim, o, ihtiyarla beraber, yere düştü. Genç'in çenesine indirdiğim direkt, ona yetti. Bağrışmalar, çığlıklar arasında, çantayla beraber kapılardan geçiyorum. «Mahmadera!!» Sofadan gelen Kolâ'nın sesini duyuyordum: «Jora tutuldum»; diyor. O, kapının pervazına tutunarak kurtulmaya çalışıyor, bırakmıyorlar, içeri çekiyorlar. Elinden çekiyorum, kurtaramıyorum. O zaman ayağımı pervaza dayadım, var kuvvetimle Jdanok'u çektim. O, başımın üstünden uçarken, ben yere serildim. İki kişi üzerime çullandı, onlardan nasıl kurtulduğumu anlayamadım gitti. Kıymetli çantamız onlarda kaldı. Seke seke kıyıya koşuyorum, arkamdan Rusça bağırıyorlar: «Baltayla vur, baltayla», herhalde korkutmak için olacak, yoksa Kazakça söylerlerdi. Neredeyse yetişecekler, ayağım sürçüyor, az kaldı, düşüyordum. Kolâ sandala yetişti, ona «açıl» diyorum. Dize kadar suya girerek sandalı itiyorum, sonra içine atlıyorum.

İyi ki, silâhları yok. Kazaklar suya girmekten çekiniyorlar, kendi dillerinde bağırışıyorlar. Onlara: «Alçaklar, yakaladınız mı?», diye bağırıyorum.

Kürek ve akıntı yardımıyla ilerliyoruz. Onlar, bağrışarak, kıyıdan koşuyorlar, fakat karşılarına çıkan koy, yollarını kesiyor. Üzerimdeki iki pantolonu da çıkarıyorum (üstüste giydi-

ğim sivil ve denizci takımından) ve sıkıyorum. Tiril tiril titriyorum. Jdanok'a: «Kolâ, iyi ısındık mı?» diye soruyorum. Susuyor.

Bundan böyle nehirden uzaklaşmamız gerekiyor, bizi arayacakları yer, orasıdır. Sabaha karşı karaya çıkıp, oto stopla Omsk'a gideceğiz, zaten yakınlarına gelmişiz.

Tuz ve çakmağımız çantada kaldı. Ya usturayı nerede bulacağız? Kıyıda bir evceğiz ve sandal. Fener bekçisinin kulübesi olabilir. Kapısını çalıyoruz, tok bir erkek sesi: «Kim o?» diye soruyor. «Isınmamıza izin verin, sandalımız devrildi, batmaktan zor kurtulduk». Bir hayli bekledik, sonunda kapı açıldı. Sofanın alaca karanlığında iriyarı bir ihtiyarı görüyoruz, Rustur. İki eliyle başının üstünde tuttuğu baltayı, hiç kuşku yok, ilk girenin kafasına indirecek. «Korkmayın, biz Omsk'tan geliyoruz. Görevle Abay Devlet Çiftliğine gittik, aşağı bölgeye sandalla geçmek istedik, fakat dalyan tarlasına ve sığlığa rastladık. Yanlış manevrayla devrildik». Şüpheci bakışla bizi süzüyor, baltayı indirmiyor. Benim onu görmüşlüğüm var ama, hangi resimde? Masal kahramanı gibi ak pak bir ihtiyar. «Şu halde, Jelezyanka'ya mı gidiyorsunuz?» Ne güzel, gittiğimiz yeri de öğrendik. «Elbette Jelezyanka'ya, fakat cantamızı, içindeki 150 rubleyle nehire düşürdük. Devlet çiftliğinde biraz et satın aldık, fakat şimdi et'in sırası mı? Belki onu bizden alırsınız?» Jdanok, eti getirmek için, sandala döndü. İhtiyar beni içeriye aldı. Odada gaz lâmbası yanıyor, duvarda çifte asılı. «Şimdi hüviyetinizi görelim», diyor. Cesareti elden bırakmamaya çalışarak: «Hüviyetlerimiz hep yanımızda, üst cebimde olduğu için, ıslanmadı bile. Ben Viktor Aleksandroviç Stolyarov, Eyâlet Hayvan Üretme Dairesinin delegesi». Şimdi ,tez elden, inisiyatifin bize geçmesini sağlamak gerekiyordu. «Ya siz kimsiniz? - «Fener bekçisi». - «Adınız, soyadınız?» derken. Kolâ etle geldi, ihtiyar da hüviyetlerimizi bir daha sormadı. Eti alacak kadar parasının olmadığını, fakat bize çay ikram edebileceğini söyledi.

Bir saat kadar yanında kaldık. Çalı çırpı üzerinde ısıttığı çay, ekmek ve hattâ biraz domuz yağı verdi. Irtış'taki seyir koridorunu, sandalımızı kaça aldığımızı, nerede satabileceğimizi konuştuk. Daha fazla kendisi konuştu. Bakışı, her şeyi anlayan, iyiliğimizi isteyen bir ihtiyarın bakışıydı. Sanırım, durumumuzu anlamıştı. Kendisine açılmak isteği bile doğdu içimde, olgun adamdı. Fakat bize faydası olmayacaktı, bir ustrasının olmadığını halinden anlıyordum, saçı sakalına karışmıştı. Kaldı ki, durumumuzu bilmekle, suçumuza katılmış sayılacaktı «Haberi olmak, ihbar etmemek» suçunu işlemiş olacaktı.

Biz kendisine dana etimizden verdik, o bize kibrit hediye etti, kıyıya kadar geçirdi ve nehirin hangi tarafını izleyeceğimizi anlattı. Açıldık, bu gece içinde olabildiği kadar uzağa gitmek için, küreğe asıldık. Bizi yakaladıkları yer, sağ kıyı idi. Bu bakımdan ırmağın sol yanı bize daha selâmetli görünüyordu, onu izliyorduk. Mehtaplı ve açık havada, sağda, ormanın bulunduğu kıyıyı izleyerek aşağıya inen bir sandal görüyoruz. Biz ondan daha yolluyuz.

Bizi yakalamak için çıkarılan posta olmasın?... Küstahça davranışın bize yarar sağlayacağını düşünerek, küreklere asıldım, öbür sandala yaklaştım, seslendim: «Nereye hemşehri?» - «Omsk'a». - «Ya nereden geliyorsun?» - «Pavlodar'dan». - «Niye bu kadar uzaktan?. - Temelli geliyorum, evi naklediyorum».

Sesi, bir polis şefinin sesi olamaz, basit, işlenmemiş. Cevaplarım geciktirmeden yetiştiriyor, konuşmaktan hoşlandığı belli. Karısı sandalın içinde uyuyor, kendisi kürek çekerek, vakit geçiriyor. Bakıyorum, sandal değil, ev eşyası ve çıkınlarla doldurulmuş kağnı adeta.

Kafamı işletiyorum. Nehir üzerinde geçirilen son gecenin son saatlerinde, böylesine bir rastlantı! Göç ettiklerine göre, her şeyleri yanında, nüfus kâğıtları, para, kumanya, giysi ve hattâ ustura. Kendilerini arayan da çıkmaz. O yalnızdır, karısını hesaba katmıyoruz, biz iki kişi. Ben onun hüviyetiyle, Kolâ', kılık değiştirerek, karısının hüviyetiyle seyahat edebiliriz. Kolâ ufak tefek, köse, uygun şekilde giyindiği takdirde, niçin olmasın? Bize yolcu görünümünü kazandıracak bavul, haliyle, onlarda bulunur. Rastlayacağımız ilk şoför, bizi bu sabah Omsk'a götürebilir.

Rusya'nın nehirlerinde hiç soygun yapılmadı mı? Umutsuz durumdan bizi kurtaracak başka ne ola? İzimizi nehirde belli ettikten sonra, karşımıza çıkan, son şansımız değil de, nedir? Zavallının tüm varlığını elinden almağa gönlüm razı değil ama, bize acıyan hiç çıktı mı? Çıkacak mı?

Jdanok'la aynı şeyi düşünüyoruz, aynı fikir yıldırım hızıyla kafamızdan geçti. Yavaşça: «Hım?» diyorum, o kadar. Cevabı: «Mahmadera».

Gitgide yaklaşıyorum, kayıklarını dik yamaça karanlık ormana doğru sürmeye çalışıyorum, acele de ediyorum, işimizi dönemeçten önce bitirmemiz gerek: Dönemeçten sonra ormanın bulunup bulunmadığını bilmiyoruz ki. Sesimin tonunu değiştirerek:

«Dikkat! Bizler İç Bakanlığın özel operatif grubu, karaya yanaşın evraklarınızı inceleyeceğiz», diyorum.

Öbürü kürekleri bıraktı, bilmem şaşkınlıktan mı veya bizlerin soyguncu olmayıp, polis olduğumuzu öğrenmenin verdiği sevinçten miş?

— Buyurun, burada, nehir üzerinde de bakabilirsiniz.

— Karada dedik ya, yanaş, hem de kımılda!

Yanaştık. Sandallarımız yanyana. Biz karaya atladık, o, çıkınlar içinden zor çıktı, topallıyor. Karısı uyandı: «Daha uzak mı?» Delikanlı nüfusunu uzatıyor. «Ya asker vesikası?» - «Ben harp malûluyum, işte orada yazıyor». Bakıyorum, sandallarının burnunda maden pırıltısı: Balta, Kolâ'ya işaret ediyorum, kaldır diyorum. Kolâ yekten sekti, baltayı sapından yakaladı. Kadın bir şeyler hissetti, bağırmaya başladı. «Kes, ne biçim ses bu? Biz kaçakları, canileri arıyoruz, balta da bir silâhtır», diyorum. Az sakinleştiler.

Kolâ'ya emir veriyorum:

— Teğmen! Karakolumuza kadar gidin. Yüzbaşı Vorobyev orada olmalıdır!

(Rütbe de, isim de kendiliğinden aklıma geldi: Dostumuz yüzbaşı Vorobyev, Ekibastuz'un cezalılar barakasında kalmıştı).

Kolâ anladı: Yukarıya çıkmak, birilerinin orada bulunup bulunmadığını anlamak gerekiyordu: Yapacağımıza tanık istemiyorduk. Jdanok yukarıya çıkınca, adamı sorguya çekiyorum, durumunu anlamaya çalışıyorum. Tutuklu yaltaklanarak, kibrit çakıyor, ben nüfusunu ve notları okuyorum. Yaşı da uygun, henüz kırkı bulmamıştı. Nehir fenercisi olarak çalışmış. Evi ve ineği satmış (tüm paraları da elbette beraberinde götürüyor). Mutluluk aramaya gidiyorlar. Gündüz yolculuğuyla yetinmemişler, geceden de yararlanmak istemişler.

Çok büyük, yaman bir rastlantı. Önemli olan, kimse tarafından aranmayacaklarıdır. Fakat bizim istediğimiz ne? Hayatları mı? Hayır, bugüne kadar insan öldürmedim, öldürmek de istemem. Bana işkence çektiren sorgu yargıcı veya emniyet görevlisini - evet, fakat basit, çalışan kişilere elim kalkmaz ki. Paralarını mı alalım? Yalnız pek azını, Moskova'ya kadar bizi götürecek iki bilet ve yolluk bedelini. Eşyalarından da öteberisini, bu onları iflâsa götürmez. Ya evraklarını ve sandallarını almazsak, bizi haber vermemelerini rica etsek? Güvenilmez. Sonra, hüviyetsiz biz n'apacağız?

Fakat evraklarını aldığımız zaman, onlar için tek çözüm olarak, bizi ihbar etmeleri kalıyor. Bunu yapmamaları için, bağlanmaları gerekiyor. Bize yalnız 2-3 gün kazandıracaklar.

Şu halde?

Kolâ döndü, her şeyin yolunda olduğunun işaretini verdi. Benden «mahdera»yı bekliyor. N'apalım?

Ekibastuz'un köleliği gözümde canlanıyor. Oraya dönmek mi?... Acaba, hakkımız değil mi?...

Derken, çok ufak ve yumuşak bir şeyin ayağıma dokunduğunu hissettim. Eğildim, baktım - minicik kedi yavrusu. Sandaldan çıkmış, kuyruğunu havaya dikmiş, ayağıma sürtünüyor.

Kafamdakini bilmiyor, olmalıdır.

Kedinin dokunmasıyla irade yitimine uğradığımı anladım. Yirmi günlük girginlikten sonra ani bir boşanma. Kolâ bana dese de, demese de, ne hayatlarını, ve ne de alın teriyle kazanılmış paralarını alacak durumdaydım.

Sertliği elden bırakmayarak:

— Burada bekleyin, şimdi döneriz, durumunuzu anlayacağız, dedim onlara.

Evrakları elimde, Kolâ ile birlikte yukarıya çıkıyoruz. Düşündüklerimi arkadaşıma anlatıyorum.

Susuyor, benimle aynı fikirde değil, fakat susuyor.

Dünya şöylesine kuruludur: Onlar, diledikleriden özgürlüğü alırlar, vicdanları bir an için dahi duraksamaz. Bizler ise, doğal özgürlüğümüzü geri istediğimizde, onu hayatımızla ve önümüze çıkanların hayatlarıyla ödemeliyiz.

Onlar sakınca tanımazlar, her şeyi yapabilirler. Biz değil, ama. Bundan ötürü onlar bizden güçlü. Aramızda anlaşamadan sandala dönüyoruz. Topal yanında duruyor, kadın yok. «Karın nerede?» - «Korktu, ormana kaçtı».

— Evraklarınızı alın, yolunuza devam edebilirsiniz.

Teşekkür ediyor, ormana dönerek:

— Marya! Geri gel! Adamlar iyi çıktı. Gidelim, diyorlar.

Açılıyoruz, hızlı kürek çekiyorum. Topal işçi zavallısının hatırına geldi, arkamızdan bağırıyor:

— «Şef yoldaş! Dün iki kişi gördük, tam haydutlara benziyorlardı, bileydik tutardık, alçakları.» Kolâ soruyor:

— Bunlara çok mu acıdın?

Susuyorum.

Bu geceden başlayarak, hani şu ısınma girişiminde veya kedi yavrusu olayından sonra, tüm işlerimizde terslik görüldü. Aklımız mı çelimlendi? Kendimize olan güven mi sarsıldı? Tuttuğumuzu koparmadaki beceriklilik veya dayanışarak karar ver-

me yetimiz mi yok oldu? Omsk'ın dolaylarına gelmişken, hata yapmaya başladık, fikir ayrılıklarına düştük. Bu duruma düşen kaçak, uzağa kaçamaz.

Sabaha karşı sandalı bıraktık. Günümüzü bir ot yığını içinde geçirdik ama, rahat değildik. Karanlık çöküyordu. karnımız acıktı. Et haşlamasını yapmalıydık ama, geri çekilirken, kovamızı ekmişiz. Kızartmaya karar kıldık. Traktörcü koltuğu bulundu, tava görevini yapacaktı. Patatesi külde pişirecektik.

Gündüzlediğimiz ot yığınının yakınında, biçicilerden kalma yüksekçe bir şalaş duruyordu. Bulunduğum durum ve düşünüş havasında, ateşi şalaş içinde yakmayı doğru buldum: Hiç bir yönden görülmeyecekti. Kolâ yemek istemiyor, gidelim, diyor. Anlaşamıyoruz.

Ateşı şalaş içinde yaktım ama, fazla kuru ot kullandığımdan, şalaş da tutuştu. Kendimi içinden zor kurtardım. Oysa ateş uyuduğumuz ot yığınına da sıçradı, o da yanıyor. Bizi istirahat ettiren, güzel kokulu ota bu kere acıdım, onu sağa sola savurmaya, üstünde yuvarlanmaya başladım, ki ateş ileriye sıçramasın. Kolâ küskün, bir kenarda oturuyor ve yardım etmiyor.

B ı r a k t ı ğ ı m i z e bakın! Gökyüzünü aydınlatıcı iz! Kaç kilometreden görülür! Bu iz'in s a b o t a j olması da caba! Kaçma için bize verilecek ceza, 35 yıldır, ki nasılsa öteden çekiyoruz. Kolhoz'a ait ota karşı yapılan sabotajın cezası, isterlerse, en yüksek ceza - ölüm cezası da olabilir

Yapılan her yanlışın daha başka yanlışlara gebe olması durumu, çok önemliydi. Kendimize olan güven duygusu azalıyordu, içine düştüğümüz durumları doğru değerlendiremiyorduk.

Şalaş yandı ama, patates pişti. Tuz yerine kül kullandık.

Gece yürüyüşümüzde büyük bir köyü arkadan dolaşma zorunluğu çıktı. Yolda giderken, bir kürek bulduk, ne olur ne olmaz diye, yanımıza aldık. Irtış'a yaklaşmak isterken, bir koya rastladık. Bir kere daha dolaşmak mı? Acı geldi, bir çaresini aradık, sandal bulduk. Kürekleri yok ama, bizim var. Koyu aştık. Küreğimizi bu kere arkama bağladım, sapı, çiftenin namlusuna benziyor, karanlıkta avcı sanacaklar.

Birine rastladık. O, «Petro!» diye sesleniyor. - «Değil Petro, benzettin», diyorum.

Bütün gece yürüdük, gündüz uykumuzu yine bir ot yığınında aldık. Vapurun düdük sesiyle uyandık. İskele yakın, kamyonlarla karpuz taşındığını görüyoruz. Omsk yakın, ama ne yakın! Tıraşın ve para bulmanın zamanı geldi.

Kolâ ciğerimi yiyor: «Şimdi mahvolduk. Öbürlere acımak

için kaçışa kalkmadık ya. Bizim kaderimiz söz konusu iken, sen onlara acıdın, şimdi işimiz bitiktir», diyor.

Haklıdır. Anlamsız geliyor insana şimdi: Para da, ustura da, elimizde iken, almamışız. Bunca yıl kaçmayı düşünmek, plânlamak, bunca kurnazlıkla dikenlinin altından sürünmek, şarjörün üzerinde boşalmasını beklemek, altı gün susuzluk çekmek, iki haftada çölü geçmek ve - elinde olanı yanına almamak! Tıraşsız suratla Omsk'a nasıl gireyim? Omsk'tan ileriye, hangi parayla gidelim?...

Ot yığınında geçirilen bir gün daha. Haliyle, uyuyamıyoruz. Akşam üstü saat beş sularında Jdanok: «Gidelim, gün aydınlığında çevreyi kolaçan edelim», diyor. Ben: «Asla!» - «Bir ay oluyor, yoldayız, gereğinden fazla garantili gitmek istiyorsun! İşte çıkıyorum, yalnız gideceğim», diyor. Tehdit savuruyorum, yaparsa, onu da bıçaklayacağımı söylüyorum. Korkutmak, vazgeçirtmek için, elbette, kala kala onu mı haklıyacağımı?

Sustu, yatıyor. Derken, yığınımızdan çıktı, yürüyüverdi. N'apayım? Ayrılış böylesine mi olsun? Ben de yığından iniyorum, arkasından geliyorum. Gün aydınlığında, Irtış'a paralel olan yoldan dobra dobra yürüyoruz. Bir ot yığınının arkasında brifinge oturup, karanlığa kadar rastlayacağımız kimseyi bırakmamayı kararlaştırıyoruz. Yoksa, bizi ihbar edeceği muhakkak. Yolun açık olup olmadığını anlamak için, yığının arkasından fırlayan Jdanok, bir delikanlıya görünüyor. Onu çağırmak gerekti. Şimdi «Bana bak dostum, derdimiz var, birer sigara yakalım». - «Nedir derdiniz?» - «Kayınbiraderle birlikte sandalla izne çıktık, geceleyin sandalı kaçırdık. Ben Omsk'luyum, o Pavlodar gemi tamir atölyesinde tesfiyeci, eşyamız sandalla beraber kayboldu, karaya çıkardıklarımızla kaldık. Ya sen kimsin?» «Ben fener bekçisi» - «Sandalımızı görmedin mi?» - «Hayır, görmedim» - «Kulüben nerede?» - «İşte orada», diyor. Bir ceviz evceğiz gösteriyor. «Sana uğrayalım, etimizi pişirelim, bir de tıraş olalım».

Gördüğümüz ev, başka komşu bekçinin eviymiş, bizimkinin ise, 300 metre kadar ötede. Yalnız kalamıyoruz, komşu da geliyor, bisikletle, çiftesi de yanında. Sakalıma yan bakıyor, Omsk'taki hayat hakkında sorular soruyor. Bir kürek hükümlüsü olan ben, özgürlükteki durum hakkında kendisine bilgi vereceğim! Gelişigüzel cevaplar yetiştiriyorum, genel olarak hayat şartlarından şikâyet ediyorum, bu nasılsa tutacaktır. O yüzünü ekşitiyor, itiraz ediyor, meğer partili. Kolâ çorba pişiriyor, kuvvetli yemeğe ihtiyacımız var; Omsk'a kadar belki de sonuncu olacak.

•

Karanlığın çökmesini beklerken, sıkıntılı saatler geçiriyoruz: Her iki adamı, o zamana kadar yanımızda alakoymamız gerekiyor. Ya bir üçüncü gelirse? Şimdi ikisi de gitmeye, fenerlerini yakmaya hazırlanıyorlar. Yardım edelim, diyoruz. Partili yardım kabul etmiyor, yalnız iki fener yakacağını, sonra köyündeki eve çalı götüreceğini, bir daha buraya uğrayacağını söylüyor. Kolâ'ya partiliyi göz hapsinde tutmasını, aksilik olursa, fundalığa kaçmasını işaretle anlatıyorum, buluşacağımız yeri gösteriyorum. Kendim, delikanlıyla gidiyorum. Sandaldan dışarısını kolaçan ediyorum, uzaklıklar hakkında delikanlıdan bilgi alıyorum. Komşuyla aynı zamanda dönüyoruz. Rahatladık, bizi gammazlıyacak kadar vakti yoktu. Çalı yüklü arabasıyla geldi, gitmiyor. Kolâ'nın pişirdiği çorbadan tattı, fakat kalkmak bilmiyor. N'apacağım şimdi? İkisini de bastırmak mı? Birisini bodruma kapatmak, öbürünü yatağa bağlamak?... İkisinde de hüviyet var, birinde bisiklet ve tüfek. Bir kaçağın hayatı işte böylesine geçer: Seni misafir etmeleri yetmiyor, zor kullanarak alacakların da var...

Derken, ıskarmoz gıcırtısı: Sandalla üç kişi daha geldi. Etti mi ikiye karşı beş? Ev sahibimiz çıkıyor, hemencecik gaz tenekelerini almaya dönüyor: «Çavuş gazyağı getirdi, bugün Pazar, kendisinin gelmesi ilginç», diyor.

Pazar! Tekdüzen içinde geçen günleri saymışız ama, bir birinden ayırdetmemişiz! Kaçışın üçüncü haftasını tamamlamışız, meğer. Acaba, kampta neler oluyor? İt sürüsü bizi yakalamaktan umut kesti mi, yoksa? Arabayla gideydik, çoktandır Akrusya veya Karelya'da iş tutmuş, yerleşmiştik. Nüfus da edinirdik. Şansın yardımıyla daha da batıya geçebilirdik... Üç hafta sonra teslim olmak, yazık değil mi?

«Ne dersin, Kolâ, kursağı şişirdik, barsakları da keyfince işletelim mi?» diyerek evden çıkıyor, çalılar arasında saklanıyoruz ve adamları gözetliyoruz: Ev sahibi gaz bidonlarını sandaldan alıyor, partili komşu yanlarına yaklaşıyor. Aralarında konuştuklarını duymuyoruz.

Gittiler. Fenercilerin başbaşa vererek, hakkımda konuşmamaları için, arkadaşımı eve yolluyorum, kendim ev sahibinin sandalına gidiyorum. Zincir ses çıkarmasın diye, onu bağlı olduğu kazığı ile beraber topraktan çekiyorum. Zamanı hesaplıyorum, Fenercibaşı bizi gammazlamaya gittiyse, köye kadar olan 7 kilometreyi olsa olsa 40 dakikada alır. Köyde asker varsa, onların arabayla buraya gelmesi, bir 15 dakika daha alır.

Eve giriyorum, komşu orada, bir türlü gitmiyor, lâfla biz-

leri oyalıyor. Bu durumda ikisini de «bastırmamız» gerek. Karar vermeden, Kolâ ile konuşmalıyım. «Kolâ, uykuya yatmadan önce, yıkanalım mı?». Evden çıkar çıkmaz, kulağımıza ayak patırtısı geliyor. Eğiliyoruz, ay'ın henüz aydınlatmadığı, fakat ışıyan gökün fonu üzerinde, çalılığı kuşatmak için koşuşan askerleri görüyoruz.

Fısıltıyla: «sandala doğru» komutunu veriyorum, olan hızımla koşuyorum, yamaçtan yuvarlanıyorum, kendimi yayığın başında buluyorum. İnsan hayatının saniyelerle ölçüldüğü anda - Kolâ yok! Acaba, ne oldu? Bırakamıyorum ki.

Sonunda, doğru üzerime koşan birini görüyorum. «Kolâ, sen misin» Yakından açılan ateşle cevabını alıyorum. Kollarımı öne açarak kayığa havadan atlıyorum. Yukarıdan otomatik silâhtan ateş ediliyor, şarjörler birbiri ardından boşalıyor. «Birinin işini bitirdik» diye bağırıyorlar, üzerime eğiliyorlar, «yaralandın mı?» diye, soruyorlar. İnliyorum. Beni kayıktan alıp götürüyorlar. Topallıyorum (kendini yaralı göstermek - daha az dayak yemenin bir yoludur). Karanlıktan yararlanarak, üzerimdeki iki bıçağı çalılara atıyorum.

Yukarı çıktık, kırmızı apoletliler soyadımı soruyorlar. «Stolyarov». (Kendi adımı söylemeye dilim varmıyor, hürriyetin sonudur o, oysa ufak bir umudum daha var). Yüzümü tokatlıyorlar: «Soyadın?» - «Stolyarov». İzbeye sokup bele kadar soyuyorlar, ellerimi elektrik teliyle arkamda bağlıyorlar. Tel bileklerimi kesiyor, süngüleri karnıma dayalı. Birinin ucundan kanım akıyor. Beni yakalayan Jandarma üsteğmeni Sabotajnikov emniyeti açık Lagant tabancasını yüzüme dayıyor: «Soyadın?» diye, soruyor. Direnmenin anlamı kalmadı, söylüyorum. «Obürü nerede?» Lagantı sallıyor, süngü uçları daha derine batıyor. «Öbürü nerede?» - «Beraberdik, ölmüş olacak» diyorum. Kolâ hesabına seviniyorum.

Kazak olan, mavi şeritli, operasyon yöneticisi geldi. Beni karyolaya itti, düzenli hareketlerle, sağ ve sol elleriyle, beni tokatlamaya başladı. Bir sağ, bir sol, adam yüzüyor sanki. Her vuruştan sonra başım duvara çarpıyor. «Silâh nerede?» - «Hangi silâh?» - «Tüfeğiniz vardı, görenler oldu». Gece rastladığımız avcı bizi satmış olacak... - «Tüfek değil, kürekti!» İnanmıyor, hep vuruyor. Derken, rahatladım - kendimden geçmişim. Ayıldığımda: «Bana bak, bizden yaralanan olursa, gebertiriz seni!» diyorlar.

(Sezmiş olacaklar - Kolâ sahiden bir tüfeğe sahip çıkmış! Sonradan anlaşıldı: Ben kendisine «sandala koş» dediğim za-

man, o ters yöne kaçmış, fundalıkta saklanmış. Anlamadım diyorsa da, değil, o hep ayrılmak istiyordu, ondan olacak. Bisikletin durduğu yeri de bellemişti. Atışların geldiği yerden, kıyıdan uzaklaşmaya çalışmış, çalılık içinde sürünerek, geldiğimiz yolu tersine yürümüş. Artık karanlık da çökmüştü. Kolâ ayağa kalkmış, koşmuş, koşmuş ve ağlamış: Beni öldürdüklerini sanmış. Komşu fenercinin evine gelince, ayağıyla camı indirmiş, duvardaki tüfeği ve fişekleri bulmuş, silâhı doldurmuş. Anlattığına göre, ilk düşüncesi, öcümü almaktı. Fakat sonra caymış, bisikleti bulmuş, baltayla kapıyı içten yarmış, torbasına tuz doldurmuş (şaşkınlıktan en önemli olarak gördüğü madde), sonra açıktan açığa kasabadan, askerlerin yanından bisikletle geçmiş. Askerler oralı bile olmamışlar.

Bana gelince, ayağım kolum bağlı olarak bir at arabasına kondum, üzerime iki asker oturtularak, iki kilometre ötede bulunan devlet çiftliğine götürüldüm.

Burasının telefonu vardı. Fenercibaşıyla aynı sandalda bulunan orman bekçisi, kırmızı apoletlileri işte bu telefonla çağırmış, tez gelmelerini onunla sağlamıştı. Düşünemediğim bir ihtimaldi.

Bir tutuklu hayatı için tipik, fakat anlatılması hoş olmayan bir sahnede, aynı orman bekçisi başka bir rol aldı: Küçük ihtiyacım oldu, ellerim arkaya bağlı olduğundan, birinin gerçek yardımına ihtiyacım vardı. Otomatik silâh kullananların aşağılanmaları gerekiyordu, ormancıya benimle beraber çıkmasını emrettiler. Adam, bana yardım ederken, ihanetinden ötürü özür diledi, «Görevim bu, başka türlü yapamazdım,» dedi.

Cevap vermedim. Doğru mu yaptı, yanlış mı yaptı, yargıyı verecek kim? Görevlisi de, görevsizi de bize ihanet eder, gammazlarlardı. Yolculuğumuzda, ak saçlı, yeleli ihtiyar dışında, hepsi bu yola saptılar.

Caddeye bakan evde, bele kadar çıplak, el ayak bağlı oturuyorum. Çok susadım, su vermiyorlar. Kırmızı apoletliler canavar gibi, dipçiği üzerime indirmek için fırsat kolluyorlar. Fakat bu kalabalık içinde öldürmekten çekinirler. tanıksız kalmaları halinde onu yaparlar. (Kızgınlıklarının sebebi meydanda: Günlerce ve dizi halinde suda, sazlar arasında dolaşmak, konservelerle yetinmek, sıcak yemekten yoksun kalmak, hoş olmasa gerek.)

Bütün aile izbede toplandı. Küçük çocuklar bana ilgiyle bakıyorlar, fakat yaklaşmaya korkuyorlar. Jandarma teğmeni ev sahibiyle votka içiyor, başarısından ve alacağı ikramiyeden memnun görünüyor. «Bunun kim olduğunu bilir misiniz? - diye

övünüyor - Ünlü Amerikan casusu, albay ve haydut. Amerikan elçiliğine kaçıyordu. Arkadaşıyla yolda insan öldürdüler, etini yediler.»

Söylediğine belki kendisi de inanıyor. Bizim gibisini yakalamak, vatandaşların yardımını sağlamak için, İçişleri Bakanlığının yaydığı söylentilerdendi. Silâhın, eğemenliğin, hareketliliğin sağladığı üstünlük onlara az geliyor, karacılıktan (bühtandan) da yararlanmak istiyorlar.

(Bunlar olurken, Kolâ, omuzunda çifte, bisikletle izbemizin yanından geçmiş, ışıklı odayı, girişteki sigara içen, gürültü eden askerleri, yarı çıplak olarak, pencere önünde duran beni görmüş. Durmamış, Omsk yönünde pedalleri çevirmeye devam etmiş. Benim yakalandığım yerde ise askerler sabaha kadar pusu yatacak, sabahleyin fundalığı tarayacaklar. Komşu fenerciden çalınan bisiklet ve tüfekten henüz kimsenin haberi yok, sahibi de her halde olayın heyecanına doymamış, dumanlı kafayla, övünerek, içindeki kendi rolünü anlatıyor olmalıdır.)

O yörede görülmemiş başarının sarhoşluğuyla başı dönen jandarma üsteğmeni, köye götürülmem için emir veriyor. Yeniden at arabasına atılıyorum, köy sovyetinin hapisanesine konuyorum. Otomatik silâhlı iki asker koridorda, iki asker pencere önünde! Amerikalı casus albayına yaraşır dekor! Ellerimi çözdüler, fakat odanın ortasında, yerde yatmam için emir verdiler. Duvarlara yaklaşmak yasak! Bir Ekim gecesini, bele kadar çıplak, yerde geçirdim.

Sabah yüzbaşı geliyor, gözleriyle beni adeta delmek istiyor. Denizci ceketimi bana atıyor (öbür eşyamı votkaya çevirmişler zâhir), yaklaşıyor ve sesini alçaltarak, kapıya bakarak, acaip bir soru soruyor:

— Beni nereden tanırsın?

— Sizi tanımam ki.

— Şu halde, aramayı idare edenin yüzbaşı Vorobyev olduğunu nasıl öğrendin? Seni alçak, beni ne duruma soktuğunu bir bilsen!

Adı - Vorobyev! Yüzbaşıdır! Kendimizi polis olarak tanıttığımız gece, ağzımdan çıkan, onun adı ve rütbesi. Kendisine acıdığım adam, inceden inceye hepsini anlatmış, bizi gammazlamıştı. Bu yüzden yüzbaşının başı belâda. Takipçilerin başı kaçanlarla bir ilişki kurduysa, 3 hafta içinde bulunmamalarına şaşmamak gerek!

Bir sürü subay daha geliyor, Vorobyev'i benden soruyorlar. Bir rastlantı olduğunu kendilerine söylüyorum.

Ellerimi tekrar telle bağladılar, fotin bağlarını çıkardılar, yirmi kadar otomatik silâhlı muhafızın eşliğinde gündüzün köyde dolaştırdılar. Tüm köy halkı toplandı, kadınlar başlarını sallıyor, çocuklar arkamızdan koşuşuyor, bağrışıyorlar:

— Haydut! Kurşuna dizilmeye götürülüyor!

Teller bileğimi kesiyor, adım attıkça, ayakkabılar düşüyor, fakat ben, başım dik, çalımla yürüyorum, halkın yüzüne açık ve gururla bakıyorum, dürüst insan olduğumu görsünler, istiyorum.

Gösteriş için yürüttüler, kadınlar ve çocuklar görsünler di ye (efsanesi daha 20 yıl süreyle anlatılacak). Köyün kenarına geldiğimizde, beni bir kamyonun çıplak, derme çatma kasasına soktular. Şoför kabinasının bulunduğu tarafa, hepsi otomatik silâhlı, beş gözetici oturdu.

Kamptan ayrılmışız, bunca kilometre yürümüşüz, her birine ayrı ayrı sevinmişiz ve şimdi, aynı kilometreleri tersine alıyoruz! Kestirmeden gitmediğimiz için, sayısı 500'ü buluyor. Ellerim arkada, kelepçe içinde, olabildiği kadar sıkılmış. Yüzünü koruyamıyorum. İnsan gibi değil, kütük gibi yatırılmışım. Bize yakıştırılan ceza budur.

Yol bozulmuş, kasisli. Her kasiste başım ve yüzüm bozuk kasa tahtasına çarpıyor, kıymıklarla doluyor. Ellerimle korunamıyorum, onlar başlı başına ızdırap kaynağı: Her sallanışta, destere imiş gibi, kelepçe bileğime batıyor. Diz üzerinde kenara yaklaşmak, arkamı ona vererek, oturmak istiyorum - boşa gayret. İlk sallanışta kasa içinde yuvarlanıyorum, hedefe varamıyorum. Her zıplamada, tahtadan gelen darbe, işkembelerimi koparacak kadardı. Sırtüstü yatamıyorum, bileğim kopacak Yan yatıyorum - kötü. Yüzükoyun - ondan beter. Boynumu bükerek başımı havada tutmaya çalışıyorum, fakat boyun yoruluyor, baş düşüyor, yüz tahtaya vuruyor.

Beş gözeticinin anlamsız bakışları üzerimde.

Bu yolculuk, ruhi eğitimlerinin bir parçasıdır.

Şoför mahallinde yolculuk eden teğmen Yakovlev, durmalarda kamyon içine göz atar, sırıtırdı: «Nasıl, daha kaçmadın mı?» derdi. İhtiyacımı görmek için izin istediğimde, kahkahayı basarak: «İzin veriyoruz, pantolonun içine yap», diyordu. Kelepçelerin çözülmesini rica ettiğimde yine gülüyor: «Dikenliyi altından geçtiğin yerin nöbetçisine düşseydin, çoktan ölmüştün», cevabını veriyor.

Bir gün önce sevinçliydim: Dövülmesine dövüldüm ama, hakkım bundan fazlasıdır, diye düşünüyordum. Bugün anladım:

Yumruk yormaya ne gerek, kamyon kasası yumruğu aratmaz ki!... Tüm vücudumda ağrımayan, hırpalanmayan yer kalmadı. Bileklerim testereyle kesiliyor, başım çatlıyor, yüzümde kıymık batmayan, derisi sıyrılmayan nokta kalmadı (*).

Yolculuğumuz hemen hemen 24 saat sürdü.

Ne zaman ki kamyon kasasıyla savaşmaktan vazgeçtim, artık büsbütün duygusuzlanarak, başımın tahtaya çarpmasına kulak kasmamaya başladım, muhafızlardan biri dayanamadı, başımın altına çuval koydu, belli ettirmeden kelepçelerimi gevşetti, üzerime eğilerek, fısıltıyla: «Dayan az kaldı», dedi. (Delikanlı, acaba, kimden esinlendi? Kimin tarafından eğitildi? Besbelli ki Maksim Gorkiy veya bölüğünün siyasi eğitmeni tarafından değil).

Ekibastuz'a geldik. Asker kamyonu sarıyor. «Çık!» Kalkamıyorum.

(Kalkabilseydim, başarının verdirdiği sevinçle, iki asker dizisi arasından g e ç i r i l m e m, kaçınılmaz bir ihtimaldi). Kasanın kapağını açtılar, çekip beni yere attılar. Gardiyanlar da toplandı, görülüp alaya alınmamın sırasıydı. Birinin bağırışını duyuyorum: «Seni, s a l d ı r g a n, seni».

Ana kapıdan geçirdiler, hapisaneye götürdüler. Tekli hücreye değil, koğuşa soktular, ki özgürlüğün amatörlerine ibret olayım.

Koğuştakiler beni özenle üst ranzaya yerleştirdiler. Fakat, sabah ekmek dağıtımına kadar ikram edecek bir şeyleri yoktu.

Kolâ, o gece Omsk'a doğru yol almış. Otoların farlarını gördükçe, bisikletiyle stepe saparmış, yere yatarmış. Ayrı duran bir eve rastlamış, kümesi bulmuş ve kaçışta hep hayâl ettiği tavuklardan üç tanesinin boynunu burarak öldürmüş, çantasına atmış. Obürlerin gıdgıdağı üzerine kaçmış.

Büyük yanlışlıklara düştükten sonra, başımıza dolanan kararsızlık hali, yakalanışımdan sonra, Kolâ'yı büsbütün etkisi altına almıştı. Kolay duygulanan, dengeyi kaybeden arkadaşım, kendisini umutsuzluğa kaptırmış, n'apacağını pek bilememişti. Çok basit bir şeyi düşünememiş: Bisiklet ve tüfeğin kayboluşu şimdiye kadar anlaşılmış olacağından, onlardan bir an önce kur-

(*) Tenno - hemofildi. Kolay pıhtılaşmayan kanı, ufak bir yarayla, vücudundan boşalabilirdi. Buna rağmen kaçışın rizikosuna girerdi.

tulmak gerekiyordu. Şu ana kadar kendisini maskeleyen eşya, bundan böyle tanınmasına yarayacaktı. Madde iki: Omsk kentine girişi, şoseden ve bu yönden olmamalıydı, şimdi: Kenti geriden dolanacak, giriş öbür uçtan yapılacaktı. Tüfek ve bisikleti hemen paraya çevirmeliydi. Oysa, yarım gününü nehir kenarındaki fundalıkta geçiren Jdanok, akşamı beklemeden, kıyıdaki patikalardan bisikletle gitmişti. Bölge radyosu eşkâlini bildirmiş olabilirdi. Avrupa Rusyasında yapılmazsa da, Sibirya'da bir sakıncası yoktu.

Bir ev görüyor, duruyor, içine giriyor. Ev sahipleri ihtiyar bir kadın ve 30 yaşlarındaki kızı. Evlerinde radyo çalıyor, büyük bir rastlantıyla, radyodaki ses:

Vahşi hayvanların kullandığı dar patikalardan
Sahalin'den kaçtı serseri...

şarkısını söylüyor.

Kolâ yumuşuyor, gözlerinden yaş boşalıyor. Kadınlar: «Derdin ne?» diye soruyorlar. Bu ilgi karşısında, Kolâ, hıçkıra hıçkıra ağlamaya başlamış. Anne, kız kendisini avutmaya çalışıyorlar. Kolâ anlatıyor: «Hayatta yalnız kaldım» ihtiyar, şaka ile karışık ciddiyetle: «Evlensene, benim kızım da bekâr», diyor. Kolâ büsbütün yumuşamış, yan gözle gelini süzüyor. Öbürü işi ticarete dökmüş, «Votka alacak kadar paran var mı?» diyor. Ceplerini karıştıran dostum, son rublelerini sayıyor, paranın çıkmadığını görüyor. «Üst tarafını sonra tamamlarım» diyerek, kızı votka almaya yolluyor. Çaldığı tavukları hatırlayan Kolâ: «Az kaldı unutuyordum, yolda giderken keklik avladım, sen onları pişir, bir bayram sofrası kur, kayınvalide», diyor. Kadın kuşları eline alınca, «Yahu, bunlar keklik değil, tavuk», demiş. «Çiftemi ateşlerken, karanlıkta seçememiş olabilirim» - «Kabul, fakat boyunları niye burkulu?...»

Kola kadından sigara sarmak için tütün rica etmiş. Kadın, mahorka karşılığında damattan para istemiş. Dostum, başındaki kasketi çıkarınca, kadın kuşkulanmış: «Sakın bir hapisli olmayasın? Başın tıraşlı! Hemen kalk git, vakit varken, yoksa kızım geldikten sonra, teslim ederiz seni», demiş.

Kolâ şimdi hep onu düşünüyor: Irtış'ta iken biz özgürlere acıdık, fakat onlar bize niye acımazlar? Duvarda asılı kalın kışlık bir ceketi alıyor, giyiyor: Tam bedenine göre. (Dışarıda soğuk var, oysa üzerindeki, kamptan kaçtığı elbise takımı). Kadın bağırıyor: «Polise teslim ederim!» Kolâ o ara, başka bir erkekle dönmekte olan kızı pencereden görüyor: Gammazladı bile.

Şu halde - «Mahmadera!» Tüfeğine sarılıyor, ihtiyar kadına: «Köşeye yat, kımıldama» emrini veriyor. Kendisi kapının

arkasına saklanıyor, gelenleri içeriye bırakıyor, arkadan, «yere yatın» emri. Erkeğe dönerek: «Teker teker çizmelerini çıkar, düğünüm için hediyen olsun,» diyor. Üzerine çevrili namlu karşısında adam çizmeleri çıkarıyor, Kolâ'nın ayağına tastamam. Kampın yıpranmış kundurası adama kalıyor. Arkasından gelen olursa acımadan öldüreceğini söyleyen dostum, izbeden çıkıp, bisikletiyle uzaklaşıyor.

Fakat erkek, kendi bisikletine binerek kovalıyor. Kolâ duruyor, bisikletten inerek, tüfeği omuzluyor, adama: «Dur! Bisikletten uzaklaş», diyor. Sonra yaklaşıyor, tekerin parmaklarını ayağıyla kırıyor, lâstiği bıçağıyla parçalıyor. Bisikletine binip, yoluna devam ediyor.

Biraz sonra şoseye çıkıyor. Omsk - önünde. Açıktan açığa ilerleyen dostum, otobüs durağına kadar geliyor, çevredeki bostanlarda çalışan kadınları görüyor. Arkasından gelen motosiklet her nedense Kolâ'yı sollamıyor, peşine takılı. Motosiklet içinde üç işçi. Derken, sepetiyle bisiklete bindiriyor, dostumu yere düşürüyor. Sözde işçiler motosikletten atlıyor, Kolâ'nın üzerine çullanıyorlar, tabanca kabzasıyla başına vuruyorlar.

Bostandaki kadınlar: «N'apıyorsunuz? O, size ne yaptı ki?» diye bağrışıyorlar.

Sahi, O onlara ne yaptı?...

Fakat kimin kime ne yaptığını ve daha neler yapacağını anlamak, halkın haddine mi? Sivil ceketler altından askeri üniforma çıkıyor. (Vurucu ekip günlerden beri şehrin kapısında ve pusuda): Bostandaki kadınlara cevap veriyorlar: «Gördüğünüz adam bir katildir!» En basiti bu! Yasalara inancı olan kadınlar patates tarlasına dönüyorlar.

Vurucu ekibin yaptığı ilk iş, Kolâ'dan parası olup olmadığını sormak olmuş. Kolâ, içtenlikle, olmadığını söylemiş. Arayıp yeni ceketinin bir cebinde, 50 ruble bulmuşlar. Almışlar, hep beraber bir ahçı dükkânına gitmişler, yemek ve içki karşılığı, tamamını orada bırakmışlar. Fakat Kolâ'yı da doyurmuşlar.

Hapsi yeniden boylamamız, işte bu biçim oldu. Ertesi yıl Temmuz ayında yargılandık. Kamp hapisanesinde şiştiğimiz dokuz aylık süre içinde, zaman zaman sorguya çekilirdik. Sorguyu, düzen yöneticisi Maçehovskiy ile yönetim görevlisi teğmen Vaynşteyn birlikte yönetiyorlardı. Özellikle üzerinde durdukları konular: Tutuklular içinden yardım edenler kimlerdi? Özgürler içinden, bizimle anlaşarak, cereyanı kesen kim? (Plânımızın başka olduğunu, cereyan kesilmesinin işimizi bozduğunu kendilerine anlatmadık). Omsk'ta bize yataklık edecek kim? Hangi sınırdan kaçmayı düşünmüşüz? (İnsanların vatanların-

da kalmak isteği, akıllarının alamıyacağı bir husustu). «Moskova'ya kaçıyorduk, Parti Merkez Komitesine kanunsuz tutuklamaları anlatacaktık, o kadar». İnanmıyorlar.

«İlginç» bir şey çıkmayınca bize, bu durumlarda verilmesi alışkanlık haline gelen demeti sundular: 58-14 (antidevrimci sabotaj), 59-3 (haydutluk), «altıda dört» Ukaz'ının «bir-iki» maddesini (çete halinde çarpma), aynı Ukaz'ın «iki-iki» maddesini (insan hayatını tehlikeye sokan zorlamayla birleşik çapul), madde 182 (ateşsiz silâh yapımı ve taşınması).

Korkunç gibi görülen kanunlar maddesi zinciri, ondan önce çarptırıldığımızdan daha korkunç değildi. Kanunlarımızın öngördüğü cezalar, mantık duvarını aşarak, bize aynı, eskiden çarptırıldığımız 25 yılı verdiriyordu ki, duasını yaparken yakalanan baptist'in çekeceği de oydu. Bütün değişiklik, bundan böyle yoklamalarda, hürriyete kavuşacağımız tarihi söylerken, 1973 yerine, 1975 dememizdi. 1951 yılında bu farkı değerlendirebilecek durumdaydık, sanki!

Soruşturma safhasında ancak bir kere tehlikeye girdik, bizi m i l l i e k o n o m i y i b a l t a l a m a k l a suçlandıracaklarını söyledikleri zaman.

«Balta» dan gelme, günahsız gibi görülen sözcük, ağızda sakız olan «sabotajcı, haydut, çapulcu, hırsız» kelimelerinden daha tehlikeliydi. Karşılığında, bir yıl önce ihya edilen ölüm cezasına çarptırılmak ihtimali vardı.

Milli ekonomiye balta vurmamıza gelince: Sorgu yargıcının bize anlattığına göre, yakalanmamız Devlete 102 bin rubleye malolmuş; gözetici personel peşimize çıkarıldığından, kimi yapılarda tutuklular çalıştırılmamış; asker dolu 23 otomobil, gece gündüz stepi taramış, üç hafta içinde, yıllık benzin tahsisatını yitirmiş; yakınımızdaki tüm kent ve kasabalara vurucu ekipler salınmış; memleket sathında aranmamız için genelge çıkartılmış, 400 benim, 400 Kolâ'nın resmi, devletimizin her bölgesine yollanmış.

Söyleneni, gurur duyarak, dinledik.

Yirmibeşer yıla da çarptırıldık.

Bu kitap okuyucunun eline geçtiği zaman, bir ihtimalle, sürenin sonu, henüz gelmemiş olacaktır... (*)

(*) Okuyucu, bu kitabı eline alana kadar, Georgiy Pavloviç Tenno, atlet ve atletizm teorisyeni, birdenbire kansere yakalanarak, 22 Ekim 1967 tarihinde ölmüş olacaktır. Yatakta geçirdiği son günler, ancak bu bölümleri okumaya ve artık canlılığını kaybeden parmakları yordamıyla, onları düzeltmeye yetti. O, kendi sonunu asla

Tenno'nun kaçışından sonra bir şey daha yapıldı - uğursuz skeç sebebiyle Kültür Eğitim Kısmının amatör tiyatro ilişkinleri, bir yıllık süre için dağıtıldı.

Çünkü kültür - iyi şeydir, fakat değil özgürlüğün, zulmün emrinde olmalıdır.

---

böylesine düşünmüyordu! Dostlarına başka türlüsünü vaat ediyordu! Kavgada, savaşta olacağını düşünerek, coşuyordu. Kaçış plânları kurarken de öyleydi. Ölürken, Molotov ve Hvat başta (Vavilov'un sorgu yargıcı), gibi katillerden bir düzinesini beraber götürmeyi de istiyordu. «Devletin kanunu katillerden yana olduktan sonra, benim yapacağım kıyam değil, idamdır,» diyordu. «Bir iki kişiyi temizlemekle, kendi hayatının maliyeti çıkıyor, öbürler plân dışı başarı,» diyordu. Ne var ki hastalığa ani olarak tutuldu, silâh aramaya vakti kalmadı, güçten de düştü. Hasta haliyle benim Yazarlar Birliğine yazdığım mektupları Moskova'nın posta kutularına dağıttı. Estonya'da toprağa verilmesini istemişti. Son hizmetini gören protestan papaz da, eski tutuklu, hem Hitler'in hem Stalin'in kamplarında kalan biri.

Gelelim Molotov'a. O, eski gazeteleri karıştırmakla, cellât olarak yaşanmış hayatın anılarını yazmaktadır. Hvat'a gelince : Gorkiy caddesindeki 41 numaralı evde, emekli maaşı olarak aldığı paraları harcamakla meşgul.

8 Moral gücüne dayalı kaçışlar Mühendislik bilimine dayalı kaçışlar

Meselâ Bering Boğazından veya Viyana'ya yönelik İTL kamplarından yapılan kaçışlar dışındakilere, GULAG tüzüğünün ve GULAG idarecilerinin pek aldırdığı yoktu. Onların gözüyle bu olaylar kaçınılmaz ve doğaldı, büyük işletmelerinin verdiği fireye, hayvan telefatına, fabrikasyon ıskartasına benzerdi.

Özel Kamplardaki durum bambaşkaydı. Halklar Babasının özel isteğine uyularak, adı geçen kampların korunması ve bekçiliği, çağdaş bindirilmiş piyade kıtalarının düzeyinde silâhlandırılmış ve donatılmış güçlü bir gözetleme örgütüne verilmişti. (Genel silâhsızlandırmanın en üst aşamasında bile, silâhı elinden bırakmayacak askeri örgüte). Bu kamplarda idarenin sosyal yakınları (âdi suç hükümlüsü) bulunmazdı, ki böylesinin kaçmasından zaten büyük zarar doğmayacaktı. Burada, gözetici personel yetersizliğini veya donatımın çağdan düşmüşlüğünü sözde sebep olarak göstermek de yoktu. Özel Kampların kuruluş tüzüğünde, kamptaki tutuklunun kaçışıyla, çaplı bir casusun devlet sınırını aşması arasında bir farkın olmadığı, dolayısiyle buna imkânın da bulunmadığı yazılıydı. Olması halinde, böylesine bir olay, kamp idaresi ve muhafız kıta komutanlığı onuruna sürülmüş leke sayılacaktı.

Ne var ki, tam o sıralarda, Ellisekizinci maddeden kesilen cezalar, artık eskisi gibi on yıl değil, yirmibeş yıl olmuştu, ki bu süre, Ceza Kanununun tavanıydı. Cezaları sertleştirmede görülen anlamsız ve devamlı üsteleme, zaafı da beraberinde getiriyordu: Bir katil, yeni bir öldürmeden çekinmediği gibi (on yıllık cezanın az yenilenmesi onu korkutmazdı), si-

yasi tutukluları da şimdi yeni kaçış girişiminden alakoyacak, ona gözdağı verecek bir kânun maddesi kalmamıştı zâhir.

Özel Kamplardaki tutuklu kadrosu bundan böyle, Biricik Doğru Öğretinin) tuttuğu ışıkla, İdarenin zorba davranışlarına gerekçe arayıp bulanlar, onu haklı görenler değildi artık. Şimdikiler, savaşa başından sonuna kadar katılmış, el bombası savurmaktan parmakları kasılmış, güçlü kuvvetli gençlerdi. Georgiy Tenno, İvan Vorobyev, Vasiliy Brühin, onların arkadaşları ve diğer kamplardaki benzerleri, silâhsız da olsa, motorize piyade tekniğine sahip yeni muhafız örgütüne kafa tutacak kadar yetenekliydiler.

İTL'den kaçmalar, Özel Kamplardan kaçma olayları yanında sayıca daha kabarık (İTL kamplarının daha uzun ömrün hesaba katılmasıyla) olmasına karşılık, üne kavuşanlar, daha az başarı umuduyla, daha amansız ve çetin şartlar altında, Özel Kamplardan kaçanların yarattığı olaylardı.

Haklarında anlatılanlar, milletimize maledilen ve özellikle o yıllara özgü olduğu söylenen «yumuşak başlılığımızı», yeterince sergilemektedir.

İşte örnekleri.

İlki, Tenno'nun kaçışından bir önceki yıla aittir. Kendi girişimi için Tenno, onu model tutmuştu. Eylül 1949 da, Steplag'ın Birinci Kısmından (Rudnik, Cezkazgan) iki tutuklu kaçmıştı. Biri, sağduyulu, yaşlı, tıknaz Ukraynalı Grigoriy Kudla. Aklıselimi ve ihtiyarlığı bir yana, öfkelendiği zaman, serseri takımını bile sindirecek kadar kırıcı olabiliyordu. Diğeri, otuzbeş yaşlarında, kendi halinde bir Akrusyalı, İvan Duseçkin. İki ahbap, çalıştırıldıkları maden ocağının terkedilmiş kısmında, artık kullanılmayan, körletilen, taşlarla doldurulan, yeryüzüne çıkan ucu parmaklıkla emniyete alınan bir «göz» bulmuşlar. Gece vardiyasında çalışırken, bir yandan parmaklığı oynata oynata, onu sökülebilecek duruma getirmişler, öbür yandan ocağa peksimet, bıçak, sağlık servisinden aşırılmış termofor gibi malzeme ve kumanya götürmüşler. Kaçacakları gece, ayrı ayrı olarak çavuşlarına, çalışamayacak kadar hasta olduklarını, biraz uzanacaklarını söylemişler. Gardiyanlar geceleyin aşağıya inmezler, tüm otorite, çavuştadır. Fakat çavuş uysallık göstermekten başka bir şey yapamaz, yoksa başının yarılması da mümkündür. Kaçaklar termofora su doldurmuşlar, eşyalarını yüklenmişler ve «göz»lerine gitmişler. Parmaklığı sökmüşler, yeryüzüne çıkmışlar. Çıktıkları nokta gerçi gözetleme kulesine yakındı ama, yine de tel örgülerinin dışında. Sürünerek, görülmeden uzaklaşmışlar.

Cezkazgan'dan Kuzey Batıya doğru yönelmişler. Gündüzleri yatmışlar, geceleri yürümüşler. Bir hafta sonra Duşeçkin artık kalkmak istememiş. Kudla, önlerindeki tepeleri göstererek, bir ihtimalle, orada su bulacaklarını söylemiş, umut verdirmişti. Oraya vardıklarında, su yerine çamur bulmuşlar. Duşeçkin arkadaşına: «Nasılsa yürüyemiyeceğim, beni kes, kanımı iç», demiş.

Törebilimciler! Doğru olan çözümü gösterir misiniz? Duşeçkin nasılsa ölecek, Kudla niye ölsün?... Ya bu iş olduktan az zaman sonra, Kudla su bulursa? Hayatının kalan kısmını arkadaşını nasıl anacaktır?.. Kudla, bunları düşünüyor, su aramak için, yola devam etmeye, sabaha kadar bulunmaması halinde, dönmeye ve arkadaşını ızdıraptan kurtarmaya karar veriyor: bir yerine niye ikişi ölsün? Sürüne sürüne giderken, bir tepenin oyuğunda, su görüyor! Ancak en hayali romanlarda okuduğumuz sonuç. Kaçak eğiliyor, içindeki iribaş ve yosuna bakmadan, bol bol içiyor. Termoforu doldurarak, arakadaşına döndüğünde, öbürü inanmadı, içtiği halde, yine inanmadı. (arada geçen zaman hayal ettiği suyu bol bol içmişti, bu da onun gibi olmasın, diye düşünüyor olmalıydı). Birlikte oyuğa kadar gittiler, doyasıya su içmek için, yanında kaldılar.

Susuzluğu giderdikten sonra, açlık başladı. Fakat ertesi gece bir dağ silsilesini aştılar, adanmış ülkeye kavuştular: Suların aktığı, ot, çalılık ve otlayan atların bulunduğu bir memlekete. Karanlıktan yararlanan Kudla, yılkının içine dalıyor, atların birini öldürüyor. Dudaklarını yaraya basarak, henüz ölen hayvanın kanını içiyorlar. (Sizi, b a r ı ş t a n yana çıkanlar! O yıl Viyana veya Stokholmde gösterişli toplantılarınız oldu, kokteylerinizi saman çöpüyle aldınız. Acaba, şair bozuntusu Tihonov ve gazeteci Erenburgun vatandaşlarının, at leşindeki kanı emdiklerini hiç düşündünüz mü? Adı geçenler, Sovyet anlayışıyla, barışın, işte b u olduğunu sizlere anlatmadılar mı?)

Beygir etini ateşte kızartarak yiyorlardı, yollarına devam ediyorlardı. Turgay üzerindeki Amangeldiye uğramadan, yandan dolandılar. O ara, yoldan geçen bir kamyona doluşmuş Kazak grubuna rastladılar. Kazaklar hüviyetlerini sordular, polise haber veririz diye gözdağı savurdular.

İleride yolları üzerinde bolbol göl ve çay bulunuyordu. Kudla, bir koç'u yakalayıp, kesti. Kaçıştan bu yana b i r a y doldu Ekimin sonuydu, hava soğumuştu. İlk rastladıkları ormanda bir kulübe buldular, içinde yerleştiler: : bu zengin memleketten ayrılmaya gönülleri yatmıyordu. Bu durma ile, doğdukları yerin

çağrısına boş vermeyle hele bu tutumlarının yanılmazlığıyla, kaçışlarının amaçsızlığı, umutsuzluğu açıklanmış oluyordu. Baba ocağına dönüş, onlara daha büyük bir rahatlık sağlamıyordu ki.

Geceleri komşu köye çapula çıkarlardı, kazan, un, tuz, balta, kapkacak aşırırlardı. (Kaçak, aynen bir çeteci gibidir, ister istemez işi hırsızlığa döker). Bir keresinde koca bir ineği ormana götürüp kestiler. O ara kar yağmıştı, iz bırakmamak için, kulübeden dışarı çıkamamışlardı. Kudla, çalı toplamak üzere ayrıldığın da, orman bekçisine görülmüş. Bekçi tüfeğini hemen ateşlemiş, «İneği çalan sizler misiniz?», diye bağırmaya başlamış. Kulübenin yanında kan izleri de bulunmuş. İkisini de yakalayıp, köye götürmüşler, kapatıldıkları odanın kapısına kilit takmışlar. Halk bağrışıyor: Acımadan hemen burada hesaplarını görelim» diyorlar. Fakat bölgeden gelen sorgu yargıcı, devlet sınırları içinde yapılacak aramaya ait belgeyi çantasından çıkarmış köylülere: «Afferin çocuklar, yakaladığınız kimseler hırsız değil, çaplı birer siyasi suçludur!», demiş.

Hava birden tersine dönmüş, bu kerre. Bağıran yok. Bir Çeçen [1] olan ineğin sahibi, tutuklananlara koyun eti, ekmek ve Çeçen'ler arasında toplanan parayı getirip vermiş. «Ne yazık, kim olduğunu önceden söyleseydin, hepsini sana kendim verirdim», demiş. (Bundan hiç şüpheniz olmasın, Çeçen'lere özgü tutumdur.) Bu sözler üzerine Kudla ağlamaya başlamış: bunca acımasız yıllardan sonra, kalp, merhameti sindiremez oluyor.

Tutuklananları Kustanay'a götürdüler, demiryolları idaresine ait karakola kapattılar. Çeçen'lerin verdiği bütün kumanyayı muhafızlar kendileri için aldılar, üstelik kaçanları tamamen aç bıraktılar. (Barış Kongresinde, Korneyçuk bunları sizlere anlatmadı mı?). Kustanay'dan yola çıkarıldıklarında, istasyonun peronunda, eller arkada bağlı, herkesin önünde, diz üstü bekletildiler.

Moskovanın, Leningradın, Kiyev'in, rastgele mutlu bir şehrin peronunda olaydı, elleri kelepçeli, aksaçlı, diz çökmüş sanki Repin'in bir tablosundan inmiş ihtiyarın yanından herkes geçecekti, yüzüne de bakmayacaktı, edebi eserler basan yayın evleri ilişkini de, ilerici sinema rejisörleri de, hümanizma propagandacısı da, muvazzaf subayı da. (Sendika ve parti ilişkinle-

(1) Çeçenler — Kuzey Kafkasya halklarından biri. Almanlara yardım etmekle suçlandırıldılar, savaştan sonra topluca Orta Asyaya sürüldüler.

rinden söz bile etmeyliım.) Hiç bir sıfatı olmayan sıradan vatandaşlar da, adı sorulmak ve Moskovada oturmak hakkından olmak korkusuyla, ihtiyarla ilgilenmiyeceklerdi. Değil mi ki Moskovada iyi dükkânlar var, riske girmek, neme gerek, diye düşüneceklerdi. (Yıl 1949, bu bakımdan durum normal görülebilirse de, acaba 1965 te, başka türlü mü olacaktı? Genç ve olgun vatandaşlarımız eli kelepçeli akşaçlı ihtiyardan yana çıkıp, muhafızlara kafa tutabilecekler miydi?)

Ne var ki, kustanaylıların kaybedilecek fazla bir şeyleri yoktu: bölgenin nüfusu, idarenin can düşmanlarından, şüphelilerden ve sürgünlerden oluşuyordu. Tutukluların çevresinde toplandılar, onlara mahorka, sigara, ekmek atmaya başladılar.

Kudla'nın bilekleri arkasında kelepçeli olduğu için, kendisine atılan ekmek parçasını o' ancak ağzıyla ve eğilerek kapabildi, fakat muhafız, tutuklunun a ğ z ı n d a k i e k m e ğ i a y a ğ ı y l a düşürdü. Kudla, yerde yuvarlanarak, ekmeğe bir daha yaklaştıysa da muhafız, ekmeği tekmeledi, uzaklaştırdı! (Sizi, kadın olsun erkek olsun tehlikesiz ihtiyarların filmlerini çeken rejisörler bu sahneyi de çekmek işinize gelir mi?) Halk çevrelerini sardı, «serbest bırakın onları, serbest bırakın» diye bağrışmaya başladı. Toplum polisinden bir ekip geldi, daha güçlü olduğundan, halkı dağıttı.

Tren yanaştı, kaçakları Kengir hapisanesine götürdü.

Kazakistanda kaçma olayları birbirine benzer, çevredeki istep kadar tekdüzenlidir. Fakat kaçışlarda en önemlisi olanın anlaşılması bakımından, tekdüzenlik yararlı olmaktadır.

1951 Yılında, yine Cezkazganda, yine maden ocağının terkedilmiş «gözü» yoluyla 3 kişi yeryüzüne çıkıyor, durmadan, 3 gece yürüyorlar. Susuzluktan bir hayli çektikten sonra, ikisi, gördükleri Kazak çadırlarından su istemeyi düşünüyor. Üçüncüleri, Stepan adında biri, fikri sakat görmüş, gruptan ayrılarak, iki arkadaşını uzaktan gözetlemiş. Diğerleri çadıra girmesine girdiler ama, içerden koşarak çıktılar, kaçmaya başladılar. Fakat Kazaklar tarafından yakalandılar. Ufak tefek bir adam olan Stepan, kayaklardan yararlanarak uzaklaşabilmiş, yoluna tek başına devam etmiş. Yanında, bir bıçaktan başka, hiç bir şeysi olmayan kaçak Kuzey Batıya yönelmiş, fakat insanlardan kaçtığı, hayvanları üstün tuttuğu için, kimi vakit yolu uzatmak zorunluğunda kalmıştı. Bıçağıyla fundadan bir sopa kesmiş, onunla tarla farelerini avlamış Fare, yuvasının yanında arka ayak

üzerine dikilip ıslık çalmaya başladığı zaman, Stepan sopasını fırlatıyor, hayvancığı öldürüyormuş. Kanını emmeye çalışıyor, kendisini ateşte pişirip yiyormuş.

Onu ele veren, yaktığı ateş oldu. Günlerden bir gün nar çiçeği renk kocaman kalpak giymiş bir atlının üzerine geldiğini görüyor. Kızarttığı şiş kebabını hemen örtmüş ki, Kazah et'in ne cins olduğunu anlamasın. Kazak yaklaştı, kimlerden olduğunu, nereden nereye gittiğini sordu. Stepan, Cezdah'taki manganez ocağında çalıştığını (hür işçilerin de çalıştırıldığı bir maden ocağıydı), şimdi ise, karısının çalıştığı 150 kilometre ötedeki devlet çiftliğine gittiğini söyledi. — Çiftliğin adı? Stepan, akla en yakın olanı söylüyor: «Stalin devlet çiftliği», diyor.

İstepler çocuğu! Yoluna devam edeydin! Bu zavallının sana ne zararı oldu ki?! Hayır Kazak, tehditkâr bir sesle: «H a p i s a n e k a ç k ı n ı s ı n benimle gel), demesin mi? Stepan bir küfür savurmuş, kendi yoluna devam etmiş. Kazak, at sırtında, yanında gidiyor, emir veriyor, kendi adamlarını çağırmak istiyor. Fakat step bomboş, kimsecik yok. Çöl çocuğu, bırakıvereydin! Görüyorsun, adam, yüzlerce kilometrelik yolu, bir sopayla aşmak istiyor, yanında yiyecek de yok, nasılsa ölüp gidecek! Yoksa, bir kilo çay kazanmak mı istedin? (1)

Hayatın son haftasını hayvanlar düzeyinde yaşamış Stepan'ın kulağı, çöldeki hışırtı ve ıslık seslerine alışmıştı artık. Derken, havada alışık olmadığı yeni türden bir ses duyuyor, içgüdüyle yana sekiyor, Kazah'ın attığı kemetten bu şekilde kurtuluyor.

İki ayaklı hayvanı yakalamak için düzenlenen av partisi! Bir insan karşılığında 1 kilo çay ! Kazak, küfrederek, kementini topladı. Stepan yürüyor, fakat gözleri öbüründe. Kazak tekrar yaklaştı, kement savurdu. Bizimki hazırlıklıydı şimdi. Kazak'a doğru sekti, sopasını başına indirdi, yere düşürdü. (Güçsüzdü ama, ölüm kalım savaşını veriyordu). Yerde yatanı olan gücüyle sopasıyla dövüyor, «al sana başlık parasını baba» diye bağırıyordu. Şimdi yaptığı, bir hayvanın başka bir hayvanı uzun sivri dişlerle parçalamasına benziyordu. Fakat akan kanı görünce durdu. Kazakın kementini, kırbaçını aldı, atma bindi ve yola koyuldu. Eyere bağlı bir kumanya torbasını da buldu.

Kaçışı daha iki hafta kadar sürdü. Bu uzun süre içinde Stepan insanlardan, hemşehrilerinden kaçmaya baktı. Tümü — can düşmanıydı. Atı da bırakmıştı, yüzmek bilmediğinden, bir ırmağı, kendinin sazdan yaptığı salıyla geçmişti. Başka serüven-

(1) Yakalanan kaçağa karşılık verilen ikramiye

leri de olmuş, bir yandan avlanırken, öbür yandan, ayı gibi büyükçe bir hayvanın, az kalsın kendisi avı oluyormuş. Susuzluktan açlıktan ve yorgunluktan bitkin düştüğü, sıcak bir yemeğe hasret kaldığı bir günde, istepte apayrı duran Kazak çadırının kapısını çalmaya karar verdi. Çadırın önünü kerpiçten yapılı duvar saklıyordu. Yaklaştığında, avluda eyerli iki hayvan ve karşısına çıkan bir Kazak gencini gördü. Kazakın üstünde asker gömleği, asker pantalonu, göğsü madalyalarla süslü. Kaçmaya geç kalmıştı, Stepan işinin bitik olduğunu anlamıştı. Oysa genç küçük işini görmek için dışarıya çıkmış, üstelik de sarhoşmuş Karşısında Stepanı görünce sevinmiş, perişan halinin farkına varmamış, — «içeri gel, misafirimiz olursun» demiş. Çadırda kendisi gibi genç ve asker olan kardeşiyle, babaları oturuyordu. İki kardeş önceleri cephede savaşmış asker, şimdi Alma Ata'da yüksek mevki sahibiymişler. Babalarını ziyaret etmeye gelmişler, dışardaki atlar da, kolhoz'dan ödünç aldıkları hayvanlar. Savaşı gördükleri için bu gençler insandı, üstelik sarhoş insan. Alkol'ün sebep olduğu iç rahatlığı, dışarıya taşıyordu, içlerinde kalamıyordu (insanlardaki bu iç rahatlığı duygusunu büsbütün yitirmek için Büyük Stalin çok çalışmış, fakat başaramamıştı). Orsk'a giden, karısının doğumuna yetişmek isteyen bayağı işçiyle sofradakini paylaşmak, onların da hoşlarına gidiyordu. Kendisinden hüviyet sormadılar, yedirdiler, içirdiler, uykuya yatırdılar. Böylesi de oluyormuş... (Alkol insanlara hep düşmanlık etmez, kimi vakit içindeki cevherleri sergilemeye yarar).

Stepan, ev sahiplerinden önce uyandı. Her şeye rağmen bir tuzaktan korkarak, etrafı kolaçan etti. Hayır, her iki hayvan bağlı olduğu yerde duruyor. Birine atlamak, gitmek mümkün. Bunu yapmadan, yürüyerek uzaklaşıyor, iyi insanlara kötülük yapmak istemiyor.

Birkaç gün daha yürüdü, otomobiller gözükmeye başladı. Onlardan kaçınmak için vakit buluyordu. Sonunda demiryolu hattına ulaştı, onu izleyince de, aynı gece, Orsk istasyonuna. Bir trene binmek kaldı! Zafer! Kendi yapısı bıçak ve sopayla, tek başına büyük çölü aşmış, amacına ulaşmıştı.

Fenerlerin ışığında hatlar boyunca gezinen askerleri görüyor. Bu durumda, ikinci yollardan yararlanarak, demiryolu boyunca ilerlemeye çalışıyor. Bir ara karşıdan gelen otomobilin çıkardığı tozu görüyor, fakat ilk defa ondan kaçmıyor : değil mi ki kendi vatanında, Rusyadadır. Arabadan inen adam, onun vatanının polisidir, Stepan'dan hüviyetini soruyor. Stepan anla-

tıyor, traktörcüyüm, diyor, iş aradığını söylüyor. Lâfa kolhoz başkanı karışıyor: «Bırak adamı, traktörcüler işime çok yarar» diyor. «Hangi köylünün hüviyeti yanında?»

Gün boyunca sağa sola gittiler, pazarlık ettiler, yediler, içtiler, fakat alacakaranlık olmadan, Stepan'ın sinirleri dayanamadı, 200 metre ötede bulunan ormana kaçmaya kalkıştı. Polis atik davrandı, silâhını bir, iki kere ateşledi! Teslim olan Stepan'ı bağladılar.

Stepan'ın izi çoktandır kayıp, kendisi unutulmuş, adı, ölmüşlerin listesine geçirilmiş olmalıydı. Orsk'taki askerlerin bekledikleri, herhalde başkasıydı. Onu yakalayan polis, bırakılmasını bile istemişti. İç İşleri Bakanlığının Bölge Şefi, sorgusuna başlarken, pek güleryüz göstermiş, çayla sandviç iyi cins sigara bile ikram etmişti, «siz» diye konuşmuştu («bu casusları şeytan bilir, bakarsın yarın Moskovaya götürülür, şikâyet eder, gibilerinden bir düşünce). «Sizin radyo vericiniz nerede? Hangi devletin istihbarat servisi tarafından gönderildiniz» gibi sorular, bizimkini şaşırttı.» İstihbarat mı? — diye bizimki — jeolojik araştırma dahi yapmadım, hep ocakta çalıştım», diyor.

Şu var ki, bu kaçış, sandviç ikramından ve bedenin yakalanmasından daha kötü biçimde sonuçlandı: kampa getirildikten sonra, acımasızca uzun süre dayak yiyen Stepan, sonunda dayanamadı, eski düzeyinden daha aşağıya yuvarlandı. Dayaktan kurtulmak için, Kengir kampının yöneticisine, imzalı kâğıt vererek, kaçmaya yeltenenleri ele vermeyi kabullendi. Avcı düdüğü görevini yapıyordu, adeta. Kendi kaçışını, bütün ayrıntılarıyla, hapisane arkadaşlarına anlatırdı, ilgilenenleri, aynı yola sapmaya niyetlenenleri, yöneticiye bildirirdi.

Zorlu kaçışların her birinde, acımasızlığın örnekleri bolca sergilenir. Yine Cezkazganda, yine 1951 yılında geçmiş olayda, kan döküldüğünü, merhametsizliğin yükseğine çıkıldığını girişimin anlam kaybettiğini görmekteyiz.

Altı kaçak, gruplarının yedincisini öldürmekle işe başladılar: İdarenin casusudur diye, ondan şüphelenmişler. Sonra, maden ocağının battal edilmiş tünelinden, geceleyin, yeryüzüne, istepe çıktılar. Altısı da değişik tipte insan olduklarından, birlikte gitmek istememişler. Plânlı hareket etmek şartıyla, aslında doğru bir karar.

Fakat içlerinden biri, kamp yakınında bulunan özgürlerin kasabasına yönelmiş, sevgilisinin kapısını çalmıştı. O evde kal-

mak, tavan arasında veya döşeme altında saklanmak gibi bir fikri yoktu, ki doğrusu buydu, yalnızca hoş birkaç saat geçirmek için yapmıştı (bir kopuğun konturu (çevre çizgisi) nasıl da belli oluyor! Siyasi'ye yakışmayan tutum.) Bir gün bir gece sevgilisinin yanında eğlenmiş, ertesi gün, ölmüş kocasının elbisesini giyerek, klübe ve sinemaya birlikte gitmişler. Orada bulunan kamp gardiyanlarınca tanınmış, hemencicik yakalanmıştı.

Kaçaklar grubundan diğer ikisi, ikisi de Gürcü, hoppaca davranışla, demiryolu istasyonunda Karaganda'ya giden trene binmişler. Ne var ki, çoban ve kaçak patikaları dışında, Cezkazganı dış dünyaya bağlayan tek yol, Karagandaya giden demiryoluydu. Demiryolu boyunca — tutuklu kampları, istasyonlarda emniyetin vurucu ekipleri. Kendilerine güvenleri büyüktü, fakat Karagandaya varmadan, yakayı ele verdiler.

Grupun son üç üyesi Güney Batıya yöneldiler En çetin yolu seçmişler. Gerçi bu yolda insan bulunmaz ama, su da yok. Yaşlı Ukraynalı, cephede çarpışmış asker, Prokopenko, onlara bu yolu seçtirmiş, yolda şu bulurum, demiş. Elinde yörenin haritası da vardı. Arkadaşlarından biri Kırımlı Tatar, öbürü çelimsiz, kampta «kançık» görevinde bulunmuş hırsız. Yemeden içmeden dört gün yürümüşler. Daha fazlasına dayanamayacaklarını anlayan arkadaşları, Prokopenko'ya: «Seni tamamlamaya karar verdik», demişler. Prokopenko anlayamamış: «Kardeşlerim, dağılalım mı, demek istiyorsunuz?» diye sormuş. — «Değil, seni tamamlayacağız. Hepimiz yolun ucuna varamayız. Beriki yalvarmaya başlamış, kasketinin astarına saklı karısının ve çocuklarının resimlerini göstererek, acındırmak istemiş: «Kardeşçağızlarım, hürriyeti aramaya birlikte çıktık, olur mu? Ben sizi buradan çıkarır, kurtarırım, kuyu yakındı, suya kavuşacağımız kesindi, az bekleyin, mehhamet edin» dediyse de, dinletememiş.

Toplardamarlarını keserek, kanını içmeye kalkışmışlarsa da, kan akmamış, pıhtılaşıvermiş!

Sinema için biz güzel sahne daha: iki kişi üçüncünün başında, damardan akmayan kan....

Aç kurtlar gibi birbirine bakarak, «baba» nın kendilerine gösterdiği doğrultuda yürüdüler. Acaba, şimdi sıra kimin? İki saat sonra buldukları kuyu, bu problemi çözdü.

Fakat ertesi gün uçaktan görüldüler ve yakalandılar.

Olanların hepsini sorguda anlattılar. Haberler kampa yayıldı, Prokopenko'nun öcünü almak üzere, ikisinin de dövülerek öldürülmelerine karar verildi. Ayrı koğuşta bulunduruldukları ve yargılama başka kamta yapıldığı için, linç edilmekten kurtuldular.

Kaçmadan sağlanacak başarının yıldızlara bağlı oluşuna inanası geliyor insanın. İnceden inceye, uzağı düşünülerek yapılmış hesap, derken, uğursuz bir anda cereyanın kesilmesi, ışıkların sönmesi yüzünden araçsız kalınış. Başka bir olayda, tersine tanık oluyoruz: plânı, hesabı, hazırlığı olmayan girişim ve arkadan elverişli koşulların zinciri.

1948 Yılının yazında, Cezkazkan'ın hep aynı Birinci Kısmında (ki, o tarihte toplama kampı henüz Ozel Kamp statüsüne kavuşmamıştı) — bir sabah, kum yüklemek üzere, hayli uzakta bulunan kum ocağına damperli kamyon gönderiliyor. Araba yüklendiği kumu, harç'ın yapıldığı kısma götürecek. Kum ocağı, muhafıza altında tutulan bir yer değildi, bu bakımdan kamyonla birlikte oraya üç yükleyicinin, ceza süreleri uzun olan üç tutuklunun götürülmesi gerekiyordu. Gözetici olarak bir onbaşı, iki asker, şoför olarak, muhafızsız dolaşma hakkına kavuşmuş adi suç hükümlüsü görevlendirilmişti. Kaçış için bir fırsattı, fakat ani olarak önüne çıktığı gibi, anında değerlendirilmesi gereken bir fırsat! Tutukluların, gözeticilerin önünde aralarında anlaşmaları ve karara varmaları gerekiyordu. Onlar kum yüklerken, askerlerin gözü üzerlerinde, kulakları yanlarındaydı. Her üç tutuklunun özgeçmişleri bir örnek: önce cephe, sonra Alman tutsak kampları, oradan kaçış, Almanyada cezalılar kampı, savaş sonunda kurtuluş, arkadan, yaptıklarının ödülü olarak hapse konuş — bu kere ,kendi vatandaşları tarafından, Alman topraklarında kaçmaya yeltenenler, kendi vatan topraklarında aynı şeyi yapmaktan çekinirler mi? Araba yüklendi, onbaşı şoför kabinasına oturdu. Otomatik silâhlı askerler, sırtları kabinaya dönük, kasanın içinde yerleştiler, silâhlarını, arabanın arka kısmında, kum üzerinde oturan tutuklulara diktiler. Acaba Ocaktan çıkar çıkmaz tutuklular, bir işaret üzerine, aynı anda askerlerin gözlerine kum attılar, kendileri de üzerilerine çullandılar. Silâhlarını ellerinden aldılar, açık camdan, dipçik darbesiyle onbaşıyı bayılttılar. Araba durdu, şoför korkudan, az kalsın ölüyordu. Ona: «Korkma, it değilsin ki, boşalt arabayı», demişler. Motör çalıştı, altından daha değerli, onlara özgürlük getiren kum, yerlere döküldü.

Tarihin unutmaması gereken özellik: her kaçış olayında olduğu gibi, burada da köleler, gözeticilerden daha yüce gönüllü çıktılar, onları öldürmediler, dövmediler, yalnızca soyulmalarını, postallarını çıkarmalarını emrettiler, öylece bıraktılar. «Ya sen şoför, kimden yanasın?» — «Haliyle sizlerle beraberim» diye öteki kararını veriyor.

Yalınayak kalmış askerleri şaşırtmak için (merhametin bedeli), önceden Batıya doğru yöneldiler (istep dümdüz, dilediğin yana git) sonra, ikisi asker, biri onbaşı kılığına girerek, kuzeye sürdüler. Hepsi silâhlı, şoförün evrakı tamam, kuşku uyandıracak görünümleri yoktu. Buna rağmen, telefon hatlarına rastladıklarında, onları koparıyorlardı. Ne olur ne olmaz, bağlantının kesilmesi yararlıydı. (Ipin ucuna bağlı taşı tel üzerlerinden aşırıyorlardı, teli aşağıya çekiyorlardı, çengelle koparıyorlardı). Zamana maloluyordu ama, kazanç daha büyüktü. Tam gaz bütün bir gün gitmişler, ta ki kilometre sayacı 3000, benzin saatı 0 gösterdi. Karşılaştıkları arabaları gözden geçiriyorlardı. Bir «Pobeda» durdurdular.» Yoldaşlar, özür dileriz, fakat görevimiz bu, izin verin, hüviyetlerinizi kontrol edelim». Kodamanlarmış içindekiler. Partinin bölge büyükleri. Kolhozları denetlemeye mi esindirmeye mi veya beşparmak ziyafetine mi ne gidiyorlar. «Arabadan inin, soyunun bakalım!» Kodamanlar: «Ne olur, bizi kurşunlamayın!» diye yalvarıyorlar. Onları stepe götürdüler, bağladılar, paralarını, evraklarını, elbiselerini aldılar, yolculuğu «Pobeda» ile devam ettirdiler. (Sabahleyin soyulan askerler ancak akşama doğru en yakın maden ocağına gelebilmişler. Kuleden onlara «Yaklaşmayın» dendi. — «Yabancı değiliz» — «Olur mu hiç? Yalnız iç çamaşırla, olur mu?»)

«Pobeda»nın benzin deposu dolu değilmiş, 200 kilometreye yetti. Akşam oluyordu. Otlayan atları gördüler, yakalayabildiler. Dizginleri yoktu, dizgin olmadan bindiler, sürdüler. Fakat şoför attan düştü, ayağı sakatlandı. Kendisine sağrıda götürülmesi teklif edildi, kabul etmedi. «Korkmayın, çocuklar, sizi ele vermem», demiş. Ona para ve «Pobeda»nın evrakını verdiler, kendileri hayvanları dört nala kaldırıp, uzaklaştılar. Onları son gören — şoför oldu, başka duyan, gören çıkmadı. Kendi kamplarına da yakalanıp götürülmediler. Çarptırıldıkları «onluk» ve iki «çeyrek» (1) Özel Kısmın kasasında, bozulmadan kaldı: Yeşil savcı (2) cesurları sever ve korur!

Şoförün onları haber vermediği de doğru çıktı. O, Petropavlovsk yakınındaki bir kolhozda yerleşmiş, 4 yıl rahat yaşamış. Sanaata karşı olan tutkusu mahvına sebep oldu. İyi armonika çalardı. kolhozun kulübünde sahneye çıkardı. Sonra bölge, arkadan eyâlet yarışmalarına katıldı. Eski hayatını unutmaya başlamıştı bile. Fakat dinleyiciler arasında bulunan bir Cezkazgan

(1) «Onluk» — on yıllık ceza süresi, «çeyrek — çeyrek asır — 25 yıllık ceza.

(2) Yeşil Savcı — kamptan kaçış.

kampı gözeticisi onu tanımış ve yakalatmıştı. Bu kere 58 inci maddeden 25 yıla çarptırıldı, Cezkazgana iade edildi.

Umutsuzluğa kapılma sebebiyle veya apansız verilen kararla yapılan hamleler dışında, ustalığa ve teknik hesaba dayalı kaçışlar bilinmektedir.

Kengir'de, demiryolu vagonuyla plânlanan ünlü kaçma olayı, onlardan biri. Yapıların birine her gün bir marşandiz treni yanaştırırdı, içindeki çimento ve amiyant tutuklulara boşaltılırdı. Tren, kamp alanı içinde boşaldıktan sonra, dışarıya giderdi. Beş tutuklunun hazırladığı plân, vagonun içinde kendilerini barındıracak, fakat görülmeyecek yerin hazırlanması üzerine kuruluydu. Bunun için tahtalardan, vagonun baş tarafına monte edilebilecek ikinci, yalancı bir duvar yaptılar. Bu duvar, aynı zamanda, katlanır cinsten, mandallı, pimli bir nesne olmalıydı: Vagona sokulduğunda, el arabalarının yürütüldüğü iskeleye benzeyecekti. Kaçanlar, perde görevini yapacak yalancı duvarla, vagonun baş tarafındaki duvar arasına saklanacaklardı. Boşaltma süresince, vagon tutukluların emrindeydi. Yalancı duvar içeriye sokulacak, beş tutuklu arkalarını vagon duvarına verip, kendilerinin yaptığını dikecekler, mandalla tutturacaklar, arada kalarak, trenle kamptan ayırılacaklardı. Pullmann tipi vagon büyüktü, boydan az bir şey kaybetmesi kimsenin gözün batmayacaktı. Zaten vagon da, perde de, amiyant ve çimento tozu içindeydi. Güçlük ancak zamanın doğru hesaplanmasındaydı: vagonun boşalmasıyla trenin hareket saati arasında ancak birkaç dakikalık ara kalmalıydı, vagona daha önceden binilemezdi, tren, tutukluların henüz o yapıda bulunduğu saatta hareket etmeliydi. İşte, durumun elverdiği son dakikada, beş tutuklu, kumanyalarıyla ve bıçaklarıyla vagona koşuştular. Fakat içlerinden birinin ayağı makas boşluğuna sıkıştı ve kırıldı. Bu yüzden geç kaldılar, vagonun kontrolundan önce perdeyi kaldıramadılar ve yakalandılar. (*) Sonradan da yargılandılar.

Tekli kaçışta aynı fikir bir kere, daha havacılık okulu talebesi Batanov tarafından uygulandı. Ekibasctuzdaki ağaç işleme kombinasında yapılar için kapı çerçeveleri ve kapılar yapılırdı. Kombinada gece gündüz çalışıldığı için, kuledeki gözeticiler 24

(*) Taşkent şehrinin onkoloji dispanserinde benimle aynı koğuşta kalan kamp muhafızı Özbek, bana bu kaçışın öyküsünü anlatmıştı. Ancak onu başarıya ulaştığını biliyordu, kaçanlara içinden hayran kaldığı seziliyordu.

saat üzerinden nöbet tutarlardı. Yapılarda ise gözeticiler ancak gündüzleri bulunurlardı. Dostların yardımıyla Batanov bir kapı kasası içinde tahtalarla kapatılmış, yapıya götürülmüştü. Yoklamada vardiyalar arasındaki hesaplaşmada bir karışıklık yaratıldığından, kombinada o akşam yokluğu belli olmamıştı. Batanov gece kasadan çıkmış, yola koyulmuşsa da, aynı gece Pavlodar yolunda yakalanmıştı. (Bu olay lâstiğin patlatmasıyla sonuçlanan kaçışından bir yıl sonra olmuştu).

Başarısızlıkla sonuçlanan kaçış girişimlerinden, kamptaki toprağı tabanlarımızı yakar duruma getiren olay ve durumlardan, (*) idarenin bilgiciliğinden, kaytarcılardan ve değişik tür başkaldırıcılardan ötürü, Ekibastuzdaki cezalı tutuklular sayısı şişer de şişerdi. Hapisanenin taştan yapılı binanın iki kanadı ve 2 numaralı cezalılar barakası hepsini alamaz olmuştu. O zaman 8 numaralı barakayı bu yolda kullanmaya başladılar, içine özellikle Benderci'leri (Ukraynalıları) yerleştirdiler.

Her yeni kaçma girişiminden veya başkaldırmadan sonra, cezalılara ayrılan her üç yerde de uygulanan düzen, sertleştiriliyordu. (Serseriler ve kopuklar tarihine eklenecek not: Ekibastuz BUR'daki k a n c ı k l a r homurdanıyorlardı: «Alçaklar, kaçmadan vazgeçin! Onlar yüzünden bizleri sıkıştırıp boğacaklar!... Adi suçluların kaldığı kampta böylesini döverler», derlerdi. Yani, idarenin işine geldiğini söylerlerdi.)

1951 yazında, 8 numaralı cezalılar barakası komple olarak kaçmaya kararlaştırıyor. Dikenli tel engelinden 30 metre kadar berideydi, toprak altından tünel kazmaya düşündüler. Fakat gizlilik koşuluna uymadılar, bir taraftan tüneli kazarken, öbür yandan tüm ayrıntıları açık olarak tartışmaya başladılar. Ukraynalıdan muhbir çıkmaz, diye düşünülerdi. Oysa çıktı, birkaç metre kazdıktan sonra hepsi yakalandı.

2 Numaralı cezalılar barakasının önderlerinin canları bu duruma fazlasıyla sıkılmıştı, fakat üzüntüleri, kancıklarınkine benzemezdi, başka idi. Onların barakası da dikenli tellere 30 metre uzaklıktaydı, onlar da tünel yapımına başlamışlardı. Hem onlarınki daha iyi düşünülmüş, daha iyi organize edilmişti. Korkuları şuydu: eğer iki tutuklu grubuna birbirine bağlı olmayarak, tünelle kaçma fikri geldiyse, o zaman i t s ü r ü s ü d e aynı şeyi düşünebilir, tedbirini alacaktır. Oysa, Ekibastuz sahiplerini

---

(*) Bölüm 10'a bakınız.

yıldıran, arabalarla yapılan kaçışlardı, onlar bunlara çare arıyorlardı. Nitekim buldular, gerek oturma bölgesi, gerek çalışılan yapılar çevresinde I metre derinliğinde hendek kazmaya kararlaştırdılar. Kaçan araba onu atlayamazdı. Orta çağda benzer duruma tanık olmuştuk: duvarlar az geldi, kaleler çevresinde derin hendekler açıldı. Hendek açma makinası şimdi sürekli çalıştırılarak, her gün sırayla, kamp ve yapılar çevresinde düzgün kenarlı hendek açmaya başladı.

2 Numaralı cezalılar barakası, geniş kamp bölgesi içinde bulunan, ondan dikenli telle ayrılmış, daracık bir alanda. Kuruluydu. Giriş kapısı herdaim kilitliydi. Kireç fabrikasında geçirilen saatler dışında, hava almak için, içindekilere günde 20 dakika, baraka bitişiğindeki bahçecikte gezinme hakkı tanınırdı. Genel kamp bölgesinden ancak işe götürülürken geçerlerdi, kalan zamanı kilitli barakalarında geçirirlerdi. Yemekhaneye hiçbir zaman alınmazlardı, yemeklerini ahçılar karavanayla barakalarına götürürlerdi.

Tutuklular, kireç fabrikasındaki çalışmayı, hava almak, güneşlemek fırsatı bilirlerdi, sağlığa zararlı kireçli toprağı küreklemek için çaba harcamazlardı. Ne zaman ki bu işyerinde bir de katil olayı oldu, işveren örgüt bu tür işçiden büsbütün vazgeçti (Serseri Aspanov, kaçıştan ötürü cezalılar barakasına konan Anikin adında birini küsküyle öldürmüştü, cilt 3 bölüm 14'e bkz.) Bu bakımdan cezalılar barakasını Eylül ayında çalışmaya çıkardılar, hapisane düzenini uyguladılar.

Bu kadro içinde inanlı kaçaklardan bir hayli insan vardı, onikisi yaz aylarında aralarında anlaştılar, birbirine tam güveni olan bir grup kurdular (Muhammet Hadjiyev Ekibastuz müslümanlarının başı; Vasiliy Kustarnikov; Vasiliy Brühin; Valentin Rıjov; Mutyanov; tünel kazma amatörü Polonyalı subay; ve daha başkaları). Gruptakiler eşit haklara sahipti, buna rağmen bir Koban Kazağı olan Stepan Konovalov'u kendilerine baş seçtiler. Ortak girişimi yeminle pekiştirdiler: sırlarını açıklayan ya canına kıyacaktı, veya arkadaşları tarafından hançerlenecekti.

O güne kadar Ekibastuz kampının oturma bölgesi çevresinde aralıksız, 4 metre boy duvar yükselmişti artık. Duvar boyunca 4 metre genişlikteki sürülmüş toprak kuşağı, duvarın gerisinde 15 metrelik yasak bölge, ondan sonra da I metre derinlikte hendek bulunuyordu. Bütün bu koruma kuşağının altından tünelin geçirilmesi kararlaştırılmıştı. Kullanılacağı güne kadar, anlaşılması imkânsız sağlam bir iş düşünmüşlerdi.

İlk keşif, taban altındaki boşluğun tünelden çıkacak toprağı alamıyacağını göstermişti, küçüktü. Aşılmaz gibi görünen engel. Vaz mı geçmek?.. Biri öneriyor: tavan geniştir, toprağı tavana koyalım, diyor! Aklın almayacağı şey! Bunca metre küp toprak, gözden geçirilen, kontrol edilen, insanların oturduğu odadan taban altından çıkarılarak tavan üstüne yığılacak, nebzesi dökülmeyecek, iz bırakmayacak! Gece gündüz, her saat devam eden çalışmada düşünülemiyecek bir ihtimal!

Fakat buna da çözüm bulduklarında, çok sevindiler, son kararlarını verdiler. Çözüm, kaçışı gerçekleşecektir odanın seçilmesiyle beraber geldi. Bulundukları baraka, Fin tipi bir barakaydı, özgürler için plânlanmıştı, yanlışlıkla kampta kurulmuştu, kampta tek'ti. Odaları ufaktı, dörtlü ranzalarından ancak 3 tanesini alıyordu, yani 12 kişilikti. Normali ise 28 kişilikti. Şimdi gruplarını bir odaya toplamaya kalıyordu. Gülerek ve şakayla, gruplarından bir kısmının kaldığı odadan, türlü bahanelerle, yabancıları çıkarmaya, onların yerine kendilerinden olanları yerleştirmeye başladılar. Sonunda hepsi bir araya geldiler.

Cezalılara karşı uygulanan baskı arttıkça, öbür tutuklular yanındaki kredileri, önemleri de yükseliyordu. Cezalılar barakasından geçirilen siparişler, ön plânda tutulur, ivedilikle yerine getirilirdi. Teknik araç ve gereçler çalışma bölgesinde hazırlanır, tehlikesi göze alınarak, kamp ana kapısındaki aramadan geçirilir, sonra aynı cesaretle, çorba, ilâç veya ekmek içinde, cezalılara ulaştırılırdı.

İlk sipariş — bıçak ve biley taşları idi. Arkadan çivi, ağaç vidası, macun, çimento, kireç, elektrik teli ve makara geldi. Üç yer döşemesi tahtanın lâmbasını usturuplu olarak bıçakla kestiler, bu tahtaları tutan süpürgeliği çıkardı, tahtaları kadronlara bağlayan çivileri söktüler. Boşta kalan üç tahtayı alttan çapraz lâtayla bağlayarak, kalkan haline getirdiler. Kalkanı çapraza bağlayan büyük başlıklı çivi, üstten çakılıydı, Çivinin başı macunlanırdı ve üzerine toz serpilirdi. Kalkan, döşemenin içine sıkıca girerdi, kaldırılması için hiç bir zaman araya baltanın ucu sokulup, zorlanmazdı. Kaldırılması tekniğine gelince: Süpürgelik yerinden alınırdı, ince bir tel merkezdeki çivinin başına sarılırdı ve çekilirdi. Toprak kazıyıcıların değişmeleri halinde, süpürgelik çıkarılıp yeniden yerine konuyordu. Odalarının döşmesini her gün «yıkarlardı» ki, tahtalar kuruyup aralıklar büyümesin diye.

Tünele g i r i ş p r o b l e m i — en önemli sorundu. Odalarının düzenini ve temizliği, örnek düzeyde tutarlardı, postalla ranzaya uzanmak, odada sigara içmek, çekmede ekmek kırıntısı bu-

lundurmak alışkanlıkları yoktu. Denetim için gelenlerin en az eğlendikleri oda, onlarınkiydi, «uygarca yaşam» der, geçerlerdi.

İkinci problemleri — kazıdan çıkan toprağı yukarıya çıkaracak asansör sorunu idi. Barakanın her odasında olduğu gibi, tünel başı olacak odalarının da bir sobası vardı. Soba ile duvar arasında, bir insanın sığanabileceği kadar açıklık kalıyordu. Buluşları, bu açıklığı, sanki yokmuş gibi göstermek, onu maskelemek, tavan arasını döşeme altına dar ve dikey bir koridorla bağlamak hünerine dayanıyordu. Boş odalardan birinde duran dört ranzalık takımı, tamamen, iz bırakmadan söktüler, tahtasıyla soba ve duvar arasındaki açıklığı kapattılar, tahtaya paçavra tutturdular, üstünü sıvayıp kapattılar. Gözetici personel, yirmi odadan hangisinde soba duvara bitişik, hangisinde değil diye hatırlayamazdı ya. Yaş sıva birkaç gün belli oluyordu. Oysa, örnek bir oda değil miydi? Bu durumda yakalanmaları hali, kaçış plânının sonu anlamına da gelmeyecekti, odamızı güzelleştirmek, çirkin boşluktan kurtulmak istiyoruz, diyeceklerdi!

Sıva ve badana kuruduktan sonra ancak, taban ve tavandaki delikleri, bıçaklarıyla açtılar, döşeme altındaki dar yeri, geniş tavanarasına «maden ocağı kuyusuyla» bağladılar, kuyuya, sökük ranzadan kazanılan malzemeyle, hafif merdiven yerleştirdiler. Bu bir ocak'tı ki, gözeticilerin görmediği, güçlü genç erkeklerin istekle çalışmak istedikleri ilk maden ocağıydı.

Rüyana girdiği, canının çektiği, hayal ettiğin kaçışa yönelikçalışma dışında, kampta severek yapacağın başka iş var mı ki?

İş şimdi tünelin kazılmasına kaldı. Bıçaklarla kazılacağını, bıçakların bileneceğini anladık ama, daha başka sorunlar var. Madencilikte uygulanan geozdezi biliminden yararlanarak (mühendis Mutyanov), tünelin ancak gereği kadar derin, ancak gereği kadar geniş kazılmasının, en kısa yoldan en elverişli olan noktaya çıkılmasının, çalışma süresince o anda bulunulduğu yerin bilinmesinin sağlanması gerekiyordu. Vardiya organizasyonu da çok önemliydi: tünelde olabildiği kadar sürekli çalışmalar, az değişmek, fakat sabah akşam yoklamalarında tam kadroyla hazır bulunmak, başlıca şartlardan biriydi. İşte kullanılacak giysi ve yıkanma da birer problemdi: kil'e bulanmış olarak barakada dolaşılmazdı ya! Ya ışıklandırma? 60 Metrelik tünel karanlıkta açılamazdı. Maskelenmiş telle cereyanı aşağıya bağladılar, sinyal donatımını da eklediler: beklenmedik zamanda gelen olursa, tünelde çalışanları odada toplamak gerekiyordu. Onlar da, çıkmak ihtiyacını duyduklarında, yolun serbest olup olmadığını anlamalıydılar.

Cezalılara uygulanan düzenin sertliği, sakat yanını da beraberinde getiriyordu: gardiyanlar barakaya apansız baskın yapamıyorlardı. Dikenli teller arasından hep aynı yoldan, avlunun kapısına kadar gelmek, kiliti açmak, baraka kapısına kadar yürümek, kapıdaki asma kiliti ve sırığı indirmek, zaman isteyen bir işti, gürültüsü caba. Barakaya yaklaşanlar, kapı yanındaki boş odadan gözleniyordu kaçanlar orada bir gözetici bulunduruyorlardı. Tüneldeki ampulün iki kere sönüp yanması ikaz, sık sık yanıp sönmesi, alarm anlamındaydı, derhal yukarı çıkılacaktı.

Aşağıya inen kazıyıcılar çırıl çıplak soyunurlardı, üzerilerinden çıkardıklarını yastık ve yatak altına koyarlardı. Döşeme kapısından hemen sonra dar bir geçit, daha ileride genişçe bir oda yapılmıştı. Odada daima bir ampul yanardı, çalışanların iş gömlekleri ve pantalonları bulundurulurdu. Dört kişi inerken, toprağa bulanmış dört çıplak adam yukarıya çıkardı. Vücutlarına yapışmış ve kurumuş kili yıkamakla veya kıllarla birlikte çekmekle temizlerlerdi.

İşte, işler artık bu safhadayken, 8 numaralı barakanın düşüncesizce ve sakıncasızca kazdığı tünel meydana çıkıverdi. Bizimkilerin can sıkkınlığını bir göz önüne getirin! Hem tehlikeye girdiler, hem de tünelle kaçma konusunun böylesine rezil olmasına tanık oldular! Neyse, geçti gitti!.

Eylûl ayının başında, I yıl hapiste kaldıktan sonra, Tenno ve Jdanok aynı cezalılar barakasına iade edildiler. Az çok Kendine geldikten sonra Tenno, yine kurtlanmaya kaçışı düşünmeye başladı. Ne var ki, en azılı kaçaklar dahi, çağrısına olumlu cevap vermediler, elverişli zamanın geçmesine hayıflanmadılar! (Tünel kazıyıcıları 4 kişilik postayla üç vardiya çalışıyorlardı, oniki kişiydiler, onüçüncüye ihtiyaçları yoktu). O zaman Tenno onlara doğrudan doğruya tünel kazmaya teklif etmiş! Obürüler yanaşmıyorlardı, baraka temelinin buna elvermediğini, çok derin olduğunu söylüyorlardı. (Haliyle duygusuzca, hem de çok duygusuzca tutum: kaşarlanmış kaçağın yüzüne tevekülle bakmak, başı tembel tembel yok anlamına sallamak. İyi eğitilmiş av köpeğine avlamayı yasaklanmaya benzer.) Bu çocukları yakından tanıyan Tenno, işin içinde bir bit yeniğinin olduğunu anlamıştı. T o p u n u n böylesine bozulmasına imkân yoktu!

Jdanok ile birlikte onları göz hapsinde tutmaya kararlaştırdılar; gardiyanların beceremiyeceği, ince bir taktik kullandılar. Sigara içmek için çocukların hep tek olarak kapı yanındaki ka-

binaya gittiklerini, bunu grup olarak, hiçbir zaman yapmadıklarını gördüler. Kabinalarının kapısı gündüzleri hep mandalla kapalıydı; kapılarını vurduklarında açılmasına kadar bir zamanın geçmesine, bir kaç kişinin derin uykuya dalmış olmalarına (gecenin kendilerine sanki az geldiğine) dikkat ettiler. Durup dururken, Vasiliy Brühin'in tuvaletten sırsıklam çıktığını görürlerdi. «Sana ne oldu?» — «Hiç, yıkanmayı düşündüm», derdi.

Kazdıkları besbelli! Fakat nerede? Niçin susuyorlar? Tenno kimi vakit biriyle, kimi vakit diğeriyle konuşuyor, blöf savuruyordu: «Çocuklar, sakıncasız davranıyorsunuz, tünel kazdıklarınızın ben farkındayım, ya bir muhbir görürse? O zaman?» derdi.

Sonunda aralarında bir toplantı yaptılar, Tenno dahil, 4 sağlam eleman aralarına almayı kabul ettiler. Tenno'ya odalarını gözden geçirmeyi, biz iz bulmayı önerdiler. Tenno, kabinelerinin duvar ve döşeme tahtalarını teker teker gözden geçirdi, elledi, kokladı, hiç bir şey bulamadı! Sevinçten o da işin sahipleri de uçuyordu. Tenno, Kendi hesabına çalışmak üzere, sevine sevine, döşemenin altında kayboldu!

Yeraltı çalışma programı şöylesine kuruluydu: biri yatarak, tünel ucundaki toprağı kesiyordu; ikincisi, birincinin gerisinde, kazılan toprağı, bu amaç için branda bezinden dikili küçük torbalara dolduruyordu; üçüncü, sürünerek, torbaları heybe şeklinde omuzlarına vurarak, onları tünelin baş tarafıan, dikey geçitin yanına götürürdü, tavan arasından sarkıtılan kancaya takardı; dördüncü işçi tavanarasındaydı, dolu torbaları yukarıya çeker, boşları aşağıya atardı. Toprağı bütün tavan üstüne yayar, vardya sonlarında üstüne cüruf serperdi (tavanda cüruf boldu). Bir süre sonra, vardiyedekiler aralarında değişirlerdi, fakat daima değil: en ağır olan toprağı kazma ve götürme işlerini herkes randımanlı yapamıyordu.

Önceleri toprağı iki torbaya, sonradan dört torbaya doldurup öyle götürmeye başladılar. Bunun için ahçılardan bir tahta tepsi aşırdılar, toprak torbalarını üzerine istif eder, kolanla çekerlerdi. Kolanlar çekenin boyunundan ve koltuk altlarından geçirilirdi. Emekliyerek çekenin boyun ve dizlerindeki deri sıyrılırdı, omuzlar ağırırdı. Bir gidip gelmeyle kan ter içinde kalınırdı, vardiya bitiminde insan canından benzerdi.

Toprağı kazmak için, avadanlık olarak, her gün bilenen kısa saplı belden başka bir şey yoktu. Kazıyıcı, sırtını yığılı toprağa vererek, yarı yatık pozisyonda, kil içine bel uzunluğunca dikeyine delik açardı, kopardığı kesekleri, üzerinden aşırarak, geriye atardı. Büyük taşları dolanmak zorunluydu. Zemin ya

esnek kil, veya taştı. Sekiz on saatlik çalışmanın verimi 1 ile 2 metre arasında değişirdi.

Çalışanları en çok etkileyen — havasızlıktı. Baş dönerdi, bulantı gelirdi, kendinden geçen çıkardı. H a v a l a n d ı r m a sorunu doğdu. Havalandırma deliği ancak yukarıya, tel örgüye en yakın, sık sık gözden geçirilen bölgeye açılabilirdi. Fakat yapılacak başka iş yoktu, havasız çalışılmıyordu. Dışarıda çalışanlara pervane görevini yapacak çelik saç plâka ısmarlandı. Merkezinden sopa geçirdiler, matkaba benzer bir nesne yaratarak, onu yüzeye çıkan deliğe yerleştirdiler. Birinci havalandırma menfezi böyle yapıldı. Çekiş olunca tünelde hava düzeldi, daha rahat edildi. (Tünel çevre duvarının dışına ulaştığı zaman, bir ikincisi yapıldı.)

Edindikleri görgüyü aralarında paylaşırlardı, hangi işin daha kolay yapılacağını birbirine söylerlerdi, geride kalan metreleri sayarlardı.

Kazılan, tünel mi diyelim, fare deliği mi, diyelim, barakanın kontinüi sümel altından geçiyordu, rastlanan kaya veya galeri ucuna yanlışlıkla verdirilen kıvrımtı dışında, dümdüz uzanıp gidiyordu. Galerinin genişliği 50, yüksekliği 90 santimdi, tavanı yarım daire biçimindeydi. Hesaba göre yeryüzünden 130 — 140 santimetre altındaydı. Galerinin yanı tahtalarla pekiştirilirdi, ilerledikçe, elektrik ampullerle donatılırdı.

Bir uçtan bakıldığında, sanki metro! — kamp metrosu.

Nice on metreler ılerlediler, duvarın dışına bile çıktılar. Başlarının üstünde geçen nöbetçilerinin ayak seslerini, köpeklerin havlamalarını duyarlardı.

Derken, beklenmedik bir anda, günü ilk yoklamasından sonra, sabah vardıyası tünele henüz ınmeden ve ortalıkta kendilerini ele verecek bir şey yokken (ki, sımsıkı uydukları kuraldı), barakalarına doğru ilerleyen, başta düzen yöneticisi sert teğmen Maçehovskiy'in bulunduğu gardiyan grupunu gördüler. Yürekleri ağızlarına geldi, kaçakların. Anladılar mı? Satıldık mı? Rastgele bir kontrol mü?

Komut:

— Herkes şahsi eşyasıyla dışarı çıksın, barakada kimse kalmasın!

Emir yerine getirildi. Tüm tutuklular avluda, bavulları üzerinde oturuyorlar. İçerden gürültü duyuldu, ranzaların tahtaları aşağıya atıldı. Maçehovskiy bağırıyor: «Avadanlığı buraya getir,» diyor. Gardiyanlar içeriye küskü ve baltalarla girdiler Sökülen tahtaların sesi duyuldu.

Kaçağın kaderi işte bu: bunca akıl, emek harcandı, bunca umut beslendi, çoşuldu ve işte, al sana yaptığın yalnız suya düşmekle kalmadı, sana dayak, hücre, sorgu getirdi, cezana yeni süre ekledi....

Fakat o ne? Maçehovskiy ve yardakçılarının yüzlerinde en ufak bir sevinç belirtisi yok. Boş yere yorulmuş olmanın verdirdiği üzüntüyle, yorgun argın, tozdan kirden silkilenerek, gerisin geriye çekiliyorlar, bezgındırler. Şimdi zati eşyanın aranması sırasına gelindi. Kırılmış sesle verilen komut: — «Teker teker yaklaş!» O da bitti. Tutuklular pogroma ugramış (1) barakalarına dönüyorlar. Döşeme tahtalarının aralıklı olduğu veya sımsıkı olarak tutturulmadıkları yerlerde, döşeme kalkmış. Her şey dağıtılmış, ranzalar bile tersine çevrilmiş (kızgınlıktan olacak). Dokunulmadığı tek yer — tünelin kazıldığı «uygarların» odası.

Kaçıştan haberi olmayanlar küplere biniyor:

— Köpoğlular ne istiyor? ne arıyorlar?

Döşeme altına toprak yığmamakla ne derecede akıllı davrandıkları şimdi meydana çıktı, yoksa döşemeyi deldikleri yerden onu görebilirlerdi. Tavan arasına gardiyanlar çıkmadı, oradan anoak kanat takılarak kaçılınır! Gerçi tavanarası da derli toplu, toprak cürufla örtülüydü.

Akıl erdiremedi, köpek sürüsü, erdiremedi! Ne iyi! Azim ve titizlik daima meyvesini verir. Çevre hendeğine kadar, metreleri çok dakik kazmak şartı vardı, hendeğin tastamam dibine, ne üste, ne de altına çıkılacaktı).

Ondan sonrası? Konovalov, Mutyanov, Haciyev ve Tenno, diğerlerinin kabul ettikleri plânı çizdiler: hareket akşam 10 sularında, tüm yoklamaların tamamlandığı, gözeticilerin evlerine veya komuta barakasına gittiği, kuledeki nöbetçilerin değiştiği ve değişenlerin dağıldığı saattan sonra olacak.

Birbirinin ardından hepsi tünele inecekler. Sonuncu erkete duracak, sonra, sonundan bir öncesiyle beraber süpürgeliğin kalkan parçasını kullandıkları kaportaya çiviliyecekler. Bu kere kaporta kapandığında, süpürgelik de yerine girmiş olacaktır. Geniş başlı merkez çivisi sonuna kadar aşağıya çekilecek, kaporta, özel olarak yapılmış mandallarla, sım sıkı yuvasına bağlanacaktır. Kaporta yukarıya doğru çekildiğinde dahi, yerinden oynamıyacaktır.

---

(1) Pogzom — Çarlık Rusyasında, çoğunca polisin kışkırtılmasıyla, yahudi evlerine yapılan halâ baskıları ve yağmaları

Bir şey daha: kaçmadan önce koridordaki pencerelerinden birinin parmaklığı sökülecek. Sabah yoklamasında onaltı tutuklu eksik sayan ve sökük parmaklığı gören gardiyanlar, kaçakları oturma bölgesinde arayacaklar, tünel ile dışarıya kaçıldığını düşünmeyecekler. Kaçanların, muhbirlerle hesaplaşmaya gittiklerini sanacaklar. Kampın bitişiğindeki bölgede de bulunmaları mümkün. Temiz iş! — Galeri bulunmayacak pencerenin önünde iz yok, 16 kişi melek olmuş, göğe uçmuşlar!

Çevre hendeğine çıkıldıktan sonra, sürünerek gözetleme kulesinden teker teker uzaklaşılacak, yine teker teker hendekten ayrılarak yola çıkılacak. Her dört kişi arasında ara verilecek ki, kalabalık kuşku uyandırmasın, sağı solu öğrenmeye vakit kalsın. (Son gelen, hendeğe çıktıktan sonra, galeri ucuna özel olarak hazırlanan huniyi sıkıştıracak, onu kille doldurup, sıvazlıyacak : tünelin çıkışını da maskelemek faydalıdır, sabahleyin görmesinler.

Kasabadan gruplarla geçilecek, yüksek sesle konuşulacak, şakalaşılacak. Tutan olursa, birlikte karşı gelinecek, gerekirse, bıçaklara başvurulacak.

Toplanma yeri, demiryolu geçidi yakınında bir nokta. Kaplaması bozuk, arabaların ağır yürüdüğü işlek bir gecitti, yoldan yükseldiği için, çukur yerde yatarak bekleyen kaçaklar dışardan görülmeyecekti. İşe götürülürken oradan geçerlerdi, yeri iyi bilirlerdi. İki kişi yola çıkarak bir kamyonu durduracak, şoförden götürülmelerini rica edecekler. Geceleri şoförler genellikle yalnız giderlerdi. Arabaya iki yandan yaklaşılacak, bıçak tehdidiyle şoför ortaya oturtulacak, Valka Rıjov direksiyona geçecek, yol kenarında bekleyenler arabaya atlayacak ve ver elini Pavlodar! 230 — 140 kilometreyi birkaç saat içinde yapmak mümkündür. Araba vapuruna gelmeden, nehrin yukarı tarafına dönülecek (buralara getirilirken, gözlerinin belledigi yerler, hepsi). Şoför orada bağlanarak çalılıklar arasında bırakılacak, kamyon da orada kalacak. Irtış sandalla geçilecek, gruplara bölünerek dağılacak. Tahıl toplama mevsimidir, tüm yollar araba dolu.

Kazı 6 Ekimde bitecekti. Bu tarihe 2 gün kala, 4 Ekimde Tenno ve gruplarından bir başkasını, hırsız Vladimir Krivoşeyn'i başka kampa naklettiler. Her ne pahasına olursa olsun kalmak için kendilerini sakatlamak istediler ama, kamp yönetimi, ölüm hallerinde dahi kelepçelenerek götürüleceklerine söz vermiş. Üstelemenin kuşku uyandıracağını düşündüler, arkadaşlarına engel olmamak için, emre boyun eğdiler.

Kaçışa katılmak için bunca ısrar gösteren Tenno, ondan yararlanmamış oluyordu. Grupun onüçüncüsü idi [1], bu durumda sayının sahibi Tenno'nun koruduğu, guruba dahil ettirdiği, laçkalaşmış, şirazeden kopmuş Jdanok oluyordu. Anlaşılan Stepan Konovalov ve dostları, uğursuz bir saatta, Tenno'nun üstelemelerine karşı duramamışlar, ona açılmışlardı.

Kazı bitti, tastamamına doğru yere çakıldı. Mutyanov'un hesabı tuttu. Fakat kar yağınca, kaçmayı ertelediler.

9 Ekim tarihinde, programları gereğince hareket ettiler. Birinci dörtlü — Konovalov, Rıjkov, Mutyanov ve Mutyanov'un mühendis bilimine dayalı kaçışlara öteden beri daima katılan Polonyalı, sağ selâmet çıktılar.

Arkalarından çevre hendeğine sürünerek çıkan, uğursuz küçük Jdanok olmuştu. Yakınında birinin yürüdüğünü duyuyor. Bunda elbette kendinin suçu yoktu, fakat beklemek, olduğu yerde yatmak sinmek varken, o dayanamamış, gereksiz atılganlıkla, başını kaldırmış. Kimin geçtiğini görmek i s t e m i ş !

Tarağa ilk yakalanan, bitlerin hızlı koşanı oluyor, derler. Ne var ki b i z i m bitcağız, birlik ve dirlik açısından eşsiz bir topluluğun yarattığı, güçlü ve parlak fikre dayalı kaçış girişimini, ondörtkişinin, bu noktada kesişen bileşik hayat yollarını, bir anda yitiriverdi. Ondört hayat için bu kaçışın yeri önemi değişik ve büyüktü, geçmişe de, geleceğe de anlam kazandırıyordu. Bunların hayatına daha nice kadın, erkek, çocuk ve henüz doğmamış çocukların hayatı bağlıydı, oysa — bitcağız başını kaldırmış, hepsi güme gitmişti.

Yürüyen, meğer, nöbetçibaşı yardımcısıymış. Bitçiği görünce, bağırmış silâhını ateşlemiş. Gözeticiler, kaçışı görmeyen ve girişimi anlayacak seviyede olmayan gözeticiler, büyük kahraman kesiliverdiler. Tarihçi Marksci okuyucum, elindeki cetveli kitaba vuruyor, dudaklarından şu cümleyi, lütfen, düşürüyor:

— Pekalâ, pekalâ, niçin kaçmadınız? Niçin ayaklanmadınız?

Galeriye inmiş bulunan parmaklığı yerinden çıkaran, süpürgeliği döşemeye çivileyenler, bu defa aceleyle gerisin geriye sürünmeye başladılar, geriye, çabuk, geriye!

Kendi hesabına acınmanın, bu derecesini tadanlar var mı içinizde? Çabanızı o denli hor gördüğünüz mü hiç?

Döndüler, galerideki ışığı söndürdüler, koridordaki parmaklığı yerine koydular.

Az sonra cezalılar barakası kamp subaylarının, tabur su-

(1) 13 sayısı, Ruslarca uğursuz sayılır.

baylarının muhafızların ve gardiyanların baskınına uğradı. Yoklama kartoteğe göre yapıldı, sayılanlar hapisanenin taş binasına nakledildi.

Fakat galeriyi bulamadılar! (İşler, düşünüldüğü gibi gitseydi, acaba ne kadar zaman arayacaklardı?) Jdanok'un yakalandığı yerde, ağzı toprakla dolu delik buldular. Fakat ters yönden galeriye girildiğinde dahi, insanların aşağıya nereden indikleri, toprağın ne olduğu anlaşılamıyordu.

Ne var ki u y g a r l ı l a r odasından 4 kişi eksikti, durumlarını anlamak üzere, kalan sekiz kişiyi acımadan dayaktan geçiriyorlardı — kıt akıllıların gerçeği öğrenmek için başvurdukları kolay yol.

Gizlemenin bir anlamı kaldı mı ki?

Sonradan bu tünele turistik geziler organize edildi, tüm gözeticilere ve garnizona gösterildi. Ekibastuz kampının göbekli başyöneticisi binbaşı Maksimenko, kamp şube yöneticilerinin toplantısında övünmüş:

— İşte bende bir lâğım açıldı ki, pes! Metro gibiydi. Fakat uyanıklığımız sayesinde...

Oysa, bit yeniği sayesindeydi....

Alârm durumu, kaçan dörtlüye demiryolu geçidini bulmayı elvermedi. Plân çökmüştü! Boş duran çalışma bölgesinin duvarını aştılar, bölgeyi geçtiler, ikinci duvarı aşarak, istepe daldılar. Araç bulmak için kasabada kalmayı göze almadılar, her yana devriye kolları çıkarılmıştı.

Tenno'nun başına 1 yıl önce gelen, onlara da oldu: hızı ve kurtulma şansını kaybettiler.

Güney doğuya, Semipalitinsk kentine doğru yöneldiler. Kumanyaları yoktu, galeriyi bir an önce tamamlamak için çok çalıştıklarından, güçsüz düşmüşlerdi.

Kaçışın beşinci günü bir Kazak çadırına girdiler, yiyecek istediler. Bildiğiniz gibi, öbürüleri vermediler, yemek dileyenlere çifteyle cevap verdiler (Acaba hayvancılıkla geçinen step halkının bir geleneği midir? Değil ise, o geleneği kimden kaptılar?)

Stepan Kovalev bıçağıyla tüfek sahibine saldırmış, silâhı ve yiyecekleri zorla almış. Yola devam edildi. Fakat atlı Kazaklar peşlerine düştüler, onları Irtış'ın kıyısında buldular, askere haber verdiler.

Çevirildiler, et kemik durumuna gelene kadar, dövüldüler. Üst tarafı malûm.

Ondokuz ve Yirminci Yüzyılda hapisten kaçan Rus devrimcilerinin buna benzer, dıştan yardım görmeme, ortamın düşmanca tutumu, yakalananların yasa dışı ceza görmeleri gibi durumlarla karşılaştıkları olduysa, lütfen haber versinler.

Olanlardan sonra direnmediğimizi söylesinler!

9 Otomatik silâhlı oğullarımız

Bizleri kimler beklemedi ki! Kaputu uzun, kol kapağı siyah olan asker mi istersiniz, basbayağı kızılordu eri mi, halktan toplanan gönüllü mü, yaşlanmış yedek mi? Hepsini gördük. En sonunda sıra, savaş görmemiş, birinci beşyıllık plân zamanda doğmuş gürbüz çocuklara geldi. Gıcır gıcır otomatik silâhı ellerine aldılar, bizleri beklemeye çıktılar.

Günde iki kere birer saatımızı birlikte geçiririz, ölümün görünmez kenetiyle birbirimize bağlıyız: herhangi biri, içimizden herhangi birini öldürebilir. İstemiye istemiye her sabah birlikte yürürüz, biz yoldan, onlar yol kenarından. Varacağımız yer ne bize, ne de onlara gerek. Her akşam adımlarımızı sıklaştırırız, biz kendi ağılımıza, onlar kendi ağıllarına bir an önce varmak isteriz. Hakiki E v i m i z olmadığı için, ağıllar o görevi görür.

Yürürken, biz oların gocuklarına veya silâhlarına bakmayız, nemize gerek. Onlar yürürler, bir an olsun dahi, gözlerini bizim kara dizilerimizden ayırmazlar, tüzükleri bunu emreder. Yana atacağımız her adımı, her hareketi onlar kurşunla kesecekler, görevleri budur.

Siyah ceketlerimizle, kül renk Stalin kürkünden yapılı kalpaklarımızla, çirkin, dört tamir görmüş üçüncü cins keçe çizmelerimizle, üzerimizdeki numaralarımızla ve numaraların yazıldığı paçavralarla, gözlerine insan olarak görünmemize zaten imkân yoktu.

Görüşümüzün tiksinti uyandırdığına şaşmak mı gerek? Öyle plânlanmıştı, öyle oldu. Kasabanın özgür halkı, hele talebe ve kadın öğretmenler, kaldırım patikasından bizlere, yol ortasında yürüyen kalabalığa korkuyla bakarlardı. Bize anlatıldığına göre, korkuları şu bakımdandı: faşist güruhunun birdenbire ayaklanarak, muhafızlara saldırmalarından, evleri yakmaya, insanları öldürmeye başlamalarından, kadınların ırzına geçmelerinden, yağmalamadan sakınırlarmış. Hayvanlara benzeyen

yaratıkların başka ne istekleri olabilir ki? Asil muhafız kolunun görevi, kasaba halkını işte bu tür canavarlardan korumaktı. Muhafız kolunun başçavuşu, tarafımızdan yapılan klüp binasında, kız öğretmeni dansa kaldırırken, kendini bir şövalye sanmakta elbette haklıdır.

Bu çocuklar tüm vakitlerini, gözlerini üzerimize dikmekle geçirirler, ister yolda olsun, ister gözetleme kulesinden. Fakat hakkımızda hiç bir şey bilmezler, bu hak kendilerine tanınmamıştır. Tanınan hak, uyarmasız üzerimize kurşun yağdırmaktı.

Ah, akşama yanımıza gelip, ranzalarımıza bir otursalar, bir dinleseler: şuracıkta oturan dedenin, burada oturan babanın hapsedilme sebeplerini bir öğrenseler! Kuleler gözeticisiz kalırdı, silâhlar konuşamaz olurdu!

Fakat sistemin bütün gücü ve kurnazlığı, aramızdaki ölüm bağının bilmezlik üzerinde kurulmuş olmasıyla kendini belli ediyordu. Çocukların bize acımaları, vatana ihanet kabul edilirdi, cezası da ona göreydi. Bizlerle konuşmak isteği, kutsal yeminin bozulmasıyle eşit tutulurdu. Zaten ne diye bizimle konuşsunlar? Ders saatinde siyasî yönetmen gelecek, bekledikleri halk düşmanlarının siyasî yüzleri ve ahlâkları konulu bir konuşma yapacaktır. Tekrar ve tekrar üzerinde durarak, şu ucubelerin devlete neler çektirdiğini, ayırıntılara girerek, örnekler getirerek, uzun uzadıya anlatacaktır (bundan böyle o bostan korkuluklarını canlı hedef olarak kullanmak, çocukların niçin hoşuna gitmesin?,. Konuşmacı, koltuğu altında getirdiği klâsörleri masaya koyacak, kamp özel kısmının kendisine sözde bir günlüğüne emanet ettiği, tutuklulara ait **d o s y a l a r ı** dinleyicilere gösterecek, içlerinden makinayla yazılı sayfaları çıkararak, yüksek sesle okuyacaktır. Anlatılan suçlar için Ausşvitz'in [1] tüm fırınları az gelir. O suçları işleyenlerin, kasabadaki sokak lâmbasını onaran elektrikçi veya, sakıncasızca davranan gözetici yoldaşlarının, kendisine bir komodin ısmarlamak istedikleri marangoz söyler.

Siyasî yönetmenin dili hiç bir zaman sürçmez. Buradakilerin kimi vakit Allaha inandıklarından, doğruya susamış olmalarından, kimi vakit adalet duygusuna değer vermelerinden ötürü buraya tıkıldıklarını söylemez. Bir de sebepsiz konanlar var, onlardan da haber vermez.

İnsanın insanla konuşmak imkânının yokluğu, arada su-

---

(1) Ausschwitz — Hitlerci Almanyanın ünlü imha kampları

bay veya siyasal yönetmenin bulunuşu, sistemlerine denge ve güç kazandırıyordu.

Çocukların gücü ise, dobra dobra söyliyelim, bilmezlikten doğmaydı.

Kırmızı omuzluklu genç, gözetleme kulesinden bizi kurşunlarken, basbayağı katil oluyordu, kaçanları yakalarken, sistemin şaşmazlığını daha da ortaya koyuyordu.

Eskiden Nıroblag kampında muhafız olarak bulunmuş biri, siyasal yönetmenin yaptığı konuşmalardan bir tanesini bana anlattı: «Yönetmen uzun boylu, sıska, şakakları çukur, beyaz tenli, kaşları olmayan ve yılana benzeyen, teğmen rütbesinde biriydi. Eskiden kendi eliyle insan kurşunladığını duymuştuk. Derste, monoton bir sesle bize derdi ki: «beklediğiniz kimseler, halk düşmanı faşist pisliğidir. Göreviniz, Vatan adına kendinlerine hâdlerini bildirmektir, sert olun, onlara acımayın».

Yerde yatan kaçağı çizmesiyle döven, özellikle başını bulmaya çalışan gençler, işte bu okuldan çıkmışlardı. Aksaçlı ihtiyarın ağzındaki ekmeği tekmeyle düşüren, onlardı. Elleri kelepçeli kaçağın kamyon kasasının kırık tahtalarına yüzünü parçalamasına, kan revan içinde kalmasına bakan duygusuz gözler, onların gözleriydi. Değil mi ki onlar — Vatan adına davranan hak bölüştürücüsü, öbürü ise — bir Amerikan albayı.

Stalin'in Ölümünden sonra idi. Müebbet sürgün cezasına çarptırılmışım, bir ara Taşkent'in ö z g ü r l e r e ait normal klinikte yatıyordum. Koğuşta konuşuluyordu, kulak kabarttım, hasta genç bir Özbeğin komşularına a s k e r l i k hatıralarını anlattığını duydum. Birliğinin görevi, (bizim cinsten) celládları ve canavarları beklemekmiş. Kendi karınlarının dahi pek tok olmadığını itiraf eden eski kamp gözeticisi Özbek, en çok kızdıklarının, maden ocağında çalışan tutuklu işçilerin, asker tayınına yakın nicelikte ekmek almaları hususuymuş. (Hiç kuşkusuz, % 120 verimle çalışanların olacak). Muhafızların takıldığı ikinci nokta, kendilerinin kulelerde kışın soğuğunu yerken (kürkleri topuğa kadardı), tutukluların yapılara dağılarak orada soba yanında ısınmaları, gün boyunca sözde uyumaları imiş. (Durumun başka olduğunu o kulesinden bile görebilirdi.)

Akıllarınca, Devlet düşmanlarını kayırmış.

Özel Kampları bu kere gözetici gözüyle görmek gibi, ilginç fırsat elime geçti! Koruduğu alçakların kimler olduğunu, onlarla konuşup konuşmadığını merak ettim. Meğer onlar hakkında tüm bildikleri, siyasal yöneticinin anlattığıymış. Yönetici, tutuklu «dosyalarını» bile ders saatinde getirir, bunlara okutur-

muş. Sözde günleri uyumakla geçiren tutuklulara karşı, içlerinde yerleşen fakat gerçeğe dayanmayan kanı da, subayların yardımıyla kafalarına yerleşmişti.

Sizi, küçükleri baştan çıkaranlar, ne olur, doğmamış olaydınız!..

İçişleri Bakanlığına bağlı bir asker olarak, Muvazzaf askerin aldığı paranın 12 katını, ayda 230, kutup bölgesinde ise 400 ruble aldığını da anlatmıştı Özbek. (El açıklığının böylesi nereden geliyor? Acaba katlandığı zahmet de normalin 12 katı mıydı, yoksa? Yedirip içirme, barındırma Devlete ait, hizmet de kısa süreli olduktan sonra?)

Başından geçtiği veya tanık olduğu kimi olayları da anlattı. Tutukluları kordon içine alıp işe götürürken, arkadaşlarından biri, yürüyüş halindeki koldan birinin kaçmak istediğini **görür gibi olmuş.** Tetiğe basmış, bir ateş darbesiyle beş tutukluyu öldürmüş. Olayın soruşturmasında diğer muhafızların, kol'un sakin sakin yürüdüğünü söylemeleri üzerine, suçlu görülen asker sert cezaya çarptırılmıştı: 5 İnsan hayatı karşılığında, 15 gün askerî hapisanede yatmıştı. (haliyle, ısıtılan bir yerdi.)

Ya şimdi dile getireceğimiz olayları, Takımadaları yerlisinin hangisi bilmez, hangisi anlatmaktan acizdir...? İTL'da iken, kaç tanesine tanık olmuşuz: duvar veya çitin bulunmadığı yerlerde, tutukluları çevreleyen emniyet kordonu, göze görünmeyen, var diye düşünülen sanal çizgiydi: Ansızın patlayan silâh, yerde bir tutuklunun ölüsü; çizgiyi aştığını söylüyorlar. Belki de aşmamıştı? Kontrol edecek kim, öbürünün yanında uzanmak isteyen kim? Sınır göze görünmez ki. Komisyon gelip de, ölünün ayaklarının ne tarafta olduğunu araştırmaz. Görünmez çizgiyi işe dalan tutuklu görmeyebilir, o muhafızın görevidir. Bu durumlarda. Kurşunu yiyen, genellikle kendini işe veren, dürüstlükle çalışan oluyor. Novoçunka istasyonunda (Ozerlag) ot biçiliyordu. Biçici, birkaç adım ötede ot görüyor, rençber yüreği dayanamıyor, onu da biçeyim, tapıla katayım, diyor ve kurşunu yiyor! Asker de, yaptığının ödülü olarak, 1 ay izin alıyor.

Başka türlüsü de oluyordu. Gözeteci belli bir tutukluya karşı garaz bağlardı, (faraza dileğini yapmamıştı). Öcünü kurşun sıkmakla alırdı. Kimi zaman şeytanlıkla yapılırdı: Tutukluya, görünmez çizginin ötesinden bir şeyin getirilmesi emredilirdi, kötülük beklemeyen tutukluya ateş açılırdı!

Faraza tutukluya sigara ikram ederlerdi. Azımsamayla sigarayı biraz uzağa, o bildiğimiz yere atarlardı, - al, şunu tüt-

süleyiver, derlerdi. Tutuklu öylesine iğrenç bir yaratıktır ki, peşinden gider, işi bitirirdi.

Silâhı ne diye ateşliyorlardı? - Bunu herzaman anlayamayız. İşte Kengir'de, dört başı mamur kampta, güpegündüz, bir kaçma olayı konu dışı iken, Lida adında Batı Ukraynalı kız, bir ara yıkadığı çoraplarını kurutmak için, onları dikenli tel çitinin çaprazına asmıştı. Kuledeki silâhını omuzluyor, kızı tek kurşunla öldürüyor. (Kendisinin de sonradan intihara kalkıştığı, şöyle böyle duymuştuk).

Ne diye mi? Adam silâhlı da, ondan! Yetki, denetilmeyen tek kişinin elinde, birisini temizlemek, başkasını hayatta bırakmak, bir şey mi farkeder, sanki?

Çıkarı da caba! İdare hep senden yanadır, adam öldürme yüzünden cezaya çarptırılan yok. Tam tersine, dövenlere, ödül verilir. Onu ne kadar erken nallarsan, diyelim ki, ilk adımını tamamlamadan önce, uyanıklığın derecesi de, o oranda yükselmiş olur, alacağın ödül de. Bir aylık ücret. Bir aylık izin. (Komutanlığın durumunu da lütfen düşünün: Taburun siciline askerin uyanık olduğunu gösterir olaylar işlenmezse, taburun ne biçim bir tabur olduğu sorulacak, değil mi? Komutanları kim? Veya tutuklular bunca uysal ise, gözetici kadrosunu kısalım, diyemezler mi? Kurulmuş bir gözetme sistemi için, **ölümler bir gereklilikti!**)

Gözetici askerler arasında yarışmacılık havası dahi esmeye başlar: sen birini öldürdün, ödülüyle tereyağı aldın; ben de öldüreyim, tereyağı ben de alayım, gibilerinden. Köye gidip yavukluğumu görmem gerek; çare? Şu sönük yaratıklarından birini haklasam, bir aylık izin cepte, neden olmasın?

Tüm bu olayları İTL'de gördük, biliriz onları. Fakat Özel Kamplarda kimi yenilikler onlara ilâve edildi: Özbek'in anlattığı şekilde, bütün bir tutuklu dizisine ateş açmak vardı burada. Başka örnek: Özerlag'ta, 8 Eylül 1952 tarihte, kamp ana kapısında geçmiş, geçmişte anlattığımızın benzeri olay. Veya kulelerden açılan ateşle insan öldürmek gibi!

Anlaşılıyor ki, çocuklar buna göre hazırlanmıştı. Bu Siyasal yönetmenlerin işiydi.

Kengir'de, Mayıs 1953'te, işten kampa dönen, giriş aramasının tamamlanmasını bekleyen bir tutuklular, koluna, otomatik silâhlı oğullarımız, ortada hiç bir sebep yokken, şarjörlerini boşalttılar. Yaralı sayısı 16, fakat ne yaralar! Tüm kapitalistlerin ve sosyalistlerin ortak anlaşmalarla yasak ettikleri dumdum mermisini kullandılar. Vücut içinde dağılan mermi, dışta huni

biçiminde yara açıyordu, işkembeleri, çeneleri, bacakları, kolları paramparça ediyordu.

Özel Kamplarda görevli mufazıların **d u m d u m** kurşunu kullanmalarının sebebi ne ola? Onayını veren **k i m ?** Hiçbir vakit öğrenemiyeceğiz bunu.

Yazdığım hikâyede [1] muhafızlarımıza «çelik» [2] deyimini yakıştırdığımızı anlatmıştım. Dünyaya yayıldı. Gözetici muhiti bunu öğrenince, bayağı canları sıkılmış meğer. Yanılmışız, onlara koruyucu meleğimiz diyecekmişiz, onları sevmeliymişiz! Bu çocuklardan en iyilerinden birinin, 1933 doğumlu «Vladilen Zadornıy adındakinin canı sıkılmamış, gerçeği anlatmak isteğiyle, bana birkaç mektup yazmıştı. Kendisi 18 yaşından 20 yaşına kadar, Nıroblag kampında, İçişleri Bakanlığına bağlı VSO kıtasında (Askerleştirilmiş Gözetici Avcı birliğinde görevliydi).

«Çocuklar orasını seçmezlerdi, askerlik dairesince çağrılırlardı. İçişleri Bakanlığına teslim edilirlerdi. Çocuklara silâh kullanmak, nöbet beklemek öğretilirdi. Gençler geceleri soğuktan donar, ağlaşırlardı. Nıroblag kamplarıyla içindekiler nemize gerek, diye şikâyet ederlerdi! O çocukları suçlamak, doğru değil, onlar askerdi, vatana hizmet ediyorlardı. Gerçi bu anlamsız ve korkunç görevde her şey apaçık değildi ama (apaçık **o l a n n e y d i ?**... Ya hepsi, ya hiç, — A. S.), onlar yeminliydi, görevleri de ağırdı», diyor.

İçtenlikle yazılmış, doğruluktan ayrılmamış mektup. Düşündürücüdür. Çocukcağızların çevresinde kazıklardan duvar örmüşler adı, — yemin! Vatana hizmet! Sizler — askersiniz!

İçlerindeki, ruhlarındaki insanlık mayasının zayıflığı, hatta yokluğu yemine ve siyasal konuşmalara karşı duramadıktan sonra, sırıtıyor bu kere. Her kuşaktan ve her milletten böylesine çocuk yetiştiremezsiniz!

Acaba, Yirminci Yüzyılın ana sorusu şu olmasın: kendi vicdanını başka sıra emanet ederek, emirleri yerine getirmek, doğru mudur? İyilik ve kötülük hakında fikir sahibi olmamak, buna ait bilgiyi basılı tüzüklerden veya şeflerin ağızlarından öğrenmek, var mıdır? Yemin! Titrek sesle söylenen, törenli sihirli söz! Milleti kötü kişilerden korumak için düşünülmüştür. Kötülerin hizmetine velilikten sonra halka karşı kullanılması ne de kolaymış!

---

(1) Ivan Denisoviç'in 1 günü

(2) Çelik çomak oyunundaki

Vasiliy Vlasov'un taa 1937 yılında celládına söylemek istediğini hatırlayalım: yalnız sen! — insanlar öldürülüyorsa, bu y a l n ı z s e n i n suçundur! Öldürülmemin günahı y a l n ı z sana ait, onunla yaşa!.. Celládlar bulunmasaydı, idamlar da olmazdı!

Gözetici birlikler olmasaydı, kamplar da olmazdı!

Sorumluluktaki aşama sırası, elbette, çağdaşların da, tarihin de gözünden kaçmaz. Subayların sorumluluğu çocuklarınkinden fazla, bunu anlamayan var mı?

Yöneticilerin sorumluluğu daha fazla, tüzük ve emirleri yazanların daha da fazla, yazılması için direktif verenlerin, hepsinden çok. (*)

Fakat tüfeğin tetiğini çekenler, gözetenler, otomatik silâhlarını ateşlemeye hazır tutanlar, b u n l a r değil, bizim çocuklardı! Yerde yatanların başlarını çizmeleriyle döven — yine onlardı!...

Vladilen'in mektubundan bir parça daha:

> «Bize USO — 43 — SS yönetmeliğini ezberlettirirlerdi — 943 yılına ait avcı gözetici birliğinin tüzüğüdür. Çok gizli (**), korkunç ve acımasız bir yasa idi. Yemin de etmişiz. Yöneticiler ve siyasal eğiticiler de gözlerini bizden ayırmazlardı. Aramızda gammaz ve muhbir eksik değildi: Avcılar hakkında da d o s y a l a r düzenlenirdi... Kimimiz tutuklu ceketi, kimimiz asker kaputu içinde, yere çakılı kazık ve üzerlerine sarılı dikenli telle birbirinden ayırılmış iki grup insandık. Öbürüleri cezası 25 yıl ise, bizimki de 3 yıldı.»

Avcıları da sözde t u t u k l u olarak göstermekle, güçlü bir anlatıya başvurmuştu! Bizleri içeriye tıkan Üçlü Askeri Yargıç

(*) Bu durum, yargıçların önüne çıkarılacakları anlamına gelmez. Emekli maaşı olarak ellerine geçen paradan ve sayfiyelerden hoşnut kalıp kalmadıklarının öğrenilmesi önemlidir.

(**) Sırası gelmişken, soralım : Bir çift «S» harfinin, dudaklar arasından dökülürken, çıkardığı uğursuz ıslıklamaya hiç dikkat etmiş miydiniz ? Kâh bir kısaltmada, kâh bir diğerinde, faraza K.P.S.S. te karşımızdadır. (Sovyetler Birliği Komünist Partisinin simgesidir). Bundan böyle partiliye «ka-pe-es-esci» mi diyeceğiz ? Şimdi de başka bir «ES-ES» öğrendik, yönetmenliğe ilâve edilen S.S. harflerini (çok gizli anlamına gelen «Soverşenno sekretno» simgesini». Simgeyi bulanlar, anlaşılan, içinde gizlenmiş aleak'lığı anlamışlar, Stalingrad'ta Alman'ları yener yenmez, uygulamaya başlamışlar. Millî zaferin bize hediye ettiği meyvelerden biridir.

Heyeti olduysa, onları da Milli Savunma Bakanlığı buraya koydu, demek istiyor. Peki, kaputlara bürünmüşler, ceket içindekileri yaylım ateşine tutabildikten sonra, eşitlik koşulu nerede kaldı? Az sonra göreceğimiz gibi, yalnız tek kişileri değil, kalabalığı da kurşun yağdırıyorlardı.

Vladilen'den bir açıklama daha:

> «Çocuklar çeşit çeşitti. Tutuklulara körü körüne kin bağlayan akılı küt olanlar da bulunurdu. Bu arada, Başkırt, Buryat ve Yakut'lar gibi, milli azınlıklardan toplanan acemi erlerin çok gayretkeş olduklarını da kaydedelim. Fakat çoğunluk kayıtsız kalıyordu. Görevlerini sessizce, mırıldanmadan yerine getirirlerdi. En çok sevdikleri şeyler, takvimin yapraklarını koparmak ve postanın gelmesini beklemekti. En son kategori — tutuklulara, kaza geçirmiş insanlar gözüyle bakan iyi kalpli çocuklardı. Yaptığımız görevden ötürü halk tarafından sevilmediğimizi, çocuğumuz anlardı. Bu sebeple izne çıkarken uniformamızı çıkarırdık.»

Vladilen gibisinin pek az bulunmasına rağmen, hayat hikâyesi, bir bakımdan, ileri sürdüğü fikirlerin delili de sayılabilir.

Gözetici birliğine kabulü, emniyet özel kısmının ihmali sebebiyle gerçekleşmiş. Eski sendikacılardan olan üvey babası Voynino, 1937 de tutuklanmış, annesi de bu yüzden partiden çıkarılmıştı. ÇEKA'ya (emniyete) bağlı birlikte tugay komutanı olan öz babası, bu olay yüzünden eski karısını, oldu olacak öz oğlunu da reddetmiş. (Bu tutumuyla partide kalabilmişse de, emniyetin birliğinden çıkarılmıştı). (*) Anne, kendisine sürülen lekeyi, savaş yıllarında yaralılara kan vermekle çıkarmaya çalışmış. (Partilisi de, partisi de kanını kullanmakta sakınca görmemiş). Delikanlı, mavi kasketlileri çocukluğundan beri sevmezdi, kendisi henüz yavru iken, babasının üniformasındaki yabancıların, sıkılmadan, yatağını aradıkları korkunç geceyi unutmamıştı. Oysa aynı kasketi başına geçirmişlerdi.

> «İyi bir muhafız değildim, tutuklularla konuşurdum, isteklerini yerine getirirdim. Silâhımı ateşin yanında bırakır, koltuktan onlar için öteberi alırdım ve-

---

(*) **Her şeye alışmış olmamıza rağmen, kimi vakit şaşkınlığa uğramamak, elimizde değildir: Terkedilmiş eşin ikinci kocasının tutuklanması hali, 4 yaşındaki kendi oğlunun reddi için bir sebep midir, acaba? Hele bir ÇEKA birliği tugay komutanı için?**

ya mektuplarını kutuya atardım. Kimi kamp şubelerinde avcı Volodya'yi henüz unutmayanların bulunduğunu sanırım. Bir tutuklu çavuşu bir gün bana: «İnsanlara bak, dertlerini öğren, çok şey anlarsın», demişti.... O bunu demeden dahi ben, her tutuklunun şahsında dede, amca, teyze görürdüm... Kendi komutanlarımdan basbayağı nefret ederdim. İçerlerdim, söylenirdim, avcı arkadaşlarıma: «halkın hakiki düşmanları işte bunlardır», derdim. Gerek bu, gerek söz dinlemezlik («sabotaj») ve tutuklularla ilişki kurma yüzünden, yargılandım.... Sıska Samutin beni tokatlıyordu, basturgaçla parmaklarıma vuruyordu, tutukluların mektuplarını postaladığıma dair benden yazılı itiraf koparmak istiyordu. Tenya gibi bu adamla başbaşa olaydık, yapacağımı bilirdim ben: ikinci kategoriden boksördüm, 32 kiloluk gülle ile ıstavroz çıkartırdım. Fakat iki gardiyan kollarımda asılıydı... Ne var ki 1953 yılında İçişleri Bakanlığı öylesine bir kararsızlık devresine girdi ki, (1) benimle uğraşacak vakitleri yoktu. Cezaya çarptırılmadım. ordudan kovuldum. Sicilime, 47 G maddesi gereğince, şu not işlenmişti: «Aşırı disiplinsizlikten ve tüzüğe karşı gelmekten ötürü İçişleri Bakanlığına bağlı birliklerden çıkarılmış bulunuyor». Yediğim dayaktan ayakta duramaz halimle, yarı yarıya donmuş olarak, tugay'ın hapisanesinden doğru eve yollandım... Özgürlüğe kavuşan çavuş Arsen bana yolda baktı».

Muhafız kıtası **subaylarının** tutuklulara karşı yumuşak davranacağını bir an için kabul edelim. Bunu ancak er'lerin gözü önünde onların aracılığıyla yapabilecekti. Genel hırçınlık havası içinde yapılır bir iş değildi ki, gammazlayan hemen çıkacaktı.

Yaşasın sistem!

---

(1) Stalin'in öldüğü yıl.

10 Kamp toprağı alev alev yanıyor

Kamplarda baş kaldırmaların, ayaklanmaların değil olmamasına, tüm koşulların bunca elverişsizliğine rağmen, yine de görünmelerine şaşmalıyız.

Tarihimizin hoş olmayan her yanı, başka deyişle, yaşanmış gerçeklerin dörtte üçü, nasıl defterden çıkarılmış, saklanmış ve gizlenmişse, bu ayaklanmalar da, tıpkı onu gibi, gözden kaçırıldı, onları başlatanlar ve onlara katılanlar yok edildi, onları görenler sindirildi, tepeleyicilerin raporları ya yakıldı veya kasa dairelerinin sıra sıra duvarları arkasına saklandı. Üzerinden yalnızca 10 veya 15 yıl geçmiş olmasına rağmen, anlattığımız sebeplerden ötürü, ayaklanma olayları şimdiden efsane oldu çıktı. (Binlerce yıl ardından Budda, Hazreti İsa veya Hazreti Muhammeddin yaşamamış olduklarını söyleyen çıkarsa, buna şaşmak mı gerek şimdi?).

Olup bitenlerin yaşayan insanların heyecanladırmayacak kadar eskimesinden sonra ancak, bu olayları dile getiren evrak artığı tarihçilerin incelemelerine açık tutulacaktır. Arkeologlar, kürekleriyle, şurasını burasını eşeleyecekler, lâboratuvarda bir şeyler yakacaklar ve bundan sonra tutuklu başkaldırmalarının tarihleri, hareketin karakter ve genişliği, başlatanların ve idare edenlerin adları meydana çıkacaktır.

O zaman ilk parlamalardan birini, faraza 1942 de, Ocak ayında, Üst Us yakınındaki Oş — Kurye'de, Retünin adında birinin başlattığı hareketi öğreneceğiz. Söylenene bakılırsa, Retünin tutuklu değil, ücretli personeldendi ve grubunun şefiydi. Retünin 58 inci madde hükümlüsüne, yani siyasi tutuklulara, ayrıca anti — sosyal elemanlara (7-35 maddesi) seslenmiş, birkaç yüz gönüllü toplamış, adi suçlulardan oluşan muhafız birliğini silâhtan tecrit etmiş, atlarını alarak, dağa çıkmıştı. Çetecilik yapan gruptakiler, teker teker yakalanarak, yok edildiler. 1945 Yılında dahi, «Retünin davası» ile ilgili olarak, suçsuz kimselerin hapse atıldığı görülürmüş.

O zaman biz, daha doğrusu, bizden sonraki kuşaklar, 501

numaralı yapım yerinde, Sivaya Maska — Salehard demiryolu inşaatında 1948 yılında patlak veren, efsane havasına bürülü ayaklanmayı da öğreneceğiz. Bu hareketin efsane boyutunu kazanması, bir yandan tutuklu ağzından hiç eksik olmaması, diğer yandan hakkında bilinenlerin kıt olması yüzündendir. Dikkate değer ikici bir özelliği de, ayaklanmanın değil patlamaya hazır Özel Kamplarda, fakat İTL'de görülmesi hususuydu. Bilindiği gibi İTL, yani ıslah çalışma kampları, kopuk ve serseri takımının güçlü, muhbirlerin bol bulunduğu bir kuruluştu. Bir siyasî suçtan tutuklanana orada, siyasi tutuklu olma hakkı bile tanınmamıştı. Aralarına karışan hırsızlar ve serseriler, içlerinde serptirilen ispionlar, kaynaşmalarına engeldi. Kısacası, ayaklanma fikrinin yadırgalanacağı, böyle bir eylemin gerçekleşmiyeceği yerde, her şeye rağmen gerçekleşmiş olması, şaşılacak bir olaydı.

Söylenenlere göre hareketin elebaşıları eski askerlerdi (eskilikleri çok yeniydi, özgürlüklerini kaybetmekle askerlik sıfatından olanlar). Başka türlüsü de olamazdı zaten. Eski askerler olmasaydı, Ellisekizinci madde, tümüyle, inançtan, kan'dan yoksun bir sürü olacaktı. Hepsi 30 dan aşağı olan bu çocuklar; muvazzaf ordumuzun subay ve erleriydi. Kimi savaş tutsağı olarak Almanyada bulunmuş, kimisi tutsak düştükten sonra Vlasov, Krasnov veya azınlıkların milli birliklerine katılarak, kardeşleriyle savaşmıştı. Ortak dert ve üzüntü şimdi hepsini birleştirmiş bulunuyordu. Dünya savaşının bütün cephelerinde çarpışmış gençler, piyade savaşının tüm inceliklerini, kamuflâjı, düşman karakolunu basmasını belirlerdi. Topluca bulundurulduklan yerlerde, 1948 de, morallerini henüz yitirmemişlerdi.

Nefse güvenleri tam, savaştan kalma hız henüz üzerlerindeyken, bu delikanlılar, alay alay, boyunları eğik, çürüyüp ölmeli miydiler, yoksa? Onların anlayışıyla kamptan kaçış, bir yarım tedbirdi ve askerlikten kaçmaya benzerdi. Birleşerek meydan savaşını vermek, yeğledikleri yoldu.

Her şey bir işçi ekibinde plânlandı ve başlatıldı. Elebaşı eski albay, Soltur Voronin (veya Voronov) idi. Tankçı üstteğmen Sakurenko'nun adı da, başlatanlar içinde geçer. Ekip, muhafızlarını öldürmekle işe girişmiş (o devirde gözetici birlik muvazzaf askerden değil, yedeklerden toplanırdı). İkinci hamle olarak, daha iki işçi ekibini kurtarmışlardı. Arkadan muhafız birliğinin sitesini ve, dışardan, kendi kamplarını basmışlar. Kule nöbetçilerini indirdiler, kampın kapısını açtılar (kaçınılmaz ayrılık gerçekleşti: kampın kapısı açık olduğu halde, tutukluların çoğu bundan yararlanmak istememiş; sürelerini tamamlamak üz-

re bulunanlar, 10 veya 15 yıla hüküm giymişler, «sekizde yedi» ve «altıda dört» ukazlar (emirname) gereğince içeriye tıkılanlar, ayaklanmaya katılmakla, 58 inci maddeye giren suç işlemek istemiyorlardı. 58 inci maddenin malı olup, harekete katılmak istemeyenler de yok değildi: ayakta değil, diz çökerek ölmeyi tercih edenler takımı! Kamp kapısından dışarıya dökülenler içinde, isyana katılmayarak, çevre köy kasabalarını yağmalamaya gidenler bulunuyordu — (kamptaki serseriler, kopuklar).

Hayatlarından olmuş, sonradan Koçmas'ta toprağa verilmiş muhafızların silâhlarını kullanan isyancılar, ikinci hamleyle, komşu kamp şubesini ele geçirmişler, oradakilerle birleşerek, Vorkuta şehri üzerine yüremeye kararlaştırmışlar! Kent 60 kilometre öteydeydi. Buna imkân var mıydı? Havadan indirilen paraşütcüler yollarını kestiler, alçaktan uçan avcı uçakları, baş kaldıranları makinalıyla taradılar.

Hayatta kalanlar yargılandı, kimi kurşuna dizildi, kimisi 10 ve 25 yıllık sürelere çarptırıldı (oldu olacak, kamptan dışarı çıkmayanlara da ek cezaların verildiği görülmüştü).

Asker gözüyle girişimlerinin umutsuzluğu besbelliydi. Fakat yavaş yavaş bitik duruma gelmek ve ondan sonra ölmek, acaba daha fazla u m u t bağlanacak bir çözüm müydü?

Bu olaydan az sonra Özel Kamplar kuruldu, Ellisekizliklerin çoğu oraya geçirildi. Sonuç?

Berlag kampının 1949 ayaklanması benzer şekilde başladı: Nijniy Aturyah şubesinde tutuklular muhafızlarına saldırdılar, ellerinden 6-6 adet otomatik silâh aldılar. Kamplarına dışardan hücum ettiler, gözeticileri bastırdılar, telefonları kestiler, kamp kapısını açtılar. çıkan yok!

Oysa içeridekilerin tümü, kurtuluş umudu olmayan, dört yanı numarayla bezenen, damgalı kişilerdi.

Elebaşıların, kaybedeceklerinden daha fazla kaybedilecek bir şeyleri yoktu, bu bakımdan ayaklanmayı kaçışa dönüştürdüler, hep birlikte Mılga'ya doğru yöneldiler. Elgen — Tozkan'da yollarını asker ve küçük tanklar kesti. Diri kurtulan olmadı. (*) Harekâtın komutanı general Demönov idi.)

Bilmece sorusu: dünyada en hızlı şey nedir? Cevabı — fikir!

Cevap bir bakımdan doğru, bir bakımdan yanlıştır! Yavaşlık içinde yüzen düşüncelemeyi de gördük, hem de ne yavaşlık içinde! Tek insan, çok insan, bütün bir toplum, başına geleni ne

(*) Bu ayaklanmaları tamamını doğru anlattığımdan emin değilim. Bilen beni düzeltsin.

denli geç, ne kadar güç anlarmış, meğer! Onlara tatrılan gerçeği, demek isteriz.

Ellisekizlikleri Özel Kamplara toplamakla Stalin, gücünü sergilemek istiyordu, eğleniyordu, sanki. Tutukluları sağlam yerdeydi, daha fazlası can sağlığı! Fakat o kendi kurnazlığının üstesinden gelmek istiyordu, böylesi daha korkunç olacak, sandı. Tam tersi oldu.

Onun zamanında düşünülüp bulunan tutukluları boğma sistemi, hoşnut olmayanları birbirinden a y ı r m a ilkesine dayanıyordu. Küskünler birbirinin gözüne bakamayacak, karşılıklı olarak sayışamıyacak, güçlerini anlamıyacaklardı. Hepsine, küskünlerin kendilerine bile, aralarında hoşnutsuzların bulunmadığı fikri aşılanıyordu. Tek tük görülenler, hırslı ve küskün olanlar, ruhlarındaki boşluğu neyle dolduracaklarını bilmeyen, kendilerini ölüme adayan bireyler olarak tanıtılırdı.

Şu var ki, Özel Kamplarda kaç binleri bulan küskün insan kalabalıkları buluşup sayıştılar. Ruhları içindekinin bir boşluk olmadığını, kendilerine ihanet edenlerden, zindancılarından, kamplarda çürümelerini bir g e r e k l i k olarak gsöteren teorisyenlerden daha asil ve yüksek birer yaratık olduklarını anladılar.

İlk ağızda Özel Kamplar havasındaki bu değişikliğin farkına varan pek çıkmadı. Özel Kamplar, dış görünümüyle, İTL'in bir devamı sayılabiliyordu. Bununla beraber, kamp idaresinin ana temel direği pozisyonunda olan serseri takımının, bundan böyle otoritesini yitirmesi anlamlıydı. İdare hesabına zarar olarak geçecek bu durum, gardiyanların acımasızlığıyla, cezalılar barakasının genişletilmesiyle denkleştiriliyordu.

Üzerinde durulacak bir özellik daha: kopuk ve hırsızların güçten düşmesiyle, hırsızlık olayları kesiliverdi. Ekmeği komodin içinde bulundurmak imkânı doğdu, gece için postalları başaltında saklamak zorunluğu kalktı: sabahları onları bıraktığın yerde buluyordun. Tütün kesesi üzerinde yatmak da yoktu şimdi, tütün ezilmeden komodinde durabiliyordu.

Bunlar önemsiz şeyler, dersiniz, öyle mi? Değil, işte! Çok önemliydi. Hırsızlık ortadan kalkınca, insanların bakışlarındaki kuşku da yok oldu. Kuşku, yerini sempatiye verdi. Dinleyin, çocuklar, gerçekten b i r s i y a s i m i y i z, yoksa?

Eğer siyasi isek, az daha serbestçe de konuşabiliriz, aramızda. Ranzalarımızda olsun, dışarda yaktığımız ateşin başında

olsun. Sağa sola elbette bakacağız, fakat varsınlar, gammazlasınlar, ne çıkar? Kaybedilecek nemiz var ki? Yirmibeşliğimizi çekiyoruz, ona ekleyecekleri süre ne ola?

Kamplara özgü eski duyu düşünü havası da değişmeye başladı: «benim yarına kadar yaşamam için senin bugün ölmen gerek»; «adaleti nasılsa göremeyiz»; «öyle geldi, öyle gidecek» misali görüş ve kanışlardan dönüş başladı... Niçin — göremeyiz?... Neden — öyle gitsin?...

Konuşmalar artık lâpa, tayın, boğazla ilgili değil, özgürlükte bile dile gelmeyen konular tartışılıyor. Gitgide daha serbest, gitgide daha sakıncasız! Çavuş bile yumruğunun tüm problemleri halledici gücünden şüphelenmeye başlıyor, onu ya daha az kullanıyor veya kullanmaktan büsbütün vazgeçiyordu. Kimi vakit işçi düzeyine inerek, yanlarına sokuluyor, konuşmalara katılıyordu. İşçiler ise, çavuş da b i z d e n d i r, o da tutukludur, diyorlar, ona güler yüz gösteriyorlardı.

İşletme — plânlama kısmına gidip gelen çavuşlar, üretim ve iş düzenine ait konuları pridurkalarla konuşurken, onlara da bu yeni havadan bir nebze aktarmaktan geri kalmazlardı.

Pridurkaların henüz hepsi değilse de, hiç olmazsa bir bölümü yeni akıma uymasını bildi. Buraya gelirken akıllarında post kapmak, ayrı odada yaşamak, içerde yağda patates kızartmak, yalnız benzerleriyle ilişki kurmak, bayağı tutuklu kitlesine karışmamak gibi düşünceleri vardı. Geldiler, postları kaptılar, İTL'deki hayatlarını sürdürmek istediler. Fakat sonradan, bunun hayatta en önemli şey olmadığını anladılar. Peki, ya o zaman en önemli şey ne ola? Başkasının hakkını yemiş olmak, İTL'da övünmek için bir vesile iken, burada ayıp sayılmaya başlandı. Pridurkalar, çalışan tutuklular arasında dost edinmeye, yepyeni ceketlerini öbürlerinin kirli elbiselerinin yanına yere serərek, pazar sohbetlerine katılmaya başladılar.

Özel kampların en önemli yeniliği de, tutukluların sınıf ve gruplara bölünmelerinde İTL'deki özensiz ölçülerin artık kullanılmaması hususuydu; pridurka, işçi, serseri takımından, ellisekizlilerden olmak bundan böyle bir şey ifade etmiyordu, tutuklular şimdi hemşehrililik, din kardeşliği, görüşlerdeki birlik veya bilgiçlik belirtileri göz önünde tutularak kaynaşıyorlardı.

İdarenin yeni esintinin farkına varması için daha nice zaman geçecek. Fakat puantörler koca sopalarını yanlarında taşımaz, böğürmelerini duyurmaz oldular. Çavuzlara a r k a d a ş ç a, haydi vakit geldi, işbaşı yapalım, demeye başladılar. (Havadaki elektrik şarjı kendini belli etmeye başlamıştı da, ondan olacak. Puantör ruhunun yücelmesiyle ilgili bir tutum değildi).

Evet, bir gidişat vardı am, **ç o k a ğ ı r d ı .** Aylar geçiyordu. Mevsim değişiklikleri daha çabuk oluyordu. Esintiden etkilenenler, vicdan ve kardeşlik duygusunun kalıntılarını büsbütün yitirmemiş olanlardı. Öbür çavuş ve priduraklarda değişiklik yoktu, aşağılık olmayı üstün tutan, öyle kalıyordu. Bilinçleri sarsacak kahramanca bir olay, bir oynama, henüz görülmemişti. Bu bakımdan kampımız, yine eski kamp, baskı altında çaresiz kalan, yine bizlerdi, tek umudumuz, eskiden olduğu gibi, dikenlinin altından süzülerek, stepe dalmak, kurşunlara hedef, çomarlara yem olmadan kurtulmaktı.

Göz pekliğiyle başka bir çözüm arasak? Düşüncemizi alışılagelenin üstünden aşırarak, ona başka bir boyut kazandırsak? Faraza, **b i z i m o n l a r d a n d e ğ i l ,** fakat **o n l a r ı n b i z d e n k a ç m a l a r ı** için, nelerin yapılacağı sorusu üzerinde dursak?

Bir avuç insanın düşünüp, **o s o r u y u b u l m a s ı ,** başkalarından cevaplandırılmasını istemeleri, kamptan kaçış olaylarının ayaklanmalara dönüşmelerine yetti ve arttı bile.

Ayaklanalım dedik, anladık. Fakat nasıl? Nasıl başlatılır? Ahtapotun kolları arasındaydık, kımıldayamıyorduk, işe neresinden, ne biçim girilir?

Hayatta basit görülen şey, aslında basit olmuyor. İTL'in buluşu: Muhbirleri temizlemeyi kararlaştırmışlar, kararlarını uygulamışlar. Bakarsınız, istiften kayan bir ağaç kütüğü, gammazı sel suyuna düşürüverir. Örnek göz önünde iken, burada, Özel Kamplarda, ahtapotun hangi kolunun kesileceğini anlamayan kalmamıştı. Fakat anlayan da çıkmıyordu.

Derken, bir intihar olayı. Cezalıların 2 sayılı barakalarında ipe asılı birini bulmuşlar. (Ben Ekibastuz'daki olaylarının oluş biçimini anlatıyorum, fakat diğer Özel Kamplardaki olaylar, bunların kopyasıydı). İdarecilerin üzüntüsü çok sürmedi: adamı ilmikten çıkardılar, çöplüğe attılar.

Barakada söylenenden öğreniyoruz: ölen muhbir, başkalarının yardımıyla dünyasını değiştirmiş güya.

Öbürülere gözdağı.

Kampta alçaklardan geçilmiyordu, fakat içlerinden en kabası, en kötüsü, en küstahı, yemekhane yöneticisi Timofey S... idi. (*) Karınları tok, şişman suratlı ahçılar, kendisinin muha-

---

(*) Soyadını gizlemiyorum, unutmuşum.

fız alayı, yemekhane nöbetçileri — cellâtlarıydı. Kendisi de, yardakçıları da tutukluları sopayla döverlerdi, yumruklardı. Günlerden bir gün, ortada sebep yokken, yönetici bey, ufak tefek, yağız bir delikanlının yüzüne yumruğunu indirdi. Vurduğuna bakmak, adamın zaten adeti değildi. Şu var ki, Özel Kampların yeni anlayışıyla, yumruğu yiyen delikanlı, sıradan bir genç değildi, bir müslümandı. Kampta bir hayli müslüman tutuklu bulunuyordu. Bunlar asla serseri takımına benzemezlerdi: güneş batmasına yakın, kampın batı tarafında onları namaz kılarken görürdük, ellerini kulaklarına götürürlerdi, yüzlerini yere bastırırlardı (İTL'de olaydı, onları alaya alan çıkardı, bizde — asla). Önderleri, kampın yeni havasında, kurulları vardı. Öç'e karar verdiler!

Pazar sabahı erkence, dayağı yiyen delikanlıyla, yetişkin başka bir İnguş, [1] pridurkaların yataklarında henüz sabah keyfini çıkardıkları saatta, barakaya ve S... in oturduğu odaya daldılar. Çifte bıçağın yüz kiloluk gövdeyi kesmesi, uzun sürmedi.

Fakat bu davranışta olgunluğun henüz izi bile yok! — İntikamcılar yüzlerini gizlemediler, kaçmaya yeltenmediler. Cesedi yatakta bıraktılar, kanlı bıçaklarıyla, sakin sakin, görevi yerine getirmenin verdirdiği huzurla, nöbetçilerin odasına giderek, teslim oldular. Haliyle, yargılanacaklar.

Bu tür olayların hepsi, el yordamıyla çözümü aramaya çıkmak anlamına geliyordu.

Hepsi İTL'de belki görülebilirdi. Ne var ki, vatandaşların kafası çalışmaya devam eder: zinciri kırmak için zorlanacak halka, sakın bu olmasın, diye düşünürdü.

«Muhbiri hakladın, halkayı buldun!» — Hançer onun göğsüne yaraşır! — Bıçakları onlar için yap! — gibilerinden sesler.

Ben bu bölümü yazarken, duvar raflarında dizili, hümanistler tarafından yazılmış kitaplar, kapaklarının neon ışığında parlayan yaldızıyla, sanki bulutlar gerisinden gördüğümüz yıldızlar gibi, belirli belirsiz ışınlarla bana sitemlerini bildiriyorlar: zorla elde edilenden hayır gelmez, demek istiyorlar. Kılıç'a, tüfeğe başvurmakla, celládlarımıza benzememiz gecikmeyecekmiş, güya. Bu yöntemin sonu gelmez, buyuruyorlar.

Sevsinler... Burada, sıcak ve temiz odada, masa başında otururken, onlarla beraberim, fikrimizde ayrılık yok.

Fakat bir hiç yüzünden 25 yıla çarptırıldıktan, dört numa-

---

(1) İnguş — Kafkasya halklarından.

rayla süslendikten elleri daima arkada tutmak zorunluğunda bırakıldıktan, sabah akşam üst aramadan geçirildikten, birinci işte çalıştırıldıktan, ihbar sebebiyle ikide bir BUR'u boyladıktan, yavaş yavaş çukura itildikten sonra, yüce hümanistlerin tümünün nutuklarına boş veririm ben. Bulunduğum çukurda hümanistlerin sözleri kulağıma tok ve özgür kişilerin gevezeliği gibi gelir.

Sonu gelmeyecekmiş!... — Ya **başlangıç** olacak mı? Bizi aydınlığa çıkaracak yolun başlangıçı?

Baskı altında tutulan halkın yarattığı deyim: **iyilikle kötülüğün hakkından gelinmez**, demişler.

Muhbirler — onlar da insan, değil mi?... Baraka baraka dolaşan gardiyanlar, Kum kampı için çıkarılan günlük emrini bize okudular, gözdağının bir çeşidi idi: iki kadın (doğum tarihlerinden çok geç oldukları anlaşılıyordu) aralarında sohbet ederken, Sovyetler aleyhinde konuşmuşlar. Üçlü Yargıç Heyeti oybirliğiyle ikisine de kurşuna dizilme cezasını kesmiş!

On yıllık cezalarını çeken, ranzalarında fısıldaşan kızları bir başkası, o da tutuklu, gammazlamış. Hangi orospu idi? Muhbir insansa, insanlığı bu biçim midir?

Kararsızlığa yer kalmamıştı. Buna rağmen ilk hamleleri yapmak kolay olmadı.

Başka yerleri pek bilmem ama, (muhbir kesimi **bütün** Özel Kamplarda başlamıştı, sakatların kaldığı Spaskta bile), bizde başlatanlar, Dubovka'dan gelen tutuklu grupu idi, çoğunlukla Batı Ukraynalılar, Ukraynalı Milliyetçiler Örgütü üyeleri. Baş kaldırma hareketinde en büyük yararlılık, bütün bölgelerde, onlardan geldi. İsyan mikrobunu bize getirenler onlardı.

Tümü aktif gerillâcı (çeteci) olan genç ve gürbüz gençler, Dubrovka'da etrafa bir göz gezdirdiler, uyuşukluğumuza, köle durumuna gelmişliğimize şaştılar ve hemen bıçağa sarıldılar.

Dubrovka'da yangının çıkması ve ayaklanmanın patlak vermesi gecikmedi. Bunun üzerine Ukraynalılar değişik kamplara dağıtıldılar. Otuz yıldan bu yana hiçbir direnişle karşılaşmamış patronların kendilerine güvenleri tek olayla sarsılamazdı, bu bakımdan başıbozuk Ukraynalıları bizden ayırmayı ihmal ettiler, çocukları ayrı ayrı işçi postalarına dağıtmakla yetindiler. Yaptıkları, bir İTL yöntemiydi, orada dağıtma, başkaldırıcılığı boğuyordu. Oysa bizim, arıklanma yolunda olan ortamda, isyancıların böylesine dağılışı, alevin her yana sıçramasına elveriyordu.

Yeniler ekiple birlikte göreve giderlerdi, fakat ellerini işe

sürmezlerdi veya gösteriş için onu yaparlardı. Güneşe uzanır (yaz aylarındaydık), aralarında alçak sesle konuşurlardı. Dışarıdan bakıldığında bu çocuklar, kampta kendi yasalarını uygulayan serseriler güruhuna benzerlerdi, onlar gibi genç, besili, geniş omuzluydular.

Zaten k a m p y a s a s ı da bir acayip, «vicdanı temiz olmayan bu gece ölecektir» deyimiyle tanımlanabilen kılıkla karşımıza çıkıyordu şimdi.

Kıya olayları çoğalmaya başladı, en çok görüldüğü zamanlarındaki kaçış olaylarını dahi, sayıca geçiyordu. Gammaz kıyımı güvenlik şartları içinde devam ettiğinden, kıyıcılar tespit edilemiyordu. Bundan böyle kanlı bıçakla teslim olmak yoktu, bıçak da, sahibi de daha nice defalar kullanılacaklardı.

Yüzleri maskeli intikamcıların barakalara sessizce süzüldükleri saat, sabahın beşi idi : O saatte gardiyanlar tek kişi olarak kampı dolaşır, barakaları açarlardı, tutuklular ise, çoğu henüz uyuyorlardı. Girenler doğruca önceden mimledikleri ranzaya yaklaşırlardı, uyuyan veya uyanıksa, avaz avaz bağıran haini, hiç şaşmadan, keserlerdi. Ölüp ölmediğini kontrol ettikten sonra da, işgüzarca uzaklaşırlardı.

Yüzleri maskeli, numaraları ya sökük veya örtülüydü. Öldürülenin ranza komşuları katilleri tanısalar dahi, idareye adlarını bildirmek şöyle dursun, yöneticilerin ısrarlarına, tehdit ve baskılarına karşı da durmasını öğrenmiş bulunuyorlardı, sorgularda : Hayır görmedik, duymadık gibisinden bir dil kullanırlardı. Şahitlerin bu davranışı, baskı altında tutulanlarca öteden beri bilinen ve : «Bilmeyen evde rahat oturur, bilenin boynuna ip dolanır» atasözüyle dile gelen gerçeğin pratikte uygulanmasıydı. Yoksa, ertesi sabahın saat beşi, gevezenin son saati olabilirdi. Başyöneticinin sevgisini kazanmakla iş bitmiyordu.

Kıya olaylarının sayısı henüz bir düzüneyi bulmadığı halde, onlar bizim hayat düzenimize adeta bir n o r m olarak girdi. Tutuklular yüz yıkamaya, sabah tayını almaya giderlerken, birbirinden sorarlardı : «Bugün öldürülen oldu mu ?» Bu tüyler ürpertici spor'da tutuklunun kulağı, yeraltından gelen adalet çanının sesini alıyordu.

Herşey gizliden gizliye kotarılırdı : Otorite olarak kabul edilen biri, bir yerlerde birilerine : «i ş t e b u n u» diye gösterirmiş. Kimin tarafından, ne zaman temizlenecek, bıçaklar nereden alınacak, artık onun işi değildi. Emri yerine getirenler ise, kararın kimin tarafından verildiğini bilmezlerdi.

Kurbanın muhbirliği belgelenmemiş olmakla beraber, göze

görünmez, Anayasayla kurulmamış, bizim yasa dışı mahhkemenin verdiği kararların, bildiğimiz bütün Üçlü Yargıç Heyetlerinin, Askeri Mahkemelerin ve OSO'nun verdiği kararlardan daha isabetli olduğu da bir gerçektir.

K ı y ı m olarak adlandırdığımız bu adalet türü, gelişti, yayıldı ve sürçmeden iş görme yetisi sebebiyle, sonunda gündüzleri, âlemin gözü önünde işlemeye başladı. Eskiden Rostov kentinin tanınmış bir NKVD ilişkini, şimdi bir «baraka başı» olan cılız, çopur ve hain tutukluyu, bir Pazar günü idrar kabının bulunduğu odada cansız bulmuşlardı. Genel ahlâk artık o derece de katılaştı ki, kan içinde yüzen ceseti görmek için, millet odaya üşüştü.

8 sayılı barakanın tünel kazıyıcılarını s a t a n muhbirin ardına düşen intikamcılar, onu gündüzün kamp içinde kovalamışlar. Adam, kamp yönetmeni şişko binbaşı Maksimenko'nun odasına sığındıysa da, kovalayanlar da arkasından odaya daldılar. O arada kamp berberi, binbaşıyı koltuğunda tıraş ediyordu. Binbaşının silâhı yoktu, çünkü tüzük gereğince kampta silâhsız dolaşması gerekiyordu. Karşısında eli bıçaklı katilleri gören binbaşı, koltuktan fırlamış, saldırının kendisine yöneltilmiş olduğunu sanarak, gelenlerden aman dilemiş. Fakat gözü önünde bir başkasının boğazlandığını görünce, kendine gelmiş, pencereden dışarı fırlamış, yarıda kalan tıraşla, boynundaki peçeteyle kampın giriş kapısına doğru koşmuş, yürek paralayan bir sesle kuledeki askerlere: «Kule, ateş» diye bağırmış. Fakat kuledekiler silâhlarını ateşlememişlerdi. (Binbaşının canına kıymak, konu dışıydı. Yeni hareketin parolası, idarecilere ve gardiyanlara dokunmaksızın, yalnız muhbirlerden kurtulmaktı).

Daha başka bir olayda, kıyıcıların elinden yaralı olarak kurtulabilen gammaz, hastaneye sığınmıştı. Ameliyata alındı, yaraları sarıldı, koğuşa yatırıldı. Ne dersiniz, binbaşıya korkulu dakikalar geçirten bıçaklardan, hastanede kurtulmanın yolu var mıydı? Yoktu elbette, iki üç gün sonra adamın işi hasta yatağında tamamlandı.

Beşbin kişiden ancak bir düzinesi bıçak altında can verdi. Fakat bu kadarı yetti, her bıçak darbesiyle, vücutlarımıza sımsıkı sarılmış bulunan ahtapot kollarından biri kopuyordu! Şahane bir hava esiyordu kampta! Resmen tutukluyduk, fakat aslında h ü r d ü k, evet, hürdük, çünkü kendimizi bildik bileli, ilk defa düşündüklerimizi konuşabiliyorduk! Böylesine bir değişikliği yaşamamış olanlar, durumumuzu anlayamazlar!

Muhbirler ise, dillerini yutmuşçasına susuyorlardı.

Şimdiye kadar kampın emniyet organları, işe gidenlerden diledikleri oturma bölgesinde alakoymaktan çekinmezlerdi, onlardan bilgi alır veya yeni direktifler verirlerdi, henüz bir hır çıkarmamış, fakat tehlikeli olabilecek tutukluların adlarını öğrenirlerdi.

İşten dönenler akşamları, kampta bırakılan arkadaşlarından, senden ne istediler, diye sorarlardı. Cevap ister doğru olsun, ister yalan olsun, hiç değişmeksizin: «N'olacak, resim gösterdiler», biçimindeydi...

Savaş sonrası yıllarında, pek çok tutukluya, savaşta görmüş olmalarına ihtimal verilen kimselerin resimleri gönderilirdi ve teşhis edilmeleri istenirdi. Orası doğru. Fakat hepsinin yalnız resimleri görmek için alıkonmalarına imkân yoktu, hepsine gösterilmesi de anlamsızdı. Oysa, haini de, bizden olanı da, hep aynı şeyi söylerdi. Kuşku davet edici, iç karartıcı bir durumdu.

Şimdi ise, şüphecilikten arıtılmış bir hava içindeydik! Çekacılar birimize bölgede kalmak için emir vermeleri halinde dahi, kimse kalmıyordu! Olacak şey değil! ÇE-KA GPU, MVD kurulduğundan beri görülmemiş olay! El etek öpmeye giden çıkmıyordu, yaltıkçı pozunu takınan yoktu! Çağrılan tutuklu, gururla (arkadaşlarının gözleri üzerindeydi), gitmem, diyordu, o kadar! Tutuklu işçi kolunun başları üzerinde, havada, göze görünmeyen terazi sallanmaktaydı. Bir kefesinde eski tanıdıklarımızın, sorgu yargıcı bürosunun, yumruğun, sopanın, uykusuz ayakta durmaların, dikey boksların, soğuk nemli hücrelerin, sıçanların, tahtha kurularının, üçlü yargıç heyetlerinin, katmerli cezaların hayâlleri duruyordu. Fakat terazinin bu gözdekiler içinde, hiç birinde, anilik unsuru yoktu, hepsi bir arada, kemiklerin öğütüldüğü değirmene benziyordu. Herkesi ve herşeyi bir günde yutabilecek bir mekanizma değildi. O değirmenden geçmek ve hayatta kalmak da vardı hesapta. İşte ispatı - bizler!

Terazinin öbür gözünde yalnızca bir bıçak bulunuyordu, emre, öbürlerin emrine uyacak olanın göğsüne saplanacak bıçak! Tarih de belli: Yarın şafakta! ÇEKA - GB'nin tüm güçleri seni kurtaramaz! Bıçak fazla uzun da değil, senin kaburga kemikleri arasından geçerek, hedefi bulacak kadar. Sapı da hakiki sap değil, elde kaymaması için namluya sarılı izola band parçası.

Terazinin ikinci, cana can katan gözdağının bulunduğu gözü, daha ağır basıyordu! O gözdağı ki, güçsüzlere güç veriyordu, yürüyüş halinde olan kola yetişmeye, kararsızlıktan kurtulmaya yardım ediyordu. (Söz dinlemezlikle suçlananlara mazeret de

hazırdı: «Vatandaş şef, kalırdım ama, şu bıçak yok mu?... Onun gölgesinde yaşamıyorsunuz ki, anlayasınız»).

Bitmedi. Başyönetici veya kamp patronlarından herhangi birinin çağrısına uymadıkları gibi, tutuklular bundan böyle kampta asılı posta veya şikâyet kutusuna bir zarf veya kâğıt parçasını atmaktan da çekinirlerdi. Mektup veya dilekçeyi kutuya atmadan önce, birini şahit olarak kullanırlardı: «Al şunu okuyuver, ihbar olmadığını gör, beraber gidip atalım,» derlerdi ona.

İdarecilerin gözleri görmez, kulakları duymaz oldu. Göbekli binbaşıyla yardımcısı, o da göbekli yüzbaşı Prokofyev, gardiyanların alayı, aramızda serbestçe dolaşırlardı, değilmi ki, onlar için bir tehlikesi yoktu, fakat hiç birşeyin farkına varamaz, anlamazlardı. Çünkü muhbirin yardımı olmadan, üniformalı adamın kampta öğreneceği hiç birşey yoktu. Onlar yaklaşırken, herkes susardı, saklanacak şey, saklanırdı... Gammaz, arkadaşlarını satmak için çırpına dursun, hevesi içinde kalır, patronlara gizliden gizliye dahi işaret vermekten kaçınırdı.

Herşeyi bilen, herşeye gücü yeten, ününü bunca yıl sürdüren organların bilgi toplama makinası duruverdi.

Aynı ekipler, aynı yapılara çalışmaya giderdi, değişiklik yoktu sanki. Fakat biz, muhafızlara dahi sözümüzü geçirmeye kararlıydık. Dizilerimizi düzeltmelerine, yürüyüş esnasında sayılmamıza karşı koyuyorduk ve bunu beceriyorduk! Aramızdaki ispiyonların yok olmasıyla, otomatik silâhlı askerler bile zayıfladı! İşteki gayretimiz, bizden istenilen normu ancak şöyle böyle karşılayacak kadardı. Dönüşte üstümüzün aranmasına izin veriyorduk (bıçakların meydana çıktığı hiç görülmemişti, o da var). Tutuklular arasında bağ ve dostluklar eskiden patronlarımızın kurdurduğu işçi ekipleri ve iş plâtformu çerçevesi içinde gelişirken, bu defa doğal, insanca eğilimler ağır basmaya başladı. Milliyet esası üzerinde kurulu birleşmeler başta geliyordu: Ukraynalılar, birleşik müslümanlar, Estonyalılar, Litvanyalılar bir araya geliyorlardı, kendi merkezlerince idare ediliyorlardı. Bu toplumlara gammazların sızmasına imkân ve ihtimal yoktu. İdarecileri seçen de yoktu, yaşlılık, akıl ve görgünün geçer akçe olduğu ortamda, onlar kendiliğinden başa geçer, hemşehrilerine sözlerini dinletirlerdi. Bu milli kuruluşları birleştiren ortak danışma kurulunun bulunduğu da besbelliydi. Ona «Birleşmiş Milletler Konseyi» de, diyebiliriz (*).

(*) **Buraya gelmişken, bir hususu belirtmemiz gerekecektir. Genel hatlarıyla doğru çizdiğimiz tabloda, aksayan yerler de yok değil. Gruplar içinde birbirleriyle rekabet eden ılımlılar ve aşırılar bulunur-**

kamptaki işçi postaları sayısında da, kadrolarında da bir değişiklik olmadı, fakat şaşılacak şey: Ekip başları, yani ç a v u ş l a r y e t m e m e y e b a ş l a d ı. Gulag'ta görülmemiş durum! İlk ağızda bu eksiklik normal görüldü: Kimi hastalandı, hastaneye gitti, kimi iç hizmetlere alındı, pridurka oldu, kiminin çilesi bitti, dışarı çıktı. Fakat puantörlerin elinde eskiden çavuş adaylarının alayı bulunurken, şimdi teki bile çıkmıyordu. Oysa, puantörü bir parça domuz yağı veya kazakla «görerek», çavuşluğa yükselmek isteyenler eskiden pek çoktu. Şimdi ise tam tersi oluyordu: Çavuşlar üretim-plânlama kısmına başvuruyorlardı, kendilerinin görevden alınmasını diliyorlardı!

Tutuklu işçiyi çalıştırmak için çavuşların başvurduğu zulümlerin modası geçmişti, yeniler de bulunamadı... Ekiplere baş bulma sorunu, kolay çözülür problem olmaktan çıktı. Puantörler şimdi çavuşların odasına girerler, odadakilerle birer sigara tütsüledikten sonra: «Haydi çocuklar birini seçiverin, çavuşsuz posta olmaz ki, seçtiğinizi biz onaylattırırız» gibilerinden lâflar ederlerdi.

Bu durum daha fazla, çavuşların BUR'a - taştan yapılı hapisaneye - k a ç m a y a başladıklarından sonra ortaya çıktı! Yalnız çavuşlar değil, tutuklu kanını emen şantiye şefleri, maskesi düşmüş veya düşeceğini sezen gammazlar da, kurtuluşu hapisanede arıyorlardı. Canlarını kurtarmak için, hepsi oraya k a ç ı y o r d u. Daha dün horoz gibi ötenler, tutuklular önünde yeni havaya alkış tutanlar (tutma da, göreyim seni!), düne kadar genel koğuşta yatanlar, son gecelerini orada uykusuz geçirenler, bu gece, koğuşta geçirdiğim son gecedir, diyenler, er-

---

du, kişisel sebeplerle, faraza öne geçme isteğine dayalı sürtüşmeler görülürdü. «Vurucu gücü» temsil eden toy gençlerde, siyasal bilinçsizlikten ötürü, kompleksler doğardı, gördükleri «iş» karşılığı, kendilerini fazla gıda almayı hak kazanmış görürlerdi. Bu yüzden, faraza hastane mutfağı ahçısına gider, hasta hakkından kendine pay çıkarılmasını isteyebilirlerdi. Ahçı, yok, dese, vicdan azabı çekmeden, onu da öldürebilirlerdi. İdmanlı ve bıçaklı olduktan sonra, niçin olmasın? Başka bir deyişle, sağlam çekirdeği kemiren kurt, bu toplumda da yaşıyordu. Tüm devrimci atılışlara özgü bir olaydır.

Günün birinde maddî bir hata işlendi: Kurnaz muhbirlerinden biri, saf tutukludan ranzadaki yerlerini değişmesini istemişti. Teklifi kabul edenin cesedi, sabah yatağında bulundu. İşte, bu gibi sapmalar dışında, genel hareket doğru ve net görünümüyle, ortadaydı. Toplumda yarattığı yankı, maksada uygundu.

tesi gün ortadan yok oluyorlardı! Fillâncaya ait şahsi eşyanın BUR'a götürülmesi için emir çıktığında, durumu anlardık.

Özel Kamplar tarihinde açılmış, hem eğlenceli, hem korkunç yeni çığır! Sonuç olarak, bizler değil, **o n l a r** kaçıyordu! Onlardan bu biçimde temizleniyorduk! Dünyada görülmemiş, yaşanmamış devir: Vicdanları temiz olmayanların rahat uyku yüzü göremeyecekleri devir! Günahların hesabı da öbür Dünyada, ne de tarihin önünde, fakat tan vakti başının ucunda sallanan bıçağın yardımıyla gördürülüyordu! Ancak masallarda gözönüne getiribileceğimiz manzara: Dürüst kişilerin bastığı toprak, bildiğimiz yumuşak ve sevecen toprak iken, hainlerin bastığı yer, ayağa batıyor, alev alev yanıyor! Darısı kamplar dışında yaşayan bizim **ö z g ü r** vatandaşlarımızın başına! Onlar böylesine bir durumla karşılaşmadılar, herhalde karşılaşacakları da yok.

BUR'un karanlık, soğuk ve kapanık, patronlar tarafından bunca sevgi ve özenle, kaytarıcılar, kaçaklar, inatçılar, itirazcılar ve cesur kişiler için hazırladığı, büyütülmüş, küçük pencerelerle, burunsalıklarla donatılmış, üstüste çakılı 4 santimetrelik tahtadan yapılı çitle çevrilmiş taş yapı, bu defa muhbirlerin, hunharların ve zorbaların, pansiyoner olarak kaldıkları sığınak olmuştu!

Halkın öfkesinden kaçan, yılların emeği karşılığı, çekacılardan zindana sığınma izni isteyen ilk gammaz, elbette nükteci bir kimse olmalıydı. Hapisanelerden en sağlamını seçiyorlardı, **d ı - ş a r ı y a değil, i ç e r i y e** kaçıyorlardı! Gönül rızasıyla temiz havadan, Güneş ışığından vazgeçenleri, tarih bize göstermiş midir? Değil, galiba.

Şefler ve yöneticiler ilk gelenlere acıdılar, nasılsa kendi mallarıydı. BUR'un en iyi koğuşunu onlara ayırdılar (biz ona **e m a - n e t d e p o s u**, derdik), yatak verdiler, sobalarını yaktırdılar, günde bir saatliğine gezintiye çıkarttırdılar.

Fakat ilk nüktecileri başkaları izledi. Zekâ kıvraklığı açısından berikilerin geri kalmışlığını kabul etsek de, hayatta kalma isteği bakımından hiçbir eksiklikleri yoktu. (Kaçanlardan kimi, belli olmaz, belki eski yerime dönerim düşüncesiyle, yüzünü kaybetmek istemiyordu. Papaz çömezi Rudçuk, BUR'a kaçışını sahnelemişti bile: Yat borusundan sonra barakaya gelen gardiyanlar, esaslı bir arama oyunu düzenlemişler, papaz'ın bütün eşyasını aramışlar, hattâ, yatağını söküp silkilemişler. Kendisini de «tutuklayarak» götürmüşler. Kısa bir süre sonra, fırça ve gitar üstadı gururlu baş diyakoz'unun «emanet odasında», diğer-

lerin yanında olduğu öğrenildi). Emanettekilerin sayıları, kısa sürede, 10, 15, 20'yi buldu. (Bu takıma, uygulayıcısının adına mâl edilerek, «Maçehovskiy'in postası» dendi). BUR'un verimli sahasını daraltmak, ikinci koğuşu bunlara ayırmak gerekliliği ortaya çıktı.

Şu var ki, gammaz, yüzündeki maske düştüğü güne kadar verimlidir. Kişiliği anlaşılmış muhbir artık beş para etmez, bulunduğu kamptan kendisinden yararlanmak imkânı artık kalmıyor. BUR'da beleşten geçinir, üretimde çalışmaz, masrafını çıkarmaz. Olmaz öyle şey! MVD'nin iyilik severliğinin de bir sonu var!

Kurtuluş için yalvaranların akımı durduruluverdi. Geç kalmışlar için kuzu postunda kalmak, bıçağı beklemek vardı şimdi.

Muhbir, salcıya benzer, bir saat için gereklidir. Karşı sahile çıktıktan sonra - Allahaısmarladık.

İdareyi düşündüren, alınması gereken karşı tedbirler sorunuydu. Korkunç boyutlara ulaşan kamptaki hareketin kırılması gerekiyordu. Akıllarına ilk gelen genelgeler çıkarmak oldu.

Ruhlarımıza ve bedenlerimize sahip çıkanların en çok çekindikleri şey, hareketimizin siyasal yönünü kabul etmekti, buna asla yanaşmıyorlardı. Gardiyanlar barakaları dolaşmaya çıktılar, gözdağı verdirici, sert dille yazılı emir ve genelgeleri bize okudular: Olaylar, h a y d u t l u k olarak nitelendirliyordu. Böylesi daha basit, daha anlayışlı diyelim, iç bünyemize daha yakındı. Haydutlara «siyasal» damgasını vurup kamplarımıza yollamalarından bu yana çok uzun zaman geçmedi. Şimdi ise siyasallar, ilk defa siyasal olanlar! - haydut oluverdi. Kanış verici olmaktan uzak bir dille, haydutların tespit edileceği, kurşuna dizilecekleri yazılıydı (henüz tekini dahi bulamadılardı). Genelgelerle bizden ayrıca haydutları k ı n a m a m ı z ı ve onlarla s a v a ş m a m ı z ı istiyorlardı. (Bu isteklerinde yalvarış edası sezilmiyor değildi!)

Tutuklular dinlerler, gülümseyerek dağılırlardı. Düzen uygulayıcı subayların bir siyasala, siyasal demekten çekinmeleri, kulağımıza güçsüzlüğün bir yankısı olarak geliyordu.

Güçsüzlüğün ta kendisiydi! Hareketimizi «haydutluk olayları» olarak tanımlamak, kendilerini kurtarmak için düşünülmüş bir «dümen», sorumluluktan kurtulmanın yoluydu, yoksa: «Kampımızda siyasal bir hareketin başlamasına niçin engel olmadınız?» diye sorulacaktı kendilerinden. Bu gereklik ve sağladığı yarar, daha üst makamlarca da bilinmekteydi. İçişleri Bakanlığının Eyâlet ve Kamplarındaki organlarında, GULAG'ta

(Kamplar Başmüdürlüğünde), Bakanlığın kendi bünyesinde bu yoldan yürünürdü. Enformasyon korkusu içinde yaşayan sistem, kendi kendini aldatmayı sever. Gözetici ve düzeni sağlayan subayların öldürülmesi hali, 58-8 maddenin (terrör) uygulanmasını gerektirecekti. Cezası - kurşuna dizilmeydi. Oysa, bizim kamplarda şimdi görüleni, aslında GULAG idaresince başlatılan, o sıralarda İTL'i sarsan «kancıklar savaşı» hesabına geçirmek ve ona benzetmek mümkündü. (*)

Kendilerini temize çıkarmak için, onlar bu yolu seçmişlerdi. Fakat kamp kıyıcısını kurşuna dizdirememekle, gitgide genişleyen hareketi boğamıyorlardı.

Günlük emirlerin yararı olmadı. Tutuklu kitlesi, patronların isteğini yerine getirmeye yanaşmadı, haydutlara savaş açmadı, onları kınamadı. Bundan sonra başvurulacak tedbir, bütün kampı cezalı rejime sokmaktı! İş dışında kalan bütün serbest zamanımızı, pazarlar dahil, hapisteymişiz gibi, kilitli barakalarda geçirirdik. Dışarı çıkmak yoktu, ihtiyacımızı kaplarla giderirdik, yemeğimizi barakada yerdik. Çorba ve lâpayı barakalara getirirlerdi, yemekhane boş kalırdı.

Düzen ağırdı, fakat uzun sürmedi. Üretimde biz işimizi ağıra almaya başladık, kömür tröstü de feryadı bastı. Hele gardiyanların işi büsbütün zorlaştı: Barakalardan pislikle dolu kapları çıkaran nöbetçilere kapıları açmak, yemek dağıtımına bakmak, hastaları sağlık servisine götürmek için kampın bir ucundan öbür ucuna koşmak vardı şimdi onlara.

İdarecilerin maksatları bizi bıktırmak, usandırmak, bizde

(*) «Kancıklar savaşı», bu kitapta kendisine bir bölüm ayrılacak kadar önemli bir olay. Fakat bunu yapabilmemiz için, daha çok malzemeye ihtiyacımız vardı. Bu bakımdan okuyucuya Varlam Şalamov'un «Caniler Dünyasından» adlı kitabını salık veriyoruz.

Özet olarak anlatalım: «Kancıklar savaşı», başka bir deyişle, kamp idarecilerinin hizmetine giren hırsız, serseri takımının, bağımsız hırsızlarla sürtüşmeleri 1949 da başladı. 1951-52 yıllarında en sıcak devresine girdi. (İki grup ilişkini arasında ikide bir görülen kıya olayları, bunun dışındadır). Hırsızlar dünyasının pek çok gruplara ayrılmış bulunduğunu, GULAG idaresinin bu tutuklu türlerini ıslâh etmek umudunu da yitirmiş olduğunu haber verelim.

Bu bakımdan hırsızlar arasındaki ayrılıklar idarenin işine geliyordu, kimi vakit birini, kimi vakit bir diğerini tutarak, hırsızları birbirlerine temizlettiriyorlardı. Bıçaklar hergün konuşturulurdu, hırsız kesimi açıkça, kitle halinde devam ediyordu.

Katil hırsızlar kolayını buldular: Düşmanlarını ya başkası-

katillere karşı güceniklik uyandırmaktı. Onları teslim etmemizi istiyorlardı. Biz ise, dişlerimizi sıkmaya, dayanmaya kararlıydık, değerdi de. Bir erekleri daha vardı: Kilitli barakalara dışardan katil giremediğinden, içeridekinin yakalanışı sözde daha kolay olacaktı. Fakat yine tutuklulardan biri öldürüldü, yine «görmedik», «duymadık» ifadeleri karşısında kalındı. Üretimde de birinin kafası delindi, baraka kapısına asılan kilitin faydası görülmedi.

Cezalı düzenden dönüldü, onun yerine «büyük Çin Seddinin» yapımına karar verildi. Kampı ikiye bölecek, iki kerpiç kalınlıktaki duvarın inşaasına geçildi. Duvarın orta kısmında şimdilik bir geçit yeri bırakıldı. (Özel Kamplarda uygulandığı sık görülen yöntem: Büyük kamp bölgesini ikiye ayırarak küçültüyorlardı). Bizi kullanan tröste yapının masrafını gördürmek imkânı olmadığından, onu biz çekerdik: Pazarları, işten döndükten sonra akşamları, kerpiç yapardık, onu kuruturduk, aktarır, duvara kadar götürür, orada duvara işlerdik. Bu duvara çok kızıyorduk, idarecilerin pis bir numaraya hazırlandıkları da besbelliydi, fakat onu yapmaya mecburduk. Kendimizden henüz pek ufak bir kısmını kurtarmışız, başlarımızı ve ağızlarımızı, kurtarmışız, fakat omuza kadar henüz köleliğin çamuruna gömülüydük.

Gözdağı verdirici genelgelerle, cezalı düzeniyle, duvarıyla, bütün bu tedbirler, zindancılığın anlayış ve düşünüşüne uyan birer kaba uygulamaydı. Fakat bu ne? Beklenmedik bir zamanda, birinci, ikinci, üçüncü ekipleri fotoğrafçının odasına çağırı-

---

nın eliyle öldürüyorlardı veya kendilerinin işlediği suçu, tehditle, başkasına yüklüyorlardı. Hırsız, kopuk değil, fakat yine de adi suç hükümlüsü saf gençler veya eski er ile subaylar, öldürülmek korkusuyla suçu üzerine alıyorlardı, 59-3 madde gereğince (haydutluktan) 25 yıllık cezaya çarptırılıyorlardı. Onlar bugün dahi o cezayı çekmekte iken, hırsız grup kodamanları «Voroşilov affı»ndan yararlanarak, 1953 te özgürlüğe kavuştular. (Yeise kapılmayalım: O günden bu yana kaç defa yeniden içeri tıkılmış olmalıdırlar.)

Kamplarda tutuklu suçluların yeni baştan terbiye edilerek nasıl adam olduklarına değin, oldukça dokunaklı konu, basınımızda yeniden canlandığı zaman, gazete sayfalarında, kamptaki kıya olayları hakkında yanlış yalan haberler de çıktı. «Kanciklar savaşı», Özel Kamplardaki «muhbir kesimi» ve bütün diğer, özü aslı bilinmedik katil olayları, tarihin gözünden kaçırılmak istenircesine, birbirine karıştırıldı. Kamplar konusu, bütün milleti ilgilendiren bir konuydu, kamplara ait yazılar kapı-

yorlar, tutukluların resimlerini çekmeye başlıyorlar. Hem de boynumuzda asılı, numaralı tasma, üzerimize iliştirilmiş numaralarla değil, fakat nezaket göstererek, buyurmaz mısınız, başınızı şöyle çevirmek ister misiniz? Diyerek işe girişiyorlar. Kültür Eğitim Kısmı Şefinin «ağzından kaçırdığı» sözden, resimlerin belgeler için çekildiğini öğreniyoruz.

Hangi belge? Tutuklunun belgesi mi olur?... Kolay inananlar arasında ağızdan ağıza dolaşan söylentiler: Muhafızsız dolaşma hakkı için belge olmasın? Belki!... Ya belki de...

Ve işte, izinden dönen bir gardiyan bir başkasına (ama tutukluların yanında) tren, tren kamplardan koyuverilenlere, yeşil dallarla ve dövizlerle vagonlarda eve dönen eski tutuklulara rastladığını anlatır.

Aman Allahım, yüreğimiz yağ bağladı! Çoktandır bekliyoruz. Savaşın bitiminde olmalıydı, onunla başlanmalıydı! Acaba, başladı mı?

Birinin evden mektup oldığını anlatıyorlar, komşuları güyâ çoktan dönmüş!

Derken, fotoğrafları çekilmiş ekiplerden birini çağırıyorlar, teker teker, komisyonun oturduğu odaya alıyorlar. Stalin'in resmi altında, kırmızı çuhalı masanın başında bizim kamp yöneticileriyle, tanımadığımız iki yabancı oturuyorlar. Biri Kazak, öbürü Rus. Bizim kampa hiç uğramamışlardı. İş çıkarır insanların edasıyla karışık, neşeyle adımızı, baba adını, soyadını, doğum yeri ve yılını not ettikten sonra, suç'la ilgili sorular sormak yerine, eşlerimizle, baba ve annelerimizle, çocuklarımızla ilgilen-

---

şılmaktaydı. Ne var ki, o yazılardan bir anlam çıkarmak imkânı yoktu (kaleme alınışları o amaçla idi).

Galiç adında bir gazeteci, 1959 yılında, İzvestiya'da, sözde «belgelere dayalı», fakat bizim için aynı oranda şüphe davet edici, Kosıh adındaki tutuklunun öyküsünü yayımlamıştı. Adı geçen, daktilo ile yazılmış 80 sayfalık mektubunu S. S. C. B. Şurasına yollamış. (1. Yazı makinasını nerede bulmuş? Kamp yöneticisininki mi, yoksa? 2. Orada 80 sayfayı okuyacak kim? Birinci sayfadan sonra onlar esnemeye başlarlar.) Ek cezası 25 yıldı, fakat suçu neydi? Bizim gazeteci örneği Galiç, onu yazmıyor. Bir kancığı mı temizlemiş? Muhbiri öldürmekle, siyasal suç mu işlemiş? Belli değil. Püf noktası işte burası: Suçlardan paçal yapılıyor, adı «haydutluk» oluyor. Bilimsel açıklamayı merkez gazetelerinde buluyoruz: «Beriyanın yardakçıları (ne varsa, vur şimdi Karakaçanın sırtına) o sıralarda kampları ellerine geçirmiş bulunuyorlardı (ya ondan önce? ya ondan sonra?). Yasanın sertliği yerine, yasa uygulayıcılarının yasa dışı davranışları

meye başlıyorlar. Hepsi not ediliyor!... (Komisyon üyelerinden kimi vakit biri, kimi vakit bir diğeri, yazıcıya dönüyor, bunu da yaz, diyor).

Acayip, dokunaklı ve hoşa giden sorular. İçimizde en kaşarlanmışın bile ağlayası geliyor. Yıllardan beri duyduğu ancak sert havlamaydı: Madde? Süre? Karar kimin? Ve işte hiç de kötü görülmeyen, ciddi, insancıl subaylar acele etmeden, acımayla, senin ruhunda gömülü, hiçbir zaman dile getirmediğinle ilgileniyorlar... Bu subaylar içinden birini tanıman da mümkün: Ekim Devriminin yıldönümü dolayısiyle yapılan aramada, sende bulduğu aile fotoğrafını yırtmıştı, fakat tanıdınsa da unutmuş veya affetmişsin şimdi. İşte bu subaylar, eşinin başkasıyla evlendiğini, babanın yatalak hasta olduğunu, oğlunu görmek için umudunu kaybettiğini şimdi senden anlayınca, duygulanıyorlar, dudaklarını şapırdatarak, bakışıyorlar, başlarını sallayarak acına katılıyorlar.

Hiç de kötü insanlar değil, yalnız görevleri köpek olmaktır, o kadar... Herşeyi not ettikten sonra, son suallerini soruyorlar:

— Peki, nerede oturmak **i s t e r s i n i z ?** Annenin, babanın yanında mı, yoksa son bulunduğun yerde mi?

Tutuklu şaşırıyor, nasıl? diyor. - Ben yedinci barakada kalıyorum!...

— Subaylar gülüyor, onu biliyoruz, sen nerede yaşamak **i s t e r s i n ?** Biz onu öğrenmek istiyoruz, diyorlar. Faraza seni şimdi salıversek, belgelerini hangi mıntıka için hazırlayalım?

Dünya dönmeye başlıyor, Güneşten parçalar, gökkuşağından ışınlar tutuklunun gözünde... Kafayla bunun bir rüya olduğunu anlıyor, süresi 25 veya 10 yıl, olamaz diyor içinden, masaldır, üstünbaşın kile bulanmış, yarın da aynı ocağa gideceksin, değişen veya değişecek birşey yok, fakat - öte yandan birkaç subay, iki binbaşı merhametle ona bakıyor, hiç aceleye getirmeden:

---

geçerli oldu (nasıl olur? Heryerde aynı tüzük uygulanırken? Buna kim cesaret eder?). O n l a r , e l l e r i n d e n g e l d i ğ i k a d a r d e ğ i ş i k t u t u k l u g r u p l a r ı a r a s ı n d a k i d ü ş m a n l ı ğ ı k ö r ü k l e r l e r d i **(geniş espas - benim. A.S.) Gammaz kullanılması - aynı yola çıkardı. Acımasızca körüklenen suni düşmanlık havası.»**

Haliyle, kamplardaki kıyacılığı, 25 yıllık cezalarla durdurmak imkânı yoktu, katillerin dosyalarında zaten o kadarı bulunuyordu. Bundan ötürü, Kruşçevin 1961 yılında çıkarttığı yasayla, muhbir dahil, kampta insan öldürmenin cezası, kurşuna dizilme oldu. Stalin kamplarının bu eksikliği tamamlanmış oldu.

— Düşündün mü? Bize söyle, diyorlar.

Minnet ve şükran duyguları içinde çarpan kalbiyle, yanakları kızarmış delikanlının kızın ismini vermesi gibi, o da, dört yanı numarayla süslü kürek mahkûmu olmaması halinde, hayatının arta kalan kısmının nerede geçirmek istediğini söylüyor.

Onlar - bunu da kaydediyorlar! Sonra sırada olanını çağırtıyorlar. Odadan fırlayan sevinçten aklının yarısından olan tutuklu arkadaşlarına koşuyor, başından geçeni anlatıyor.

Çocuklar teker teker odaya giriyorlar, sevimli subayların sorularını cevaplandırıyorlar. Elli kişiden ancak biri sırıtır:

— Burada, Sibirya'da herşey iyi, yalnız iklim çok sıcak. Acaba, kutup bölgesine gitmemize izin var mı?

Veya:

— Şöyle yazın: Kampta doğdum, kampta ölmek isterim, bundan daha iyi yer bilmem, gibisinden cevap yetiştirir.

İki üç postayla böylesine konuştular (kampta 200 posta bulunuyordu). Heyecanı birkaç gün sürdü, tartışıldı. Fakat kamptakilerin yarısı bu numaraya inanmadı. İnandığımız zamanlar çok, çok geride kaldı! Komisyon bir daha gözükmedi. Fotoğraflarımız onlara ucuza geldi, boş kaset kullandılar. Fakat böylesine toplanmak, bunca içtenlikle bizim gibisi alçakları sorguya çekmek için sabırları yetmedi. Sabır yetmedikten sonra, bu utanmazlıktan vazgeçmek yerindeydi.

(Fakat itiraf edelim - ne başarı! 1949 da elbette sonsuzluğa kadar devam edecek acımasız düzenli kamplar kuruluyor ve işte, 1951 de patronlar, anlattığımız yarenlik sahnelerini oynamaya zorlanıyorlar! Başarımızı ortaya koyacak daha neler isteniyor? İTL'de buna niçin gerek duyulmadı?)

Bıçaklarımız yeniden seslerini duyurmaya başladı.

Patronlar, bunun üzerine çekip almayı denediler, şüphelendiklerini, kitleden gammazlar olmadan kimin üzerinde duracaklarını pek bilmiyorlardı ama, yine bir düşündükleri vardı (gizliden gizliye kimi bilgilerin sızması da mümkündü).

İşte iki gardiyan, işten dönüldükten sonra, barakaya geliyor, tutukluya: Hazırlan, gidelim, diyor.

Tutuklu arkadaşlarına bakıyor, sonra:

— Gitmem, diyor.

Sahi, böylesine basit a l ı n m a d a veya tutuklamada, ki buna uymamak aklımızın köşesinden dahi geçmemişti, meğer ikinci bir şık varmış: Gitmem! Safradan arınmış kafalarımızla bunu anlamaya başlamışız!

— Nasıl olur? diye zorluyorlar gardiyanlar, şaşkın şaşkın.

— Gitmem, o kadar! Burası da hoşuma gidiyor. Cevap kesin.

— Nereye, gidecek?... Niçin gitsin?... Onu vermeyeceğiz!... Siz gidin!... Vermeyeceğiz, o kadar! Her taraftan sesler yükseliyor.

Gardiyanlar baktılar ki olmayacak, dönüp gittiler.

Aynı manevraya başka barakada, aynı cevap.

Bizim eski kuzu olmadığımızı, bu defa anladı kurtlar. Birini tutmak için ya aldatmacaya başvurulacak veya giriş kapısında bir kişinin üstüne topluca çullanılacak. Kalabalık içinden istediğini koparmak, olmuyor.

Pislikten, haramdan arınmış gözetleyiciler ve kulak misafirlerinden kurtulmuş olan bizler, kendimize baktık, siyasal yüzümüzü ve hayli kalabalık olduğumuzu gördük, direnebileceğimizi anladık!

Zincirin kopacak halkasını ne de doğru bulmuşuz! Muhbirler! Gammaz ve hainler! Hayatımızı zehirleyen, kendi kardeşlerimizdi. Lânetten kurtulmamız için, kanlarının eski zaman kurban taşlarında akması gerekiyormuş, devrim olgunlaşıyordu. Bir ara dinmiş gibi görülen esinti, fırtına gibi ciğerlerimizi dolduruyordu şimdi.

11 Zincirleri parçalamada ilk deney

Şimdi artık biz ve muarızlarımız arasında hafif eğimli bir hendek yerine derin bir uçurum bulunduğu için, bu yarığın yamaçlarına dikiliyor ve «Bu iş nasıl devam edecek?» diye karşılıklı düşünüyorduk.

Tabii «dikilmek» sözcüğünü sembolik olarak kullanıyorum. Yeni çavuşlarımızla her gün çalışmaya g i d i y o r d u k. Bu çavuşlar ya gerçekten yeni, resmen seçilmemiş ve genel duruma âlet oldukları için bizim tarafımızdan küçümsenen insanlar ya da neredeyse artık tanınmayacak hale gelen eskilerdi. Son derece dikkatli titiz ve iyi niyetle davranıyorlardı. Biz sabahları yoklamada tam zamanında hazır bulunuyor, yönetime hiç bir zorluk çıkarmıyorduk. İşten kaytaran hiç kimse yoktu. Üretim sonuçları hiç de fena değildi ve kamp yöneticileri aslında bizden memnun olmalıydılar. Biz de onlardan memnunduk. Kükremeyi ve tehdit etmeyi sanki unutmuşlardı.

Olur olmaz şeylerden dolayı kimseyi hücreye tıkmıyorlardı. Sabahları yola çıktığımız zaman, binbaşı Maksimenko hâlâ uyuyordu. Fakat akşamları ayaklarımıza kara sular inmiş bir halde döndüğümüz zaman grupları kamp girişinde karşılar ve biz yorgunluktan ayakta zor dururken şakalaşırdı. Bizleri Güney Rusya'nın her hangi bir yerinde, bozkırdan geri dönen sürüsünü izleyen bir sığır yetiştiricisinin doygun hoşnutluğuyla süzerdi. Hattâ bize Pazar günleri filmler bile göstermeye başlamışlardı. Sadece «Çin seddi» ile canımızı sıkmaya devam ediyorlardı.

Buna rağmen iki taraf da kendini zorlayarak düşünmeye devam ediyordu. «Bu iş nasıl devam edecek?» Böyle kalamazdı: Bizim için de onlar için de verilen çok azdı. İki taraftan biri vuruşu yapmaktaydı.

Peki bizim için daha hangi hedefler kalmıştı? Artık yüksek

sesle ve çevreye ürkek ürkek bakınmaksızın her istediğimizi ve içimizi sıkan her konuyu açık açık **konuşabiliyorduk**. (Omrün bu kadar geçikmiş bir çağında ve bir kampın içinde bile olsa, konuşma özgürlüğünü tatmak ne büyük mutluluk!). Bu mutluluğu kamp sınırlarından dışarı taşmayı ve orada yaymayı umabilir miydik? Tabii ki hayır. Başka hangi politik zorlamaları hayâl edebilirdik? Düşünülebilecek hiç bir şey yoktu! Bütün bunların boşuna ve umutsuzca olduğundan başka hiç bir şey düşünemiyorduk! Tabii ki bütün bir ülkenin değişmesini ve bunu bir kampın başarmasını isteyemezdik: Bizi bombardıman edip yok ederlerdi.

Hakkımızdaki davaların tekrar gözden geçirilmesini ve haksız ve sebepsiz tutuklama kararlarımızın kaldırılmasını istemek daha akla yakın olurdu. Fakat bu da umutsuz görünüyordu. Ülkemizde hüküm süren korku ve dehşet havası içinde bizim durumlarımız ve hâkimlerin kararları tamamen haklı bulunacaktı. — Evet, neredeyse bizi bile buna inandırmışlardı! Üstelik revizyon yöntemi elle tutulur bir gerçek değildir. Bu yolla bizi daha kolay silebilirlerdi; verilen sözler, gecikmeler, durumlarımızın tekrar tekrar incelenmesi. Bu yıllar boyu sürebilirdi. Ve içimizden birini birden serbest bıraksalar ve kamptan çıkarsalar — bunu vurmak için, başka bir hapishaneye sevketmek veya başka bir mahkeme önüne çıkarmak için yapıp yapmadıklarını kim bilebilirdi?

Komisyon komedisi bütün bunların nasıl kolayca sahnelenebileceğini göstermemiş miydi? Bizi, revizyon bile olmadan eve yollamak istiyorlardı...

Hepimizin anlaştığı konu içinde yaşadığımız düzenin bizim için özellikle can sıkıcı olan noktalarının kaldırılması için baskı yapmamız gerektiği idi. Barakaların geceleri açık kalmasını, pislik kaplarının barakaların uzağına taşınmasını, numaralarımızın silinmesini, beş para ödemeden çalıştırılmamızı ve yılda oniki mektup yazmamıza izin verilmesini istiyorduk. (Fakat bütün bunlar hattâ yılda yirmidört mektup olmak üzere İTL kamplarında vardı. Yine de oradaki hayata hayat denebilir miydi ?)

Sekiz saatlik bir çalışma günü için direnip direnmememiz konusunda ise fikir birliği sağlayamamıştık. Özgürlüğe o kadar yabancılaşmıştık ki, sanki özgür olmayı artık istemiyor gibiydik.

Ayrıca **hangi yoldan** harekete geçmemiz gerektiğini düşünüyorduk. Çıplak ellerle modern bir orduya karşı hiç birşey başaramayacağımız açıktı. Bu yüzden yolumuz silâhlı bir ayak-

lanma olamazdı. Ancak grev söz konusu idi. Grevde numaralarımızı da koparıp atabilirdik.

Fakat damarlarımızda çok fazla köle kanı dolaşıyordu. Ortak bir eylem ile numaralarımızı söküp atmak gözlerimize, bir makineli tüfek kapıp caddeye fırlamak kadar cesaret isteyen, delice ve geri dönülmez bir adım gibi görünüyordu. Grev ve direniş kelimeleri ise kulaklarımıza o kadar korkunç geliyordu ki, açlık grevinden destek bulmayı umuyorduk. İşi bırakmamızı açlıktan güçten düşme ile birleştirecek olursak, greve geçmeye daha fazla hak kazanırmışız gibi geliyordu. Açlık grevi yapmaya sanki hakkımız vardı. Fakat ya çalışma grevine gitmeye? Bizde nesiller son derece tehlikeli ve tabii karşı devrimci kelime «grev»i, «düşmanla uzlaşma, sabotaj ve Hitler» kelimeleriyle aynı yerlerde görmeye alışmışlardı.

Kendi isteğimizle tamamen gereksiz bir açlık grevini başlatmaya karar verişimiz savaşmadaki fizik güçlerimizi kendi isteğimizle zayıflatması demekti. (Allahtan, sonradan hiçbir başka kamp Ekibastus'taki bu hatayı tekrarlamadı.)

Muhtemel bir çalışma ve açlık grevinin detaylarını da düşünmüştük. Bütün kampa uygulanan kısa ceza rejiminden sonra reaksiyonun baraka hapsi olacağını biliyorduk. Grevin nasıl devam edeceği konusunda birbirimizle nasıl anlaşabilirdik? Böylece barakaların arasında bir sinyal sistemi düşünüldü işaretlerin hangi pencereden verilip hangi pencereden alınacağı kararlaştırıldı.

Bütün bu konular şurada burada, değişik gruplar arasında konuşuldu. Fikir reddedilmez ve istek uyandırıcı bulundu, fakat aynı zamanda tamamen alışılmamış olduğu için imkânsız olarak nitelendirildi. Birden toplanacağımız, sözleşeceğimiz, karara varacağımız ve eyleme geçeceğimiz günü kafamızda biz de canlandıramıyorduk.

Fakat muhafızlarımız, askerce yetiştirilmiş olan, bizden daha fazla eyleme yatkın olan ve eylem yaratmakla eylem yaratmamaktan daha az riske giren muhafızlarımız daha önce harekete geçtiler.

Ve bundan sonraki her şey kendiliğinden gelişti....

Yeni yılı (1952) karşıladığımızda, halen sessiz ve barış içinde, alışılmış çevremizde, barakalarda, odalarda ve köşelerde oturuyorduk. Fakat Batı Ukraynalıların geleneksel yemekleri olan aşure'yi pişirmeyi, akşam yıldızının çıkışına kadar oruç tutmayı ve bütün gece boyunca Noel Şarkıları söylemeyi plânladıkları ortodoks Noeli olan 6 Ocak Pazar günü, sabah kontro-

lundan sonra barakamız kilitlendi ve bir daha açılmadı. Hiç kimse bir şeyin farkına varmamıştı! Hareket gizli ve sinsice hazırlanmıştı! Pencereden bitişik barakadaki yüz tutuklunun bir kaç parça eşyaları yanlarında olarak nöbetçi kulübelerinin yönünde uzaklaştırıldıklarını gördük.

Bir nakil mi?

Şimdi de bize geliyorlar. Nöbetçiler, kişisel dosyalar taşıyan subaylar. «Bütün eşyalarınızı alın ve dışarı çıkın! Yataklarınızı da alın!»

Yani bir sürgün! «Çin seddindeki» delik sürekli kontrol altındaymış, sabaha örülecek. Kamp kapısından yüzlerce kişilik bir sürü halinde, bohça ve yataklarımızı taşıyarak, bombardımana uğramış bir insan sürüsü gibi kampın çevresini dolaşarak, öbür bölgeye sürüldük. O bölgeden de aynı biçimde bize doğru bir sürü geliyordu.

Herkesin kafasını aynı soru kurcalıyordu: Kimi aldılar? Kimi bıraktılar? Bütün bu değişikliğin arkasında ne yatıyor? Ve oldukça kısa bir süre içinde kamp yöneticilerinin amacı ortaya çıktı: Kampın bir bölümünde sadece **su katılmamış** saf Ukraynalılar kalmışlardı. Bunların toplamı 2000 kişiyi buluyordu. Bizim sürüldüğümüz diğer bölümde ise, öteki ulusların üçbini bulan temsilcileri yer almaktaydılar. Bunların arasında Ruslar, Estonyalılar, Litvanyalılar, Tatarlar, Kafkasyalılar, Ermeniler, Yahudiler, Polonyalılar, Moldavyalılar, Almanlar ve Asya ve doğu Avrupadan raśtlantı sonucu buraya düşmüş kimseler bulunuyordu. Tek kelimeyle «bütün ve bölünmez Rusya!» Aslında uluslarüstü sosyalist öğreti ile aydınlanmış olması gereken MVD'nin, aynı eski devirlerdeki mantığa göre davranmış olması doğrusu ilginçti: «Böl ve sindir.»

Eski ekipler kaldırılmıştı. Yeni emirler, yeni barakalarına yerleştirilen yeni tutuklulara tebliğ edildi. Her şey alt üst olmuştu. Bu karışıklık sadece bu Pazar günü değil, bütün bir hafta sürdü. İnsanlar karmakarışık bir biçimde dağıtılmış, eski bağlar kopartılmış ve iyice olgunlaşmış olan grev plânımız böylece bir hayâl olmuştu.

Ustaca bir yönetim...

Kampın Ukranyalılara ayrılan bölümünde revir, kantin ve kulüp bulunmaktaydı. Buna karşılık BUR ise bizim taraftaydı. Yani en tehlikeli devrimciler olan Ukranyalılar JR'dan ayrı bulunmaktaydılar. Bunun anlamı ne olabilirdi?

Kısa zamanda bunu da anladık. Kampta güvenilir bir kaynaktan (BUR'a çorba taşıyan tutuklular) ispiyonların emanet

odasında iyice utanmazlaştıklarını öğrenmiştik: Şüpheli tutuklular bunlara teslim ediliyordu. Böylece bir kaç kişi aramızdan alınmıştı. Ve ispiyonlar bunlara emanet, odasında vuruyor, canlarını acıtıyor ve ağızlarından elebaşların adlarını almaya çalışıyorlardı. Katiller kim?' Karanlık amaç ancak şimdi anlaşılıyordu. — İşkence yapıyorlardı! Köpekler kendileri işkence yapmıyorlardı (muhtemelen buna yetkileri yoktu. Zorluklarla karşılaşmaktan çekiniyorlardı) Bu işi ispiyonlara bırakıyorlardı. Kendi katillerinizi kendiniz bulun! Bu adamları teşvik etmeye bile gerek yoktu. Parazitler ekmeklerini bu yolla kazanıyorlardı. Ukranyalı devrimciler işte bu yüzden ayrı bir bölümde olacaktı. Bize daha fazla güveniyorlardı, daha kolay yönetilebilirdik. Ulus olarak birlik halinde değildik ve bize uygulanan davranışlardan dolayı kolay kolay ayaklanamazdık. Devrimciler duvarın öbür tarafındaydılar ve duvar da dört metre yüksekliğindeydi.

Fakat ne kadar çok sayıda akıllı tarihçi yaşamış olursa olsun, ne kadar çok ileri görüşlü kitapta yazılmış olursa olsun insanın içindeki bu esrarengiz kıvılcımı toplumsal patlamaların bu akıl ermez yeşermesini önceden sezmeyi öğrenemediler ve hattâ bu yeşermeyi daha sonra bile açıklayamadılar.

İnsan bazen alev alev yanan bir meşale taşıyarak saman yığınlarının arasında yürür, fakat saman yanmaz ve yanmak istemez. Bazen ise bacadan uçan bir tek kıvılcım bütün bir köyü alevler içinde bırakabilir.

Bizim üçbin kişi hiçbir şey hazırlamamışlardı, hiç bir şeye hazırlanmamışlardı. Günün birinde çalışmaktan dönüyorlardı — ve her şey aniden BUR'un yanındaki barakada başladı. Tutuklular ranzalarını dağıttılar, ellerinde kalaslar ve makaslarla BUR'a doğru koştular. (Bu bölüm daha şimdiden yarı karanlıktı) ve kamp hapisanesinin çevresindeki masif tahtayı kırmaya çalışmaya başladılar. Gerçekte ne baltaları ne de küsküleri vardı. Muhtemelen bunlardan bir iki tanesini iç hizmetlerden almışlardı.

Vuruşlar bir bölük marangozun çalışmasını andırıyordu. İlk tahtalar teslim oldular, güçlü eller tarafından büküldüler. Bütün bölge on iki santimlik çivilerin gıcırtısıyla doldu. Gerçi marangozların çalışma saati değildi, fakat çıkan ses yine de bu sesi andırıyordu. Bu yüzden ne devriyeler, ne gardiyanlar ne de tutukluların geri kalan bölümü ne olup bittiğini anlayamadılar. Kamp hayatı normal seyrinde devam ediyordu. Tutuklu grupları kantine gidiyor veya kantinden geliyor, tek tük tutuklu da revire, veya depoya doğru gidiyorlardı.

Sonunda gardiyanlar huzursuzlanıyorlar, burunlarını BUR'un arkasındaki karanlık köşeye, halkın öfkesinin kaynaştığı bölüme sokuyorlar. Fakat bundan çabuk pişman oluyorlar ve yönetim barakasına doğru kaçmaya başlıyorlar. Bir kaç tutuklu ellerinde sopalarla gardiyanları kovalıyorlar. Müziği komple bir hale getirmek için sopa ve taşlarla yönetim merkez barakasının camlarına saldıranlar var. Camlar ince, neşeli ve aynı anda tehditkâr bir sesle kırılıp, yerlere saçılıyor!

Bu olayda çocukların amacı hiç bir şekilde bir ayaklanma düzenlemek değildi. Hattâ hapishaneyi basmaya bile niyetleri yoktu, çünkü bu o kadar kolay değildi. Amaç basitti: Dışardan ispiyonların hücresine benzin dökmek ve yakmak... Size gösteririz!

Bir düzine tutuklu daha şimdiden delikten tahta duvarı aşmış ve öfkeyle hücreyi, doğru pencereyi arıyorlardı. Parmaklıkları kırmaya, bir canlı merdiven oluşturmaya ve kovaları uzatmaya başlamışlardı bile. — Fakat tam bu sırada gözcü kulelerinden makinalı tüfeklerin çekiç seslerini andıran gürültüsü yükseldi ve böylece ispiyonları kızartmak ümidi suya düştü.

Kaçan gardiyanlar ve kamp komutanı Maçehovski, durumu muhafız taburuna bildirdiler. Maçehovski, yasak bölgeden geçerken, kuledeki askere: «Ateş etme, yabancı değil» diye seslenmiş (*). Yönetim ise, (bize komutanların adlarını kim söyler?) köşe kulelerindeki nöbetçilere telefonla ateş açma emri vermişti. Olan bitenden hiç haberi olmayan ve daha kantine yeni girmiş olan bizim bölük gibi masum ve silâhsız insanların çoğunlukta olduğu üçbin insanın üzerine bir anda cehennemi bir ateş açıldı. Silâh seslerini duyuyor, fakat hiç bir şey anlamıyorduk.

Bu olay kaderin mizah anlayışının bir cilvesi olarak yeni takvime göre 22 Ocak, eski takvime göre 9 Ocak gününde, yani takvimlerde «Kanlı Pazar» adı ile anılan o ünlü matem gününün yıldönümünde meydana geldi. Bizim kanlı günümüz ise Salı idi. Üstelik cellâtlar için arena Petersburgdakinden çok daha uygun ve serbestti: Olay bir meydanda değil bozkırda gelişiyordu, şahit yoktu, gazeteci yoktu, yabancı uyruklular yoktu... (**)

(*) Maçehovski'yi yine de öldürdüler. Fakat bizler değil, serseriler, 1954 yılında. Sert bir adamdı, fakat cesurdu.

(**) Aşağı yukarı bu yıllardan sonra, «Kanlı Pazarı» takvimlerde göstermek adeti kalktı. Sıradan bir olay olması sebebiyle, üzerinde durmak, bundan böyle anlamsızdı.

Makineli tüfekli nöbetçiler karanlıkta bölgeye rastgele ateş açtılar. Gerçi ateş uzun sürmedi, kurşunların büyük bir bölümü de barakaların üzerinden geçip gitti, fakat isabet edenler de yeterliydi. Bir insanı öldürmek için çok kurşun gerekli midir?

Kurşunlar yağmur gibi ince baraka duvarlarını delik deşik ettiler ve bu tip olayların çoğunda görüldüğü gibi yine hapishaneye saldıranları değil, tamamen suçsuz insanları yaraladılar. Üstelik yaralılar revire gidemiyorlardı. Vurulmuş köpekler gibi yaralarını s a k l a m a k ve kendi kendilerine iyileşmeyi beklemek zorundaydılar. Çünkü yaralarına bakarak onları olaya karışanlardan saymaları işten bile değildi. Yüzleri bilinmeyen bir kitle içinden nasıl olsa bir bölüm suçlu olarak ayrılmak zorunda kalacaklardı! Dokuz numaralı barakada kendi halinde bir yaşlı, ranzasında vurulup öldü. Bir ay sonra onyıllık tutukluluk süresi sona eriyordu. Yetişkin oğulları da nöbetçi kulelerinden bölgeye ateş açan aynı orduda askerlik yapıyorlardı.

Hapishaneye saldıranlar, barakalarına kaçtılar. (Kendilerini ele vermemek için ranzalarını düzeltmek zorundaydılar). Ve daha birçok kişi barakalarda kalmanın daha akıllıca olacağını kestirdiler. Buna karşılık dışarı fırlayıp ne olduğunu anlamaya çalışanlar da vardı.

Gardiyanlar kaçmışlardı. Yönetim barakasından subaylar da kaçmışlardı. Karanlığa gömülü, camları kırık barakalarının manzarası korkunçtu. Nöbetçi kuleleri tekrar sustular. Bölgede sadece meraklılar ve ne olduğunu anlamaya çalışanlar dolaşıyorlardı.

Tam bu sırada kampın bizim bulunduğumuz bölümün ana kapısı koparılırcasına açıldı. Bir takım asker hafif makineli tüfeklerini koltuklarının altına kıstırmış durumda içeri daldılar. Körlemesine ateş ediyorlardı. Sonra her tarafa dağıldılar. Bunların arkasından burunlarından soluyan, demir boru ve sopalarla silâhlanmış gardiyanlarımız göründüler. Barakadan barakaya dolaşmaya ve bütün bölgeyi taramaya başladılar. Makineliler sustuktan sonra, gardiyanlar ileri fırladılar, yaralı olsun olmasın, ellerine geçen tutukluları yere yıkarak sopa ve demirlerle dövmeye başladılar.

Bütün bunlar sonradan öğrenildi. Once bölgede yayılan ateş seslerini duyduk, fakat hava artık iyice kararmaya başladığı için hiç bir şey göremedik ve neler olup bittiğini anlayamadık.

Barakamızın girişinde ölümlü bir kargaşalık vardı. Herkes kurşunlardan kurtulmak için mümkün olduğu kadar çabuk içe-

ri girmeye çabaladığı için değildi, çünkü barakaların ince duvarları bu konuda bir yarar sağlayamazdı. Fakat içerde olanların isyancılardan sayılmayacakları tahmin edilebiliyordu. Ben de orada barakanın girişindeydim. Bu dakikalarda neler hissettiğimi çok iyi hatırlıyorum: İçimde kadere karşı zavallıca bir umursamazlık vardı. Kurtulmak veya kurtulmamak hiç mi hiç umurumda değildi. Allahın belâsı insan işkencecileri bizi niçin izliyorsunuz? Niçin sizin önünüzde böylesine sınırsız bir biçimde suçluyuz? Sadece bu mutsuz toprakta dünyaya gelmek zorunda kaldığımız ve sizin hapisanelerinizde sonsuza kadar kapalı kalmak zorunda olduğumuz için mi? Bütün zindanın verdirdiği bulantı öylesine içime dolmuştu ki, sadece sükûnet ve nefret duyuyordum. Hattâ, yazılmamış bir biçimde içimde taşıdığım eserim için, duyduğum korku bile kaybolmuştu. Üniformalar içinde üzerimize doğru gelen ölüme rağmen tamamen sakindim ve kapıya saldırmadım. Zindan terbiyesi bizi bu duruma soktu.

Giriş sonunda boşaldı. Ben de sonuncularla birlikte içeri girdim. Hemen bir an sonra silâhların seslerini duyduk. Arkamızdan üç kurşun sıktılar, üçü de birbirlerinin ardından kapının çerçevesine gömüldüler. Dördüncü bir kurşun sekti ve kapının camını deldi. Örümcek ağını andıran bir çok çatlağın ortasında küçük bir delik belirdi.

Takipçilerimiz peşimizden barakalara dalmadılar. Sadece kapıları üzerimize kilitlediler Sadece vaktinde barakalara kaçamayanlar dövüldüler. Hemen hemen iki düzine kadar kurşun ve sopalarla yaralanan vardı. Bunların bir bölümü yaralarını sakladılar. Diğerleri ise önce hasta revirine gittiler. Bundan sonraki kaderleri mi? : Hapishane ve isyan kovuşturması.

Fakat bütün bunları sonradan öğrendik. Gece boyunca barakalarımız kapalı kaldı.

Ertesi sabah 23. Ocakta değişik barakalardan olanların kantinde bir araya gelip konuşmaları yasaklandı. İçlerinde zarar görmüş kimse bulunmayan bazı kandırılmış ve ölülerden haberi olmayan bazı gruplar çalışmaya gitmek üzere barakalarından çıktılar. Bizim grubumuz da bunların arasındaydı.

Biz toplantı yerine doğru ilerledik, fakat bizi kimse izlemedi: Kampın ana caddesi bomboştu. Sabah yoklaması yoktu, atlatılmıştık!

O gün çalışma saatleri bizim için tam bir işkence oldu. Tutuklular iş tezgâhlarının başında bir araya gelerek dün neler olduğunu konuşuyor ve daha ne kadar eşekler gibi çalışarak boyun eğmeye devam edeceğimizi birbirlerine soruyorlardı: Bu güne kadar hep boyunlarını bükmüş olan eski tutuklular

«Fakat boyun eğsek daha iyi olmaz mı?» diye soruyorlardı.» Şimdiye kadar onlara hiç karşı koyabilen oldu mu?» (37 inci dönem hükümlülerinin felsefesi işte buydu((1).

Karanlıkta çalışmaktan döndüğümüz zaman kamp bölgesi yine bomboştu. Komşu barakaların pencerelerine haber toplayacak arkadaşlar yolladık. Iki ölü ve üç yaralısı olan dokuz numaralı barakanın ve diğer komşu barakaların daha bu günden çalışmaya gitmedikleri ortaya çıktı. Kamp yöneticileri onlara bizi örnek göstermiş ve ertesi gün onların da çalışmaya gideceklerini umduklarını belirtmişlerdi. Fakat artık her şey apaçıktı:

Yarın herkes greve katılacaktı!

Bu haberi yayan bir sürü kağıdı duvarın öbür tarafına attık ve Ukranyalılardan bizi desteklemelerini istedik.

Hazırlanmayan ve hattâ inceden inceye üzerinde düşünülmeyen açlık ve çalışma grevi şimdi kendiliğinden, yönetimsiz ve uyarısız başlıyordu.

Daha sonra başka kamplarda tabii bu eylem daha akıllıca uygulandı: Once yiyecek stoku yapıldı, sonra çalışma grevi başlatıldı. Bizim baş vurduğumuz yol ise pek akıllıca değildi, fakat daha etkileyiciydi: Uç bin insan ayırım yapmadan ekmek haklarını ve çalışmayı reddettiler...

Ertesi sabah hiç bir baraka ekmek almaya adam yollamadı. Hiç bir baraka grubu çorba ve bulgurun hazır beklediği kantine gitmedi. Gardiyanlar ne olup bittiğini kestirememişlerdi. İki, üç, dört kere bizi almaya geldiler, sonra zor kullanmakla tehdit ettiler. Bu da sökmeyince yumuşadılar ve hiç olmazsa ekmeklerimizi almak için bizi kantine davet etmeye başladılar. Çalışmaktan ise bahseden yoktu artık.

Yine de kimse yerinden kıpırdamadı. Herkes giyinmiş olarak ranzasında yatıyor ve susuyordu. Sadece biz, çavuşlar (o sıcak yıl ben de çavuştum), sorulara cevap vermek zorundaydık, çünkü gardiyanların bütün sözleri bizi hedef alıyordu. Kafamızı yerden kaldırmadan homurdanıyorduk: «Yapacak hiç birşey yok şef!» Hiç bir zaman hiç kimseyi bağışlamayan bir güce karşı yürütülen bu sessiz ve kararlı direniş, bu inatçı ve istikrarlı itaatsızlık, kurşun yağmuru altında koşuşmaktan ve bağırmaktan çok daha fazla etkili imiş gibi görünüyordu.

Sonunda bizimle uğraşmaktan vazgeçtiler ve kapılarımızı dışardan kilitlediler.

---

(1) 37 nci dönem - 1937 yılı «temizliğinde» toplananlar.

Bundan sonraki günlerde barakalardan sadece temizlik ile görevli olan tutuklular çıktılar: Sadece lağım kovalarını boşaltıyor, içecek su ve kömür alıp dönüyorlardı. Toplum sadece hasta revirinde yatanların yemek yemesine izin vermişti. Sadece doktorlar ve hastabakıcılar çalışabiliyorlardı. Kantinde ilk gün. yemek pişti — döküldü, ikinci gün de pişti ve döküldü. Üçüncü gün ise artık yemek pişirilmedi. Pridurkalar daha ilk günden kamp yöneticileri ile konuşarak, artık çalışamayacaklarını bildirmiş ve gitmişlerdi.

Kamp yöneticileri artık bizi göremiyor ve içimizden neler geçirdiğimizi bilemiyorlardı. Gardiyanlar ve esirler arasında böylece büyük bir uçurum açılmış oldu!

Katılanların hiç biri bu üç gün ve üç geceyi ömrü boyunca unutamayacaktır. Diğer barakalardaki arkadaşları görmüyorduk, gömülmemiş ölülerimizi görmüyorduk, Fakat ıssız kamp caddelerinin üzerinden bizleri birbirimize bağlayan çelik bağlar uzanıyordu. Açlık grevine girişenler derilerinin altında yağ yastıkları bulunan tok insanlar değildiler. Aksine hepsi kemikli, açlıktan halsiz durumda olan, yıllarca açlık içinde sürünmüş belirli bir fiziksel dengeyi güçlükle koruyabilmiş ve yüz gram kaybetmekle bile önemli derecede rahatsızlanabilecek zavallılardı.

Üç gün açlık çekmek, ölüm anlamına da gelebileceği halde, bu zavallılar diğerleri ile birlikte aç durdular. Her zaman dilenci öğünü olarak adlandırdığımız yemek, açlık yüzünden bir işkence haline gelen huzursuz uykumuzda gözümüze zerezya sofrası gibi geliyordu.

Açlık grevine katılan insanlar onyıllardan beri sadece orman kanununu bilmişlerdi. «Önce sen geber, ben ise daha sonra!» Fakat şimdi hepsi değişmişlerdi. Kendilerini o kokuşmuş bataklıktan kurtarmışlardı ve böyle bir gün daha fazla yaşamaktansa hep birlikte ölmeye hazırdılar.

Barakalarda neredeyse kutsal bir fedakârlık çabası göze çarpıyordu. Ellerinde her nasılsa kalmış yiyecek artıkları bulunanlar, bunları ortada bir masanın üzerinde bir araya topluyor, sonra yemeğin bir bölümü herkese eşit olarak dağıtıldıktan sonra geri kalanı ertesi gün için saklanıyordu. (Dışardan paket alanların depoda yiyecek paketleri olması mümkündü, fakat birincisi depoya giden yol kapalıydı, ikincisi ise herkes kendi stokunu ortaya koymak istemeyebilirdi: İçimizden bazıları depodaki saklı yiyecekleri ile açlık grevinden sonra tekrar eski güçlerine kavuşmayı plânlıyorlardı. Bu yüzden aslında açlık grevi eşitlik şartı olmayan bir sınavdı. Gerçek kahramanlığı daha son-

ra gizli stoklarından karınlarını doyurma imkânına sahip olmayanlar yapıyorlardı.), Bulgur bulunduğu zaman sobanın üzerinde pişiriliyor ve herkese kaşık kaşık dağıtılıyordu. Sobanın daha güçlü yanması için ranza tahtalarını yakıyorduk. İnsan kendi hayatının ertesi güne kadar uzayıp uzamayacağını bilmedikten sonra, malını korumayı düşünür mü? Patronlarımızın neler yapacaklarını kimse tahmin edemiyordu. Hemen hemen hepimiz yine nöbetçi kulelerinden açılacak makineli tüfek ateşi ile karşılanacağımızdan emin gibiydik. En az beklediğimiz şey, bize imtiyazlar vermeleriydi. Hayatımızda bir kerecik olsun, onlardan bir şey koparabilmiş değildik ve bu düşüncelerle grevimiz acı bir umutsuzluk perdesi ile gölgeleniyordu.

Fakat bu umutsuzluğun içinde aynı zamanda belirli bir doyum duygusu da vardı. Biz tamamen yararsız, şaşkın bir adım atmıştık ve bunun sonu hiç de iyi gelmeyecekti, — zararı yok. Midelerimiz acıkıyor, kalplerimiz sıkışıyordu — fakat daha başka, daha yüksek bir ihtiyacımız da böylece görülmüş oluyordu. Bu uzun açlık günleri ve geceleri boyunca, üçbin insan üçbin tutuklama kararını, üçbin aileyi düşündü. Bir zamanlar herşeyin nasıl olduğunu ve nasıl olabileceğini kafasından geçirdi. Ve bir çok insanın başka duygular içinde olmasına, içlerinden bazıların verdikleri karar için pişmanlık duymasına, bazılarının kararsızlığa kapılmasına rağmen sonuç olarak genel kanı aynıydı : Doğrusu bu! Her şeye rağmen ! Bunun sonu kötü olacak — ama zararı yok !

İşte yine hiç bir mantıklı temele dayandırılmamış bir kanun. Binlerce kişilik bir kitle nasıl olur da böylesine mantığa aykırı bir duygusal patlama noktasına gelebilir ? Ben bu patlamayı bizzat kendi içimde kuvvetle hissettim. Serbest bırakılmama sadece bir yıl kalmıştı. Bu durumda muhtemelen ikinci bir tutukluluk kararı getirecek olan böyle bir eyleme katıldığım için en azından hoşnutsuzluk duymam gerekirdi. Fakat tam aksine en küçük bir pişmanlık bile duymadım. Cezama bir ceza daha eklerlerse eklesinler. Hepsini şeytan götürsün !

Ertesi sabah bir grup subayın barakadan barakaya dolaşmakta olduklarını pencereden gördük. Hemen biraz sonra kapı açıldı. Bir çok gardiyan aynı anda koridora doluştular odalara başlarını uzatarak çavuşları çağırdılar. (Sesleri neredeyse dostça sayılabilecek yepyeni bir ton kazanmıştı. İnsanlarla konuşur gibi konuşuyorlardı!)

«Çavuşlar, dışarı çıkın!»

Tutuklular arasında bir tartışmadır başladı. Kararı verecek olanlar çavuşlar değil, baraka sakinleriydiler. İnsanlar koğuştan

koğuşa dolaşıyor ve birbirlerine danışıyorlardı. Bizim durumumuzun iki yönü vardı. Gerçi ispiyon yuvasını tahrip etmiştik, fakat yine de aramızda şüpheliler ve hattâ muhakkak bir kaç ispiyon bulunmaktaydı. Bunların başında hiç şüphesiz püskülsüz ve. cesur görünümlü Mikail Generalov vardı. Ve ayrıca bugün özgürlük için açlık grevine katılanların bir çoğunun, yarın sakin bir kölelikten yana çıkacaklarını, uzun yılların tecrübesiyle biliyordum. Bu yüzden grevi yönetenler (tabii ki, bazı elebaşılar vardı) ortaya çıkmamayı tercih ettiler. İdareyi açık bir biçimde yüklenmediler. Çavuşlar yetkilerini iade ediyorlardı. Bu yüzden hiçbir yönetici etkisi altında kalmaksızın kitle tarafından itilerek greve kalkıştığımız ve grevi yürüttüğümüz hissi doğuyordu.

Sonunda, bilinmedik bir yerden karar çıktı. Biz, çavuşlar altı yedi kişi şeflerin bizi beklediği koridora çıktık. (Koridor iki numaralı barakanın, kısa bir süre önce kaçmak için tünel kazmaya başladığı koridordu ve tünelin bulunduğu yer bizim durduğumuz yerden sadece bir kaç metre ilerdeydi). Duvara dayandık ve yere bakarak öylece dizildik. Yere bakıyorduk, çünkü kimse bizden yalvaran bakışlarla bakmamızı bekleyemezdi, meydan okurcasına bakmak ise akılsızca bir hareket olacaktı. Orada öğretmenler kurulu önüne çıkmış inatçı çocuklar gibi umursamaz bir pozda dikildik. Ellerimiz ceplerimizde, başlar yana eğik — terbiyesiz, kaşarlanmış, düzelemez insanlar pozundaydık...

Buna karşılık orta koridorun sağ ve solundaki koğuş kapılarına tutuklular birikmişlerdi. En önde duranların omuzlarının üzerinden arkadakiler akıllarına gelen herşeyi bağırarak söylüyorlardı: İsteklerimizi de, cevaplarımızı da.

Omuzlarında mavi apoletler bulunan subaylar (aralarında henüz hiç görmediğimiz kimseler de bulunmaktaydı) sanki diğerlerini hiç görmüyormuş gibi davranıyor ve sadece çavuşlarla konuşuyorlardı. Ses tonları ihtiyatlıydı. Kabaca davranıp, bizi sindirmiyorlar, fakat hiçbir zaman aynı düzeyde bir konuşma ortamına da yanaşmıyorlardı. Açlık grevine ve çalışmamaya bir son vermemizin bizim de yararımıza olduğunu belirttiler. Bunu yaparsak, sadece bu günkü değil — GULAG tarihinde görülmemiş bir şey — dünkü tayınlarımızı da alacaktık. (Aç insanların her zaman satın alınabileceklerine ne kadar da alışmışlardı!) Olaya sebep olanların cezalandırılacakları hakkında, bizim isteklerimiz hakkında tek bir lâf bile etmediler. Sanki bunlar konu dışıydı.

Gardiyanlar yanlarında duruyordu. Sağ elleri pantalonlarının cebindeydi.

Koridorlardan bağrışmalar yükseliyordu:

— Ateş edenler mahkeme önüne çıksınlar!

— Barakalar açık bırakılsın!

— Numaraları kaldırın!

Diğer barakalarda da OSO'nun kararların açık mahkemelerce yeniden gözden geçirilmesi istendi.

Biz ise müdürün önünde dikilen inatçı öğrenciler gibi — «Bizi ne zaman rahat bırakacak?» dercesine sessizce dikildik durduk.

Kamp patronları gittiler. Barakalar tekrar kilitlendi.

Açlığın gücümüze etkilemeye başlamış olmasına ve kafalarımızın artık berraklığını kaybetmeye başlamış olmasına rağmen barakada hiç kimse pes etmekten söz etmedi. Hiç bir ses pişmanlığı açığa vurmadı.

İsyan haberimizin nerelere kadar yayılabileceği tahmin ediliyordu. İç işleri bakanlığında tabii bununla ilgili haberleri almışlardı veya bugün alacaklardı, — peki ya bıyıklı? (1) Bu kasap, hepimizi, beşbin kişi olmamıza aldırmadan, gözünü bile kırpmadan kurşuna dizdirebilirdi.

Akşama doğru uçuş için hiç de uygun bir hava olmamasına rağmen yakınlarda bir uçak motorunun gürültüsünü işittik. Daha yüksek kademeden birinin geldiğini tahmin ettik.

Yaşlı, tecrübeli bir tutuklu aramızda bulunuyordu. Nikolaj Chlebunov adlı bu GULAG çocuğu, tam ondokuz yıllık tutukluluk hayatından sonra şimdi kamp mutfağında görevlendirilmişti. Mutfak ise bizim barakanın oldukça yakınındaydı. Chlebunov o gün bizim barakanın yanından geçerken, içinde sekiz kilo darı bulunan bir torbayı pencereden içeri atabilme becerisini ve cesaretini göstermişti. Darı, yedi postaya bölündü ve gardiyanlar tarafından yakalanmamak için ancak gece pişirildi. Chlebunov bize bir acı haber de verdi: Çin Seddi'nin öbür tarafındaki kampın Ukraynalı tarafı bizi desteklemiyordu. Ukraynalılar dün ve bugün sanki hiçbir şey olmamış gibi çalışmaya gitmişlerdi. Bizim mesajlarımızı almamış olmalarına imkân yoktu. Her tarafa çöken sessizliği farketmemiş olamazlardı. İnşaat vincinin üzerinden bizim tarafta her yerin bomboş olduğunu görmeleri gerekirdi, ayrıca dışarda bizim çalışmaya giden gruplarımıza da rastlamamaları dikkatlerini çekmeye yeterliydi. Ve

(1) Bıyıklı - Stalin.

buna rağmen bizi desteklemiyorlardı. (Daha sonraları liderlerinin — politikayla ilgili olmayan gençler — Ukraynalıların kendı kaderleri ile uğraşmaları gerektiğini ve Moskovalıların eyleminin onları ilgilendirmeyeceği görüşünü benimsemiş olduğunu öğrendik. Bu kadar savaşçı bir tutumia başladıktan sonra, şimdi bizi ortada bırakıyorlardı.) Öyleyse artık beş bin değil, üç bin kişiydik. Böylece açlık krampları içinde ikinci bir geceyi bitirerek üçüncü güne başladık.

Yine de üçüncü günün sabahı subaylar, bu sefer sayıca daha kalabalık olarak geldiler ve biz yine aynı ilgisiz ve hoşnutsuz yüz ifadeleriyle onların karşısına dikildiğimiz zaman ortak görüş değişmemişti: Pes etmek yok! Savaşma gücümüz yükseldi. edecek ana artık yaklaşıyorduk.

Subaylar, bu yeni görüşmeyle, bize umut ve güç aşıladı. Yeni gelen kodaman şöyle diyordu:

«Pestchanyj kampının yönetimi tutuklulardan **yiyecek istihkaklarını almalarını rica eder.** Yönetim bütün şikâyetleri göz önünde tutacaktır. Kamp yönetimi ve tutuklular arasındaki **anlaşmazlığın** sebepleri açıklığa kavuşturulacak ve ortadan kaldırılacaktır.»

Gerçekten de doğru mu duymuştuk? Bizden yiyecek istihhaklarımızı **almamız rica ediliyordu** — ve üstelik yine çalışmaktan bahseden yoktu! Hapishaneye saldırmış, camları ve lâmbaları kırmış, gardiyanları bıçakla tehdit etmiştik. Ve şimdi bütün bunlardan isyan değil de **anlaşmazlık** — hem de aynı seviyede iki rakipten söz eder gibi **kamp yönetimi ve tutuklular arasındaki anlaşmazlık** diye söz ediliyordu!

Topu topu iki gün iki gece birlikte dayanmıştık ve ruhlarımızın sahiplerinin konuşma tarzı kökünden değişivermişti! Bütün ömrümüz boyunca ne tutuklu, ne de özgür işçiler olarak patronlarımızdan bu kadar pohpohlayıcı sözler işitmemiştik!

Yine de sustuk ve koğuşlarımıza döndük, çünkü **burada** kimse karar veremezdi. Bir karar için kimse söz de veremezdi. Kamp yöneticisinin bizi isimlerimizle çağırmasına rağmen gözlerimizi yerden kaldırmadan ve geriye dönmeden koğuşlarımıza girdik.

Cevabımız buydu.

Ve baraka yine kilitlendi!

Baraka dışardan kamp yöneticilerine sağır ve inatçı gibi görünüyor olmalıydı. Oysa içerde fırtınalı tartışmalar başlamıştı bile Kodamanın girişiminin etkisi çok büyük olmuştu. Yumuşak

ses tonu tutuklular üzerinde bütün tehditlerden daha fazla etki yapmıştı. Pes etmekten söz eden sesler yükseliyordu. Gerçekten de daha ne elde etmek istiyorduk? Yorulmuştuk! Yemek yemek istiyorduk! Duygularımızı bu eyleme hazırlayan ve güçlü kanatlar üzerinde yükseklere taşıyan o esrarengiz yasa bir anda güvensiz bir biçimde çırpınmaya ve yükseklik kaybetmeye başlamıştı.

Tam bu sırada on yıllardır susmakta olan ve daha ölüme kadar susabilecek olan ağızlar açıldılar. Onların söylediklerini tabii bıçaktan kurtulan ispiyonlar da dinliyorlardı. Bu açıklamalar, sesin bu yanışı (bizim odada bu işi Dimitri Panin başardı) devam ettiği bir kaç dakika için on yıllara bedel yeni cezalar getirebilirdi. Kısa bir an özgür bir biçimde titreşen ses telleri, boyun'a cellât ilmiğinin hemen takılmasına sebep olabilirdi. Fakat bu önemsizdi. Gırtlağın ses telleri belki de ilk defa, yapmaları için yaratıldıkları işi üstleniyorlardı.

Şimdi pes etmek mi? Bu bir şeref sözüne güvenerek her şeyi yıkmak olur. Bize bu şeref sözünü kim veriyor ? Zindancıbaşı ve onun yardakçıları. Bu adamlar, zindanlar kurulduğundan beri, bir kerecik olsun, sözlerini tuttular mı ?

Hakaretlerin, alayların, acıların, ruhumuzda bıraktığı çöküntü, şimdi yüzeye çıktı. İlk defa doğru olan yolu seçmiştik — ve hemen baştan pes mi edecektik ? İlk defa insan olduğumuzu hissetmiştik — ve hemen bundan vaz mı geçecektik ? İnatçı ve hafif bir hava bir anda her yanımızı kapladı ve bize güç tazeleyici bir duş etkisi yaptı: Devam! Devam! Onlar pes edecekler! (Ancak onlara ne zaman ve hangi konuda güvenilebilir? Bu sorunun cevabı açık kaldı. Ezilenlerin değişmez kaderi işte budur: mecburen inanarak ve pes edeceklerdir...)

Ve kartal, kasılmış ikiyüz kalbin kartalı tekrar güçle dolu olarak kanatlarını sallamaya başladı! Kanat çırparak tekrar yükseldi!

Gücümüzü saklamak için ranzalarımıza uzandık. Gereksiz hareket ve konuşmaktan kaçınmaya karar verdik. Zaten zamanımızı yeteri kadar dolduran bir işimiz vardı — düşünmek...

Son lokmaları çoktan bitirmiştik. Pişirilecek ve paylaşılacak bir kırıntı bile kalmamıştı. Genel sessizlik ve hareketsizliğin içinde sadece burunlarını cama yapıştırarak kamp bölgesi içinde olup bitenden bizi haberdar eden genç gözcülerin sesleri duyuluyordu. Yirmi yaşlarındaki bu gençlere hayrandık. Onların saf hayranlığı ve pes etmektense, hayatın daha eşiğinde ölümü tercih etmeleri bize örnek oluyordu! Onları kıskanıyor ve

gerçeği ancak boyun eğmekten sırtlarımız kamburlaşmış bir hale geldikten sonra bulabildiğimiz için pişmanlık duyuyorduk. (Sanırım artık Janek Baranovski, Volodja Trofimov ve kilitçi Bogdan'ın adlarını anabilirim.)

Ve aniden üçüncü günün akşam üzeri aydınlık batıda güneş ufka yaklaşırken gözcülerimiz acı bir hayâl kırıklığı ile bağırdılar :

«Dokuz numara! ... Dokuz numaralı baraka pes etti! Dokuz numara kantine gidiyor!»

Hepimiz ayağa fırladık. Karşı koğuştaki tutuklular koşarak geldiler. Alt ve üst ranza sıralarının üzerine yığılarak, pencere parmaklılarına yapışmış bir biçimde, önümüzdekilerin omuzlarının üzerinden donuk bakışlarla bu acıklı sahneyi izlemeye koyulduk.

Batan güneşin ışıklarında olduklarından daha da kara duran ikiyüzelli zavallı görünüşlü insan, başları öne eğik, uzun bir sıra halinde bölgeyi enine geçiyorlardı. Batmakta olan güneş aynasının önünden hiç bitmeyecekmiş gibi geçen ve uzadıkça uzayan, arkadakinin önündekini sanki istemeyerek izlediği uzun bir zincirdi bu. En güçsüz olanlar ya bir kaç kişinin yardımıyla, ya da ellerinden tutularak taşınıyor, böylece genel görünüm, körlerden meydana gelmiş bir sıranın geçişini andırıyordu. Bir çoklarının elinde küçük kaplar ve kâseler vardı. Bunlar verilecek akşam yemeğinin büzülmüş midelerine fazla geleceğine inananlardı.

Dilenciler gibi ellerinde taşıdıkları bu mutfak eşyaları manzarayı büsbütün yıkıcı ve küçültücü bir hale sokuyordu.

Ağlamakta olduğumu hissettim. Gözlerimi sildim ve diğerlerine baktım. Onların da gözlerinde gözyaşları gördüm.

Dokuz numaralı barakanın tutumu kesin karara götürücüydü. Bu baraka Salı gününden beri ölülerin bulunduğu barakaydı.

Kantine girdiler. Bu, bulgur ve ekmek tayını karşılığında katilleri affetmeye karar verdiklerini gösteriyordu.

Dokuz numaralı baraka açlık çekenlerin barakasıydı. Burada yardımcı işçiler bir araya toplanmışlardı. Buradakilere çok seyrek paket gelirdi. Aciz ve zayıf olanları çoktu. Belki de ölü sayısını daha da arttırmamak için pes ettiler?

Suskun suskun pencerelerden çekildik.

Ve o gece Polonyalı gururunun ne demek olduğunu öğrendim. Ayaklanmalarını hangi ruhun ateşlediğini anladım. Bir zamanlar Polonya'da mühendis olan Yuziy Vengerski şimdi bi-

zim koğuştaydı. On yıllık cezasının son yılını çekiyordu. Şantiye şefi olduğu sıralar da dahil olmak üzere, kimseye sert bir söz söylediği duyulmamıştı. Her zaman sessiz, nazik ve yumuşaktı.

Fakat şimdi yüzü kasılmıştı. Ofke, küçümseme ve acı belirten bir baş hareketiyle dilencilik harekâtına hazırlanan koğuşa arkasını döndü, yumruğunu sıktı ve öfkeli bir sesle bağırdı:

«Koğuş arkadaşlarım! Beni uyandırmanıza gerek yok! Akşam yemeğine gitmiyorum!»

Ranzasına tırmandı. Yüzünü duvara döndü ve hareketsiz kaldı! Paket almazdı, yapayalnız ve her zaman açtı — yine de yattı. Dumanı tüten bir kaşık bulgur gerçeği onun özgürlük hayâlinin yerini tutamamıştı! Biz o gece yemekhaneye gittik, o kalkmadı!

Hepimiz böylesine güçlü ve gurur dolu olabilseydik — dünya yüzünde hiç zalim kalmazdı.

Ayın 27 si olan ertesi gün Pazardı. Kendimize gelmemiz için (yönetim plânın geri kalmasından dolayı huzursuz olduğu halde) işe yollanmıştık, aksine geçmiş günlerin ekmek tayınlarını da alarak beslendik ve bölge içinde dolaşmamıza izin verildi. Herkes barakadan barakaya koşuşuyor ve geçen günlerde başlarından geçenleri birbirlerine anlatıyordu. Sanki kaybetmemiş de kazanmış gibi hepsi bir bayram sevinci içindeydiler. Ve dostça davranan kamp yöneticileri, bir kere daha bütün kanuni isteklerin (hangi isteklerin kanuni olduğunu kim bilecek ve kim tesbit edecekti ?) yerine getirileceğine söz verdi.

Felâket küçük bir ön olayla geleceğini haber verdi: Bütün grev sırasında bizimle birlikte olan, bir çok konuşmaya şahit olan ve bir çok bakışı izleyen Volodka Ponomarjov adlı bir kancık **kamp nöbetçi odasına** kaçtı. Bunun sebebi açıktı. Bizi ispiyonlamıştı, şimdi maskesini atmış ve bıçaklardan korkmadan konuşabileceği bölge dışına iltica etmişti.

Bu Ponomerov'un kaçışında ben bütün hırsızlar dünyasının temel kuramını bütün açıklığıyla gördüm. Sözde asillikleri — Kast içi ilişkilerin bir gereğidir. Devrim girdabına yakalandıkları zaman, alçakça davranıştan asla kaçınmazlar. Prensipten değil, yalnız kuvvetten anlarlar.

Daha şimdiden ayaklanmaya ön ayak olanların tutuklanacağı tahmin edilebilirdi. Oysa tam tersine Karaganda, Alma Ata ve Moskova'dan komisyonların geldiği ve tutukluların isteklerinin inceleneceği bildirildi. Gerçekten de kamp ana caddesinin tam ortasına puslu sabahların erken saatlerinden başlayarak bir masa kurulurdu. Gocuklar ve çizmeler giymiş subay-

lar masanın başında yer alarak tutukluları şikâyetlerini söylemeleri konusunda teşvik ediyorlardı. Bütün söylenenler not alınıyordu.

Ve Salı günü akşam sinyelinden sonra çavuşlar — şikâyetlerin ortaya konması amacıyla — düzenlenen bir toplantıya çağırıldılar. Aslında bu toplantı gerçek bir rezillikten başka birşey değildi. Sinsice bir ifade alma yöntemi: Tutukluların içlerinin ne kadar acı dolu olduğu biliniyordu. Böylece onları konuşturup ağızlarından lâf alınacak ve suçlamalar daha kolay yapılacaktı.

Bu benim çavuşluğumun son günüydü. Ocak ayında özellikle açlık grevinin o yaşaması zor günlerinde vücudunun alt bölümündeki ihmal edilmiş yumru gittikçe büyümüştü. Ameliyatı sürekli geciktirmiş ve kampta söylendiği gibi «uygun» bir anı beklemiştim. Şimdi ise yumru «uygun» anın geldiğine benim fikrimi sormadan kendi kendine karar vermişti — saatten saate gittikçe büyüyordu. Daha barakalar açılır açılmaz kendimi doktorlara muayene ettirmiş ve ameliyat edilecekler arasına ayrılmıştım. Bu son toplantıya da neredeyse sürünerek gidiyordum.

Toplantı hamamın ön tarafındaki büyük bir odada yapılıyordu. Kuaför koltuklarının yanısıra başında yetkililerin — bir MWD albayı, bir çok üstteğmen ve daha alt rütbedekiler — oturmuş bulundukları uzun bir masa bulunuyordu. Bizim kamp yöneticileri de ikinci sırada yer almışlardı ve diğerlerinin sırtlarının arkasında görülmüyorlardı bile. Yine orada yetkililerin sırtlarının arkasında bütün toplantı boyunca hamarat bir biçimde sürekli not tutan yazıcılar yer almaktaydılar. Söz alan adını bir kere de bu yazıcılara tekrar etmek zorundaydı.

İlk sırada ya özel bir bölümden veya «örgütten» olan bir yarbay dikkati çekiyordu. Olağanüstü derecede uyanık, akıllı ve bilgili bir kötülükçü, ince uzun yüzü, uyanık zekâsı ve değişik havası ile boğa enseli çevresine hiç mi hiç uymuyordu.

Çavuşlar son derece gönülsüz bir biçimde söz istiyorlardı. Söz isteyen çavuş, sık sıraların arasından neredeyse zorla ortaya çıkarılıyor ve daha şikâyetleri hakkında bir kaç söz etmeye fırsat bulamadan kendini bir soru yağmurunun ortasında buluyordu: İnsanlar niçin bıçaklandı? Grevin amaçları nelerdi? Ve eğer zavallı çavuş isteklerin neler olduğu ve adam öldürmelerin niçin meydana geldiği konusunda bir şeyler söylemeye kalkacak olursa, o zaman bütün vahşi sürü üzerine çullanıyordu: Bütün bunları nereden biliyorsunuz? O halde bu haydutlarla **ilişkiniz var**; adlarını söyleyin bakalım!

İşte isteklerimizin meşru'luğu böylesine şövalyece düzenlenmiş bir toplantıda ve böylesine eşit şartların bulunduğu bir ortamda tesbit ediliyordu....

Özellikle ince yüzlü olanı sanki konuşanları şaşırtmayı kendisine görev edinmişti. Doğrusu o eşsiz hazır cevaplılığıyla bu işi son derece iyi başarıyordu. Üstelik bize karşı büyük bir avantajı vardı. Ağzından çıkan sözler için ceza görmek korkusu yoktu. Böylece teker teker bütün konuşanların hakkından geldi ve yavaş yavaş hepimiz suçlu pozisyona düştüğümüzü hissetmeye başladık. Bir şeyler yapmak gerekiyordu.

İçimde öfke ve bu gidişe bir son verme arzusu kabardı. Söz istedim. Adımı söyledim (birisi adımı eko gibi yazıcı için tekrar etti). Ayağa kalktığım zaman orada bulunanların hiç birinin gramer açısından doğru olan bir cümleyi benim kadar süratli tamamlayamayacağını biliyordum. Fakat bilmediğim bir şey vardı — ne söyleyecektim ? Bütün bu sayfalarda yazılı olan yıllarda zindan cehenneminde ve açlık grevi günlerinde yaşadıklarımızı ve düşündüklerimizi mi anlatacaktım onlara ? Bu orangotanlarla konuşmak gibi bir şey olurdu. Fakat ne de olsa karşındakiler de Rus'tular ve «İçeri girebilir miyim ?», «konuşabilir miyim ?» gibi nisbeten basit Rusça cümleleri anlayabilirlerdi. Yine de orada, uzun masanın arkasında ruhsuz, tekdüze, sütbeyaz, iyi beslenmiş ve kendini beğenmiş fizyonomilerini sergilerlerken, çoktan kendilerine has biyolojik bir değişim geçirdiklerine inanmamak elde değildi. Bu yüzden onlar ve bizler arasındaki sözle anlaşma imkânları sonsuza kadar ortadan kalkıyordu. Bizi birbirimize bağlayabilecek ve anlayabileceğimiz bir tek dil kalmıştı — kurşun dili!

Sadece ince yüzlü olanı daha tam orangotanlaşmamıştı. Dinliyor ve mükemmel anlıyordu. Daha ilk kelimelerimde beni şaşırtmayı denedi ve aramızda yıldırım hızıyla devam eden bir soru — cevap savaşı başladı. Diğerleri bu savaşı ilgi ve dikkatle izliyorlardı.

«Nerede çalışıyorsunuz?»

(İnsan kendi kendine: «Nerede çalışırsam çalışayım sanki ne farkeder?» diye soruyor)

«Mekanik iş tezgâhlarında!» diye cevap veriyor ve dilimin ucuna gelen cümleyi yutuyorum.

«Yani bıçakların yapıldığı yerde ?» diye süratle üzerime geliyor.

«Hayır» savunuyorum. «Adım atan ekskavatörlerin tamir edildiği yerde.»

(Kelimelerin nereden bu kadar çabuk ve emin geldiklerini ben de bilemiyorum.)

Ve onları ilk defa susmaya ve dinlemeye alıştırmak için fırtına gibi sözlerime devam ediyorum.

Fakat üniformalı zebani masanın arkasında pusuda ve hemen atılıyor :

«Sizi haydutlar mı seçip yolladılar?»

«Hayır, beni s i z davet ettiniz!» diyerek lâfını ağzına tıkıyor ve sözlerime devam edioyrum.

Bir — iki kere daha saldırıya geçmeyi deniyor ve yine püskürtülüyor. Sonra yenik bir halde susmak zorunda kalıyor. Ben kazandım.

Kazandım — fakat bu zaferi ne yapayım ? Bir yıl! Özgürlüğüme kavuşmama sadece bir yıl kalmış! Ve bu bir yıl onlara hak ettiklerini söylemek isteyen dilime köstek oluyor. Şu anda ölümsüz bir nutuk çekebilir ve ertesi gün kurşuna dizilirim. Çekeceğim nutku bütün dünyaya radyolarla nakledeceklerini bilsem yine de konuşurum. Fakat hayır, dinleyiciler çok az.

Bu yüzden onlara kamplarımızın faşist örneklere göre kurulmuş olduğunu, dejenere olmuş bir gücün simgesi olarak yaşadıklarını söylemiyorum. Daha çok onları tahrik etmeye çalışiyorum. Muhafız birliklerinin komutanının burada olduğunu biliyorum. Muhafız birliklerinin Sovyet Savaşçılarının şerefini kaybetmiş olduklarını, üretim baltalanmasına sebep olduklarını, ayrıca katiller olduklarını belirtiyorum. Sonra kampın gardiyan takımını, tutukluları kendileri için iş tezgâhlarını yağma etmeye zorlayan bir haydutlar grubu olarak tanıtıyorum. (Aslında gerçek de bu, fakat bir farkla ki işin başında burada oturan subaylar bulunuyor). Sonra böyle bir durumun kendilerini düzeltmek isteyen tutuklular üzerinde ne gibi olumsuz etkileri olabileceğinden söz ediyorum.

Bu çıkışım benim de hoşuma gitmiyor. Fakat genel bir atılım yaratmakta etkili oldu.

Savaşarak sağladığım bir anlık sessizlikten yararlanan T. adlı çavuş ayağa kalkıyor. Ya heyecandan, ya da konuşmakta herhangi bir sebeple zorluk çektiği için neredeyse kekeleyerek ve yavaş yavaş cümleleri sıralıyor :

«Eskiden... diğer tutuklular... köpekler gibi yaşadığımızı söyledikleri zaman... onlarla aynı fikirde olduğumu... düşünürdüm...»

Başkanlık yerindeki zebani yerinde dikiliyor. T. şapkasını elinde hamur gibi yoğurmakla meşgul. Saçları sıfır numara ile

traş edilmiş, çirkin bir kürek hükümlüsü, kullanacağı kelimeleri bulmakta büyük zorluk çekiyor:

«Fakat şimdi, yanıldığımı görüyorum.»

Zebanilerin yüzleri aydınlanıyor.

«Köpeklerden çok daha beter yaşıyoruz!» diye ekliyor T. ve bundan sonraki kelimeleri bütün çavuşları irkiltiyor. Köpeğin tasmasında sadece bir numara vardır. Bizim ise, tam dört numaramız var. Köpek yiyecek olarak etle beslenir. Bize ise, balık kılçıkları veriliyor. Köpeğe hücre cezası verilmez! Köpeğin üzerine nöbetçi kulelerinden ateş açılmaz! Köpeklere yirmibeş yıl da giydirilmez!»

Şimdi onu öldürünceye kadar dövecekler mi? — En önemli şeyi söyledi çünkü...

Sonra Çernogorov ayağa kalktı. Kendisini Sovyetler Birliğinin bir zamanların millî kahramanı olarak takdim etti. Bir çavuş daha kalktı. Cesaretle ve dokunaklı bir biçimde konuştular. Adları yazıcılar için özellikle vurgulu bir biçimde tekrarlandı.

Belki de bütün bunlar bizim canımıza okuyacak... dostlar. Fakat belki de bu lânetlenmiş duvarı yıkmak için böyle kafamız önde üzerine koşmalıyız.

Toplantı bir karara bağlanmadan dağıldı. Yenişemedik.

Bir kaç gün boyunca her şey sakin geçti. Komisyon ortalıkta görülmüyordu. Sanki hiç bir şey olmamıştı.

Ben muhafız birliği askerleri tarafından kampın Ukraynalılar tarafında bulunan revirine götürüldüm. Açlık grevinden sonra buraya gelen ilk elçi bendim ve beni ameliyat edecek olan doktor gövdemin alt bölümündeki yumrudan fazla başımızdan geçenlerle ilgilendi. Bıkmadan usanmadan sorular sordu durdu ve ben bu soruları seve seve cevaplandırdım. Çünkü ben anlattıkça sevimli doktorun alnı bizim acılarımızla buruşuyor, yüzü üzüntüyle kararıyordu.

İnsan yaşadığı ortama göre aynı olayı ne kadar değişik duygularla karşılayabiliyor? Muhtemelen kanser demek olan böyle bir yumru, dışarda normal hayatını yaşayan bir insan ve yakınları için ne büyük bir şok, ne kadar büyük bir üzüntü ve ne kadar fazla göz yaşı anlamına gelirdi? Oysa burada, içerde, insanın başının omuzlarının üzerinde iğreti durduğu bu cehennemde, aynı yumru bir süre yatakta yatmak imkânı sağladığı için, üzerinde fazla düşünmedim bile.

Revirde o kanlı gecede dövülmüş ve kurşunlanmış olan tutuklular arasında yatıyordum. İçlerinden bazıları gardiyanlar tarafından kanlı et yığınları haline gelinceye kadar dövülmüş-

lerdi. Üzerine dönerek **yatabilecekleri bir tek sağlam tarafları kalmamıştı.** Özellikle iri yapılı bir gardiyan demir boru ile çok gaddarca vuruyordu. (Hafıza! Hafıza! — Adı aklıma gelmiyor.) Tutuklulardan biri yaralarından ölmüştü bile.

Yenilikler başlamıştı : Kampın «Rusyalı» tarafında cezalandırmalar uygulanıyordu. Kırk kişi tutuklanmıştı. Yeni bir ayaklanmadan korkulduğu için uygulama şöyle yapılıyordu. Tutukluların kamp yöneticilerinin suçluları kendi aralarında aradıklarına inanmaları için son derece yumuşak davranılıyor, günün birinde çalışmaya giden tutuklular kamp kapısından çıktıklarında, normal zamanlardakinin iki, hattâ üç misli güçteki muhafız birlikleri tarafından kuşatılarak karşılandıklarını görüyorlar. Plânları bizleri ince baraka duvarları veya çalışma yerinin tezgâhları gibi saklanılacak yerlerden uzakta, açıklıkta kontrol altına almak. Gruplar ana kafileden ayrılıp kendi bölümlerine doğru yola çıkmaya hazırlandıkları anda askerlerin komutanı emirler yağdırmaya başlıyor: «Dur! Nişan vaziyeti al! Doldur ve kapa! Tutuklular olduğunuz yere çökün! Üçe kadar sayıyorum, sonra ateş edeceğim, — oturun! Hepiniz oturun!» [4]

Ve geçen yılın üç krallar gününde olduğu gibi çaresiz ve aldatılmış tutuklular karların üzerine çökmeye zorlanıyorlar. Sonra nöbetçi subayı cebinden çıkardığı bir listeyi açıyor, numara ve adlardan oluşan bir listeyi okumaya koyuluyor. Adı okunanlar kalkmak ve hareketsiz bir yığın haline gelmiş kafilelerin ayrılmak zorundalar.

Bu isyancı grupları ya özel bir asker birliği tarafından veya bir hapishane arabasıyla geri götürüyorlar. Bundan sonra arasındaki mikroplardan kurtarılan sürü ayağa kaldırılıyor ve çalışmaya sevkediliyor.

İşte bizim eğiticilerimizin, onlara herhangi bir konuda, herhangi bir zaman inanılıp inanılamayacağı konusundaki soruya verdikleri cevap...

Diğer taraftan kamp bölgesinde gündüzleri tek tük tutuklamalar da oluyordu. Tutuklama dalgası ayaklanmamızın çarparak kırıldığı o dört metrelik yüksek duvarı da kolayca aştı ve Ukranyalıların bulunduğu bölümü de kapsadı. Ameliyatımdan bir gün önceki akşam doktorum da tutuklandı ve hapishaneye sevkedildi.

Tutuklamalar ve sürgünler — bu ikisini ayırdetmek zordu— kısa bir süre sonra artık başlangıçtaki güvenlik tedbirlerine ge-

rek duyulmaksızın yürütülmeye başladı. Yirmi otuz kişilik küçük gruplar bir araya getiriliyor ve bilinmeyen bir yere doğru yola çıkarılıyorlardı. Sonra 19 Şubat günü yediyüz kişilik dev bir sürgün gerçekleştirildi. Bu sürgün taburuna özel bir rejim uygulandı. Kamp çıkışında tutuklulara kelepçeler takıldı. Kader, Moskovalılara yardım etmekten kaçınan Ukraynalıların bu sürgüne bizden fazla adam ile katılmalarını uygun görmüştü.

Yine de, hareket etmeden önce onlar, bastırılan grevimizi bir havai fişek âlemiyle selâmladılar. Tamamen tahtadan yapılmış olan (Kazakistan'da orman yok, bol bol taş vardır) ağaç işleme dairesi açıklanmayan bir sebepten bir anda bir kaç yerinden ateş aldı ve iki saat içinde üç milyon ruble yanarak gözlerimizin önünde bir kül yığını haline geldi. Kurşuna dizilmeye götürülenler için bu bir Viking cenaze töreni oldu. Eski Iskandinav geleneklerine göre ölen şef gemisi ile birlikte yakılırdı.

Ameliyattan sonra odada yalnız yatıyorum: Dışarda, kampta öylesine bir karşıklık var ki kimse hasta yazılmıyor. Revir boş duruyor. Odam barakanın sonunda. Hemen odamın yanında morg olarak kullanılan bir küçük baraka bulunuyor. Bu küçük barakada — Allah bilir ne kadar zamandır — kimsenin gömmeye vakit bulamadığı doktor Kornfild'in cesedi bulunuyor. (Sabahları ve akşamları nöbetçi gardiyan yoklamasını bitirdikten sonra kapıma dikiliyor ve morg ile reviri birleştiren bir el hareketi ile hesabı basitleştirerek: «Burada da iki kişi!» sözleriyle yoklama cetvelini işliyor.)

Pavel Boronyuk sürgüne gönderilen yediyüz kişinin arasında bulunuyor. Yasaklara rağmen ne yapıp odama geliyor ve vedalaşmak için beni kucaklıyor. Bize sadece kampımız değil, bütün dünya sarsılıyor ve sallanıyor gibi geliyor. Fırtınadan sarsılmış bir durumda bulunduğumuz bölümün biraz ilersinde bile herşeyin son derece sessiz ve hareketsiz olduğunu farkedemiyorduk. Kendimizi yüksek dalgaların üzerinde hissediyor, ayaklarımızın altında bir şeylerin kaydığına inanıyorduk. Günün birinde birbirimizi bir daha görecek olursak, bu başka bir ülkede olacaktı. Fakat ne olursa olsun. — Çok yaşa dostum! — Çok yaşayın dostlar!

Donuk, ezici bir yıl başladı. — Ekibastuz'daki son yılım ve Takım adalarında son Stalin yılı. Sürgüne gidenlerin pek azı, suçlanacak, elle tutulur hiç bir husus bulunamadığı için kampa geri dönmüşlerdi. Bu yıl içinde tanıdığımız ve sevdiğimiz bir

çok yeni arkadaş da aramızdan ebediyyen ayrıldılar ve başka yerlere sürüldüler. Bunların bir bölümü kendilerini yeni metodların beklediği soruşturma hücrelerine sokuldular diğer bazıları ise dosyalarındaki eski bir nottan dolayı (bu notlar tutuklu çoktan bir melek haline gelmiş olsa bile hiç bir zaman yakasını bırakmazlardı.) izole edildiler; üçüncü bir bölüm de Cez Kaz Gan'daki dağ işletmelerine yollandı. Ayrıca ruhi bakımdan yetersizler adı altında ayrı bir sürgün grubu düzenlenmişti. Eşek şakalarıyla ünlü Kişkin ve doktorun yardımıyla genç Volodya Gerşuni de bu gruptaydılar.

Bazı rı sürülüyor, bazıları sürgünden geri dönüyorlardı: İspiyonlar yavaş yavaş sindikleri kovuklarından çıktılar. Önceleri ihtiyatlı ve ürkektiler, sonra yine gittikçe şımardılar. Satılmış kancık Volodka Ponomarlov da bölgeye geri döndü, fakat bu sefer torna tezgâhına değil, yönetici olarak paket bölümüne atandı. Eski Çeka üyesi Maksimenko en değerli eşyanın dağıtımını usta bir hırsıza bırakmıştı.

Yetkililer tekrar istedikleri sayıda ve istedikleri insanı yanlarına çağırmaya başladılar. Boynuzları fazla göze batanlar, boyunlarını büküp, gözden silinmek için acele ediyorlardı. Çavuş luk görevime dönmedim, (zaten yeteri kadar çavuş vardı), aksine dökümhanede yardımcı işçi olarak görev aldım. O yıl çok çalışmalıydım. Sebebine gelince: Bütün istek ve umutlarımıza karşılık, idare bir tek taviz vermeye yanaştı: Emeğimize rantabilite prensibini uyguladılar.

Bu durumda artık alın terimizin tamamı GULAG'ın doymak bilmez gırtlağından aşağı gitmeyecek, üretim değerinin % 45'i tutuklu ücreti olarak ayrılacaktı. (Geri kalanı devlet alıyordu). Bu ayrılan «ücretin» % 70'ini kamp yönetimi muhafız birlikleri, bekçi köpekleri, dikenli tel, BUR ,yetkililer, rejim, düzen ve eğitim subayları — kısacası yaşamak için kayıtsız şartsız muhtaç olduğumuz her şey için kesiyor, geri kalan % 10 - 30 da tutuklunun hesabına alacak olarak yazılıyordu. Bu yazılan bölümün hepsini değil, fakat bir bölümünü (bu arada hiç bir yeni suç işlemezse, geç kalmazsa, saygısız olmazsa ve yönetimi hayâl kırıklığına uğratmazsa) aylık olarak dağıtılan bonolar halinde alabilirdi. (Bonolarla kamp bakkalından öteberi almak mümkündü). Sistem öyle kurulmuştu ki, yüzde otuzu hak edebilmek için çok ter ve kan harcamak gerekiyordu. Yeteri kadar, eşek gibi çalışmayanlar ise, her şeyi kamp cebe attığı için, havadan başka bir şey kalmıyordu.

Ve çoğunluk — ah, bu bizim, kalburdan geçenlerin çoğunlu-

ğu, — kamp patronlarının bu büyüklüğünü alkışlarla karşıladı ve herkes açılan dükkândan konsantre süt, margarin, bonbon satın alabilmek veya ticari kantinde ikinci bir akşam yemeği yiyebilmek için kendisini hasta edinceye kadar çalışmaya başladı. Üstelik randıman ekib'in toplam çalışmasına göre değerlendirildiği için hasta oluncaya kadar çalışmak istemeyenler de sırf arkadaşları kazansın diye, aynı tempoda çalışmaya uymak zorunda kaldılar.

Kampta eskisine nazaran çok daha sık film gösterilmeye başlandı. Her zaman kamplarda, köylerde ve ücra yerlerde olduğu gibi filmin adının önceden bildirilmemesi hiç önemli değildi. Domuzlara da önceden hangi yemin verileceği bildirilmez. Buna rağmen tutukluların — bunlar kışın o kahramanca açlık grevine katılan tutuklular mıydı ? — sürüler halinde filmin başlamasından çok önce yerlerini alarak bütün salonu tıklım tıklım doldurdukları görülüyordu. Film güzel olsun veya olmasın bu durum hep aynı idi.

Ekmek ve eğlence!... O kadar eski şeyler ki, insan bir kere daha tekrar etmek istemiyor Açlıkla geçen bu kadar yıldan sonra karınlarını doyurmak istedikleri için onları kınamak doğru olamazdı. Fakat aynı anda açlık grevi günlerinde «pes etmeyin arkadaşlar» diye bağırmış olan veya bu greve katılmadığı halde diğerleriyle birlikte alınıp götürülen bir sürü insanın, bizler film seyrederken bir yerlerde ya kurşuna dizildiklerini, ya hücrelerde çürütüldüklerini ya da bitip tükenmez sorgularla ezilip insanlıktan çıkarıldıklarını niçin düşünmüyorduk? İnsanın moralini büsbütün bozmak ve ürkütmek için duvarları ölümü hatırlatan haçlarla dolu odalara tıkarlar, binbaşı üniforması giymiş bir yılan içeri girer ve çok şeyler vaad eden bir gülümseme ile «Ah Penin! Sizi hatırlıyorum. Ekibastuz'ta idiniz! Artık sizin defterinizi iyice düreceğiz!»

Bu bir çok anlama gelebilir — defteri dürmek! Defteri dürmek bir ölüm cezasıyla olabilir defteri dürmek dosyaya eklenecek yeni bir not ile de gerçekleşebilir. Fakat kapı kapanır, yılan, yüzünde esrarengiz bir gülümseme ile kapıdan çıkmıştır ve sen şimdi bilmece çözmeye çalışırcasına uykusuz geceler geçirmeye, ne demek isteğini düşünerek kafanı duvardan duvara vurmaya başlayabilirsin. — Defterimi dürmekle ne kastetti ?

Bunları anlatmak tabii ki, yaşamaktan çok daha kolay.

Ekibastuz'da birden yeni bir nakil ortaya çıktı. Yirmi kişilik küçük bir nakil. İlginç bir nakil'di bu. Sürgüne gidecekler sanki serbest bırakılıyorlarmışçasına sessiz hiç bir zorlama ve

ürkütme olmadan toparlandılar. Üstelik içlerinden hiç biri bu güne kadar kamp yönetimi gözünde isyancılardan değildiler. Hepsi son derece **iyi** tutuklulardı. İçlerinde otomobil tamirci ekip çavuşu, her zaman kendinden emin olan Mikail, Mikailoviç Generalov, tezgâh tamir ekibi çavuşu, çiftçi kurnazlığına sahip Belousov, mühendis Gultyayev, Moskovalı olan ve son dereçe olumlu, devlet adamını andırır bir dış görünüşe sahip olan Konstrüksiyoncu Leonid Raykov, yüzdeyüz «bizden» olan ilgi çekici bir arkadaş tornacı Jenya Milükov ve bir tornacı daha, Kokki Kotşerava, tam bir gerçek ve hak dostu...

Onları nereye götürüyorlardı? Şüphesiz ceza kampına değil. Böyle örnek bir grup ceza kampına yollanmazdı. Bütün kampta «Muhakak daha iyi bir yere gönderiliyorsunuz! Belki artık çalışmazsınız da!» sözleri duyuluyordu. Oysa içlerinden hiç biri en küçük bir neş'e belirtisi göstermiyor, umutsuz bir ifadeyle başlarını sallayarak gönülsüz bir biçimde eşyalarını olduğu yerde bırakmayı tercih eder gibiler. Yürek parçalayıcı bir halleri var. Gerçekten de bu huzursuz Ekibastuz'u bu kadar sevmişler mi? Vedalaşırken dudakları dikkat çekecek kadar cansız ve sesleri sanki zor çıkıyor gibi.

Gittiler.

Üç hafta sonra kampı onların döndüğü haberi dolaştığı zaman daha hiç birini unutmamıştık. Evet, dönmüşlerdi, fakat yönetim barakasında kalıyor ve barakalarına dönmek istemiyorlardı.

Ekibastuz kampının üç binlik kişilik grevi tamamlamak için bir bu son olay eksikti sanki — hainlerin grevi!... — Demek gitmek için içlerinde hiç bir istek yoktu ha? Sorgu yargıcının odasında oturup arkadaşlarını ele verirken ve hain Judas gibi ifadeleri imzalarken, her halde her şeyin aynı biçimde, sessizce sona ereceğini ummuşlardı. Bu zaten bizde on yıllardan beri böyledir. Politik bir ihbar tartışılmaz bir belgedir ve gizli muhbir hiç bir zaman açıklanmaz. Fakat bizim grevimiz kamp patronlarını herhangi bir sebeple (belki yukarı makamlara karşı kendilerini temize çıkarabilmek için) Karaganda da büyük bir mahkeme sergilemeye zorladı. Ve günün birinde bunları oraya götürdüler. — Birbirlerinin gözlerine huzursuz bir biçimde baktıkları zaman, şahit olarak sahneye çıkmak zorunda bırakıldıklarını biliyorlardı. Bu konuda mahkeme onlara hiç bir şey yapmadı, fakat savaştan sonra konan GULAG kanunlarını hepsi biliyorlardı: Geçici olarak bulunduğu yerden başka bir yerde kullanılacak olan bir tutuklu işi bittikten sonra yine eski yerine

dönmek zorundadır. Gerçi onlara istisna olarak Karanganda da kalacakları söz verilmişti! Hattâ bu konuda bir tutanak bile düzenlendi, fakat yanlış düzenlendi. Karaganda onları reddetti.

Ve böylece üç haftadır yolda süründürüldüler. Onları nezarethaneler ve ara hapishaneler arasında oradan oraya dolaştırdılar. Onlara «yere çökün!» diye bağırdılar. Uslanmaz tutuklulara her zaman yapıldığı gibi yola getirmek için tuzlu balık yedirip sonra su vermediler. Bol bol sorguya çekip eşyalarını aldılar. Sonra koruma altında mahkeme salonuna götürdüler. Muhbirler orada ihanet ettikleri arkadaşlarının yüzlerine bir kere daha baktılar, kimilerinin tabutlarına çivi çaktılar, kimilerinin tek kişilik çile hücrelerine kapatılmasına sebep oldular, kimilerinin cezalarını yıllarca uzattılar ve kimilerini yüzlerce kilometre uzaktaki yeni sürgün yerlerine gönderdiler. Sonra tekrar aynı ara hapishanelerden geçirilerek korunmuş bir halde eski kamplarına döndüler.

Artık onlara ihtiyaç yoktu. Yöneticilerimiz satıcıları andırıyorlardı. Edecekleri kârı ettikten sonra sattıkları mal artık onları ilgilendirmezdi.

Fakat kamp artık huzura kavuşturulmamış mıydı? Hemen hemen bin kadar üyesi sürgüne gönderilmemiş miydi? Peki o zaman onları eski barakalarını ziyaret etmekten kim alıkoyuyordu... Yine de yönetim barakasında kalıyorlardı. Direniyor ve barakalarına dönmek istemiyorlardı! İçlerinden sadece Koçerava ortaya çıkmaya cesaret etti. Barakasına giderek gerçeğin büyük dostu rolüne devam etmeye çalıştı.:

«Bütün bunları niçin yaptıklarını biz de anlamadık! Bu kadar zaman bizi boşu boşuna orada burada dolaştırdılar ve sonra yine kampa geri getirdiler...»

Yine de utanmazlığı ancak bir gece ve gün boyunca sürebildi. Ertesi gün yine yönetim barakasına, ortaklarının yanına döndü.

Eh, öyleyse olup bitenler boşuna değildi demektir. Kurbanlarımız mantıksız bir biçimde boşu boşuna ölmediler. Kamp havası artık tekrar o eski ezici haline dönmeyecek. Yenilgimiz gerçi bir gerçekti, fakat hiç olmazsa bu yenilgi böylece tescil edilmemiş oluyordu.

Barakalarda politika hakkında özgürce konuşulabiliyordu. Artık hiç bir düzen veya baraka sorumlusu tutuklulardan birini tekmelemeye veya dövmeye cesaret edemeyecekti. Çünkü artık herkes bıçak yapmanın ve bu yapılan bıçakları iki kaburga arasına sokmanın ne kadar kolay olduğunu öğrenmişti.

Adacığımız kökünden sarsılmış — ve takım adalarından kopmuştu...

Bunu Ekibastuz'dakiler ancak hissediyorlardı, fakat Karaganda da ve tabii Moskovada böyle bir şey düşünmek saçma olurdu. Özel kamplar sistemi değişik yerlerde çatırdamaya başlamıştı. — Fakat büyük baba ve öğretici'nin tabii bundan haberi yoktu, ona tabii ki hiç bir şey bildirilmiyordu. (Ayrıca bir şeyi geriye döndürme yeteneğine de zaten sahip değildi. Kıçının altındaki koltuk yanmaya başlamasaydı zindanı kaldırmayacaktı). Tam tersine 1953 yılı için belki de gelecek yeni bir savaş endişesiyle büyük bir tutuklama dalgası plânlamış ve bu amaçla 1952 yılında özel kamplar sistemini büyütmeye koyulmuştu. Böylece Ekibastuz kampının Step kampı ve Pestşan kampının bir bölümü olarak İrtiş'de yeni, büyük bir özel kampın çekirdeğini oluşturması kararlaştırılmıştı. O güne kadar mevcut olan köle hapishanelerine ek olarak, bizim çalışmamızla finanse edilecek olan yeni bir yönetim kurumu da getiriliyordu. Tabii bu kurum da önceki gibi bir sürü paraziti besleyecekti. Yeni tutukluların gelmesi elbette gecikmeyecekti.

Bu arada özgürlüğün mikrobu yayılmaya devam ediyordu. Onu nereye kapatabilirlerdi ki? Bir zamanlar Dubovka'dan gelenlerin aramıza kattığı bu mikrop, şimdi de bizim tutuklular tarafından taşınmaya devam ediyordu. O ilkbaharda geçici nezarethanelerin hücre ve odalarında kazılmış veya yazılmış olarak şu satırlara sık sık rastlanabiliyordu: «Eskibastuz savaşçılarını selâmlarız.» Elebaşıların ortalama kırk kişilik bir grubu, ki bunlar aramızdan ilk başta alınmışlardı ve ikiyüzelli kişilik ikinci grup, Şubat sürgününde Kengir (Cezkazgan istasyonunda) deki Step kampının yönetim merkeziydi ve başında şiş göbekli albay Çeçe bulunuyordu. Ekibastuz'lu ceza taburunun diğer üyeleri ise, Step kampının 1 ve 2 nci bölümlerine sürüldüler. Gözlerini yıldırmak için Kengir'li tutuklulara gelenlerin azılı haydutlar olduğu söylendi. Tutuklular istasyondan yeni Kengir hapishanesine kadar elleri kelepçeli olarak yürütüldüler. Zincirler içinde bir esir sürüsü. Böylece bizim başlattığımız hareket halen köle mantığını kıramamış Kengir'e de ulaşmış oldu. Bu kampta Ekibastuz'da bir yıl önce olduğu gibi, ihanet ve muhbirlik hüküm sürüyordu.

Ekibastuz'lu tutuklular hapishanede iki ay kadar zaman geçirdikten sonra Kengir bölümünün komutanı üstteğmen Fe-

dotov onların yeteri kadar yıldırıldığını düşünerek artık çalışmaya başlamalarını emretti. Herhangi bir merkez bölümünden Kengire son faşist modeline uygun 125 kromajlı kelepçe yollanmıştı. Tutuklular birer ellerinden ikişer ikişer bir araya bağlandıkları zaman bu kelepçeler tam sürgüne gönderilen ikiyüzelli tutukluya yetecek sayıda idiler. Kimbilir belki de Kengir bölümü ellerindeki kelepçe sayısına göre tutuklu talep etmişti.

Bir el serbest — bu bile çok şey demektir! Grupta hapishane tecrübeleri olan gençler hiç de az değildi. Üstelik kelepçe yapıları ile artık iyice tanışmış olan iyice kaşarlanmış hapishane kuşları (aynı sürgüne katılan Tenno dahil) yine bu tabur arasındaydılar. Bunlar tabürdaki arkadaşlarına bir el serbest olduğu zaman bu kelepçeleri bir iğne yardımıyla açmanın çocuk oyuncağı kadar kolay olduğunu, hattâ iğne bulunmasa bile yine açılabileceklerini anlattılar.

Üretim bölümüne ulaştıkları zaman gardiyanlar aynı anda bir çok değişik yerde işe başlama saatini daha fazla geciktirmemek için kelepçeleri toplamaya başladılar.

Uzman arkadaşlar bu fırsatı çok güzel değerlendirdiler. Kelepçelerini ve komşularının kelepçesini büyük bir ustalıkla hemen açtıktan sonra bunları ceketlerinin içine sakladılar ve gardiyan geldiği zaman «Bizim kelepçemizi başka bir gardiyan aldı.» dediler. Gardiyanlar kelepçeleri saymayı hiç düşünmediler ve bir an önce taburu işe yerleştirmeye baktılar. Zaten iş saatlerinde böyle bir yoklama yapmaya vakitleri yoktu.

Böylece bizim çocuklar daha ilk günden 23 kelepçeyi ellerine geçirmiş oldular! Önce iş sahasında kelepçeleri çekiçler ve taşlarla kırıp parçalamaya koyuldular, fakat sonra akıllarına daha ilginç bir fikir geldi. Kelepçeleri paslanmasınlar diye yağlı kağıtlara sardılar ve inşaatında çalıştıkları binaların (Kengir kültür sarayının karşısındaki 20 numaralı blok) harcına ve taşlarına koymaya başladılar. Bu arada koydukları yere kitâbeyi andıran yazılar da ekliyorlardı: «Torunlarımız! Bu binaları Sovyet köleleri yaptılar: Hepsi bu gördüğünüz kelepçelerle zincirlenmişlerdi...»

Gardiyanlar h a y d u t l a r a ağızlarına geleni sövdüler ve dönüş için eski paslı kelepçelerini kullandılar. Fakat yine ne kadar dikkat ederlerse etsinler barakaların bulunduğu bölüme geçerlerken bizim çocuklar altı kelepçe yürütmeyi başardılar. Kelepçelerin her çiftinin değeri 93 ruble idi.

Bunun üzerine Kengir kampının yöneticileri bizim çocukları kelepçelemekten vaz geçtiler.

İnsan hakkını savaşarak alır.

Nisan sonunda Ekibastuz sürgünlerini hapishaneden genel bölgeye yavaş yavaş nakletmeye başladılar.

Şimdi Kengir'lileri eğitime sokmak gerekiyordu. Ekibastuz'lular önce küçük bir gösteri sundular. Eski haklara uygun olarak sıraya girmeden dükkâna dalan bir Pridurka neredeyse ölünceye kadar dövüldü. Böylece önce kafalarda şu fikir belirdi. Bir şeyler olacak: Yeniler bizim gibi değil: (Cez Kaz Gan kampında daha önceden de ispiyonlara dokunulmadığı aslında pek söylenemez, fakat o zamana kadar bu hiç bir hareket haline gelmemişti. Meselâ, 1951 yılında Rudnik hapishanesinde tutuklular bir gardiyanın anahtarlarını çalarak bir ispiyonun kapatıldığı hücreyi açmış ve adamı bıçaklamışlardı.)

Bundan sonra, Kengir'de yeraltı merkezleri meydana getirildi. Bunlar Ukrayna ve bütün Rusya merkezleriydi. İspiyonları bıçaklayacak fedailer için bıçaklar ve maskeler hazırlandı ve bütün hikâye böylece baştan başlamış oldu.

Ne mal olduğu bilinen Voiniloviç hücre penceresinin parmaklığına «kendisini asarak intihar etti!» Çavuş Belekopit ve iç savaşta devrimci savaş komitesinin Dutov cephesindeki üyesi olan Lifşiz öldürüldüler. (Lifsiz daha önce Bütün Eğitim Kısmının Rudnik'teki Kütüphane memuru olarak görev yapmıştı. Muhbirdi, ünü kendisinden önce kampa yayılmış olduğu için gelişinin ertesi günü öldürüldü).

Baraka sorumlusu bir Macar da hamamın yanında kafasına sopalarla vurularak temizlendi. Bir zamanların Sovyet - Estonya bakanı olan tutuklu Sauer'de ilk olarak «emanet» odasının yolunu buldu, kaçtı.

Fakat diğer taraftan kamp patronları da ne yapılacağını iyi biliyorlardı: Kampın dört bölümü birbirlerinden çoktan duvarlarla ayrılmışlardı. Şimdi de her barakayı ayrı bir duvarla çevirmeye karar vermişlerdi. — Sekiz bin tutuklu boş zamanlarında bu işle uğraştırılıyorlardı. Sonra da her barakayı kendi içinde birbiri ile ilintisi olmayan dört ayrı bölmeye ayırdılar. Bütün bölüm ev seksiyonlar ayrı ayrı kilitli kapılarla birbirlerinden ayrılıyorlardı. Buna rağmen ideal durum her halde bu dünyayı en küçük hücrelerine kadar parçalamak olmalıydı.

Kengir kamp hapishanesinin yöneticisi aynı zamanda yetenekli bir boksördü. Tutukluları antreman rakipleri olarak kullanıyordu. Hapishanesinde tutuklular üzerinde hiç bir iz bırakmayan yeni bir işkence metodu da keşfedilmişti. (Aslında MWD uygulayıcıları işkence ve öldürme yollarına baş vurulmadan insanları değiştirmenin mümkün olmadığını biliyorlar ve dev-

letin bütün savcıları onlara bütün kalpleriyle tamamen hak veriyorlardı, fakat ne olur ne olmaz teorisyen biri çıkıp da hesap sormaya kalkar diye, bu gerçekleşmesi çok küçük ihtimale karşı hazırlıklı olabilmek için iz bırakmayan işkence metodlarını tercih ediyorlardı). Keşif, vurulacak yerin üzerini kontrplâk ile kapatmaktan ve sonra çekici rahatça, iz bırakmayacağından emin olarak indirmekten ibaretti. Bu işkence yönteminden bitap hale gelerek arkadaşlarını ele verebileceğini düşünen bir Batı Ukraynalı korkudan kendisini asarak intihar etmişti. Başkaları ise daha az asilane davrandılar, her iki «merkezi» de ele geçirdiler.

Ayrıca, savaşa aktif olarak katılanların arasında hareketin başarısından çok, kendi öz çıkarlarını ön plâna alan düşüncesiz egoistler de bulunmaktaydı. Bu adamlar harekete katılmaları karşılığında yemek porsiyonlarının artması veya gelen paketlerden(*) pay alma gibi isteklerde bulunuyorlar, bu durum da hareketi kötülüyor ve köstekliyordu.

Haraket durmuş gibi oldu. Yine de ispiyonlar bu ilk denemede yola getirildiler ve Kengir'in havası zehirden temizlenmiş oldu.

Artık tohum toprağa atılmıştı. Yeşermesi ise daha sonra ve başka bir biçimde gerçekleşecekti.

Her ne kadar bize tarihin kişilerle, özellikle gelişmeye ve evrime karşı çıkan kişilerle belirlenmeyeceği öğretildi ise de, böyle bir kişi yirmibeş yıl süresince bize kan kusturdu. Bizler ise, sızlanmaya bile cesaret edememiştik. Şimdi ise: Neler olacağını hiç kimse sezememişti, ne halk, ne ileri görüşlüler, ne de başkaları deniliyor. Oysa ne olacağını sezenler de vardı. Fakat bunlar da bir köşede kendilerini zehirlemeyi, bir odada kafalarına bir kurşun sıkmayı veya sessiz ve sinik bir pansiyoner hayatı yaşayarak sürünmeyi tercih ettiler. Ne yazık ki, hiç biri ortaya çıkarak, toplum karşısında açık açık fikrini söylemeye cesaret edemedi.

(*) Amaca zorbalık voluyla gidenler için, herhalde kaçınılmaz bir ihtimal. Kamo'nun soyguncuları, bankadan aldıklarını parti kasasına verirken, herhalde kendi ceplerini de unutmadılar. Onların başında bulunan Koba (Stalin), şarap alamayacak kadar parasız mı kalsın? Askerî Komünizm devresinde bütün Rusya'da şarap içmek yasaklanmıştı, fakat o, hiç sıkılmadan Kremlin'deki ikametgâhında mahzende şarap bulundururdu.

Kurtuluşu sağlama görevi bizzat biz bebeklere düşüyordu. Meselâ, Ekibastuz'da beşbin omuz bir araya gelerek çevremizi saran bende dayanmış ve bu bentde bir çatlak meydana getirmiştik. Çatlak küçük de olsa, uzaktan görülmese de, bizim içimizde hasar daha fazla olsa da unutmamak gerekir — bütün bentlerin yıkılışı küçük, küçücük bir çatlakla başlar.

Özel kampların dışında da huzursuzluklar vardı, fakat geçmişimizdeki bütün kan lekeleri öyle ustaca boyanmış veya yıkanmışlardır ki, kamp huzursuzlukları hakkında yetersiz de olsa genel bir ilgi vermek artık imkânsız gibidir. Bu yüzden 1951 yılında Sahalindeki ITL kampı Vacruşrevo'da beş yüz tutuklunun beş günlük bir açlık grevine giriştiklerini ancak tesadüfen öğrendim. Büyük heyecan içinde ve tutuklamalarla birlikte yürütülen grev üç kaçağın kamp girişi önünde süngülerle delik deşik edilmesi ile başlamıştı. 8 Eylül 1952 tarihinde Öser kampında muhafız askerlerin kamp girişinde tutukluların üzerine ateş açmasıyla başlayan olaylar da ünlüdür.

Stalin'in kamp sisteminin — özellikle bu özel kamp sisteminin — elli yıllarının başlarında bir bunalım başlangıcından olduğunu bu olaylarla anlamak mümkündü. Takım adalarının sakinleri en güçlü adamın daha sağlığında zincirlerini sarsmaya başlamışlardı bile. Yaşaması halinde, işlerin nasıl gelişeceğini bilemeyiz. Toplumsal ve ekonomik kurallara bağlı olmaksızın, çopur, kısa bouylu k i ş i n i n damarlarında ağır akan pis kan, pıhtılaşıverdi. Ve 5 Mart tarihinde kamp kapılarının dışında gözyaşı selleri akarken, o gün barakalarından çıkmaları yasaklanan siyah pamuk ceketliler, balalaykalarını çaldıkları halde umutlanmaya cesaret edemezken, matem marşları çalınıp, bayraklar yarıya kadar indirilirken, öncü teoriye göre bununla hiç bir şeyin değişmemesi gerektiği halde, bir yerlerde derinde bir şeylerin sarsıldığı ve hareekte geçtiği hissediliyordu.

Gerçekten de 1953 yılında kamplarda «Voroşilov affı» adı ile anılan umumî af çıktı. Fakat af yine, ölünün görüşlerine tamamen sadık bir özellik taşıyordu: Adî suçluların sırtını sıvazlamak, politik tutukluları ise ezmek!... Adî suçlularla af ilân etmiş olmanın propagandasını mümkün olduğu kadar yapabilmek için hemen hemen hepsini fare sürüleri gibi bütün ülkeye saldılar. Bu arada halkı yağma ve hırsızlığa karşı uyarmayı, pencerelerine demir parmaklık takmalarını tavsiye etmeyi ve milis kuvvetlerine bir zamanlar yakalamış oldukları adamları tekrar yakalamalarını emretmeyi de unutmadılar. Ellisekizliler alışılmış oran içinde serbest bırakıldılar. Kengir'deki iki numaralı kamp bölümünde bulunan üçbin tutukludan — üçü bırakıldı.

Böyle bir umumi af'tan kürek mahkûmları ancak bir tek ders çıkarabilirlerdi: Stalin'in ölümü hiç bir şeyi değiştirmemişti. Önceden hiç acıma görmemişlerse, bundan sonra da görmeyecekler, demekti. Ve eğer bu Dünya üzerinde yaşamak istiyorlarsa, savaşmak zorundaydılar!

Böylece kamp huzursuzlukları 1953 yılında devam etti: Kar kampının 12 Numaralı bölümünde olduğu gibi küçük karışıklıkla ve eğer elde yeteri kadar bilgi olsa, bütün bu bölümü ayırmaya değer olan büyük Gor kampı (Norilsk) ayaklanması. Fakat ne yazık ki, bu konuda geniş bilgi yoktu.

Yine de tiran'ın ölümü büsbütün boşa gitmedi. Gizli bir yerlerde bir şeyler oynadı ve hareket etti — ve birden bir kovanın çıkardığı teneke seslerini andırır gürültüler arasında en üst kademeden bir ünlü kişi daha, en derin ve en pis kokan bataklığın içine tepe üstü düştü.

Ve şimdi bütün ileri görüşlüler, halk ve hattâ takım adaların mahvolmaya hazırlanmış sakinleri: Yeni bir devrin başladığını anladılar!

Beria'nın düşüşü takım adalarında bir yıldırım gibi etki yaptı: Takım adaların büyük patronu, genel valisiydi. MWD subayları şaşkın, hayâl kırıklığına uğramış ve rahatsızdılar. Radyo haberi resmen verdiği korkunç sesin artık gerisin geriye, hoparlöre tıkılamıyacağı anlaşıldığı ve kamp duvarlarından bu kamp hamisinin resimleri indirilmeye başlandığı zaman albay Çeçev titreyen dudaklarla şöyle mırıldanmıştı: «Her şey bitti!» (Fakat yanılıyordu. O ertesi gün hepsinin mahkeme karşısına çıkarılacaklarını sanıyordu.) Subaylar ve gardiyanlar arasında tutuklular tarafından çok iyi farkedilen bir güvensizlik ve şaşkınlık görülüyordu. Kengir'deki 3 No. lu bölümün sair zamanlarda tutuklulara dostane bir bakışı bile çok gören rejim komutanı, birden o gün tutukluları çalışma sahasında ziyaret etti ve onlara sigara ikram etti. (Bu kararsız durumda kıvılcımların uçuştuğunu ve ne gibi tehlikelerin ortalıkta dolaştığını öğrenmeye geldi. Tutuklular subaya alayla sordular: «Sizin şefiniz vatan haniymiş öyle mi?» Subay zoraki bir ifadeyle, «Evet, öyle görünüyor» diye cevapladı. — «Fakat o Stalin'in sağ kolu idi ya!» diye sırıttılar tutuklular. — «O halde Stalin de yanılmış?» — «Evet, evet, ama...» diye kekeledi subay dost görünmeye çalışarak. «Neyse arkadaşlar, belki de bazılarınız serbest bırakılacak, siz sadece bekleyin...»)

Beria düşmüş ve yerine halef olarak, sadık organlara Beria lekesini bırakmıştı. Eskiden ne bir tutuklu, ne de bir özgür va-

tandaş hayatını tehlikeye atmaksızın, bir MWD subayını kristal kadar temiz oluşundan söz bir tarafa, düşünerek bile şüphe edemezdi. Şimdi ise kötülüğü istenen bir alçak için «Beria'nın adamıdır» damgası onun tamamen korumasız kalmasına yetiyordu!

1953 Haziranında Vorkuta'daki Retş kampında iki ayrı önemli olay birden yaşandı: Bunlardan biri Beria'nın düşüşü, diğeri ise Karaganda ve Tayşet'den o gün gelmesi beklenen isyancı kafilesinin gelişi idi. (Gelenlerin çoğu batı Ukranyalılardı.) O sıralarda Vorkutada halâ eski köle zihniyeti hüküm sürdüğü için tutuklular yeni gelenlerin pervasızlık ve cesaretlerine akıl erdiremiyorlardı.

Bizim ancak aylar sonunda ulaştığımız gelişme burada bir ayın içinde gerçekleşecekti. 22 Haziranda çimento fabrikası, 2 No: lu fırın, 7,29 ve 6 No. lu maden ocakları çalışmayı durdurdular. Bu bölümler birbirlerini görebiliyor ve işin durdurulduğunu şahmerdanların hareketsiz kalmasından anlayabiliyorlardı. Ekibastuz'daki hata burada tekrarlanmadı. Açlık grevi yapılmadı Gardiyanlar hemen bölgeleri terkederek, kaçmışlardı. Fakat — Yönetici biz tayınlarımızı isteriz! — yiyecek maddeleri hergün getirdildi ve bölüm kapılarından içeri sürüldü. (Bence bu yumuşaklığın sebebi Beria'nın düşüşü olmalıdır, yoksa tutukluları aç bırakırlardı.) Greve katılan bölümlerde, grev komiteleri kuruldu ve «devrimci normlar» getirildi : Kantin görevlileri ceplerini doldurmaktan vazgeçince, istihkak aynı olduğu halde, yemeklerde gözle görülür bir düzelme hissedilir hale geldi. 7 No.lu baraka damına kırmızı bir bayrak çekti. 29 No. lu baraka ise, demiryolunun geçtiği taraftaki duvarın üzerine polit büro üyelerinin büyük portrelerini astı. Başka ne asabilirdi ki? Ve istemek? Ne isteyebilirlerdi?... Numaraların kaldırılmasını, barakalardan demir parmaklık ve kilitlerin sökülmesini istediler. Fakat kendileri söküp çıkarmadılar. Ayrıca mektup ve ziyaretçi özgürlüğü ile haklarında verilmiş olan mahkûmiyet kararlarının bir kere daha gözden geçirilmesini talep ettiler.

Grevcilerle ilk gün bir görüşme yapıldı. Sonra bir hafta kimse yanlarına uğramadı, ancak nöbetçi kulelerinin üzerine makineli tüfekler mevzilendi ve kampın etrafı sık devriyelerle çevrildi. Muhtemelen kamp yöneticileri Moskovadan talimat bekliyorlardı, çünkü bu yeni durumda doğru olanın hangisi olduğunu kestirmek zordu. Bir hafta sonra General Maslenikov, Retş kampının başkanı General Derevyanko ve başsavcı Rudenko bir sürü subayı (kırk kişi kadar vardılar) peşlerine takmış olarak grev yapan bölgeyi dolaştılar. Tutuklular kampın ana

meydanında toplandılar ve yere oturdular. Generaller ayakta duruyor ve küfür ediyorlardı. Sabotaj'dan ve domuzluk'tan söz ettiler. Yine de bazı isteklerin mantıklı karşılandığını ifade ettiler. (Numaraları çıkarabilirsiniz» ve parmaklıklar hakkında «Emirler ilgilere verilmiştir!») Fakat ne olursa olsun çalışma daha fazla gecikmeden başlatılmalıydı: «Ülkenin kömüre ihtiyacı var!» 7 No. lu bölükte arka sıralardan biri bağırdı: «Bizim de özgürlüğe ihtiyacımız var, kıçımın kenarı!» Tutuklular ayağa kalkarak dağıldılar ve generalleri ortada bıraktılar. (*)

Hemen numaralarını koparmaya koyuldular. Barakalardaki parmaklıkları da söktüler. Fakat artık fikir ayrılıkları başlamıştı ve savaş arzusu yavaş yavaş kırılıyordu. Belki de bu kadarı yeterdi. Bu aldıklarımız elimizde olmadan daha fazlasına nasıl ulaşırız ? Gece postası kısmen, sabah postası ise tam kadro ile işbaşı şahmerdan dişlileri tekrar dönmeye başladılar. Diğer bölümler de bunu görünce işbaşı yaptılar. Fakat 29 uncu bölüğün bölümü bir tepenin arkasındaydı. Buradan diğer bölümlerin işbaşı yaptığı görülmüyordu. Onlara diğer bölümlerin işbaşı yaptıkları bildirildi. 29 lular inanmadılar ve çalışmayı reddettiler. Tabiî ki 29 luların bir kısmını diğer bölüklere götürerek gerçeği göstermek fazla zahmetli bir iş olmazdı. Fakat bu fazla yüz vermek olacaktı, ayrıca generaller kana susamışlardı : Kansız zafer zafer sayılamaz ve bu hayvanlar kan akmadıktan sonra olaylardan ders alamaz...

1 Ağustos günü onbir askeri kamyon 29. bölüğün önünde durdu. Tutuklular bölüm kapısının önündeki alana toplatıldılar. Kapının arkasında ise yanaşık düzende askerler dizilmişlerdi .«İşe başlayın, yoksa sert tedbirler alacağız!»

Ne gibi tedbirler? — Bu açıklanmadı. Makineli tüfeklere bir bakış yeterliydi. Niçin geberip gitmeli? Hem de neredeyse serbest bırakılacakken... Bir çoklarının bir veya iki yılı kalmıştı. Bunlar öne doğru ilerlemek istediler. Fakat daha kararlı olanları diğerlerinin yolunu kestiler — ve ilk sıradakiler el ele tutuşarak grev kırıcılara karşı bir zincir meydana getirdiler. Kalabalık kararsızdı. Bir subay zinciri yarmaya çalıştı, kafasına bir demir boru yiyerek yere yıkıldı. General Derevyanko kenara çekildi ve emrini verdi : «Ateş!» Kalabalığın ortasına.

Üç el yaylım ateş edildi. Sonra makineli tüfek salvoları baş-

---

(*) Anlattıklarına göre, bir yerlerde şöyle bir döviz asmışlar: «Bize özgürlük - Vatana kömür!» Eğer yalnız «Bize özgürlük olaydı, isyan kokardı, suç olurdu.» Onun için Vatan kömürünü hemen ilâve ettiler.

ladı. Altmışaltı ölü. (Ölenler kimlerdi? En öndekiler, en korkusuz olanlar ve ilk başta pes edenler. Bu çokgen iş uygulama alanı olan bir yasadır ve atasözlerine de geçmiştir). Geri kalanlar kaçtılar. Nöbetçiler sopa ve demir borularla peşlerine düştüler. Tutukluları döverek kovaladılar ve bölgeden sürüp çıkardılar.

Üç gün süre ile (1 ve 3 Ağustos arası) grev yapan bölümlerde tutuklamalar yapıldı. Peki ama tutuklananlar ne yapılacaktı? Organlar kendilerini besleyen babanın kaybından sonra gevşemişlerdi; soruşturma açmak için hevesleri eksikti. Yeniden sürgünler düzenlendi, yine bir yerlere sürüldüler ve mikrobu başka yerlere taşıdılar. Takım adaları artık dar gelmeye başlamıştı.

Geride kalanlara da ceza rejimi uygulandı.

29. bölüğün barakalarının damları kereste parçaları ile onarıldı. Damlar bir çok yerlerinden kalabalığın başlarının üzerinden ateş etmeyi tercih eden askerlerin kurşunları ile delik deşik olmuşlardı. Bu askerler katil olmayı reddeden adsız kahramanlardı. Fakat insanların üzerine ateş edenler de yeteri kadar vardı.

29. bölük bölgesi yakınında vurulanların toplu mezarının başına Kruçev zamanında telgraf direği boyunda bir haç dikilmişti. Yöneticiler tarafından yıktırılan bu direk sonradan yeniden dikilmişti.

Şimdi halâ yerinde mi bilmiyorum.

12 Kengir'in kırk günü

Beria'nın düşüşünün özel kamplar için ayrı bir yönü daha vardı: Kürek mahkûmlarına güven vermiş ve böylece kamp düzenini duraklatmış, şaşırtmış ve zayıflatmıştı. Yakın gelecekteki bazı değişiklik umutları yeşermeye başlamıştı — ve kürek mahkûmları ispiyon avcılığı, grev ve ayaklanma gibi konularda heveslerini kaybettiler. Kin gerilemişti. Her şey iyiye doğru gidecek gibi görünüyordu, yapılacak tek şey biraz sabretmeyi bilmekti.

Ve diğer bir yön daha: Mavi apoletli omuzlar (fakat kanatlı pervane amblemi olmayanlar) o güne kadar bütün silâhlı kuvvetler içinde en fazla saygı görenlerden sayılıyorlardı ve bunlar hakkında en küçük bir kuşku bile beslenemezdi. Aniden tutukluların ve onların ailelerinin (ne önemleri var ki?) gözlerinden düşmekle kalmayıp hükümet için de önemsizleştiler.

Kaderin yön verdiği o 1953 yılında MWD subaylarının ikinci maaşı kesildi. Yani artık hizmet ve kutup zamları ve tabii primleri ile birlikte sadece normal asker maaşı alacaklardı. Bu sadece cüzdanlara yapılan bir saldırı olarak kalmayıp, aynı zamanda geleceklerini de tehlikeye sokuyordu: Gelecekte *fazlalık olacağız demek mi bu?*

Diğer taraftan Beria düşmüş olduğu için İç güvenlik bakanlığı süratle ve göze batacak bir biçimde yeteneğini ve gerekliliğini kanıtlamak zorundaydı. Fakat nasıl?

Güvenlik sorumlularının o güne kadar bir tehlike olarak gördükleri kamp ayaklanmaları şimdi bir kurtarıcı olarak görülmeye başlanmıştı. Ne kadar fazla huzursuzluk olursa o kadar iyiydi... Çünkü o zaman *tedbirler almak gerekecekti.* Tabii çok çalışan bir bakanlığın mensuplarının görevleri de çok olacak ve maaş kesintileri kendiliğinden ortadan kalkacaktı.

Bir tek yıl içinde Kengir'deki muhafız askerler suçsuzların üzerine bir çok kere sebepsiz ateş açtılar. Olaylar gittikçe artıyordu ve bu artış tesadüfi olamazdı.

Lydia adındaki bir tutuklu kız yıkadığı çoraplarını yasak bölgedeki tel'e asarken vuruldu.

Yaşlı bir Çinli ve vuruldu. Adını kimse bilmiyordu. Adam Rusça da bilmezdi. Fakat kendisini, paytak yürüyüşünü, dişlerinin arasındaki piposunu ve sarı yüzünü herkes tanırdı. Nöbetçi onu kulenin altına çağırdı ve yasak bölgenin hemen sınırına bir paket mahorna attı. Çinli, paketi almak için ileri atılınca da ateş ederek adamcağızı yaraladı.

Benzer bir olay: Nöbetçi kuleden mermi bağını aşağı kasden düşürdü. Bir tutukluya onları almasını emretti, sonra adamı vurarak öldürdü.

Sonra muhafız askerlerin dumdum kurşunlarıyla işten dönen bir gruba ateş açtıkları o ünlü olay. Olay onaltı ağır yaralıya mal olmuştu. (Hafif yaralarla kurtulan iki düzine tutuklu muhtemel bir cezalandırılmadan kurtulmak için susmayı tercih ettiler). Fakat artık tutuklular durumu suskunca kabullenmemeye başlıyorlardı. — Ekibastuz'daki olay tekrarlandı: 3 No. lu kamp bölümü üç gün süre ile işe çıkmadı (fakat yemeğini yedi) ve suçluların cezalandırılmasını istedi.

Bir komisyon toplandı ve suçluların mahkemeye sevkedilip cezalandırılacaklarını (sanki tutuklu mahkemeye girebilecek ve suçluların cezalandırıldığını görebilecekmiş gibi!) vaadetti. Bunun üzerine tutuklular tekrar işe başladılar.

Yine de 1954 şubatında kereste işleme fabrikasında bütün Kengir'de «Evangelist» diye tanınan (sanırım asıl adı Aleksander Syssojev'di) bir tutuklu vurularak öldürüldü. Bu adam on yıllık cezasının tam dokuz yıl ve dokuz ayını doldurmuştu. İşi kaynak elektrodlarını kaplamaktı ve çalıştığı kulübe [illegible] sınırına yakındı. Kulübenin yanına çıktığı bir sırada kuleden açılan ateşle vurulmuştu. Aynı anda nöbetçi kulübesinden koşarak gelen askerler, yasakları çiğnemiş gibi görünsün diye cesedi taşıyarak sınıra daha yakın bir yere çekmişlerdi. Tutuklular artık kendilerini kontrol edemediler ve kazma kürekle saldırarak katillerin üzerine yürüdüler. Askerler canlarını kaçarak kurtardılar. (Bütün bu olaylar gelişirken, bölüm komutanı Belyajev'in atı eğerlenmiş olarak fabrika yakınında bulunuyordu. Sol yanağındaki büyük bir et beninden dolayı «benli» diye anılan Belyajev büyük bir sadistti ve bu cinayeti sahneye koymak doğrusu tam ona yakışır bir işti.)

Fabrikada heyecan hüküm sürüyordu. Tutuklular kurbanın cesedini eller üzerinde kampa taşımak istediler. Kamp subayları bunu yasakladılar. Tutuklular «Onu niçin öldürdünüz?»

diye sordular. Beyler bir açıklama yapmak konusunda hazırlıklı değildiler : Suç öldürülendeydi. — kuleye taş atmıştı... (Hiç olmazsa öldürülenin dosyasını bir okumak zahmetine katlansaydılar, belki daha akla yakın bir yalan uydurabilirlerdi — adamcağızın serbest bırakılmasına üç ay kalmıştı, evanjelist idi ve arkadaşları arasında «aziz» diye çağırılıyordu. — Kuleye taş atmak ha ?)

Geriye dönüşün genel havası iç karartıcıydı. Her şey burada şaka edilmediğini hatırlıyordu. Şurada burada kar üstünde yatan makinali tüfek erleri, ateşe hazırlardı. Hazırlık derecelerini Kengirliler tatmışlardı. Makinalılar muhafız sitesinin damlarına dahi yerleştirilmişti.

Stalin'in ölümünden beri hemen hemen bir yıl geçmişti, ve köpoğlular hiç değişmemişlerdi. Hiç ama, hiç bir şey değişmemişti.

Akşam şunlar yapıldı. Yemekten sonra, bütün tutuklular koğuşlarında oldukları sırada içlerinden biri birden ışığı söndürdü, ve kapının yanından bağırdı : «Kardeşler! Daha ne kadar burada çalışacak ve karşılığında kurşunlanacağız? Yarın çalışılmayacak!» Aynı olay şıra ile bütün baraka ve koğuşlarda tekrarlandı.

2 No. lu kamp bölümüne de duvarın üzerinden bir haber yollandı. Belirli bir tecrübeye zaten sahiptiler, bütün olaylar önceden düşünülmüştü. Bu yüzden öteki bölgede de anlaşma ve ortak kararın alınması kolay oldu. 2 Nolu kamp bölümünde içlerinde bir çoğunun serbest bırakılmasına az bir zaman kalmış bulunan on yıllık tutuklular bulunmaktaydı ve bu bölümün üyeleri çeşitli milletlerdendiler. Buna rağmen harekete düşünmeden katıldılar. Ertesi sabah 2 ve 3 no. lu kamp bölümleri işe gitmediler.

Bu taktik — greve gitmek, fakat bu arada devletin verdiği tayın ve çorbadan vaz geçmeme tutuklular tarafından gittikçe daha fazla benimseniyordu. Kamp yöneticileri ise durumları tutuklular kadar iyi yorumlamaktan uzaktılar. Bu yüzden sonuç getirmeyen bir harekete giriştiler : Gardiyan ve muhafızlar barakalara girdiler, tutukluları teker teker yakalayarak barakalardan dışarı çıkardılar. (Bu yöntem ancak adi hırsız ve katillere uygulanabilecek fazla insanca bir yöntemdi, halk düşmanlarına aslında daha sert davranılmalıydı). Fakat Beria'nın ölümünden sonra General ve albaylar kampları makineli tüfeklerle taramaktan çekinmeye başlamışlardı. Kimse böyle bir emri ilk veren olmak istemiyordu.) Böylece bu çaba sonuçsuz

kaldı. Tutuklular direnmeden barakalarından çıkıyor, fakat işe gitmek üzere saflar halinde toplanacakları yerde, bölge içinde gruplaşarak dolaşıyor ve çalışmaya gitmek üzere toplanma konusundaki ısrarları reddediyorlardı.

İki gün dayandılar.

Aziz'i vuran muhafız askeri cezalandırmak gibi en basit bir fikir kamp yöneticilerine ne doğru ne de basit görünüyordu. Bunun yerine Karaganda'dan ikinci grev gününün gecesinde barakalar arasında dolaşan ve tutukluları hiç de nazik olmayan bir biçimde uykularından uyandıran kalabalık maiyetli ve kendine son derece güvenen bir albay geldi: «Bu savsaklama daha ne kadar sürecek?» (*) ve kimseyi tanımadan parmağını uzatarak emirler yağdırmaya başladı. «Sen çık dışarı... Sen de... sen de..!» Hiç bir belirli yargıya dayanmadan rastgele seçilmiş bu insanları hapishaneye gönderen albay direnişe karşı en iyi karşılığın böyle bir davranış olduğu inancındaydı. Letonyalı Will Rosenberg bu anlamsız cezalandırma hareketini gördü ve ortaya çıkarak : «Ben de gidiyorum!» dedi. Albayın tepkisi ise ilginçti: «İyi ya git o zaman!» Albayın buna karşı hiç bir itirazı yoktu. Muhtemelen Rosenberg'in neyi protesto ettiğini ve niçin protesto ettiğini ve hattâ belki de *protesto ettiğini* bile anlamamıştı.

Aynı gece artık demokratik yönetimin son bulduğu ve işe gitmeyen bozguncuların (cezalı azığa geçirilecekleri bildirildi) 2 No. lu kamp bölümü sabah çalışmaya gitti. 3 No. lu bölüm ise yine barakalarında kaldı. Yine hepsini dışarı atma taktiği uygulandı. Fakat bu sefer takviye edilmiş güçler kullanılmıştı. Kengir'de görev yapmakta olan veya komisyonla birlikte oraya gelmiş olan subaylar da harekete geçirilmişlerdi. Subaylar sırma ve apoletleri ile tutukluların gözlerini kamaştırmak için hep birlikte barakalara giriyor ve sonra eğilmiş bir durumda ranzaların arasından geçerek temiz pantalonlarını düşünmeden tutukluların kirli yataklarının üzerine oturuyorlar: «Haydi, artık direnmeyin... İş başına! Görüyorsunuz ben yarbayım.» Ellerini kalçalarına dayamış bir durumda tutuklunun başına dikiliyor ve onu ranzaların arasından koridora çıkarıyorlar. Burada gardiyanlar tutukluyu kollarından yakalayıp

---

(*) Berlin 1953 kargaşalığından sonra, «*Savsaklamak*» sözü resmî dile girmiş oldu. Basit insanlar, faraza Belçika'da, ücret artışını isterlerse, bunun adı «halkın yerinde öfkesi» oluyor. Basit insanlar bizde ekmek için direnirlerse, bunun adı «savsaklama» oluyor.

dışarı çıkararak toplantı meydanına doğru sürüklüyorlar. Fazla direnenler ise sürüklenmelerine hapishane yönünde devam etmek zorunda kalıyorlar.

(Kengirde mevcut iki hapishanenin kısıtlı kapasitesi — ikisi birlikte ancak beşyüz kişi alabiliyordu. — Kamp yönetimi için önemli bir handikaptı.)

Grev böylece subayların ve subay imtiyazlarının kullanılmasıyla kırıldı. Yapılan fedakârlık devrin çelişkili özelliğine bağlıydı. Ne istendiği bilinmiyordu ve yanılmak son derece tehlikeliydi! Fazla çaba gösterip ayaklananları kurşun yağmuruna tutmak Beria'nın varisi damgasını yemek için yeterliydi. Boş verip işe bir an önce başlatmak konusunda yeteri kadar çaba harcamayanlar olursa, yine Beria'ya sadık kalmış bozguncu (*) damgasını yemeye mahkûmdular. Grevin bastırılmasındaki toplu ve kişisel girişimleriyle MWD subayları mavi apoletli üniformaların kutsal düzenin korunması için vaz geçilmez olduğunu, MWD'nin görev aşkını ve kişisel cesaretlerini parlak bir biçimde kanıtlamış da oluyorlardı.

Aynı anda eski yöntemlere de baş vuruluyordu. Mart ve Nisan aylarında bir çok grup başka kamplara sürüldüler. (Mikrop yayılmaya devam etti) Aralarında Tenno'nun da bulunduğu ortalama yetmiş kişi klâsik gerekçelerle kapalı ceza evlerine şu notla nakledildiler: «Bütün d ü z e l t m e ç a b a l a r ı boşa gitmiştir. Beraberinde bulunan tutuklulara menfi etkide bulunmaktadırlar. Kamp hayatına uygun yapıda değildirler.» Gözdağı vermek için kapalı ceza evlerine nakledilenlerin listeleri kamplara asıldı. Ayrıca rantabilite prensibinin, belirli bir ölçüde yeni ekonomik kamp politikasının tutuklulara daha fazla özgürlük ve hak inancını vermesi amacıyla kamplardaki satış dükkânlarının son derece sınırlı olan yiyecek maddeleri arz kapasitesi büyük ölçüde arttırıldı ve — gerçekten de inanılmayacak bir şey! — tutuklulara bu yiyecek maddelerini satın alabilmeleri için bir miktar avans ödendi. (GULAG, sakinlerine kredi açıyordu — Duyulmamış bir şey!) Ve böylece Kengir'deki ikin-

---

(*) Bir örnek verelim: Albay Çeçev bu bilmeceyi çözemeyenlerdendir. Şubat olaylarından sonra izin aldı. Emekli olana kadar onun nerede kaldığını bilmiyoruz. Sonra onu Karaganda'da, emekliye ayrılmış olarak görüyoruz. Onun şefi, albay Evsigneyev'in Ozerlag Kampından ne zaman ayrıldığını bilmiyoruz. «Sıra dışı bir şef, mütevazi yoldaş» sonradan Bratsk enerji santralının müdür yardımcısı olmuştu. Yevtuşenko bunu kaydetmedi. (Yevtuşenko - şair ve yazar).

ci protesto hareketi de daha olgunluğa erişemeden boğulup gitmiş oldu.

Ama şimdi kamp yöneticileri yayı fazla gerdiler. Ellisekizliklere karşı baş silâhlarını, adi suçluları kullandılar! (Gerçekten de sosyal bakımdan kendilerine daha yakın olanlara, ellerinin altında iken, ellerini ve apoletlerini niçin kirleteceklerdi ?)

Mayıs bayramından kısa bir süre önce adi suçlulardan ve (aralarında çok çocuk da bulunmaktaydı) meydana gelen altıyüzelli kişilik bir grup Kengir'e gönderildi ve isyancıların bölümü olan 3 No. lu kamp bölümüne yerleştirildi. Bu hareketleriyle özel kampların ana prensibi bozuldu. Politik suçlular kendi aralarında bırakılırlarsa, politik bilinçlenmelerini büsbütün arttırmaya fırsat bulmuş olurlar, diye düşünüldü. Ellisekizliklere yeni durum büyük bir zevk duyularak bildirildi: «Aramıza çok sağlıklı bir bölük katılıyor. Biraz neşenizi kaçıracaklar galiba.» Ve yeni gelenlerden de bazı şeyler istendi: «Sizler burada düzeni sağlayacaksınız!» Kamp yöneticileri düzeni sağlamak için neler yapılması gerektiğini çok iyi biliyorlardı: Çalmak ve dolandırmak, başkalarının hayatı bahasına yaşamak ve böylece insanlar arasına güvensizlik ve bölünme tohumlarını ekmek. Hırsız, serseri takımı, yanıbaşlarında bir kadınlar kampının bulunduğunu öğrenince: «Bize karıları göster şef!» diye ısrar ettikleri zaman arkadaşça sırıtıyorlardı.

Fakat işte insan duygularının ve sosyal hareketlerin o önceden tanımlanamayan akışı yine ortadaydı! Kamp yöneticileri Kengir kampının 3 No. lu bölümüne bu kadavra zehirinden büyük bir doz zerkederken, kendilerini huzura kavuşmuş bir kamp yerine takım adalar tarihinin en büyük ayaklanmasının karşısında bulacaklarını bilmiyorlardı. Takım adaların adacıkları ne kadar kopuk ve uzak olursa olsunlar, birbirleri ile bağlantılarını ara hapishaneleri ile sağlıyorlar, aynı havayı içlerine çekiycr ve aynı sularla sulanıyorlardı. Bu sebeple adi suçlular özel kamplarında ispiyonların temizlendiğini, açlık, ve çalışma grevleri yapıldığını duyurmuşlardı. Ve 1954 yılının başlarında ara hapishanelerinde adi suçluların Katorga insanlarına belirli bir saygı beslemeğe başladıklarını hissetmek mümkündü.

Eğer bu gerçekse, niçin daha önce hırsızlar nezdinde saygı uyandıramadık ? Bütün o yirmi, otuz ve kırk yılları boyunca daima kendi elbiselerimizin içindeki ile ilgilenerek, kendi ayakkabı ve pantalonlarımızla uğraşarak adi suçlular karşısında komik kuklalar gibi davranmıştık : Adi suçlular komşularımızı, bizimle aynı dünyayı paylaşan politik tutukluları soydukları zaman

utanarak bakışlarımızı kaçırmış ve köşemizde sessizce oturmuştuk; kendimiz bu ayak takımının kurbanı olduğumuz zaman da çevremizden yardım ümmamış ve kafamızın yok yere kesilmemesi için neyimiz varsa onlara vermiştik.

Evet, ruhumuz yokluğun ne yaptığını düşünecek olgunlukta değildi ve yüreklerimiz de hazırlanmamıştı. Bu kaba ve ilkel düşmanla başa çıkmayı hiç bir zaman ummamıştık! Kendimizi Ruş tarihinin çizdiği zigzağın kurbanı sayardık ve ölümümüzü bütün Dünyanın gözünün önünde ve bütün Dünyanın kurtulması uğruna olmasını istiyorduk? Entellektüel bağnazlığımız içinde en basit noktayı gözümüzden kaçırmıştık. Belki de daha ilk ara hapishanesinin ilk geçici hücresine ayak attığımız günde, kaburgalarımız arasına bir bıçak yiyip küflü ve karanlık bir köşede boklu bir zemine düşüp ölmeyi göze almış olsaydık, mavi apoletlilerin bizi yem olarak önlerine fırlatıp attıkları bu fare insanlara o günden başlayarak karşı koymayı deneseydik, çok daha az kayıp verecektik. Belki o zaman daha önce kişiliğimizi bulabilecek, daha önce ve daha başarılı bir biçimde ayaklanabilecektik. Hattâ belki de bu ayak takımı ile birlikte Stalin'in ceza kamplarını kökünden süpürüp atabilirdik de. Gerçekten de; bu adi suçlular niçin bize saygı duysunlardı sahki ?

Kengir'e yollanan adi suçlular daha önceden bazı şeyler duymuşlardı. Katorga'da savaş ruhunun hüküm sürdüğünü biliyorlardı. Daha kampın içinde etraflarına bakmaya ve kamp yönetimi ile bağlantı kurmaya vakit bulmalarına kalmadan geniş omuzlu bir kaç gen, hırsız elebaşılarını ziyaret ettiler. Ve hayat memat konularında konuşmaya giriştiler : Biz temsilci olarak geliyoruz! Özel kamplarda ispiyonların bıçaklandığını hepiniz duymuşsunuzdur. Duymadınızsa şimdi bizden duyun! Bıçak yapmayı artık biz de öğrendik ve bizim yaptığımız bıçaklar da sizinkiler kadar keskindir. Siz altıyüz, biz ise ikibinaltıyüz kişiyiz. Düşünün ve karar verin. Bize zorluk çıkarmaya kalkar, canımızı sıkarsanız hepinizi bıçaklayıp yok ederiz.»

Bu adım akıllıca ve çoktan gerekli olan bir adımdı. Olanca keskinlikle adi suçluların üzerine gitmek! Onları baş düşman olarak bilmek!

Böyle bir savaşın başlaması tabii ki mavililerin çok işine gelirdi. Fakat adi suçlular düşündüler. Bire dört bir güç orantısında artık cesaret bulmuş ellisekizliklere karşı cephe almak; bu iş pek akıllıca görünmüyordu. Muhafızlar kampın dışındaydılar ve zaten bu muhafızlar bu güne kadar kamp içindeki olay-

lara karşı ne yapabilmişlerdi? Adi suçlular sanki hiç onları saymışlar mıydı? Ayrıca delikanlıların teklif ettikleri birleşme de alışılmışın dışında ve eğlenceli bir maceraya benziyordu. Üstelik kadınlara giden yolu kesen duvarı yıkması ihtimali de vardı.

Ve ayak takımı cevap verdi : «Hayır, artık biz de akıllandık. Sizinle birlikteyiz!»

Bu toplantı tarih kitaplarına geçmedi. Toplantıya katılanların adlarının yazıldığı bir yazılı antlaşma da imzalanmadı. Ne kadar yazık! Akıllı çocuklardı.

Sağlıklı bölük daha karantina barakalarındayken gelişini kendi usulünce kutladı:

Barakalardaki masaları ve ranzaları parçalayarak beton zemin üzerinde yaktılar ve dumanı pencerelerden dışarı yelpazelediler. Barakalara kapatılmaya karşı tepkilerini barakaların kilit deliklerine yonga doldurarak belirttiler.

İki hafta süreyle serseriler tam bir tatil hayatı yaşadılar: Çalışmaya gidiyor, fakat parmaklarını bile kıpırdatmayarak güneşte yatıyorlardı. Onları ceza rejimine sokmak tabii yönetimin aklından bile geçmiyordu. Fakat onlara ücretlerini vermeyerek istedikleri yola sokmaya çalıştılar. Kısa bir süre sonra serserilerin dükkânlardan bonolar ile alış veriş yapmaya başladıkları görüldü. Kamp yönetimi sevinçle sağlıklı bölüğün sonunda çalmaya başladığını umdu. Oysa yanılıyordu, yanlış bilgi almıştı: Politik tutuklular serserilere yardım etme konusunda karar aldıkları bir toplantı düzenlemişlerdi, ve serseriler böylece bonolara kavuşuyorlardı. Olay öylesine duyulmamış bir şeydi ki, kamp yöneticilerinin aklının ucundan bile geçemezdi!

Bu yeni, alışılmadık oyun serserilerin, özellikle yenilerin çok hoşuna gitmeye başlamıştı: Birden «faşist»lere karşı nazik davranmaya başladılar. Kuğuşa girecekleri zaman kapıyı vuruyor, izin almadan ranzaların üzerine oturmuyorlardı.

Geçen yüzyılın Paris'i önemli bir topluluk oluşturan kendi serserilerine (herhalde sayıları oldukça fazla olmalı idi). — Les mobiles adını yakıştırmıştı. Yerinde bir tanımlama! Bu halk o kadar hareketli, o kadar değişkendir ki, donuk günlük hayatın çerçevesini tekrar tekrar parçalayıp atar. Sakin ve önceden çizilmiş bir hayatı sürdürmeye tahammül edemez. Çalmamak ve devlet için çalışmaktan kaçınmak konularında anlaşma tamdı, fakat bir şeyler olmalıydı! Genç serseriler muhafızların şapka-

larını kafalarından çalıp parçalamakla, akşam yoklamaları sırasında baraka damlarında cambazlık yapıp, iki numaralı bölüme duvarı aşarak geçip yoklamaları bozmakla, gürültü yapıp naralar atmakla ve gece devriyelerini korkutmakla eğleniyorlardı. Arada çok iyi korunan ikmal deposu bulunmasa kadınlar bölümüne de geçeceklerine hiç şüphe yoktu.

Subaylar, eğiticiler veya yetkili yöneticiler dostça konuşarak onları yola getirmek amacıyla serserilerin barakalarına geldiklerinde, gene çocuklar konuşma sırasında ceplerinden not defterlerini veya para cüzdanlarını çalarak, şapkalarını kafalarında tersine çevirerek iyi kalpli efendilerinin hassas duygularını zedeliyorlardı.

— GULAG tarihinde görülmemiş bir tutum! Fakat görülmemiş bir durum daha vardı. Serseriler GULAG babalarını eskiden beri aptal olarak tanımlamışlardı. Şimdi de tekrar düzeltme yolundaki başarılarına inananlara büsbütün alayla bakıyor. Bunlardan biri konuşmacı olarak mikrofon başına veya kürsüye geçtiğinde, ve elde yaba ile sürdürülecek yeni bir hayatın nimetlerinden söz etmeye başladığında yüzüne karşı büyük bir saygısızlıkla gülüyorlardı. Şimdiye kadar onlarla kavga etmek konusunda ellerine bir fırsat geçmemişti. Şimdi ise politik tutuklularla yaptıkları anlaşma serserilerin serbest kalan gücünü kamp yöneticilerine karşı çevirmişti.

Biraz mantık ve anlayışla Kengir'deki patlamayı hazırlayanın bizzat GULAG genel kurmayı olduğu kolayca ortaya çıkarılabilir: Önce o mantıksız adam vurmalar. Sonra da serseriler gibi kolayca alev alıcı bir yakıtı aşırı ısıtılmış bir atmosferin tam göbeğine yollamak!

Olaylar sanki olmaları zorunluymuş gibi geliştiler. Politik tutuklular serserileri «Savaş veya birlik» alternatifleriyle karşı karşıya bırakmaktan başka bir şey yapamazlardı. Serseriler de birleşmeyi kabul etmekten başka bir imkâna sahip değildiler.

Bir kere kurulan birlik duramazdı. Yoksa dağılırdı. Ve böyle bir durum iç savaşı doğururdu.

Bir şeylere başlamak zorunluydu. Ne olursa olsun, fakat başlamalıydı! Ve başlayanlar, katagorilerine göre ya iplerle asılacak, ya da politbüro komiseri tarafından hafifçe azarlanacak olduklarından serseriler teklifi yaptılar: Biz başlıyoruz, siz de bizi desteklersiniz!

Önce Kengir kampının kapalı bir dikdörtgen biçiminde olduğunu belirtelim. Bu dikdörtgeni ortak bir dış sınır çeviriyordu. Sınırın içinde ise, dikdörtgenin enine kamp bölümleri sıralanıyordu :

Başta 1 no. lu kamp bölümü, yani kadınlar bölümü yer alıyordu. Bunun yanında ise endüstriyel potansiyeli övülen ikmal bölümü, sonra 2 no. lu kamp bölümü uzanmaktaydı. Bir eski ve bir yeni hapishaneden oluşan hapishane bölümü ve 3. no. lu bölüm dikdörtgenin sonunda yer almaktaydı. Bu hapishanelere sadece tutuklular değil, aynı zamanda kamp dışındaki yerleşme bölgelerinden gönderilenler de kapatılıyordu.

İlk hedef içinde yiyecek maddeleri stoku da bulunan üretim bölümünü ve depolarını ele geçirmekti. Harekât çalışılmayan bir Pazar günü, 16 mayıs 1954 tarihinde başlatıldı. Bütün serseriler barakalarının damlarına ve oradan her iki kamp bölümünün duvarlarına tırmandılar. Kumandayı elden kaçırmayacak yüksek yerlerde kalmaya dikkat eden şeflerinin bir komutu ile sopalarla silâhlanmış olarak 2. no. lu kamp bölümüne atladılar, orada gruplaştıktan sonra kampın ana caddesi boyunca ikmal bölümüne doğru koşmaya başladılar. Ikmal bölümünün büyük demir kapısı ana caddenin sonundaydı.

Belirli bir süreye ihtiyaç gösteren bu hareketler sırasında muhafızlar kendilerini toplamış ve emir almışlardı. Ve — işte bu çok ilginç! — Ellisekizlerin barakaları arasında koşarak otuzbeş yıl boyunca köpekler gibi davrandıkları politik tutuklulara bağırıyorlardı: Arkadaşlar! Buraya bakın! Serseriler kampın kadınlar bölümüne saldırıya geçtiler! Kadınlarınızın ve kızlarınızın ırzına geçecekler! Gelin bize yardım edin! Onları geri püskürteceğiz!» Fakat anlaşma anlaşmaydı. Bundan haberi olmayıp da dışarı fırlamak isteyenler arkadaşlarınca durduruldular. Bu erkek kedilerin ciğeri görünce anlaşmayı unutmaları çok mümkündü, fakat buna rağmen ellisekizlikler arasında muhafızlara yardım edecek kalleş çıkmadı.

Sevgili dostlarına karşı kampın kadınlar bölümünü nasıl koruyacaklarını bilemiyoruz, fakat önce ikmal bölümünün korunması söz konusu idi. Çelik kapı açıldı ve saldırganlara karşı ya işgüzarlığından ya da nöbeti olduğundan Pazar günü kampta bulunan benli Belyajev'in komutasındaki bir grup silâhsız asker karşı saldırıya geçti. Askerler saldırganları geri püskürtmeye başladılar ve savaş düzenlerini bozdular. Serseriler sopalarını kullanmadan geri çekildiler ve duvarlarına tırmanarak bölgelerine kaçtılar. Geride kalan yedek kuvvetleri duvarların üzerinden taş atarak geri çekilmeyi koruyordu. Tahmin edileceği gibi serserilerden kimse tutuklanmadı. Olayı ileri gitmiş bir gençlik şakası olarak niteleyen kamp yönetimi pazar akşamının normal şartlarda geçmesini tercih etti. Akşam

yemeği başkaca bir olay gerçekleşemeden verildi. Karanlık bastıktan sonra da 2. no. lu bölümün kantininde Rimski Korsakov adlı film gösterildi.

Fakat cesur besteci daha konservatuvardan kovulmadan şangırtılar başladı ve bölümün ampulleri birbiri ardından kırılmaya başladılar. Adi suçlular ışıklandırmayı önlemek için bütün ampulleri kırıyorlardı. İkinci bölüm şimdiden onlarla kaynıyordu. Karanlığın içinden sessizce ilerlediler. Gecenin sessizliği tiz hırsız ıslıklarıyla yırtılıyordu. Bir kütükle ikmal bölümünün kapısını yıktılar, buraya daldılar ve bir demir ray kullanarak kadınlar bölümünün duvarına delik açtılar. Kadınlar bölümüne geçenlerin arasında genç ellisekizlikler de vardı.

Nöbetçi kulelerinden aydınlatma roketleri yükseldi ve yorulmak bilmeyen yüzbaşı Belyajev bir bölük makineli tüfekli askerle birlikte dış kapıdan ikmal bölümüne saldırıya geçti.. GULAG tarihinde ilk defa ayak takımı üzerine ateş açılması emrini veren o oldu. Ölenler ve yaralananlar oldu. Makineli tüfekleri kırmızı apoletliler izlediler. Bunlar yaralıları süngülerle şişlediler. Bunların da arkasından ellerinde sopalarla gardiyanlar sökün etti, (daha önce Ekibastus, Norilsk ve Vorkuta'da gördüğümüz iş bölümü) ve ellerindeki demir borularla hareket eden her şeye vurmaya başladılar. Hemen bundan sonra ikinci bölümün revirine ışık sağlandı ve bir İspanyol tutuklu olan öperatör Fuster ameliyatlara başladı.

İkmal bölümü şimdi tamamen Belyajev'in adamlarının eline geçmiş gibiydi. Ağır makineliler mevziye sokuluyorlardı. Adi suçluların başardığı açılıştan sonra sıra şimdi politik suçlulara gelmişti. İkinci bölüm ikmal bölümünün kapısının önüne bir barikat kurdu. 2 ve 3 no. lu bölümleri ayıran duvarın bir kısmı yıkılarak bu iki bölüm birbirine bağlandı. Artık buralara hiç bir gardiyan giremezdi. MWD'nin buradaki hakimiyeti sona ermişti.

Peki ya kadınlar bölümüne girmeyi başarıp da burada diğerlerinden ayrılan ve kuşatılan diğerlerinin başından neler geçiyordu ? Olaylar serserilerin kadınlara saldıracağı yolundaki önyargının çok ötelerine geçtiler. Üretim bölümünde silâhlar patlamaya başladığı anda kadınlar bölümüne girmeyi başaranlar artık açgözlü avcılar değil kader arkadaşları haline girmişlerdi. Kadınlar onları sakladılar. Önce silâhsız, sonra silâhlı askerler geldiler. Kadınlar onların arama yapmasına engel oldular ve kendilerini korudular. Askerler de yumruklar ve tüfek dipçikleri ile kadınlara vurdular, onları hapishaneye sü-

rükleneye başladılar (kadınlar için ayrı bir hapishane yapılmıştı). Bu arada buldukları adamların üzerine de ateş açtılar.

Takviye kuvvetlerinin yetersizliği sebebiyle kumandanlar Kengir'de bulunan bir istihkâm bölüğünün erlerinden kadınlar bölümüne gitmelerini istediler. Fakat siyah apoletliler bu askerliğe sığmayan görevi reddettiler ve geri taşınmak zorunda kaldılar.

Bu arada kadınlar bölümü yöneticilerin yüksek kademelerinin plânladığı oyunlara sahne oluyordu.! Doğrusu bu adamlar hiç de aptal değildiler! Bir yerden mi okudular, yoksa kendileri mi akıl ettiler bilinmez, fakat Pazartesi günü tutuklular gibi giydirdikleri adamlarını kadınlar bölümüne yolladılar. Adamların beraberinde fotoğrafçılar da bulunmaktaydı. Sahte tutuklular kadınların üzerine atılarak kötü muamele etmeye ve onlara vurmaya başladılar. Bu arada fotoğrafçılar durmadan resim çekiyorlardı. Tabii amaç açıktı: Zavallı kadınlar işte böylesine canavarca bir saldırıya uğramışlardı.

Yüzbaşı Belyajev'in ise onları korumak için ateş açtırmaktan başka yapacağı hiç bir şey yoktu!

Pazartesi gününün sabah saatlerinde ikmal bölümünün kırılan kapısının önündeki barikatın havası son derece gergindi. İkmal bölümünde halâ ölüler yatıyorlardı. Makineli tüfeklerin namluları kırık kapıya doğrultulmuşlardı. Kurtarılan bölümde erkekler ranzalarını parçalayarak kenar tahtaları ile silâhlanıyor. tahta ve yatak şiltelerinden kalkanlar hazırlanıyordu. Barikatın üzerinden cellâtlarına bağırıyor ve cevap alıyorlardı Bir şeyler olacaktı, durum çok kritikti. Barikatın üzerindeki tutuklular kendiliklerinden saldırıya geçmeye hazırdılar. İçlerinden bir kaçı gömleklerini çıkararak barikata tırmanmış, makineli tüfek nişancılarına zayıf, kemikli göğüslerini göstererek bağırıyorlardı. «Haydi ateş edin! Aile babalarının üzerine ateş edin! Geri kalan kurşunlarınızı bizim üzerimize boşaltın!»

Aniden ikmal bölümüne koşarak bir asker geldi, ve subaya bir emir uzattı. Subay bir emir verdi. Kırmızı apoletliler ölüleri de beraberlerine alarak üretim bölümünü terkettiler. Bölüm artık boştu. Şurada burada vurulan tutukluların siyah şapkaları ve bunların üzerine dikilmiş numaralar görülüyordu.

(Daha sonra üretim bölümünün boşaltılması emrinin Alma Atadan o sırada gelmiş bulunan Kazakistan İç İşleri Bakanı tarafından verilmiş olduğu öğrenildi. Ölüler, cesetlerin sonradan muayene edilmesi istenmesin diye bozkıra götürülüp orada bir yerlere gömüldüler.)

«Hurra-a-a! Hura-a-a!» Gök gürültüsü gibi bir ses yükseldi. Tutuklular bir sel gibi ikmal bölümüne ve oradan kadınlar bölümüne aktılar. Duvardaki delik büyütüldü. Kadınlar hapishanesi boşaltıldı ve herkes tek vücut oldu! Ana bölümün içindeki bütün bölümler artık birlik olmuşlardı! Yalnız hapishane bölümü hapishane olarak kaldı.

Her bir nöbetçi kulesine dört kişilik kırmızı apoletli devriyeler yerleştirilmişti. Bu adamlar edilecek küfürler için yeterli hedeftiler! Tutuklular kulelerin altına toplanıyor ve yukarı bağırıyorlardı (bunu tabii en fazla kadınlar yapıyordu) «Faşistlerden betersiniz!... Kan emiciler!... Katiller!...» Tutuklular arasında birkaç papaz bulundu, onlar da ölüler için âyin yaptılar.

Bu sekiz bin insanın göğsünü kabartan duygular nasıl bir şey olmalı? Bu insanlar ki bu güne kadar birbirlerinden ayrılmış esir sürüsü idiler — oysa şimdi birleşmişler ve gerçek olmasa bile, sayıları arttırılmış silâhlı nöbetçilerin gözetimi altında olsa bile bu dörtgenin içinde kendi özgürlüklerini kendileri sağlamışlardı. Biz Ekibastuz'da açlıktan ölerek üzerimize kilitlenen barakaların içinde yatarken bile bunu özgürlükle ilk temas olarak tanımlayabilmiştik ya! Buradaki ise bir Şubat ihtilâli idi. Ekseriya ezilmiş ve şu anda sonunda zafer kazanmış kardeş insanlardan oluşan bir topluluk!

Bizler serserileri seviyoruz, onlar da bizi seviyorlar! (İnsan daha ne ister? Bağlılık anlaşmasını kanları ile damgalayıp imzaladılar! Kendi yasalarını bir kenara bıraktılar!) ve dahası insanlık tarihinde daima olduğu gibi tekrar yanımızda yerlerini alan, kardeşlerimiz ve kaderimiz olan kadınları da seviyoruz!

Kantine pankartlar asılıyor: «Silâhlanabildiğin kadar iyi silâhlan ve ilk olarak nöbetçilere saldır!» Gazete kâğıtlarının üzerine (başka kağıt yok) fazla ateşli kimseler şimdiden parolalarını yazmışlar bile. Renkli ve siyah iri harfler göz alıyor:

«Delikanlılar, Çekistleri gebertin!», «İspiyonlara ve Çekist uşaklarına ölüm!». Her köşede toplantılar düzenleniyor ve konuşmacılar ortaya çıkıyor! Herkes kendi fikirlerini teklif olarak ortaya atıyor! Düşün — düşünmene izin var. — kafa patlat, sen ne için varsın ? Kimden yanasın? Ne istiyoruz ? Belyajev'in mahkeme önüne çıkarılması — bu kesin. Katillerin mahkeme önüne çıkarılması — bu da kesin. Ya başka?... Barakaların açık bırakılması, numaraların kaldırılması! — peki başka ?...

Korkuncu şimdi karşımızda: Ne için başladık ve ne istiyoruz ? Tabii ki özgürlük istiyoruz. Özgürlükten başka bir şey istediğimiz yok! Peki bize özgürlüğü kim verecek ? Bizi mahkûm

eden mahkemeler değil mi? — Moskova'da. Step kampı ve Karaganda'dan şikâyet ettiğimiz sürece bizimle konuşurlar. Fakat Moskova'dan memnun olmadığımızı söylediğimiz anda, hepimizi burada, bu bozkırın ortasında gömdüklerinin resmidir.

Peki ama — o zaman ne istiyoruz? Duvarları yıkmak mı? Dışarı koşmak ve çölde dağılarak kaybolmak mı?

Özgürlük saatleri! Zincirlerin ağırlığı kollar ve omuzlardan kalkmış! Hayır, hiç pişmanlık duymayacağız! Bu gün için her şeye değer!

Pazartesi akşamı kampa idareyi temsilen bir heyet geldi. Uyandırdıkları ilk etki son derece olumluydu. Makineli tüfekleri yoktu, vahşi hayvanlar gibi bakmıyorlardı. — Kana susamış Beria'nın bölümünden olmadıkları besbelli.» Moskova'dan generallerin gelmiş olduğunu öğrendik, — kamplar baş komutanlığında Botşkov ve geçici baş savcı Vevilov. (Bu adamlar Beria'ya da hizmet etmişlerdi, fakat eski yaraları niçin deşmeli?) **İsteklerimizin tamamen haklı olduğunu** söylediler! (Buna biz bile şaşırmıştık. Yani biz isyancı değil miydik? Hayır, hayır, tamamen **haklı!**)

Tutukluların vurulması konusunda sorumlular derhal hesap vermeye mecbur tutulacaktır!»

— «Peki, kadınlar niçin dövüldü?» — «Kadınlar mı dövüldü?» Delegasyon şaşırıyor. «Bu olamaz.» Anya Mikaleviç hırpalanan kadınları onların önüne çıkarıyor. Komisyon durumdan son derece etkilenmiş ve üzülmüş göründü: «Anlayacağız, bunu da anlayacağız!»

— Lyuba Berşadskaya generale bağırıyor: — «Canavarlar!» Diğerleri de bağırıyorlar «Barakaları açık bırakın!» — «Açık bırakacağız!» — «Numaralarımızı çıkarın!» — «Olacak, numaralar kalkacak.» Daha önce hiç görmediğimiz (bundan sonra da bir daha göremeyeceğimiz) general durmadan söz veriyor. «Bölümler arasındaki duvardaki delikler kalacak» diyor başka bir ses «birbirimizle bağlantı kurmak istiyoruz.» — «İyi öyle kalabilir» diyor general. «Delikler kalacak!». Evet arkadaşlar, daha neye ihtiyacımız var? Kazandık ya! Bir tek gün öfkemizi serbest akışına bıraktık ve — kazandık! ve aramızda bazıları başlarını sallayıp «Yalan, yalan bunlar, sizi aldatıyorlar:» deseler de — İnanıyoruz! Eninde sonunda o kadar da kötü olamayacak üst kademelere inanıyoruz! Durumumuzdan en kolay çıkış biçimi olduğu için inanıyoruz...

Çünkü ezilenlerin inanmaktan başka yapacak neleri var? Aldatılmak — tekrar inanmak. Tekrar aldatılmak — ve sonra tekrar inanmak.

18 Mayıs Salı günü bütün kamp bölü .erinin tutukluları çalışmaya gidiyorlar. Ölülerinin hesabını .linmiş sayıyorlar.

Bu sabah işleri henüz sakince hallotmek ve bir sonuca bağlamak için imkân vardı. Fakat Kengir'de toplanmış bulunan yüksek rütbeliler ve generaller için böyle bir çare yenilgi demek olacaktı. Oturup sahiden tutuklulara bir takım haklar verecek değildiler ya! Gerçekten MWD üyelerini oturup cezalandıracaklar mıydı yani? Dar görüşlü anlayışları ancak bir tek şeyi kavramıştı: Bölümler arasındaki duvarlar yeteri kadar sağlam değildiler! Kamp bölümleri arasında makineli tüfek ateşi altında bölgeler bırakılması gerekiyordu.

O gün kamp yönetimi elindeki bütün adamları işe sürdü. Bu adamlar yıllar ve onyıllardan beri çalışmaya iyice yabancılaşmışlardı: Subaylar çalışan grupların başında koşuşuyor, ve elek mala ile beceriksizce çalışıyorlardı. Kule nöbetinden alınmış askerler el arabaları ile taş taşıyor ve harç yapıyorlardı. Kampta kalmış bulunan sakatlar da kerpiç taşınmasına yardım ediyorlardı. Akşam olmadan duvarlardaki delikler onarılmış, kırılan ampuller takılmış, iç duvarlar boyunca yasak bölgeler işaretlenerek, buraya vur emri almış nöbetçiler dikilmişlerdi.

Akşam tutuklular çalışmaktan döndükleri zaman durumu anlayıp tepki göstermelerine fırsat kalmaması için aceleyle yemekhanelere sokuldular. Generallerin savaş plânına göre bu ilk geceyi kazanmak şarttı. Çünkü bu gece dünkü verilen sözlerin yalan olduğu anlaşılacak ve gerçek ortaya çıkacaktı. — Daha sonra ise herşey kendiliğinden yoluna girecekti.

Fakat karanlık bastığında Pazar günü duyulan haydut ıslıkları yine yükselmeye başladı. Üçüncü bölüm başladı ve ikinci bölüm cevap vermeye devam etti. Sanki bütün bir şehrin ayaktakımı hazırol uyarısını gökyüzüne yazıyordu. (Serserilerin ortak hareketimize en büyük katkılarından biri de bu ıslıklar oldu). Muhafızlar her şeyi olduğu gibi bırakıp ortalıktan toz oldular. Kendi işlerine fazlaca dalmış bir subay (İç hizmet subayı Medvedyev) durumu fazlaca geç anladı ve ertesi sabaha kadar esir tutuldu.

Kamp tekrar tutukluların eline geçmişti. Fakat bu sefer birbirlerinden ayrıydılar. Bölümleri ayıran duvarlara yaklaşan herkesin üzerine makineli tüfek ateşi açılıyordu. Bir kaç kişi öldü, yaralananlar da oldu. Ampuller yine taşlarla kırılmıştı, fakat nöbetçiler devamlı olarak aydınlatma roketleri atıyorlardı. İkinci bölüm esir subayı kullanmayı düşündü: Onu bir masanın ucuna bağladılar ve yasak bölgeye doğru önlerine siper ede-

rek ilerlediler. Subay adamlarına korku ile bağırmaya başladı: «Ateş etmeyin benim! Benim, sakın ateş etmeyin!»

Uzun masalarla yasak bölgenin engellerini yıktılar, fakat makineli tüfek ateşi altında duvarı yıkmak veya üzerine tırmanmak imkânsızdı, — öyleyse duvarın altından geçeceklerde. Her zaman olduğu gibi bölgede gerekli âletler yoktu. Ancak yangın kürekleri bulunmaktaydı. Mutfak bıçakları ve demir kâselerle toprağı kazmaya koyuldular.

18 Mayısı 19 Mayısa bağlayan bu gecede bütün kamp bölümleri ve ikmal bölümü tünellerle birbirlerine bağlandılar. Nöbetçi kuleleri artık ateş etmiyorlardı. Ikmal bölümünde ihtiyaç duyulan bütün âletler bulunmaktaydı. Şimdi hedef gardiyanların bir günlük çalışmayla ördükleri duvarlardı. Gecenin karanlığına sığınmış bir biçimde yasak bölge engelleri yerle bir edildi. Duvarlar delindi ve delikler ilerde bir tuzak haline dönüşmesinler diye büyütüldüler. Daha sonra delikler hemen hemen 20 metre eninde yarıklar halini aldılar.

Aynı gece hapishane bölümüne giden yolu tıkayan duvar da yıkıldı. Hapishaneyi koruyan gardiyanların bir bölümü bölüm kapısına, diğer bir bölümü de yukarıdan sarkıtılan ıp merdivenlerin yardımıyla tırmandıkları nöbetçi kulelerine kaçtılar. Tutuklular sorgu yargıçlarının odalarını ait üst ettiler. Hapishaneden, ertesi gün ayaklanmanın yönetimini ellerine alacak olanlar kurtarıldılar: Kızılordunun bir zamanlarki albayı Kapitan Kuznetsov (artık genç değildi. Frunse akademisini bitirmişti; savaştan sonra Almanyadaki bir birliğe komuta ediyordu. Adamlarından biri Batı Almanyaya kaçıp sığındığı için mahkûm edilmişti; «kamp gerçeğini tahrif ederek bozgunculuk» yaptığı gerekçesiyle dışarı yazdığı mektuplarından dolayı hapishaneye atılmıştı). Ve yine kızılordunun sabık üsteğmeni Gleb Sludşenkov (o da tutukluydu ve muhtemelen Vlassov savaşçılarından biriydi.)

Yeni hapishanede ise, Kengir yerleşme bölgelerinden gelen adî suçlular bulunmaktaydı.

Önce genel ihtilâlin başladığını sandılar ve beklemedikleri bu özgürlüğü sevinç çığlıklarıyla kutladılar. Fakat daha sonra ayaklanmanın ancak bölgesel bir özellik taşıdığını anlayınca kendiliklerinden taş odalarına döndüler. Burada bütün ayaklanma boyunca nöbetçi gözetiminde olmadan uslu ve sakin bir biçimde oturdular — sadece yemeklerini ayaklanan tutuklular yemekhanesinde yiyorlardı.

Ayaklanma yoluyla özgürlüklerini kazanmayı bundan önce

tam üç kere denemiş olan tutuklular, verilecek bu hediyeyi ne yapacaklarını bilemeyenler, korkuları isteklerinden ağır basanlar — yine de med dalgaları tarafından savruluyormuşcasına çaresiz bir biçimde ayaklanmaya itiliyorlardı.

Başka ne yapabilirlerdi ? Verilen sözlere mi bel bağlayacaklardı ? Nasıl olsa aldatılacaklardı. Köleciler dün ve daha önce defalarca bunu kanıtlamışlardı. Diz çöküp boyun eğmek mi ? Zaten yıllardır dizlerinin üzerinde sürünüyor, fakat hiç merhamet görmüyorlardı. Bu günden cezalarının verilmesini dilemek mı ? Ceza ister hemen o gün, ister bir aylık özgür bir hayattan sonra verilsin nasıl olsa aynı derece acımasız olacaktı. Çünkü ceza makineleşmiş bir hukukun takdir edeceği cezaydı : Yirmibeşlikler mi, o zaman istisnasız hepsi.

Hapisten kaçan mahkûm hiç olmazsa bir gün özgür yaşamak için bunu göze almaz mı ? Bu sekizbin kişinin de yaptığı aslında bundan başka bir şey değildi. Ozgürlüğe bir kaçış... kısa bir süre için olsa da. Sekizbin köle birden özgürlüklerini kazanıyorlar ve yaşıyorlar! Yüzlerdeki acı ifade yerini sıcak bir gülümsemeye bırakıyor. Kadınlar erkeklere bakıyor ve erkekler kadınların ellerini tutabiliyorlar. Birbirlerini görmeden gizli yolladan uzun süredir mektuplaşmış ve birbirlerini tanımış olanlar şimdi görüşme imkânına da kavuşmuş oluyorlar. Duvarların ötesinden papazların aracılığı ile evlenmiş olanlar, şimdi hukukî kocalarını görebiliyorlar. — ve evlilik gökten inme tanrısal bir olaydır! Müminler ve inanmaya ihtiyacı olanlar hayatlarında ilk kez engellenmeden dua etmek üzere toplanıyorlar. Tek tek değişik bölümlere dağıtılmış bulunan yabancı uyruklar vatandaşlarını buluyor ve kendi dillerinde konuşmanın zevkini çıkarıyorlar. Her yerde bu ilginç Asya ihtilâlinden söz ediliyor. Bütün yiyecek stokları tutukluların elinde. Kimse onları toplantı meydanına veya onbir saatlik çalışmaya gitmeye zorlamıyor.

19 Mayıs sabahı Güneş, köpek numaralarını söküp atmış, kaynayan ve uykusuz kampın üzerine doğuyor. Ampulleri kırılmış ve bükülmüş direkler tellere asılmış insanları andırıyorlar. Tutuklular bağlantı tünellerinde veya yukarıda bölümden bölüme engellenmeden gezip duruyorlar. İçlerinden bir çoğu depodan kendi sivil elbiselerini bulup giymişler. Bir kaç delikanlı kürk şapkalarını başlarına geçiriyorlar. (Kısa bir süre sonra elde örülmüş gömlekler, renkli kaftanlar ve türbanlar ortaya çıkıyor. gri-siyah kamp bir renk cümbüşü içinde ışıldamaya başlıyor.)

Oda hizmet görevlileri barakaları dolaşıyor ve tutukluları komisyonun seçileceği büyük kantine çağırıyorlar. Komisyon pa-

zarlıkların yürütülmesi ve kendi kendini yönetim için seçilecek (adını da böylesine mütevazi ve ürkek seçiyor.)

Bu komisyon belki de bir kaç saat için seçiliyordu, fakat kaderine Kengir kampının kırk günlük hükümeti olmak vardı.

Bütün bunlar iki yıl önce olsaydı, Step kampının patronları sırf durum **o n u n** kulağına gitmesin diye korkularından ünlü emri vermekte bir an bile duraklamazlardı : «Kurşunlara acımayın!» ve bu duvarların arasındaki bütün insanlar nöbetçi kulelerinden açılan ateşle yok edilirlerdi. Bu arada sekiz bin kişinin hepsinin, yahut yalnız dört bininin kurşunlanmış olması onları hiç sarsmazdı. Çünkü o zaman durumları sarsılmayacak kadar sağlamdı.

Fakat 1954 yılının zor günleri onları duraklamaya itiyordu. Aynı Vavilov ve aynı Botşkov Moskova yeni olayların gelişmekte olduğunu seziyorlardı. Önce burada yeteri kadar kurşun kullanılmıştı, sonra şimdi tutuklulara her şeyin kanunlara uygun geçtiği fikri aşılanmaya çalışılıyordu. Bu durumda bir çelişki ortaya çıkıyordu ve ayaklananlar bu arada yeni, bağımsız hayatlarına başlayacak zamanı buldular.

Daha ilk saatlerde ayaklanmanın politik çizgisinin seçimi, yani var olması veya olmaması konusunda karar almak gerekti. Ayaklanma gazete kâğıtlarına karalanmış o içten, fakat fazlaca sert ifadeli parolalara göre mi yönetecekti? : «Delikanlılar Çekistleri gebertin!»

Şartların zorlamasıyla, askerlikten kalma yönetme içgüdüsüyle, arkadaşlarının veya vicdanının çağrısına uyarak Kapitan Kuznetsov daha hapisten doğru dürüst çıkmadan yönetimi eline aldı. Ve açıkça Kengir'de sayıca fazla olmayan ve kalabalık arasında kaybolan ortodoksların yanında yer aldı. «Bu paçavraları (pankartlar) derhal indirmeliyiz. Yarattığımız olayı kendi çıkarları için kullanmaya çalışan antisovyetçi ve karşı devrimcileri susturmalı, onlara bu fırsatı vermemeliyiz!» (Bu cümleleri komisyonun başka bir üyesi olan A.F. Makayev'in gizli bir toplantıda tuttuğu notlardan aldım). Ortodokslar bu fikre alkışlarla katıldılar: «Bu saçma sapan kâğıt parçaları yüzünden hepimiz büyük zorluklarla karşılaşacağız.» Aynı gece Kuznetsov, barakalarda dolaşıp konuştu. Ertesi sabah da kantindeki toplantıda ve daha sonra her fırsatta duygusal bakımdan had safhada gerilmiş acı bir kinle dolu, artık kaybedecek hiç bir şeyleri kalmayacak biçimde hayatları parçalanmış olan insanların karşısında bıkmadan konuştu ve açıklamalar yaptı:

«Antisovyetizm bizim ölümümüzdür! Şimdi antisovyet parolaları ile ortaya çıkacak olursak bizi derhal yok edeceklerdir. Zaten bir bahane bekliyorlar. Bu tip pankart ve sloganlarla onlara aradıkları haklı sebebi kendi ellerimizle vermiş oluruz. Kurtuluşumuz mantıklı davranmaktır. Moskova'nın temsilcileriyle Sovyet vatandaşlarına yakışır bir biçimde konuşmalıyız.

Ve yükselen bir sesle: «Aramızda bulunan tek tük provokatör'ün bu yoldaki tahriklerine kapılmayacağız!» (O bu konuşmaları yaparken ranzaların üzerinde gürültüyle öpüşülüyordu. Nutuklarına fazla kulak veren olmadı).

Bu yanlış trene bindiğinizi anladığınız zaman atlamak istemenize benzer. Trenin gittiği yöne atlamak zorundasınızdır, tersine atlayamazsınız. Bu tarihin bir denge kuralıdır.

Kengir'lilerin çoğu bunun böyle olmasını istemiyorlardı, fakat en akıllıca yolun albayın söylediği yönde olduğunu çabuk farkettiler. Hemen barakalarda nöbetçi kulelerinden ve kampın ana kapısından okunabilecek büyüklükte dövizler hazırlandı:

Yaşasın Sovyet Anayasası!

Yaşasın Merkez Komitesi Başkanlığı!

Yaşasın Sovyet Hükümeti!

«Merkez Komitesi üyesinin bize yollanmasını ve hakkımızdaki kararların elden geçirilmesini istiyoruz!»

«Katiller ve Beria'nın uşakları kahrolsun!»

«Step kampı subaylarının karıları! Katillerin eşleri olmaktan utanç duymuyor musunuz?»

Kengir tutuklularının çoğu, milyonlarca hükmün bu Anayasanın puslu güneşi altında ve bu politbüro tarafından verilmiş olduğunu pekâlâ biliyorlardı. Fakat yaşasın Anayasa ve yaşasın politbüro diye yazmaktan başka ellerinden hiç bir şey gelmezdi. Ayaklanan tutuklular şimdi dövizleri okudukları zaman ayaklarının altında meşru'luğun sağlam toprağını hissediyor ve sakinleşiyorlardı: Girişimleri tamamen umutsuz değildi.

Seçimin yapıldığı kantinin üzerine bir bayrak çekilmişti. Bu bayrak uzaklardan görülebiliyordu ve daha uzun süre orada asılı kalacaktı: Siyah çerçeveli beyaz zemin üzerinde kırmızı bir haç. Uluslararası denizcilik diline göre bu bayrak şu anlama geliyordu:

«Kazazedeyiz! Aramızda kadın ve çocuklar var!»

Kuznetsov'un başkanı bulunduğu komisyon on iki üyeden oluşuyordu. Hemen bir sürü bölüm ayrıldı:

— Etkileme ve propaganda bölümü (bu bölümün yöneticisi daha önce Norilsk ayaklanmasına katıldığı için ceza olarak Kengir'e gönderilmiş olan Litvanyalı Knopkus' idi.)

— İkmal ve iaşe bölümü
— İaşe bölümü
— İç güvenlik bölümü (Gleb Slutşenkov)
— Askeri bölüm
— Teknik bölüm, ki bu bölüm kamp hükümetinin en şaşılacak bölümüydü.

Sabık binbaşı Miheyer, üst kademeler ile temas işini üstlenmişti. Komisyonda serserilerin çete şeflerinden biri de bulunmaktaydı. Bu adamın da aynı şekilde uzman olduğu bir konusu bulunmaktaydı. Komisyonda ayrıca kadınlar da yer almaktaydılar. (İktisatçı Şaşnovskaya, parti üyesi, yıllanmış; Şuprun, batı Ukranyadan yaşlı bir öğretmen ve Lyuba Berşadskaya)

Ayaklanmanın asıl elebaşıları bu komisyonda var mıydılar? Şüphesiz hayır. Merkezler, özellikle Ukraynalılarınki (bütün kampta Rusların sayısı dörtte biri geçmiyordu) komisyonun dışında hükümlerini sürdürdüler. 1941 yılından beri Almanlara ve Sovyetlere karşı çarpışmış ve Kengir'de herkesin gözü önünde bir ispiyonu bıçaklayarak öldürmüş olan Ukranyalı partizan Mikail Keller komisyonun toplantılarına hiç konuşmayan bir gözlemci olarak katılıyor ve öoürleri grubu temsil ediyordu.

Komisyon kadınlar bölümünün ortasında açık olarak çalışıyordu. Askeri bölüm 2 No. lu bölümün hamamında genel kurmayını kurmuştu. Bölümler çalışmaya başladılar. İlk günler özellikle hevesle çalışılıyordu. Her şey plânlanmalı ve organize edilmeliydi.

Her şeyden önce müstahkem mevkiler yapılmalıydı. (Ayaklananlara karşı bir saldırı düzenleneceğini hesaplayan Miheyev, her türlü savunma hazırlığına karşıydı. Fakat Slutşenkov ve Knopkus hazırlık yapılmasına karar verdiler.) Bu arada genişletilmiş ve çevresi temizlenmiş duvar yıkıntılarının arasında bol miktarda bulunan kerpiçten, halen muhafızların elinde bulunan ve her açılarak içeri ceza komandolarını kusabilecek olan kapıların karşısına barikatlar kuruldu. İkmal iaşe merkezinde bol miktarda dikenli tel bulunmuştu. Rulolar açıldı ve tehlikeli bölgelere serildiler. Oraya buraya «dikkat mayınlanmıştır!» levhaları asmaktan da geri kalmadılar.

Bu teknik bölümün çalışmalarından biri idi. Çalışmaları büyük bir gizlilik içinde yürütüyorlardı. İkmal merkezinde bir çok odayı birden işgal etmişlerdi. Bu odalara ancak belirli sayıdaki belirli kimseler girebiliyorlardı. Giriş kapısının üzerinde bir kurukafa ve çapraz kemikler resmedilmişti. Bunun altında ise şu yazı vardı «dikkat 100.000 Voltluk yüksek gerilim!» Böylece tu-

tuklular bile teknik bölümün ne ile uğraştığını bilemiyorlardı. Fakat kısa sürede söylentiler dolaşmaya başladı. Orada gizli kimyasal bir silâh imâl ediliyordu, dendi. Hem kamp yöneticileri, hem de tutuklular, kamp sakinleri arasında ne kadar zeki mühendisler bulunduğunu bildikleri için, saçma söylentiler abartılarak büyümeye başladı ve sonunda orada Moskova'nın bile bilmediği bir silâhın yapıldığına inananların sayısı arttıkça arttı. Öyle ki, artık içerdekilerin istedikleri her şeyi yapabileceklerine inanılıyordu. Peki o zaman niçin ikmal merkezindeki âletlerle bir kaç gerçek mayın yapmasınlardı? Böylece her tarafa asılan mayınlanmıştır, yazıları da tamamen ciddiye alınmış olurlardı.

Bir silâh daha düşünülmüştü. Her barakanın girişine ufalanmış cam kırıklarıyla dolu bir sandık yerleştirilecek ve bu sandığın içindekiler makineli tüfek nişancıları barakalar girmek istedikleri zaman gözlerine fırlatılacaktı.

Bütün çalışma ekipleri aynı kaldılar. Fakat adları tanım olarak değiştirildi. Baraka'lara da kol dendi ve her barakanın başına doğrudan doğruya komisyonun askeri bölümüne bağlı bir komutan getirildi. Güvenlik başkanı Mikail Keller'di. Devriyeler şaşmaz bir zaman plânı içinde değişiyor ve geceleri tehlikeli olarak tanımlanan yerlerde sayıları fazla tutuluyordu. Erkeklerin bir kadının karşısında kaçmayacakları ve daha cesurca davranacakları gerçeği göz önünde tutularak erkek ve kadınlardan karışık nöbet devriyeler düzenlendi. Üstelik Kengir'de sadece moral açısından değil, gerçekten cesur olan kadınlar vardı. Kadınlar bölümünde çoğunluğu meydana getiren Ukraynalı genç kızlar bu özelliğe fazlasıyla sahiptiler.

Tutuklular merhametli beylerin gelmesini beklemeden barakaların pencerelerindeki parmaklıkları sökmeye koyuldular. Kamp komutanlarının elektriği kesmeyi akıl edemedikleri ve üretim bölümündeki torna tezgâhlarının henüz çalıştığı iki gün boyunca bu tezgâhlarda durmaksızın parmaklık demirlerinden mızraklar imâl edildi. Bu ilk günlerde demirciler ve tornacılar sürekli olarak silâh yapımına devam ettiler: Bıçaklar, topuzlar ve özellikle serserilerin büyük sevgi besledikleri kılıçlar (kabzalarına deri sırımlar sarıyorlardı). Bazıları da kendilerine savurmak için zincire bağlı gülleler yapmışlardı.

Gece nöbetçileri nöbetlerini omuzlarına aldıkları mızraklarla tutuyorlardı. Geceleri muhtemel bir saldırıya karşı önden karşı hücuma kaldırılmak amacıyla erkekler bölümüne geçen kadınlar da (cellâtların üzerlerine gelen kadınlara erkeklere olduğu gibi

ateş edemeyecekleri umuluyordu), aynı biçimde kendilerine ayrılan barakaların önünde mızraklarla silâhlanmış olarak nöbet tutuyorlardı.

Bütün bunlar ayaklanmanın keskin ve temiz havası ile sürüklenmeselerdi, her şey imkânsızlaşır, bir şaka ve oyundan ileri gidemezdi. Mızraklar ve kılıçlar içinde yaşadığımız yüzyılda birer oyuncaktan başka bir şey değildiler, fakat bu insanların içinde yaşamış oldukları ve daha yaşayacakları hapishane de, oyuncak bir hapishane değildi. Mızraklar oyuncak silâhlardı, fakat özgürlüğü kazanmak yolunda ilk adımı sağlamak üzere kader tarafından yollanmışlardı. Genç ihtilâlin bu ateşli havasında bir kadının elinde bir mızrakla barikatın üzerindeki varlığı erkek ve kadınlara şerefli yaratıklar olduklarını hatırlattı ve onlar da mızraklarını şerefle taşıdılar.

Bu ilk günlerde ihtilâlin varlığını alayla karşılayanlar sadece bölgenin dışında bulunan kamp patronlarıydı. Tutukluların bir hafta süreyle kendi hallerine bırakılmaları halinde sefahate dalacaklarına inanıyor ve hesaplarını buna göre yapıyorlardı. Çevredeki yerleşme merkezlerinin sakinlerine tutukluların sadece bu amaçla ayaklandıklarını anlatıyorlardı. (Tabii, yoksa her şeylerinin olduğu bir ortamda başka ne isteyebilirlerdi ?) (*)

Kampın üst kademeleri her şeyden önce ayak takımının kadınlara tecavüz etmeye başlayacağını tahmin ediyordu. Politik tutuklular ise bunları himayelerine alacaklar ve böylece karşılıklı boğazlaşma başlayacaktı. Fakat MWD psikologları yine yanılıyorlardı! Bu durum aslında bizleri de şaşırtmıyor değildi. Herkes adi suçluların gerçek insanlar gibi davrandıklarını, kendi anlayışlarına göre değil, bizim anlayışımıza göre yaşadıklarını görüyordu. Buna karşı politik tutuklular ve kadınlar da onlara karşı arkadaşça ve güvenli davranıyor ve bu duygularını davranışlarıyla belirtiyorlardı. Bu arada gizli olarak geçen olaylar da tabii vardı, fakat bu bizi ilgilendirmezdi. Adi suçlular belki de ilk Pazar günü verdikleri kurbanlarını halâ unutamıyorlardı. Kengir'de ayaklananların bir gücü var idiyse, bu güç birlik olmalarında saklıydı.

Serseriler ortamını iyi tanıyan biri için hiç de daha az şaşırtıcı olmayan bir tutumla, iaşe ambarına da dokunmamış-

---

(*) **Ayaklanma bastırıldıktan sonra, patronlar bütün kadınları muayene etmekten çekinmediler. Bir çoklarının kız oldukları meydana çıktı. Patronlar şaştı, ne diye yararlanmadın diye, kızlardan sordular... Bunca zaman beraberdiniz ... Onlar herkesi kendilerine göre tartarlardı.**

lardı. Erzak bir çok ay için yeterli olduğu halde komisyon ekmek tayınları ve diğer yiyeceklerdeki porsiyonları bu güne kadar olduğu seviyede tutmaya karar verdi. Sadık ezilenlerin devletin çorba kazanına fazlaca dalmak ve sonra bu sadakatsizliğin hesabını vermek korkusu! Sanki devlet tutuklulara çoktan ödeyemeceği derecede ağır borçların altına girmemiş gibi! Tersine Mikeyev, dışarda yiyecek maddeleri bakımından darlık çekildiğini ve kamp yönetiminin kendilerine içerden yiyecek verilmesi konusunda ricada bulunduğunu belirtiyor. Kampta özgürlerin beslenmesi için ayrılmış meyvalar bulunmaktaydı. Tutuklulara meyvalar verdiler. Kamp muhasebesi yiyecek maddelerini o güne kadarki normlara uygun olarak tahsis etti. Mutfak görevlileri bunları alıp pişirdiler ve burada da yeni ihtilâlci ruhun hüküm sürdüğü görüldü: Kimse çalmıyordu. Adi suçlular tarafından yollanmış ve kendi adamlarına bir şeyler alması istenmiş kimseler mutfağa gelmiyordu. Pridurki'lere bir kepçe fazla bulgur yoktu. Ve bir anda normların aynı olmasına rağmen herkese eşit dağıtım yapılması ve hırsızlıkların sona ermesi ile porsiyonların önemli ölçüde büyüdüğü görüldü!

Ve adi suçlular daha önce bir yerlerde çaldıkları bir şeyi sattıkları zaman eskiden olduğu gibi biraz sonra zorla geri almıyordu. «Şimdi zaman değişti.» diyorlardı...

Hattâ yerel kuruluş ORS'nin dükkânları bile bölge içinde açık bırakılmışlardı. Dışardan gelmekte olan özgür vatandaş kasiyer kızın güvenliğini komisyon üzerine almıştı. Muhafızsız olarak bölgeye giren kasiyer kız iki tutuklu genç kızın refaketinde dükkânı açıyor ve bonolar karşılığında satış yapıyordu. (Fakat bonolar kısa bir süre içinde bittiler ve dükkânlara yeni mal gönderilmesi istemi de, patronlar tarafından durduruldu).

Kamp yöneticilerinin halen ellerinde tuttukları üç ana hizmet kaynağı daha vardı. Bunlar: Elektrik cereyanı, su ve ilâçlardı. Havamızı kesemezlerdi. İlâç olarak kampa kırk gün içinde bir tek tablet yollamadıkları gibi bir damla tentürdiyod'u da esirgediler. Elektriği iki üç gün sonra kestiler. Akarsuyumuz ise kesilmedi.

Teknik bölüm elektrik için zorlu bir savaşa girişti. Önce kancalarla kamp duvarlarının yakınından geçen elektrik tellerinin üzerine ince teller atarak cereyan alma yolu denendi. Bu yolla bir kaç gün elektrik sağladık. Sonra bu antenlerimiz keşfedildi ve kesildiler. Bu arada teknik bölüm bir rüzgâr jeneratörü üzerinde durmuş, fakat bundan çabuk vazgeçmişti. Bundan sonra ikmal bölümünde (ne nöbetçi kulelerinden ne de alçaktan uçan U-2 uçaklarından görülebilecek gizli bir köşede) bir su jenerató-

rü yapmaya koyuldu. Enerji kaynağı bir... su vanasıydı. Üretim bölümünde bulunan bir motor jeneratör haline getirildi ve bu sayede kampın iç telefon bağlantısı, yönetim binasının ışıklandırılması ve küçük bir verici istasyon beslenebildi. Barakalarda ise meşaleler yanıyordu. Dünyada eşi olmayan elektrik sistemi ayaklanmanın sonuna kadar çalıştı.

Generaller bölümü ilk geldiklerinde patronlar gibi davrandılar. Fakat Kuznetsov da kuru gürültüye pabuç bırakacak göz yoktu: Pazarlıkların başlamasından önce ölü evinden vurulanların cesetlerini çıkardı ve yüksek sesle komut verdi : «Şapkaları çıkarın!» Tutuklular hemen şapkalarını çıkardılar. Bu durumda generallere de aynı hareketi yapmaktan başka bir şey kalmıyordu. Böylece kendi kurbanlarının önünde şapkalarını çıkararak saygı duruşunda bulunmak zorunda kaldılar. Fakat GULAG generali Botskkov insiyatifi elinden bırakmadı. Komisyon seçimini bir dudak bükmesiyle karşıladıktan sonra («Aynı anda herkesle birden konuşulmaz ya»), pazarlığa katılacakların hangi suçlardan hüküm giymiş olduklarını anlatmalarını istedi. (Kuznetsev belki de hoşnutluk duyarak kendi olayını nakletti). General ayrıca söz isteyen tutuklunun kayıtsız şartsız ayağa ayağa kalkmasını istedi. Tutuklulardan birisi ayağa kalkıp da, «Tutuklular istiyorlar ki...» diye söze başladığında sert bir tepki göstererek, «Tutuklular ancak rica edebilirler, isteyemezler!» dedi. Böylece toplantı süresince «Tutuklular rica ettiler!»

Botşov tutukluların ricalarına Sosyalizmin kurulması, ülke ekonomisinin haşmetli hamlesi ve Çin ihtilâlinin başarılarını konu alan uzun bir nutukla cevap verdi. Amacı o her zamanki taktikle felç eden ve dilsizleştiren vidayı karşısındakilerin beynine sokmaktı...

Bölgede silâh kullanılmasının haklı sebeplerini kabul ettirmeye gelmişti. (Neredeyse hiç silâh atılmamış olduğunu, bunun haydutların bir buluşu olduğunu ve hiç bir kötü muamele olayının söz konusu olmadığını iddia edecekti). Tutukluların birbirinden ayrılması usulünün değiştirilmesi fikri ortaya atıldığı zaman büyük bir şaşkınlık göstermişti. (Kendi kurallarından sanki çağ ve zaman dışı kavramlar gibi söz ediyordu).

«Douglas» uçaklarıyla daha yüksek rütbede generaller geldiler: Dolgih (muhtemelen bu sıralardaki GULAG şefi) ve Yegorov (S. S. C. B. İç İşleri Bakan Yardımcısı). İkinbin tutuklunun katıldığı büyük bir kantin toplantısı düzenlendi. Kuznetsov komut verdi: «Dikkat! Ayağa kalk! Esas duruş!» Sonra saygıyla generallerden yerlerini almalarını rica etti ve kurallara uygun

olarak onların yanında durdu (Slutşenkov ise başkaydı. Generallerden biri burada bulunan d ü ş m a n l a r d a n söz ettiği zaman berrak bir sesle cevap verdi: «Peki sizlerden hanginiz düşman değil ki? Yagoda bir düşmandı. Yejor düşmandı. Abakumov düşmandı, Beria düşmandı. Kruglov'un daha iyi olduğunu nereden bilelim?») Makayev bir anlaşma taslağı hazırlamıştı: Bu anlaşmaya göre yüksek rütbeliler hiç kimseyi ceza olarak sürgüne göndermemeyi, baskı uygulamalarına girişmemeyi, sorgulara başlamamayı garantileyeceklerdi. Buna karşılık tutuklular da direnmeden işbaşı yapacaklardı. Fakat Makayev ve aynı fikirde olan arkadaşları görüşlerine taraftar bulmak için barakaların arasında dolaştıkları sırada tutuklular tarafından «kel kafalı komsomollar», «Bozguncu ajanlar», «Çekist uşakları» olarak tanımlandılar ve küfür işittiler. Özellikle kadınlar tarafından da düşmanca karşılanıp, kovuldular. Artık tutuklular için kadın ve erkeklerin ayrılması düşünülemezdi. (Makayev ise bu görüşe öfkeyle karşılık veriyordu: «Sen bir kadının göğsünde yatıp tatlı rüyalar göreceksin diye Sovyet gücünün sona ereceğini mi düşünüyorsun?»)

Günler geçiyordu. Generaller bölgeyi gözden kaçırmıyorlardı — gözleri nöbetçi kulelerindeki muhafız ve gardiyanlardı (tutukluları tanıyan gardiyan, kimin ne yaptığını saptamakla görevliydiler). Ayrıca pilotlar da kamera ile günlük hayatı sürekli olarak izliyorlardı. Fakat beklediklerinin tersine tutuklular birbirlerine düşmüyor ve birbirlerini boğazlamıyorlardı. Böylece yardıma askeri birlikler göndermek fikri kendiliğinden suya düşmüş oluyordu.

Kamp dayanıyordu. Ve pazarlıklar karakter değiştirdiler. Altın sırmalara bezenmiş olanlar sürekli değişen gruplar halinde görüşmeye ve tutukluları kandırmaya geliyorlardı. Tutuklular bütün gelenleri kabul ediyorlardı. Ancak gelenler ellerinde beyaz bir bayrak taşımak ve ikmal bölümünün önündeki barikatta (kampın ana giriş kapısı şimdi burası olmuştu). Üzerlerini aratmak zorundaydılar. Pamukludan ceket giymiş herhangi bir Ukraynalı genç kız generallerin üzerini arıyor, tabanca veya el bombası taşıyıp taşımadıklarını kontrol ediyordu. Buna karşılık ayaklananların genel kurmayı da onların hayatını g a r a n t i e d i y o r d u !

Generallere bütün kamp dolaştırılıyordu. (Tabii ikmal bölümünün yasak olan kısımları hariç). Tutuklularla serbestçe konuşuyor ve kamp bölümlerinde düzenlenen büyük toplantılara katılıyorlardı. Bu toplantılarda da beyler başkanlık maka-

mına kuruluyor ve sanki hiç bir şey değişmemiş gibi eskiden olduğu gibi saygı görüyorlardı.

Tutuklulardan konuşmacılar çıkıyordu. Fakat konuşmak ne kadar zordu! Sadece söylenen sözlerle kendi geleceğini çizmek değil, aynı zamanda griler ve maviler arasında hayat tecrübesi ve gerçek kavramı bakımlarından büyük ayrılıklar bulunduğunu görmek, her şeyin bu semirmiş şişko karınlar ve parlak koca kafalara çarparak parçalanacağını anlamak konuşmacıların bütün ateşliliğini yok ediyordu. Ekim ihtilâline katılmış ateşli bir komünist olan Leningrad'lı bir işçi komutanların kanını beynine çıkardı.

Subayların üretim bölümünü yağma ettiği, çalınan kurşunlarla ava çıktığı, tutuklulara kendi sebze bahçelerini çapalattığı, kamp yönetim âmiri hamamda yıkanırken, halılar serilerek orkestra çalındığı bir ortamda komünizmin nerede olduğunu, varsa, ne biçim bir komünizm olduğunu sormuştu.

Onüne gelen herkesin ortaya çıkarak konuşmaması için görüşmelere yüksek diploması protokoluna uygun direkt pazarlık biçimi kondu: Bir Haziran günü kadınlar bölümüne uzun bir kantin masası yerleştirildi. Masanın bir tarafına altın sırma kaplı generaller ve subaylar yerleştiler. Bunların arkalarında makineli tüfekli bir koruma birliği yer alıyordu. Masanın diğer tarafında ise komisyon üyeleri yerleşmişlerdi. Bunların arkasında da mızrak, kılıç, sapan gibi ilkel silâhlarla donanmış bir muhafız birliği yer almaktaydı. Bunların arkasında ise, sıkılacak palavraları dinlemeye gelmiş tutuklular yığın halinde toplanmışlardı.

Toplantıları izlediklerini arada sırada bağırıp söze karışarak belirtiyorlardı.

(Toplantıda ikram malzemesi de ihmal edilmemişti! İkmal bölümünden getirilen serlerde yetişmiş taze salatalıkları, generaller sıkılmadan yerlerdi).

Ayaklananların istekleri, yani ricaları daha ilk bir iki gün sırasında kabul edilmişti ve şimdi tekrar tekrar toplantıya getiriliyorlardı.

— Aziz'i öldüren katilin cezalandırılması.

— Pazarı Pazartesiye bağlayan gece üretim bölümündeki katliama bütün katılanların cezalandırılması.

— Kadınları tartaklayıp hırpalayanların cezalandırılması.

— Greve dolayısıyla hukuka aykırı bir biçimde kapalı ceza evlerine kapatılan arkadaşların geri getirilmesi.

— Numara sisteminin, barakalardan demirlerin kaldırılması ve barakaların kilitlenmemesi.

— Kamp bölümleri arasında gelis gidişin serbest bırakılması.

— Dışarda olduğu gibi sekiz saatlik çalışma günü.

— İş ücretlerinin arttırılması (dışardaki ile eşit bir ücretten artık bahseden yoktu)

— Akrabalarla mektuplaşma özgürlüğü ve ziyaretçi hakkı.

— Hükümlerin tekrar gözden geçirilmesi.

Bütün bu isteklerin hiç biri devletin temellerini sarsacak veya rejimin mantığına karşı özellikte olmamasına rağmen (zaten çoğu eski durumun tekrar getirilmesinden başka bir amaç taşımıyan ricalardı), hatalarını veya suçlarını kabullenmeği çoktan unutmuş olan bu taş kafalı inatçıların bunların bir tekini bile olumlu karşılamaya niyetleri yoktu. Ve yüksek kademelerin gizli emirleriyle değil de halkın ağzından çıkan gerçek onlar için yabancı ve ürkütücüydü.

Yine de bu sekiz bin tutuklunun uzadıkça uzayan işgali generaller için pek şerefli bir durum sayılmıyordu. Mevkilerine ve durumlarına zarar verebilirdi. Bu yüzden bol keseden söz vermeye başladılar. Hemen hemen bütün isteklerin yerine getirileceğini söylediler. Ancak (daha inandırıcı olabilmek için böyle davranmak zorundaydılar) kadınlar bölümüne geçiş özgürlüğü söz konusu edilememeliydi, çünkü bu kurallara aykırıydı (Sanki ITL kamplarında yirmi yıldır kurallar başkaymış gibi). Yine de bu konuda bir ortak çözüm aranacaktı. Meselâ buluşma günleri düzenlenebilirdi. Generaller aynı zamanda (üretim bölümündeki kanlı olayların açıklığa kavuşturulması için) kampta hemen bir araştırma komisyonu kurulmasını da kabul etmişlerdi. (Fakat Slutşenkov bunun arkasındaki amacı hemen görmüş ve bunu engellemişti: Kampta o sırada kurulacak bir araştırma komisyonu, şahitlerin ifadelerini almak bahanesiyle kampta olup biteni ispiyonların ağzından kolaylıkla öğrenme imkânına kavuşmuş olacaktı.) Davâların tekrar gözden geçirilmesi? Tabii davâlar tekrar gözden geçirileceklerdi, fakat bu iş için belirli bir süreye ihtiyaç vardı. Hiç gecikmeden yapılması gereken ilk şey ise — hemen işe başlamaktı! Çalışmaya! Çalışmaya!

Ancak artık tutuklular bunun ne anlama geldiğini biliyorlardı: İş taburları bozkıra yollanacak silâh tehdidi ile yere yatırılacaklar ve elebaşları derhal tutuklanacak.

«Hayır!» diye cevapladılar masanın karşı tarafından. Kitleden de «Hayır!» sesleri yükseldi. «Step kampı yönetimi bizi bir kere aldattı! Bu yönetime artık inanmıyoruz! M.V.D.'ye de inanmıyoruz!»

İçişleri Bakanı vekili «MVD'ye bile inanmıyor musunuz?» diye hayretle sordu ve eli ile alnını sıvazladı. «Peki sizde MVD'-ye karşı bu kinin tohumlarını kim attı?»

Bir bilmece.

«Biz Merkez Komitesi başkanlığının bir üyesinin gelmesini istiyoruz! Parti Merkez Komitesi başkanlığının bir üyesi! Ancak o zaman inanırız!» diye bağırdı tutuklular.

Generaller tehdit ettiler. «Dikkat edin! Sonra buna pişman olacaksınız!»

Tam bu sırada Kuznetsov ayağa kalktı. Gururlu bir tavırla berrak ve tok bir biçimde konuştu. «Bize karşı silâh kullanacak olursanız» diye uyardı «unutmayın ki burada bulunan her iki kişiden biri Berlin'in fethinde savaşmışlardır. Sizin silâhlarınızın hakkından da gelebiliriz!»

Kapitan Kuznetsov! Kengir ayaklanmasının tarihini daha sonra yazanlar bize bu adamı daha iyi tanıtacaklar. Kuznetsov kendi hakkında verilen hükmü nasıl karşılıyordu? Davâsının hangi safhada olduğu hakkında bir bilgisi var mıydı? Tam da ayaklanma günlerinde Moskovadan serbest bırakılma emrinin (hem de tedavi ve dinlenme gerekçesiyle) gelmesi için davasının yeniden gözden geçirilmesini ne zaman istemiş olmalıydı?

Gururu yalnızca ayaklanan bir kampı düzen ve disiplin içinde tutmayı başarabilen bir subayın mesleki gururu muydu? Ayaklanmanın başına onunla fikren tam olarak kaynaştığı için mi geçmişti? (Buna kesinlikle inanmıyorum.) Yoksa kendi yönetim yeteneğinin bilincinde olarak ayaklanmayı kontrol edilebilir bir yöne çekerek ehlileştirilmiş bir dalga halinde yüksek rütbelilerin ayaklarının dibine sermek amacında mıydı? (Ben böyle düşünüyordum). Toplantı ve pazarlıklarda ikinci derecede memurlar aracılığı ile de olsa generallere istediğini aktarabilecek ve karşılığında onların neler istediğini öğrenebilecek zaman ve imkânı bulunmaktaydı. Haziran ayında Markosyan komisyonun verdiği bir görevle generallerle görüşmeye gönderildi. Kuznetsov bu tip fırsatları kullanmış mıydı? Bunu yapmamış olduğunu, bağımsız ve şerefli davrandığını da mümkün olarak görelim.

Ağaç kadar iri iki Ukraynalı muhafızı vardı. Her zaman Kuznetsov'la birlikte dolaşırlar ve kemerlerinden bıçaklarını eksik etmezlerdi.

Korumak için mi? Yoksa hesaplaşmak için mi?

(Makayev ayaklanma arasında Kuznetsov'un yine bir Ban-

— Kamp bölümleri arasında geliş gidişin serbest bırakılması.

— Dışarda olduğu gibi sekiz saatlik çalışma günü.

— İş ücretlerinin arttırılması (dışardaki ile eşit bir ücretten artık bahseden yoktu)

— Akrabalarla mektuplaşma özgürlüğü ve ziyaretçi hakkı.

— Hükümlerin tekrar gözden geçirilmesi.

Bütün bu isteklerin hiç biri devletin temellerini sarsacak veya rejimin mantığına karşı özellikte olmamasına rağmen (zaten çoğu eski durumun tekrar getirilmesinden başka bir amaç taşımıyan ricalardı), hatalarını veya suçlarını kabullenmeği çoktan unutmuş olan bu taş kafalı inatçıların bunların bir tekini bile olumlu karşılamaya niyetleri yoktu. Ve yüksek kademelerin gizli emirleriyle değil de halkın ağzından çıkan gerçek onlar için yabancı ve ürkütücüydü.

Yine de bu sekiz bin tutuklunun uzadıkça uzayan işgali generaller için pek şerefli bir durum sayılmıyordu. Mevkilerine ve durumlarına zarar verebilirdi. Bu yüzden bol keseden söz vermeye başladılar. Hemen hemen bütün isteklerin yerine getirileceğini söylediler. Ancak (daha inandırıcı olabilmek için böyle davranmak zorundaydılar) kadınlar bölümüne geçiş özgürlüğü söz konusu edilememeliydi, çünkü bu kurallara aykırıydı (Sanki ITL kamplarında yirmi yıldır kurallar başkaymış gibi). Yine de bu konuda bir ortak çözüm aranacaktı. Meselâ buluşma günleri düzenlenebilirdi. Generaller aynı zamanda (üretim bölümündeki kanlı olayların açıklığa kavuşturulması için) kampta hemen bir araştırma komisyonu kurulmasını da kabul etmişlerdi. (Fakat Slutşenkov bunun arkasındaki amacı hemen görmüş ve bunu engellemişti: Kampta o sırada kurulacak bir araştırma komisyonu, şahitlerin ifadelerini almak bahanesiyle kampta olup biteni ispiyonların ağzından kolaylıkla öğrenme imkânına kavuşmuş olacaktı.) Davâların tekrar gözden geçirilmesi? Tabii davâlar tekrar gözden geçirileceklerdi, fakat bu iş için belirli bir süreye ihtiyaç vardı. Hiç gecikmeden yapılması gereken ilk şey ise — hemen işe başlamaktı! Çalışmaya! Çalışmaya!

Ancak artık tutuklular bunun ne anlama geldiğini biliyorlardı: İş taburları bozkıra yollanacak silâh tehdidi ile yere yatırılacaklar ve elebaşları derhal tutuklanacak.

«Hayır!» diye cevapladılar masanın karşı tarafından. Kitleden de «Hayır!» sesleri yükseldi. «Step kampı yönetimi bizi bir kere aldattı! Bu yönetime artık inanmıyoruz! M.V.D.'ye de inanmıyo z!»

nı parlatıyordu. Barakalara haber salmıştı»: Savaştan kaçan köpek gibi öldürülecektir! Her askeri yönetimin ve savaş atmosferinin mantıklı tutumu...

Bütün hükümetler gibi kampın genç hükümeti de güvenlik hizmetleri olmadan yapamazdı. Güvenlik kuvvetlerinin yönetimini Slutşenkov üzerine almıştı. (Merkez kadınlar tarafında kurulan bir büro idi.) Dıştaki düşmanlara karşı bir zafer kazanmanın imkânsız olduğunu ve bu yüzden yaptığı işlerin kendi ölüm hükmünü imzalamak demek olduğunu biliyordu. Ayaklanma sırasında generallerin kendisine gizli bir teklifte bulunduklarını barakalarda anlatmıştı. Kendisinden kampın içinde ayrı milletler arasında bir iç savaş çıkarması istenmişti (altın sırmalı generaller bu ihtimale çok bel bağladılar). Böylece askeri birliklerin müdahelesi için uygun bir ortam sağlanmış olacaktı. Buna karşılık da hayatta kalacağı garanti ediliyordu. Slutşenkov teklifi reddetti. (Başka kimlere bu tip teklifler yapıldı ve bu teklifler nelerdi ? Bunu bilemiyoruz, çünkü diğerleri sustular.) Ayrıca Yahudilere karşı plânlanan bir hareketin başlayacağı söylentileri kamp içinde dolaşmaya başladığı zaman da Slutşenkov bundan bahseden herkesi meydanda kırbaçlatacağını söyledi. Söylenti hemen durdu.

Kısa süre içinde Slutşankov ile kanuna saygılı olanlar arasında beklenen sürtüşme başgösterdi. Bütün kamplarda ortodoksların ispiyon avcılığı ve tutukluların hakları uğruna savaşmalarına karşı tutumları bilinmelidir. Bu konuda sebepleri anlamak için fazla derinlere inmek yerine (ortodoksların içinde yeterince muhbir bulunmaktaydı), kanuna saygılı bu vatandaşların olaylara bakış açısına şöyle bir göz atmak sanırım yeterli olacaktır: Yukarıdan gelen her türlü baskı ve yok etme hareketleri, kitleleri hedef alsa bile, bunlara proleterya diktatörlüğünün gücünün bir belirtisi gözüyle bakarlardı. Buna karşılık tek tük ve zayıf bile olsa aşağıdan gelen her türlü kımıldama, onlarca eşkiyalık ve hattâ «gerilla savaşıdır»). (Bu Loyalist'lerin hiç biri Ukraynalıların bağımsızlık haklarına anlayışla bakmasına imkân yoktur. Böyle bir şeyi istemek bile onlarca burjuva milliyetçiliği olarak nitelendirilir. Tutukluların, köle gibi çalıştırılmaya, kurşuna dizdirilmeye ve hapishane rejimine karşı direnme ve ayaklanmaları, bu namuslu kamp komünistlerini son derece ürkütüyor ve rahatsız ediyordu.

Kengir'de de durum aynıydı. Burada bulunan rejime bağlı olanlar grubu: Genkin, Apfelzweig, Talayevski, muhtemelen Akoyev... İsmen diğerlerini tanımıyorum; sonra yıllardır revirde ya-

tan ve bacağındaki kanın deveran etmediğini söyleyen bir iki-yüzlü (bu numaralara çok başvururlardı) ve tabii komisyonda bulunan Makayev...: Bütün bu adamlar yapılan her şeyin baştan yanlış olduğunu düşünüyor ve geriye dönüşü arıyorlardı : Hiç başlanmamalıydı, duvarların altından tüneller açılmayacaktı; bütün bunlar eşkiyalar tarafından düzenlenmişti ve şimdi en akıllıca hareket mümkün olduğu kadar çabuk geri dönüş yaparak yönetimle anlaşmak olacaktı. (Ancak ölen on altı kişi onların kamp bölümünden değildi ve ortodoksların bir protestan'ın ölümü için ağıt yakmalarını düşünmek zaten komik olurdu.) Makayev'in yazılarında bütün kini kolayca anlaşılabiliyor. Çevrede olan her şey kötü, bütün diğerleri kötü insanlar, her yandan tehdit sarmış : Yönetim kademeleri yeni cezalarla, eşkiyalar ise bıçakla tehdit ediyorlar. «Ellerindeki demir parçalarıyla herkesi sindirmeye ve kötü yola sürüklemeye çalışıyorlar.» Makayev Kengir ayaklanmasını kin dolu bir ifadeyle «kanlı oyun», «Yanlış adım», «Ukraynalıların amatör tiyatrosu» adlarıyla nitelendiriyor, eşkiyaların bu ayaklanmaya katkısını ise, «düğün» olarak tanımlıyor. Ayaklanmanın elebaşılarının hedefleri onun için kaytarma, işten kaçma ve cezalarını geciktirme çabasından başka bir şey değil. (Buna karşılık verilecek yeni cezayı da tamamen haklı olarak görüyor).

Elli yıllarında kamp tutuklularının genel özgürlük hareketine karşı ortodoksların tutumu ana çizgileri ile işte böyleydi. Yine de Makayev yönetim kurulunda son derece ihtiyatlıydı. Buna karşılık Talalayevski açıkça tenkid etti ve Slutşenkov'un güvenlik kuvvetleri tarafından ayaklanmaya düşmanca eylem gerekçesiyle bir hücreye kapatıldı. Evet, durum aynen böyleydi. Zorbalığa karşı ayaklanıp hapistekileri kurtarmış olanlar, şimdi kendileri için bir hapishane düzenliyorlardı. Tarihin şu ebedi mizah anlayışı! Yine de toplam olarak sadece dört kişi hapsedildi. Sebepler çeşitliydi (kamp yönetimi ile temas kurma en başta gelen suçtu) ve tutuklananların hiç biri sonradan kurşuna dizilmedi, (tersine bu adamlar yöneticilere karşı en güzel temize çıkma gerekçesini bulmuş oldular).

Hapishane ziyarete açıktı. Otuz yıllarından kalma iç karartıcı bina herkese gösteriliyordu : Sadece tavan altında, küçük birer kaporta bulunan penceresiz, tek kişilik dar hücreler, birbirine kabaca çivilenmiş ve beton zeminin üzerine atılmış tahta parçalarından oluşan, hücrenin herhangi başka bir yerinden daha fazla rutubet alan soğuk ve ilkel yataklar ve her yatağın yanında köpeğin bile içinden zor yemek yiyeceği topraktan kaplar...

Propaganda bölümü o güne kadar hapishaneye girmemiş ve belki de bundan sonra da girmeyecek olan tutuklular için geziler düzenleyip bu işkence yuvasını onlara tanıttı. Kampa gelen generaller de hapishaneye götürülerek gezdirildiler, fakat onlar, öyle fazla etkilenmiş gibi görünmediler. Çevreden hapishaneyi görmek üzere halkın gönderilmesi rica edildi. Tutuklular olmadan civarda çalışma da yapılmıyordu. Gerçekten de generaller bir grup yolladılar — gönderilen grubun basit işçiler olmayıp, hapishanenin görüntüsünden etkilenmeyecek seçme kişiler olduğunu anlamak için fazla zeki olmak gerekmez.

Buna karşılık kamp patronları da bir grup tutukluyu kamptaki söylentiye göre aynı biçimde bir ayaklanmanın hüküm sürdüğü Rudnik'e (Step-kampının 1 ve 2 no. lu bölümlerinin bulunduğu yer) götürmeyi teklif ettiler. (Ayrıca ihtilâl veya daha da kötü olan ayaklanma sözcükleri hem kamp patronları hem de tutuklular tarafından çeşitli sebeplerle yasaklanmıştı. Bunların yerine utanılacak kadar zayıf bir ifade gücü olan Sabantoy [1] kelimesi kullanılıyordu). Seçilen grup Rudnik'e gitti ve orada herşeyin eskisi gibi olduğunu, tutukluların normal çalışmalarını sürdüklerini tesbit etti. Oysa grev hareketinin yayılacağı hesaplanmış ve buna pek çok ümit bağlanmıştı! Bu sebeple gözlemci grubun getirdiği haber yıkıcıydı.

(Kamp patronları seyahati tam zamanında düzenlemişlerdi! Rudnik'te tabii ki gergin bir hava esiyordu. Tutuklular dışardan Kengir'deki ihtilâl hakkında gerçek veya gerçek dışı bir sürü haber alıyorlardı. Haziranda da davaların tekrar gözden geçirilmesi için bir çok girişimin boşa gittiği duyulmuştu. Bunların üzerine, yarı deli bir gencin bölge sınırında vurularak yaralanması da gelince, tutuklular burada da greve gittiler. Kamp bölgeleri arasındaki kapılar devrildi ve hepsi toplantı meydanına aktılar. Nöbetçi kulelerinde makineli tüfekler ortaya çıktı. Birisi Sovyet mantığına aykırı sözlerle dolu bir pankart astı. Üzerinde bir savaş sloganı da bulunuyordu. «Ya özgürlük, ya ölüm!» Fakat bu pankart kaldırıldı ve yerine kanuna daha uygun istekleri dile getiren dövizler asıldı. Ayrıca istekler kabul edilirse, üretimin duraklamasıyla meydana gelecek zararın tümünün fazla çalışmayla karşılanacağı konusunda da söz verildi. Kamyonlar iaşe ambarından un taşımaya geldikleri zaman,

---

(1) Sabantoy — Orta Asya Türklerinin İlkbaharda, saban sürmeye başlamadan önce tertipledikleri büyük halk eğlenceleri, şenlikler. Burada, «şenlik» anlamındadır.

engellendiler. Grev bir hafta kadar sürdü. Fakat biz bu konuda hiç bir bilgi edinemedik. Edindiğimiz bilgiler bize üçüncü elden ulaşıyordu ve muhtemelen abartılmışlardı).

Bütün savaşın bir propaganda savaşı halini aldığı haftalar oldu. Kamp yöneticilerinin radyosu bölgenin çevresine yerleştirilmiş bir sürü hoparlör'den sürekli yayın yapıyor, tutuklulara sık sık çağrılarda bulunuyor, bilgi veriyor ve yalanlar uyduruyordu. Arada sırada artık eskimiş ve çekilmez hale gelmiş bir iki plâk da koyuyorlardı.

«Bir kız tarlanın içinde koşuyor,
Orgülerine aşık oldum!»

(Bize, plâk çalınması gibi son derece mütevazi bir şeref için bile ayaklanmamız gerekiyormuş. Çünkü dizlerimizin üzerinde süründüğümüz sürece, böyle kalitesiz şeyler bile olsa bize hiç bir şey çaldıkları yoktu...) Bu yayınlar aynı zamanda muhafızlarımızı hedef alan kamp radyosu yayınlarını bozmak amacını da gütmekteydiler.

Kamp patronları radyo yayınlarında bütün olayların kadınların ırzına geçmek ve yağmacılık amacıyla başlatıldığını yayarak hareketi aşağılamaya çalışıyorlardı. (Kamptaki tutuklular buna sadece gülüyorlardı, fakat hoparlörlerin yayınını çevre sakinleri de dinliyorlardı. Esircilerin yapabileceği başka bir açıklama yoktu. Bu zavallıların sadece haklarını aradıklarını ve aslında çoktan ayaklanmış olmaları gerektiğini mi açıklıyacaklardı?)

Yahut da direnişi idare eden komisyon üyelerinin alçaklıklarını sergiliyorlardı — serserilerin başı için şu yayın yapılmıştı: Kolima'ya gemi ile nakledilirken, ambara delik açarak gemi nin içine su dolmasına ve 300 tutukluyla batmasına sebep olmuş. Olayda önemli olan boğulanların muhafızlar değil, içlerinde büyük çoğunluğu ellisekizliklerin oluşturduğu tutuklular olmasıymış. Yayında anlaşılmayan tek husus, bu adamın kendisini nasıl kurtardığı idi. Sonra serbest bırakılma emrinin geldiğini ve tekrar geri gönderileceğini söyleyerek Kuznetsov'a işkence yaptılar. Ve tutuklulara tekrar tekrar yöneltilen. çağrıları: Çalışın! Çalışın! Çalışmazsanız anavatan sizi ne yapsın? Çalışmazsanız devlete büyük zarar verirsiniz! (Bu yayınlarla zindanda ebedî olarak kalacak kalpleri etkileyeceklerdi!) Bütün kömür yığınları yüklenmeyi bekliyorlardı! Tutuklular, (varsın beklesinler! Diye gülüyorlardı. İsteklerimize kulak verilsin! Fakat altın sırmaların gerçekten de çok sıkıştıkları takdirde bu yığınları başkalarına da yükletebileceklerini düşünmüyorlardı.)

Teknik bölüm isteklere cevap vermekte geri kalmadı. Üretim bölümünde iki film makinesi bulundu. Bunların amplifikatörleri hoparlörlere bağlandı, ancak iyi randıman vermiyorlardı. Enerji ise gizli güç kaynağından alınıyordu! (Ayaklananların elinde elektrik cereyanı ve yayın yapabilen radyo vericisi bulunması kamp patronlarını son derece rahatsız etti. Ayaklananların vericiyi güçlendirip dış ülkelere yayın yapabilmelerinden ve yabancıları durumdan haberdar etmelerinden korkuyorlardı. Bu söylenti kampa da yayılmıştı). Kamp radyosunun kendi spikerleri vardı. (Slava Yarimosvkaya'yı ismen tanıyorum). Haberlerin yanısıra «Kıvılcım» adıyla bir yorum programı da yayınlanıyordu. Ayrıca karikatürlerin yer aldığı bir günlük duvar gazetesi de vardı. «Timsah'ın gözyaşları adlı bir yayında da dövüp hırpaladıkları kadınların durumundan endişe eden muhafızlar ile alay ediliyordu. Muhafızlar için düzenlenmiş programlar da vardı. Geceleri nöbetçi kulelerindeki muhafızlara yayın yapılıyor ve onların etkilenmesine çalışılıyordu. Fakat tesisat çok zayıftı. Kengir'de aynı duygudaki insanlara erişemiyordu. (Bunların bir çoğu daha önce hapiste yatmışlardı ve şimdi de sürgündeydiler). Resmi makamlar bunlara sürekli olarak kampta kana susamış haydutların ve şehvet düşkünü orospuların bulunduğunu, (bu yorum özellikle kadınlar arasında ilgi görüyordu), suçsuzların işkence ile öldürüldüğünü, canlı kazanlara atılarak haşlandığını anlatıyorlardı (anlaşılmayan husus böyle bir durumda yönetimin niçin müdahale etmediğidir!)

Her şey sona erip de kadınlar dışarı çalışmaya yollandıkları zaman evli kadınlar kaldırımların üzerine toplanarak «Orospular! Fahişeler, Canınız erkeklerin altına yatmak istedi değil mi?» gibi küfürler ve hattâ daha ağır deyimlerle hakaretler yağdırdılar. Ertesi gün aynı olay yine sahnelendi. Fakat bu sefer tutuklu kadınlar bölgeden topladıkları taşları yanlarına almışlardı ve hakaretlere bir taş yağmuru ile cevap verdiler. Muhafızlar askerler ise bu duruma sadece güldüler.

Onlara duvarların üzerinden : «Kardeşler! Biz sadece hak istiyoruz! Suçsuzlar öldürüldü, bize köpeklerden daha beter muamele ettiler! İşte isteklerimiz..» diye bağırabilmeyi ne kadar isterlerdi. Fakat seslerini onlara ulaştırmanın yolu ne kadar uzaktı.

Kamp teknisyenlerinin modern bilim araç ve gereçleri bulunmadığı için geçmiş yüzyılların bilim ve tekniğine sığındılar. İkmal — iaşe bölümünde buldukları (daha önce de yazdığımız

gibi orada aranan her şey vardır .(*) Kengir subaylarına uzun yıllar boyunca Moskovayı aratmayacak terzi atelyeleri, ve benzeri tesisler olarak hizmet etmişti) sigara kağıtları Mongolfier kardeşlerin ilk örneğine uygun dev bir balon biçiminde yapıştırıldı. Balonun yan tarafına ise bir tomar el ilânı asıldı. Balonun alt tarafında yanan kömürle dolu bir mangal bulunuyordu. Yukarı çıkan sıcak hava böylece kürenin içini kolayca doldurabiliyordu. Toplanan tutukluların sevinç çığlıkları arasında (tutuklular sevindikleri zaman çocuktan farkları olmuyordu) bu garip hava aracı yerden ayrıldı ve uçmaya başladı. Fakat eyvah! — Daha yeteri kadar yükselemeden rüzgâr tarafından savruldu ve bölgeyi çeviren çite doğru sürüklendi. Mangal çite takıldı. Balon ve yanına asılmış bulunan el ilânları yanarak kül oldular.

Bu başarısız denemeden sonra balonların dumanla doldurulmasına girişildi. Rüzgâr uygun olduğu zaman bu balonlar da fena uçmuyorlardı, ve yerleşme bölgesinden üzerlerine yazılan yazıları okumak mümkündü.

— Kadın ve çocukların kötü muameleden kurtarılması!

— Merkez Komitesi başkanlığından bir üyenin gönderilmesini istiyoruz!

Fakat bu balonlar da muhafızlar tarafından vurularak düşürüldüler.

Tam bu sırada Çeçen tutuklular teknik bölüme baş vurarak kağıt uçurtmalar yapmayı teklif ettiler (bunu çok sanatkârane bir biçimde beceriyorlardı). Bu fikir başarılı bir biçimde gerçekleştirildi. Uçurtmalar yapıldı ve gökyüzüne yükseldiler. Çerçevelerine el ilânları tutturulmuş ve bir de uzaktan kumandalı tertibat yapılmıştı. Bu sayede uçurtma uygun bir pozisyona girince tertibat çalıştırılarak el ilânları boşluğa bırakılabiliyorlardı. Bir baraka damından bundan sonra olanlar gözlendi. El ilânları kampın yakınında bir yere düşecek olurlarsa muhafızlar bunları yürüyerek topluyorlradı. Daha uzak bölgelere düşmeleri halinde ise motosikletli ve atlı muhafızlar aramaya çıkıyorlardı. Kamp patronları ne bahasına olursa olsun özgür vatandaşların gerçeği öğrenmesini engellemek amacındaydılar. (El ilânlarının üzerinde, bulunan ilânı Parti Merkez Komitesine ulaştırması rica ediliyordu).

Uçurtmaların üzerine de ateş açıldı. Fakat bunlar kurşunlara karşı balonlar kadar hassas değildiler. Bunun üzerine düşmanlarımız hemen daha ucuza gelen bir karşı çare düşündüler.

(*) Cilt III, bölüm 22.

Böylece muhafız sürülerinin etrafa koşturulmasına da gerek kalmıyordu: Artık onlar da uçurtma uçuruyorlar ve bizim uçurtmalarımızı bunlarla yakalayıp aşağı çekiyorlardı.

20. yüzyılın ikinci yarısında kağıt uçurtmalarla yürütülen bir savaş! — ve bütün bunların sebebi bir tek gerçek sözü...

(Kengir'de bu olaylar olup biterken dış dünyada aynı anda oluşan bazı gelişmeleri anmak sanırım okuyucuya Kengir olaylarının ne zaman geçtiği hakkında daha iyi bir fikir verebilecektir. Cenevre'de Hindiçin konferansı toplanıyordu. Pierre Cot Stalin barış ödülüne aday gösterildi Başka bir ilerici Fransız, Jean — Paul Sartre bizim ilerici hayatımıza katkıda bulunmak üzere Moskova'ya geldi. Ukrayna'nın Rusya ile tekrar birleşmesinin 300. yıldönümü büyük şamata ve törenlerle kutlandı. (*) 31 Mayısta Kızıl Meydanda önemli bir geçit resmi düzenlendi. RSFSR ve Ukrayna Sovyet Cumhuriyeti Lenin nişanı ile taltif edildiler. 6 Haziran'da Moskova'da Yuriy Dolgoruki anıtı açıldı. 8 Haziranda işçi kongresi başladı — fakat Kengir'den söz edilmedi. 20 Haziranda Tuşino'da haşmetli bir gösteriyle hava kuvvetleri günü kutlandı. Ayrıca 1954 yılının bu ayları edebiyat cephesinde de oldukça hareketli bir dönemi yansıtıyorlardı. Surkov, Kotşetov ve Yermilov kamplarımızı kınayan enerjik yazılar yayınlarlardı. Kotşekov soruyordu: «Ne biçim bir zamandır bu?» Fakat kimse ona gerekli cevabı vermiyordu: «Zaman kamp ayaklanmalarının zamanıdır!» Bir çok kitap ve tiyatro eseri gerçeği yansıtmadıkları iddiasıyla okuyucuların gadrine uğruyordu.

Amerikan emperyalistleri de Guatemalada bir yenilgi almışlardı.)

Yerleşme bölgesinde sürgüne gönderilmiş Çeçenler yaşamaktaydı, fakat düşman uçurtmalarının onlar tarafından yapılmadığından emindik. Çünkü Çeçenlerin baskı lehine çalışmadıkları, bilinen bir gerçektir. Kengir ayaklanmasının mantığını son derece iyi kavramış ve hattâ bir keresinde bir araba dolusu ekmeği bölgeye getirmişlerdi. Tabii ki hemen nöbetçi grupları tarafından kovalandılar.

(Çeçenlere gelince: Şu anda yaşamakta oldukları çevrede Kazakistan'da, sevilmezlerdi; onlarla bir arada yaşamak zordu. Kaba idiler, küstahlıkları vardı, Rus'ları sevmediklerini gizlemezlerdi. Fakat ne zaman ki, Kengirliler mertliklerini ortaya koydular, derhal Çeçenlerin gözdesi oluverdiler! Birinin bize

---

(*) Kengir'deki Ukraynalılar bu günü matem günü ilân ettiler.

karşı saygınlıkta kusur ettiği zaman, ilk önce doğru yaşayıp yaşamadığımızı kontrol etmeliyiz).

Bu arada teknik bölüm ünlü «gizli silâhım» gerçekleştirmişti. Malzeme olarak hayvanların sulanmasında kullanılan alüminyum köşeli borular kullanılmıştı. Borular klorit kükürdü ve Kalsiyumkarpit ile doldurulmuşlardı. (Bütün kibrit kutuları kapısında 100.000 Volt yazan odaya taşınmışlardı). Böylece ateşlenmelerinden kısa bir süre sonra tıslamayı andıran bir sesle patlayan el bombaları yapılmış oldu.

Fakat savaşın zamanını, yerini ve biçimini saptayacak olanlar ne bu talihsiz uyanıklar, ne de hamamdaki savaş kurmayı idi. Ayaklanmanın başlaması üzerinden iki haftalık bir süre geçtikten sonra, hiç bir şeyin aydınlatmadığı zifiri karanlık gecelerden birinde, kamp duvarına boğuk darbelerle vurulduğu duyuldu. Duvarlara bu sefer saldıranlar ayaklananlar değil muhafızlardı! Kampta heyecan ve şaşkınlık baş gösterdi. Tutuklular mızrak ve kılıçlarıyla oradan oraya koşuşmaya başladılar. Kimse ne olduğunu anlayamıyordu. Bir saldırı bekleniyordu. Fakat saldırı gelmedi.

Sabahleyin düşmanların dış bölge duvarını değişik yerlerde delmiş oldukları anlaşıldı. Eskiden mevcut olan ve karşılarına barikatlar kurulmuş olan kamp girişlerinin dışında hemen hemen on kadar yeni delik açılmıştı. (Her deliğin karşısına da bir makineli tüfek takımı yerleştirilmişti. Bunların görevi tutukluları deliklerden uzak tutmaktı). (*)

Bütün bu olanlar tabii bir saldırıya hazırlık anlamını taşımaktaydılar. Kamp ise hemen buna karşı çalışmalar başladı. Genel kurmay ara bölüm duvarlarını ve madeni kiremit barikatlarını kampı çevreleyen ikinci bir duvar olarak yerleştirmeyi ve duvarın yıkılmış bölümlerinin karşısına yine yüksek barikatlar kurmayı kararlaştırdı.

Böylece işler tersine döndü! Muhafızlar kampı yıkıyor, tutuklular ise yıkılan yerleri onarıyorlardı. Adi Suçlular sakin bir halde politik suçlulara yardım ettiler. Çünkü bu kendi kurallarına karşı değildi.

Şimdi yıkılan yerlerin karşısına ek nöbetçi devriyeler tab-

(*) **Demek ki, bu seferki bastırma harekâtı da Norilsk'deki örnekte görüldüğü gibi gerçekleştirilecekti. Orada da kamp duvarına yarıklar açılmış ve cesareti tam olmayanlar, dışarı davet edilmişlerdi. Bu arada adî suçluların politik suçlular üzerine saldıracağı umulmuş ve sonunda düzenin tekrar sağlanması bahanesiyle askeri birlikler bu yarıklardan kampa sokulmuşlardı.**

sis edilmişti. Ayrıca çeşitli gruplara gece alârmı verilmesi halinde nerede mevziye girecekleri gösterildi. Alârm işareti olarak baraka duvarlarına vurulacak darbeler veya ünlü tiz ıslıklar kararlaştırıldı.

Tutuklular bütün ciddiyetleri ile makineli tüfeklere karşı mızraklarla savaşmaya hazırlandılar. Ve buna henüz hazır olmayanlar da fikre kendilerini alıştırdılar. İnsanın kaybedecek bir şeyi yoksa seçim yapması da kolaylaşır.

Düşman ilk saldırısını günün tam ortasında yaptı. Saldırının yapıldığı yer kamp yönetim binasının balkonunun tam karşısına düşüyordu. Balkonda savcılık ve GULAG'ın fotoğraf makineleri ve film kameraları taşıyan yüksek rütbelileri yer almışlardı. Duvardaki yarıktan içeri bir hafif makineli bölüğü yollandı. Askerler hiç acele etmiyorlardı ve ancak kampta alârm verdirmek için gerekli olan uzaklığa kadar sokuldular. Yarığı korumakla görevli gruplar taşlar ve mızraklarla silâhlanmış olarak barikat üzerindeki yerlerini aldıkları sırada — balkondaki fotoğraf makineleri çıtlamaya, film kameraları çalışmaya başladı. (Makineli tüfek nişancıları filme alınmıyorlardı.) Ve balkonda bulunan rejim subayları, savcılar, siyasi gözlemciler, kısacası hepsi parti üyesi olan bu kalabalık elleri mızraklı bu ilkel insanların sahnelediği ilkel görüntüye gülmeye başladılar. Tok ve utanmaz yüksek rütbeliler, aç ve aldatılmış vatandaşlarına güldüler ve bütün olup biteni **s o n d e r e c e k o m i k b u l d u l a r.** (*)

Muhafızlar şimdi de duvardaki yarıktan bilgi edinmek için tutuklu avlamaya çalışıyorlardı. Yarığa sinerek yaklaşıyor, uçları kancalı ipler atarak yabani hayvanları veya efsanevi kar adamlarını yakalarmışçasına çabalıyorlardı.

Şimdi her şeyden fazla dönekler göz önünde tutuluyordu. Hoparlörler çalışmaya başladı. İyi düşünün! Yarıklardan bölgeyi terkedin! Bu noktalarda ateş açılmayacak! Kampı terkedenler isyan suçundan kovuşturmaya uğramayacaklar!

Komisyon da buna kamp radyosundan yaptığı yayınla cevap verdi: Kendini güvenlik içinde hissetmek isteyenler ana giriş kapısını da kullanabilirler. Kimseyi burada zorla tutmuyoruz!

Komisyon üyesi sabık binbaşı Makayev de öyle yaptı. Kendişine ana giriş kapısında işi varmış süsü vererek kamptan kaç-

---

(*) Tepeleme (tenkil) hareketi idare edenlerin raporuna ilginç fotolar eklenmiş olmalıdır. Onları, tarihin gözünden saklamak üzere, ileride yok etmek için, bakarsınız zaman bulunmaz.

tı. (Böyle bir aldatmacayâ başvurmasının sebebi aksi takdirde kendisini engelleyecek olduklarından veya arkadan gelecek bir kurşunun tehdidinden korktuğundan değil, sadece arkadaşlarının gözleri önünde böyle bir ihanete kalkışmanın imkânsızlığındandır. (*) Ancak ayaklanma başlangıç tarihinin üzerinden üç hafta geçtikten sonra yenilgiye olan isteğini ve ayaklananlara karşı olan kinini (onun istemediği bir özgürlüğü istedikleri için) açığa vurabildi. Kendi günahlarını patronları huzurunda ithaf ettikten sonra radyodan artık tâviz verilmesi gerektiğini açıkladı ve hâlâ savaşmak yanlısı olanlara lânetler yağdırdı: Söz konusu yayında kullandığı bazı cümleler şunlardı:

«Bazı insanlar özgürlüğe mızrak ve kılıçlarla ulaşılabileceğini sanıyorlar.... İşte bunlar, bu gibi şeyleri ellerine almayanları da makineli tüfek namlularının karşısına sürmek istiyorlar... Bize davâlarımıza tekrar bakılacağı konusunda söz veriyorlar. Generaller bizimle sabırla pazarlığa oturuyorlar. Slutşenkov yine de bunları zayıflık işareti olarak nitelendiriyor. Komisyon, dizginlenmemiş bir eşkiyalığın örtüsünden başka bir şey değildir... Mantıklı bir savunma yapacağı yerde politik tutukluların anlamsız gururuna hizmet eden mantıksız pazarlıklara girişiyor.»

Bölge duvarlarındaki yarıklar uzun süre öylece kaldılar. Duvarların yarılmış olarak kaldığı süre, sağlam olarak durduğu süreden daha uzundu. Bu süre içinde de sadece bir düzine tutuklu kaçtı.

Geri kalanlar niçin kaldı ? Gerçekten de bir zafere mi inanıyorlardı ? Hayır. Beklenen cezanın baskısını içlerinde duymuyorlar mıydı ? Duyuyorlardı. Hiç olmazsa ailelerini düşünerek kendilerini kurtarmak istemezler miydi ? — İsterlerdi. Ve belki bu arada binlerce kişi gizli olarak bunu düşündü ve kendisine işkence yaptı. Ve bir zamanların rüştünü isbatlamamış gençleri için ise tamamen kanuni bir sebep hazırdı. Kampı hemen terekedebilirlerdi. Fakat dünyanın bu ülkesindeki toplumsal atmosferde insan sıcaklığı o kadar artmıştı ki, orada bulunanların kalpleri eriyip bir bütün halinde birleşmişlerdi. Bilinen aşağılık kurallar: «İnsan dünyaya bir kere gelir,» burada geçerli değildi. İnsan varlığı insan bilinci ile anlam ve değer kazanı-

(*) Aradan 1- yıl kadar geçmiş olmasına rağmen, Makeyev hâlâ utanıyor. Anılarında, kapı dışına tesadüfen çıktığını ve orada yakalandığını, ellerinin bağlandığını yazıyor. Anılarını, bir ihtimalle, kendisini temize çıkarmak için yazmıştı.

yordu. İnsanı korkak yapan — kendi postunu kurtarma içgüdüsü kısa bir süre için burada geçerliliğini kaybetmişti. Hayat ve mantık kuralları insanlara ya hep birlikte taviz vermeyi, ya da tek tek kaçmayı öğütler. Oysa buradakiler ne taviz veriyor, ne de kaçıyorlardı! Cellâtlarına : «Cehenneme kadar yolunuz var! Bizimle canınız ne isterse yapın, umurumuzda değil!» diye bağıracak kadar ruhsal yüceliğe erişmişlerdi.

Ve bu kadar ince hesaplanmış olan bütün harekât : tutuklular deliklerinden çıkan fareler gibi teker teker kampı terkedecek ve kalan bir kaç inatçı da rahatça temizlenebilecekti — ancak a l ç a k d u y g u l a r ı olan insanlar tarafından plânlanmış olduğu için başarılmadı. Ve duvar gazetesinde cam fanus içindeki kelepçeleri ve bunları seyreden anne ve çocuğu gösteren resmin yanında (Anne çocuğuna: Babanı işte bunlarla zincirlemişlerdi oğlum!) diyor, yeni bir karikatür belirdi: Siyah bir kedi duvardaki delikten kampı terkediyor ve altında yazısı: «Son kaçak!»

Karikatürler güldürmek içindir. Oysa bölgedeki insanların gülecek hiç bir şeyleri yoktu İkinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci haftalar geçip gittiler... GULAG kanunlarına göre bir an bile gerçekleşmesine imkân olmayan şey, bir saatliğine bile tahammül edilemeyen şey, umulanın çok üzerinde, hattâ azap verici bir süredir devam ediyordu. — Mayısın yarısı ve hemen hemen bütün bir Haziran ayı. Başlangıçta zafer, özgürlük, birlikte bulunma ve aktif hareketlilikten sarhoş olanlar, daha sonra Rudnik'in ayaklandığı söylentisine bel bağlamış, belki de Spassk, Şurbai, Nura ve daha sonra bütün bozkır kamplarının ayaklanabileceği rüyasını umutla görmeye başlamışlardı. Bütün takım adalar sarsılacak ve un ufak olup parçalanacaktı! Fakat Rudnik, başı önde, tekrar iş başı yaptı ve ne kendi geleceği ile, ne de Kengir'in kaderi ile ilgilenmedi.

Kengir adasını kimse desteklemedi. Bozkıra giden yol artık kapanmıştı. Kampın çevresini getirilen askeri birliklerin çadırları sarmıştı. Bütün kampın çevresine ikinci bir tel örgü çekilmişti. Geriye bir tek hafif umut ışığı kalıyordu: Merhametli bey (Malenkov bekleniyordu, gelecek ve hak dağıtacak. İyi efendi gelecek, ellerini çırpacak ve bağıracak: Neler olup bitiyor burada? Bu insanlara nasıl böyle davranıyorsunuz? Derhal katilleri mahkemeye çıkarın! Çeçev ve Belyajev'i kurşuna dizin! Geri kalanları da serbest bırakın... Fakat bu umut kıvılcımı çok zayıftı ve sadece bir kıvılcımdı...

Onların merhamet bekleyecek durumları yoktu. Yapacakla-

rı tek şey son özgürlük günlerini yaşamak ve sonra bozkır kamplarının zindancılarına teslim olmaktı.

Ve her yerde olduğu gibi gerginliğe dayanamayan insanlar vardı. İçlerinde yenilgiyi çoktan tatmış olan ve bu yüzden gerçek yenilginin bu kadar gecikmesine dayanamayanlar da vardı. Yine bazıları da şimdiye kadar gözle görünür hiç bir şeye katılmadıklarını ve bundan sonra katılmadıkları takdirde katılmamış sayılabileceklerini hesaplıyorlardı. Bu arada gençler arasında evlenmeler de gerçekleşiyordu. Üstelik bu evlenmeler kanuna tamamen uygundular. Zaten bir Batı Ukraynalı kız da başka türlü evlenmezdi. GULAG ise kamplarda bütün dinlerin din adamlarının bulunmasını sanki özen göstermişti. Bu genç çiftler normal insanların yaşamak zorunda olmadıkları acı duyguları mutluluklarının arasına serpiştirmek zorundaydılar. Her sabah uyandıklarında o günün birlikte geçirecekleri son gün olduğunu düşünüyor ve sonra, gün sona erince, Tanrının bu hediyesine şükrediyorlardı.

Müminler dua ediyor ve bu karmakarışık durumdan kurtuluşu Tanrının ellerine bırakıyorlardı. Her zaman olduğu gibi en dengeliler yine onlardı. Büyük kantinde belirli bir düzene göre bütün dinlerin tapınma saatleri yürütülüyordu. Jehova'ya inananlar prensiplerine bağlı kalıyor, ellerine silâh almayı, barikat yapımında çalışmayı ve nöbet tutmayı reddediyorlardı. (Onlara bulaşıkları yıkama işi verilmişti) Saatlerce bir arada oturuyor ve hiç konuşmuyorlardı. Kampta bir de peygamber vardı .Ranzaların arasında dolaşıyor ve bir taraftan her yere haçlar çiziyor, diğer taraftan da dünyanın sonunun geldiğini haber veriyordu. Yaz aylarında bile Kazakistan'da görülebilen soğuk dalgalarından birinin gelmesi onun işine yaradı. İnce giyimli yaşlı kadınları çevresine topladı. Soğuk toprağın üzerine çökmüş olan kadınlar ellerini gökyüzüne uzatıyorlardı. (Başka kime uzatacaklardı ki ?)

Ve bir de umutsuz bir biçimde belâya saplandıklarını, hiç bir kurtuluş umudu olmadığını, askeri birliklerin kampa girecekleri güne kadar yaşayacaklarını bilenler vardı. Bunların düşünce ve tutumları mümkün olduğu kadar fazla dayanmaya yönelmişti. Yine de kamptaki en mutsuz insanlar bunlar değildi. (En mutsuzlar ayaklanmaya katılmamış olanlar ve bu yüzden her şeyin sona ermesini isteyenlerdi)

Bütün bu insanlar toplanıp taviz vermek veya savaşa devam etmek konusunda tartıştıkları zaman- tekrar o esrarengiz atmosfere giriyorlar, bu hava içinde kişisel görüşleri eriyor ve

hattâ kendileri için bile bir anlam taşımaz hale geliyordu. Belki de arkadaşlarının alaylarından, ölümden korktuklarından çok daha fazla korkuyorlardı.

Kuznetsov tok bir sesle «Arkadaşlar!» diyerek söze başladı. Sanki bir çok sır biliyor ve bu sırlar tutukluların yararına olan gerçekleri saklıyorlardı. «Elimizde ateşli savaş silâhları var. Düşmanımız da hiç olmazsa bizim yarımız kadar kayba uğrayacaktır!»

Ve ekledi : «Hepimiz ölsek bile, bu boşuna olmayacaktır!»

(Burada son derece haklıydı. O da toplumsal atmosferin etkisi altındaydı.)

Savaşa devam edip etmemek konusunda oylama yapıldığı zaman — çoğunluk hep savaşa devam kararı veriyordu.

Ve Slutşenkov tehdit ediyordu :

«İyi bakın! Bizim saflarımızda kalıp da sonradan taviz vermek isteyenin hesabını beş dakika önce biz görürüz. Ona göre...!»

Bir keresinde hoparlörlerden bir GULAG emri tebliğ edildi: Çalışmayı reddetmek, Sabotaj... vs. sebeplerle Bozkır kamplarının Kengir kampı sakinlerinin bir bölümü Magadan'a sürülüyorlardı. (Anlaşılan GULAG için dünyamız gerçekten dar gelmeye başlamıştı... Peki ama daha önceden Magadan'a yollananlar niçin oradaydılar?) Bu ikaz çalışmaya başlamak için son uyarıydı...

Fakat bu son uyarı da geçti gitti. Her şey yine değişmeden kaldı.

Her şey değişmeden kaldı ve bu sekiz bin insanın boşlukta asılı olarak devam eden hayatları iyi düzenlenmiş akış sayesinde daha da güçlendi. Günde üç öğün yemek yeniyordu, banyo önceden belirlenen saatte yapılıyordu, çamaşırların değiştirilmesi, kamp berberi, terzi, ayakkabıcı... Her şey düzen içindeydi. Hattâ arada baş gösteren kavga ve anlaşmazlıklar için mahkeme bile kurulmuştu. Bu mahkemeden beraat kararları da veriliyordu.

Kamp patronları hoparlörlerden zaman zaman serbest bırakılacak tutukluların listelerini veriyorlardı. Bunlar ya ülkelerinin vatandaşlarını toplayıp geri almak hakkını elde ettiği yabancı uyruklar, ya da süreleri dolmuş bulunan tutuklulardı. (süreleri dolmuş görünenler!) Belki de yönetim bu usulle kement ve kanca kullanmadan esir almak yolundaydı? Komisyon bu konu ile ilgilendi, fakat hiç bir şey anlayamadı ve listede okunanları serbest bırakma yolunu seçti.

Bekleme niçin bu kadar sürmüştü? Kamp yöneticileri neyi bekliyorlardı? Yiyecek maddelerinin sona ermesini mi? Ama bunların daha uzun süre yetebileceğini biliyorlardı. Çevre sakinlerini mi düşünüyorlardı? Buna da hiç ihtiyaçları yoktu. Ayaklanmanın bastırılması için bir plân mı hazırlıyorlardı? Bunu da çok daha çabuk yapabilirlerdi. (Daha sonraları Kubiyşev'den «özel durumlarda kullanılan» yani cezalandırma işlerine mahsus bir birlik istenmiş olduğu ve bunun beklendiği öğrenildi. Bu herkesin kolay kolay anlayamayacağı bir iştir) Ayaklanmanın bastırılması için yukarıdan emir almışlardı. Ne kadar yukarıdan? Hangi kurumun bu karara vardığını hiç bir zaman öğrenemeyeceğiz. Bir kaç kere ikmâl — iaşe bölümünün dış kapısı açıldı, — belki de savunucuların hazır olup olmadıklarını kontrol etmek için. Görevli nöbetçi grup hemen alârm verdi ve bölümler koşarak yerlerini aldılar. Fakat açılan kapılardan içeri kimse girmedi.

Savunucuların bütün haberleşme sistemi baraka damlarına yerleştirdikleri gözcülerdi. Baraka damından görülebilenler de gelişecek olaylar için bir tahmin yapılmasına temel oluşturuyorlardı.

Haziran ortasında çevre bölgede sayısız traktör görüldü. Bunlar, Kampın çevresinde bir şeylerin taşınmasında kullanılıyorlardı. Çalışma gece süresincede devam etti. Gece bile kesilmeyen bu traktör gürültüsü anlaşılır gibi değildi. Her ihtimale karşı duvarlardaki yarıkların karşısına çukurlar da açıldı. (Bütün bunlar U-2 pilotları tarafından resimlenip işaretlendiler.)

İyi bir olaya işaret etmeyen bu motor sesleri moralleri daha da bozdu.

Fakat kötümserlerin ve artık hiç merhamet edilmeyeceğini ileri sürerek rica etmenin mantıksız olacağını savunan umutlarını yitirmişlerin büyük utancı arasında 22 Haziran günü hoparlörler: «Kamp sakinlerinin istekleri incelenmiş ve uygun görülmüştür! Merkez Komitesi başkanlığının bir üyesi Kengir'e doğru hareket etmiştir ve yoldadır!» haberini yaydılar. Düzene güvenen ortodokslar zafer bayramı yapıyorlardı.

Hafif pembe umut kıvılcımı pembe bir güneş, pembe bir gökyüzü halini almıştı: Demek ki insan hakkını arayarak bir şeylere ulaşabiliyormuş! Demek ki ülkemizde halâ hak ve hukuk varmış! Onlar tezlerini ileri sürecekler, biz tezimizi savunacağız. Ne olacak canım insan sırtında numara ile de dolaşabilir. Aslında pencerelerdeki parmaklıklar da o kadar rahatsız

etmiyorlar. İnsan pencereden girip çıkmıyor ki! Bizi yine dolandıracaklar mı? Baksana önceden işe başlamamızı istemiyorlar ki!...

Bir elektroskop'un madeni bir çubuk ile teması anında ince plâkalarının hafifleyerek aşağı bükülmeleri ve boşalmaları gibi hoparlör bildirisi ile son haftaların bütün gerginliği uçup gitmişti.

Çekilmez traktör sesleri de akşam üzerine kadar devam ettikten sonra, susmuşlardı.

Kamp, ayaklanmanın kırkıncı gecesinde huzur içinde uyudu. Belki de yarın gelecekti, belki de gelmişti bile...

Ah bu kısa Haziran geceleri, insan uykusunu alamıyor bile. Şafak insanın en derin uyuduğu zamandır. On üç yıl önce olduğu gibi...

25 Haziran sabahının gri karanlığında gökyüzünde aydınlatma roketlerinin paraşütleri açıldı. Daha küçük roketler de nöbetçi kulelerinden atıldılar. Barakaların üzerindeki tutuklu gözcüleri alârm vermeye fırsat bulmadan nöbetçi kulelerindeki keskin nişancılar tarafından vuruldular. Top sesleri havayı yırttılar! Kampın üzerinden pike yapan uçaklar geçtiler. Ve bir gün önce traktörlerin perdeleyici gürültüsü sayesinde kendilerini belli etmeden duvarların dibine kadar sokulmuş olan ünlü T-34 tankları her taraftan duvarlardaki yarıklara sürüler halinde üşüştüler. (İçlerinden biri gerçekten de açılan çukura düştü. Tankların çoğu bölümleri hemen birbirinden ayırmak için arkalarından tel örgü ve İspanyol atlısı diye adlandırılon engelleri sürüklüyorlardı. Diğer tankları miğferli makineli tüfek nişancıları izlediler. (Tankçılar ve nişancılar saldırıdan önce votka içmişlerdi. Ne kadar özel olarak yetiştirilirse yetiştirilsin, silâhsız ve uyuyan insanları katletmek, sarhoşlukla kendini kaybetmemiş bir asker için zor olabilirdi.)

Saldıran birliklerin arasında telsizleriyle telsizciler de bulunuyordu. Generaller nöbetçi kulelerine yerleşmiş roketlerin gün ışığı kadar aydınlık parlaklığında (ayrıca tutukluların el bombalarıyla yaktıkları bir nöbetçi kulesi de yanıyordu.) harekâtı yönetiyorlardı: «Fâlan numaralı barakaya saldırın!... Kuznetsov şurada veya şurada olmalı!»

Normal bir savaşta olduğu gibi siper almaya gerek görmüyorlardı. Çünkü bu sefer kendilerini tehdit edebilecek kurşun yoktu.» (*)

(*) Generaller sadece tarih önünde saklandılar. Bu başarılı savaş kahramanları kimlerdi? Ülke niçin onların Kengir'deki zaferini

Çevre köyün sakinleri inşaat iskeleleri üzerinden bu ceza harekâtını izliyorlardı. Kamp vahşi bir şaşkınlıkla uyandı. Tutukluların bir bölümü kendilerini yere atarak badireyi canlı atlatmaktan başka bir şey düşünmediler. Direnmeyi mantıksız sayıyorlardı. Diğerleri ise onları sarsarak savaşa sürdüler. Diğer bazıları ise ya savaşmak için veya çabuk bir ölüme kavuşmak için dışarı kurşunların karşısına koştular.

3. bölüm umutsuzca savunmaya çalıştı. Bir zamanlar ayaklanmayı başlatan bölüm bu bölümdü. Aralarında eşkıya takımının çoğunlukta bulunduğu ellisekizlikler bu bölümdeydiler.

Askerler ve munafızların üzerine taşlar fırlattılar ve muhtemelen el bombalarını da tanklar üzerinde kullandılar... Öğütülmüş camla dolu sandıkları kimse düşünmedi. Bir baraka Hurra çığlıklarıyla iki kere karşı saldırıya geçti.

Tanklar önlerine çıkan herkesi ezip geçiyorlardı. (Kievli Alla Pressman'ın karnı paletlerin altında kalarak parçalandı). Tanklar kaçanları barakaların merdivenlerinde bile ezmekten kaçınmıyorlardı. (İki Estonyalı İngrid Kivi ve Mahlapa böyle öldüler. (*)

Tanklar baraka duvarlarına değerek geçiyor ve buralara sinerek paletlerden kurtulmaya çalışanları eziyorlardı. Semyon Rak ve sevgilisi birlikte bir tankın önüne atılarak ölmeyi tercih ettiler. Tanklar barakaların tahta duvarlarını oyarak namlularını içeri sokuyor ve koğuşlara körlemesine ateş açıyorlardı. Faina Epptein rüyâda gibi barakanın bir köşesinin nasıl yıkıldığını ve içeri giren bir tankın, insan vücutlarının üzerinden nasıl geçtiğini hatırlıyor. Tankın arkasından gelen bir yük kamyonunda ezilenlerin vücutlarını toplayarak kasanın içine fırlatıp atan askerler bulunuyormuş.

Tankların atışları körlemesineydi. Fakat makineli tüfekçiler nişan alıyorlardı ve el bombaları gerçekti. Bazı kadınlar erkekleri korumak için kendilerini onların üzerine attılar, fakat onlar da delik deşik edildiler! Belyajev o sabah kendi başına

---

törenlerle kutlamadı? Büyük zorluklarla bir kaç adın tesbiti mümkün oldu: Albay Ryasanzev, step kampları muhafız birlikleri komutanı; Syomuşkin, Step Kampları Polit Bölümünün şefi (bunlar orada bulunanların en önemlileri değildiler, fakat en önemsizleri de değildiler). Bize yardım edin, bu listeyi tamamlayalım!

(*) Tankın birinde sarhoş bir halde kamp doktoru bayan Negfbina bulunuyordu. Yardım etmeye değil, sadece merakını gidermeye gelmişti.

yirmi kadar tutuklu öldürdü. Savaştan sonra onun vurulanlarının eline bıçak tutuşturup, öldürülen haydutun fotoğrafını çektiğini gördüler. Komisyon üyesi olan büyükanne Suprun ciğerine yediği bir kurşunla öldürüldü. Bir kaç kişi kamp dışına kaçmaya çalıştılar ve yolda açılan yaylım ateşle delik deşik edildiler. (*)

Kuznetsov kurmay başkanlığı olan hamamda yakalandı ve dizlerinin üzerine çökertildi. Slutşenkov'un elleri arkasına bağlandı, ayağa kaldırılıp kaldırılıp yere savruldu. (eşkiyaların bir metodu)

Sonra silâhlar sustu. Askerler bağırdılar : «Dışarı çıkın! Artık ateş etmeyeceğiz!»

Ve gerçekten de dipçiklerle devam ettiler.

Esir edilen her grup derhal duvardaki yarıklardan dışarı, bozkıra götürülüyordu. Kafileler bölgenin çevresini bir kordon halinde sarmış olan Kengir askerlerinin arasından geçirildikten sonra açıklıkta üzerleri aranıyor, sonra yüzleri yere gelecek biçimde yere yatmaları ve ellerini başlarının üzerine yerleştirmeleri emirediliyordu. MVD pilotları ve muhafızlar sıralar arasında dolaşarak ayaklanma sırasında uçaktan veya nöbetçi kulesinden gözlerine çarpanları sıradan çıkarıyorlardı.

(Bütün bu işler kimseye 25 Haziran tarihli Pravdayı okumaya yetecek vakit bırakmamıştı. O günkü Pravda «ülkemizde bir gün konusuna ayrılmıştı: Metalurjide başarılar, hasad çalışmalarının daha fazla makineleştirilmesi! Tarihçiler fazla yorulmadan ülkemizin o g ü n k ü d u r u m u hakkında kolayca bilgi sahibi olabilecekler.)

Artık meraklı subaylar ikmal bölümünün sakladığı esrarı öğrenebilir, elektrik enerjisinin nereden geldiğini ve «Gizli silâhın» ne olduğunu anlayabilirlerdi. Muzaffer generaller nöbetçi kulelerini terkettiler ve kahvaltı etmeye gittiler. Onların hiç birini tanımadığım halde o Haziran sabahı iştahlarının son derece yerinde olduğunu ve zaferlerinin tadını çıkararak kahvaltı ettiklerini iddia etmeye cüret edebilirim. Alkol buharı hiç bir zaman kafalarındaki ideolojik berraklığı gölgeyememiştir. Ve göğüslerinde hissettikleri dışta kalan zararlı etkileri andırır.

Ölü ve yaralı sayısı : Söylentilere göre altıyüz. Kengir Plân-Üretim Kısmına göre, ki bu bir kaç ay sonra bulunmuştu —

(*) Hş, Bertrand Russel ve Jean Paul Sartre'ın «Savaş suçluları dosyası!» Hah, siz filozoflar! Sizin için ne kadar bulunmaz bir malzeme bu! Niçin araştırmıyorsunuz? Beni işitmiyorsunuz bile!

yediyüzü aşkındı. (*) Yaralılar reviri tıkabasa doldurmuşlardı. Burada yer kalmadığı zaman onları şehir hastahanesine taşıdılar. (Özgür vatandaşlara askeri birliklerin manevra mermisi kullandığı, tutukluların birbirlerini yaraladıkları söylenmişti).

Mezarları sağ kalan tutuklulara kazdırmak şüphesiz çok cazip olurdu. Ancak fazla şey bilinmemesi için bu işi askeri birlikler üzerlerine aldılar. Üçyüz ölü bir köşeye bir arada gömüldüler. Geri kalanlarını da bozkırın bir köşesine taşıyıp gömdüler.

Tutuklular bütün bir gün boyunca kızgın güneş altında yüzükoyun yattılar. Bu arada kamp baştan aşağı arandı, tarandı. Sonra bozkıra su ve ekmek getirildi. Subaylar bütün tutukluların yer aldığı listeler hazırlamışlardı. Hayatta olanların yanına birer çarpı işareti koyuyorlardı. Böylece kitle, listelere göre yeniden bölümlere ayrıldı.

Komisyon üyeleri ve baş şüpheliler tekrar amacına hizmet etmeye başlamış olan kamp hapishanesine kapatıldılar. Binin üzerinde tutuklunun kapalı ceza evlerine veya Kolimaya yollanmasına karar verildi. (Her zaman olduğu gibi listeler yine yarı kör gözler tarafından düzenlenmişlerdi ve bu yüzden kurunun yanında bir sürü yaş da yandı.)

Bu ehlileştirme tablosu, son bölümleri okuyarak acı çekenlerin ruhlarına huzur getirmiş olmalıdır. Tövbeler olsun artık kimse emanet odasına kaçmayacak ve cellâtlar hiç bir zaman ceza vermeyecekler.

26 Haziranda tutuklulara barikatlar temizletildi ve bölge duvarlarındaki delikler tekrar ördürüldü.

27 Haziranda ise tekrar işbaşı yapıldı. Vakit gelmişti! Kömür yığınları bunca zaman boşuna beklememişlerdi!

Kengir'i yerle bir eden tanklar Rudnik'e gittiler ve burada tutukluların gözleri önünde bir gövde gösterisi yaptılar. Ders olsun diye...

Elebaşlarının mahkemesi 1955 son baharında yürütüldü. Tabii kapalı kapılar arkasında. Evet, bu mahkeme hakkında hiç bir şey bilmiyoruz... Kuznetsov'un tutarlı davrandığı, en doğru biçimde davrandığını, daha iyi bir yönetimin söz konusu olamayacağını ortaya koymaya çalıştığını duyduk. Hükümleri öğrenemedik. Muhtemelen Slutşenkov, Mikail Keller ve Knopkus kurşuna dizilmişlerdi. Daha doğrusu muhakak kurşuna dizil-

(*) 9 Ocak 1905'de ortalama yüz kişi öldürülmüştü. Rus kamu oyunu saran ünlü Lena altın madeni katliamında da 270 ölü ve 250 yaralı vardı.

mış olmalıdırlar. fakat belki de 55 yılı onların kurtulmasına yardımcı olabilmiştir.

Ve Kengir'de tekrar dürüst çalışılmasına çaba gösterildi. Dünün isyancılarından çalışma grupları oluşturuldu. Rantabilite prensibi yine ön plâna geçti. Dükkânlar yine işlemeye başladılar. Berbat filmler gösterilmeye başlandı. Uretim bölümünde yine muhafız ve subaylar görünmeye başladı. Kimi evi için bir şey yaptırıyor, kimi bir madenî olta yemi, karısının çantasına bir kilit istiyordu. İsyancıların arasında bulunan ayakkabıcı ve terziler (Litvanyalı ve Batı Ukranyalılar) onların ölçülerine göre hafif çizmeler yapmaya ve karılarını giydirmeye devam ettiler. Ve yine eskiden olduğu gibi tutuklulara iş atelyelerinden çaldırılan kurşunlardan dökülen saçmalarla yoldaş subaylar antilop avına çıkmaya başladılar.

Tam bu sırada takım adaları sarsan deprem Kengir'e de ulaştı. :

Barakalar artık kilitlenmeyecek ve pencerelerdeki parmaklıklar kaldırılacaktı. Şartlı olarak «üçte iki oranında serbest bırakılma» ve hattâ emsali görülmemiş bir taviz listesi ellisekizlikler için düşünülmekteydi. — Yarı ölü olan bu insanları serbest bırakmaya başladılar.

Mezarların üzerindeki çimenler özellikle sık ve yeşildir.

1956 yılında da o kamp kapatıldı. — Halen bölgede yaşamakta olan sürgünler o n l a r ı n gömüldüğü yeri buldular ve oraya bozkır lâleleri diktiler.

«Bir ayaklanma hiç bir zaman başarılı olamaz,
Zaferle sonuçlansa, — o zaman da başka bir ad alır...»
(Robert Burns)

Dolgoruki anıtının önünden her geçişinizde şunu düşünün: Bu anıt Kengir ayaklanmasının süregeldiği günlerde açıldı. — Öyleyse aynı zamanda Kengir'in anısına dikilmiş bir anıt olarak da tanımlanabilir.

Beşinci Bölümün Sonu

ALTINCI BÖLÜM
SÜRGÜN

1 İlk özgürlük yıllarında sürgün

İnsanlık büyük bir ihtimalle sürgünü hapishaneden daha önce düşünmüş olmalı. Çünkü kabile'den uzaklaştırılış da bir sürgündü. Daha o zamanlarda bile insanların alışılmış ortamlarından uzakta ve alışmış oldukları yerin dışında yaşamalarının onlara zor geldiği öğrenilmişti. Her şey değişiyor. Olması gerektiği gibi değil. İnsan kendini bulamıyor. Her taraf yemyeşil olsa da, toprak ebedi bir buz örtüsü altında donmuş olmasa da.

Rus toplumu da sürgün müessesesini tatmak için uzun süre beklemedi: Çar Aleksey Mikaloviç onu ilk defa 1648 yılında, Devlet Şurasından geçirerek, resmen kurdu. Aslında daha önce de 16. yüzyılın sonlarında, şura bura demeden Kargopol ve sonra da Ugliç kentlerinin sakinleri — Velyaht Dimitriy'in öldürülmesine şahit olduklarından — sürgüne yollanmışlardı. Yer sıkıntısı yoktu. Sibirya daha o zamanlarda bizimdi. 1645 yılına kadar toparlak hesapla 1500 kadar sürgün Sibiryada toplanmıştı. Bu arada kraliçe Elisabeth ölüm cezasını kaldırarak onun yerine Sibiryaya sürgün cezasını koymuştu. Burada hileye başvuruldu.: Artık sürgün denince özgür bölgelerde özgürce yerleşme değil, kürek cezası, yani zorunlu çalışma anlaşılıyordu. Bu ise, sürgünden öteye başka bir anlam taşımaktaydı. 1. Aleksander'in 1822 de kanunlaştırdığı sürgün çalışmayı da kapsıyordu. Böylece 19. yüzyılda sürgüne yollananların sayılarına bu tip tutuklularının sayıları da eklenmiş oldu. 19. yüzyılın başlarında her yıl için ortalama iki — ilâ altı bin insan sürgüne yollandı. 1820 yıllarından başlayarak (bizim dilimizde parazitler diye tanımlanan) sefiller de bu rakamlara eklendiler ve böylece bazı yıllarda onbin insan Sibirya yönünde yollara düştüler. 1863 yılında karadan ayrı, boş bir ada olan Sahalin rağbet gören bir sürgün yeri olarak seçildi ve buna uygun olarak tesislerle donatıldı. Kapasite artıyordu. 19 yüzyıl süresince toplam olarak yarım milyon insan sürüldü. Yüzyılın sonunda sayıları 800.000'i bulmuştu. (*)

(*) Bütün bu bilgiler Semyonov Tyanşanskiy'in ünlü eseri «Rusya»—

Yüzyılın sonlarına doğru ceza uygulamasında sürgünün yeri gittikçe daha fazla önem kazanmaya başladı. Değişik sürgün biçimleri ortaya çıktı; İdarî kazanın verdiği sürgün kararı, yargı organlarının sürgün kararlarına yardımcı oluyordu. «İki vilâyet ötesine» veya «dış memlekete sürgün» gibisi. Kararda sürgün süresi açık ve kesin rakamlarla belirtilir ve müebbed sürgün cezası dahi, aslında ömür boyu sürmezdi. Çekov «Sahalin» adlı kitabında sürgüne mahkûm edilmiş birinin on yıl sonra, hattâ, iyi davranış içinde olması halinde altı yıl sonra (Bu arada sözü edilen iyi davranış içinde bulunma şüphesiz kaypak bir ifadedir, fakat hiç olmazsa bir çoğunun işine yarıyordu) — çiftçi sınıfına geçirilmesi ve kendi seçimine göre ülkenin — doğduğu yer hariç — beğendiği bir yerine yerleşmesinin mümkün olduğunu yazıyor.

Aslında son derece normal olan ve o zaman normal karşılanmakta olan, fakat günümüzde şaşkınlıkla karşıladığımız bir başka özellik de çarlık devrindeki sürgünlerin b i r e y s e l olması, kararların kişiye mahsus çıkması ve hiç bir zaman bir insan grubunu kapsamamasıydı.

Sürgün şartları onyıldan onyıla değişip durdular. Zaman zaman daha yumuşak, zaman zaman daha sert oldular. Öyle ki başka başka nesiller sürgünler hakkında birbirinden çok değişik anılar naklettiler. Cezalandırılana ağır gelen, sürgün yolculuğuydu. Yine de Piotr Yakuboviç ve Lev Tolstoy'un eserlerinden politik tutukluların sürgüne gönderiliş şartlarının dayanılmaz olmadığını okuyabiliyoruz. Felix Kon, (*) eserinde politik tutuklularla birlikte gönderilen adî suçlulara b i l e refakat birlikleri tarafından iyi muamele edildiğinden söz ediyor. Bu yüzden adi suçlular politik tutuklularla birlikte gönderilmeyi isterlermiş.

Onyıllar boyunca Sibirya halkı ülkesine zorla gönderilen bu yeni gelenlere karşı düşmanca bir tavır takındı; sürgünler sürekli olarak en kötü toprağı, en ağır işleri ve en düşük üc-

---

nın 16. cildi olan «Batı Sibirya»dan alınmışlardır. Yalnızca bu ünlü coğrafyacı değil, kardeşleri de liberal fikirlerin savunucusuydular. Ülkemizde özgürlük düşüncesinin yayılmasına çok katkıları olmuştur. İhtilâl sırasında bütün aileye düşmanca davranıldı. Kardeşlerden biri Ranov nehri kıyısındaki güzel, küçük aile mülkünde vurularak öldürüldü. Mülk ve önünde bulunan ıhlamur ağaçlarıyla çevrili bahçe yerle bir edilerek yakıldı.

(*) Felix Kon, Zapyat'desyat let («Elli yılda») İkinci cilt. Sürgünde.

retleri aldılar. Hiç bir çiftçi kızını bir sürgüne vermeyi düşünmüyordu. Başını sokacak bir yer bulamayan, kötü giyimli, itilip kakılmış ve aç olan bu insanlar sonunda gruplar halinde toplanarak hırsız çeteleri oluşturdular. Onlar yağmacılığı arttırdıkça bölge yerlilerinin onlara karşı nefreti de büyüdü. Yetmiş yıllarında Sibiryaya akın akın gelmeye başlayan politik suçlulara karşı, yerlisinin tutumu değişikti. Felix Kon, Yakutların bölgelerine gelen politik suçluları dostça ve umutla karşıladıklarını yazar. Politik suçluları öğretmen, doktor ve ilerde resmi makamlarda haklarını koruyacak yardımcılar olarak görüyorlardı. Böylece politik suçlular sürgünde bilimsel çalışmalarını yürütebilecek (daha doğrusu bilimsel çalışmalarına rahatça başlayabilecek) ortama kavuşmuş oldular. Bu sürgünlerden ülke ve halk bilimciler, tabiat ve dil araştırmacıları (*) yazarlar ve gazeteciler çıktı. Çekov Sahalin adasında politik tutuklulara rastlamamış olduğu için bize bu konuda bilgi vermiyor (**). fakat Felix Kon Irkutsk'a sürgüne geldiği zaman ilerici «Doğu Postası» (Vostotsnoye obozreniye) gazetesinin redaksiyon kuruluna girmişti. Bu gazetede Narodniki, Narodovoltsi ve Marksistler (Krasin) birlikte çalışıyorlardı (1). Şehir ikinci dereceden bir Sibirya şehri değil, eyâlet valilik merkeziydi ve sürgün kanununa göre sürgüne yollananların her türlü kamu hizmetinde görev almaları yasaklanmıştı. Oysa oradakilerin hepsi öğretmen, banka memuru ve tüccar olarak kendilerine birer iş bulmuş ve halkın entellektüel tabakasına karışmışlardı. Omsk'un yerli yayın organı olan «Bozkır ülkesi»nde (Stepnoi kray) de sürgünler Rusyanın başka hiç bir yerinde sansürü atlatıp yayınlanamayacak olan makaleler yazıyorlardı. Zlatoust şehrindeki grev sırasında Omsk'daki bu gazete grevcileri destekledi. Surgünler sayesinde Krasnoyarsk kenti de radikal bir havaya büründü.

Minnusinsk'de Martyanov müzesinin çevresinde hiç bir

(*) — Tan-Bagoras, W. I. Yochelson, L. J. Starnberg.

(**) — Çekov Sahalin seyahatinde imkân bulamadığı için kendisine bir görev kâğıdı sağlayamamıştı. Buna rağmen onun arzusu üzerine sürgüne gönderilenler ve kürek mahkûmları konusunda araştırma yapmasına ve hattâ hapishanelerin kayıtlarını incelemesine izin verdiler. (Bir de günümüzü düşünün! NKWD'nin özel izni olmadan bir kampın kayıtlarına göz atmaya kalkışın bakalım!) Yine de politik suçluları Çekov'dan uzak tuttukları anlaşılıyor.

(1) Narodniki - basit halkın hayatını konu edinen yazarlar. Narodoroltsi - terör yoluyla halk egemenliğini kurmayı amaç edinen gizli siyasî parti üyeleri. 1880 de dağıtıldılar.

resmi muhbir tarafından engellenmeyen öyle aktif bir politik sürgün grubu toplanmıştı ki, bunlar bütün Rusyaya yaygın bir kaçaklara yataklık yapacaklarının ağını kurmakla kalmayıp aynı zamanda (o zamanlarda kaçmanın ne kadar kolay olduğundan daha önce söz etmiştik). Yerli «Vitte yanlısı» komitenin faaliyetine renk verdiriyorlardı. Gerçi Çekov Sahalin adalarındaki ceza rejiminden söz etmektedir, bu rejimin adi suçlular için kölelik anlamına geldiğini yazmaktadır. Fakat eski ve yeni siyasiler için durum değişikti. 20. yüzyılın başlamasıyla idarî sürgünün politik suçlular için bir ceza olmadığı da anlaşılmış oldı. Eskimiş, biçimsel ve boş bir çabadan başka bir şey değildi. Geçersizliği de kanıtlanmıştı (Gutşkov). Stolypin 1906 yılından başlayarak sürgün cezasının kaldırılması için çalıştı.

Meselâ, Radişev'in sürgüne gönderilmesi neydi? Üst İlimski Ostrov'da, sadece 10 ruble ödeyerek tek katli bir ev satın almış, küçük çocukları ve eş görevini yapan baldızıyla birlikte burada yaşamıştı. Kimsenin aklına onu bir işe zorlamak gelmemiş, o da kendi serveti ile kendi arzusuna göre yaşayarak İlik bölgesinin sınırları içinde istediği yerleri gezerek süresini doldurmuştu. Turist olarak Puşkin'in sürüldüğü Mikailoskoye köyüne gidenler, bu ünlü şairin de nasıl bir hayat sürmüş olduğunu görmüşlerdir. Diğer bir çok yazarın sürgünleri de bunları andırıyordu.

Turgenyev Spasskoye — Lutuovinovo'daki kendi mülkünde, Aksarov kendi seçimi ile Varvarınnada, yaşamışlardı. Trubezkoy Nerçinsk zindanındaki odayı karısı ile paylaştı. Burada bir de oğulları oldu. Daha sonra buradan Irkutsk'a nakledildiği zaman orada büyük bir malikâneye kavuştu. Mülkünde uşakları, atları ve çocukları için fransız mürebbiyeleri vardı. (O zamanki hukuk anlayışı politik suçluları «halk düşmanı» ve «millî servet düşmanları olarak tanımlayacak, ellerinden tüm mülkün alınmasına kadar ilerlememişti). Novgorod'a sürülen Aleksander Hertsen de yüksek bir idarî göreve getirilmişti. Bölge emniyet müdürü raporlarını ona veriyordu.

Bu yumuşak sürgün biçimi sadece kibar ve ünlü kişilere tanınmış bir ayrıcalık değildi. 20. yüzyılda bir çok ihtilâlci ve anasist ve özellikle Bolşevikler bu nimetten yararlandılar. Onlardan korkulmuyordu. Stalin dört kere kaçmayı denedikten sonra ona ne yapıldı ? Bütün yapılan şuydu : Beşinci sürgün yeri olan Vologda'ya gönderildi.

Vadim Podbelski ise — ne canavarca! — hükümete karşı düşmanca yazıları yüzünden sürgünde bulunduğu Tombov'dan

Saratov'a yollandı! Tabii orada köle gibi çalıştırılmadığını ayrıca belirtmeye gerek yok. (*)

Fakat bizim bu günkü görüşümüze göre son derece imtiyazlı olan, kimsenin açlıktan ölme tehlikesi ile karşı karşıya kalmadığı bu sürgünler bile cezalandırılanlar tarafından ağır bir ceza olarak nitelendiriliyordu. Bir çok ihtilâlci, hapishaneden sürgüne gönderilmenin kendilerinde ne büyük acılar yarattığını hatırlayacaklardır. Hapishanede belirli bir ekmek tayınları, başlarının üzerinde kendilerini sıcak tutan bir dam ve kendilerini geliştirmek için bol bol boş zamanları varken, sürgüne yollandıkları zaman tek başlarına yabancı bir yerde, yabancı insanlar arasında yemek ve yatacak yer derdine düşmek onlara kalıyordu. Felix Kon'a göre yiyecek ve yatacak sorunlarının devletçe halledildiği sürgünlerde durum daha da kötüydü.: «Hiç bir şey yapmama işkencesi... En korkunç şey insanların hiç bir şey yapmamaya mahkûm edilmeleridir.» Böyle durumlarda bir bölüm kendini ilme veriyor, diğer bir bölüm para ve ticaret peşine düşüyor, üçüncü bir bölüm ise yalnızlık ve çaresizliklerini votka ile boğmaya çalışıyorlardı.

Avarelik mi? Nereden? Yerliler bundan şikâyet etmezlerdi. Sırtlarını doğrutmak için akşamı zor bulurlardı. Öyleyse daha doğrusu hiç bir şey yapamama duygusu ortamın değişmesinden ileri geliyordu. Hayat normal temposundan çıkıyor, kökler kesilmiş ve hayata bağlayan ilişkiler koparılmış.

Gazeteci Niokali Nadeşdin sürgünde iki yıl geçirdi. Bu yeterliydi : Özgürlük aşkını ve özgürlüğün tadını unuttu dilini ve kalemini krallığın emrine verdi. Fırtına gibi bir adam olan Mençikov 1727 yılında sürüldüğü Beresov'da bir kilise yaptırdı, köylülerle dünyanın ve hayatın boşluğu üzerinde sohbetler yaptı. Sakal bıraktı, basit bir hırka ile dolaşmaya başladı ve iki yıl sonra, öldü. Gevşek olmasına rağmen sürgün'ün Radiçev'i niçin bu kadar kötü etkilediğini anlamak da zordur. Bu sürgünden yeni döndüğü sırada yeniden sürgüne yollanma tehlikesi baş gösterince intihar etmeyi tercih etmişti.

Ya Puşkin; bu ünlü şair Mihaylovskoye'deki mülkünde yaşıyordu. Dıştan bakan biri için bu yer Tanrının sevgili kulları için gökten indirdiği bir cennet parçası gibiydi, fakat bakın

---

(*) **Bir çok Rus kentinde eski Posta caddeleri, bugün Vadim Podbelskiy'in adıyla anılmaktadır. Bu devrimci, çalışmanın o derecede yabancısıydı ki, ilk çalıştığı Cumartesi günü eli nasırlanmış ve adam, bu nasırdan ölmüştü.**

1824 Ekiminde buradan Jukovskiy'e yolladığı bir mektupta neler yazıyor:

«Beni buradan aldırın! İster hapishaneye, ister Solovezki zindanlarına naklettirin, ama muhakkak aldırın!» Bu sözler boşuna sarfedilmiş değildiler. Bu konuda daha önce valiye de başvurmuş ve sürgün cezasının hapis cezasına çevrilmesini istemişti.

Solovezki'nin ne olduğunu bilen bizler için bu istek son derece şaşırtıcıdır. Duygulu şair nasıl bir buhran, nasıl bir çaresizlik ve nasıl bir körlük içinde olmalıdır ki. Mikailovskoye'sini bir kenara itip Solovezki adaları için dılensin...?

Burada da sürgünün iç karartıcı gücü rol oynamaktadır. İnsanın bir eşya gibi oradan oraya sürüklenmesi ve köstekienmiş ayakla bir yere bağlı olarak yaşamaya mahkûm edilmesi... Eski çağlarda bile sürgünün agırlığı anlaşılmıştı. Ovidiy de onu tatmıştı.

Boşluk, ıssızlık, kaybolmuşluk duygusu, hayat olarak tanımlanamayacak bir yaşayış...

Bir daha ortaya çıkmamak üzere, Ak Devrimin dağıtıp yok etmeye hazırlandığı baskı araçları içinde süzgün, döndürücü yeri tutuyordu. Oysa, eğri bacakları üzerinde emeklemeye henüz başlayınca, onsuz yapamayacağını anladı. Bu iş sürgünsüz yürümeyecekti! Rusya belki bir yıl boyunca sürgün kullanılmadan yönetilebilirdi, eh belki de üç yıl kadar! Fakat bundan sonra sürgünlerin başlaması kaçınılmazdı. İstenmeyenler gitmelidirler. Burada 1921 yılı Tambor vilâyeti için millî kahraman, sonra mareşal olan birini [1] okuyacaksınız: «Haydutların (partizan diye okunan A. S.) ve onlara yakın çevrelerin büyük çapta nakillerinin organize edilmesine karar verilmiştir. Önce ailelerin alınacağı geniş kapsamlı toplama kampları kurulmuştur.»

Sürgün için nakil masrafları, besleme, nakil sırasında muhafaza etme, varılan yerde yerleştirme ve yine devamlı gözetim altında tutma gibi çok çaba, adam ve masraf gerektiren işlemler olmasına karşılık kurşuna dizmenin bütün maliyetinin kurşunun bedeli olması, iç savaştan hemen sonraki komünizm yıllarında sürgün yerine anında kurşuna dizme yolunun tercih edilmesine yol açtı. Ancak 16 Ekim 1922 tarihinde iç işleri bakanlığında «Sosyal açıdan tehlikeli kimselerin ve anti sovyet

(1) Mareşal Tuhaçevskiy.

partilerin aktif üyelerinin» (yani bolşeviklerin dışında kalan herkes) sürgüne yollanmasını düzenleyecek sürekli bir komisyon kuruldu. Geçerli ceza süresi üç yıldı. Bununla beraber yirmi yıllarının başlarında sürgün alışılmış ve sürtünmesiz işleyen bir mekanizma olarak tekrar ortaya çıktı.

Sürgün metodları hiç olmazsa adi suçlular için değişmeden kaldı: Bu sırada hırsızlar için yeni çalışma yoluyla ıslâh kampları kurulmuştu. Buna karşılık politik suçluların sürülmeleri eskiye nazaran çok daha pratik hale getirildi. Tarafsız gazeteler olmadığı için tutuklama ve sürgüne yollama tamamen gizlilik içinde ve kamu oyunun gözlerinden uzakta gerçekleşiyordu. Sürgüne yollananlarla teması olanlar için de savaş komünizminin idamlarından sonra dostlarının üç yıllık bir sürgüne gönderilmesi lirik bir eğitim mekanizması gibi görünüyordu.

Bu arada eklenmesi gereken bir husus: Bu yumuşak ve olumlu görünüşlü sürgünden anavatana bir daha dönüş yoktu. Geri dönmeyi kaçak olarak da olsa deneyenler yakalanıp tekrar geri gönderiliyorlardı. Girdaba bir kere yakalanan için artık Gulag adalarını dolaşmaktan başka yapacak şey kalmıyordu. Bu girdabın son virajı çukurda noktalanıyordu.

İnsanların saflığından ötürü, hükümetin amacı hemen anlaşılmadı. Hükümet bütün istenmeyen vatandaşları bir tek hamleyle yok etmek için yeteri kadar gelişmemişti. Bu yüzden damgalıları hayattan koparıp alamıyor, ancak birlikte yaşadıkları insanların hafızalarından silme yolunu, yani onları yakınlarından uzaklaştırmayı tercih ediyordu.

Surgün'ün tekrar canladırılması hiç bir zorlukla karşılaşılmadan kendiliğinden gelişti : Daha önceki cezalıların ayaklarından yollara dökülen çamur ve otlar kurumadı. Sibirya. Arhangelsk ve Vologda, yeni gelenlere şaşmadı. (Fakat yönetimdekiler bununla kalmayacaklardı. Herhangi birinin parmağı daha sonra haritada, Dünyanın altıda biri olan yerler üzerinde dolaşacak ve Kazakistan üzerinde duracaktı.

Kazakistan Sovyet ülkesine yeni dahil edildi. Üstelik uçsuz bucaksız düzlükleri ile eski sürgün yerlerinin yerini almaya son derece uygundu. Ayrıca Sibirya'da da ücra köşeler bulmak her zaman mümkündü.

Fakat Sürgün geleneğinde bir engel saklıydı. Zorla yollananlar kendi başlarına yaşayabilecek durumda değildiler ve devletin kendilerini beslemesi gerektiği görüşündeydiler. Çar yönetimi zorla sürgüne yolladığı tutukluları ulusal üretim'in

arttırılmasında çalıştırmaya cesaret etmemişti. Üstelik mesleğini ihtilâlcilik olarak tanımlayan bu insanlar için çalışmak büyük bir küçüklüktü. Çar hükümeti sürgüne gönderilenlere Yakut ülkeşinde 15 Hektarlık (bu gün kolhoz çiftçilerinin elindekinden 65 kere fazla toprak veriyordu. İhtilâlciler ise bu toprağı işlemek yerine, at veya çeşitli eşya karşılığında Yakut'lara kiralıyorlardı. Böylece elleri boş olarak yepyeni bir ülkeye gelen ihtilâlciler aynı zamanda Yakutların alıcısı pozisyonuna geçmişlerdi. Ayrıca Çar hükümeti sürgündeki düşmanlarına her ay 12 Ruble maaş ödemekteydi. Her yıl da 22 ruble giyim parası veriliyordu. Felix Kon bu paranın Rusyada o zaman geçinmek için yetersiz olduğunu yazmıştır, fakat unutmamak gerekir ki Rusyanın anavatan bölümüne göre Sibiryada fiatlar üç kere daha düşüktüler, ve bu şartlar altında verilen para sürgün'ün hiç çalışmaya gereksinme duymadan rahatça yaşamasını sağlayabilecek düzeydi. Lepşinski Suşenkoye'deki sürgün hayatı sırasında Lenin'in de ayda 12 ruble maaş aldığını (bu maaşı fırlatıp atmamıştı), kendisinin ise aynı zamanda sürgün memur olarak bulunduğu için ayda 16 ruble aldığını yazmaktadır. Aldığı bu para Lenin'e üç yıl boyunca rahatça yetmiş ve bu sayede ihtilâl teorisi ile rahatça uğraşmak imkânını bulmuştur. Martov ise yemek ve yatacak yer için ayda 5 ruble harcadığını, geri kalan parayı ise aldığı kitaplar ve kaçış parası olarak ayırıp sakladığını belirtmektedir. Anarşist N.P. Ulanovski ancak sürgünde (Stalin ile aynı zamanda Turuçansker bölgesiydeydi) fazla paraya sahip olmanın ne demek olduğunu anladığını yazmıştır. Artan parasını yolda tanıştığı özgür bir kıza yolluyordu. Yine bu parayla hayatında ilk defa kadına bakmak için kakao satın almıştı. Ren geyiği eti ve mersin balığı gibi yiyecekleri yok pahasına satın alabiliyorlardı. İyi durumda, her türlü hava şartına dayanıklı bir evin satış fiatı 12 rubleydi (1 aylık maaş karşılığı). Politik tutukluların maaşları düzenli olarak ödeniyordu. Maaş bütün politik suçlulara ayırım yapılmadan ödeniyordu. Hepsi iyi giyimliydiler. (Zaten sürgünden döndüklerinde iyi giyimliydiler).

Ömür boyu sürgüne mahkûm edilmiş olanlar ise (bizim dilimizde Byotoviki'ler) maaş almazlardı. Buna karşılık bunlara da devlet giyim, kürk ve ayakkabı verirdi. Çekov'un anlattığı gibi Sahalin adasındaki bütün sürgünlere ilk iki-üç yıl boyunca - ve kadınlara bütün ceza süresi boyunca —bedelsiz olarak yiyecek maddeleri verilmekteydi. Bu yiyecek maddeleri arasında günde 200 gr. et ve 1200 gr. ekmek (- Vorkuta'daki % 150 verimle çalışan arkadaşlarımızın Stahanor normunun 1,5 misli - de

bulunmaktaydı. Ancak Çekov ekmeğin kötü pişirilmiş olduğunu ve kalitesiz undan yapıldığını söylüyor. Bizim kamplarımızda da durum bundan farklı değildi). Her yıl yarım bir gocuk, bir çiftçi ceketi ve bir kaç çift ayakkabı alıyorlardı. Ayrıca sürgünlere ürettikleri mallar için devlet kasasından normalin üzerinde destekleyici paralar ödenmesi de alışılmış bir uygulamaydı.

(Çekov sonuç olarak Sahalin kolonisinin Rusyaya kazanç sağlamadığını, tersine Rusyanın koloniyi beslemek için para harcadığını belirtmiştir.)

Bizim Sovyet politikasına uygun sürgün'ümüzün ise böylesine sağlıksız temeller üzerine oturtulamayacağı açıktı. 1928 yılında toplanan yönetim yetkililerinin bütün Rusya çapındaki ikinci büyük kongresi mevcut sürgün sistemini tasvip etmediğini belirtti ve «Sürgünlerin koloniler halinde uzak ve izole edilmiş bölgelerde gerçekleştirilmesini, ayrıca süre olarak kısıtlanmamış hükümlerin verilmesini sağlayacak bir sistemin getirilmesini önerdi.» 1929 yılında sürgün, zorunlu çalışmanın bir bölümü olarak uygulanmaya başladı.

Sosyalizmin temel prensibi «Çalışmayan yemesin» der. Sovyet sürgünü de başka bir prensibi temel alamazdı. Fakat bizzat sosyalistler sürgünde ücretsiz olarak beslenmeye alışmışlardı! Bu sebeple de geleneği bir anda yıkmaya cesaret edemediler ve Sovyet devlet kasası politik sürgünlerine maaş ödemeye başladı. Ancak bu seferki maaşlar düşman addedilen karşı ihtilâlcilere ödenmiyordu. Üstelik belirli bir sınıflandırma da yoktu. Böylece 1927 yılında Çimkent'de sosyal ihtilâlciler ve sosyal demokratlar ayda 6 ruble alırlarken Troçkistlere (ne de olsa onlar da kendi adamları olan Bolşeviklerdi) 30 ruble ödenmekteydi.

Ancak bu seferki rubleler çarlık devrinin rubleleri olmadıkları için en küçük bir odanın kirası aylık 10 rubleye fırlamıştı. 20 kopek ise bir öğün yemeğe ancak yetiyordu. İş, devam ettikçe kötüleşti. 1933 yılında politik sürgünler ayda 6 Ruble 25 kopek alıyorlardı. Bu yıllarda — iyi hatırlıyorum — kötü pişirilmiş, elenmemiş unlu bir çavdar ekmeğinin kilosu üç rubleydi. Bu yüzden sosyalistlerin dil öğrenmeye, teoriler hazırlamaya ve kitap yazmaya vakitleri kalmıyordu. Yapılacak tek şey yaşamak için çabalamaktı. Fakat bir işe girenin maaşı GPU'nun ikazı ile derhal kesiliyordu.

Ayrıca çalışmaya karar veren bir sürgünün iş bulması da kolay değildi. Son yirmi yıl bilindiği gibi bizde büyük bir işsiz-

lik dalgasıyla simgelenmişti. İş ancak soru kağıtları büyüteç altında incelendiği zaman bile hiç bir lekesi bulunmayan yurtdaşlarla işçi partisi üyeleri için vardı. Sürgünler ise daha bilgili ve tecrübeli olsalar bile söz konusu edilemezlerdi. Üstelik kumandanlıklar, izin alınmadan hiç bir kurumun sürgünlere iş vermemesi kuralını uygulayarak baskı kullanıyorlardı. (Hattâ, cezasını çekip bitirmiş bir sürgün için bile iyi bir iş bulmak imkânsız gibiydi; çünkü bir kere nufüs kağıdına o meşum damgayı yemiş oluyordu.)

P.S.V.'nin hatırladığı gibi, 1934 yılında Kazan'da hepsi sabık sürgün olan ve entellektüellerden oluşan bir grup caddelere kaldırım taşları yerleştirilmesi işine başvurmuşlardı. Kumandanlık bu davranışı sorgu konusu yapmıştı : Bu gösteri de ne demek oluyordu. Fakat onlar daha uygun başka bir iş de bulmadılar. Georgiy B. de kumandanın karşı çıkması üzerine kısa ve açık bir soru ile karşılık verdi : «Şu sıralarda hazırlamakta olduğunuz karanlık bir mahkeme yok mu? Belki para öderseniz yalancı şahit olarak işe yararız!»

Sofradan toplanan ekmek kırıntılarını ağza atma zamanı geldi.

Rusya'da politik sürgün hayatının düzeyi, işte bu kadar düşmüştü! Tartışmalara, oportünist manifestolara protestolar yazmaya vakit yoktu. Bir tek dertten kurtulmuşlardı : Mantıksız bir biçimde boş oturmaktan... Yeni derdin adı : Açlıktan ölmemek ve kendini ispiyonluk yapacak kadar alçaltmadan yaşayabilmek idi.

Asırlardan beri süre gelen kölelikten en sonunda kendini kurtarmış ülkede, ilk Sovyet yıllarında, siyasî sürgünlerin gururu ve bağımsızlıkları, iğneyle delinmiş oyuncak balonu gibi sönüvermiş. Eski hükümetin siyasi tutuklulara malettiği ve korktuğu güç, meğer sanal bir güçmüş. Çünkü gücün kaynağı — **kamu oyu** idi. Fakat ne zaman ki kamu oyu yerine **organize oy** geldi, işte o vakit sürgünler, haklarıyla, protestolarıyla, aklı kıt Çekacıların ve acımasız gizli tüzüklerin esiri oluverdiler. (İçişleri bakanı Dzerjinskiy, ilk tüzüklere aklıyla ve imzasıyla katılmaya vakit bulmuştu). Sürgünden özgürlüğe bir haber uçurtmak, hırıltıyla olsun, bundan böyle imkânsızlaşmıştı. Sürülmüş işçi eski fabrikasına mektup yazar ve fabrikadaki işçi arkadaşı onu açıklarsa, arkadaş da sürgüne yollanırdı. (Leningrad, Vasiliy Kirilloviç Yegoşin). Sürgünler parasal ve aynı yardımdan yoksun kaldıkları gibi, tüm haklarından da oldular: Bundan sonra onları tutuklamak, bir yerlere yollamak, GPU için

çok kolaylaşmıştı, onlar artık insan değil, sanki birer kauçuk kuklaydı. (*) Faraza Çimkentte şöylesine oynatıldılar: 24 saat içinde ora sürgün yerinin dağıtılacağını onlara tebliğ ettiler. Bir gün içinde görevi devretmek, evi toplamak, öteberiyi satmak, toplanmak ve emredilen yere gitmek zorunluğu vardı. Tutuklu kafilesine uygulanandan daha az yumuşak yöntem! Bir sürgünün yarınından daha çok farklı değil!

Bütün bunların sebebi sadece toplumun dilsizliği ve GPU'nun başkası değildi. Mevcut olmayan partilerin üyelerinin değeri neydi? Bunu söylerken zaten çoktan toplum dışına itilmiş ve adeta artık yaşamayan kadetleri kasdetmiyoruz. Fakat 1927 veya 1930 yıllarında bir insanın sosyal ihtilâlci veya Menşevik olarak tanımasının ne anlamı olabilirdi?

Bütün ülke içinde bu sıfata uyacak bir tek aktif grup ortaya çıkmamıştı. Programları uzun süredir, ihtilâlden beri değişmemişti ve bunun üzerinden on kaynayan sıcak yıl geçmişti. Şimdi ise, on yıl sonra bu partilerin ayaklandıklarını farzetsek bile, ne gibi istekler ileri sürebileceklerdi? Basın artık onlardan «mişli geçmiş zaman» kullanarak bahsediyor, ihtilâli sağ olarak atlatabilen üyeleri ise, aile babaları olmuşlar; bütün sorunların başında ekmek parası için çaba harcamak yer almış ve hepsi partilerini çoktan unutmuşlar. Fakat adları halen GPU'nun hiç bir zaman silinmeyen listelerinde yer almaya devam ediyor. Ani bir gece sinyali herşeyin bir anda değişmesine yeterli. Bir anda bu bütün ülkeye dağılmış insanları bir araya toplayıp, hapishanede kısa bir mola verdirdikten sonra, meselâ Buhara'ya sürmek mümkün.

1930 yılında I. W. Stolyarov böyle bir geziye yollandı: Buharada her yönden toplanarak buraya getirilmiş eski sosyalist ihtilâlcilere ve sosyal demokratlara rastladı. Bütün bu insanlar alıştıkları hayatlarından bir anda koparılıp alınmışlardı. Geriye tartışmaktan, politik durum hakkında konuşmaktan, çözümler ortaya atmaktan ve şu şöyle olsaydı tarihte neler değişirdi diye ihtimaller ileri sürmekten başka yapacak ne kalmıştı!

Evet... tarihte şöyle olsaydı... olsaydı..!

(*) Ancak 1967 yılında «Sovyetler Birliği sosyalistleriyle» bir arada olmayı bir utanç olarak tanımladıklarını Dünyaya açıklayan Batılı Sosyalistler, bu görüşe kırk — elli yıl önce de gelebilirlerdi. Çünkü daha o zamanlarda Rus komünistleri, Rus sosyalistlerinin kökünü kurutmaya başlamışlardı. Fakat insan başkasının dişinin ağrısını duyamaz!

Böylece bir arada ayın havanda dövüldüler. Bu onları tek bir parti halinde kaynaştırmaya yaramadı, batırılacak yüzen hedef durumuna getirildi.

Yirmi yıllarının sürgünleri o zamanların yaşayan ve savaşma yeteneğini halâ saklayan tek partisinin sosyalist sionistler tarafından kurulmuş olan, enerjik yahudi organizasyonu «Haşomer»i ve yine yahudilerin ziraat komünlerini kapsayan «Hechaluz»u Kırım'da kurmuş olan yahudi partisi olduğunu hatırlayacaklardır. 1928 yılında bu partinin merkez komitesi toptan tutuklanmış ve 1927 'de Kırım, bu umutlarını kaybetmeyen, kız erkek çocuklardan temizlenmişti. Onbeş, onaltı yaşındaki gençler ve genç kızlar Turtkul'a ve buna benzer ağır sürgün yerlerine yollandılar. Bunlar gerçekten de bir parti meydana getiriyorlardı: Bir ülkü çevresinde birleşmiş, saldırgan ve sloganlarının haklılığına inanmış gerçek bir parti. Ancak bu sloganlar bütün insanlığı değil, sadece onların kendi azınlığını kapsıyorlardı. Ulus olarak yaşamak ve kendi Filistinlerini gerçekleştirmek amacındaydılar. Tabii ki, kendi ulusunu bile reddeden ve enternasyonelciliği kabullenen komünist partisinin bu dar çerçeveli milliyetçiliği kabullenmesi beklenemezdi...» (*)

1930 Yıllarına kadar sürgünler arasında karşılıklı yardımlaşma sürdü (Meselâ Çimkent'e sürülen Sosyal ihtilâlciler, sosyal demokratlar ve anarşistler, daha kuzeye sürülmüş olan işsiz arkadaşları için aralarında bir yardım fonu düzenlemişlerdi. (Çimkentte iş bulmak kolaydı). Bazı yerlerde hâlâ birlikte yemek pişirmek ve çocuklara birarada bakmak alışkanlık halinde süregeliyordu. Böylece bütün konularda bir birlik oluştu. 1 Mayıs bayramını tantanalı bir şekilde kutlarken, Ekim Devriminin yıldönümüne, açıktan açığa boş veriyordu. Fakat otuz yıllarının başlamasıyla bu bahar havası silinip kayboldu. Çekist güvenlik makamlarının akbaba gözleri sürgünlerin üzerine dikilmişti bile. İnsanlar NKVD'nin kendilerini örgütlenmekle suçlamasından

---

(*) Sionistlerin, babalarının vatanını tekrar kurmak, inançlarını sağlamlaştırmak, üç bin yıllık geleneklerini canlandırmak konusundaki son derece tabiî ve asîl isteklerinin hiç olmazsa Avrupa ülkelerinde sınırlanmamış bir destek ve yardım görmesini bekleyenler boşuna umutlandılar. Buna karşılık Kremlin bu saf siyonist idealine alaylı bir ilgi gösterdi ve Stalin bu Akdeniz çocuklarına Tayga'nın göbeğindeki Birobidşan'ı ikinci bir Filistin olarak teklif etti. Esrarlı işlerin bu — büyük adamı belki de bu candan daveti ile 1953 yılında gerçekleşecek büyük sürgüne hazırlık yapmak istemişti.

kaçınmak ve ikinci bir sürgüne yollanma tehlikesinden uzak kalmak için birbirlerinden uzaklaşmaya başladılar (yine de bu kaderlerini değiştiremediler). Devletin öngördüğü sürgün bölgesinin sınırları içinde kendilerini gönüllü olarak ikinci bir sürgüne — yalnızlığa — mahkûm ettiler. (Bu ise Stalin'in onlara uygulamak istediği şeyin ta kendisiydi).

Sürgünler ayrıca bölgede oturan yerlilerden ayrı tutulmaları yüzünden de güçsüzdüler. Yerlilerin sürgünlerle her türlü ilişki kurması yasaktı. Yasağa rağmen bunu yapanlar ya başka bir yere sürülüyor, ya da, gençse, komsomolluktan atılıyordu.

Sürgünlerin diğer bir zayıflığı da, Sovyet yılları sırasında partiler arasında yayılmış olan ve yirmi yıllarının ortalarından itibaren Troçkistlerin kalabalık gruplar halinde sürgüne yollanmasından sonra daha da yoğunlaşan bir görüşten ileri gelmekteydi;

Troçkistler kendilerinden başka hiç kimseyi politik takibata uğramış saymıyorlardı.

Yirmi yıllarında sürgüne gönderilenler sadece sosyalistler değildi tabii... Geçen her yılla birlikte sosyalist olmayanların sürgüne yollanması bir çığ gibi artmaktaydı. Özellikle hiç bir partiye bağlı olmayan, kafaca bağımsız insanlar, yeni rejimin oturmasına engel sayıldıkları için kitle halinde sürüldüler.

Bunlara bir zamanlar iç savaş sırasında g ö z d e n k a ç m ı ş olanlar da eklendi. Dansı fazla seven gençler Fokstrot yüzünden sürüldüler. (*) İspritizmacılar ve ruhbilimle uğraşanlar da ihmal edilmediler. Bunlara son olarak önceleri sürgünlere din hizmeti götürmek bahanesiyle, daha sonra da açıktan açığa din adamları ve en sonunda hiç bir özelliği olmayan, tek suçları dindar olmak olan sade vatandaşlar da katıldılar.

Bütün bu insanlar aynı Çekist gözün seçimiyle dağıtılıp yalnızlığa mahkûm edildiler ve öylece kaldılar.

Ülkenin aldırmazlığından etkilenen sürgünler kısa sürede kaçış arzularını da kaybettiler. Çar yönetiminde sürgünler arasında kaçmayı denemek, sportif bir vakit geçirme sayılmaktaydı. Stalin kaçmayı beş kere, Nogin ise altı kere denemişlerdi. Ne arkalarından kurşun sıkılacağından, ne de zindana kapatılacaklarından korkuları yoktu. Verilen ceza eğlenceli bir yolculuktan sonra tekrar eski sürgün yerine gönderilmekten ibaretti. Fakat günden güne sertleşen ve güçlenen GPU, yirmi yıllarının ortalarında parti tutuklamasını uygulamaya başladı:

(*) 1926 y. Sibirya. Vitkovskiy'in tanıklığı.

Her kaçma girişiminden sonra girişimcinin parti arkadaşları dar bir yerde esas duruşta toplanıyor ve bekletiliyorlardı! Buradaki hava insana ancak yetecek kadar düzenlenmişti ve uzun süre ayakta durmak hiç de o kadar kolay değildi. Kısa süre önce gururlu ve yola gelmez olan sosyalistler eski geleneklerini terkettiler. Kendi aralarında aldıkları bir parti kararı ile kendi kendilerine kaçmayı yasakladılar!

Evet ama, zaten nereye kaçacaklardı? K i m e? Onları bağrına basacak u l u s neredeydi? Herşeyi bilen ve herşeyi açıklayan teorisyenler hemen ortaya geçerli bir formül attılar: Zaman kaçmak için uygun değildi. Beklemek gerekiyordu. Savaşmak için ise zaman hiç uygun değildi. Burada da beklemek şarttı. Nadejda Mandelştam Tşerdyinsk'e sürülmüş bulunan sosyalistlerin arasında otuz yıllarının başlarında bütün direnmenin kırılmış olduğundan ve önüne geçilmez bir iç çöküşün başlamış olduğundan söz eder.

Bir tek pratik umut kalmıştı: Yeni sürenin konulmasında yeni bir tutuklamanın da birlikte gelmemesi ve yeni yerde son derece mütevazi düzenlenmiş aile bütçesi ile yaşamayı sürdürebilmesi umudu, ruhsal tek istek ise: İnsanlığı sonuna kadar kaybetmeme isteği.

Bizim gibi ezilmiş bireylerin bir araya gelmesiyle nasıl bir güç oluşabildiğini çalışma kamplarında gözleriyle görmüş insanların, eskiden güçlü bir birlik olarak yaşamış sosyalistlerin şimdi nasıl böyle çaresiz, yalnız ve zavallı yaratıklar haline geldiklerini anlamak biraz zor oluyor. Ama unutmamak gerekir ki, bizim dönemimizde toplumsal hayat genişliyor ve ciğerlerini hava ile dolduruyorken, onların devrinde baskı ve ezilme altında, ciğerde kalan son hava da boşalıyordu. Bizimki soluk alma, onlarınki soluk verme devresiydi. Bu yüzden bizim çağımızdakilerin, onların çağı hakkında konuşmaya pek hakları yoktur.

Sürgünler arasında yine ikilik ve ayrılık yaratan bir sınıflandırma da bulunmaktaydı:

Eski hüviyet kartlarının yenileriyle değiştirilmesi için değişik süreler tanınmıştı. Her ay baş vurarak resmi muameleden geçmek zorunda olanlar vardı. Herkes daha düşük bir sınıfa sokulma korkusu içinde yaşamakta olduğundan emredilenlerin dışına çıkmama yolunu seçmekteydi.

Otuz yıllarının başlangıcına kadar sürgünden de yumuşak bir cezalandırma biçimi olan «eksi» metodunu uygulama halin-

deydi. Bu metodun uygulanmasında cezalandırılana belirli bir oturma yeri belirlenerek bildirilmez, ülkenin bütün şehirleri içinden belirli yöre ve şehir yasaklanarak, geride kalanlardan birini yerleşmek için seçmesi istenirdi. Seçim yapıldıktan sonra cezalandırılacak kişi üç yıl seçtiği şehirde kalmak ve burayı hiç terketmemekle yükümlüydü. GPU'ya devamlı kontrola gitmek zorunda değildi. İşsizliğin baş gösterdiği yıllarda, iş bulma kurumları «eksici»lere iş vermezdi, hattâ, çalışanların işten çıkarılmaları için, işveren baskı yapardı.

«Eksi» işareti, sanki bir toplu iğneydi: Zararlı böcek onunla iğnelenir, boynu eğik, sahici tutuklamayı beklerdi.

İnsanlarda bir de, sürgün müessesesine gerek duyulmayacak, ilerici düzene kör inanç vardı! Bir de affa bağlı umut, hele Devrimin 10 uncu parlak yıldönümüne bağlı büyük affa bağlı umut duruyordu.

Ve af gerçekleşti, toplam ceza süresinin dörtte biri (üçyıllık cezada dokuz ay) sürgünlerin cezalarından indirildi. Tabii bu herkes için geçerli değildi. Fakat yukarı kademelerde büyük bir fala bakıldığı ve üç yıllık sürgünden sonra üç yıllık politik karantina ve sonra tekrar üç yıllık sürgün konduğu için aslında bu sürenin kısaltılması hiç de affa uğrayanların hayatını tatlılaştırma hedefini gütmüyordu.

Af sahiden gerçekleşti, kırdı geçirdi. Cezanın dörtte biri (3 yıldan 9 ay) indiriliyordu. Herkesinki değil, ama. Ne var ki, Büyük İskambil Falının kuralları geçerliydi: Sürgünde geçen 3 yıldan sonra, 3 yıl siyasetle uğraşma yasağı ve arkasından yeni 3 yıllık sürgün geliyordu. Bu durumda 9 aylık ıskontonun hayatı güzelleştirecek bir yanı kalmıyordu.

O zamana kadar yeni yargılanmanın sırası gelirdi. Anarşist Dmitriy Venediktov, Tobolsk kentinde kaldığı 3 yıllık sürgünden sonra (1937), «iç borçlanmanın yapılacağına değin söylenti yayma» suçuyla tutuklanmıştı. (Bunun söylentisi olur mu? Mayıs ayında, her yıl gördüğümüz şeylerdendir). İkinci suçu: «Sovyet hükümetini beğenmemek» idi. (Değil mi ki, her sürgün, kaderiyle memnun olacak). Suçlama kesindi. Peki, alçakça işlenen bu suçların cezası ne ola? 72 saat icinde kurşuna dizilmeydi! Karar temyiz edilemezdi. (Suçlunun hayatta kalan kızı Galina'yı, bu kitapta önceden anlatmıştık).

Kazanılan özgürlüğün ilk yıllarında sürgün işte böyleydi ve sürgünden kurtulmanın tek yolu da buydu.

Sürgün, kesilmek üzere ayrılmış koyunların bir çitin arkasında toplanmasından başka bir şey değildi. İlk Sovyet onyılla-

rında sürülenlere bu Dünyanın sakinleri diyemeyiz. Onlar, öbür tarafa yapılacak çağrıyı bekleyenlerdi! Bunların arasında 1930 yılında işlerin nasıl bir biçim alacağını önceden sezerek ilk üç yıllık sürgün cezalarını tamamladıktan sonra, ihtiyat tedbiri olarak sürüldükleri yerde kalmayı tercih eden akıllı insanlar da vardı. İçlerinden bazıları daha sonraki fırtınaları atlatmayı başarabildiler.

Şuşen'daki barışçı ve Turuhan'daki kakao içtiğimiz sürgünler, bizler için bu biçimde sonuçlandı.

Ovidiy'in vatan hasretine ek olarak, biz bunları da çekerdik.

2 Çiftçi Vebası

Bu bölümde az şeyden söz edilecek. On beş milyon ruh ve on beş milyon hayattan... Şüphesiz hepsi cahil insanlardı. Keman çalmayı, edebiyatı bilmezlerdi. Meyerholdu hiç duymamışlardı ve Atom fiziği ile uğraşmanın heyecan verici olabileceğini düşünemezlerdi.

Birinci Dünya Savaşı ülkemize 3 milyon ölüye mal olmuştu. İkinci Dünya Savaşı ise, Kruşçev'e göre 20 milyona, Stalin'e göre yalnızca 7 milyon'a. Nikita cömertliğini mi ortaya koydu, Yosif mi, ana malını değerlendiremedi bilemeyiz. Bu konuda yazılan kasidelerin, roman ve şiirlerin, konuyu dile getiren obelisklerin (dikili taşların), yakılan kutsal ateşlerin sayısını kim bilebilir? Rus literatürünü çeyrek asırlık bölümü yalnız bu kanla doyum haline getirilmiştir.

Fakat Rus milletinin belkemiği durumunda olan, 15 milyon seçme köylüyü mezara götüren sinsi ve hain vebadan söz eden tek kitap bile yok!

Kimse bizi uyandırmak için boru çalmamıştır. Lânetlilerin kağnılarının gıcırdayarak geçtikleri tarla yollarının kesiştikleri yerlere bir tek anıt diken de olmamıştır. Günümüzdeki haksızlıklara karşı bu kadar hassas davranan hümanistlerimiz de o yıllarda sadece başlarını sallayarak sürenlere hak vermişlerdir. Bunda hiç bir haksızlık yok demişler. Bunu kendileri hakettiler! Bu işlem o kadar gizli başladı, hedef olanlar o kadar eksiksiz temizlendiler ve her türlü fısıltı o kadar ustaca boğuldu ki, bu gün kamplar konusunda bana yardıma hazır olan dostlarıma: «Yeter arkadaşlar, artık elimde gerektiğinden fazla bilgi var, bunların hepsini yazamam!» demek zorunda kaldığım halde, çiftçilerin «zararsız» hale getirilmesi işlemi hakkında bana bilgi verebilecek hiç kimse çıkmadı. Zaten bunu kim ve nerede yapabilecek?

Ayrıca bu konunun bir tek insanın yazmış olduğu bir kitaba veya bu kitabın bir bölümüne sığmayacağını da biliyorum. Fakat bu bölümün eksiksiz olması da şart değildir ya! Yine de

başlamak istiyorum. Bunu şadece yeri işaretleyen ilk taş, ilk belirti olarak yazıyorum. İlerde günün birinde herhangi bir kimse bunun üzerine Hazreti İsa'nın yeni mabedini kursun.

Bütün bu iş nasıl başladı? Köylülerin **küçük burjuva** sayılmasıyla mı? («Küçük burjuva» saymadıkları kimlerdir? Açık ve ilginç şemalarına göre, patron kodamanı ve vasıfsız işçileri hariç, milletin arta kalan kısmı, yani halk, köylü, memur, artist, pilot, profesör, talebe, doktorlar, hepsi «küçük burjuva»). Veya üst kademede yapılan haydutça bir hesapla: Berikileri soymak, öbürüleri korkutmakla mı?

Korolenko'nun Gorkiye 1921 yılında yazdığı mektuplardan anladığımıza göre çiftçilerin soyulması seferine daha o zamanlarda başlanmıştı. Bu işlem 1930 yıllarında benzer bir biçimde tamamlandı.

Yirmi yıllarında ise yeteri kadar güçlü değildiler ve bu yüzden geri çekilme borusunu çaldılar.

Yine de fikir kafalarda kaldı. Bütün yirmi yılları boyunca bu fikir işlendi, geliştirildi ve insan beyinlerine kazındı! Kulak! Kulak! [1] Şehirlerde oturanların bilinci «Kulaklarla aynı ülke üzerinde oturmanın imkânsızlığına» uygun bir biçimde yöneltildi ve beyinleri yıkandı.

Caniyane köylü vebası anlaşıldığı kadarıyla 1929 yılında başladı: Yok edileceklerin listeleri, el konulacak malların dökümü ve boşaltılacak yerleşme merkezlerinin adları zaten daha önceden hazırlanmıştı. Yine de önceden denenmiş, ve aksamadan çalışan esas işleme 1930 yılında Tüm Rusya Komünist Partisi Merkez Komitesinin 5 Ocakta verdiği bir kararla başlandı. (Parti «Kulakların yağmacı eğilimlerini politik tedbirlerle sınırlamak yerine Kulakların sınıf olarak likide edilmesi politikasını uygulamakta» kendisini haklı görüyordu Ve aynı anda Kulakların kollektif işletmelere alınmasını yasaklayan emir yayınlandı). Günümüzde bunun sebebini kim açıkça aydınlatabilir?

Merkez İcra Komitesi ve Halk Komiserleri Şurası Merkez Komitesini izlediler ve 1 Şubat 1930 tarihli kararları ile kanuni destek sağladılar. Bölge ve eyaletlerin yürütme komitelerine Kulaklara karşı açılan savaşta bütün tedbirlerin alınmasını, bütün servetlerine (başka nasıl olabilirdi ki?) el konuncaya ve Kulaklar dağınık bölge ve yerlere yerleştirilinceye kadar sürdürülmesi konusunda gizli emirler dağıtıldı..

---

(1) Kulak — Varlıklı köylü.

Ancak kasap [1] bu son sözlerinde baltayı taşa vurmuştu. Çünkü onların nerelerden sürüleceği belirtilmiş, fakat nerelere sürülecekleri konusunda bir yorum yapılmamıştı. Bu konuda bilgeliği kaşıkla yememiş olan herhangi bir kimse olacağı düşünebilirdi: Eski bulundukları yerden otuz verst uzaklığa, komşu bölgeye...

Kulak yardakçısına ilerici teoride hiç yer tanınmamıştır. Orak makinasının ayarından bu işin onsuz olamayacagı anıaşıldı. Dilenci kadar fakir olan devlet için ambalâj malzemesi toplamakla görevlendirilen genç öncüler çiftçilerden eski çuvallarını istedikleri zaman (yenileri dükkânlarda satılmıyordu) çiftçi bu sevgili malını vermek istemezse, göz açıp kapayıncaya kadar Kulak yardakçısı olarak damgalanıyordu. Bunu izleyecek tek şey ise sürgündü!

İç savaşın buram buram kan kokusu ile burun delikleri halâ sıcak olan Sovyet Rusyada bu takma ad çabucak yayıldı. Hiç bir şey açıklamayan, fakat herkes tarafından anlaşılan kelimeler ortalığı kaplamıştı. İşler o kadar basitti ki, bunların üzerinde düşünmek gereksiz olmuştu. Ve tekrar iç savaşın korkunç (ve bence hiç de Ruslara yakışmayan) kanunu geçerlilik kazandı: Bir kişi için on kişi! Bir kişi için yüz kişi! (Rus tarihinde buna benzer bir tek örnek daha var mıdır?). Nefsi müdafaa halinde öldürülen bir aktiviste karşılık (ki bunlar genellikle tembel ve serserilerden oluşuyorlardı).

Yüzlerce çiftçi öldürüldü. Bunlar Rus ulusunun bel kemiğini oluşturan çiftçilerin en çalışkan ve en babayiğit olanlarıydı.

Nasıl ? Ne ? Diye soruluyordu. Ya kan emiciler, komşularına daha sonra derilerini yüzmek için borç veren tefeciler...

Gerçekten de bu kıyımda istismarcılardan da yok edinlenler oldu. (Hepsi mi ?) Buna karşı bir soru yöneltilebilir : Tefecilik doğuştan var olan bir özellik midir, yoksa her zenginlik ve gücün insanları bozmasından mı ortaya çıkmıştır? İnsanlığı temizlemek bu kadar kolay olsaydı! Eğer çiftçiler âlemi sık dişli demir bir tarakla bu kalpsiz kan emicilerden tamamen temizlendiyse bu uğurlu 15 milyona kıydılar, günümüzdeki Kolhoz köylerinde bunları ve bölgeleri yöneten kalın enseli bu kırmızı suratlı adamlar nereden çıkmışlardır?

Bu adamlar ki yalnız kalan yaşlı kadınların son varlıklarını da ellerinden alıp yardımsız kalan herkesi sömürmüşlerdir. Nasıl olmuş da Kulaklardan kurtulma yolunda bu vahşi hayvan

---

(1) Kasap — Stalin.

içgüdüsü gözden kaçmıştır? Ey ulu Tanrım bu adamlar bir zamanların aktivistleri (2) değil de nedirler?

Stalin gibi ilk ününü banka soymakla kazanmış birinin ne kardeş ne de mantıklı bir yönetici olarak çiftçilere anlayış göstermesi beklenemezdi. O ancak haydut usulü ıslık çalmasını bilirdi ki, bunun üzerine elleri nasırlı milyonlarca köylü taygaya, tundralara sürüldüler. Toprağa kavuşmak isteğiyle Sovyet gücünü kuranlar bu adamlardan başkaları değildi. İhtilâlin başında (Yer ve toprak işleyenindir). Sloganına bel bağlayarak buna dört elle sarılmışlardı.

Kubandaki köylerin özellikle Staniza Urupinskaya'nın emzikteki bebek ve yaşlılar da dahil olmak üzere son adamına kadar sürülmesi ve bunların yerine terhis edilmiş askerlerin yerleştirilmesine bakıldığı zaman tefecilerin kökünü kurutma hikâyesi nerede kalıyor? Sınıf prensibi burada mı ortaya çıkıyor? (Beyaz Rusların Kuban bölgesinde hiç bir destek görmemiş oldukları, Kuban köylülerinin Denikin ordusunun gerisini güvensiz bir hale getirmiş oldukları ve kızılordu mensuplarıyla el altından anlaşamaya çalıştıkları hatırlanacaktır. Peki o zaman Kuban sabotajı hikâyesi nereden çıkıyor? Takımadalarında gelişmiş tarım ekonomisiyle ün salmış, Dolinka adında bir köy vardı: Tüm köylüler buraya 1929 da sürülmüş olmalılardı. (Burada kimin kimi istismar etmiş olduğunu anlayabilen biri var mı?)

Kulak'lardan kurtulma politikası çocukların kaderinin çizilmesinde kendisini daha iyi belirliyor. Masleno (Volşov'da Selitşensker kışlası diye anılan yer) köyünden küçük Şura Dimitriyev buna iyi bir örnektir. 1925 yılında babası öldüğü zaman on üç yaşında idi. Ailenin tek çocuğu idi ve bir sürü kız kardeşi vardı. Babanın çiftliğini yürütmek için çalışmak şarttı. İşe girişti. Anne ve kızkardeşler onu dinlediler. Köy caddesinde yetişkin bir çiftçi gibi saygıyla selâmlanmaya başladı. Babasının eserini hakkıyla yürütmeyi başardı ve 1929 yılında ambar tahılla doluydu. İşte bir Kulak daha: Bütün aile hemen sürüldü!

Adamova Sliosberg 1938 yılında izinsiz olarak sürgünden ülkesine kaçarak döndüğü için 1938 yılında hapse atılan Motya adlı genç kızla karşılaşmasını dokunaklı bir ifade ile anlatır.

Tarussa yakınlarındaki köyü Svetlovidovo'ya sürülmüş olduğu Urallardan yürüyerek gelmişti. Bu yüzden aslında ona bir spor başarı armağanı verilmesi gerekirdi, çünkü bu uzaklık tam ikibin kilometredir! 1929 yılında anne ve babasıyla birlikte

---

(2) Aktivist — Parti siyasetinin uygulayıcısı.

sürgüne yollandığı zaman okulun kapısı arkasından ebediyyen kapanmış oluyordu. Oğretmeni ona «Moltya, küçük Edisonumuz» adını takmıştı. Küçük gerçekten de çok iyi okuyordu ve buluş alanında çok yetenekliydi. Köyüne dereden enerji alan bir türbin ve okuluna bir sürü işe yarar araç yapmıştı. Bunların hepsi kendi buluşuydular. Yedi yıl sonra bütün bunlar onu kendilerine çektiler. Hiç olmazsa okulunun damını doya doya bir kere daha seyretmek istiyordu. Bu isteğine karşılık «küçük Edison» hapse atıldı ve kampa yollanmaya mahkûm edildi.

Kimse bize 19. yüzyıldan buna benzer bir çocuk kaderi gösteremez!

Kulaklardan kurtulma harekâtının baş hedeflerinden biri de değirmencilerdi. Oysa değirmenci ve demirciler Rus köyünün en iyi teknisyenleri değil de neydiler? Ryazan yakınlarındaki Penki köyünden değirmenci Prokop Ivanoviç Laktyunkin de bu gruba giriyordu. Kulak olarak sürgüne yollanır yollanmaz, günün birinde birisi değirmen taşlarını fazla sıkı bağladı ve değirmen yandı. Savaştan sonra serbest bırakılan Lektyunkin köyüne döndü. Köyün değirmensiz kalışını aklı almıyordu. Büyük bir iradeyle değirmen taşlarını kendisi döktü ve değirmenin eskiden bulunduğu yere (tam eski yerine) hiç bir zaman kendi çıkarı için değil, fakat kolhoz için — daha doğrusu manzaranın tamamlanması ve güzelleşmesi için — değirmeni tekrar inşa etti!

Ve şimdi bir köy demircisi. Onun ne tip bir Kulak olduğunu şimdi göreceğiz. Hattâ isterseniz işe babası ile başlayalım. Baba Gordey Vasiliyeviç yirmibeş yıl Varşova garnizonunda hizmet gördü ve askerlikten, biriktirdiği parasıyla döndü ise de, yirmibeş yıl köyünden uzakta olan bir asker olarak toprak hissesini kaybetti. Bir asker kızı ile evlendi ve terhisten sonra kendi köyüne değil, karısının Krasnesk'deki Barsuki köyüne yerleşti. Gelişi bir meyhanede kutlandı. Köylüler ona o kadar çok votka içirdiler ki, fazla gevezelik etti ve bölgenin bütün vergi borçlarını ödemeye söz verdi: Biriktirilen paranın yarısı böylece bitti. Geri kalan yarısı ile de toprak sahibinden bir değirmen kiraladı. Kısa süre içinde iflâs etti ve bütün parasını kaybetmiş oldu.

Onu geri kalan ömründe sığırçobanı ve gecebekçisi olarak görüyoruz. Altı kızı vardı, altısı da fakir çiftçilerle evlendiler. Tek oğlunun adı Trifon idi (soyadı Tvardovskiy)). Çocuğu öteberi satan bir dükkâna çırak olarak verdiler. Fakat kısa sürede kaçtı. Moldavyalı bir demircinin yanına girdi. Bir yıl süre

ile burada ücretsiz çırak olarak çalıştı. Daha sonra dört yıl kalfalık yaptı. Sonra demirci ünvanını alarak Sagorya köyünde kendisine bir ev yaptı. Evlendi ve yedi çocuk sahibi oldu. (Bunlardan biri daha sonraki şair Aleksanderdi). Demirci olarak hiç bir zaman zengin bir insan olamazdı. Büyük oğlu Konstantin ile birlikte gece gündüz örsün önünde çalışıyorlardı. Üretimleri günde elle işlenmiş, birinci kalite beş balta yapabilecek kadar artmıştı, fakat Roslavl'da presler ve ücretli işçilerle çalışan demirci ustaları ile rekabet etmeleri imkânsızdı. Onların fiatları her zaman daha düşük oluyordu. Dükkânları 1929 da bile hâlâ tahtadandı. Zaman zaman bir atları, bir inek ve danaları olurdu. Bazen de ne inek, ne dana kalır, bunun yerini sekiz elma ağacı alırdı. İşte böyle tefeciydiler!

Çiftçi ziraat bankası, borcu ödenmemiş köylü arazilerini satışa çıkarıyordu. Buradan onbir hektarlık bir tarla satın aldılar. Tarla çalılarla kaplıydı ve verimsizdi. Bir yıl süreyle elbirliği ile çalışarak bunun beş hektarını verimli bir hale getirdiler. Veba başladığı sırada tarladaki çalışmayı durdurdular, geri kalan bölüm olduğu gibi kaldı. Bu bölüm hemen işlenmeyen toprak sınıfına sokuldu, ve demirci tefeci olarak damgalandı. Köyde 15 çiftlik vardı. İçlerinden birinin Kulak olarak kafasını feda etmesi gerekiyordu! Demircinin gösterdiği kâr çok yüksek ve altından kalkılması çok büyük vergilerle karşılandı. Ödeme vâdesi geçti — öyleyse haydi bakalım, ayağa kalkın, lânetli Kulak tefeciler, doğru sürgüne!

Ve ayrıca köyde kırmızı kiremitli evi olan, evinin çevresini parmaklıkla çevirmiş olan, çevresindekiler tek katlı iken iki katlı evi olan herkes hemen Kulak olarak damgalanıyordu. Çabuk toparlan domuzoğlu domuz. Bir saat içinde yolculuğa hazır olmalısın! Rus köylerinde kiremitli evler, iki katlı evler hiç olmayacak mı? Haydi o zaman mağara devrine dönelim! Dumandan göz gözü görmesin ve yine yemeklerimizi ocak yerine açık ateşte pişirelim! İşte tarihte eşi görülmeyen bir ilerici devrimin Rus halkına önerdiği ilerleme ve gelişme.

Ancak bu işin akıl sır ermeyecek son derece esrarengiz bir yönü daha vardı. Zaman zaman çok daha iyi şartlar altında yaşadıkları halde bulundukları yerde kalan, sadece, kolhozlara katılmak zorunda bırakılanlara da rastlanıyordu. Buna karşılık inançlı bir küçük çiftçi bu konuda acele etmeyi ihmal ederse kendisini bir anda sürülmüş buluyordu.

En önemli husus bütün bunların uzaktan yakından Kulak müessesesini kaldırmakla ilgisi olmaması, aslında doğrudan doğ-

ruya halkı zorbalıkla kollektivizme itme hedefini gütmesidir. Çiftçiler arasına bu kadar büyük bir korku saldıktan sonra artık ihtilâlin onlara verdiği toprak geri istenebilir ve bütün çalışanlar bu topraklar üzerinde zincirlerle bağlı olarak yaşamaya devam edebilirlerdi.

Bu ikinci bir iç savaştı. Bu sefer çiftçilere karşı açılmıştı. Stalin'in söylediği gibi büyük bir savrulmaydı, Velikiy Perelom — büyük kırılma. Ancak bize neyin kırıldığını söylemiyor. Kırılan Rusyanın bel kemiği idi.

Hayır, Sosyalist realizm edebiyatı hakkında yanıldık. — Aslında Kulak sürgünlerine hiç değinmemiş değildi. Aksine bu konu üzerinde büyük bir tasvip ve sempati ifade eden bir sürü esere rastlamak mümkündür. Olaylar bize diş bilemekte olan kurtların avlanması biçiminde aksettirilmiştir.

Ancak bütün bir köyün ana caddesi üzerindeki pencerelerin tahtalar çakılarak nasıl kapatıldığı, insanın köyün içinden geçerken kucağında ölü çocuğu ile oturan ölü bir kadına nasıl rastlayabildiği, gidişte sizden ekmek dilenen çitin üzerinde oturmuş bir ihtiyarı dönüşte aynı çitin dibinde ölü bulabildiğiniz yazılmamıştır.

Şöyle bir tabloya da orada rastlayamazsınız: Köy sovyetinin başkanı öğretmenin refakatinde bir çiftçi evine giriyor ve asma katta ikisi de yaşlı insanlar olan karı kocayı (Adamın eskiden bir çay evi vardı. Bu durumda istismarcı değil de nedir? Uzun bir kış yolculuğundan sonra kimin canı çay istemez?) titrerken buluyor. Başkan tabancasını sallıyor: «İn aşağı seni kan emici seni!» İhtiyar duraklıyor, başkan kalasa ateş ediyor. (Dar yerde silâh sesi büyük bir gürültü çıkarıyor). Sibiryaya gönderilirken yaşlı çiftin ikisi birden yolda ölüyorlar.

Kulaklardan kurtulma işleminde daha da az rastlayabileceğiniz başka bir olay da şöyle:

Don kıyısındaki bir Kazak köyünde bütün Kazaklar köy meydanına çağrılarak toplanıyorlar. Orada çevrelerini makineli tüfekli askerler alıyor ve hepsi birden evlerine dahi uğratılmadan sürgüne yollanıyorlar. Karılarını arkalarından yollamak ise tahmin edildiği gibi daha kolay oluyor.

Kan emicilerin tahıl sakladıkları delikleri ve yer altı depoları bize anlatılacak ve sinemalarda bile gösterilecek, fakat kalplerine gömdüklerinden hiç söz edilmeyecek:

Emir aldığı anda zavallı çiftçinin geride bırakmak zorunda

kaldığı sığırı, çiftlik evi, ev eşyaları... (Ailenin fertlerinden biri hayatta kalacak ve Moskovadan aile babasını orta dereceli çiftçiler arasına yazdıracak kadar belgeyi alabilecek kadar beceriklilik gösterebilecek olursa, ülkesine geri döndüğü zaman bıraktığı çiftlikten geriye hiç bir şey kalmadığını görecektir. Her şeyi Aktivistlerin ve onların yardakçılarının yağma etmiş olduğunu anlayacaktır.)

Ailelerin sürgüne giderken yanlarına neler aldıklarından da söz edilmeyecektir. Tvardovskilerin evinde o son an geldiğinde bir lokma ekmek bile bulunmadığını, onların uzun yolculuklarına yanlarına ancak komşuların verdiği bir parça azıkla çıkabildiklerini hiç bir kitap yazmayacaktır.

Vakit bulabilenler veba yetişmeden şehirlere kaçtılar. Bazen yanlarına (o zamanlar hiç bir alıcı bulunmamasına rağmen) atlarını da aldılar: Kısa süre içinde vebadan olduğu kadar at sahibi olmaktan da korkulur olmuştu. Çünkü at Kulak özelliğine sahip olmanın bir simgesi gibi görülüyordu. At sahipleri atlarını hayvan pazarına götürüyor, orada bir kazığa bağlıyor ve kimseye görünmeden oradan kaçmayı tercih ediyorlardı.

Vebayı 1929-30 yılları arasında olarak sınırlamak doğru olacaktır. Ceset kokan havası daha uzun bir süre köylerin üzerinden kalkmadı. Kubanda 1932 da tahıl mahsulü son öğütülmüş tanesine varıncaya kadar devlet tarafından alındıktan sonra ve harman ve öğütme işi bittikten sonraki günlük çalışmalar için yemek verilmediğinden ancak yaşanabilecek kadar yemek bulunduğunda ağlaşan kadınları mantıklı davranmaya ne zorlayabilirdi? Evet, burada başka Kulak var mı? Sürgüne gidecekler kimler? (Kulaklardan temizlenmiş ve daha yeni kollektivize edilmiş bir köydeki durumu Anna Skripnikova'nın ifadesinden anlayabiliriz: Kendisi 1930'da Solovkiden çiftçi kadınlarının siyah ekmek paketlerini köye yolladığına bizzat şahit olmuştur!)

Bu da 1886 yılında Mişenevo bölgesinin Kişkino köyünde doğmuş olan Timofiy Pavloviç Ovtşinikov'un hikâyesi (köy Gorki Leninskiye'de anayolun yakınlarındadır). Timofey askerdi. Almanlara karşı ve iç savaşta çarpışmıştı. Terhis olduktan sonra Ekim bildirisi ile kendisine hediye edilen toprak parçasına yerleşti ve evlendi. Akıllı bir kafası, altın elleri, okumuş bir beyni ve geniş hayat tecrübesi vardı. Aynı zamanda kendi kendine öğrenmiş olduğu veterinerliği yürütüyor ve çevresinde kendisine ihtiyaç duyan herkese yardıma koşuyordu. Çalışmaktan yorulmaksızın kendisine düzgün bir ev yaptı, çevresini bah-

çe ile çevirdi, küçük bir taydan güçlü bir at yaratmayı başardı. Ancak NEP onu şaşırttı. Timofey Pavloviç bir zamanlardaki toprak dağıtımına inandığı gibi bu yeni politikaya da bel bağladı. Diğer çiftçilerle birlik kurarak ucuz sucuklar yapan mütevazi bir işletme kurdu. (Bu gün, köy kırkyıldır sucuksuz kaldıktan sonra bu girişimin neresinde kötülük vardı diye düşünerek başlarını kaşıyanlar çok oldu. Sucukları ücretli işçi kullanmadan kendileri yapıyor ve yine mendilleri piyasaya sürüyorlardı. İşletme 1925'den 1927 ye kadar iki yıl boyunca yürüdü. Bu sırada hayâl ürünü büyük kazançlar üzerinden hesaplanmış vergilerle yakalarına yapıştılar. Vergi toplamını bulmak maliye müfettişlerinin görevi idi. Fakat bunların kulaklarını köydeki kıskançlar ve aktivistlerden farkı olmayanlar doldurmuşlardı). Sucukhane kapatıldı. Timofey 1929 da Kolhoza ilk katılanlardan oldu. Atım, ineğini ve araçlarını verdi. Dur durak bilmeden Kolhozun tarlalarından çalıştı ve ayrıca Kolhoz için iki genç danayı büyütmeyi üzerine aldı. Kolhoz dağıldı. Birçoğu kaçtı ve başka yerlere gittiler. Fakat Timofey'in beş çocuğu vardı. Bu durumdaki bir insan öyle kolayca yola çıkamazdı. Maliye bölümünün gözünde ise varlık sahibi olarak kalmıştı (Köylüye yaptığı veterinerlik hizmetleri yüzünden de). Uzun süredir Kolhoz üyesi olduğu göz önünde tutulmaksızın vergiler yağmaya başladı. Her gelen vergi bir öncekinden daha yüksek oluyordu. Ödeyecek parası yoktu. Bunun üzerine evdeki eşyaları almaya başladılar. Bir keresinde onbir yaşındaki oğlu son kalan üç koyunlarını hacizden büyük bir beceriyle kaçırmayı başardı. Fakat ertesi sefer koyunlar da gittiler. Haciz memurları bir dahaki gelişlerinde evde el koyacak hiç bir şey bulamadılar ve utanmazca bir davranışla evdeki kauçuk bitkilerine el koymaya kalktılar. Timofey için bu kadarı fazlaydı. Baltayı kaptı ve bitkileri saksılarıyla birlikte memurların gözleri önünde parça parça etti. Başka kelimelerle anlatıldığı zaman yaptığı iş neydi? : 1. Kendisine değil, devlete ait olan malları imha etmişti. 2. Baltayla Sovyet gücüne karşı gelmişti. 3. Kolhoz düzenini sabote etmişti.

Fakat Kişkino köyünde kolhoz düzeni bir kere bozulmuştu. Kimse çalışmak istemiyor ve kimse davâya inanmıyordu. Üyelerin yarısı kaçmışlardı. İhtar olması için birisinin cezalandırılması gerekiyordu. Böylece köy sovyetinin başkanı Sokolov'un verdiği kararla, bozguncu amaçlarla Kolhoza sızmak suçundan yeminli Nep üyesi Timofey Ovtşinikov sürüldü. Yıl 1932 idi. Kitle halinde sürgünler artık sona ermişti. Bu yüzden altı çocuğu ve karısı (çocuklardan birisi daha henüz meme emiyor-

du) baba ile birlikte sürgüne yollanmayıp sokak ortasında bırakıldılar. Evleri ellerinden alındı. (Ertesi yıl babalarına kavuşmak için Arhangelske yapacakları seyahatin parasını da sürgüne yollananların tersine ceplerinden ödemek zorunda kaldılar. Ovtşinikovların aile fertleri genellikle seksen yaşına kadar yaşarlardı. Fakat Timofey böylesine bir hayat geçirdiği için elli üçüncüde öldü). (*)

1935 yılında bile Kolhoz ileri gelenleri Noelde güçsüzleşmiş köyün içinde dolaşıyor ve çiftçilerden votka parası istiyorlardı. İçlerinden biri direnecek olursa suçlama başlıyordu: «Bakın, işte bir Kulak! O da gidenlere katılmak istiyor!» Ve o da gidenlere katılıyordu. Bir tek çiftçi ile fazla uğraşmaya değmezdi. Herşeyin üzerinde büyük değişikliğin mantığı yatıyordu.

Ya yolculuk. Bu işkence yolunu sosyolist gerçekçiler hiç yazmak isteyemeyeceklerdir. Yüklenmişsiniz, her şey bitmiş, masal sona ermiş, macerayı üç küçük yıldız noktalıyor. Fakat aslında ancak her şey yolunda giderse yaz aylarında yükleniyorlardı. Yoksa insanın içine işleyen bir soğukta emzilikli bebekler, küçük çocuklar ve yarı yetişkinlerle birlikte kızaklara binmek zorundaydılar. Her şey bu kızaklara yükleniyordu. Novosibirska bölgesindeki Kot-şeneye köyünde 1931 yılında don ve kar fırtınaları birbirleri ile yer değiştirerek sürerken böyle bir sürgün kervanının geçtiğini görenler kızakların bitmek bilmez bir sıra halinde geldiğini, çevrelerinde nöbetçi gruplarının yer aldığını, kar yağışı altındaki bozkırdan hayaletler gibi gelen kızakların yine kar yağışının beyaz perdesi altında kaybolarak uzaklaştıklarını hatırlayacaklardır. Bir eve girerek bir kaç dakika için olsa bile ısınmak nöbetçilerin iznine bağlıydı (GPU'nun bu gün herhalde emekli olan bu görevlileri bütün bunları unutmuş olamazlar! Yoksa unutmuşlar mıdır?) Kafileler birbiri ardından Narim bataklıklarına vardılar. Bu yaşanılması

(*) **Gerçi konumuza dahil değil, fakat zamanın anlayışını kavramak bakımından yardımı olabilir. Timofey bir süre sonra Arhangelsk'de de bir sucuk fabrikasında iş buldu. Burada da iki kişi çalışıyorlardı. Ançak başlarında bir yönetici vardı. Timofey'in kendi atelyesi çalışanlar için zararlı olduğu gerekçesi ile kapatılmıştı. Buradaki gizli çalıştığı için çalışanların haberi olmuyordu. Pahalı sucuklar imâl ediyor ve bunları ülkenin babaları'na sunuyorlardı. Timofey zaman zaman bölge sekreteri Austrin'in yüksek duvarlarla çevrili villâsına (Liebknecht ve Tşumbarov - Ltşkin caddeleri kavşağındaydı veya Arhangelsk'in NKWD şefi olan yoldaş Şeyron'a sucuk götürdü).**

imkânsız yerde hepsi yerleştiler. Ancak daha önce zalim yolculuk sırasında ölen çocuklar artık aralarında yoktu.

Plânlanan zaten buydu: Çiftçi soyunu yetişkinleriyle birlikte kurutmak. Herodot devrinden bu yana ilerici devrim teorisi kadar bütün bir soyu ortadan kaldırmayı bu kadar başarılı sağlayan başka bir metod yazılmamıştır. Hitler bunun yanında basit bir çırak sayılırdı, fakat şansı vardı. Çünkü onun ölüm makineleri bütün dünyada ün yaptılar. Oysa bizimkilerle kimse ilgilenmedi.

Müjikler kendilerini neyin beklediğini biliyorlardı. Bu yüzden trenle yerleşme bölgelerinden geçecek kadar şanslı olanları tren istasyonda durduğu zaman ancak emekleyecek yaşta bile olsa çocuklarını pencelerden dışarı, özgürlüğe atıyorlardı. (Kaçın küçükler isterseniz dilenerek yaşayın! Fakat ne olursa olsun bizimle birlikte ölmeyin.)

(1932—33 deki kıtlık yıllarında bütün muhtaçlara yapılan ücretsiz okul yemeği ve giyecek yardımları Arhangelsk'de okumakta olan özel sürgün çocuklarına yapılmadı.) 'Toplantı' anında tutuklanan kazakların karılarını sürgüne götürmekte olan kafilede yolda doğuran bir kadına ilk gün sadece bir bardak su, ve ondan sonra bazı günler 300 gramı geçmeyecek kadar ekmek veriliyordu. Bu durumda tabii anne sütü kuruyor ve gıda alamayan bebek ölüyordu. Cinayet mi? Istediğin kadar bağır! Peki nereye gömülecek? İki nöbetçi vagona geliyor ve tren bütün hızıyla giderken küçük cesedi pencereden fırlatıp atıyorlardı.

(Bu trenin varacağı yer sosyalizmin en büyük merkezlerin biri olan Magnitorosk'tu. Erkekler de oraya yollandılar. Başlangıçta yere delikler açmak söz konusuydu. Magnitoroskun inşasından sonra ediplerimiz normlarını geliştirdiler ve yansıttılar).

Tvardovski ailesi sadece Yelnya'ya kadar arabalarla yollanmışlardı. Şanslarına aylardan Nisan'dı. Orada yük vagonlarında nakledildiler. Vagonlarda kilit vardı. Fakat tabii ihtiyaçları karşılamak için kova veya delik yoktu. Kaçma teşebbüsüyle suçlanıp tutuklanma tehlikesine rağmen ailenin büyük çocuğu Konstantin bir mutfak bıçağı kullanarak vagonun altına delik açtı. Yiyecek olarak tren istasyonda durduğu zamanlar üç günde bir kova ile çorba veriliyordu. Ural'ların kuzeyindeki Lyalya İstasyonuna varıncaya kadar on günlük bir yolculuk yaptılar. Burada mevsim daha kıştı ve yüzlerce kızak gelenleri teslim almak üzere hazır bekliyordu. Donmuş nehri geçerek ormana

daldılar. Yirmi kişilik bir oduncu barakası onları bekliyordu. Akşama kadar beşyüz insan buraya taşındı. Permyak ve komsomol olan kumandan Sorokin karın içinde sendeleyerek kazıkların nerelere çakılacağını gösterdi. Buraya bir cadde, şuraya da evler yapılacaktı. İşte Parça yerleşme merkezi böyle kuruldu.

Bu kadar zalimliğe inanmak insana zor gelebilir: Bir çok insan kış günü akşamı tayganın göbeğinde bu gece burada kalacaksınız diyebilecek bir insanın var olamayacağını düşünür. Oysa yüzlerce ve yüzbinlerce insan çocukları, kadınları ve yaşlılarıyla tam bu biçimde sürgün yerlerine yollandılar. Appatit madenlerinin bulunduğu Kola yarımadasında bitmek bilmeyen uzun karanlık kış boyunca derin karların içinde basit çadırlarda barınmak zorunda kaldılar. Volga Almanlarını da 1951 (1941 değil 1951) yılında Kazak bozkırlarının en sıcak bölümüne yazın ortasında gönderdiler. Kazın ve inşa edin. Fakat su son derece kısıtlı. Almanlar kışı da orada geçirmek zorunda bırakıldılar. 1952 yazına kadar bütün çocuklar ve yaşlılar ölmüşlerdi. Açlık ve soğuk Karaganda'da bile Magnitorsk'dakilerle aynı durumda onlara alçak barınaklar yapılıyordu. Beyaz denizle Baltık denizi arasına açılacak kanal için yeni gelenleri de terkedilmiş barakalarına yerleştirmişlerdi. Buna karşılık Moskova — Volga kanalı inşaatına yollananlar buraya kamp kurulmadan geldiler. Daha hidrografik araştırmalar bile yapılmamıştı. Moskova'dan uzak olmayan Şimki'nin hemen arkasında indirildiler. Ellerine kazma ve el arabaları verildi ve robot gibi çalıştırılmaya başladılar! (Gazeteler: «Kanal için gerekli makineler getirildi» diye yazdılar). Ekmek yoktu, içlerinde yaşamak zorunda oldukları delikleri çalışma saatleri dışında kendileri kazıyorlardı. (Bugün oradan tatil geçirmeye giden insanları gezdiren gemiler geçiyor. Toprağın altında, kanalın dibinde ve betonların içinde ise insan kemikleri var).

1929 yılında köylü vebası başladığı sırada Arhangelskde bütün kiliseler kapatıldı. Bunların kapatılması zaten daha önceden plânlanmıştı; şimdi ise gerçek bir ihtiyaç söz konusu olunca aranılan bahane kendiliğinden doğmuş oluyordu. Gelen sürgünleri bu kiliselerde barındırdılar. Büyük Kulak kafileleri Arhangelskin içinden geçiyorlardı. Şehir bir süre dev bir geçici toplama kampı havasına büründü. Kiliselere bir çok katlı ranzalar yapıldı, ancak ısıtma sorun olmaya devam ediyordu. İstasyonda sığır vagonları birbiri ardından boşaltılıyorlardı. Solgun yüzlü sürgünler köpek havlamaları arasında sendeleyerek kiliselerdeki kerevetlerine yürüyorlardı. (Küçük Ş. bir müjiğin omuzların-

da eğri bir tahtayı nasıl taşıdığını hatırlıyor. Son dakikanın heyecanı içinde yolda kendisine en gerekli olacak eşyayı almak isteği insanları garip durumlara sokuyor. Başka bir müjiğin kucağında ise borusu ile birlikte bir gramofon var. Fotoğrafçılar, haydi iş başına...)

Kiliselerde Meryem ana ayini yapılacağı gün ranzalar birbiri üzerine yığıldılar. Sekiz ranza bir kule gibi üs üste kondu. Gece bu kadar yükü çekemeyen ranzalar yıkılınca bir çok aile bunların altında kalarak can verdi. İnsanlar bağırdılar, kilise muhafız gruplarınca çevrildi.

Bütün veba kışını böyle geçirdiler. Yıkanmaksızın, bütün vücutlarını irinli yumrular kaplamış olarak. Lekeli humma baş gösterdi. Ölüm cirit atıyordu. Arhangelsk sakinlerine sürgünlere yardım etmek kesinlikle yasaklanmıştı! Olmekte olan vatandaşları şehrin sokaklarında sürünüyorlardı, fakat hiç biri onları evine alamazdı. Onlara yemek vermek veya evin kapısının önünde bir tas çay içirmek de yasaktı. Milis devamlı pusudaydı ve yakalananın hüviyeti hemen alınıyordu. Caddede açlıktan sendeleyen bir mujik'in olduğu yere yığılıp öldüğü sık sık görülen olaylardandı. Ölüleri kaldırmak da yasaktı, Her yer kimlerin merhamet gösterdiğini kontrol eden ispiyonlarla doluydu. Aynı anda şehrin sınırında da bahçeciler ve küçük baş hayvan sürgüne gönderildiği oldu (peki bu durumlarda kim kimi istismar etmiş olmalı?), şehir sakinleri de evlerinde kalmak konusunda endişeliydiler. Yolda yatan bir ölüye durup bakmaktan bile korkuyorlardı. (Ölülerden biri GPU'nun önünde yatıyordu, onu uzun süre kaldırmadılar).

Gömülmeleri organize edilmiş bir biçimde gerçekleştiriliyordu. Komün görevlileri cesetleri toplayarak Vologodskaya caddesindeki şehir mezarlığının bitiminde yer alan tarlalara açtıkları toplu mezarlara taşıyorlardı. Bunların başına hiç bir taş veya işaret konmadı. Mezarların yerini belli edecek hiç bir belirti yoktur.

Başka bir büyük kamp da Talaga köyünün arkasında bulunuyordu. Burada çiftçileri odun ve kereste yükleme işlerinde çalıştırıyorlardı. Fakat içlerinden uyanık biri dış ülkelere yollanacak bir kalasın üzerine mesaj yazmayı becerince (bundan böyle köylülere okuyup yazmayı öğretir misiniz?) bu işten alındılar. Zoraki seyahatleri Onega, Pinega ve Dvia'nın kaynağına yakın bölümleri boyunca devam etti.

Bizim kampta ağızlarda dolaşan bir söz vardı. «Bizleri güneşten öteye de süremezler ya! Fakat Müjikler için bunun da-

ha da beteri bulundu. Altında ateş yakılabilecekleri bir dam altı bulamayacakları yerlere varıncaya kadar sürülmeye devam edildiler.

Çiftçilerin sürülmesi kendisinden önce gelen ve daha sonra gerçekleşen bütün sürgünlerden ayrılıyordu. Çünkü sürülenler ne bir şehre, ne bir köye, ne bir yerleşme bölgesine ve hattâ ne de insanların bulunduğu bir bölgeye yollanmıyorlardı. Yollandıkları yer yalnızca hayvanların yaşadıkları ıssız bölgelerdi. Taş devrine yollanıyorlardı! Hayır, taş devrinden de beter... Çünkü insanlık var oldukça hep yaşayabileceği bölgeleri seçmiş ve özellikle su kenarlarını ve su bulunabilecek yerleri tercih etmiştir. Oysa Çekistlerin sürülen çiftçiler için seçtikleri yerler — tabii müjiklerin bu seçime itiraz hakları yoktu — ülkenin en çorak ve taşlık yerleriydi. (Meselâ, Pineganın dik kıyılarının su seviyesinden yüz metre yukardaki düzlükleri. Buralarda bir tek ot bile yetişmez ve su için ne kadar derin kuyular kazarsanız kazın çabanız boşunadır.) Üç dört kilometre ilerde gerçi verimli ve yerleşmeye uygun topraklar bulunuyordu, fakat oralara gitmek veya yerleşmek, konuları kurallara göre kesinlikle yasaktı! Yerleştirilen çiftçiler genellikle saman toplamak için bile on kilometre uzaklığa gitmek zorunda kalıyorlardı. Üstelik ekmeklik tahıl yetiştirmeleri de yasaklanmıştı. (Ne ekip biçeceklerini de Çekistler kararlaştırıyorlardı).

Şehirliler bir çiftçi için hayvanlarıyla uğraşmanın ne demek olduğunu kolay kolay anlayamazlar; hayvanı olmayan çiftçi artık çiftçi değildir — şimdi ise hepsi uzun yollar boyunca kişneme, meleme ve inek böğürmesi gibi seslerden uzak yaşamaya, eğer vurmamaya, sağmamaya ve hayvanları suya götürmemeye mahkûm edilmişlerdi.

Tşulin nehrinin yanında Kuban kazakları için çevresi telörgüyle çevrili, nöbetçi kulübeleri olan bir kampı andıran özel bir sürgün yeri hazırlanmıştı.

Öyle görünüyor ki çalışmaya alışmış ve geleneklerine bağlı bu toplumun bir an önce ölüp ülkeyi kendilerinden ve ekmekten kurtarması için gerekli her şey yapılmıştı. Gerçekten de bu özel yerleşme merkezlerinden çoğunda bulunanların hepsi öldüler. Bunların bir zamanlar bulunduğu yerlerden rastlantı sonucu geçenler barakaları görebilir ve etrafa saçılmış duran kafa taslarını çizmeleri ile tekmeleyebilirler. Hiç bir Cengiz Han, partimizin yönetimi altındaki o ünlü örgütlerin toprağın altına yolladığı kadar fazla sayıda Rus müjikini ortadan kaldırmayı başaramazdı.

İşte Vasyugan trejedisi. 1930 kışında on bin aile (o zamanki aile büyüklerine göre hesaplanırsa altmış — yetmişbin insan) Tomsk'dan geçmiş ve önce Tomsk-dan yukarı, sonra Vasyugandan geçirilerek sürekli olarak kuzeye, kış buzlarının en kesif olduğu bölgeye doğru yaya olarak yürütülmüşlerdi. (Çevre köyler halkının yetişkin ve çocukların ölülerini toplamaları emredilmişti.) Vasyugan ve Taranın kaynaklarına yakın bir yerlerde bataklıkların ortasında bulunan bir kaç sağlam toprak parçasına yanlarına hiç bir yiyecek maddesi ve araç bırakılmadan terkedildiler. Eriyen karlar yolları geçilmez bir çamur deryası haline getirince dış dünya ile ilişkileri tamamen kesilmiş oldu. Biri Tobolska, diğeri de Ob'a geçit veren yollar gerçi kapanmamıştı, fakat bunların üzerine de makineli tüfekli nöbetçiler yerleştirdiler. Böylece ölüm tuzağı iyice kapanmış oluyordu. Ölümler başladı. Çiftçiler çaresizlik içinde nöbetçilere doğru sürünüyor ve yalvarıyorlardı. — Buna kalkışanların hepsi oldukları yerde makineli tüfek kurşunları ile biçildiler. Buzlar erimeye başladıktan sonra, artık iş işten iyice geçtikten sonra, Tomsk tüketiciler birliği bir kaç mavnaya yüklediği un ve tuzu yollamayı denedi. Fakat mavnalar Vasyugandan geri dönmek zorunda kaldılar. (Nakliyatı yöneten birliğin yetkilisi Stanislavov'du ve bütün olup bitenden haberdar edilmişti). Hepsi öldüler.

Söylentilere göre bu olay bir soruşturmaya sebep olmuş ve hattâ bir ölüm cezası verilmiş. Buna doğrusu ben pek inanamıyorum. Orantıyı daha önce iç savaştan da biliyoruz: Bizden bir kişiye karşılık — sizden bin kişi! Sizin insanlarınızdan altmışbin kişi — bizden bir kişi! Fakat bunlar olmadan, yeni toplumu kuramazsın ki!

Fakat sürgünler her şeye rağmen yaşıyorlardı! Bu şartlar altında inanılmayacak bir şey, fakat yaşıyorlardı!

Parçşa sürgün merkezindeki çiftçilere, Koni ve Zızan halklarından toplanan çavuşlar, sabah sabah sopa atarak onları işe sürerlerdi. Ömürleri boyunca güne kendi kendilerine içgüdüsel bir biçimde başlamayı alışkanlık haline getirmiş bu insanlar, burada odun kesmeye ve kesilen keresteyi nehire yuvarlamaya ancak sopa darbeleri ile yollanabiliyorlar. Aylardır nemli elbiselerle dolaşmışlar ve un tayınları günler geçtikçe daha ufalmış. Bütün bunlara rağmen öngörülen normu yerine getirmek zorundalar. Ancak bundan sonra akşamları mesai saatinin dışın-

da kalan saatlerde kendileri için bir barınak yapmalarına izin var. Elbiseleri kısa sürede parçalanmış. Bunun yerine önlerine ve arkalarına kadın eteklikleri gibi çuvallar bağlamışlar veya çuvallardan pantolon dikmişler.

Evet, ve bu adamların hepsi istendiği gibi baştan ölmüş olsalardı, bu günkü şehirlerin çoğu var olmayacaktı. Örnek olarak İgarkayı alalım. Bu şehrin inşasına 1929 yılında başlandı. Ya şehri kim inşa etti dersiniz? Tabii ki sürülen Kulaklar. Eksi elli derece soğukta çadırlarda oturdular, fakat 1930 yılında ilk ihraç malı kereste yüklenmişti bile.

Kulaklar, özel toplanma merkezlerinde tutukluların rejim kamplarında yaşadıkları gibi yaşıyorlardı. Gerçi çevrelerinde tel örgü yoktu, fakat her yerde neyin serbest, neyin yasak olduğuna kendisi karar veren ve tartışılmaz yetkisiyle hoşuna gitmeyen birini öldürme hakkına sahip olan bir asker bulunuyordu.

Özel sürgünlerin ve Takımadaları sakinlerinin kan kardeşliği en iyi biçimde bileşik kaplar formülü ile anlatılabilir: Vorkutada herhangi bir yerde işgücü eksikliği hissedildiği zaman özel sürgünler hemen bu bölüme nakledilirlerdi. (Sadece nakledilirlerdi. — ne yeni bir mahkeme, ne de durumlarının değiştiğini belirten, bir terim farklılığı uygulanmazdı.) Böylece yaşayışlarına bölgeler içinde devam eder, diğer bölgeler için çalışmaya gider, kamp ranzalarında yatarlardı. Ancak aldıkları ücretten bunun için para ödemek zorundaydılar (aynı biçimde baraka ve nöbetçiler için de para öderlerdi.)

Artık hiç kimse hiç bir şeye şaşmaz olmuştu.

Özel Mujiklerin bir sürgün yerinden bir digerine nakledildikleri de olurdu. Aynı tutukluların bir kamptan bir diğerine nakledildikleri gibi. Ancak aile, o daima geride kalırdı. S. S. C. B.'nin Merkez İcra Komitesi, 3 Temmuz 1931 tarihli kararıyla kanunlarımızın garip dalgalanmasına uyan bir davranış göstererek Kulakların cezalarının beş yılını çekmiş olmaları halinde tekrar vatandaşlık haklarını kazanacaklarına hükmetti. Ancak bunun için toplumsal açıdan yararlı çalışmalar yapmış olması (bir ceza sürgün yerinde!) ve Sovyet gücüne karşı olumlu davranmış olması (yani nöbetçi askerlere, kumandana ve hapishane yöneticilerine karşı ılımlı davranmış olması, belki de işbirliği yapmış olması) şart koşuluyordu. Bu karar bir anlık bir buhran sonucu karalanmışa benziyordu. Üstelik bu beş yılın sona erişi tam da takım adalarının taşlamaya başladığı yollara rastlıyordu. Fakat bu yıllar rejim vidasının gevşetilmesi için hiç de uygun yıllar değildiler. Önce Kirov cinayeti araya girdi. Sonra 1937

ve 1938 temizlikleri bunu izlediler. 1939 da ise Avrupada savaş patladı ve 1941 de bize ulaştı. Bu yüzden başka bir yöntem uygulamak daha akıllıcaydı: 1937 yılından başlayarak Kulaklar ve oğullarının bir çoğu özel sürgün merkezlerinden alınarak 58 inci maddeye sokuldular ve toplama kamplarına yerleştirildiler.

Ancak savaş sırasında cephede güçlü Ruslara ihtiyaç gittikçe artmaya başlayınca tekrar Kulaklara dönüldü. Tabii ki insanlarda, Kulak vicdanının, Rus vicdanına yenik düşmesi beklendi. Orada burada özel sürgün yerleri ve kamplardaki Kulaklardan kutsal anavatanın kurtarılması için cepheye koşmaları istendi.

Ve onlar da kabul ederek koştular...

Fakat bu her zaman aynı olmuyordu. Hayatının bir bölümünü İvan Denisoviç'deki Tyurinde anlattığım N. Ch-v adlı Kulak çocuğu — birinci bölümüydü. İkinci bölümünü yazmaya cesaretim yoktu — troçkist ve komünistlerin o kadar istedikleri halde karşılşama fırsatını bulamadıkları teklifle karşılaşmıştı: elde silâh Ülkeyi korumaya koşmak! Ch-v'nin cevabı ise kısaydı. «Ülke sizin ülkeniz!» diye diklendi kendisine gönderilen görevliye: «Gidin ve kendiniz koruyun onu! Bok yiyiciler! Proleteryanın ülkesi yoktur!» İyi düşünülürse, bu sözlerin Mark sın söylediklerinden pek farklı olmadığı görülecektir. Gerçekten de o sırada her çiftçi bir proleterden çok daha fazla fakir, çaresiz durumdaydı, üstelik proleterden çok daha az haklara sahipti. — Fakat kamp mahkemesi böyle yüksek düşüncelere uzaktı ve Ch-v yi kurşuna dizilerek ölüme mahkûm ettiler. İki hafta boyunca ölümünü bekleyerek hücrede oturdu ve buna rağmen merhamet dilenmedi. Onlara çok kızmıştı. Bu arada onlar kendiliklerinden kararı değiştirdiler ve ölüm cezasını bir «onluk»la değiştirdiler.

Bu arada Kulakların tundra yeya tayganın göbeğine götürülerek orada serbest bırakıldıkları ve unutuldukları da oluyordu: Sürgün mahkûmlarını daha uzun bir süre boşu boşuna defterlere işleyip uğraşmaya ne gerek var? Bu bölgeler o kadar çorak ve ıssızdı ki, bırakılan sürgünlerle birlikte nöbetçi askerler bile bırakılmıyordu. Bu şekilde sonunda baskı altında tutulmaktan kurtulan bu çalışkan ve inançlı ırk, şansı yolunda gidecek olursa bir kaç balta ve kürek ile elinde atı, pulluğu, balık yakalama araçları ve avlanmak için tüfeği olmamasına rağmen ölmekten kurtulmak için başladığı bu umutsuz savaşı kazanabilme imkânına kavuşuyordu. Şartlar taş devrindekinden daha hafif değildi. Ve sosyalizmin bütün iktisadi, zirai ve sosyal ku-

rallarının tam tersine, adetâ alay edercesine, bütün beklenenin tam tersine hayatta kaldılar ve daha da fazlası: Yerleşme merkezleri gelişti ve yayıldı.

Böylece bir özel yerleşme merkezinde, Ob kıyısında bir yerlerde, gemilerin geçtiği yolların tamamen dışında kalan küçük yan kollarının birinde Burov adında biri yetişmişti. Sürgünler zamanında daha küçük bir çocuk sayılırdı. Savaştan kısa bir süre önce günün birinde içinde bölge yetkililerini taşıyan bir motorun geldiğini anlatıyordu.

Köy motordan görülmüştü ve hemen soruşturma açıldı: Kim, nereden, ne kadar zamandır? Kendi kolhoz köylerindeki perişan görünüme alışık olan yetkililer bu imkânsızlıktan doğma köydeki refaha şaşmışlardı. Dönüp gittiler. Bir kaç gün sonra NKWD üyeleri askerlerle birlikte döndüler ve veba yıllarında olduğu gibi çiftçiler bir kaç saatlik süre içinde bütün yarattıklarını olduğu gibi bırakmak, sıcak yuvalarını terketmek ve omuzlarına vurdukları bohçaları ile fakir ve çaresiz bir biçimde Tundraya doğru yola koyulmak zorunda kaldılar.

Bu olay acaba hem kulakların, hem de Kulakları ortadan kaldırmayı hedef edinenlerin çekirdeğini açıkça ortaya koymaya yetmez mi?

Bu halkla bu kadar uğraşılmasa ve onlar kendi başlarına yaşayıp gitseler sanki ne olurdu?

Tarikatçılar! Bu ebedi izlenenler, ebedi sürgünler, daha üç yüzyıl önceden yüksek kademelerin yüreğindekini müneccim gibi sezmişlerdi! 1950 yılında orta Tunguzkanın uçsuz bucaksız düzlüklerinin üzerinde bir uçak, devriye uçuşunu yapıyordu. Savaştan sonra burada da uçma sanatı büyük ölçüde geliştirilmişti. Bu yüzden pilot yirmi yıldır gözlerden uzak kalan bir şeyi görmeye muvaffak oldu. Tayganın göbeğinde bilinmeyen bir yerleşme merkezi. Yeri haritasına işaretledi ve raporunda belirtti. Yerleşme merkezi ormanın göbeğindeydi ve oraya ulaşmak son derece zordu. Fakat İç İşleri Bakanlığı için ulaşılmaz diye bir şey söz konusu olamazdı. Yolladığı adamlar yarım yıl sonra hedefe vardılar. Burada oturanlar Yaroyevo'dan kalma eski inançtaki tarikatçılardı. Beklenen büyük veba, bütün ülkeye yayılmaya başladığı sıralarda (kollektivasyon bölümünü okuyunuz), bu hayırlı girişimin önünden torbalarını, bohçalarını sırtlayıp çoluk çocuk kaçarak tayganın derinliklerine sığınmışlardı. Böylece büyük bir gizlilik ve sessizlik içinde yaşadılar.

Sadece köy muhtarını tuz, balık avlama malzemesi ve av

malzemesi almak, araçları için demir aksam sağlamak üzere Yaruyevo'ya yolluyorlardı. Geri kalan bütün ihtıyaçlarını kendileri karşılıyorlardı. Ve muhtemelen muhtarın yanına para yerine hayvan postları veriyor olmalıydılar. Muhtar ihtiyaçları yüklendikten sonra pazar yerinden bir hırsız gibi kimsenin dikkatini çekmeden ayrılıyor ve tekrar köyün yolunu tutuyordu. Bu şekilde Yaruyevo köyünün eski inançlıları yirmi yıllık bir hayat kazandılar. Kolhozların monoton havası yerine vahşi hayvanlar arasında geçen yirmi özgür yıl. Kendi dokudukları elbiseleri ve kendi diktikleri çizmeleri giyiyorlardı. En belirgin özellikleri ayı kadar güçlü ve sağlıklı olmalarıydı.

Fakat artık bu bozguncular — Kolhozdan kaçmışlardı! — tutuklanmalı ve mahkeme önüne çıkarılmalıydılar. Onları hangi maddelere göre suçladılar dersiniz? Dünya kapitalistleriyle ilişki kurmakla mı? Bozgunculukla mı? Hayır, onları karşı devrim hareketi kanununun 51,10 ve 58,11 sayılı maddeleriyle yani bir karşı devrimci yeraltı örgütü kurmakla suçladılar. (Bu insanların bazıları daha sonra bozkır kamplarının Cez Kaz Gan grubuna yollandılar. Hikâyeleri de böylece yayıldı).

1946 yılında da diğer bazı eski inançlılar — ki bunlar daha önce ücra bir köşede bulunan bir manastırdan silâh zoruyla ve üzerlerine ateş açılarak dışarı çıkartılmışlardı — (bu çatışma sırasında mayın atarlar bile kullanılmıştı. Askeri birliklerimiz iç savaştan edindikleri tecrübeleri iyi kullanıyorlardı) sallar üzerinde Yenisey'den aşağı doğru yollandılar. Deli Petro'da olduğu gibi Stalin'de de boyun eğmeyen tarikatçılar suya atladılar ve makineli tüfek nişancılarımız öldürücü kurşunlarını onların arkalarından yolladılar.

Sovyet ordusunun askerleri! Savaş tekniğinizi bıkmadan, yorulmadan geliştirin!

Hayır, ölüme mahküm edilen nesil ortadan silinmedi! Sürgünde de çocuklar dünyaya getirdiler. Bu çocuklar daha doğuştan özel sürgün damgası yemiş oluyorlardı. (Stalin'in sözleri: «Baba çocuk için bir ölçü değildir! Buna göre değerlendirilemez!» hatırladınız mı? Fakat hüküm giymemiş bir genç kız bir özel sürgünle evlendiği zaman hemen aynı sınıfa sokuluyor ve bütün haklarını kaybediyordu. Sürgün bir kızla evlenen bir erkek de aynı biçimde bütün vatandaşlık haklarına veda etmek zorundaydı. Kız, babasını ziyarete gelse, yanlışlık hemen düzeltiliyor ve o andan itibaren kız da özel sürgün sayılıyordu. Böy-

lece kampta yaşamaya mahkûm edilenlerdeki bütçe açığı da kapatılmış oluyordu.

Karaganda ve çevresindeki özel sürgünler çok fazla, gözden kaçamayacak kadar fazlaydılar. Uralların doruklarında ve Altay dağlarında çalışmak zorunda kalmış olan babaları gibi bunlar da ÖMÜR BOYU Karaganda maden işletmelerinin malı olmuşlardı. Maden işletmesi yöneticisi kendini işçi ücretleri ve çalışma saatleri konusunda hiç mi hiç zorlamaya gerek duymuyordu. Sürgünler, tarım işinde çalışmakta olan tutuklulara daima hasretle baktılar ve onları kıskandılar.

1950 yılına kadar, bazı yerlerde Stalinin ölümününe kadar özel sürgünlerin hüviyetleri yoktu. Ancak savaştan sonra Kulaklar, Igarka bölgesinde kanunun hak tanıdığı kutup primlerini ücretlerine ek olarak almaya başlayabildiler.

Şimdi sürgün vebasının yirminci yılını geride bıraktıktan ve komutanlara sırtlarını dönebildikten ve bizim gururla taşıdığımız hüviyetlerimizi de ellerine aldıktan sonra onların kim ve ne olduklarını içten ve dıştan bir inceleyelim. İnsan bakıyor ve şaşıyor. Onlar tamamen norma uygun Sovyet vatandaşlarıydılar. İşçi yerleşme merkezlerinde, işçi birliklerinde ve Sovyet ordusundaki hizmetleri yüzünden övülerek göklere çıkarılan vatandaşlara iki saç tanesi kadar benziyorlardı! Aynı diğerleri gibi onlar da domino taşlarını masaya vururken belirginleşen atılganlıklarını sergiliyorlardı.

Televizyondan geçen her resme başlarını takdirle sallıyorlardı. Emredildiği anda öfkeli seslerini Güney Afrika Birliği'ne karşı yükseltiyor ve biriktirdikleri bir kaç kuruşu Küba'nın refaha kavuşması için veriyorlardı.

Böylece bize de Büyük Kasabın önünde gözlerimizi yere indirmek ve onun bize bıraktığı bu büyük bilmece önünde başlarımızı eğerek omuzlarımızı kısmak kalıyor. Öyleyse insan ruhunu iyi tanıyan bu adam korkunç katliamı başlatmakta ve bir sürü insanı yıllarca oradan oraya dolaştırmakta haklı mıydı?

Moral açıdan haklıydı, ona bir gücenikliğimiz yok. Onun devri için, halk böyle diyordu. (Hruşç) devrinden daha iyiydi.» Meselâ 1 Nisan gününde sigaralar 1 kopek ucuzlatılmış, hattâ tüketim mallarında 10 kopek bile ucuzlama görülmüştü. Ölümüne kadar ona övgüler düzenlediler, günümüzde bile kusurlarını teşhir etmek yasaktır. Sadece sansür değil, herkes senin kalemine dur diyecektir. Dükkândaki satıcıdan, tramvaydaki adama kadar herkes sana ağız açtırmayacaktır.

Çünkü bizim Büyüz Zalimlere saygımız vardır. Çünkü biz Büyük Katillere hayranlık duyarız.

Devlet yönetimi açısından ise, daha da haklıydı: Bu kan ile dağılmak üzere olan Kolhozları tekrar canladırdı ve bir arada tuttu. Köy yarım yüzyıl sonra dilenci sınıfına düşerse veya bütün halk ruhsal bir düşüş yaşarsa ne olur sanki. Buna karşı roketler uzaya yükselecek ve ileri, aydın Batı bizim büyük gücümüz karşısında titreyecektir.

3 Sürülmüşler çoğalıyor

Ne daha önce, ne de daha sonra mujikler kadar gaddarca, tabiatın bu kadar vahşi bölgelerine, yok olmaya yollanan bunca sürgün görülmedi. Bu arada her geçen yıllar, kendine özgü metodlarla yeni sürgünler yollanmaya devam etti: Sürgün bölgelerinin nüfus yoğunluğu arttıkça arttı ve sürgün rejimi sertleştikçe sertleşti.

Kabaca şu devreler belirlenebilir: Yirmi yıllarında sürgün aynı zamanda toplama kamplarının bekleme odası demekti. Sürgüne yollananların pek azı orada kalıyorlar, çoğu daha sonra toplama kamplarına naklediliyorlardı.

930 yıllarından, hele Beriya'nın zamanlarından başlayarak, çok sayıda insan yollanması yüzünden, ki yalnız Leningrad'tan toplananları gözönünde tutmak yeter, sürgün müessesesi, kısıtlama ve tecrit uygulanması olarak, özel ve bağımsız boyutlara ulaştı. Gerek savaş, gerek savaş sonrası yıllarda, kamp paralelindeki durumu gitgide sağlamlaştı, önemleşti. Sistemin bir avantajı vardı: Baraka ve çevre koruma tesislerinin yapımına gerek kalmıyordu, bu masraf düştükten sonra, ayrıca, çok sayıda insan, özellikle kadın ve çocukları kapsayabiliyordu. (Yol üzerindeki büyük aktarma hapishanelerde daima çocuklu kadınlar için, hiç bir zaman boş kalmayan hücreler bulunurdu. (*) Anavatanın gelişigüzel ve önemli bölgesi, sürgün müessesesi sayesinde, çabucak temizlenebiliyordu. Götürülenler de geri dönmüyorlardı. Sürgün öylesine güçlendi ki, 1948 den sonra, **devletin çöplüğü** oluverdi: Memlekete dönüş yolunu kesmek üzere, Takımadalarının artıkları bundan böyle bu müesseseye devrediliyordu. 1948 yılında Gulag kampları için çıkarılan ge-

---

(*) Erkekler sürgüne yollanacak olsalar bile hiç bir zaman kadınlarıyla birlikte yollanmıyorlardı. Bir emirle aile ayrı ayrı sürgün yerlerine yollanarak parçalanıyordu. Siyonistlerle ilişkilerinden dolayı sürülen avukat I. Gornik, Krasnoyarsk'a gönderilirken, ailesi Salehard'a sürülüyordu.

nelgeyle, ellisekizlilerin ceza bitiminde özgürlüğe değil de, sürgüne **salıverilmeleri** emrediliyordu. Başka bir deyişle, ellisekizlileri, hafiften alınarak, kendilerine ait olmayan vatan sathına artık yaymak yoktu: Her birey, kamp kapısından alınarak, muhafız eşliğinde, sürgünlere bakan kumandanlığa götürülüp, teslim edilecekti. Ölümden ölüm beğen. Sürülmüşler, memleketin ancak belirli bölgelerinde kalabildikleri için, o bölgeler, toptan olarak ele alındığında, S.S.C.B. ile Takımadaları arasında, sanki ayrı bir devlet oluşturuyordu. Strüktürü katmerli böreği andıran işbu devlet, fanilerin günahlarından arıtıldığı Araf'tan fazla, çamura gömüldükleri yere benziyordu: Tek çıkış kapısı Takımadalarına açıktı.

1944 ve 45 yılları kurtarılan ve işgal edilen ülkelerden gelen büyük sürgün akınlarına sahne oldular. 1947 — 49 yıllarında ise Batı Cumhuriyetlerinden gelen bir akın bunları izledi. Bütün bu akınları toplarsak, çiftçilerin büyük sürgünü toplama dahil etmesek bile bu sayı halkın zindancısı çar yönetiminin bütün bir 19. yüzyıl boyunca sürmüş olduğu yarım milyon'luk kitleyi en az bir kaç misli aşmaktadır.

930 - 940 yıllarında, sürülmek veya sürgün cezasına çarptırılmak için, vatandaşlarımız acaba, hangi suçu işlemekteydiler? (Sürülme ile sürgün cezasına çarptırılmanın arasındaki farktan o yıllarda hep söz edilirdi ama, o farkı gözetmemekten, idareciler hoşnut kalırlardı. Din'e düşkünlüğünden ötürü kovuşturmaya uğrayan M. İ. Borodovskiy, bir yargı organının kararı olmadan, kendisinin nasıl olup da, sürgüne gönderildiğini merak eder. Yarbay İvanov efendice izahını sunuyor: «Yargılanmadınız, çünkü **sürgün cezasına çarptırıldınız**, sadece **sürüldünüz**, seçme hakkından dahi yoksun edilmediniz.» diyor. (Anlayın, medenî haklarından en önemlisinden yoksun edilmemiş!)

En sık rastlanan suçları sıralamak hiç de zor değil:

1) Cani milletin ilişkini olmak hali (bundan sonraki bölüme bk.)

2) Kampta ceza süresini tamamlamış olma hali.

3) Suçlular arasında kalma durumu (isyancılar şehri Leningrad'ta, Batı Ukrayna veya Baltık memleketlerinde yaşama).

Bunlar dışında, kitabın başında saydığımız büyük **sel**'lerin kimisi, küçük akımlara bölünerek, sürgün müessesesini de beslerdi. Neyle? En çok, kamplara tıkılanların aile ilişkinleriy-

le. Fakat tüm aileler sürülmezdi, aile dışında kalanların sürüldüğü görülürdü. Sıvı maddelerdeki akıntıların sırrına akıl erdirmek için, hidrodinamik bilimine gerek vardır, yoksa şırıldayan, uğuldayan, gelişigüzel akan suyun manzarasıyla yetinmemiz gerekecekti. İnsan sellerinde durum, bunun benzeridir: Değişik yıllarda değişik insanları kamp yerine sürgüne gönderilmesine sebep olan değişik faktörleri biz bilemeyiz. Olsa olsa, sürgündekilerin, alacalı bulacalı renk insanlarının birbirine karışmalarını izleyebiliriz: Mançuryalı göçmenlerin, tek tür yabancı uyrukluların (ki bunların, sürülmüş, fakat yine de Sovyet vatandaşı insanlarla evlenmesi yasaktı), Kafkasyalıların (içlerinde bir tek Gürcü bulunmazdı), (1). Orta Asyalıların, ki bunların Almanlara esir düşme cezası 10 yıl kamp olmayıp, 6 yıl sürgündü ve hattâ savaş tutsağı Sibiryalıların (ki bunlar memleketlerine geri verilirdi, sürgün sayılmazlardı, yoklamalarını komutanlıkta yaptırmazlardı, fakat bölgeden de ayrılamazlardı).

Sadece tesadüfi haber ve mektuplara bağlı kaldığımızdan değişik sürgün biçimlerini ve sürgün olaylarını düzenli bir biçimde aksettiremiyoruz.

A. M. Ar. V. bize bir mektup yollamamış olsaydı, okuyucu aşağıda nakledeceğimiz olaydan da mahrum kalmış olacaktı. 1943 yılında köyü olan Vyatka'ya hemşehrilerden biri olan Koşurin adlı sabık bir Kolhoz çiftçisinin görev yapmakta olduğu piyadede ya ceza taburuna ayrıldığı veya kurşuna dizildiği yolunda kesinlik taşımayan bir haber gelmişti. Karısı ve altı çocuğu — en küçük altı aylık, en büyük on yaşındaydılar — ayrıca evde iki de kız kardeşi yaşamaktaydı — hemen bu haberin arkasından kapılarına gelen uygulayıcılarla karşılaştılar. (Okuyucu artık uygulayıcı kelimesinin cellât kelimesi ile eş anlamda olduğunu bilmektedir). Toplanmalarına zaman tanınmadan evde bulunan dokuz kişi bohçalarını koltuklarına kıstırıp, bir kızağa bindirildiler ve altmış kilometre uzaklıktaki Kirov - Vyatka'ya götürüldüler. Ev, inek, koyunlar, saman ve odunlukta istifli duran kışlık odunları kimseye satmalarına bile zaman bırakılmadı. (Bunlar sonradan kapanın elinde kaldı). Buz gibi don altındaki bu inanılmaz yolculuğu nasıl olup da sağ olarak atlatabildikleri bilinemiyor. Birbuçuk ay Kirov aktarma hapishanesinde kaldıktan sonra, Uhta'daki bir çömlekçi imalâthanesine geldiler. Burada iki kızkardeş çöp yığınlarını yiyecek bir şeyler bulmak umudu ile karıştırarak bir süre yaşadılar, sonra

(1) Stalin'in gürcü asıllı olmasına kinaye.

çıldırdılar ve bir süre sonra öldüler. Anne ise, hayatta kalışını tamamen yerli halkın yardımlarına borçluydu. (İdeolojik zayıflık tamamen Sovyet idealine aykırı olmasa bile, insanlık dışı davranışlara karşı olan bu tip tepkilerle kendini belli ediyordu). Büyüyen çocukların erkek olanları daha sonra orduya girdiler ve kendilerini «askeri ve politik eğitimde çalışkanlık ve istikrarları ile gösterdiler.» Anne 1960 yılında eski köyüne dönebildiği zaman, eski evinin bulunduğu yerde ne bir kalas ne de duvardan bir tuğla kalmış olduğunu gördü. Böylesine zavallıca bir süje - büyük anavatan zaferinin parlak kutlamaları arasında çirkin durmaz mı? En iyisi bunu hiç karıştırmamak. Çünkü **s e m p a t i k d e ğ i l!**

Fakat bu... Anavatan savaşı sakatlarının sürülmesi... Peki bunu hangi bukete katacağız, hangi sürgün kategorisine dahil edeceğiz? Bunun üzerinde pek az şey biliyoruz, (hatta bu konu hakkında hiç bir şey bilmeyenler çoğunluktadır). Şimdi eskiye dönelim, sevgili okuyucu: Savaşın sonunda meydanlarımızda, çayhanelerimizin önünde arabalarında gençler de bulunan ne kadar çok sakat dolaşıyordu hatırlıyor musunuz? Bu da bir akıntıydı, bu da bir harekâttı. Bunların sık safları çok garip ve çabuk bir biçimde kısa sürede seyrekleştiler ve sonra artık görülmez oldular. Bütün bu insanlar Kuzeyde bulunan belirli bir adaya sürülmüşlerdi. Sürüldüler, çünkü vatanları uğruna savaştılar ve savaşta sakatlandılar; sürüldüler ki bütün spor dallarında hafif ve ağır jimnastikte ve bütün top oyunlarında bu kadar başarılı bir ulusun daha da başarılı kılınması konusunda ayak altında dolaşmasınlar ve çalışmaları varlıklarıyla engellemesinler. Tahmin edilebileceği gibi savaşın bu talihsiz kahramanları adada haberleşme özgürlüğünden mahrum olarak yaşadılar (çok seyrek olarak birkaç mektup ülkeye ulaşabiliyordu ve böylece olayın kokusu çıktı). Onlara verilen yemek porsiyonları da son derece mütevazi idi, çünkü bol yemek çalışmaları gözönünde tutulunca haksızlık olacaktı. Ve eğer hepsi ölmediyse, günümüzde hâlâ orada yaşıyor olmalılar.

S.S.C.B. ve takımadaları arasında bulunan çöplük, yani sürgün ülkesi büyük şehirleri, küçük yerleşme merkezleri, köyleri ve düşünülebilecek en çorak bölgeleri kapsıyordu. Sürgünler şehirlere doluşmaya çalışıyorlardı. Bunun sebebi özellikle çalışma koşulları gözönünde tutulduğunda daha iyi bir hayat umudu içinde olmaları değildi, ama hiç olmazsa çevre insana insan ol-

duğunu ve insan hayatı diye bir şeyin var olduğunu hatırlatıyordu.

Karaganda sürgün imparatorluğunun başkenti ve incisi olarak tanımlanabilir. Ben bir sürgün olarak 1955 yılında, sürgünün kaldırılmasından hemen önce bu kentte yaşadım (kumandanlık beni kısa ziyaretler için kente yolluyordu. Kentte yaşayan bir sürgün kadın bulup, evlenmek istiyordum). Tramvayın (meydanın altını kaplayan tünelleri çökertmemek için) tahtakurulu istasyon binasının çok uzağından bir kavis yaparak geçtiği o zamanlar fakir olan bu kentin girişinde çökmemesi için duvarları tahta desteklerle takviye edilmiş, sembolik bir tuğladan yapılı ev vardı. Yeni şehirin merkezinde taş bir duvarın üzerine kazılmış şu kelimeler görülüyordu: «KOMÜR EKMEKTİR» (endüstri için). Ve gerçekten de bu kentte dükkânlarda hergün kara ekmek satılıyordu, şehir sürgünlerinin imtiyazlılığı işte burada başlıyordu. Ayrıca burada her zaman vasıflı veya vasıfsız işçi olarak çalışmak imkânı vardı. Dükkânlarda gerçi başka yiyecek maddeleri de vardı, fakat bizim gibilerin bu dükkânların yanına bile yaklaşması imkânsızdı. Fiatlar efsanevi bir yükseklikteydiler. Kent sakinlerinin dörtte üçü değilse, üçte ikisi o zamanlar pasaportsuz yaşıyor ve kumandanlığın sürekli kontrolu altında bulunuyorlardı. Caddede eskiden birlikte tutuklu bulunduğumuz dostlara, hele Ekibastuz'dakilere rastlardım, beni tanıyıp selâmlarlardı. Bir sürgünün buradaki yaşayışını nasıl anlatmalı? Çalışma hayatında - daha düşük işler ve daha az ücret, çünkü herkes tutuklanma - hapishane - kamp üçgeninden geçtikten sonra, yüksek tahsilini ispatlıyacak durumda olamıyor ve elinde ispatlanabilir çalışma yılları zaten kalmıyor. Bunu başka ülkelerde zencilere yapılanlarla karşılaştırabiliriz: «Beyazların aldığı ücreti sana veremeyiz. İşine gelmiyorsa sürünmeye devam et. Kalacak ev sorunu da son derece büyük bir önem taşıyordu: Sürgünlerin çoğu ayrılmamış oturma odası köşelerinde, karanlık bodrumlarda, barakalarda yaşıyor ve buna karşılık oldukça yüklü kira vermek zorunda kalıyorlardı. Kiralayanlar, özel kişilerdi. Ekserisi artık hiç de genç olmayan bir sürü kadın, ağızlarında bir sürü metal diş olduğu halde -bütün isteklerinin- dışarı bile çıkabilmek için bir tek ipek bluz ve bir tek çift ayakkabı almanın hayâlini kuruyorlardı.

Ayrıca Karaganda'da da uzaklıklar fazlaydı. İşe gitmek için fazla vakit harcanıyordu. Merkezden şehir girişindeki çalışma yerlerine tramvay bir saat kadar sürüyordu. Tramvay vagonunda karşımda oturan kadının kirli bir eteği ve parçalanmış san-

daletleri vardı. Kucağında çok kirli paçavralara sarılmış bir bebek tutuyordu. Sürekli başı önüne düşüyor ve elleri gevşiyordu. Bu durumda bebek kucağından kayarak yere doğru yuvarlanırken, çevredekiler bağırıyorlardı: «Dikkat, düşüyor!». Kadın hemen davranarak çocuğu zamanında yakalıyor, fakat biraz sonra başı yine önüne düşmeye başlıyordu. Kadın su idaresinde gece postasındaydı, buna rağmen bütün gün boyunca dükkânları dolaşmış ve ayağına kesesine uygun bir ayakkabı aramış durmuştu. Fakat, hiç bir yerde aradığını bulamamanın üzüntüsü içindeydi. İşte böyleydi, Karaganda sürgünü.

Bildiğim kadarıyla Çeambul kentinde durum bu kadar feci değildi. Bu kent verimli Güneyde, Kazak ülkesinde bulunuyordu. Yiyecek maddeleri de orada daha ucuzdu. Fakat kent küçüldükçe iş bulmak da zorlaşıyordu.

İşte Yeniseysk kenti. Georgi Mitroviç 1948 yılında Krasnoyarsk aktarma hapishanesinden buraya yollanmıştı. Muhafız birliğinin başındaki teğmen ona cesaret verdi: «İş bulabilecek miyim?» — «Tabii, kesinlikle.» — «Ya yatacak yer?» — «Tabii canım...» Muhafızların görevi sadece onları oraya kadar getirmekti. Görevlerini bitirmiş insanların iç rahatlığıyla oradan ayrıldılar. Fakat yeni gelenler geceyi geçirecek yer bulamadılar. Sonunda sahilde ters dönmüş yatan kayıkların altına ve satıcı tezgâhlarının yanına kıvrılıp yattılar. Ekmek alamıyorlardı, çünkü ekmek evi olanlara veriliyordu. Kalacak yerleri yoktu, pansiyonlar ise paralıydı. Bir sakat olan Mitroviç mesleği olan diplomalı hayvan yetiştiriciliğine talip oldu. Kumandan müracaatı inceledikten sonra bölge hayvancılık dairesini aradı «Dinle beni, bana bir şişe votka hediye edersen sana bir hayvan yetiştiricisi yollayacağım.»

Bu işte böyle bir sürgündü. Bu sürgünde «Sabotaj için 58,14 üncü maddeyi uygularım, doğru kampa geri dönersin!» tehdidi geçersizdi. Aynı Yeniseysk'de 1952 yılına ait şahitlerin doğruladığı bir olay var. Kumandanlığa uğrayıp yoklamaya katılmaları gereken günde, orada toplanan sürgünler topluca kumandandan bir istekte bulundular:

Onları tutuklayıp kampa geri göndermesini istiyorlardı. Burada — yetişkin insanlar — ekmeklerini kazanamıyorlardı! Kumandan onları kovdu: «İç İşleri Bakanlığı iş bulma kurumu değildir!» (*)

(*) Çünkü Sovyet ülkesinin kanunlarını hiç olmazsa ceza kanununun 3 üncü maddesini bilmek ne onun göreviydi, ne de sürgünlerin

İşte bir yer ve bazı olaylar daha — Kansk'dan 250 km uzaklıktaki Krasnoyarsk bölgesinde bulunan Tasseyevo. Buraya Almanlar, Çeçenler, Inguşlar ve sabık tutuklular yollanmışlardı.

Bu yer yeni değildi, keşfedilmiş bir özelliği yoktu. Bir zamanlar mahkumların zincirlerinin yapıldığı Kandali köyü yakın idi. Yeni olan orada yer zeminliklerinden meydana gelen bir şehir idi. Zeminlikler, toprakta kazılmış evlerdi. Zeminleri de topraktı. 1949 da **tekrarcılar**dan meydana gelen bir grup buraya ulaştı. Okula getirildiler. İş gücü yöneticilerce teslim alınacaktı. Bölge NWD şefi, orman işletmelerinin temsilcisi, kollektif çiftliklerin yöneticileri geldiler. Yeni sevk edilen grup uzun bir kuyruk halinde komisyonun önünden geçti. Hepsi yaşlı, hasta ve kemikli kamp artıklarıydılar. Akıllı devletin tehlikeli şehirlerden uzak tutarak tayganın derinliklerinde çürümeye yolladığı kadınların hali yürekler acısıydı. Kimse onları almak istemiyordu. İçişleri Bakanlığının yetkili memuru sunduğu iş gücünü ancak tendit'lerle işveren durumundaki temsilcilere kabul ettirebildi. Fakat asıl süprüntüyü meydana getiren ıskarta durumdaki sürgünler, temsilcisi geç kalan ve böylece başta yapılan seçmeyi kaçıran tuz fabrikasına kaldılar. Tuz fabrikası Troizk köyünün (bu köy de eski bir sürgün yeriydi ve daha Çar Aleksey Mikailoviç zamanında tarikatçılar buraya yollanmışlardı), yanındaki Ussolye nehrinin kıyısındaydı, 20. yüzyılın ortasında burada çalışacakların elinde şu teknik araçlar vardı: Atlar daire biçimi bir pistte rahvan adımlarla koşarak bostan dolabı sistemi ile teknelere tuz pompalıyorlardı. Sonra yaşlı kadınların ormandan topladığı odun ile ısıtılarak kurutuluyordu. Sonra da sandıklara doldurulanlar ambalâj yapılıyordu.

Kolomnada bir lokomotiv fabrikasının sabık işçisi olan Knyasev de Tassayevoya gönderilmişti. Ancak artık çalışamıyordu, bu yüzden onu çürüğe çıkarttılar. Zaman zaman bir hayırseverin ona kapısını açması ile geceyi onun yanında geçiriyor, diğer zamanlarda ise sokakta yatıyordu. Sakatlar yurdunda ona yer bulamadılar, hastahanede de uzun süre tutmadılar. Bir kış gecesinde partinin, bizim işçi partimizin bölge komitesi binasının önündeki sundurmanın altına süründü ve orada soğuktan donarak öldü.

«Kamp tutukluluğundan Tayga sürgününe yollananlar (yol-

---

bunu bilmesine imkân vardı.

«Bir sürgüne bir parça toprak veya ücretli bir iş temin edilmelidir.»

culuk eksi yirmi derece soğukta üstü açık yük kamyonları ile yapılıyordu. Tutukluların üzerinde serbest bırakılırken aldıkları ince ve kötü elbiseler vardı, muhafızlar gocuk ve keçe çizme giyerlerken onların ayağında daha önce başkaları tarafından kullanılmış çadır bezinden ayakkabılar bulunuyordu) bunun neresinin serbest bırakılmak olduğunu kavrayamıyorlardi. Kamplarda hiç olmazsa ısıtılmış koğuşlar vardı, oysa burada oduncuların içinde bir yıldır ateş yakılmamış yer koruganlarında soğuk hüküm sürüyordu. Orada motorlu testereler çalışıyordu aynı testereler burada da çalışacaktı ve insan hiç olmazsa bu testerenin sapına yapışarak bir lokma kuru ekmek bulabilirdi.

Bu yüzden yeni sürgünler (1953 de Suhobusimkoye bölgesinde Yenisey kıyısındaki Kuseyevo'da olduğu gibi) oradaki orman işletmesinin müdür yardımcısı neş'eli ve temiz görünüşlü Leyboviç ziyarete geldiği zaman şaşırıyor, deri paltosuna ve iyi beslenmiş beyaz yüzüne bakarak zor duyulur kelimelerle selâmlıyorlardı: «Günaydın vatandaş şef!»

Fakat o başını kuvvetle sallıyordu.

«Hayır, hayır nasıl olur da bana vatandaş dersiniz? Artık sizin için sadece Y o l d a ş 'ım. Artık tutuklu değilsiniz!»

Bütün sürgünler bir tek koruganın içine toplandılar. Müdür yardımcısı orada yağ kandillerinin ölgün ışığı altında bir konuşma yaptı. Kelimeleri bir tabuta çivi çakarcasına kayarak sürgünlerin içlerine işliyordu:

«Buraya dâvetli olarak geldiğinizi sanmayın! Gerçekten de burada ömürleriniz boyunca yaşamak için gönderildiniz. Bu yüzden mümkün olduğu kadar erken işbaşı yapın! Ailesi olanlar, buraya getirtsinler. Olmayanlar evlensinler. Aranızda evlilikler yapın. Ve bu işi öyle fazla uzatmayın. Kendinize evler inşa edin. Çocuklar dünyaya getirin. Ev ve inek için kredi alacaksınız. İşe yoldaşlar, işe! Ülke bizim kerestemizi bekliyor!»

Ve y o l d a ş binek arabası ile tozu dumana katarak uzaklaştı.

Bu da hiç yoktan iyiydi: Hiç olmazsa evlenmeleri için izin çıkmıştı. Yine de bir kolaylık!

Yagodnoye civarındaki Kolima'nın fakir yerleşme merkezlerinde de Retz'in hatırladığı kadarı ile, anakaraya salıverilmeyen kadınlar vardı. Fakat buna rağmen, İçişleri Bakanlığı evlenme izni vermemişti. Evi olanlara oturacak yer verilecekti de, ondan!

Diğer yandan evlenme yasağı da bir kolaylık yaratıyordu,

değilmi ki, faraza Kuzey Kazakistan'da 1950 — 1952 yıllarında, sürgünü yere ve işe bağlamak için, kimi komutanlıklar, yeni gelenleri 2 hafta içinde evlenmeye zorluyorlardı: Ya evlenirsin veya seni içerilere, çöle yollarız, şartını koşarlardı.

Sürgünlerin yaşadığı bir çok yerde bütün açıklık ve aynı zamanda alaycı ifadesi ile bir kamp terimi olan genel çalışma'nın yaygın olduğu dikkate değer bir olaydır. İnsanı ölüme götüren ve buna karşılık çok az besleyen bu kemik değirmeni, kamptakinden pek farklı çalışmıyordu. Gerçi sürgünler **özgür insanlar** olarak kamptakiler kadar çok çalışmak zorunda değildiler, fakat işe (ormana veya madene) gidiş iki saat, dönüş de aynı biçimde iki saat sürünce günlük iş saatleri kamptaki normlara ulaşıyordu.

Eski bir işçi olan Berezsovski yirmi yıllarında iş sendikası liderlerinden biri iken, 1938 de on yıllık bir sürgüne gönderilmiş ve 1949 da on yıllık bir kamp mahkûmiyetine yollanmıştı. Benim gözlerimin önünde kampta kendisine verilen ekmek tayınını öptü ve burada hiç olmazsa bu bir lokma ekmeği güvenle bulabileceğine sevindiğini belirtti. Buna karşılık sürgünde, hattâ cebinde paranla bir dükkâna girersin. Ráflarda sıra sıra ekmekler durmaktadır. Görevli yüzüne karşı utanmadan «Ekmeğimiz yok!» der ve bunu söylerken bir taraftan da yerli halktan birine ekmek sarar. Yakacak maddelerinde de durum aynıdır.

Petersburg'lu sabık işçi Zivilko da buna benzer şeyler söylüyor, hep çatkınıldım cinsten olmayan insanlar 1951 yılında sürgünden kürek mahkûmlarının bulunduğu özel kampa geldiği zaman insanlığına yeniden kavuştuğunu belirtiyordu: Kampta 12 saatlik iş gününden sonra paydos yapılır ve artık istediğini yapmakta kısıtlı da olsa, özgürlüğün vardır. Kamp bölümünde dolaşıp, vakit öldürebilirsin. Oysa sürgünde her an hiç de gerekli olmayan bir iş için (ve hattâ iş yöneticisinin kendi cebine girecek biçimde) ücreti ödenmeyen fazla mesai saatleri üstüne yıkılabilir. (Zivilko muhasebeci olarak görevlendirilmişti). İster akşam, ister Pazar olsun hiç bir sürgün buna hayır demeye cesaret edemez, çünkü ertesi gün kendisini kapının önünde bulmak korkusu elini kolunu bağlamaktadır.

Sürgün Pridurki'si mevkiine yükselmiş bir sürgün için de hayat bal yalamak değildir. Dşambul'daki Kok-Terek'e yollanan Mitroviç Bölge Komitesinin Ziraat bölümünde zootermi uzmanı görevini almayı başarmıştı. (Kok-Terek onu şöyle karşıladı: O ve arkadaşları için bir eşek ahırı ayrılmıştı. Duvarlardan hay-

van pisliklerini temizlediler ve bir köşeye yığdıkları peykin üzerinde yatmaya başladılar). Mitroviç dürüst çalışmayı denedi ve kısa sürede parti üst kademelerine bir diken gibi batmaya başladı. Küçük bölge şefleri Kolhozlardan ilk defa gebe kalan inekleri alarak, bunları danalarla değiştiriyorlardı. Mitroviç'ten iki yaşındaki hayvanları dört yaşında olarak'göstermesini istediler. Defterlere baktığı zaman kolhozlarda beslenen ve büyütülen, fakat kolhozlara ait olmayan sürülerin var olduğunu gördü. Bu sürüler bölge genel sekreterinin mali işler başkanının ve milis şefinin özel sürüleri idiler. (Kazakistan'ın sosyalizmi nasıl ustaca yürüttüğüne dikkat edin!) Mitroviç'e «bunları defterlere işleme!» dediler. Dinlemedi. Ve hatta bölge sovyetinin başkanı gri bir Karakul koyununu iç ettiği zaman bunu rapor etmeğe kalkıştı. -Sovyet kanunlarının durumuna göre sürgüne gönderilmiş biri için ne kadar garip bir tutum.- Tabii Sovyet başkanının bundan haberi oldu (ve bu ilk savaş ilânıydı).

Bu arada bir insanın sürülebileceği en berbat yerin bir bölge merkezi olmadığım da belirtmek gerekir. Sürgünün asıl dayanılmaz zorlukları ne bir tek yerleşme merkezinden, ne de bir medeniyet belirtisinden iz olmayan ıssız yerlerde baş gösteriyordu. Aynı Zivimko 1937 yılında yaşamaz olduğu Batı Kazakistan bölgesindeki «Jana Turmıs» (Yeni hayat dergisi) kollektif çiftliğinden bahsediyor. Daha sürgüne yollananlar oraya varmadan önce bölge halkı Traktör istasyonunun politbüro bölümü tarafından toplanıyor ve uyarılarak parti çizgisinde beyinleri yıkanıyordu: Gelenler Troçkistler ve karşı devrimciler. Ürken yerli halk, yeni gelenlere halk düşmanları ile ilişki kurmuş olmak damgası yememek için ödünç tuz bile vermiyordu. Savaş sırasında sürgünlere ekmek karnesi verilmedi. Bu haberi veren, kolhoz demirhanesinde tam sekiz ay çalışarak bir pud darı kazanmıştı. Bu koskoca bir onaltı kilo ederdi... Taneleri kendileri öğütmek zorundaydılar. Kazakların mezar taşlarından değirmen taşları yonttular. Ve NKWD'ye gittiler: Bizi ya hapse atın, ya da bölge merkezinde oturmamıza izin verin! (Şimdi okuyucu: Peki, ya yerli halk n'apıyordu, diye soracaktır. İşte, birer koyun, keçi, inekleri ve başlarını sokacak birer çadırı vardı. Bütün bunlar onlara destek oluyorlardı).

Kolhozdaki sürgünlerin hayatı da aşağı yukarı aynıydı. Burada devlet malı elbise olmadığı gibi, kamp karavanası da yoktu. Sürgün için kolhoz düşünebilecek en berbat yerdi. Bu aynı zamanda bir test yerine de geçerdi. Neresi daha berbattır: kamp mı, yoksa sürgün mü?

Bu arada yeni gelenler satılıyorlardı. S. A. Lifsiz de bunların arasındaydı. Olay Krosnoyark aktarmasında oldu. **Alıcılar** marangoz arıyorlardı. Hapishane karşılık verdi: Bir hukukçu ve bir kimyager (Lifsiz'i) alın dediler. Ayrıca hasta ihtiyar ve hasta kadınları da satıyorlardı. Daha sonra eksi yirmibeş derecelik ılımlı bir soğukta, üstü açık yük arabalarında, tilkilerin birbirlerine iyi geceler dedikleri yerlerde uzun bir yolculuk... Hepsi hepsi üç düzüne evden oluşmuş küçük bir köy... Burada hukukçu ve kimyagerin ne işleri var? Avans olarak bir çuval patates, soğan ve un veriliyordu. (Bu iyi bir avans!) Kazanırsanız kazandığınız parayı da gelecek yıla alırsınız diyorlar. Kazanmak için karın altından kenevir toplamak zorundasınız. Yatacak bir yer için ise, saman dolduracak çuval bile bulamazsınız. «Peki, yerli halk nasıl geçinebiliyordu?» diye sorulacaktır.

Her şeyin başında gelen bir istek: «Bizi Kolhoz'dan alın!» Hayır, bu olacak şey değil; çünkü Kolhoz hapisane yönetimine adam başı 120 Ruble ödemiş (1952).

Oh! Tekrar kampa dönmek ne güzel!...

Bir sürgün için, Sovhoz, yani Devlet Çiftliğindeki hayatın, Kolhozdakinden çok daha iyi olduğunu düşünen okuyucu yanılır. İşte size Suhobusimskoye bölgesindeki Minderla adlı bir devlet çiftliği. Burada barakalar var ancak, tel örgüler yok. Nöbetçisiz kamp gibi bir şey. Adına bakılırsa devlet malı olmasına rağmen, burada para bilinmiyor. İlişki parasız yürütülüyor. Sadece sayılar yazılıyor. Adam başına günde 9 Ruble (eski Stalin devri rublesi.) Buna karşılık herkesin günde ne kadar bulgur yediği, kullandığı işçi ceketinin fiatı, barakada kalmasına karşılık belirli bir para hesaplanıyor. Bunlar eksi değer olarak bütün ay boyunca toplanıyorlar. Ve ödeme günü geldiğinde, oh, olacak şey değil, sürgünün hiç birşey kazanmadığı, aksine devlete borçlu olduğu ortaya çıkıyor. A. Stotik bu devlet yerinde iki arkadaşının tam bir çaresizlik içinde kendilerini asarak intihar ettiklerini hatırlıyor.

(Büyük bir hayâlci olan aynı Stotik, İngilizce öğrenme çabası içinde geçen talihsiz bozlar kampı tecrübelerinden (*) hiç ders almamıştı. Kendisini sürgünde bulduktan sonra, kanunda eğitim özgürlüğü ile ilgili maddeye bel bağladı. Buna dayanarak Krasnoyarak'a **tahsil** için gitmeyi kafasına koydu! Bu utanmazca girişime -acaba sürgün tarihinde bir benzerine rastlanmış mıdır?- devlet çiftliği müdürü reddedici değil, açıklayıcı

(*) Bakınız bölüm V., Paragraf 5.

bir cevap verdi: «Stotik'in tahsil yapmasına kimse izin vermeyecek!» Ancak Krasnoyarsk aktarma hapishanesi bütün çevredeki sürgünler arasından marangozlar arandığına dair ilân verince, Stotik beklediği şansın doğduğuna inandı ve daha önce marangoz olarak hiç çalışmamış olmasına rağmen, başvurdu. Orada sarhoşlar ve hırsızların bulunduğu bir ortamda Tıp Fakültesi giriş sınavlarına hazırlandı. Sınavı oldukça yüksek bir notla kazandı. Kabul komisyonunun önüne çıkıncaya kadar kimse onun evrakını sıkı bir biçimde incelememişti. Komisyon önünde sorgu başladı: «Cephedeydim... Sonra geri döndüm...» Gırtlağı kurumuştu. «Ya daha sonra?» - «Sonra... beni... hapsettiler...» ve komisyon üyeleri bir anda en karanlık bakışlarıyla bakmaya başladılar «Fakat süremi doldurdum! Serbest bırakıldım! Çok iyi notlarım var!» Boşuna. Bu sırada Beria'nın düştüğü yıl sona eriyordu).

Ve ne kadar gözden uzak olursa o kadar daha kötü, ne kadar gözden uzak olursa o kadar hukuktan uzak... A. F. Makayev Kengir kampı hakkındaki daha önce söz konusu ettiğimiz yazılarında «Turgay kölesi»nden bahsederken, iki kamp mahkûmiyeti arasında Turgay bozkırlarına sürülen Aleksander Vladimiroviç Polyakov'dan söz ediyor. Bu uzak bölgede resmi organ olarak sadece Kolhoz başkanı bir Kazak vardı. Hattâ her yerde hazır olan ordudan bile hiç kimse daha oralara ayağını basmamıştı. Polyakov gecelerini geçirmek için ahırı kullanıyor, yatak olarak da bir saman yığını üzerinde uyuyordu. Görevlerinin başında bütün gün boyunca kolhoz başkanının sayıları dört tane olan karılarına köle olarak hizmet etmek, bu arada oturakları dökmek geliyordu. Ne yapabilirdi? Kaçmalı ve bir yerlere şikâyette mi bulunmalıydı? Başta buradan gidecek hiç bir vasıtası yoktu, sonra kaçışı bir suç olarak tanımlanacaktı. Çiftlikteki tek Rus oydu ve Rus olan bir maliye müfettişinin geçmesi için aylar gerekti. Sonunda böyle biri geldi ve Polyakov'un şikâyetini hayretler içinde dinledi. Müfettiş yazılı şikâyetini ilgili bölge dairelerine ulaştıracağına söz verdi. Bu şikâyetine karşılık Polyakov Sovyet Hükümetine «alçakça iftira»dan tekrar kamp cezası aldı. Böylece elli yıllarında Kengir kampında tutuklu olarak mutlu yaşadı ve orada neredeyse özgürlüğü tattı!... Ve biz Turgay kölesinin bütün sürgünler içinde en fazla çeken olduğundan bile emin değiliz.

Sürgünün kampa nazaran belirli bir yere bağlanma açısından daha güvenli olduğunu (iyi veya kötü belirli bir yerde oturuyor ve oradan oraya gönderilmekten korkmuyorsun), kolay ko-

lay söyleyemeyiz. Nakil veya adı her ne olursa olsun, kumandanın bir sözüyle açıklanamaz ve önüne geçilemez bir yer değiştirme bir anda başına gelebilir. Hattâ bir sürgün yerinin veya bütün bölgenin kapatılması bile gerçekleşebilir. Değişik yıllarda bu tip olayların geçtiğini içinizden bir çoğu hatırlayacaktır. Özellikle uyanık olmak kelimelerinin daha bir büyük yazıldığı savaş yıllarında: Taypak bölgesinin bütün sürgünleri oniki saat içinde yolculuğa çıkabilecek gibi hazırlanmak zorunda bırakıldılar! Ve yolculuk hedefi Dşambetinsk olarak saptandı! Her şeyi olduğu gibi bırak, fakir evini, kötü, fakat senin için önemli olan ev gereçlerini, başının üzerindeki delik deşik, fakat yeni tamir görmüş damı -bunların hepsine adyö de! Ve yürüyün bakalım yalınayak tencere düşmanları! Bazılarınız ölecek, bazılarınızı ise yepyeni şeyler bekliyor!

Sürgün'ün hayatı sürdürmekteki belirgin sefilliğine rağmen, (kimse sıra halinde yürümüyor, herkes istediği yönde topallayarak ilerliyor, sabah içtimaı yok, şapka çıkarılmıyor, barakalara kilitlenmek yok) yönetimsiz olduğu söylenemez. Şurada daha yumuşak, orada daha sert olarak baskının genel olarak hafiflemeye başladığı 1953 yılına kadar her yerde hissedilen bir güçtü. Birçok yerde sürgünlerin Sovyet makamlarına sivil şikâyetlerde bulunmaları yasaktı. Şikâyetler önce kumandanlığa yapılıyor, burada kumandan konunun daha yukarı mı aksettirileceğine yoksa çöp sepetine mi atılacağına kendisi karar veriyordu.

Kumandanlıktan herhangi bir subayın çağrısına bir sürgün nerede ve ne işle meşgul olursa olsun, hemen koşmak zorundaydı. O hayatı tanıyanlar, sürgünün komutanlıktaki subayların özel isteklerine «hayır» deyip, demiyeceklerini bilirler.

Kumandanlıklardaki subaylar kamplardakilerle karşılaştırıldıklarında ne durum, ne de hakları bakımından bunlara hiç benzemiyorlardı. Tersine onların hayatı çok daha rahattı. Bölge, nöbetçi devriyeleri, Kaçak avı, İş postaları, bütün bir yığının beslenme ve giydirilmesi gibi sorunları yoktu. İki ayda bir başvurmak zorunda olan sürgünleri defterlere kaydetmek ve kendisini koruyanlara karşı suç işlemiş sürgünleri rapor etmekten başka yapacak hiçbir işleri yoktu. Hepsi hükmetme hırsı olan, tembel, açgözlü (kumandanlıktaki bir astteğmen 2000 ruble aylık alıyordu). Ve bu yüzden de genellikle kötü yaratıklardı.

Sovyet sürgününden **kaçış girişimlerine** fazla rastlanmamıştır. Başarılmış bir kaçış sonunda elde edilecek avantajların küçüklüğü, bunda büyük rol oynamıştır. Çünkü bölgede bulunan yerli ve özgür halkın vatandaşlık hakları da aslında

sürgündekilerinkinden pek farklı değildi. Sürgünden kaçışın politik bir spor olarak tanımlandığı Çarlık devri artık geride kalmıştı ve buna karşılık cezalar son derece gaddarca uygulanıyordu. Kaçma girişimlerine OSO'nun özel bir bölümü karışıyordu. 1937 yılına kadar en fazla beş yıl kamp tutukluluğu cezasını uyguladı. 1937 de bu ceza on yıla çıktı. Savaştan sonra ise, hiçbir yerde açıklanmadan yeni kanun uygulamasına büyük bir titizlikle geçildi: Artık sürgün yerinden kaçışın cezası YİRMİ YIL kürek cezası idi. Bu inanılmayacak kadar sert bir orantısızlığı ortaya koyuyor.

Bölge komutanlığı kaçma kavramını kendi yargısına göre değerlendiriyordu. Sınır komutanlıkça çiziliyor ve sürgünlerin bunu geçmesi yasaklanıyordu. Bu durumda bir sürgünün ormana mantar veya odun toplamaya gitmesi bile komutanlığın insafına kalmış oluyordu. Meselâ Çakasya'da bulunan maden işçileri yerleşme merkezi Ordşonikizevski'de şu kural geçerliydi: Sınırı dağ yönünde geçmek, sınır ihlâli sayılıyor ve beş yıl kamp tutukluluğuyla cezalandırılıyordu. Vadi yönünde sınırı geçmek ise, (demiryolu yönünde) kaçma girişimi demekti ve cezası yirmi yıl kürek cezası idi. Bu saçmaca yumuşaklık o kadar yerleşmişti ki, maden ocağı yöneticilerinin zorbalığına dayanamayan bir grup Ermeni bölge merkezine gidip şikâyet etmek üzere başvurduklarında, bu **kaçış** için ancak 6 şar yıla mahkûm edilmişlerdi.

Genellikle bu tip yol şaşırmalar kaçma girişimi olarak nitelendiriliyordu. Bir de, bizim insan yiyen sistemimizin işleyişini kavrayamayan ve anlamaya niyetleri olmayan yaşlı insanların verdiği kararlarla yapılan girişimler vardı.

Seksen yaşını aşmış yaşlı bir Rum kadını savaşın son yılında Simferopol'dan Urallara yollanmıştı. Savaş sona erip de oğlu Simferopol'a dönünce, kadıncağız - bundan doğal ne olabilir? - geri döndü ve evinde gizli olarak oğluyla birlikte yaşamaya başladı. 1949 yılında seksenyedi yaşına baştığında onu yakaladılar, yirmi yıl küreğe mahkûm ettiler. (87 + 20 = ?) ve Ozer kampına gönderdiler. - Yine buna benzer yaşlı bir Rum kadını Dşambul bölgesinde yaşamaktaydı. Rumlar Kuban bölgesinden sürüldükleri zaman onu ve iki kızını almaya geldiler. Bir Rus ile evlenmiş olan üçüncü kızı Kubanda kaldı. Yıllar birbiri arkasından geçip gitti. Sürgündeki yaşlı anne, bu kızının yanına dönmek ve ömrünün son yıllarını orada geçirerek, orada ölmek istedi. Sonuç? «Kaçma girişimi» kürek, yirmi yıl! - Kok Terek-de Alekseny Ivanoviç Bogoslovski adında bir fizyoloğumuz var-

dı. 1955 yılında nasıl olduysa «Adenauer affı» kapsamına girmiş, fakat bu aftan ancak kısmen faydalanmıştı. Hukuka aykırı olmasına rağmen, onu yine sürgün statüsünde bıraktılar. Birçok dilekçe ve şikâyet mektupları yazdı. Fakat bütün bunlar uzun zaman alıyordu. Bu arada Perm'deki annesinin gözlerinde gittikçe artan bir körlük başladı. Oğlunu savaştan ve savaşta esir düştüğünden beri görmemişti. Gözündeki son ışıkla, son bir kere daha görmek istiyordu. Böylece Gogoslovski kürek cezasını göze aldı ve bir hafta içinde gidip dönmeyi plânladı. Çöldeki sığır çiftliklerinde işi olduğunu ortaya attı, fakat trenle Novosibirsk'e gitti. Bölgede yokluğunu kimse farketmedi, ancak Novosibirsk'de uyanık bir taksi şoförü onu bölge komutanlığına ihbar etti. NKWD'ler kâğıtlarını görmek istediler. Evrakı olmadığı için geçmişini anlatmaya mecbur kaldı. Onu geri getirerek Kok Terek hapisanesine attılar. Soruşturma başladı. Tam bu sırada onun sürgün olmadığı, serbest bırakılması gerektiği konusunda haber geldi. Hemen annesine koştu. Fakat çok geç kalmıştı...

Sovyet sürgün rejiminin bir sürü renkle bezenmiş paletine dalıp az kalsın her sürgün bölgesinde yaygın olan çekist operasyon bölümünü anlatmadan geçiyorduk. Bu bölüm sürgünleri görüşmelere çağırıp, aralarından ispiyonlar sağlamak, ihbarları toplamak ve değerlendirmek, bütün bu malzemeyi yeni cezaların dağıtılmasında kullanmak işini yüklenmişti. Çünkü hemen hemen her sürgün için sürgünün monoton hayatında kampın canlı hayatına aday olarak gösterildiği bir devre geçmiştir. İkinci dönem -yeni bir soruşturma sonucu verilen yeni bir ceza süresi- çoğunluk için sürgün sürelerinin doğal sonu oluyordu.

1922 yılında karşı devrimci Litvanya ordusundan kaçarak özgür Rusya'ya iltica eden Peter Viksne, 1934 yılında geride kalan akrabaları ile mektuplaştığı ortaya çıkarılınca (bu akrabalar Litvanya'da da zarar görmediler). Kazakistan'a sürüldü. Fakat Viksne'nin cesareti kırılmadı ve burada Ayaguz tren istasyonunun yorulmak bilmeyen lokomotif makinisti olarak Stahanov işçileri arasına girmeyi başardı. Öyle ki, 3 Aralık 1937 de atölyeye «Yoldaş Viksne'yi örnek alın!» diye bir pankart asıldı. Fakat daha 4 Aralıkta aynı yoldaş Viksne ikinci bir dönem yolculuğa yollandı ve ondan bir daha haber alan olmadı.

Bu ikinci cezalandırmalar sürgünde de kamplarda olduğu gibi Çekistlerin yorulmak bilmez çabalarını ortaya sermektedir. Her yerde olduğu gibi tutukluya kaderin parmağının gösterdiği yönü çabuk kavraması ve direnmemeyi öğrenmesi için **keskinleştirilmiş metodlar** uygulamaktaydı. (1937 de

Urallarda Zivilko'ya 32 gün hapis verilmiş ve altı dişi kırılmıştı). Ayrıca 1948 de olduğu gibi bütün sürgünlerin üzerine bir ağ atılarak, kamplar için yeni adaylar avlandığı da olurdu. (Vorkutada böyle olmuştu: «Yoldaş Stalin emir verdi. Vorkuta üretim merkezi olacak, şehri temizleyin.» Diğer bölgelerde ise hedef genellikle erkekler oluyordu.)

Fakat ikinci döneme yakalanmayanlar için «sürgünün sonu» sisler içinde kalmaya devam ediyordu. Meselâ, serbest bırakılmanın kamp nöbetçi odasından çıkıp, özel komutanlıkta kendini kaybettirme anlamına geldiği Kolima'da, sürgün hiç bir zaman sona ermezdi. Çünkü Kolima'dan dönüş yoktu. Yine de çok kısa süreler için «ana karaya» geçmeyi becerebilenler oluyordu, fakat bunlar da kaderlerine küserlerdi, çünkü ana karada sürgünden dönenlere yaşama hakkı yoktu, hemen ikinci süreye çarptırılırlardı.

Çeka'nın gölgesi, sürgünün karanlık göğünü büsbütün karartıyordu. Emniyetçinin gözü, gammazın kulağı, bitirici iş, çocuklar hesabına kaygı, sürgünlerin hayatını etkileyen başlıca faktörlerdi: Korku içinde yaşarlardı, birbirine açılamazlardı, kapanık hayat sürdürürlerdi. Hapisane veya kamplarda olduğu gibi, iç açıcı konuşmalar, karşılıklı itiraflar, anıları birbirine anlatma, burada yoktu.

Bu bakımdan sürgünlerin hayatını dile getiren öyküleri toplamak, hiç de kolay olmuyor.

Sürgün fotoğraf bakımından da geriye hemen hemen hiç bir şey bırakmamıştır. Olan fotoğraflar da özel kamp ve kumandanlık bürolarına verilmek üzere çektirilmiş vesikalık fotoğraflardır. Sürgündeki arkadaşlarla bir grup resmi — tabii ki bu son derece güzel bir anı olur! Fakat bir ihbar ve suçlama hazırdır: «Bakın anti Sovyet eğilimli bir örgüt!» Kısa bir inceleme yapılır ve herkes toplanır.

Bizim Sovyet sürgünü hemen hemen hiç fotoğraf bırakmamıştır. Fakat sizler muhakkak devrimden önceki bir resmi hatırlayacaksınız: Bir grup devrimci, gerçekten mutlu yüz ifadeleriyle, soldan üçüncü Ulyanov, [1] sağdan ikinci ise Krjişanovski. Hepsi tok, temiz giyimli, ne çalışmayı ne yokluğu biliyorlar. İçlerinden bazılarının sakalı, bakımlı bir sakalı, bazılarının ise şapkaları, gerçek kürk şapkaları var.

Çocuklar, bunlar korkunç karanlık günlerdi...

---

(1) Ulyanov — Lenin.

4 Halkların Sürülmesi

Tarih araştırmacıları bizi bu konuda düzeltebilirler, fakat bizim orta düzeydeki insan beynimiz, tarihte bütün bir halkı kapsamına alan hiç bir zorlu sürgünü hatırlamıyor. Ne 17, ne 18, ne de 19 uncu yüzyıllarda buna benzer bir olay bulamıyoruz. Koloni fetihleri vardı: Güney Denizi adalarında, Afrika'da, Asya'da, Kafkasya'da; fakat nedense fethedilen ülkelerdeki halkı anavatanlarından, evlerinden ve atalarından kalma topraklarından ayırmak, sömürgecilerin dar anlayışlarının çok ötesinde kalmıştı. Belki zencilerin Amerikan pamuk plântasyonları için nakledilmeleri bize bu yönde bir fikir aşılayabilir, yine de bu nakillerde olgunlaşmış bir devlet sistemi yoktu. Burada söz konusu olan sadece yürekleri benzeri olmayan bir kazanç hırsı ile yanan hristiyan köle tüccarlarının kişisel girişimleri sonucu Afrikalı zencileri tek tek veya düzünelerle yakalamaları, kandırmaları ve satmaları idi.

Uygar insanlığın umudu olan Yirminci Asrın gelip çatması. Tek Doğru Oğretinin ışığında Milliyetçilik sorununun gelişip, doruğuna çıkması gerekiyordu ki, bu sorunun en büyük uzmanı, bütün bir milleti 48,24 veya bir buçuk saat içinde göç ettirerek, onu yitirme patentini çıkarmış olsun.

Tabiî ki bu konu da bir anda açıklık kazanmadı. Hattâ, kendisine ait şu cümle bu tip endişeleri kökünden silip atacak nitelikteydi: «SSCB'de herhangi bir insanın kökeni yüzünden takibata uğraması bugüne kadar görülmemiş bir şeydir ve bundan sonra da görülmeyecektir.» (*)

Yirmi yıllarında bütün ulusal diller teşvik edilmekteydiler. Kırım sakinleri Tatarca, evet Tatarca kullanmaları konusunda teşvik ediliyorlardı. Burada hattâ arap alfabesi bile kullanılıyordu ve bütün yazışmalar Tatarca yürütülüyordu. Meğer yanlışmış.

Daha yeni başarılmış büyük köylü sürgününe rağmen Büyük Dümencinin aynı yöntemin uluslar üzerinde uygulanmasının ne

---

(*) Stalin, külliyatı Moskova 1951, Cilt 13, Sayfa 259.

kadar kolay olduğunu kavraması biraz sürdü. Saygı değer yüksek kardeş Hitlerin Yahudi ve Çingenelerin yok edilmesi ile ilgili fikirleri ancak savaşın patlamasından sonra ortaya atılmışlardı, oysa baba Stalin bu konu üzerinde çok daha önceden düşünmeye başlamıştı bile.

Köylü vebası dışında, halkların topluca sürülmesine kadar, bizim Sovyet sürgünü, nihayet birkaç yüzbin kişiyi kapsıyordu, kamplarımızla rekabet edecek durumda değildi, tarihin iz'ini yansıtacak kadar zengin ve şanlı da değildi. Sürgün cezasına çarptırılmışlar, idari kararlarla sürülmüşler bulunurdu ama, hepsi bir araya gelmiş bireylerdi, ayrı ayrı hepsinin adı, sanı, doğum tarihi ve yeri, mahkeme kararının sureti, önden ve yandan çekilmiş fotoğrafları vardı. Bu kum taneciklerinden, parçalanmış ailelerden sürgün bölgeleri için yekpare nüfus kitlesini yaratmak, ancak bizim akıllı, hiç bir şeyden tiksinmeyen Organların haddine idi.

Sürgün süratle gelişti. Özel sürgün terimi konuldu! İlk iki terimin Çar zamanından kalmış olmasına karşılık, son terim tamamen Sovyet icadıdır. Ozel eki aslında bizim en sevdiğimiz ön eki değil midir? (Ozel bölüm, Ozel görev, Ozel ilişki, Özel tahsis, Özel sanatoryum). Büyük fırtınanın estiği yıllarda özel sürgün kelimesiyle sürgüne yollanan Kulaklar anıldılar. Bu kelime çok daha kesin bir ifade taşıyor ve şikâyet etmek üzere hiç bir fırsat vermiyordu. Çünkü sürgüne yollananlar bu kere sadece kulaklar değildi, ancak bundan sonra Ulu Baba aynı kelimenin bundan böyle sürgüne yollanan uluslar için kullanılmasını emretti.

Buluşu denemek gerekiyordu. İlk deney gerçekten de son derece ihtiyatlı bir biçimde plânlanmıştı: 1937 yılında bir kaç onbin Koreli -Japon emperyalizmi ve Halkin-Hol olayı gözümüzün önündeyken, şu çekik gözlü yağiz şüphelilere güvenceyle bakılır mı hiç?- sessiz ve süratli bir biçimde Doğudan Kazakistan'a nakledildiler. Ayakta zor duran ihtiyarlar, daha emzikli olan bebeler ve toplayabildikleri son derece yetersiz ev eşyaları da yanlarındaydı. Her şey o kadar ani olmuştu ki, ilk kışlarını samanlı kerpiç barakalarda pencere camları olmadan geçirdiler (cam zor bulunan bir madde idi).

Ve operasyon o kadar sessiz yürütüldü ki, sadece çevre yerleşme merkezlerinde bulunan Kazakların kulaklarına bir şeyler gitti. Bütün ülke üzerinde hiç kimse bu olaydan bahsetmedi ve bu konuda hiç bir haber dış ülkelere sızmadı. (Zaten basının

proleteryanın elinde bulunmasının gerekliliği işte bu tip olaylarda başlıyor).

Bu iş lezzetli gelmişti. Olay ilgi çekti. Ve 1940 tarihinde ihtilâlin beşiği olan Leningrad çevresinde tekrar uygulandı. Ancak kurbanları geceleyin kelepçelerle almaya gelmediler. Leningradlı Finli ve Estonyalıların yeni fethedilen Karolo-Fin cumhuriyetine gönderilecekleri bir «veda kutlaması» düzenlendi. Seçilenler güpegündüz bayraklar ve orkestralar eşliğinde, kendilerine sunulan yeni topraklara doğru sevinçle uğurlandılar. Fakat kent geride kalır kalmaz hepsinin pasaportları toplandı. Etraflarını nöbetçiler çevirdi ve yolculuk önce kırmızı hayvan vagonlarına, sonra da nehir üzerinde çekilen mavnalarla devam etti (altıyüz kişilik bir grubun kaderinden W.A.M. bahsediyor). Vardıkları limandan Karelyanın derinliklerine «Kollektif çiftliklerin tahkimi» için yollandılar. Tamamen özgür vatandaşlar, tantanayla uğurlanan bu insanlar, emre uydularsa da, içlerinden baş kaldıranlar çıktı. Aralarında bana bu haberi iletenin de bulunduğu yirmialtı isyancı yola devam etmeyi reddettiler ve dahası, pasaportlarını teslim etmediler! Sovyet gücünün ve tabiî aynı zamanda Karelo Fin Cumhuriyetinin temsilcisi «Kurban verirsiniz!» diye uyardı. «Makineli tüfeklerle üzerimize ateş mi açtıracaksınız?» diye bağırdılar ona. Ah, ne kadar safça bir düşünce, makineli tüfeğe ne gerek var? Çevreleri sarılmış bir yığın halinde oturdukları o yerde bir tek tüfek namlusu da aynı işi kolayca görürdü. (Ve hiç şüphe yok ki, bu yirmialtı Finli için arkalarından marşlar söylenmezdi). Garip bir gevşeklik, akıl almaz bir yetersizlik veya beceriksizlik bu önemli anda beklenen tepkinin gösterilmesini önledi. Onları ayırmaya çalıştılar ve teker teker yöneticinin yanına çağırdılar. Onlar ine, yirmialtısı bir arada grup halinde geldiler. Ve inanılmayacak şey, onların inatçı ve mantık dışı küstahlığı karşısında, öbürüleri yenik düştü! Pasaportlarını yanlarında bıraktılar ve başlarındaki nöbetçiler çekildiler. Böylece Kolhoz çiftçisi veya sürgün olma piyangosundan kurtulmuş oldular. Ancak bu olay bir istisna idi. Geri kalanlar pasaportlarını geri alamadılar.

Bütün bunlar ön girişimlerdi. Metodun geniş kapsamlı bir denemesinin yapılması için start atışı ancak 1941 yılında verildi: Volga Almanlarının otonom ve tabiî vatan haini Cumhuriyeti (başkentleri Engels ve Markstad idi) boşaltılmalı ve bir kaç gün içinde daha Doğuda bir yerlere taşınmış olmalıydı. Ulusların topluca sürülmesi metodu, katıksız ve dinamik biçim ve karakteriyle, bu olayda gözümüz önüne serildi. Ne kolaylık, ne ve-

rimlilik! Soruşturmalara, moruşturmalara, isimli dosyalara gerek yok! Tek anahtar - kişinin milliyeti - sorunu çözüyordu. Rusya'nın diğer bölgelerinde yakalanan Almanların (ki, hepsi toplanıyordu) düşman olup olmadığını anlamak için NKVD kadrolarında yüksek tahsilli kişilere gerek duyulmuyordu: Alman soyadını taşımak, sürülmek için yeterlidir.

Sistem denenmiş ve gerekli bazı düzeltmeler yapılmıştı. Artık önceden damgalanmış, cezayı haketmiş, ihanetle suçlanan bütün uluslar gittikçe sertleşen bir biçimde birbiri ardından temizlenebilirlerdi: Çeçenler, Inguşlar, Karaçaylılar, Balkarlar, Kalmuklar, Kürtler, Kırım Tatarları ve son olarak Kafkasyalı Rumlar bütün uluslar Babasının kararı, sürülecek olan halka, mahkemece ve gevezece degil, askeri harekât ve modern motorize piyade birliklerinin tekniğiyle bildirildiğinden, sistem özel bir dinamik yapıya kavuşmuştu.

Silâhlı birlikler geceden mahkûm edilmiş ülkenin stratejik noktalarını işgâl ediyor ve anahtar pozisyonları alıyorlar. Cani ulus sabah uyandığında, bütün köylerin tek tek hafif ve ağır makineli tüfeklerle çevrili olduğunu görüyor. Herkesin iki elinin taşıyabileceği eşya alabilmesi, toparlanması için on iki saatlik bir süre (fakat bu süre fazla uzun sürüyor ve askeri kamyonlar boşu boşuna dolaşıp bekliyorlardı, bu yüzden Kırım'da iki, hattâ bir buçuk saat süre tanıdılar), tanınmıyordu. Sonra cezalılar askeri kamyonlara yükleniyorlardı (yaşlı kadınlar ve kucaklarında bebelerini taşıyan anneler - hoppala! Emri duymadınız mı?- Bu iş de bittikten sonra muhafızların koruması altındaki kamyon konvoyu demiryolu istasyonu yönünde yola koyuluyor, buradan tesbit edilen yere nakliyat hayvan vagonları ile yapılıyordu. Ulaşacakları yere varmak için (Unsla bölgesine yollanan Kırım Tatarları gibi. Bu bataklık Kuzey bölgesi tam da onlara uygundu hani...) kendi güçlerim kullanarak eski Volga mahkûmları gibi içinde çaresiz ihtiyarcıkların oturduğu ağır sallarını halatlarla akıntıya karşı ormanın yüzelli - ikiyüz kilometre içlerine kadar çekmek zorunda bırakılanlar vardı.

1944 Nisanında yeni kurtarılmış Kırım yarımadasına uçaktan veya yüksek dağlardan kuş bakışı bir göz atan, herhalde her yerden yükselen motor sesleri ve bitmek tükenmek bilmeyen kamyon konvoyları ile haşmetli bir manzaraya şahit olacaktı. Tam o sıralarda ağaçların çiçeklenmesi sona ermek üzereydi. Tatar kadınları soğan fidelerini serlerden açık havaya çıkarıyorlardı. Tütün dikimi devam ediyordu. (Bu son tütün ürünü oldu ve bundan sonra yıllar boyunca tütün Kırım'dan kayboldu). Mo-

torlu araç konvoyları köylere girmiyor, cadde kavşaklarında bekliyorlardı. Köylere özel birlikler yollanıyordu. İnsanların eşyalarını toplamaları için bir buçuk saat süre tanınması kararlaştırılmış olduğu halde, operasyonu yönetenler olayın daha çabuk sergilenmesi ve esas toplanma noktasına vaktinde yetişmek için süreyi kırk dakikaya indirdiler. -Bu karar özel birliklerin geride bıraktıkları özel komandoya daha fazla yağma edecek eşya kalması için alınmış olduğuna şüphe yok.- Büyük göl kıyısındaki Ozenbaş gibi bazı inatçı Tatar köyleri yıkıldılar. Kamyon konvoyları Tatarları demiryolu istasyonlarına kadar taşıdılar. Burada Tatarlar yük vagonlarına yüklenmiş bir halde günlerce beklediler ve dokunaklı ayrılık şarkıları söylediler. (*)

Ulus ulus sürmenin bir avantajı da, işlemin tekdüzenliğiydi. Hiç bir özel durum, hiç bir istisna ve hiç bir protesto dikkate alınmıyordu! Böylece herkes uysal uysal yola koyuluyordu, çünkü o da, sen de, ben de sürülüyorduk. Uzaklara yollananlar sadece her yaşta olanlar ve her iki cinsten olanlar da değildi. Henüz ana rahminde olanlar, daha ana rahmine düşmeyenler de sürgüne gidiyorlardı.

Ceza Usul Kanununun 35 inci maddesinin, 18 yaşını doldurmayanları sürgüne yollanmalarını yasaklamasına rağmen, doğacak çocuklar, dünyaya gözlerini özel sürgün olarak açacaklardı. Onaltı yaşlarına girdikleri günden başlayarak, hayatlarının sonuna kadar, komutanlığa uğrayıp vizelerini yaptıracaklardı. Onaltı yaş doğum yıldönümünün hediyesi buydu!

Ya arkada kalanlar? Kapıları ardına kadar açık evler, on veya yirmi kuşağın meydana getirdiği yaşayış, mal, mülk ve eşya -tümü tepeleyici organların elemanlarına, devlete veya değişik milletin ilişkini olmak şansına sahip komşulara kalıyordu.- Elden gitmiş inek; mobilya veya kapkacakla ilgili şikâyetler de yazılmazdı.

Gizli Ukaz, çürüğe çıkarttığı millet fertleri arasında fark tanımamakla, kesin eşitliği en yüksek aşamaya çıkarmıştı: Komünist partisi üyelerine karşı davranış, soydaşlarınınkinden farksızdı. Bir kolaylık daha: Parti karnelerinin kontroluna gerek kal-

---

(*) Ondokuzuncu asrın 60 yıllarında, Tavrida vilâyetinin büyük çiftlik sahipleri ve vilâyetteki idareciler, tüm Tatarların Türkiye'ye gönderilmeleri için, Çara başvurmuşlar. Çar İkinci Aleksandr projeye karşı çıktı. 1943 yılında, Kırım Alman'ların işgâlinde iken, yörenin gauleyteri (bölge yöneticisi) aynı şeyi istemiş idi. Hitler karşı çıktı.

mıyordu. Sürülmüş komüniste işin iki katını yaptırmak kalıyordu ki, çevresindekiler hoşnut kalsın. (*)

Sürgüne yollama eyleminin tek düzenliği, karışık evlenmelerle bozuluyordu (sosyalist devletimizin bunlara karşı çıkması boşuna değildi). Almanların ve Rumların sürülmeleri sırasında, bu gibi karı, kocaya dokunmazlardı. Fakat bu yüzden işler karışırdı, üstelik temizlenmiş gibi görülen bölgede, hastalığın mikrobu kalırdı. (Hani, çocuklarının yanında ölmek isteyen yaşlı Rum kadınlar yok mu?)

Uluslar nereye yollanıyorlardı? Bol miktarda ve tercihan Kazakistan'a, Cumhuriyetin nüfusunun neredeyse yarıdan fazlasını sürgünler meydana getiriyordu. Ancak bu arada Orta Asya ve Sibirya'yı (Kalmukların büyük bir bölümü Yenisey kıyılarında öldü). Uralların Kuzeyini ve Avrupa Rusyasının Kuzeyini unutmamak gerekir.

Baltıklıların sürülmesi halk sürgünü olarak tanımlanmalı mı? Biçimsel açıdan ele alındığında şartlara uymuyor: Hepsi sürülmeli, halk görünüşe göre yerinde kaldı (yer, Avrupa'ya çok yakındı, fakat hepsini sürmek için can atıyorlardı). Görünüşe göre onlara dokunulmamıştı, fakat aslında zararsız hale getirilmişlerdi bile.

Temizliğe erken başlandı. Daha birliklerimizin girişinden hemen sonra, 1940'de, talihli ülkeler Sovyetler Birliğine katılma konusunda kararlarını henüz vermemişken, sürülmeler önce subaylardan başladı. Bu genç devletler için kendi subaylarının ilk (ve son) neslinin ne demek olduğunu bir düşünün: Bunlar züppe baronlar değil, ulusun ciddiyeti, sorumluluğu ve enerjisinin ta kendisiydi. Narva yöresi karlarında daha lise çağında iken, yetersiz genç kuvvetlerle zayıf ve yeni doğmuş ülkenin nasıl korunacağını bizzat görmüşlerdi, Şimdi ise, tecrübe ve enerjinin bu bir araya gelmiş demeti, bir orak vuruşu ile biçiliyordu. - Plânlanmış ulus yok etme metodunun ilk aşaması. Bu denenmiş

(*) Tabiî ki, Bilge Dümenci için bile, bazı ayrıntıları önceden sezmek mümkün olmayabiliyordu. 1929 yılında Tatar Prensleri ve ileri gelenleri Kırım'dan sürülmüşlerdi. İşlem Rusya'dakinden daha yumuşak bir biçimde yürütüldü. Tutuklanmadılar, kendi arzularıyla Orta Asya'ya geçtiler. Burada, Müslüman ortam içinde yerleştiler, hayatlarını kurdular. Ve şimdi, onbeş yıl sonra, arkalarından çoluk çocuk işçi Tatarlar yollandılar! Eski tanıdıklar tekrar karşılaştılar. Ancak bu sefer bir zamanların vatan haini ve sürgün damgası yemiş eski asiller, şimdi Sovyet mekanizmasında ve hattâ bir çoğu komünist partisinde sağlam görevlere sahiptiler.

bir reçeteydi ve daha önce Rusya'da da uygulanmıştı: Sessiz ve âcil olarak önce direnmeyi yönetenleri yok et. Sonra konuşmaları, düşünceleri veya kitapları ile huzursuzluk ekebilecek olanları bunlara ekle. Görüntüye bakılırsa, ulus yine yerinde kalacaktır, fakat artık buna bir ulus denemez. Siniri alınmış bir diş de dıştan daha bir süre sağlıklı gibi görünür.

Yine de 1940 yılı Baltık devletlerine sürgün değil, kamp cezaları ve - içlerinden bazıları için- taş hapishanelerde kurşuna dizilme cezasını getirdi. Ve 1941 de geri çekilirken, tanınmış, değerli, önemli ne kadar insan varsa, ganimet olarak birlikte götürüldüler. Sonradan gübre niyetine, takım adaların her zaman don tutmuş durumdaki toprağına atıldılar. (Bu adamları daima gece topluyorlardı). Aileye yüz kilo yük hakkı tanınıyordu. Aile reisi daha tutuklandığı sırada hapishaneye yollanmak veya kurşuna dizilmek üzere, ailesinden ayırılıyordu). Daha sonra bütün savaş süresince Baltıklılar (Leningrad radyosu aracılığı ile sürekli olarak tehdit edildiler. Spikerin sesi: İntikamın demir yumruğu tepenize inecek diyordu). 1944 de birliklerimiz geri dönünce tehditler gerçekleştirilmeye başladı. Tutuklayıcılar zengin mahsul yakalamışlardı. Buna rağmen bu da gerçek bir halk sürgünü değildi. Baltıklıların gerçek sürgünü 1945 yılında başladı (ilk kurbanlar da Litvanyalılardı). Sonra 1949 da her üç ulus ve tekrar 1951 de Litvanyalılar sürüldüler. Aynı yıllarda Batı Ukrayna temizlendi, burada da son sürgün 1951 yılına rastladı.

Başkomutan 1953 yılı için kimi gözüne kestirmişti? Yahudileri mi? Başka kimi? Dniyepr nehrinin sağında kalan Ukrayna'yı mı? Bu büyük plânı hiç bir zaman öğrenemeyeceğiz. Ben Stalin'in kafasından geçenlerin ve isteğinin Finlandiya'nın tüm halkını Çin sınırındaki çöllere yollamak olduğundan şüphe ediyorum, fakat bunu ne 1940 ne de 1947 de başaramadı (Leino'nun devrim girişimi). Uralların arkasında ve Peloponnes Rumları için elbette bir yer bulunurdu.

Eğer Öncü Teorinin bu dördüncü yürütücüsü on yıl daha eğerin üzerinde tutunmayı başarabilseydi Avrasyanın etnik haritasını kimse tanıyamazdı. Tarihteki büyük göç bu sefer tersine olarak gerçekleştirilmiş olacaktı.

*

Bu kadar çok sayıda ulusun sürüldüğü bir zamanda bir çok epik eser de yazılacaktı. Bunlar memleket hasreti ve Sibirya'da yitiriliş gibi konuları işleyecekler, bu onların konusudur, başla-

rına gelenden duygulanmak, olanları anlatmak, onlara düşer, bize de il.

Biz yine de okuyucunun artık tanıdığı sürgün ülkesinde, takım adaların bu çöplüğünde geçen olayları görmesi için, Baltıklıların geçtikleri yolu bir süre izleyeceğiz. Baltıklıların sürülmesi katiyen kamu oyunun arzusunun tersine bir girişimle değil, aksine bu arzuya harfiyen uyularak gerçekleştirilmişti. Her üç cumhuriyette de bakanlar kurulu (Estonya'da 25 Kasım 1948 de) üyelerinin bağımsız oylarıyla vatandaşlarından belirli kategorileri, tekrar ülkeye dönmemek üzere Sibirya'ya sürmek yolunda karar almıştı. (Baltık devletleri hükümetlerinin bağımsızlığıyla, onları çileden çıkaran kendi vatandaşlarının yaramazlı ı burada belli olmaktadır.). Kategoriler şöyle ayrılmışlardı:

a) Hüküm giymişlerin yakınları (aile babalarının kamplarda bitik duruma gelmeleri yetmiyordu, ailenin kökü kazınacaktı).

b) Varlıklı köylüler (böylece Baltık ülkelerinde daha yeni olgunlaşmaya başlayan kollektifleşme hızlandırılmış olacaktı) ve bunların aileleri (anne ve babaları çiftliklerden toplanırlarken aynı gece Riga'daki çocukları üniversite öğrencileri de toplandılar).

c) 1940, 1941 ve 1944 yıllarında temizlikçilerin elinden nasıl olduysa kurtulabilmiş olan önemli kişiler.

d) Vaktinde davranarak kapağı İskandinavya'ya atamamış muhalifler veya bölgedeki aktif particinin hoşuna gitmeyen, kötü tanınan aileler.

Yüce ortak ülkemizin şerefinin lekelenmemesi ve Batılı **düşmanların** konuyu istismar etmemesi için, yukarıda belirtilen hükümet kararı basına açıklanmadı, Cumhuriyetler ilân edilmedi ve hattâ, sürgüne gönderilenlere bile ancak Sibirya'daki kumandanlıklara teslim edildiklerinde bildirildi.

Korelilerin ve Kırım Tatarlarının sürülmesi ile karşılaştırılacak olursa, operasyonun organizasyonu ve yürütülmesi o kadar mükemmelleştirilmişti ki, artık son derece değerli tecrübelerin kullanılmasıyla, baba evini boşaltmak için gerekli olan vakit günler ve saatlerle değil, neredeyse dakikalarla ölçülüyordu. Denenmiş ve bildirilmiş verilere göre, kapının ilk çalınmasından evin kadınının yuvasının eşi inden son defa çıkışına kadar geçen süre. ortalama yirmibeş dakikayı geçmiyordu - sonra dışarı, karanlı a ve bekleyen yük arabasına. Uykudan kaldırılan aile için yirmibeş dakika: Bu yirmibeş dakikada giyinecekler,

ebedî olarak sürgün yaşamaya mahkûm edildiklerinin bilincine varacaklar, hiçbir mülk üzerinde hiç bir hak iddia etmediklerini belirten bir belge imzalayacaklar, yaşlıları ve çocukları kaldırıp, bohçalarını toplayacaklar ve emir üzerine dışarı çıkacaklar. (Geride bırakılanların değerlendirilmesi sürtünmesiz olarak kendiliğinden gerçekleşecek. Askerler kapıdan çıkar çıkmaz maliye bölümünün memurları gelecek ve bırakılan bütün mallara komisyon depoları aracılığıyla devletin el koyduğunu belirten bir zabıt hazırlayarak, malların listesini çıkaracaklar. Memurların bu arada bazı eşyaları ceplerine attıklarını veya defterlere geçirmeden kamyonlara yüklediklerini iddia etmeye hakkımız yok, çünkü buna hiç ihtiyaçları yoktu. Depodan alınacak ek bir makbuz halk gücünün bütün temsilcilerinin, el koyulan mallardan istediklerini çok ucuza alıp götürmelerine imkân tanıyordu).

Bu yirmi otuz dakika içinde insan aklını başına nasıl toplar? En çok neye ihtiyacı olacağına insan nasıl doğru karar verebilir? Bir ailenin (büyükanne 75, anne 50, genç kız 18, delikanlı 20 yaşında) sürülmesi ile görevlendirilmiş bir teğmen yararlı öğütler veriyordu: «Dikiş makinesini muhakkak alın!» Bunu hiç bir zaman akıl edemezlerdi! Fakat sonradan dikiş makinesi sayesinde hepsi günlük ekmeklerini kazandılar. (*)

Diğer taraftan sürgün temposu sürülenler için de bir dereceye kadar yararlıydı. Bir fırtına - buuv! Ve geçti gitti! Oysa süpürgenin yenisi bile toz bırakır. Kadınlardan biri üç güç ortadan kaybolmayı ve gecelerini dışarda geçirmeyi başarsa ve üç günün sonunda maliye bölümüne başvurarak kapısındaki mühürü kaldırmaları için ricada bulunsa, mühür sökülürdü, kadına: «Şeytan götürsün seni, bir dahaki sürgüne kadar kal ne yapalım!» denirdi.

Kurallara göre içinde 8 at veya 32 asker veya 40 tutuklunun taşınabildiği bu yük vagonlarında, Tallin sürgünleri söz konusu olduğu zaman elli ve daha fazla insan taşındılar. Acele edildiğinden vagonlar amaca uygun bir biçimde hazırlanmamışlardı. İçinde bulunanlara ancak bir süre sonra vagonun dibine dışkı-

---

(*) **Ah bu muhafızlar — yaptıkları işi acaba nasıl buluyorlardı? Acaba biraz olsun ne yaptıklarını anlayabiliyorlar mıydı? Maria Sumberg Tışulim nehri yöresinden olan bir Sibiryalı asker tarafından evinden çıkartılmış ve sürgüne yollanmıştı. Asker bir süre sonra terhis oldu, evine döndü. Orada kadına rastladı. İçtenlikle gülümseyerek sevindi ve şu sözleri söyledi: «O, teyzeciğim, beni hatırlayabildiniz mi?»**

larını atmak için bir delik açmak konusunda izin verildi. Eski bir kovadan ibaret olan tuvalet, göz açıp kapayıncaya kadar doluyor ve içindeki pislik çevredekilerin üzerine sıçrıyordu. Artık iki bacaklı memeli hayvanlar olan sürgünler, her şeyden önce kadın ve erkeklerin aynı cinsten olmadığını unutmak zorunda kalmışlardı. Bir buçuk gün yiyeceksiz ve susuz kaldılar, bir çocuk öldü. (Ancak bütün bunları daha önce de okuduk değil mi? İki bölüm önce, yirmi yıl geride - ve her şey hep aynıydı... - Yulemist istasyonunda uzun süre durdular. Dışarda büyük bir karışıklık baş göstermişti. Vagonların kapılarına vurularak isimler çağırılıyor, içeriye yiyecek ve giyecek uzatmaya çalışanlar boşuna çaba harcıyorlardı. Halkı vagonlara yaklaştırmadılar. Vagonlarda kapalı olanlar ise, açlıktan ölmek üzereydiler. Üzerlerinde doğru dürüst giyecekleri bile olmayan bu insanları Sibirya bekliyordu.

Tren hareket ettikten sonra nihayet ekmek dağıtıldı. Bazı istasyonlarda çorba bile verildi. Önlerinde uzun bir yol vardı ve bu yol Novosibrsk, İrkutusk, Krasnoyarsk bölgelerinden geçiyordu. Sadece Barabinsk'de Estonyalı ile dolu elli iki vagon boşaltıldı. Atşinsk'e kadar yol ondört gün sürdü.

Böylesine umutsuz bir yolculukta insanlar neden güç alabilirler? İnanca değil, kine dayanan bir umuttan: «Onların da son saati çalacak! Yakında savaş patlayacak, sonbaharda geri döneriz,» düşüncesinden.

Dışardaki insanlardan ne Batıdakiler, ne de Doğudakiler parmaklıkların arkasındaki bu insanların o zamanki duygularını anlayamazlar, paylaşamazlardı. Daha önce 1949 ve 50 yıllarında bizim de daha başka türlü düşünmediğimizi ve aynı şeylerin özlemini duyduğumuzu yazmıştım. Bu sistemin yirmibeş yıllık cezaları Takım adalarla onları bize tekrar tekrar çektirmeleri durumunun haksızlığı ,içimizde öylesine yumaklaşmıştı ki, en yüksek doruğa çıkarak, hiçbir muhafız tarafından korunamaz bir noktaya gelmişti. (Daha genel bir ifadeyle belirtirsek: Rejimin kendisi ahlâk dışı olduktan sonra, vatandaş ona karşı olan görevlerinden mazur sayılabilir).

İnsanlara hayat ne kadar zehir edilmiş olmalı ki, binlerce ve onbinlerce insan kamplarda, hücrelerde ve hapishane arabalarında insanlığın kökünü kurutacak bir atom savaşını bu durumlarından tek kurtuluş yolu olarak görsün ve bunun bir an önce patlaması için sürekli olarak dua etsinler!...

Bu arada kimse ağlamadı. Kin, göz yaşlarını kurutur.

Ve Estonyalıları yolculuk sırasında heyecanlandıran bir ko-

nu daha vardı: Sibirya'da karşılanmaları nasıl olacaktı? 1940 yılında yollanan Baltıklılar, Sibirya halkı tarafından yağma edilmişler ve eşyaları dolandırılmıştı. Halk onlara bir kürk karşılığında, yarım kova patates vermişti. (Bizim sefaletimizle karşılaştırılırsa, Baltıklılar gerçekten de burjuvalar gibi görünüyorlardı...)

Şimdi, 1949 da mallarına el konmuş Kulakların geleceği söylentisi yayılmıştı. Fakat «Kulak» olarak vagonlardan aşağı dökülen yaratıklar perişan zavallılardı. Rus hemşireler sağlık kontrolunda bebekleri için bir tek temiz bez parçasına bile sahip olmayan bir deri bir kemik kalmış, üstleri başları parça parça kadınlara bakıp, şaşırdılar. Yeni gelenler kollektif çiftliklere dağıtıldılar. Her yerde işgücüne ihtiyaç vardı. Sibirya çiftçilerinin karıları onlara el altından ellerinde bulunanı ulaştırmaktan geri kalmadılar: Bazen yarım litre süt, bazen pancar veya kötü kalite undan yapılmış börek. Estonyalı kadınların gözyaşları şimdi akmaya başlamıştı.

Bunlara karşılık, komsomol aktivistleri de vardı. Bunlar faşist döküntülerinin geldiğine kendilerini kalpten inandırmışlardı («hepiniz boğulmaya müstehaksınız!» diye fikirlerini belirtiyorlardı) ve üstelik kendilerini burjuvaların kölesi olarak yaşamaktan kurtaran bu anavatan için çalışmayı reddeden nankör insanlardı, bu yeni gelenler. Komsomollar sürgünlerin kontrol ve muhafızlığına memur edilmislerdi. Ayrıca ilk işarette arama tarama görevini de bunlar yükleneceklerdi.

Atşinsk'de eğlenceli bir karışıklık vardı: Birilyus bölgesinin şefleri on vagon dolusu sürgünü, refakat personelinden satın almışlardı. Onlar da bu beşyüz insanı Tşulim nehri kıyısındaki kolhozları için kullanacaklardı. Bu yüzden fazla bekletmeden sürgünleri yüzelli kilometre daha Kuzeye taşıdılar. Fakat bu arada bu on vagonun Saralinskoye'deki maden işletmelerine tahsis edilmiş olduğunu kimse bilmiyordu. İşletme yöneticileri boşu boşuna tahsislerini beklerken, sürgünler kolhozlara ulaşmışlardı bile. Kolhozlar geçen yıllarda çalışanlara günlük 200 gram tahıl verilen kollektif çiftliklerdendiler. Bu İlkbahara girinceye kadar elindeki bütün tahıl ve patates stoklarını tüketmişlerdi. Köylerde her gün ve gece inekler bağırıyor ve açlıktan vahşileşmiş halde yarı çürümüş samanın üzerine düşüp ölüyorlardı. Bu yüzden yeni gelenlere adam başına haftada bir kilo un verilmesi, ne bir kötü niyet, ne de işkence amacı taşıyordu. Sadece hesaplanmış bir tayındı ve aslında beklenen ücretin çok da altında değildi! Estonyalılar neredeyse küçük dillerini yu-

tacaklardı. Ülkelerinde çok başka alışmışlardı. (Bu arada komşu bölgede Polevoy da buğday depolarının dolu olduğunu belirtmek gerekir. Tahıl her yıl orada toplanarak depolanmış ve nakliyat zorlukları yüzünden birikmişti. Fakat bu tahıl artık devlet malıydı ve kolhozların emrine verilemezdi).

Çevrede insanlar ölüyor, fakat depolardaki buğday dokunulmamış durumda kalıyordu: Çünkü devlet malıydı. Kolhoz lideri Paşkov bir keresinde kendi nüfuzunu kullanarak çiftçi başına beş kiloluk bir dağıtım yapılmasını sağladı, fakat buna karşılık olarak, toplama kampına sevkedildi. Bu tahıl devletin malıydı ve Kolhozların sorunları Kolhozları ilgilendirirdi, aslında bu kitabın konusu da değiller.

Estonyalılar Tşulim'de ortalama üç ay kadar süründüler, şaşıra, şaşıra her geçen gün yeni bir şey öğrendiler. Öğrendikleri en önemli kural şuydu: «Çal veya öl» Artık bunun ebedi olarak geçerli olduğunu inandıkları bir sırada onları tekrar almaya geldiler ve yolculuk tekrar Hakassiya'ya doğru başladı (Saralinskoye'nin yöneticileri kendi tahsislerini geri almayı başarmışlardı). Hakassiya'da asıl yerli halktan ancak iz kalmıştı. Yerleşme merkezlerinde tamamen sürgünler oturuyorlardı. Her köyde bir kumandanlık vardı. Her yerde altın madenleri, kuyular ve Silikoza (1) rastlanıyordu. (Aslında bütün arazi ne gerçek Hakassiya idi, ne de Krasnoyarsk bölgesine bağlıydı. Hakzoloto altın madeni ve Yeniseystroy inşaat madeni, ne bölge Sovyetinin, ne de partinin bölge komitesinin yönetimi altındaydılar. Sözü geçen bu yerler, doğrudan doğruya MVD generallerine bağlanmışlardı ve bölge sekreterlerinin sırtları bölge komutanlarının karşısında kedi gibi kabarıveriyordu).

Bir dağ madenine yollanmak en berbat durumu meydana getirmiyordu. Asıl kötüsü zorla altın arayıcıları sınıfına sokulmuş olmaktı. **Altın arayıcı!** — Bu çok cazip bir söz, kelime sanki altın tozuyla kaplanmış gibi geliyor insana. Fakat ne tasa, ülkemizde her türlü dünyevi kavram anlamını çoktan kaybetmiştir. «Çalışma artellerine» özel sürgünler baskı altında yerleştiriliyorlardı. Onların da zaten itiraz edecek güçleri yoktu. Sonra devletin verimsizlikleri yüzünden yüz üstü bıraktığı madenlere yollanıyorlardı. Bu madenlerde artık iş ve işçi güvenliği söz konusu değildi. Kuvvetli yağmuru andırırcasına madenin içinde her yerden sular akıyordu. Çalışma için hiç bir zaman yeterli ücret ödenmiyordu. Ölmek üzere bulunan insanlar,

---

(1) Silikoz — Silistozunun sebep olduğu akciğer hastalığı.

öylece aşağı yollanıyor ve devletin hasisliği yüzünden bırakamadığı altın artıklarını toplamak için eşekler gibi çalışmaya zorlanıyorlardı.

Artel'ler ([1]) maden işletmeleri yönetiminin «Altın arayıcıları» sınıfına bağlıydılar. Yöneticilerin bütün problemi yıllık plânı uygulamak ve geri kalmamaktı. Başka hiç bir konu onları ilgilendirmiyordu. Altın işçileri devlete bağımlı olmadıkları gibi, bunlar için devletin koymuş olduğu kanunlar da uygulanmıyorlardı. Ne Pazar tatilleri, ne de yıllık izinleri vardı. (Aynı gerçek tutuklular gibi idiler); bir Stahanov ayı ilân edildiğinde bütün Pazarlar fazla çalışma ile geçiyordu. Devletin kanunlarına uygun yürütülen tek şey işten her türlü kaytarmanın en ağır bir biçimde cezalandırılmasıydı. Bu cezalandırmayı mahkemeler yapıyordu. İki ayda bir halk mahkemesi üyeleri madenleri ziyarete gelip, davalara bakıyorlardı. En sık verilen ceza % 25'i kesilmiş ceza çalışması idi. Yargıçlar buna bahane aramak için zahmete girmiyorlardı. «Altın arayıcıları» ayda 3 - 4 altın ruble (Stalin kuru ile 150 - 200 ruble) kazanırlardı.

Kopyevo'daki bazı madenlerde sürgünler ücretlerini para olarak değil, bono olarak almaktaydılar. Gerçekten de seyahat etmelerine imkân olmadığına göre devletin ülke çapında geçerli parasını ne yapacaklardı? Bonolar nasıl olsa madenin dükkânlarında geçiyorlardı.

Daha önce kitabın başka bir yerinde kamp tutukluları ile ülkenin köle çiftçileri arasında bir karşılaştırma yapmıştım. Ancak Rusya'nın tarihine şöyle bir göz atacak olursak, köleliğin en ağır biçimini çiftçilerin değil, fabrika işçilerinin çekmiş olduklarını görürüz. Bu sadece madenin dükkânlarında geçerli olan bonolar bizleri Altaylardaki maden ve fabrikalara götürüyor. Orada çalışan köleler haline getirilmiş olan halk, **daha kolay bir hayat** bulabilmek için, suçlanıp, kürek cezasına çarptırılmaya bakardı. 18. ve 19. yüzyıllarda bu böyleydi ve geçen yüzyılın sonunda da «İşçiler Pazar günü çalışmayı bile reddedemiyorlardı» (*), onlara para cezaları veriliyordu (Ceza çalışmasındaki kesintilerle karşılaştırınız) üstelik bozuk mal satan, işçileri eksik mal tartarak dolandıran dükkânlar vardı. «Kötü organize edilmiş altın istihsalinden çok bu dükkânlar altın tröstlerinin gerçek gelirini sağlıyorlardı.» Takım Adalarda hiç bir şey niçin orijinal değildir?...

(*) Semyenov — Tyanşanski, Rossiya ("Rusya"), 16. Cilt.

(1) Artel — «Akord'la» çalışan işçi ekibi.

1954 yılında ufak tefek çelimsiz bir kadın olan H. S. çok soğuk bir günde ayağında keçe çizmeler olmadığı için işe çıkmayı reddetti. Kereste işleme atelyesinin şefi ceza olarak onu üç ay süreyle yine çizmesiz olarak, ağaç kesme işinde görevlendirdi. Kadın daha hafif bir iş rica etti. Çünkü hamileydi, o ağır kütükleri sürüklemesine imkân yoktu. Cevap şöyledi: «Beğenmedin mi? Defol!» Cahil kadın doktoru da doğum tarihinde bir ay kadar yanılınca, kadıncağıza doğumundan iki üç gün önce ancak gebelik izni verildi. Orada, taygada MVD ile tartışmak zordu.

Yine de hayatın gerçek anlamda batışı bu değildi. Hayatın sefilce alçalışını asıl Kolhozlara yollanan özel sürgünler tattılar. Günümüzde bazen soruluyor (soru hiç de aptalca değil): Kolhozdaki hayat, kamptakinden daha mı iyi? Gerçekten de bu soru özel sürgünlerin Kolhozlardaki yaşayışına harfiyen uygun. Ekmek tayınları eksik. Sadece nadas zamanı adam başı yediyüz gram ekmek dağıtılıyor. Sair zamanlarda ekmek yapmak için verilen buğdayın yarısı çürümüş ve kumla karışık. Görüntüsü bir toprak yığınını andırıyor. (Muhtemelen buğday depolarını temizlerken, süpürülen buğday bu).

Kamptan hücre cezası da alınarak kolhozlarda uygulanıyor: Kolhoz işçilerinin ustabaşısı Kolhoz yönetimine bir sürgünü şikâyet ederse, bu şikâyet kumandanlığa bildiriliyor ve sürgün hücreye giriyor. Ücrete gelince, hiç bir zaman insanın iki yakasının bir araya gelmesine yetmiyor. Maria Sumberg Kolhozdaki ilk yılı için çalıştığı her gün başına y i r m i g r a m tahıl (Allahın garip kuşları bile bir günde caddelerde bundan fazlasını toplarlar!) ve onbeş Stalin kopek'i alıyordu. (Para reformundan sonra bir buçuk). Bir yıllık çalışmasının sonucunda alabileceği eşya - bir aliminyum tava idi!

Peki ya nasıl geçiniyorlardı? Tabii ki, Baltıktan, evlerinden gelen paketlerle. Çünkü bütün halk sürgüne yollanmamıştı.

Ya Kalmuklara kim paket yolluyordu? Kırım Tatarlarına?

Mezarları dolaşın ve sorun.

Stalin'in ölüm yılı olan 1953'e kadar kendi Baltık hükümetlerinin veya her zaman olduğu gibi Sibirya'nın prensiplere bağlılığının sonucu olarak, Baltıktan gelen özel sürgünlere yalnız kürek, kazma ve testere ile yapılan ağır iş verilirdi. Onlara: «BURADA İNSAN OLMAYI ÖĞRENMEK ZORUNDASINIZ!» derlerdi. İçlerinden birisi üretimde ileri bir duruma geçecek olursa, kumandanlık, hemen işe karışıyor ve onu genel işlere sokuyordu. Özel sürgünlerin maden işletmeleri dinlenme evinin çev-

resindeki toprağı çapalamaları yasaktı. Dinlenmeye gelen Stahanov işçilerinin huzurunu görüntüleri ile kaçırmaları ve onları şoke etmeleri istenmiyordu. Kumandanlığın gözünde Maria Sumberk için inek bakıcılığı bile büyük bir lükstü: «Buraya yaz tatili geçirmeye gelmediniz. Samanların kaldırılmasına yardım edin!»

Kolhoz başkanı onu himaye etmeye çalışıyordu. (Sumberg onun danalarını hastalıktan kurtarmıştı Bayan Sumberg Sibirya ineklerini Estonya ineklerinden daha fazla insana yakın buluyordu, ineklerden bu kadar yakın ilgiye karşılık, durmadan onun ellerini yalıyorlardı).

Bir keresinde mavnalara tahıl yüklenmesi gerekti. Özel sürgünler ücret verilmeksizin aralıksız otuz altı saat Çulım nehri kıyısında çalıştırıldılar. Bir buçuk gün süresince 2 kere yirmişer dakikalık yemek molaları ve bir kere üç saatlık bir uyku molası dışında hiç durulmadı. «Kendinizi zorlamazsınız - Kuzeye doğru yolculuğunuza devam edersiniz!» Yaşlı bir sürgün ağır çuvalın altında çöktü kaldı. Komsomollar hemen üzerine atılarak çizmeleriyle tekmelemeye başladılar.

Her hafta sonu kumandanlıkta yoklamada bulunmak zorundaydılar. Kumandanlığa kadar yol bir kaç kilometreydi. Yaşlı kadın seksen yaşında mı? Bir at bulun ve getirin! Her yoklama gününde aynı tehdit: Kaçmanın cezası yirmi yıl kürek cezası, ona göre!...

Bitişikte yetkili yöneticinin odası var. Oraya çağırıyorlar. Daha iyi bir iş vadiyle yemliyorlar. Kabul edilmezse, tek kız evlâtlarını sürgüne yollamakla tehdit ediyor. Ailesinden ayrı yalnız başına kalır orada. Bundan çekinirler miydi? Vicdanları ne zaman onları frenlerdi?

Ve işte görevler: Filâncayı izlemek. Falancaya karşı, ilerdeki dosyalarında kullanılmak üzere malzeme toplamak.

Kumandanlıkta herhangi bir başçavuş evin içine girecek olsa, yaşlı kadınlar dahil olmak üzere, bütün özel sürgünler ayağa kalkmak ve izin verilinceye kadar tekrar oturmamakla yükümlüydüler.

Sakın okuyucumuz özel sürgünlerin vatandaşlık haklarının alındığından bahsettiğimizi sanmasın...

Hayır, hayır! Vatandaşlık hakları olduğu gibi sapasağlam duruyordu! Hüviyetlerini taşıyorlardı. Genel, eşit, gizli ve direkt seçimlere katılabilirlerdi. Bu kutsal an - önceden kulaklarına fı-

sıldamanın dışında bütün adayların adlarını çizmek hakkı - onların elinden alınmamıştı.

Ve kimse onlara devlet istikraz bonoları almayı yasaklamamıştı (kamptaki Dyakov'un çektiklerini hatırlayalım). Özgür Kolhoz işçileri oflayarak ve puflayarak homurtular arasında ayda ancak elli rublelik bono alırken, Estonyalılardan 400 rublelik bono almaları isteniyordu: «Zenginsiniz. İmza yok, paket yok. Sizi daha Kuzeye yollayacağız.»

Tabii ki, bunu yapabilirlerdi. Niçin yapmasınlar!

Ama, ne de yorucu! Hep aynı şey, aynı şey. Bu cilde yeni bir konuyla başlamamış mı idik? Kamp değil, sürgün dememiş mi idik? Bu bölüme taze bir anlam getirmemiş mi idik: Yönetim organlarının kararıyla sürülmüşler değil, fakat özel sürgünler olduklarını anlatmamış mı idik?

Anlattık ama, sonuç aynı.

Şimdi daha çok, çok, pek çok şeylerden, değişik sürgün bölgelerinden, değişik yörelerden, değişik yıllardan, başka uluslardan söz açmanın sırası mıdır, acaba?

Hangilerden?...

Katmer katmer sürülen uluslar belirli bir süre sonra, özelliklerini, alışkanlıklarını, zevklerini ve eğilimlerini sergilemeye başladılar. Bunların içinde en zorlu ve çalışkan olanlar, bu özellikleri ile hemen dikkati çeken Almanlardı. Herkesten önce geçmişteki hayatlarının üzerine kalın bir çarpı işareti yerleştirmeyi başarmışlardı (Manıç ve Volga kıyısındaki bu anavatan da nasıl bir ülkeydi ki?) Bir zamanlar Çariçe Katerina tarafından kendilerine hediye edilmiş olan verimli topraklara olduğu gibi, bu sefer de Stalin'in hediyesi olan çorak topraklara, sanki ezelden beri kendi malları imişçesine dört elle sarıldılar. Toprağa ilk af çıkıncaya kadar değil, sanki bütün ömürleri boyunca burada kalacakmış gibi bağlandılar. 1941 yılında çıplak ve çaresizlik içinde sürülen Almanlar, cesaretlerini kaybetmediler ve yorulmak bilmeyen titiz bir çalışma ile yeni yeri de benimseme yolunu seçtiler. Dünya üzerinde Almanların bahar çiçekleri ile dolu bir cennet haline getiremeyecekleri bir çöl acaba var mıdır? Eski Rusya'da söylenen: 'Alman söğüt ağacı gibidir. Dikildiği yerde kök salar' sözleri de bunu ispatlamaktadır. İş postasında, traktör istasyonunda veya devlet çiftliklerinde şefler,

Almanları yalnız överlerdi. Daha iyi işçiler bulamazlardı. Daha elli yıllarının başlarında Almanlar - geri kalan sürgünler ve yerli halkla karşılaştırıldıklarında - en iyi, en geniş ve en temiz evlere, en iri domuzlara, en fazla süt veren ineklere sahiptiler. Bir Alman kızı, sadece ailesinin zenginliğinden dolayı değil, aynı zamanda gittikçe hırpanileşmiş kamp çevresi içinde temiz ve düzenli kalabildiği için en fazla aranan gelin adayı olma özelliğini koruyordu.

Rumlar da ateşli bir çaba ile çalışmaya girişmişlerdi. Gerçi Kuban hayâlleri kurmayı bırakmamışlardı, fakat kamburları burada da çıkardı. Almanlardan daha düşük bir düzeyde yaşıyorlardı, fakat sebze bahçeleri ve ineklerinin Almanlarınkinden hemen hemen hiç farkı yoktu. Küçük Kazak pazarlarında en kaliteli kaymak, tereyağı ve sebzeyi onlar satıyorlardı. Kazakistan'da biraz daha ileride bulunan bir bölgeye yerleştirilen Koreliler d bulunmaktaydı. Bunlar daha önce yollanmışlardı ve elli yıllarında artık belirli oranda özgürlükleri vardı : Kumandanlık yoklamalarına devam etmek zorunda değildiler. Cumhuriyet sınırları içinde seyahat edebilir, fakat bu sınırların dışına çıkamazlardı. Hayatları refah içinde geçmiyordu. (Evleri ve çiftlikleri oturulacak gibi değildi. Hattâ, bunlara ilk çağlara yakışacak kadar ilkel demek mümkündü. Ancak gençlik Avrupalı hayatına ayak uydurunca bu değişebildi). Fakat özellikle öğrenmeye olağanüstü yetenekli oldukları için, okul ve yüksek okulları istilâ etmişlerdi. (Bu okullar onlara savaş yıllarında da açıktılar). Kısa bir süre sonra cumhuriyetin aydın sınıfının temelini meydana getirmeyi başardılar.

Diğer uluslar geri dönüşün hayâlinden kurtulamadılar. Bu onların hayatında çelişkili bir durum yarattı. Yine de çoğunluk olarak rejime boyun eğdiler ve kumandanlıkların başını fazla ağrıtmadılar.

Kalmuklar sürgünü atlatamadılar ve yürek parçalayıcı bir biçimde öldüler. (Bunularla hiç bir temasım olmadı).

Bir de baskı altına alınma psikolojisine tam bir birlik içinde başkaldıran ulus vardı. Sadece bir kaç isyancı ile değil, bütün bir ulus olarak, tam bir birlik içinde direnmişlerdi. Bunlar Çeçenlerdi.

Daha önce onların ayaklanan kamp tutuklularına karşı olan tutumlarını görmüştük. Bütün Cez Kaz Gan sürgün bölgesinde Kengir ayaklanmasını nasıl desteklediklerini biliyoruz.

Kanımca bütün özel sürgünler içinde yalnız Çeçenler kendilerini tutuklular yerine konmuş hissetmişlerdir. Böylesine alçak-

ça atlatılarak ülkelerinden sürüldükten sonra eski güvenlerini kaybetmişlerdi. Anayurtları olan dağlarda alıştıkları gibi küçük, karanlık ve mütevazî kulübeler olan evlerini kurdular. Bu kulübeler sanki bir tekmede yıkılıverecekmiş gibi duruyordu.

Sürgünde yaşamak için ihtiyaçları olan her şeye de aynı açıdan bakmışlardı. Bütün araç ve gereçleri bu gün, bu ay ve bu yıl için plânlanmıştı. Marangozluk gereçleri, erzak depoları ve uzun vadeli amaçları yoktu. Yiyor, içiyor ve yaşıyorlardı. Gençler buna ek olarak giyecek bir şeylere de ihtiyaç duyuyorlardı o kadar. Yıllar geçiyordu ve onların sahip oldukları şeyler hep başlangıçtaki gibi kaldı. Hiç bir zaman ve hiç bir yerde bir şef yararı için çaba gösteren bir Çeçene rastlanmamıştır. Her üst kademenin karşısına büyük bir gururla, hattâ belirli bir düşmanlıkla çıkıyorlardı. Genel tahsil mecburiyetini de devlet tarafından emredilen bilim dalları gibi küçümsediklerinden kız çocuklarını bozulmamaları için okullardan uzak tutuyor, erkek çocuklarından da ancak bir bölümünü okula yolluyorlardı. Karılarını Kolhozlara yollamıyor, kendileri de Kolhoz tarlalarında çok seyrek olarak çalışıyorlardı. Onları cezbedebilecek tek şey, şoförlük göreviydi: Görüldüğü kadarıyla bir motorla uğraşmak onlara alçaltıcı bir meslek gibi gelmiyordu. Bir motorlu aracın üzerinde rüzgâr gibi geçip gitmekle eski biniciliklerine olan özlemlerini tatmin ediyor ve üstelik böylece kamyon şoförü olmanın başka önemli bir avantajından yararlanma imkânı bulmuş oluyorlardı - hırsızlık. Bu son tutkularını kamyon şoförü olsunlar, olmasınlar nasıl olsa bir tatmin yolu buluyorlardı. Barışsever, dürüst ve uyuşuk Kazakistan'a «çalmak» ve «yağma etmek» terimlerini getirmişlerdi. Sığır çalıyor, evleri yağma ediyor, zor kullanarak gözlerine çarpan her şeyi alıp götürüyorlardı. Yönetim kademelerine bu kadar kolayca boyun eğmiş olan yerli halk ve diğer sürgünler onları da aynı soydan sayıyor ve büyük saygı gösteriyorlardı. Onların ise, sadece isyancılara saygıları vardı. Ve şu mucizeye bakın - herkes onlardan korkuyordu. Kimse onları bu tip yaşamaktan men etmeye kalkışamıyordu. Bu ülkenin üzerinde otuz yıldır hüküm sürmekte olan güç, onları kendisi tarafından konmuş kanunlara uymaya zorlayamıyordu.

Bu nasıl olmuştu? İşte size belki de bir açıklama yapabilecek bir olay. Kok Terek okulunun dokuzuncu sınıfında benim zamanımda Abdül Hüdayev adında bir Çeçen genci vardı. Sıcak duygular uyandıran bir tip değildi, zaten buna istek de duymuyordu. Aynı zamanda birine ihtiyaç duyacak kadar alçalmaktan korktuğu için böyle davranıyordu. Her zaman son derece

kuru, gururlu ve zaman zaman sert davranırdı. Ancak berrak mantığı herkesin dikkatini çekmekten geri kalmıyordu. Matematik ve Fizikte arkadaşlarının yeterli bulduğu düzeyle hiç bir zaman tatmin olmuyor, sürekli olarak daha derinlere iniyor ve olayların ruhuna işleyen sorular sormaktan bıkmıyordu. Bütün sürgün çocukları gibi o da okulda toplumsal faaliyetlerden kaçınamazdı. Bunlar, izci kuruluşu, komsomol, öğrenci kurulu, duvar gazetesi ve tartışma akşamları idi. Kısacası, Çeçenlerin büyük bir isteksizlikle derslerden saydıkları bütün uğraşlar. Abdül yaşlı annesi ile birlikte oturuyordu. Yakın akrabalarından başka kimse sağ kalmamıştı. Sadece çoktan ayak takımı arasına karışmış bir ağabeyi vardı. Bu ağabeyi bir çok kereler hırsızlık ve adam öldürme suçlarından kamplara ve cezaevlerine girmiş, ancak her seferinde ya bir af veya ceza indiriminden yararlanarak paçayı kurtarmanın yolunu bulmuştu. Günün birinde Kok Terek'te görüldü. İki gün iki gece durmaksızın içti, yerli halktan biri ile kavgaya tutuştu ve kendisine kafa tutan adama bıçak çekti. Adam bıçağı görünce kaçmaya başladı. Abdül'ün ağabeyi de peşine düştü. Yaşlı bir Çeçen kadın kollarını iki yana açarak önüne çıktı. Kavminin çok sıkı olan kurallarına göre o anda takibi bırakması ve bıçağı yere atması gerekiyordu. Fakat bunu yapmak için o, -çok az Çeçen, çok fazla hırsızdı.- Bıçağı kaldırdı ve suçsuz yaşlı kadına sapladı. Aynı anda sarhoş beyninde kavminin, hareketini nasıl canlandıracağının bilinci uyandı. Hemen MVD'ye koştu ve cinayeti işlediğini itiraf etti. Onu seve seve hapse attılar.

Böylece kendisini kurtarmıştı, fakat küçük kardeşi Abdül, annesi ve diğer bir akrabası olan yaşlı amca dışardaydılar. Haber bir anda Kok Terek'deki bütün Çeçenlerin arasında yayıldı. Geri kalan üç Hüdayev, yanlarına yeteri kadar su ve erzak alarak evlerine çekildiler, pencerelere barikatlar kurdular, kapılar çivilendi ve ev bir kale haline sokuldu. Öldürülen kadının ailesinden olan Çeçenler, Hüdayevlerin birinden öç almak zorundaydılar. Bir Hüdayev'in kanı dökülmedikçe şerefsiz insanlar olarak tanınacaklardı ve kimse onları saymayacaktı.

Böylece Hüdayevlerin evinin muhasarası başladı. Abdül okula gelmiyordu. Bütün Kok Terek ve öğrenciler niçin gelmediğini biliyorlardı. Okulumuzun dokuzuncu sınıfından bir komsomolu, örnek bir öğrenciyi ölüm tehdit ediyordu. Belki de şimdi zil çaldığı sırada bıçak kalbine saplanmıştı, belki de şimdi çocuklar sıralarına otururlarken veya şimdi öğretmen edebiyat kitabından sosyalizmin insancıllığı hakkında parçalar okurken.

Herkes biliyordu, konu herkes için günlüktü. Her teneffüste aynı konu konuşuluyordu - ve kimse olaya karışmak istemiyordu. Hiç kimse - ne parti, ne okulun komsomol örgütü, ne okul yönetimi, ne müdür, ne de bölge eğitim müdürlüğü - kimse Abdül Hüdayev'i kurtarmak için hiç bir girişimde bulunmadı. Hattâ kimse arı kovanı gibi uğuldayan Çeçen mahallesindeki muhasara altındaki evin yakınından bile geçmeye cüret edemedi. Evet, hiç olmazsa sadece bu saydıklarım bu kadar korkak olsalardı! Eskiden beri önlerinde korkudan tir tir titremeye alıştığımız bölge parti komitesi, bölge Sovyeti, kumandanlık ve milis dahil bütün MVD kan davasının haşmeti karşısında duvarlarının arkasına çekilip, büzülmüşlerdi. Barbarca, vahşi ve eski kanunun bir nefesi yetmişti - ve herkes Kok Terek'te bir Sovyet gücünün var olmadığını kendi gözleriyle gördü! Ustelik bu güç bölge merkezi olan Cambul'dan fazla dışarı da uzanamıyordu, çünkü olayın bildirilmesi üzerinden üç gün geçtiği halde oradan ne birlikler, ne de enerjik tedbirler öneren emirler yollanmıştı. Gelen tek emir ise, hapishaneyi eldeki kuvvetlerle savunmaktan oluşuyordu.

Bu olay bize ve Çeçenlere Dünya yüzünde gerçek gücün ne olduğunu ve neyin boş bir gösterişten başka bir şey olmadığını çok iyi anlattı.

Ve sonunda Çeçen yaşlıları bilgeliklerini kanıtladılar! Hep birlikte MVD'ye gittiler ve büyük Hüdayev'in cezalandırılmak üzere kendilerine teslim edilmesini istediler. MVD ürkek bir biçimde bu isteği reddetti. İkinci bir kere daha MVD'ye başvurdular ve bu sefer halk önünde bir açık mahkeme yapılmasını, Hüdayev'in toplanan halk önünde kurşuna dizilmesini istediler. Böyle yapılacak olursa, kan davasını da unutacaklarına söz verdiler. Mantıklı bir çözüm yolu bulunamıyordu. Ancak nasıl? Halka açık bir mahkeme? Onceden söz verilmiş açık bir idam? Hüdayev politik suçlu değildi ki, sadece adi bir hırsızdı. Bir ellisekizliğin hakları söz konusu olsaydı, evet o zaman bunların üzerinde pazarlık edilebilirdi, fakat bir kaç adam öldürmüş bir katilin? Bu olamazdı! Bölge merkezine soruldu: Cevap bir hayır idi. «O zaman genç Hüdayev'in işi bir saate kadar bitmiş olacak!» diye açıkladı yaşlılar. MVD patronları omuzlarını silktiler: Bu onların uzmanlık sahalarının dışındaydı. Henüz işlenmemiş bir suç onların görev kapsamına girmiyordu.

Ve yine de yirminci yüzyılın ruhundan etkilendiler — hayır, MVD'ler değil, tersine sert gelenekleri olan Çeçen yürekleri! İntikamcıların intikam almasına izin vermediler! Alma Ata'ya bir

telgraf çektiler. Bir kaç yaşlı daha aceleyle geldiler. Bunlar bütün ulusun en fazla sayılan aksakallarıydılar. Böylece bir yaşlılar kurulu toplanmış oldu. Hüdayevlerin büyük oğlu lânetlendi ve ölüme mahkûm edildi. Böylece nereye kaçarsa kaçsın bir Çeçen bıçağından kurtulamayacaktı. Geri kalan Hüdayevler kurula çağırıldılar. «Özgürce dolaşabilirsiniz!» dendi onlara «sizlerin başına hiç bir şey gelmeyecek!»

O zaman Abdül kitaplarını koltuğuna kıstırdı ve tekrar okulun yolunu tuttu. Orada parti ve komsomol üyeleri tarafından hararetle karşılandı ve daha sonraki tartışma akşamlarında geçmiş olan ara olay çoktan unutulmuştu. Ona komünist bilincini aşılamaya devam ettiler. Abdül'ün kararmış yüzünde bir tek kas bile kımıldamadı. Fakat bu arada Dünya üzerinde neyin güçlü olduğunu kavramıştı: Kan davası.

Biz Avrupalılar, kitaplarımızda ve okullarımızdaki konuşmalarda bu vahşi kanun için sadece büyük bir küçümseme duyarız Bizce bu kanun tamamen mantıksız ve zalimcedir. Aslında bunun hiç de görüldüğü kadar mantıksız olmadığı görülüyor: Dağ kavimlerine çöküşü değil, sağlamlığı getiriyor. Kan davası yüzünden hayatlarından olanların sayısının o kadar kabarık olmamasına karşılık, saldığı korku sanılanın da üzerine çıkıyor! Bu kanunu bilen bir Dağlı, nasıl olur da bizim yaptığımız gibi ortada hayati bir sebep olmaksızın sarhoşluktan, edepsizlikten veya kafası bozuk olduğundan başka bir Dağlıya küfür edebilir. Ve Çeçen olmayan biri, nasıl olur da bir Çeçenin yüzüne, kaburgalarının arasına bir bıçak yemeden, ona hırsız veya yabani olduğunu veya sıra bozduğunu söyleyebilir? Söyleyemez, çünkü sözlerinin karşılığı sözlü bir cevap olarak değil, bir bıçak darbesi ile gelecektir! Ve eğer elinde bir bıçak olsa bile (nasıl olsa bıçağın yoktur, uygar insansın), bu bıçak vuruşuna karşılık vermekten çekinirdin: Çünkü saplayacağın bıçakla bütün aileni ölüme mahkûm etmiş olacağının bilincindesin!

Nobran bakışıyla, geniş omuzuyla Kazakistan toprağında yürüyen Çeçen'in önünden, yörenin «sahibi» de, yabancısı da, saygınlıkla çekilmektedir. Kan davası sorunu korku alanını yaratmakla, Dağlıların bu küçük ulusuna güç kazandırmaktadır.

«Yabancıların korkması için kendi insanını cezalandır!» Dağ kavimlerinin ataları, ilk çağlarda, ulusa bu kadar yararlı olacak bir kural verdiler, ya sosyalist devlet onlara ne verebildi?

5 Süre sona erdi

Sekiz yıllık hapishane ve kamp hayatımda sürgünde bulunup da bu konuda bir tek iyi kelime söyleyene rastlamadım. Yine de insanın herşeyden önce girdiği soruşturma ve geçici hapishanelerde insana içinde bulunduğu hücrenin alt yüzeyi son derece dar gelir ve tutuklunun içinde bir umut kıvılcımı panldar — sürgüne yollanmak. Sürgün o sırada herkes için hapisten iyidir ve tutuklu göğsünden iç çekmesiyle birlikte hep aynı fısıltı yükselir:

«Ah sürgün! Ah, beni bir sürgüne yollasalar!»

Ben de bu tutkudan kurtulamadım. Tersine sürgüne yollanma rüyâsı benim içimde özellikle derin iz bırakmıştı. Jerusalim'-in döküm çukurlarında komşu köyde horozların öttüğünü duyar - ve sürgün hayâlleri kurardım. Kaluga girişinin damları üzerinden başkentin yabancı ve sevimsiz taş denizini seyreder ve kendi kendime umutlanırdım: Sadece buradan dışarı, çok uzaklara, sürgüne! Ve hattâ bu konuda Sovyet Yüksek Şurasına zavallıca bir dilekçe bile yolladım. Benim sekiz yıllık kamp cezamı müebbed sürgünle değiştirmelerini rica ediyordum. Ne kadar uzak ve ıssız bir yere olursa olsun, razıydım. Fakat fil öksürmedi bile.

(Müebbed sürgün teklifimin kamp cezamın yerine konarak değil, bunun üzerine **eklenerek** kabul edildiğini o zaman anlayamamıştım).

1952 yılında üçbin tutuklusu olan «Rus» kampı Ekibastuz'-dan bir düzüne tutuklu serbest bırakıldı. Durum çok garip görünüyordu: Kapılar açılıyordu! Kimin niçin? Ellisekizlikler için mi? Bu olaydan önce Ekibastuz üç yıldır mevcuttu - fakat hiç kimse serbest bırakılmamıştı. Kimsenin süresi daha önce dolmamış mıydı? Şimdi 1952 de ise ilk savaş onlukları, kamp hayatını atlatmayı başaran azınlığın bazıları çıkartılıyorlardı.

Sabırsızlıkla onların mektuplarını bekledik. Direkt olarak veya karışık yollardan yollanan bir kaç mektup elimize geçti.

Bunlardan haklarındaki kararda böyle bir hüküm olmadığı halde hepsinin sürgüne yollanmış olduklarını öğrendik. Bu bile kimseyi şaşırtmadı! Zindancı ustalarımız gibi bizler de hukukun, sürelerin ve yazılı evrak parçalarının önemli olmadığını, bir kere **d ü ş m a n** olarak tanımlanmış olduğumuz için bizi buraya tıkan gücün ölümümüze kadar bizi itip kakacağı, ezeceği ve sonunda canımızı almadan bırakmayacağını biliyorduk: Güçlülerin hak ve hukuku onlardan yanaydı. Güç ve tutuklular iki karşıt taraf olmalarına rağmen tek normal yolun bu olduğu fikrindeydiler. Biz böyle alışmış ve kendimizi bu durumun içinde bulmuştuk.

Son Stalin yıllarında endişe uyandıran husus sürgünlerin geleceği değil, muhafızsız olarak kamp kapısının önüne bırakılacak olan ve MVD'nin koruyucu kanadından kurtulacak olan süresi dolmuş, sözde hürriyete kavuşmuş, tutuklulardı. Buna karşılık akılsız idarenin ek bir ceza olarak gördüğü sürgün ise, alışılmış, sorumsuz var olmanın bir devamı gibiydi. Sürgün, bizleri yaşayacak yeni bir yer aramak zahmetinden kurtarıyor ve aynı zamanda ağır hata ve çelişkilerden de korumuş oluyordu. Bizi sürdükleri yerlerden daha uygun bir yer bulamazdık. Bütün Birlik toprakları üzerinde sadece bizi yollayacakları yerde bizi şüpheyle karşılamazlardı: Buraya niçin geldiniz? Sadece burada, tartışılmaz bir hak olan bir buçuk metre kare toprağa sahip olmaya hakkımız vardı — mezar için. Ve ayrıca benim gibi yalnız bir adam olarak kamptan çıkan ve kendisini hiç kimsenin beklemediği biri ancak sürgünde dost bir ruha rastlayabilirdi.

Bizde insanları tutuklamak konusunda gösterilen acelenin aksine serbest bırakmak konusunda son derece yavaş davranırlar. Herhangi bir şanssız demokrat eğilimli Yunanlı veya sosyalist bir Türk hapisanede gereğinden bir tek gün fazla tutulacak olsa, Dünya basını ayağa kalkarak protestolar yağdırırdı. Ben serbest bırakılmamdan — serbest bırakılmak da ne demek? — Yalnız bir kaç gün geç tekrar yola çıkarılmaktan memnundum. Bu seferki seyahatin süresi bir aydı ve geçen bu zaman, **b e n i m** zamanımdı.

Muhafız nezaretinde kamp kapısından çıkarılmamıza rağmen, hapishane hurafelerine harfiyen uyardık. Meselâ, arkamıza dönüp bakmazdık (yoksa geri dönersin). Hapiste yemek yemiş olduğumuz kaşık için değişik görüşler vardı. (Bir bölüm tutuklu kaşığı giderken almak gerektiği görüşündeydiler. Diğer bir grup ise, kaşığın hapishaneye bırakılması gerektiğini, böylece tekrar hapise düşmekten uzak kalacağını savunuyordu.

Ben kaşığımı kendim dökümhanede yapmıştım, bu yüzden yanıma aldım).

Ve yine ara hapishanelerden geçiş: Pavlodar, Omsk, Novosibirsk. Cezamız sona erdiği halde, tekrar üzerimiz arandı, yasak eşya bizden alındı. Yeniden lebâlep dolu koğuşlara, hapishane arabalarına, «Stolipim»lere sokulduk. Hırsızlarla harman edildik. Makineli tüfekli muhafızlar ve bekçi köpekleri yine çevremizdeydiler. Ve kulaklarımızda yine o eski emirler çınlamaya başladı: «Geriye bakma!»

Omsk ara hapishanesinde iyi kalpli bir muhafız bizi topladı. Ekibastuz'dan gelen biz beş tutuklunun kâğıtlarını incelediği zaman, şaşkınlıkla kaşlarını kaldırdı: «Herhalde sizin için dua eden iyi bir Tanrınız var ha?» Ve biz bunun üzerine atıldık: «Nasıl yani? Nereye?» çünkü bu sözlerin bir tek anlamı olabilirdi. Kulaklarımızda bir tek iyi yer çınlıyordu. Muhafız şaşkın bir ifadeyle, «Ya, Güneye» diye cevapladı.

Gerçekten de Novosibirsk'ten sonra Güneye döndük. Sıcağa gidiyoruz! Pirincin, üzümün ve elmaların olduğu yere. Bu nasıl oldu? Yoldaş Beria; bütün Sovyetler Birliği'nde bizim için daha kötü bir yer bulamadı mı? Böyle bir sürgünün gerçekleşmesi mümkün mü? (Kafamda şimdiden kuruyordum: Bir şiir kitabı yazacağım. Başlığı şöyle olacak: «Güzel sürgünden mısralar»).

Cambul istasyonunda vagonlardan alışık olduğumuz sertlikle indirildik ve muhafızların işgüzâr itip kakmaları ile yük vagonlarının kasalarına yerleştirildik. Sanki süresi sona ermiş bir tutuklu hâlâ kaçmayı düşünebilirmiş gibi, başımıza muhafız bile diktiler. Kapkaranlık bir geceydi. Üzerinde ilerlediğimiz iki yanı ağaçlıklı yolu aydınlatan tek ışık ince bir hilâl biçimindeki Ay'dı. Yolun iki tarafı piramit biçimindeki kavaklarla doluydu. Hiç böyle bir sürgün görülmüş mü? Burası Kırım değil mi? Şubat henüz sona ermedi. Bizde Irtış'ta hâlâ don var, oysa burada ılık bir bahar rüzgârı insanın yüzünü okşuyor. Hapishanenin önünde durduk ve bizi kontroldan geçirmeden ve kayıt etmeden içeri aldılar. Lânetli duvarlar sertliklerini kaybediyorlar. Pılımızı pırtımızı yanımıza alıp, bize verilen hücrelere yerleştik. Sabahın erken saatlerinde bölüm komutanı kapılarımızı açtı ve emretti: «Eşyalarınızı da alarak dışarı çıkın!»

Şeytanın pençeleri yumuşamaya başlıyordu.

Avluda bizi Güneşin kızıllığı ile yıkanan bir bahar sabahı karşıladı. Yükselen Güneş hapishane duvarlarının taşlarını ısıtıyordu. Avludâ kasasında şimdiden iki tutuklu bulunan kamyon

beklemekteydi. Yol arkadaşlarımız... Şimdi derin bir nefes almanın tekrar geri gelmeyecek bir anın tadını çıkarmanın ve çevreye bakınmanın tam sırasıydı, fakat bu yeni tanışmayı geciktirmeye de imkân yoktu. Yenilerden biri zayıf gri saçlı, açık renk ve yaşlı gözleri olan yaşlı bir adamdı. Bir kaç parça eşyasının üzerinde sanki elçileri karşılama töreninde bulunan Çar'ın ta kendisiymiş gibi dimdik oturuyordu. Insan onun bir yabancı olduğunu ve bizimle konuşabilecek hiç bir dil bulmayı ummadığı için böyle oturduğunu sanabilirdi. Daha kasanın üzerine çıkmadan onunla konuşmayı denemeye karar vermiştim — ve o anda onun hiç titrek olmayan bir sesle ve son derece temiz bir Rusçayla konuştuğunu duydum.

«Vladimir Aleksandroviç Vasilyev.»

O anda ikimiz arasında bir sempati kıvılcımı uçtu! Kalpler dostu ve düşmanı ilk görüşte ayırabilirler. Karşımdaki bu adam bir dosttu. Bu tip durumlarda insanları tanımak için acele et! Hiç bir zaman onlarla ne kadar birlikte kalacağını bilemezsin! Ah, evet aslında artık hapiste değilim, ama olsun... Böylece motor gürültüsü arasında onunla konuşmaya çalışıyor ve hapishanenin asfaltından kaldırım taşları ile döşeli bir yola girdiğimizi farketmiyorum bile. Bu arada son hapishaneye dönüp bakmamam gerektiğini unutuyorum (kim bilir daha kaç hapishanem, daha kaç son hapishanem olacak?) ve içinden geçmekte olduğumuz bir parça özgür Dünyayı da incelemiyorum. Zaten çok kısa bir süre sonra bölge MVD'sinin geniş avlusuna giriyoruz. Burayı terketmek, şehre inmek, bizim için yasaktı.

Vladimir Aleksandroviç'e ilk bakışta doksan yaşında denebilir, çünkü herşeyi ile bu yaşa yakışıyor: Zaman tanımayan gözleri, sivri yüzü ve gri saçları. Aslında yetmiş üç yaşındaymış. Sonradan öğrendiğime göre, en eski Rus mühendislerinden biri. Önemli bir Hidroteknikçi ve Hidrograf, «Rus mühendisler birliğinin» önde gelen üyelerinden biri. (Bu da ne demek oluyor? İlk defa duyuyorum. 1910 ve yirmilerde, her şey yerle bir edilmeden önce, Rusya'nın gelen yüzyıla yakışır bir biçimde yaptığı bir kaç atılımdan biri. Teknik kafaların yarattığı yaratıcı ve güçlü bir toplumsal kuruluş). Şimdi bile memnunlukla hatırlıyor: «Biz kuru tahta çomaklardan filizler fışkırtılacakmış gibi davranılmasına karşıydık.»

İşte bunun için dağıtıldılar, haliyle...

Bu adam şu anda yollanmış olduğumuz Yedisu (Semireçye) ülkesini yarım yüzyıl önce yaya ve at üzerinde karış karış dolaşmış. Daha Birinci Dünya Savaşından önce Suy vadisinin su-

lanması, Narin nehrinin düzenlenmesi ve Suy-İliy dağlarından geçecek tünelin yapılması konularında plânları hazırlanmış ve yine Birinci Dünya Savaşından önce bu plânların gerçekleşmesi için çalışmış. Daha 1912 yılında altı «elektrikli nehir tarağı» getirtmiş ve hizmete sokmuştu. (Bu tarakların altısı da ihtilâlden sonraki yıllara kadar dayandılar. Otuz yıllarında Çirçirk barajı inşaatında yeni Sovyet yapısı olarak sergilendiler). Ve şimdi «bozgunculuk» yüzünden yediği 15 yıllık cezadan son üç yılını Üst-Ural hapishanesinde geçirdiği tutukluluktan sonra, istediği tek şey bir zamanlar her şeye başlamış olduğu Yedisu ülkesine sürülmek ve ömrünün son yıllarını orada tamamlamak olmuştu. (Aslında onun bu isteğini kimse dinlemez ve yerine getirmezdi ama, 1920 yıllarında mühendis Vasilyev olarak Kafkaslardaki üç cumhuriyetin arasındaki su dağıtımının sınırlarını çizdiği zamandan, kişiliği Beria'nın aklında kalmıştı).

İşte bugün, düşüncelere dalmış, denginin üzerinde otururken, kafasından geçenler bunlardı. Yukarıda, kamyonun kasasında sadece özgürlüğünün ilk gününü değil, aynı zamanda gençliğini ve ona bunca ilham veren ülkeye tekrar dönüşünü de yaşıyordu. Hayır, insan böylesine anlamlı anıtları geride bırakarak gittikten sonra, ömrü hiç de kısa sayılmaz.

Kısa bir süre önce Vasilyev'in kızı Moskova'da, Arbat Meydanında içinde Trud gazetesinin asılı durduğu bir kutunun karşısında kalakalmıştı. Gazetedeki yazıda, kelime başına para alan bir muhabir, Bolşeviklerin yaratıcı ruhu ile sulandırılan ve tekrar hayata kavuşturulan Çuy düzlüklerinde yaptığı bir geziyi anlatıyordu. Yazıda Narin nehrinin sanatkârâne hazırlanmış sunî setlerinden, üstün hidroteknikten ve mutlu Kolhoz işçilerinden bahsediliyordu. Ve yazanı bilmeden şöyle noktalıyordu - ona bunu kim fısıldamış olabilir? - «Ancak içimizde pek az insan, bu rüyâların gerçekleşmesini, yetenekli Rus mühendis Vasilyev'e borçlu olduğumuzu bilmektedir. Bu değerli insanın değeri, eski bürokratik Rusyasında anlaşılamamıştı. (*) Bu genç atılımcının asil fikirlerinin zaferini görecek kadar yaşamamış olması ne kadar yazık!» Gazetenin bu değerli satırları genç kızın gözlerinde birbirine karışınca, o gazete sayfasını kutudan kopardı ve düdük çalan bir milis'e aldırmadan, göğsüne bastırarak, oradan uzaklaştı.

Bu arada «genç atılımcı» Üst Ural kampının nemli bir hüc-

(*) 1917 sonunda Vasilyev Sulama sorumları bölümünün başında bulunuyordu.

resinde bulunuyordu. Omurga kemiği, romatizma veya bir kemik hastalığı yüzünden eğrilmişti ve iki büklüm olmuş ihtiyar, topallayarak yürüyebiliyordu. Yalnız olmaması büyük bir şanstı. Hücre arkadaşı olan bir İsveçli, Spor masajı uygulayarak, sırtını tekrar düz bir hale getirmeyi başardı.

Sovyet hapishanelerinde o kadar sık İsveçliye rastlanmaz. Fakat birden benim de bir zamanlar biriyle hücre arkadaşlığı etmiş olduğum aklıma geliyor. Adı Erik...

«... Arvid Andersen mi?» diye hararetle tamamlıyor Vasilyev. (Konuşmakta ve hareketlerinde son derece atılgan).

Böyle bir şey olabilir mi? Gerçekten de onu masajla iyileştiren, Erik Arvid'miş! Bizleri uğurlarken, Takım adaları, kendilerinin ne ufak bir ülke olduğunu göstermek istiyor. Şimdi, o zamanlar, üç yıl önce Arvid'in aramızdan alınarak, nereye yollandığını anlayabiliyorum. Üst Ural hapishanesine. Oradan ne Atlantik Paktı, ne de milyarder babası bu namuslu genci aldırtamamıştı.

Bu arada bizi teker teker aynı avlunun içinde bölge MVD'sinin yanında bulunan bölge komutanlığına çağırıyorlar. Komutanlıkta bir albay ve Cambul'daki sürgünlerin sorumluluğunu yüklenmiş bir sürü subay var. Albayın huzuruna çıkmamız yasak. Binbaşı ise, bir gazetenin başlıklarına göz gezdirircesine, yüzlerimize şöyle bir bakıyor, sonra teğmenler bizi dolmakalemleri ve güzel yazıları ile defterlere işliyorlar.

Birden içimdeki bir dürtüyle kamp tecrübelerim ayaklanıyor: Gözlerini dört aç! Bu bir kaç kısa dakika senin geleceğini tayin edebilir! Zaman kaybetme! İste, çırpın, protesto et! Kendini topla, bir bahane bul, kayıtsız şartsız şehir merkezinde veya şehre yakın en avantajlı yerde bulunmak zorunda olduğunu kabul ettir ve kendini oraya yollat. (Hattâ, bunun için bende gerekçe bile hazır, ne var ki, ondan haberim yok: Kampta sona erdirilmeyen ameliyattan kalan urlar, mestastaz şeklinde içimde büyüyor).

Fakat hayır, artık eskisi gibi değilim... Tutuklandığım sıradaki insan artık yok. Artık olaylara çok daha ihtiyatlı bir bakışla eğilmeyi öğrendim. Bu yüzden kamp tecrübemden yararlanmamayı tercih ediyorum. Şimdi kendimi acındırıcı bir bahane bulmak tersime gidiyor. Üstelik önünde ne olduğunu kimse bilmiyor. En büyük felâket insanı en güzel yerde bekleyebileceği gibi, en kötü yerde en büyük mutluluk da yaşanabilir. Üstelik yaşlı mühendis ile sohbete öylesine dalmıştım ki, bu ülkedeki iyi ve kötü bölgeler hakkında hiç bir bilgi edinemedim.

Dosyasında herhangi bir koruyucu hüküm olmalı ki, onun tek başına yaya olarak kente inmesine ve sular idaresinde bir görev için başvurmasına izin verdiler. Geri kalan bizler için hedef belliydi: Kok-Terek. Ülkenin Kuzeyindeki bir çöl parçası. Orada bütün Orta Kazakistan'a yayılan Betpak Dala çölü başlıyor. Üzüm bağları rüyâsının sonu!...

Soyadlarımız yuvarlak bir yazı ile formlara yazılıyor, altına tarih de atıldık sonra kaba, pas kahverengisi kâğıtları önümüze imza için uzatıyorlar.

Bunu daha önce nerede yaşadım? Ah, evet, bana OSO'nun kararı bildirildiği zaman. Orada da kalemi alıp imzamı atmamdan başka hiç bir şey istemiyorlardı. Yine de oradaki kâğıt kaliteli Moskova malıydı. Ancak kalem ve mürekkep yine aynı derece kalitesiz.

Evet: Bu kâğıtla bana ayın bilmem kaçında ne bildirilmiş oluyordu? Benim (adım zikrediliyor) falanca nedenlerle e b e d i y e n bölge içinde sürgün olarak yaşamaya mahkûm edildiğim, burada kamu muhafazasında (Çarlık terimi) MVD'nin bölgesine bağlı olarak ikâmet edeceğimi ve sözü geçen bölgeyi terkedecek olursam, Yüksek Sovyetin hükmü uyarınca 20 (yirmi) yıl kürek çalışmasına mahkûm edileceğim belirtilmişti.

İyi ya, her şey uygun, kanun kanundur. Hiç bir şey bizi şaşırtmıyor. Tereddütsüz imzalarımızı atıyoruz. (*) Kafamın içinde bir taşlama canlanıyor, ancak biraz uzun:

(*) Bir kaç yıl sonra elime bir kanun kitabı geçti, onun 35 inci maddesini zevkle okudum: Sürgün süresi üç ve on yıl arasında sınırlandırılmıştır. Cezaya ek söz konusu ise, bu süre en fazla b e ş yıl olabilmektedir. (Sovyet hukukçularının en fazla gurur duydukları konu: 1922 ceza kanunundan beri Rus hukuku süre ile sınırlanmamış bir hak kaybını ve süresi belirlenmemiş bir cezalandırmayı tanımamaktadır. Bütün cezaların en korkuncu, onlarca, S.S.C.B.'nden süresiz olarak ihraç edilmektir. Ve böylece burjuva hukuku ile Sovyet hukuku arasındaki en önemli farklılık simgelenmiş olmaktadır ((«Hapishanelerden...» külliyatı)). Bu belki de doğru olanı idi, fakat MVD'yi daha fazla işe boğmamak için biten sürelerin yenilenmesine ve bir sürü kâğıdın harcanmasına engel olacak «Ebedi» sözünün getirilmesi de az cazip değildi). Ceza kanunu madde 35'in devamında sürgün cezasının sadece mahkemece verilebileceğini belirtiyor. Hiç olmazsa OSO. Fakat OSO'dan vazgeçtik, bizim sürgün yerimiz ve süremizi görevli bir teğmen tespit ediyordu.

Kıldan ince boynuna
Tepeden iniyor balta:
Sürgünün e b e d i olduğu
Yazılıdır kâğıtta.

M G B ' nin keskin gözleri
Mezara kadar yoldaşın,
Sen buna imzanı
Kendi isteğinle attın.

Samanyolu, Ay, Yıldızlar
Gökyüzünü bezemiş,
Yıldızların başka türlüsü
Senin göğsünü süslemiş.

S o n s u z olmaktan hoşlandım,
E b e d i y i m , neş'em yerinde,
Sen düşün, üzerindeki yıldızlar
Ya sönerse, günün birinde?

Vladimir Aleksandroviç Vasilyev kentten döndü. Ona taşlamamı okudum, birlikte güldük. Çocuklar gibi, tutuklular gibi, günahsız insanlar gibi güldük. Vasilyev'in çok berrak bir gülüşü var, Konstantin Strahoviç böyle gülerdi. Bunun dışında da ikisinin arasında büyük bir benzerlik var. İkisi de ruhları ile yücelen insanlar. Bedenlerinin çektiği acılar onların ruhsal dengesini yıpratamıyor.

Bu arada onun anlattıkları hiç de sevindirici değil. Tabii yanlış yere yollanmış. Bir yanlışlık, her zaman olduğu gibi. Bir zamanlar çalışmış olduğu Çuy vadisine gidebilmek için Fruze'de bulunması gerekiyormuş. Buradaki sular idaresi ancak küçük sulandırma kanalları açmakla uğraşıyormuş. İdarenin başında bulunan cahil Kazak Çuy sisteminin yaratıcısını çalışma odasının eşiğinde bekletmiş, partinin bölge komitesine telefon ederek sormuş ve ondan sonra bu değerli adama mesleğe yeni başlayan bir çırak gibi meslek okulunda hidroteknik teknisyeni olarak en alçak düzeyde bir iş vermeye kalkmış. Fakat Vasilyev Frunseye gidemezdi. Bu kent başka bir cumhuriyetin sınırları içindeymiş.

Bütün Rus tarihini bir tek cümleyle nasıl anlatırsınız? B o ğ u l a n i m k â n l a r ı n ü l k e s i dersek, nasıl olur acaba?

Gri saçlı arkadaşım buna rağmen ellerini oğuşturuyordu: Bilginler onu tanıyorlardı, belki bir meslekdaşı onu buradan aldırırdı. O da bizler gibi kendi ebedi sürgün hükmünü imzaladı.

Hem de bölgeyi bilerek terketmesi halinde doksanüç yaşına kadar kürek çalışmasına mahkûm edileceğini tespit eden o komik hükmü. Eşyalarını kapıya, öbür tarafına geçmen yasak olan çizgiye kadar taşıyorum. Şimdi iyi bir insanın yanında bir oda köşesi tutmayı ve yaşlı karısını Moskova'dan getirtmeyi düşlüyor. Çocuklar?... Onlar Moskova'da kalmalıdır. Oradaki evleri bırakamayacaklarını söylüyor. Başka akrabalar? Tarihçi olan bir erkek kardeşi var. Zavallının kaderi korkunç: Ekim ihtilâlini anlayamamış ve dış ülkelere kaçmış. Şimdi Columbia Üniversitesi profesörüymüş ve Eski Bizans tarihi hocalığını yapıyormuş. Ona acıdık ve bir kere daha gülüştük. Bundan sonra vedalaşmak üzere kucaklaştık. İşte bir kere daha harika bir insan gelip geçti ve ebediyen gitti.

Geri kalan bizler iki günlüğüne küçük bir odaya tıkıldık. Burada kumlu ve kaba zemin üzerinde uyuyor ve bacaklarımızı bile doğru dürüst uzatamıyorduk. Oda bana sekiz yıl önce cezama başladığım sırada tıkıldığım ilk hücreyi hatırlattı. Gece boyunca dışarı çıkartılacağız ve tekrar kapatılacağız. Muhafızlar düşünceli davranırlarsa, küçük suyumuzu dökmek için içeri bir kova almamıza izin verecekler. Hapishaneden tek farkı, burada insanı ücretsiz olarak beslemeleri durumuydu. Ancak paramız karşılığında pazardan yiyecek bir şeyler aldırabiliyoruz.

Üçüncü gün tüfeklerle donatılmış kurallara uygun gerçek bir muhafız birliği geliyor. Seyahat ve masraf paralarının alındığını bize tasdik ettiriyorlar. Seyahat parasını muhafızlar hemen bizden alıyorlar (sözde, bizim tren biletlerimizi almak için. Oysa, biletçiyi korkutacaklar ve bizim, ücret ödemeden, gidilecek yere varmamızı sağlayacaklar. Aldıkları para ise, onların yanına kâr kalacak). Bizi ikişerli sıralara sokuyor ve yine iki yanı kavak ağaçlarıyla kaplı bir yolda yürütüyorlar. Kuşlar cıvıldıyor, bahar gürültüleri! Takvim 2 Martı gösteriyor! Üzerimizde pamuklu elbiselerimiz var. Terliyoruz, fakat Güneyde olmaktan memnunuz. Çünkü özgür olmayan bir insan için düşünülebilecek en korkunç şey, soğuktur.

Bütün bir gün boyunca geldiğimiz yönde bir salyangoz hızıyla yol alıyoruz. Sonra Çu istasyonundan on kilometrelik yolumuza yaya olarak devam ediyoruz. Torba ve bavullarımız yüzünden her yanımızdan sel gibi ter boşanıyor. Yalpalıyor, sendeliyoruz, fakat bir şey atmayı kimse düşünmüyor. Kamp kapısından beraberimizde almamıza izin verdikleri her paçavra, bizim çileli bedenimize yarayacak. Hattâ, benim iki ceketim var. (İkincisini kapıdaki kontroldan kaçırabildim), bunların üzerine

giymek için ise, önce cephede, sonra da kampta çileli günlerimi paylaşan kaputum bulunuyor. Bunlardan nasıl vaz geçerim?

Gün batmaya başlıyor, biz ise hâlâ hedefe ulaşmış değiliz. Bu ise yine bir hapishanede geceleyeceğimizi gösteriyor. Bu sefer Novotroizk'deyiz. Hapishane, tekrar tekrar hapishaneler, — oysa ne kadar zamandır özgürüz. Bir hücre, çıplak bir zemin, bir gözetleme deliği; dışarı çıkın, su ihtiyacınızı görün, eller arkaya — bize yiyecek vermiyorlar. Çünkü bizler mahkûm değil, **özgür** insanlarız.

Sabah kapının önünde bizi bir kamyon bekliyor. Geceyi açıkta geçirmiş olan dünkü muhafızlarımız bizi alıyorlar. Bozkır boyunca geçilecek olan son altmış kilometre başlıyor. Kamyon çamurlara saplanıyor. Aşağı inerek (eskiden tutuklu olduğumuz zaman bunu yapmamız yasaktı) itiyor ve kamyonu bu değişiklik dolu yolculuğumuzun bir an önce sona ermesi ve mümkün olduğu kadar çabuk ebedî sürgün yerlerimize kavuşmamız için saplandığı çamurdan kurtarıyoruz. Askerler yarım daire biçiminde çevremizi alarak bekliyorlar.

Bozkır kilometre kilometre, iki yanımızdan geçip gidiyor. Göz alabildiğine yenebilir olmayan gri ve dikenli bir çalı cinsiyle kaplı. Arada sırada bir avuç ağacı bulunan fakir Kazak köylerine rastlıyoruz. Sonunda ilerde bozkırdaki bir tepenin üzerinde az sayıdaki kavak ağaçlarının uçları beliriyor. (Kok-Terek: «Gök rengindeki ağaç»).

Geldik! Kamyon toz bulutu ve öfkeli bir köpek sürüsünün refakatinde Çeçen ve Kazakların saman kerpiçli döküntü evleri arasından hızla geçiyor. Yanlarında sürücüleri bulunan sevimli eşekler kenara çekilerek, kamyona yol veriyorlar. Avlunun birinden bir deve küçümseyici bakışlarla bizi süzüyor. Çevrede insanlar da var. Fakat bizim gözlerimiz sadece kadınları farkediyor. Şaşkınlık uyandırıcı ve unutulan kadınlar işte şuradaki esmer tenli ve siyah saçlı olanı, elini gözünün üzerine siper yapmış kamyonumuzu izliyor; işte şurada da kırmızı çizgili elbiseli üç tane birden var. Aralarında hiç Rus kadını görülmüyor. «Farketmez, bizim için bekleyen gelinlik kızlar nasıl olsa vardır!» diye kulağımın dibinde bağırıyor kırk yaşlarındaki maceracı, açık deniz kaptanı V. I. Vasilenko. Ekibastuz'da çamaşırhane şefi olarak dert nedir bilmezdi ve özgürlüğüne kavuşup, kanatlarını açmayı ve denize tekrar açılmayı düşler dururdu.

Dükkânı, çay evini, dispanseri, postahaneyi, bölge Sovyetini, parti komitesini ve samandan bir dam altında bulunan kültür evini geçiyoruz — sonunda kamyonumuz MVD-MGB bina-

sının önünde duruyor. Hemen aşağı atlıyor, bahçe kapısından içeri giriyor ve çitin arkasındaki ana caddeye aldırmadan yarı belimize kadar soyunarak tozla kaplanmış gövdemizi yıkıyoruz.

Ana caddede, MGB'nin tam karşısında tek katlı olmasına rağmen oldukça yüksek, hattâ harika bir bina yer alıyor. Dört Dor tipi sütun cepheyi süslüyorlar. Sütunların dibinde iki mermer taklidi basamak yer alıyor ve bütün bunların üzerinde eskilikten kararmış saman dam var. Kalbim hopluyor: Bu bir okul! Bir orta okul. Sesini keş ve sakin ol, çileli ruhum: Bu bina seni hiç ilgilendirmez.

Tam bu sırada bir genç kız caddeden geçiyor ve özlemini çektiğim okul kapısına yöneliyor. Bukleleri olan, tertemiz yıkanmış bir genç kız. Ceketi incecik belinin üzerine sıkıca düğmelenmiş. Gidiyor... Sanki ayakları yere değmiyor gibi... Bir ö ğ r e t m e n ! Öylesine genç ki, yüksek okul diploması için çok genç. Yedi sınıf bitirip, sonra pedagojik teknik öğrenim görmüş olmalı. Onu nasıl kıskanıyorum! Onun ve benim, vasıfsız işçi arasında ne büyük bir uçurum var? Apayrı Dünyaların insanlarıyız ve hiç bir zaman onu koluma takıp şu caddeden geçmeye cüret edemem.

Bu arada birisi biz yeni gelenlerle ilgilenmeye başladı. İsimleri okunanlar teker teker sessiz bir odaya çağırılıyorlar. Peki orada kim var? Tabii ki, k u m a n d a n , yetkili kişi. Sürgünde de ondan vaz geçilemez. Burada da baş rolde o var!

Ilk karşılaşma çok önemli. Aramızdaki kedi fare oyunu bir anda bitecek değil. Aksine b ü t ü n b i r ö m ü r b o y u sürecek. Şimdi ayağımı eşikten içeri atacağım ve birbirimizi incelemeye ve belli etmeden tartışmaya başlayacağız. O, çok genç bir Kazak, kendisini nazik davranışların arkasına saklamayı uygun görmüş, bu yüzden pasif durmaya çalışıyor. Ben ise hiç bir öfke belirtisi taşımayan bir tevekkülün arkasına saklanıyorum. İkimiz de aslında hiç bir şey ifade etmeyen en basit cümlelerin bile bu ikili savaşın parçası olduğunu biliyoruz: «İşte, kâğıdı alın lütfen», «Peki neyle yazacağım?» Benim isteğim, benzerlerimden farklı bir yanım olduğunu kabul ettirmek. Bakın işte, ben hiç bir ard düşüncesi olmayan açık bir insanım. İşte böyle bronz tenli şeytan, bunu beynine iyice kazı: Bu adamın üzerinde özel olarak durmaya ve onu fazladan gözetim altında tutmaya gerek yok. Barış içinde yaşamak istiyor. Tutukluluk bunun üzerinde istenen sonucu yaratmış.

Neleri doldurmam isteniyor? Tabii ki, bir soru kâğıdı. Ne yazılacak? Bir hayat hikâyesi. Bununla yeni bir dosya açıla-

cak. İşte şimdiden masanın üzerinde hazır bile. Sonra bu dosyaya ispiyon raporları ve resmî dairelerin yönetim kanaatları eklenecek. Ve yeni dosyam yeteri kadar şişince, yukarıdan i ç e r i t ı k m a konusunda emir gelince, beni almaya gelecekler. (hapishane hemen binanın arkasında saz ve kerpiçten yapılmış) ve bana yeni bir o n l u k yazılacak.

Açılış kâğıtlarını ona uzatıyorum. Okuyor, zımbalıyor ve onları yerlerine yerleştiriyor. Birden arsızca soruyorum: «Ah, bana burada eğitim müdürlüğünün nerede olduğunu söyleyebilir misiniz?»

Bana nezaketle bilgi veriyor. Şaşkınlıkla kaşlarını yukarı kaldırıyor. Bundan, bir iş için baş vurabileceğimi anlıyorum. MGB'nin buna bir itirazı yok. (Tabii ki, eski bir tutuklu olarak okul işlerinde çalışmama izin verilip, verilmediğini ona direkt olarak sorma saflığını gösteremezdim).

«Ve bana söyler misiniz ne zaman muhafızsız oraya gidebilirim?» Omuzlarını silkiyor. «Evet, bu gün, artık size ihtiyacımız kalmayınca... fakat yine de şimdilik burada kalın. Yahut... haydi gidin bakalım... madem ki, iş söz konusu...»

Öyleyse g i d i y o r u m ! Acaba herkes bu büyük, ö z g ü r kelimeyi anlayabilir mi? Y a l n ı z gidiyorum! Çevremde makineli tüfekliler olmayacak, ne yanımda, ne arkamda. Çevreme bakıyorum. Kimse yok! İstersem caddenin sağ tarafından yağlı bir domuzun bir çamur birikintisi içinde yuvarlandığı okul çiti boyunca gidebilirim. Sağ taraftan, okul idaresinin önünde tavukların gezindiği yerden geçerek de gidebilirim.

İkiyüz metreyi geride bırakmam gerekiyor. Fakat şimdiden her zaman bükük duran sırtım, biraz dikleşti ve adımlarıma bir kararlılık geldi. Bu ikiyüz metrede bir üst sınıfa geçecek ve vatandaş olacağım.

Giriyorum. Üzerimde savaş zamanından kalma eski cephe gömleğim, ayağımda yine tarihten önceki çağlardan kalma bir görünüme sahip diyagonal pantolonum, ayağımda ise, kampın verdiği domuz derisi ayakkabılar var. Dikkat etmezsem ayaklarıma sardığım paçavraların uçları ayakkabıdaki deliklerden dışarı çıkıyor.

Odada iki şişman Kazak var. Masalarındaki tabelâlardan okul müfettişi oldukları anlaşılıyor.

«Bir görev için başvurmak istiyorum, öğretmenler» diyerek söze giriyorum. Sanki bir adres sorarmışcasına rahat bir halim var.

Kulaklarını dikiyorlar. Haklılar da: Çölün ortasındaki bir

Kazak köyünde her gün iş arayan bir öğretmen karşılarına çıkmaz. Kok-Terek bölgesinin Belçika kadar büyük olmasına karşı, yedi sınıflık okulu bitirenleri bütün memurlar ismen tanırlar.

Oldukça temiz bir Rusçayla «Tahsiliniz?» diye soruyorlar.

«Üniversiteden diplomalı fizikçi.» diye cevap veriyorum.

İrkiliyor ve birbirlerine bakıyorlar. Aralarında Kazakça bir şeyler konuşuyorlar: «Ve... nereden geliyorsunuz?»

Sanki her şey açık değilmiş gibi, herşeyi onlara tekrarlamak zorundayım. Yoksa buraya iş aramaya, hem de Mart ayında hangi çılgın gelir?

«Bir saattir burada sürgündeyim.»

Çok şey söyleyen bazı ifadeler takınıyorlar ve sonra birbirlerinin arkasından büyük şefin odasına girip, kayboluyorlar. Gittiler — ve şimdi daktilo sekreterin bakışlarını üzerimde hissediyorum. Elli yaşlarında bir Rus kadını. Bir göz kırpma — bir kıvılcım ve işe bakın: Bir hemşehri. O da takım adalarından. Nereden, niçin, ne kadar zamandır? Nedejda Nikolayevna Grekova, Novocerkask'da oturan bir Kazak ailesinden gelme. 1937 de tutuklandı. Basit bir daktilo kız olmasına rağmen **O r g a n l a r** onun hayali bir terör örgütüne mensup olduğunu ispatlamak için bütün silâhlarını ateşlediler. On yıl kamp cezası ve sonra **i k i n c i d ö n e m d e** — ebedî sürgün.

Gözleri şefin aralık kapısına dikili ve alçak bir sesle bana açıklamalarda bulundu: Bölgede on sınıflık iki okul vardı. Ekserisi küçük sınıflardı. Matematik öğretmeni yoktu. Hiç bir öğretmenin yüksek tahsili yoktu. Bir fizikçinin nasıl bir şey olduğunu burada kimse bilmiyordu bile. Şefin bir zil çağrısı. Nadejda Nikolayevna şişmanlığına rağmen, çevik bir hareketle yerinden fırlıyor ve görev aşkıyla dolu bir biçimde kapıya seğirtiyor. Sonra geriye dönerek yüksek sesle resmi dairelerde yapıldığı gibi adımı çağırıyor. İsteniyorum.

Masanın üzerinde kırmızı bir örtü var. İki şişman müfettiş divanın üzerinde rahat bir biçimde oturuyorlar. Şef ise, masasının başındaki büyük koltuğa yerleşmiş, arkasında asılı duran Stalin resminin altında küçük, zarif bir Kazak kadını, yarı kedi, yarı yılan gibi bir hali var. Stalin, resimden bana bakarak kötü kötü sırıtıyor.

Bana kapının hemen dibindeki yeri gösteriyorlar. Sorguya çekilecek bir tutuklu gibi uzağa oturtuluyorum. Şimdi hiç bir sonuca ulaşmayan, bıktırıcı bir lâf salatası başlıyor. Bu kadar uzun sürmesinin bir sebebi de bana yöneltilen her iki Rusça cümlenin arasına Kazakça konuşmaların karışması ve her sefe-

rinde on dakika süren görüşmelerin tekrarlanıp durması. Bu arada ben bir eşek gibi kapının yanında oturup bekliyorum. Nerede ve ne zaman tahsil yaptığım, bildiklerimi ve öğretme metodumu tahmin edileceği gibi unutup, unutmadığım ince noktalarına kadar soruluyor. Sonra bir sürü dert ve şikâyet. Hiç boş yerleri yokmuş, bölge okullarında matematik ve fizik öğretmenlerinin çokluğu yüzünden ne yapacaklarını bilemiyorlarmış, hattâ, yardımcı öğretmenlikler için bile yer bulmak çok zormuş, ayrıca genç bir insanın eğitimi günümüzde büyük sorumluluk taşıyan bir görevmiş vs., vs.,. Ve sonunda esas soruya geldiler: N i ç i n hapse atılmıştım acaba? Suçum neydi? Yılansı kedi Şef, ben daha söze başlamadan önce, sanki benim suçumun yayacağı kötülük ışınları partiye sadık yüzüne çarpacakmış gibi, kurnaz gözlerini iyice kıstı.

Onun başının üzerinden hayatımı mahveden şeytanın kötü sırıtmasına baktım. Onun resminin önünde aramızdaki kötü ilişkiden nasıl söz edebilirdim?

O zaman eski bir tutuklu numarasına başvurmaya karar verdim. Bu salakları ürkütmek: Bana sordukları şeyin devletin gizli sırlarından biri olduğunu, yani bu konu üzerinde konuşmamın yasaklanmış olduğunu açıkladım. Ayrıca kısa ve özet olarak beni bir göreve yerleştirmeyeceklerini söylemelerini istedim.

Ve tekrar tekrar Kazakça konuşmaya devam ettiler. Kim kendisini riske atarak, devlete karşı suç işlemiş birisine iş vermek ister? Yine de ortalama bir barışçı yol vardı: Bana hayat hikâyemi yazdırdılar. İki suretli bir soru kâğıdı doldurttular. İşi biliyordum. Kâğıt sabırlıdır. Daha bir saat önce aynı şeyi yapmamış mıydım? Yeni soru kâğıdını da doldurmuş olarak tekrar MGB'ye döndüm.

İlgiyle avluyu ve içindeki hapishaneyi gezdim. Hapishanenin kerpiş duvarına daha gelişmiş olanları örnek alarak, paket verilmesi için tamamen gereksiz bir pencere açmışlardı. Oysa duvar o kadar alçaktı ki, pencere olmadan da paket ve sepetler içeri verilebilirdi. Fakat penceresiz olur muydu hiç? Nasıl bir MGB olurdu o zaman? Avluda dolaştım ve burada küflü eğitim müdürlüğünden çok daha rahat nefes aldığımı farkettim: Oradakiler için MGB sır dolu bir yer, müfettişler adını duyunca buz kalıplarına döndüler. Bizim için ise, s e v g i d o l u b a k a n l ı ğ ı m ı z. İçerdeki üç komutan (iki subay dahil) bizi gözetmek için görevlendirilmişlerdi. Biz ise, onların günlük ekmeğiyiz. Bunda ise hiç bir sır yok.

Komutanlar ılımlı delikanlılar olarak göründüler ve geceyi kilitlenmiş hücreler yerine avluda, samanların üzerinde geçirmemize izin verdiler.

Açık gökyüzünün altında bir gece! Bunun ne demek olduğunu çoktan unutmuştuk... Devamlı kilitler, devamlı parmaklıklar, duvarlar ve başının üzerinde bir dam. Uykuyu düşünecek halim yok. Hapishaneye ait ikmal iaşe ambarının avlusunda dolaşıyor, dolaşıyor, dolaşıyorum. Her yer zarif bir ay ışığı altında sanki yıkanıyor. Sökülmüş bir araba, bir çeşme, tahta bir yalak, küçük bir saman yığını, verandanın altındaki atların siyah gölgeleri ve hiç birinin üzerinde İçişleri Bakanlığının o sert mühürü yok. Tarih 3 Mart — fakat hava biraz olsun soğumadı. Hava gündüz olduğu gibi, bir yaz sıcaklığını koruyor. Uzaklara kadar uzanan Kok Terek'de eşeklerin tekrar tekrar, uzun uzun anırarak gecenin içinden özlemlerini ve sevgilerini dişi eşeklere verdikleri cevaplarla karışıyor. Sesleri zor ayırıyorum. Şu kalın, haşmetli böğürtü belki de bir deveden geliyor. Sanki daha güçlü bir sesim olsa — aya bağıracakmışım gibi geliyor: Burada nefes alacağım! Burada dolaşacağım!

Soru kâğıtlarının kâğıt perdesi beni engelleyemez! Bu trompetler gecesinde korkak memurlar karşısındaki üstünlüğümü hissediyorum. Ders vermek! Tekrar insan olduğunu farketmek! Sınıfın kapısını tekrar açmak ve yakıcı bakışları çocukların yüzlerine çevirmek! Bir parmak çizimin üzerinde duruyor, herkes nefesini tutuyor. Ek bir problem çözüldüğünde, herkesin nefesi rahatlıyor.

Uyuyamıyorum. Ayın altında dolaşıyor, dolaşıyor, dolaşıyorum. Karakaçanların anırmaları, böğürmeleri, kulağıma şarkı gibi geliyor. İçimden bir ses: Özgür! Ben özgürüm!

Sonunda arkadaşların yanına sundurmanın altındaki samanların üzerine uzanıyorum. İki adım ilerimizde atlar, bütün bir gece boyunca sessizce yemliklerinden yemlerini yiyorlar. Ve bana öyle geliyor ki, bu yarı özgür ilk gecemiz için bize daha fazla güven duygusu verebilecek başka bir sesi kimse bulamazdı.

Çiğneyin sevgili hayvancıklar! Çiğneyin güzel atlar!...

Ertesi gün herkesin oturacak evlerini bulmasına izin verdiler. Ben de keseme uygun olarak, tek küçük penceresi olan, tavuk kümesine benzeyen bir evceğiz kiraladım. Kümes öylesine alçaktı ki, damın en yüksek olduğu tam ortasında durduğum zaman bile dik olarak duramıyordum. «Küçücük, alçak bir bara-

kam olsa...» bir zamanlar hapishanede sürgünü düşünürken böyle hayâl ederdim. Başımı yukarı kaldıramam, buna rağmen can sıkıcıydı. Fakat dur bakalım! — Sadece bana ait bir ev. Toprak zemin, üzerine ceketi yerleştirdim mi, işte yatak! Bu da gerekmez: Birlikte sürülen ve bir zamanlar Moskova İnşaat Enstitüsünde profesör olan mühendis Aleksander Klimentyeviç Zdanyukeviç bana, üzerlerine rahatça yatabileceğim iki tahta sandık verdi. Bir petrol lâmbam yok (hiç bir şeyim yok. Her yararlı şeyi, sanki Dünyaya yeni gelmişim gibi tek tek düşünüp almalıyım) — fakat bir an bile üzülmüyorum. Yıllar boyunca hücre ve barakalarda tepemizde yanan gözetim ışığı içimizi yaktı, şimdi karanlıkta çok daha fazla mutluyum.

Bütün bu günlerimi bir şiir yazmakla geçiriyorum. Şiirin başlığı, «5 Mart.»

Olay üzerinden 10 gün kadar geçti, post kavgasına tutuşan ve birbirinden korkan büyüklerimiz, M G B 'yi büsbütün kaldırdılar! M G B 'nin **ebediliğinden** şüphelenmem, ne kadar da yerindeymiş. (*)

Şu halde, adaletsizlik, eşitsizlik ve kölelik dışında, bu Dünyada, sonsuzluğa kadar sürecek başka ne kalır ki?...

Karanlık da özgürlüğün bir elemanı haline dönüşebilir. (Kok Terek'in meydandaki oparlörü üç gündür bozuktu, onun için sesi çıkmıyor. Karanlık ve sessizliğin içinde tahta sandıklarımın üzerine uzanıyor ve bunun — tadını çıkarıyorum.

Daha ne isteyebilirim?...

Fakat 6 Mart sabahı duyduğum, bütün düşünülebilir isteklerin ötesine geçebildi! Ev sahibem, Novogrod'dan sürülen büyükanne Çadova bana fısıldayan bir sesle haberi veriyor (yüksek sesle konuşmaya cesareti yok) :

«Git bak bakalım radyo ne diyor. Halk toplanmış aralarında bir şeyler konuşuyorlar. Ben duyduklarımı tekrar etmekten çekinirim.» diyor.

Gerçekten de radyo tamir edilmiş. Meydana gidiyorum. İkiyüz kadar insan toplanmış, Kok Terek için oldukça büyük bir kalabalık. Bulutlu gökyüzünün altında üzerinde hoparlörün asılı durduğu direğin dibine birikmişler. İçlerinde yaşları ilerlemiş olan Kazaklar çoğunlukta. Başları açık duruyorlar. Ondatza kür-

---

(*) Gerçi 6 ay sonra bize K G B'yi geri verdiler, kadrolarda değişiklik yoktu.

künden yapılı kalpakları, ellerinde, yüzlerinde büyük bir keder okunuyor. Gençler ise, daha ilgisiz bir tavırla dinliyorlar. İki, üç traktör sürücüsü keplerini çıkarmışlar. Tabii ki, ben de benimkini çıkarmayacağım. Hoparlörden söylenenleri henüz anlayamıyorum (yüksek ses son derece dramatik ve içli) — fakat içimde bir şeyler uyanmaya başladı.

Daha öğrenci iken, özlemini duyduğumuz an! Ortodokslar dışında, bütün GULAG tutuklularının Tanrıya yalvarıp durdukları an! Asyalı diktatör öldü! Geberdi zalim! Kim bilir, uzakta, özel kamplarınızda bizimkiler bugün ne naralar atıyorlardır? Fakat burada, okulun kadın öğretmenleri, Rus kadınları, hıçkırıklarını tutamıyorlar. «Şimdi halimiz ne olacak?» Babacıklarını kaybettiler... Onlara meydanın ötesinden şöyle bağırabilmek ne kadar güzel olurdu: «Evet, ne olmuş? Buna karşılık artık anne ve babalarınız kurşuna dizilmeyecekler! Nişanlılarınız hapsedilmeyecek! Ve bizzat sizleri de artık *a i l e n i n f e r d i* diye alıp götürmeyecekler!»

Mutluluktan çığlıklar atmak istiyorum, hattâ hoparlörün önünde bir vahşi dansını yapabilirim! Fakat ne yazık ki, tarihin akışı çok yavaştır. Bu yüzden ben de düşündüğünü belli etmeyen yüz maskemi takınıyorum ve çevremi inceliyorum. Şu sırada içimdekini saklamam gerek.

Ve yine de sürgüne başlayışımı kutlamak için ne kadar eşsiz bir olay bu!...

1. Bisiklet çivisi	1/2	Kg.
2. Ayakkabı	5	adet
3. Ocak küllüğü	2	»
4. Çay bardağı	10	»
5. Glob	1	»
6. Öğrenci kalem kutusu	50	paket
8. Petrol lâmbası	2	adet
9. Diş macunu	8	»
10. Ballı büsküi	34	Kg.
11. Votka	156	Şişe (yarım litrelik)

Yukarıda okuduğunuz, Aydarlı köyünün bonmarşe mağazasının envanter ve fiyat listesidir. Kok Terek bölgesi tüketim malları kooperatifi uzmanları ve denetçiler tarafından yapılan liste, bana verildi, ben de, hesap makinasının yardımıyla, kimi malda % 75, kiminde % 1,5 oranında indirim yapıyordum. Fiyatlar korkunç şekilde indiriliyordu, yeni okul yılına kadar, glob'un da, kalem kutusunun da satılacağı, çivilerin bisikletlere çakılacağı umudu belirdi. Ancak, savaş öncesinden kalma olacak, ballı bisküiler başağrısı veriyordu. Votkaya gelince, fiyatlanması halinde dahi, 1 Mayıstan sonrasına kalmayacağı besbelli.

Daha Stalin zamanında karara bağlanan fiyat indirimi 1 Nisanda tebliğ edilmişti ve işçi kesimine su kadar milyon ruble kâr sağlayacaktı. (Kazançlar önceden hesap edilmişti). Benim için ise, bir sürü iş demekti.

Sürgündeki bütün ilk bir ay boyunca kamptaki dökümhanede kazandıklarımı yedim. Özgürlükte, kampta kazandıklarımı yiyordum! Her Allahın günü eğitim müdürlüğüne giderek, beni ne zaman işe alacaklarını soruyordum. Yılan şef, artık odasına girmemi yasaklamıştı. İki müfettiş de her geçen gün bana mırıldanacak daha az şey bulabiliyorlardı ve nihayet ay sonunda bana bölge eğitim müdürlüğünün bir kararını gösterdiler. Bu

tebliğde Kok Terek bölgesinde yeteri kadar matematik öğretmeni bulunduğu ve bana bir yer bulmanın imkânsızlığı belirtiliyordu.

O sırada bir piyes yazıyordum (Aralık'sız Dekabristler). Artık sabah ve akşam yoklamalarından korkmak ve eskiden olduğu gibi yazdıklarımı imha etmek zorunda değildim. Başka hiç bir meşguliyetim yoktu ve bu yeni hayat hoşuma gitmeye başlamıştı. Günde bir kere çayhaneye gidiyor ve oradan kova ile hapishanedeki tutuklulara götürülen sıcak çorbadan, iki ruble ödeyerek, bir miktar içiyordum. Dükkânlarda siyah ekmek boldu. Kendime patates ve bir parça domuz yağı almıştım. Topladığım çalı çırpıyı bir eşek sırtında eve bizzat taşıdığım için artık ocakta ateş de yakabiliyordum. Mutluluğum neredeyse tam sayılabilirdi ve param yettiği sürece işsizlik yerin dibine batsın, bütün işlerin canı cehenneme diye düşünmeye başlamıştım. Bir daha bu kadar bol özgürlüğü ne zaman bulabileceğim belli olmazdı ve ben eserimi bitirmek istiyordum!

Günün birinde komutan beni cadde ortasında eli ile işaret ederek, yanına çağırdı. Beni tüketim kooperatifine ve direkt olarak şefin odasına götürdü. Şef, bomba gibi şişman bir kazaktı. Komutan beni eli ile işaret ederek çok anlamlı bir ifadeyle konuştu: «Bir matematikçi!»

Ve ne mucize! Kimse niçin hapse tıkılmış olduğumu sormadı, kimse soru kâğıtları doldurmamı ve hayat hikâyemi anlatmamı istemedi! Çok genç ve gerçekten bir film yıldızı kadar güzel olan sekreter kız, verilen emir üzerine benim ayda 450 ruble maaşla ekonomi plâncısı olarak görevlendirilmiş olduğumu belirleyen yazıyı tek parmakla, büyük zorluk çekerek, yazmaya koyuldu. Kız bir Rum sürgünü idi. Aynı gün, aynı kolaylıkla işsiz başka iki sürgünle birlikte tüketim kooperatifinin personel kadrosuna alındık. Diğer iki sürgünün biri açık deniz kaptanı Vasilenko, diğeri ise tanımadığım çözemediğim Grigoriy Samoiloviç M-s idiler. Vasilenko daha şimdiden Çu nehrinin yatağının derinleştirilmesi (yazın ineklere geçit veriyordu) projesini ortaya atmıştı ve gelecekteki gemi trafiğinden söz etmekten bıkmıyordu. Kumandanlıktan kendisini nehir yatağını etüd etmek için serbest bırakmalarını istemişti. Askeri okuldan ve «Tovarış» okul gemisindeki eğitim döneminden arkadaşı olan kaptan Mann «Ob» gemisinin Güney Kutbuna yaptığı sefere komuta ederken, aynı sıralarda Vasilenko bir bölge tüketim kooperatifinin depoculuğu görevine getirildi.

Fakat hiç birimiz başlangıçta görevlerimize plâncı, depocu

ve muhasebeci olarak başlamadık. İlk görev emri: «Bütün personel malın yeniden değerlendirme işinde çalışacak,» şeklindeydi. 31 Martı 1 Nisana bağlayan gece bölge kooperatifi — yıllık sayıma giriyordu. Personel eksikliği had safhadaydı ve bulunmasına imkân yoktu. Görev, malları saymak (hırsız satıcıları yakalamak için, fakat mahkeme önüne çıkarmak için değil), yeni fiatları tespit etmek ve ertesi gün aynı malı değiştirilen ve çalışanlar için en uygun düzeyde tespit edilen fiatlarla satışa sunmak idi. Ancak bizim bölgemiz demiryolu ve otomobil yolları kilometresi toplamının sıfıra eşit olduğu bomboş bir çöl olduğu için, uzakta bulunan dükkânlardan alış veriş eden işçiler en azından 1 Mayısa kadar beklemek zorunda kalıyorlardı. Tüketim kooperatifinin bu listeleri hesaplaması ve tasdık etmesi ile ve sonra develerle diğer dükkânlara dağıtması ile geçen bu bir ay boyunca bütün dükkânlar kapalı kalırlardı. Fakat bölgenin başkenti sayılan merkezde böyle bir durum söz konusu olamazdı. Nisan ayı satışını kurtarmak gerekti.

Biz içeri girdiğimizde geçici olarak işe alınmış veya emirle çağırılmış ortalama onbeş kadar muhasip büyük fiat listeleri ile kaplı masalarda oturuyorlardı. İçerde sadece usta muhasebecilerin hattâ, bölme ve çarpma yapmakta bile kullanabildikleri çözgü kürelerinin şakırtıları ve aralarındaki tartışmaları duyuluyordu. Ben hesapları kâğıt üzerinde yapmaktan çaouk sıkıldım ve bir hesap makinesi istedim. Kooperatifin hesap makinesi yoktu, ayrıca olsa bile burada kullanmayı kimse bilmiyordu. Tam bu sırada içlerinden biri bölge istatistik servisinde, üzerinde rakamlar bulunan böyle bir şey görmüş olduğunu ve bu âletin dolapta durduğunu hatırladı. Bir telefon ve kısa bir süre sonra araç benim masamdaydı. Makinenin koluna yapışarak işe giriştim. Benim rakam kolonlarım süratle uzamaya başladılar. Birden yönetici pozisyonunda olan muhasebecilerin bana ters ters bakmakta olduklarını farkettim: Yoksa onlarla rekabet mi etmeye çalışıyordum?

Fakat ben onların düşüncelerine aldırmaksızın çalışmaya devam ettim. Şu hale bakın! Bir tutuklu bir tek gecede ne kadar utanmazlaşabiliyor veya daha edebi bir ifade kullanacak olursak, insan ihtiyaçları ne kadar büyük bir süratle artıyor? Beni piyesimle başbaşa karanlık barakamda bırakmadıkları için kırgındım, beni okula kabul etmediklerine kırgındım, beni **zorla** buraya getirdiklerine kırgındım... Niçin getirdiler?
Soğuktan taş gibi donmuş toprağı kürelemem için mi? Buz gibi suyun içinde saman çiğnemek için mi? — Hayır beni zor-

la temiz bir masanın arkasına oturtup, elime bir hesap makinesinin kolunu verdikleri için. Üstelik bütün işim hesap kolonlarını toplamaktan ileri gitmiyordu. Ah, beni kamp tutukluluğumun başında böylesine gökten inme bir işe vermiş olsalardı, günde oniki saat çalışmak zorunda bırakılsam ve bütün bir tutukluluk sürem boyunca beş kuruş almadan böyle çalıştırılsam bile kim bilir sevinçten nasıl naralar atardım. Burada ise, ayda 450 ruble alacaktım. Bununla her gün bir litre süt içebilirdim. — Buna rağmen burun kıvırıyor ve acaba, verilen maaş biraz az değil mi, diye düşünüyordum!

Kooperatif, bir hafta kadar fiatların indirilmesi işlemlerine gömülmüş olarak çalıştı durdu, (her mal ayrı ayrı genel fiat indirimi indeksine uygun olarak belirli bir kategoriye sokuluyor ve buna karşılık, aynı malların köyler için fiatları aynı oranda arttırılıyordu). Buna rağmen, dükkânlar kepenklerini kaldıramamışlardı. O zaman birinci dereceden bir aylâk olan şefimiz, gösterişli çalışma odasına hepimizi topladı ve şunları söyledi:

«Tıbbın son bilgilerine göre bir insanın günde sekiz saat uyuması gerekli değildir. Tam uyunmuş dört saat yeterlidir! Bunun için emrim: İşe başlama saati — sabah saat yedi, paydos — gece saat iki, yemek paydosları öğle yemeği için bir saat, akşam yemeği için bir saat!»

Ve görüldüğü kadarıyla içimizde hiç kimse bu gökgürültüsünü andıran tebliğde gülecek bir yan bulamadı. Herkes sindi ve sustu. Hattâ hemen bu sözlerin ardından akşam yemeği paydosu için en uygun saatin kaç olacağı konusunda ateşli bir tartışma da başladı.

Evet işte bir sürgünün kaderi, bana daha önceden de söylendiği gibi, böyledir. Buna benzer emirler bu kaderi belirler. Burada oturanların hepsi işlerini kaybetmek korkusuyla tir tir titreyen sürgünlerdi. İşten bir kere atılacak olurlarsa, Kok Terek'de başka bir iş bulmalarına imkân yoktu. Ve son olarak insan, müdür için değil, vatanı için çalışmalıydı. Tıbbın bu son buluşu hepsine katlanılabilir geldi.

Şimdi ayağa kalkıp, bütün bu saçmalıkla alay edebilir miyim? Bir kerecik olsun kalbimden geçeni dışarı vurabilir miyim? Fakat bu kelimenin tam anlamıyla «anti Sovyet propagandası» olur — nasıl olmasın? Önemli bir çalışmayı sabote etmiş olmayacak mıyım? İşte aynı düşünceler içinde, ömrün boyunca sürekli olarak mevki değiştirirsin. Lise öğrencisi, üniversite öğrencisi, vatandaş, asker, tutuklu ve sürgün olursun —

ve yüksek kademeler hep o baskı ve gücü üzerinden eksik etmezler. Sen ise siner ve susarsın!

Eğer «akşam saat ona kadar!» demiş olsaydı, kalırdım. Fakat o bize — kurşunsuz kurşuna dizilmeyi öneriyordu. Bana, özgür olduğum bir yerde, yazmama son vermemi söylüyordu! O, hayır bütün fiat indiriminle birlikte şeytan götürsün seni! Kamp bana sorunun cevabını fısıldıyordu: Karşı çıkarak konuşma, fakat bildiğini oku! Diğerleri gibi ben de ses çıkarmadan emre boyun eğmiş göründüm, fakat akşam saat beşte ayağa kalkarak çıktım. Ancak ertesi sabah saat dokuzda iş başı yaptım. İş arkadaşlarım çoktan masalarının başına geçmiş hesaplarını yapıyor veya hesap yapıyor gibi görünüyorlardı. Bana bir vahşi görmüş gibi bakıyorlardı. Girişimimi küçümseyen, faakt benzerini uygulamaya cesareti olmayan M-s yanıma yaklaşarak, dün gece müdürün boş masamın yanına gelerek ağzına geleni söylediğini ve beni çölün yüz kilometre içine süreceğinden, söz ettiğini yetiştirdi.

İtiraf ediyorum. Bunu duyduğum zaman ayaklarım buz gibi oldu: Tabii ki, MVD her şeyi yapabilirdi. Niçin çöle yollayamasın? Niçin yüz kilometre öteye süremesin? Fakat ben çok şanslı bir insandım. Takım adamlarına savaşın sona ermesinden sonra yollandım ve böylece en ölümlü dönemi atlattım, şimdi ise sürgüne Stalin'in ölümünden sonra, yollanmakla şansım kendisini bir kere daha göstermişti. Bir ay içinde, kumandanlık dahil olmak üzere, her yerde aynı yumuşama görülüyordu.

Takım adaların tarihinde belli bile olmadan, üç yıl sürecek olan yeni bir dönem, en yumuşak bir dönem başlıyordu.

Müdür beni çağırmadı ve kendisi de bana görünmedi. Ayakta uyuklayan ve oflayıp poflayanların arasında taptaze olarak bir iş gününü geride bıraktıktan sonra yine saat beşte paydos etmeye karar verdim. Sonuç ne olursa olsun, ancak çabuk gelsin...

Hayatımda nice defa insanın herşeyden fedakârlık edebileceğini, fakat hiç bir zaman kendi varlığının çekirdeği olarak gördüğü şeyden vaz geçemeyeceğini tekrar gördüm. Zindan rejimli özel akmplarının havasında düşünüp tasarladığım piyes'ten vazgeçmedim — ve zafer benim oldu. Diğerleri bir hafta boyunca gece gündüz çalıştılar ve benim masamı boş görmeye alıştılar. Müdür koridorda bana rastladığı zaman, başını çevirerek görmezlikten geliyordu.

Yine de Kazakistan'daki köylerin tüketim durumlarını düzene koymak kısmet olmadı. Günü birinde okuldan, öğretmenler

birliği yönetim kademesinden, Kok Terek'teki tek akademi mezunu olan ve bundan büyük gurur duyan genç bir Kazak, habersiz gelip beni buldu. Ya bu yıl ilk mezunlarını verecek olan okula yararlı olmak istiyor veya okul müdürlüğünün başında olan yılan'a iyi bir ders vermek arzusunu besliyordu. Sebep ne olursa olsun, benden diplomamı getirmemi istedi. Genç bir çocuk gibi koşarak eve gittim ve diplomamı getirerek, ona verdim. Cebine koyduğu diplomamla birlikte Cambul'a bir sendika kongresine katılmaya gitti. Uç gün sonra geri geldi ve bana bölge eğitim müdürlüğünün bir emrinin kopyasını getirdi. Emrin altında Mart ayında bölge okullarında öğretmen kadrolarında hiç boş yer olmadığını bildiren aynı utanmaz imza bulunmaktaydı ve emirde benim hem matematik, hem de fizik öğretmenliğine atandığım yazılıydı. Sadece bu kadarla kalsa iyi. Bitirme sınavlarına üç hafta kalmış olduğu halde, son iki sınıfı birden bana veriyorlardı! (Bu delikanlı çok riske giriyordu. Politik sonuçlardan fazla, kamp yıllarımda matematik bilgilerimi unutmuş olmamdan korkuyordu. Geometri ve Trigonometri bitirme sınavlarının yapıldığı gün, içinde soruların bulunduğu kapalı zarfları öğrencilerin önünde değil, öğretmenler odasında açtırdı. Odada, o tam arkamda dururken, toplanan öğretmenlerin huzurunda problemleri çözmem gerekti. Sonuç doğru çıktığı zaman diğer matematikçiler de sevinçten bayram yapmaya başladılar. Buralarda bir Descartes'in ününe kavuşmak ne kolay! O zaman bitirme sınavları döneminde bölge orta dereceli okulları ile eğitim müdürlüğü arasındaki telefon hatlarının fazla çalışmaktan ısındıklarını henüz bilmiyordum: Köylerdeki öğretmenler sorulan soruların herhalde metindeki bir hatadan dolayı çözülmesine imkân olmadığını bildirmekteymişler! Bu öğretmenlerin hepsi de yedinci sınıftan ayrılma kimselerdi.

Mutluluğumu anlatmalı mıyım? — Bir sınıfta, elimde tebeşir! İşte buydu, benim gerçek kurtuluş günüm. Benim bütün vatandaşlık haklarımı tekrar kazandığım gün. Bunların dışında sürgüne ait olan hiç bir şeyi artık gözüm görmüyordu.

Ekibastuz'da olduğum sıralarda bizim tabur sık sık oradaki bir okulun önünden geçerdi. Okul bana hiç bir zaman erişilemiyecek bir cennet gibi el sallardı: Okul bahçesinde koşuşan çocuklar, öğretmen hanımların rengârenk elbiseleri ve okul kapısının üzerinde asılı duran zilin tiz sesi yüreğimi hoplatırdı.

Umutsuz hapishane yılları ve kamplardaki genel işler yüzünden tamamen posası çıkmış bir haldeydim. Mutluluğun doruğu imiş gibi geliyordu bana şimdi: Ekibastuz'un bu çorak kö-

şesinde sürgün olarak yaşamak, zil sesiyle birlikte sınıf defterini koltuğumun altına sıkıştırıp, çocukların karşısına geçmek ve onlara sır perdesini açan sihirbaz tavrıyla, derse başlayabilmek. (Bu özlemin içinde şüphesiz öğretme isteği gizli idi, fakat aynı zamanda kendini kabul ettirme isteğinin de payı vardı — bir çok yıl yıl boyunca kölece aşağılanmasının tepkisi).

Fakat ben Takım adaların ve devletin çarkına kapılmış olduğum için çok basit bir şey, okullarımızın savaş ve savaş sonrası yıllarında tamamen ölmüş oldukları gözümden kaçmıştı. Okullar artık okul değildi, onlardan içi boş bir kabuk ve bir yankı kalmıştı. Şehirde olsun, köyde olsun okul çökmüştü. Ruh'un ölümü bir zehirli gaz gibi bütün ülkenin üzerinde yayılmaya başlayınca ilk başta okulların ve öğrencilerin bu gazdan boğulacakları belliydi.

Ancak bunu çok sonraları, ancak sürgünden ana vatana döndükten sonra anlayabildim. Kok Terekte ise bu konuda en küçük bir fikrim bile yoktu. Bu gerici siyasetin genel yönü şüpesiz öldürücüydü, fakat sürgünlerin çocukları henüz yaşıyorlardı., boğulmamışlardı.

Bu çocuklar bambaşkaydı. Ezilmişliğin bilinci içinde yetişiyorlardı. Öğretmen toplantılarında ve benzeri görüşmelerde onların Sovyet çocukları olduklarından, diğerleri gibi komünizm için doğmuş olduklarından ve ancak belirli bir zaman kendi isteklerine göre yer değiştirmek hakkından yoksun edildikleri anlatılıyordu, hepsi o kadar. Ancak çocukların her biri, doğar doğmaz boyunlarına takılan tasmanın farkındaydılar. Filmlerde ve resimli mecmualarda gördükleri, bolluk içinde yüzen, hayat dolu, dış Dünya onlar için erişilmezdi. Gençlerin bile askeri hizmet çerçevesinde dışarı gitme imkânları yoktu. Ancak çok seyrek gerçekleşen, çok zayıf bir umut vardı: Komutanlıktan şehre inmek için bir izin kağıdı koparabilmek, şehirde üniversite giriş imtihanlarına katılabilmek ve bu imtihanları başarabilmek, sonra okula alınabilmek ve sonunda bu okulu kazasız belâsız bitirebilmek. Bu yüzden koskoca Dünya hakkında bütün bilgilerini burada, yılların ötesinde ilk ve son eğitim durakları olacak olan bu okulda edinmek zorundaydılar. Buna karşılık çöldeki hayatlarının çoraklığı sebebiyle 20. yüzyılın şehir gençliğinin Londra'dan Alma Ata'ya kadar her yerde içine düştüğü ve zarar gördüğü karışıklık ve eğlenceden mahrum oldukları da bir gerçekti. Orada, anavatanda, öğrenciler, öğrenmeyi çoktan unutmuşlardı. Bu konuda hevesleri kalmamıştı. Okula bir angaryaya gider gibi giriyorlar ve sadece tam yetişkin çağına gi-

rinceceye kadar olan zamanlarını öldürmeyi göze alıyorlardı. Fakat bizim sürgün çocukları için okul, iyi çalışıldığı zaman bunun karşılığını veren tek şeydi, her şeydi. Ögrenme hırsları sayesinde ikinci sınıf insan olmaktan sanki kurtuluyorlar ve birincilerle aynı düzeye ulaşıyorlardı. Sadece gerçek öğrenme onların gururunu okşuyordu.

Gururlarının okşandığı diğer yerler: Okulda temsilci veya Komsomol seçilmek ve on altı yaşından sonra genel **seçimlere** katılmak gibiler. Zavallılar eşit hak konusunda bir hayâle bile ne kadar büyük bir özlem duyuyorlardı! Bir çokları komsomola giriyorlar ve hiç bir çekingenlik göstermeden politik söylevler veriyorlardı. İki yıllık öğretmen okuluna yazılmak için başvurmuş olan genç bir Alman kızına, Viktoria Nuss'a, insanın sürgün edilmiş olmaktan utanması gerekmediğini, aksine bundan gurur duyabileceğini anlatmaya çalıştım. Aman Allah! Bana sanki deliymişim gibi bir bakış baktı ki! Tabii bu arada komsomol olmak için acelesi olmayanlar da vardı. Bunlar da zorla götürülüyordu: İşte size izin verilmiş, daha niçin duraklıyorsunuz? Kok Terek'te, aileleri çöle yollanmasın diye her şeye boyun eğen dini tarikat ilişkini bir kaç Alman kızı vardı. Ah çocukları baştan çıkartanlar! (bunun karşılığında boynunuza bir değirmen taşı bağlanmasını nasıl da hakkediyorsunuz?)

Bütün bunlar Kok Terek okulunun «Rus» sınıfları için geçerliydiler. (Aslında Rus sınıfı sözcüğü sembolik anlamda kullanılmıştır. Gerçekte ise sınıflarda hemen hemen hiç Rus yoktu. Almanlar, Rumlar, Koreliler, az sayıda Kürt, Çeçen ve yüzyılın başında sürülen ailelerden gelen Ukraynalılar vardı. Bunlara ek olarak çocuklarına Rus terbiyesi vermek isteyen Kazakların çocuklarından bir kaçı da bu sınıftaydı.) Kazak çocuklarının büyük bölümü Kazak sınıflarına gidiyorlardı. Gerçekten de çoğu (görevli olan babaları tarafından bozulmamışlarsa) dürüst, azimli, iyi ve kötüyü kesin bir biçimde ayırabilen küçük vahşilerdi. Ancak onların bu özelliklerini yapmacık ve burnu havada bir öğretmenlik yaparak bozmamak gerekiyordu. Kazak dilinde verilen dersler bilgisizliğin genişletilmiş bir örneğinden başka bir şey değillerdi: Başlangıçta ilk nesil ite kaka zorlukla diplomalarını almışlardı ve şimdi bilgisizce, önemli bir iş yaptıklarını sanarak diğerlerini eğitmek için geliyorlardı. Kanaat notunda bir orta alan kazak kızları o andan itibaren gördükleri tahsil göz önünde tutulmadan yüksek okul mezunu muamelesi görüyor ve kendilerini böyle kabul ediyorlardı. Ancak bu çocuklara en ilkel de olsa, bir bilgi kırıntısı gösterecek olsa-

nız bunu değil sadece gözleri ve kulakları ile almak, sanki ağızlarıyla emiyorlardı.

Çocukların bu çalışkanlığı beni sarhoş etmişti. Kendimi derse verdim ve üç yıl boyunca Kok Terek'de (bu süre daha da uzun olabilirdi) sadece bununla bile mutlu oldum. Ders plânı o güne kadar kaçırılan dersleri tamamlamaya yetmiyordu. Geceleri ek dersler vermeye, onlarla birlikte çalışmalar yapmak için araziye çıkmaya ve astronomik gözlemler yapmaya başladım. Ve çocuklar öylesine büyük bir ilgi ile çalışıyorlardı ki, sinemaya gitmek yerine derse gelmeyi tercih eder olmuşlardı.

Beni sınıf öğretmeni yaptılar. Ancak bir Kazak sınıfına, fakat bundan da büyük zevk aldım.

Ancak bütün bu sevindirici olaylar sınıf kapısı ve okulun ziliyle sınırlanmışlardı. Öğretmenler odasında, müdürün yanında ve eğitim müdürlüğünde bütün devletçe bilinen o malûm saman çorbası, hem de söz konusu olan bir sürgün ülkesi olduğu için daha da koyu bir biçimde karıştırılıyordu. Öğretmenler arasında benden önce de Almanlar ve yönetimce sürülenler bulunmuşlardı. Statümüz uyarınca bizler özgür insanlar değildik. Öğretmenliğe kabul edilmemizin bir lütuf olduğunu ve bu lütfun her an kaldırılabileceğini bize her fırsatta tekrar tekrar hatırlatmaktan geri kalmıyorlardı. Sürgünler bölge şefinin çocuguna başarısızlığı yüzünden kırık not vermek konusunda hiç de bağımsız sayılamayacak olan özgür öğretmenlerden daha da ürkektiler. Müdüriyet düşük bir not ortalamasını hiç de hoş karşılamadığı için öğretmen kendisini bu yönden de güven altına almak ve hak edilmeyen notları kanaat olarak yazmak zorundaydı. Bu durum ise, Kazakların «okumuş cahil» üretimini arttırmaktan başka bir işe yaramıyordu. Ayrıca sürgünler (genç Kazak öğretmenler gibi) bazı özel hizmet ve görevleri yerine getirmek zorundaydılar: Her maaş günü (kimin yararına olduğu bilinmez), maaşlardan yirmibeş ruble kesilirdi; müdür (Berdenov) birden o günün küçük kızının doğum günü olduğunu ve her öğretmenin hediye için elli ruble vermesi gerektiğini açıklayabilirdi; bunlar yetmiyormuş gibi, içimizden herhangi birinin birden müdürün odasına çağırılarak kendisinden üçyüz veya dörtyüz ruble **ödünç** para vermesinin «rica» edildiği çok olmuştu. (Bu tip olaylar o bölgenin ve sistemin özelliklerinden sayılmaktaydılar). Kazak öğrencilerden her yıl sonu yapılan okulun kapanış törenine tam veya yarım bir koç getirenler artık o yıl sınıfı geçtiklerinden emin olabilirlerdi. Ne kadar bilgisiz olurlarsa olsunlar, bu biçimde davrananlar için, olgunluk notu

cepte demekti. Öğrenci bayramı kısa bir süre içinde partinin bölge aktivistlerinin küp gibi içip sarhoş oldukları bir rezalete dönüyordu). Ayrıca bölgenin ileri gelenleri yazışma kurslarına katılıyor ve mektupla yollanan yazılı sorularını öğretmenlere çözdürüyorlardı. (Bu iş, feodal bir gelenekle, aracılar kullanılarak yürütülüyor ve bilgili köleye uzaktan ders verdiği efendisinin kim olduğunu öğrenme şerefi bile çok görülüyordu).

Bütün bu değirmen taşlarını boynuma asmaktan beni neyin koruduğunu bilemiyorum: Benim o günlerde «değiştirilmezliğe» dayalı katılığım mı, yoksa o zamanlarda yumuşamaya başlayan devir mi? Sanırım ikisi birlikte bunu etkiledi.

Haksız değerlendirme yapmam halinde, öğrencilerimin öğrenme konusundaki istekleri hemen uçup gidecekti. Bu yüzden sadece hak ettikleri notları verdim ve parti sekreterinin isteklerine kulak asmadım. Haraç vermeye de yanaşmadım, yöneticilere borç morç vermedim (yılana benzeyen kadın, benden borç para istedi!). Fakir devletin bizi her Mayıs ayında bir maaş tutarında dolandırması bana yetiyor da artıyordu bile. (Kamp tutuklusu olduğumuz sırada elimizden alınan **devlet istikrazı alma hakkımız** bize tekrar iade edilmişti). Fakat benim prensiplere bağlılığım burada bitiyordu.

Benimle birlikte Georgi Stepanoviç Mitroviç adlı, artık genç ve sağlıklı olmayan, karşı ihtilâlci Troçkist faaliyetten yediği on yılı geride bırakmış Kok Terek'teki bölgesel haklar için savaşmaktan asla bıkmayan Sırbistanlı bir meslekdaşım vardı. Bölge Ziraat Müdürlüğünden alınarak okula biyoloji ve kimya öğretmeni olarak gönderilmişti. Çabalarını okul çevresinde sürdürmekte gecikmedi. Kok Terek'de insan her adımda bilgisizlik, ilkel kibir ve kabileye bağlılık gibi özelliklerin oluşturduğu isteklerle karşılaşıyordu. Bu haksızlıklar kaba ve yapışkan, sağır ve yoğundu. Buna rağmen Mitroviç kendini gözetmeden, feda ederek bunlara karşı savaşmaktan bıkmadı. (Ancak bu arada Lenin adını ağzından düşürmemeye dikkat ediyordu). İfşaatta bulundu, bir çok şeyi açıkladı, yıl sonu sınavlarında kendisine getirilen koçları kabul etmedi, mektupla bitirme sınavlarına giren yüksek kademe yöneticilerini çaktırdı, bütün bölgeye, Alma Ataya ve Kruşçev'e telgraflar yağdırdı. (Anne ve babalar onu desteklediler ve altmış yetmiş kadar imza topladılar), fakat telgraflar komşu bölgeden yollanmak zorundaydılar, çünkü bizim bölgeden yollanacak olurlarsa, yerlerine varmayacakları açıktı. Revizyon istedi ve müfettişler yollanmasını rica etti. Müfettişler geldiler ve onu azarladılar. Yeniden yazdı. Özel konferanslarda

onun faaliyeti konuşuldu ve okulda anti Sovyet propagandası yapmakla suçlandı (buradan tutuklanmaya minicik bir adım kalmış demektir!), aynı ciddiyetle bahçeleri mahveden keçilerden de onu sorumlu tuttular. Kâh kovularak, kâh tekrar işe alınarak kârlılığın düşüşünün tekrar düzeltilmesini istedi, başka bir okula tâyin edildi. Gerçekten de enerjik bir savaşçıydı! Ben de ona katılsaydım — ikimiz onları adamakıllı hırpalayabilirdik!

Ancak ona hiç bir yardımda bulunmadım. Suskunlukların içine büründüm. Mektuplaşarak, eğitim gören parti üyelerine geçer notlarını verdim: Gücü ellerinde bulunanlar varsın güçleriyle sarhoş olarak kendi kendilerini kandırmaya devam etsinler. Ben ödevimi içimde taşıyordum: Kendimi başka, daha sonraki bir savaşa saklıyordum. Ancak soru yine ortada duruyordu: Georgiy Mitroviç'in savaşı gerekli miydi?

Savaşı daha başlangıçta umutsuzdu. Bu hamur yoğurulamazdı. Evet, hattâ onun bütün hatlarda zafere ulaştığını kabul etsek bile, — bunu sonucu olarak sanki bütün sistem düzelecek miydi? Kaybolan aydınlık bir leke, sınırlı bir yüzeyde bir an parıldayıp yok olan bir ışık demeti. Tekrar siyah ve gri herşeyin üzerini kaplamadan görülenlerin hepsi işte bunlardan ibaret kalacaktı. Zaferi kazanılmış kabul etsek bile, karşılığında tutuklanmak ihtimali vardı ki, ağır basan bir «ihtimal Kruşçev'in hükümet başında bulunması Mitroviç'i böyle bir durumdan kurtardı.» Savaşı umutsuzdu, ancak mahvolması pahasına haksızlığa isyan etmesi çok insanca bir davranıştı! Savaşı, yenilgiyi daha baştan kabullenmişti, fakat onu yararsız olarak görmek de imkânsız. Eğer herkes onun kadar mantıksız davranacak olsa, herkes yan çizmeyi bır kenara bıraksa «Niçin uğraşayım, nasıl olsa bir sonuca ulaşmayacak!» demese — ülkemiz şimdi olduğu gibi kalmazdı! Mitroviç ise bir vatandaş değil, sadece bir sürgündü, fakat onun gözlüğünün parıltısı üst kademe yöneticilerine her zaman korku saldı.

Fakat korku olsun olmasın, aydın seçim günü geldiğinde ve bizleri sevgili ulusal yönetimimizi seçmek için sandık başına çağırdıklarında, aramızdaki bütün farklılıklar ortadan kalkıyor, hassas savaşçı Mitroviç (o zaman bütün savaşının ne değeri kalıyordu?), ben kaytarıcı ve hepimizden daha fazla boşvermiş G. S. M-z. üçümüz, acıyla tiksinti karışımı duygularımızı saklayarak, sarsak adımlarla alaya alınmaya giderdik. Oy kullanmak hemen hemen bütün sürgünlere tanınmış bir **hakkı**. Seçimlere verilen önem işte bu kadar azdı. Hattâ, daha fazlası: **Vatandaşlık hakları olmayan** ceza sürgünlerinin de za-

man zaman listelerde kendi adlarına rasladıkları oluyor ve bu adamlar neredeyse, zorla sandık başlarına gidip, oy kullanmak zorunda kalıyorlardı. Bizde, Kok Terek'de seçim hücresi gibi bir şey bilinmiyordu. Kenarda bir yerde bulunan bir hücre, perdeleri ağzına kadar açık bir şekilde duruyordu. Fakat buna rağmen, kimse içine ve adayların adlarına bakmaya cüret edemezdi. O yönde bir adım atmak bile pek akıllıca sayılmazdı. Seçimlerde önemli olan seçim kâğıdını mümkün olduğu kadar çabuk sandığın içine atıp, gözden kaybolmasını sağlamaktı. Biraz fazla oyalanıp, listedeki adayları incelemeye kalkışan biri hemen şüpheli damgasını yerdi. Sanki yüce parti organları o listelere kimleri yazdıklarını bilmiyorlar mıydı? Peki o zaman daha okuyacak ne var?... Vatandaşlık görevini bitirdikten sonra herkesin patlayıncaya kadar votka içmesi adetti. Bunun için maaş ve avanslar hep seçim gününden bir gün önce verilirdi. Halk Pazar gezmesine çıkmış gibi caddelerde en iyi elbiselerini giymiş olarak dolaşır ve herkes neş'e içinde bağırıp çağırarak, birbirini kutlardı (sürgünler de dahil!). Şaşılacak şey ne biçim bir **bayram** bu?...

Ah bizim gibiler daha ne kadar zaman seçimlerin yapılmadığı kampları düşünmek zorunda kalacaklar!

Bir keresinde Kok Terek bir hakim seçmişti. Adam bir Kazaktı ve alışıldığı gibi oy birliği ile seçildi. Seçimden sonra da her zaman olduğu gibi herkes birbirini tebrik etti ve eğlendi. Ancak hakimin bundan önce görev yaptığı bölgeden (yine oy birliği ile seçilmişti) bir kaç ay sonra bir ceza dosyası geldi ve adamın bizde de kendisine yağ çekmek için verilen rüşvetlerden oldukça hatırı sayılır bir servet yapmış olduğu ortaya çıktı. Böylece yürek parçalayıcı bir biçimde azledildi ve Kok Terek'de yeni bir seçim yapıldı. Aday yine bölgeye yabancı, başka bir yerden gönderilmiş bir Kazaktı. Yine herkes Pazar elbiselerini giydi ve sabah erkenden sandık başına koştu. Sonuç yine oy birliği ile alınmıştı ve yine mutluluktan parıldayan yüzler hem de hiç bir mizah belirtisi olmadan cadde üzerinde birbirlerini bu **mutlu bayram** için kutladılar...

Zindanımız olan kamplarda hiç olmazsa bu tip olaylara açıkça gülebiliyorduk. Fakat sürgün olarak bizim gibiler dillerini tutmak zorundaydılar: İnsan **özgür** olarak yaşayınca özgür Dünyadan ilk aldığı şey en kötü şey oluyor — içine kapanıklık. Bu tip konular hakkında konuşabildiğim pek az insandan biri Grigoriy Samoiloviç idi.

Bize Cez Kaz Gan'dan tamtakım olarak gelmişti. Parası yol-

da bir yerlerde kalmış. Kumandanlık bu konuda fazla kafa yormadı. Onu ücretsiz yemek alanlar listesinden sildiler ve Kok Terek caddelerine fırlatıp attılar: Çal veya öl, bizim için farketmez! O gün ona bir onluk borç verdim ve ebedi olarak minnettarlığını kazanmış oldum. Daha uzun bir süre onu kötü bir durumdan kurtarışımı anlatıp durdu. Yapılan iyilikleri unutmamak en büyük özeiliklerindendi. Fakat kötülükleri de hiç bir zaman aklından çıkarmazdı.

Sürgün statüsü ve yetersiz tahsili yüzünden doğru dürüst bir iş bulmasına imkân yoktu. Okula laborant olarak alındığı zaman çok sevindi ve şimdiye kadar bulabildiği bu en iyi işe dört elle sarıldı. İşi kaybetmemesi, herkese boyun eğmesi, hiç bir zaman isyan etmemesi, her zaman sessiz ve göze çarpmayacak bir biçimde yaşaması ile mümkündü. O da susmayı tercih etti. Sahte bir nezaketin arkasına saklandı ve meselâ, elli yaşına gelmiş olduğu halde niçin hâlâ bir meslek sahibi olmadığı gibi basit sorulara bile cevap vermekten kaçınma yolunu seçti. Ben ise, nasıl olduysa ona herkesten fazla yaklaşabilmiştim. Aramızda hiç bir zaman kavga olmadı, tam tersine karşılıklı dayanışma ve anlayışla beslenen bir ilişki kurduk. Uzun bir çekingenlik döneminden sonra dili çözüldü ve onun gizli hikâyesini öğrenmek fırsatını buldum. Hikâyesi son derece öğretici.

Savaştan önce bölge parti sekreteri idi ve savaşın başlamasıyla tümen şifre bölümünün şefliğine atandı. Sürekli olarak yüksek kademelerde bulundu. İnsanların çektiği acılar ona yabancıydılar. Bu sırada 1942 yılında tümeninin bir alayı, şifre bölümünün bir hatası yüzünden geri çekilme emrini zamanında alamamıştı. Acele haber ulaştırılması gerekiyordu, fakat şifre bölümünün bütün habercileri ya vurulmuş veya ortadan kaybolmuşlardı. Bu yüzden komutan bizzat onun gitmesini emretti. Gitmesi gereken yer en ön hatlarda, artık kıskacın iyice kapanmaya başladığı yerdeydi: Haberi oradaki insanlara ulaştırıp, onları kurtarması gerekiyordu. Korku içinde atına atlayarak yola koyuldu. Yolda korkusu o kadar arttı ki, devam etmemeye karar verdi. Devam etmemekle hayatta kalıp kalamayacağı da belli değildi. Bilinçli olarak durdu — alayı zor durumda bıraktı, ihanet etti ve bir ağaca sarılarak (belki de el bombası parçalarından korunmak için onun arkasına sığınmıştı) Tanrısı Yahova'ya bu badireden sağ kurtulacak olursa, bundan böyle sadece dinin hizmetinde olacağına ve kutsal emirlerin dışına çıkmıyacağına dair yemin ederek, yalvardı. Olay mutlu bir sona ulaştı: Alay yok oldu veya toptan esir düştü, fakat onun hayatı

kurtuldu. 58 inci madde uyarınca on yıl kamp cezasına çarptırıldı, cezasını bitirdi ve Kok Terek'e benim yanıma geldi. Tutukluluğu sırasında, beyninde ve kalbinde parti üyeliğinden en küçük bir iz bile kalmadığım şaşırarak görmüştü. Karısı artık ancak hile ile ona pulsuz ve mundar sayılan bir balığı yedirebiliyordu. Cumartesi günleri mecburen işe gidiyordu, fakat orada hiç bir işe elini sürmemeye dikkat ediyordu. Evde de museviliğin bütün kurallarına tam olarak uyuyor ve Sovyet din özgürlüğüne uygun bir biçimde gizli olarak dua ediyordu.

Tabii bu hikâyeyi başka hiç kimseye anlatmadığını kolayca tahmin edebilirsiniz.

Olay bana hiç de o kadar basit gelmedi. Bunun için de basit olan tek şey ömrümüzde üzerinde en az durduğumuz önemli bir konuyu açığa çıkarıyor: Hayatımızın en derin tutkusu — parti ve ideolojisi bilinci değil, dinsel inançlardır.

Burada nasıl bir yargıya varılmalı? Bütün ceza, askerlik ve şeref kanunlarına bütün vatanseverlik ve komünizm kanunlarına göre, bu insan ölüme ve her türlü aşağılanmaya lâyıktı. Kendi hayatı için bütün bir alayı ölüme yollamıştı. O anda Yahudilerin gelmiş geçmiş en büyük düşmanına karşı beslemesi gereken büyük kin bile ölüm korkusunu aşamamıştı.

Fakat yine onun da daha yüce kanunlarla kendini savunmaya hakkı vardı: Sizin bütün savaşlarınız en yüksek politikacıların saçmalıkları yüzünden başlamıyorlar mı? Hitler Rusya'ya saldırmakla delilik etmedi mi? Ya Stalin ve Chamberlain'in delilikleri? Ve şimdi beni ölüme yollamak istiyorsunuz ha? Sanki bana hayatımı sizler vermişsiniz gibi!...

Buna da şöyle bir cevap verilecektir: O (ve o alaydaki bütün insanlar) bu savunmalarını daha üzerlerine askerlik şubesinde süslü üniformalar giydirilirken yapmalıydılar, orada o ağacın altında değil. Onu mantık yoluyla savunduğum sanılmasın. Mantıklı düşününce, ondan sadece nefret etmem ve ona kin duymam gerekir. Üzerindeki lekeden tiksinti duymalıyım.

Yine de ona karşı buna benzer hiç bir his beslemedim! Belki o alaydan olmadığım için ve o alayın mahvına şahit olmadığım için. Belki alayın o hale düşmesi için daha yüzlerce sebep bulunduğunu düşündüğüm için. Ve belki de bu adamcağızı hiç bir zaman parlak ve rahat bir biçimde değil de acı çeken ve zavallı bir halde görmüş olmamdan. Hergün el sıkışırdık ve bunu hiç bir zaman alçaltıcı bulmazdım.

Bir tek insan ömrü boyunca kaç kere değişim geçirebilir? Her seferinde kendisi ve çevresi için yepyeni, bambaşka bir in-

sandır! Bu bir çok değişenler içinden birini ya bir emre uyarak, ya kanunlara uyarak, ya hoşumuza gittiği için veya yanlışlıkla taşlarız.

Fakat elindeki taşı yere düşürürse ne olur?... Fakat acı çekerek kendin değişir, görüşün değişirse, yeni bir görüş sahibi olursun. Suçu ve suçluyu başka türlü görmeye başlarsın. O n u ve kendini.

Bu kitabın bir çok sayfalarında affetmekten söz edildi ve bana şaşkınlık ve ilgiyle soruluyor: Sınır nerede? Herkes mi affedilmeli?

Tabii ki, herkes demiyorum. (Yalnız düşenler, alnını zorbaca buruşturarak, gücünden emin ve merhametten yoksun put, tepemizde durdukça, hayatlarımızla oynadıkça, ona savurulacak ağırca taş veya onu devirecek, 10 kişinin kaldıracağı kütük ararım).

Ancak put devrilir devrilmez, toprakla temas bilincine ulaşır ulaşmaz, taşlarınızı bırakın.

Artık o kendisi, insanlığa geri dönecektir.

Ona bu Tanrısal yolu kapamayın.

Yukarıda anlatılan sürgün yerlerinden sonra bizim Kok Terek, hattâ bütün Güney Kazakistan ve Kırgız bölgesi yaşamaya daha uygun bir yer olarak kabul edilmeli. Suyu bulunan ve yarım yamalak da olsa verimli topraklarda yaşanıyordu ve burada bir şeyler ekme imkânı bulunabilirdi. (Hattâ, Çu vadisi ve Kurday bölgesi verimliliğiyle tanınmıştı). Sürgünlerin çoğu Cambul, Çikment, Tallas veya Alma Ata ve Frunje gibi kentlerden birine yerleştiler. Onların bu şehirlerdeki medeni haklardan yoksun oluşları, yerlisinin aynı haklara sahip olmasından farksızdı. Ancak kentlerde yiyecek maddeleri daha ucuzdu ve özellikle sanayi bölgelerinde iş bulmakta zorluk çekilmiyordu. Yerli halk endüstri, el işleri ve entellektüel mesleklere ilgi göstermiyordu. Ancak dışarda, açık arazide de herkes bir kolhoza girmek zorunda değildi. Kok Terek'de büyük çoğunluğu sürgünlerden meydana gelen dörtbin insan yaşıyordu. Fakat yalnız Kazaklar kolhozlara girerdi. Geri kalanlar ya traktör istasyonlarına kapılmışlardı veya açlıktan ölmeyi ancak önleyebilecek ücret karşılığı başka bir işe girmişlerdi. İnsanın yaşamak için ihtiyacı olan bütün şeyleri yüz metre karelik sulanmış sebze bahçesi, inek, domuz ve koyunlar veriyorlardı. Beş yıllık kamp cezalarının bitiminde bizim aramıza sürgün olarak yollanmış bu-

lunan bir grup Ukraynalı, ağır işte çalışmak zorunda kaldıkları, yerleştikleri toprak, su görmeyince, hemen kuruyan kuru bir toprak cinsi olduğu halde, sürelerinin bitiminde burada kaldılar, Ukrayna'nın mümbit, fakat kolhozların bulunduğu vatanlarına dönmediler.

Kok Terek'teki emniyetçiler bölümü de Kazakların geleneksel tembelliğine uydular. Tembelliğin olumlu yanıydı. Aramızda muhakkak bazı ispiyonlar da vardı, fakat onları hiç bir zaman hissetmedik ve zararları da dokunmadı.

Onların bu arada faaliyet göstermemelerinin ve rejimin daha gevşekleşmesinin sebepleri aslında Kruşçev çağının başlamasına bağlıydı. Dalgaları yolda zayıflayarak, yavaş yavaş bize kadar geliyordu.

İlk dalga: «Vorosilov affı» şeklindeydi. Takım adalarca böyle adlandırılmıştı, oysa çıkaranlar, idarecilerin kollektif yanlarıydı. Stalin'in 7 Temmuz 1945 de ilân ettiği ve siyasi tutuklular için acı bir şakadan ibaret olan af artık geçmişe aitti. Aynı kampta olduğu gibi sürgünde de heryerden gelmekte olan bir affın d e d i k o d u l a r ı sürüyordu. Kendi inandığına bu kadar bağlanma yeteneği doğrusu şaşılacak bir özellik! Meselâ, N. N. Grekova onbeş yıl süren yürek parçalayıcı bir hayattan sonra, kerpiç kulübesinin duvarına bir Voroşılov resmi asıyor ve mucizenin ondan geleceğine kesinlikle inanıyordu. Ve gerçekten de beklenen mucize gerçekleşti. Hükümet 27 Mart 1953 de bir kere daha bizi alaya aldı. Kararın altında Voroşilov'un imzası vardı.

Aslında acılı efendilerin 1953 Martında, acıdan sarsılan bir ülkede suçluları serbest bırakmaya karar vermeleri konusunda mantıklı bir açıklama yok gibi. Bu açıklamayı tarihte aramak daha doğru olacak. Tarihçi Kotoşişin'in yazdığı gibi eski Rusya'da da Çarın cenaze merasiminin yapıldığı gün bütün suçlular serbest bırakılırlarmış. Tabii hemen bunun arkasından bütün ülkeyi büyük bir yağma dalgası sararmış. (Moskovalılar Tanrı korkusu nedir bilmeyen insanlardır. Caddenin ortasında erkek ve kadınlar soyulur, kimisi öldürülürdü (*). Aynı şey işte şimdi de söz konusu idi. Stalin gömülmüştü ve halkın gözüne girmek arzusu, yöneticilerin iştahını kabartıyordu.

Affın gerekçesi: «Ülkemizde suç işleyenler kalmamıştır.» dendi. ((Peki o zaman h a p i s t e k i l e r kimlerdi? Affedilip,

---

(*) Bu satırları Plehşanov'un İstorija russkoy obscestvennoy myslı (Rus toplumsal fikirlerinin tarihi) adlı kitabından aldım. Moskova 1919, Cilt 1, Bölüm 2, Paragraf 9.

serbest bırakılacaklar nereden bulunuyorlardı ?). Yeni yöneticiler de Stalin'in takkesini taşıdıkları ve kendilerine bir kere verilmiş olan fikirleri körü körüne köle gibi izlemekte oldukları için af, yalnız bütün katil ve hırsızları kapsadı. Ellisekizliler için ise, sadece «beş yıldan aşağı hüküm giymiş olanlar» af kapsamına alınmışlardı. Geleneksel bir devletin kanunlarına alışmış olan ve bizim olaylarımıza dışardan bakan biri için bu beş yıllık sınırlama sonucunda bütün politik tutukluların dörtte üçü serbest bırakılacakmış gibi görünebilir. Gerçekte ise, bizim gibilerin ancak yüzde iki veya üçü böylesine çocukça bir cezaya çarptırılmışlardır. (Fakat buna karşılık hırsız ve katiller çekirge sürüleri gibi halkın üzerine salındılar. Daha sonra milis onları tekrar toplayıp, içeri tıkabilmek için büyük çaba harcamak zorunda kaldı).

Affın bize ulaşması oldukça ilginçti. Sürgün bölgemizde uzun süredir elemli beş yıllarını bitirmiş ve bundan sonra serbest bırakılacakları yerde ömürlerinin geri kalanını bir sürgün bölgesinde geçirmeye mahkûm edilmiş kısa süreli mahkûmlar bulunmaktaydı. Bunların çoğu Ukrayna'lı, Novgorod'lu yaşlı kadın ve erkeklerdi. Sessiz ve mutsuz halk. Af haberi onlara büyük bir umut verdi, canlandılar. Heyecanla yurtlarına dönme izninin çıkacağı günü beklemeye koyuldular. İki ay sonra bunun yerine şu saçma haber geldi : Onların sürgünü (mahkemesiz olarak asıl cezalarına eklenen sürgün) beş yıllık değil de m ü e b b e d olduğu için eski beş yıllık cezalarının da bu afla hiç bir ilgisi olmadığı için, aftan yararlanamıyorlardı... Aramızda hiç bir hüküm giymemiş olan Tonya Çazatşuk adlı bir kadın bulunuyordu. Bu kadın hüküm giymemiş olmasına rağmen, Ukrayna'dan sürgüne gönderilen kocasının yanına kedi arzusuyla gelmiş ve burada kolaylık olsun diye defterlere sürgün diye geçirilmişti. Aftan sonra kumandanlığa koştu. Eve dönmek istiyordu. Fakat kendisine son derece mantıklı bir biçimde bunun mümkün olmadığı, kocasının tersine olarak beş yıllık ceza ile yükümlü olmadığı ve bu yüzden süresinin belirlenmemiş olduğu gerekçesiyle, aftan yararlanamayacağı anlatıldı.

Drakon, Solon, Justinian kanunlarınızla birlikte cehenneme gidin!

Böylece aftan kimse yararlanamadı. Ancak aylar geçti. Beria düşmüştü. Büyük çanlar çalınarak ilân edilmedi, fakat sürgün ülkesindeki hayat, farkına bile varılmadan, büyük ölçüde kolaylaştı. Eskiden beş yıla mahkûm edilenler evlerine yollandılar. Sürgünlerin çocukları artık komşu şehirlere tahsil yapmaya gidebiliyorlardı.

İş hayatında artık bizim gibilere sürekli olarak durumları hatırlatılmıyordu: «Sen bir sürgün olarak...» Konuşmalarda daha yumuşak bir ton kullanılmaya gayret gösteriliyordu ve sürgünler daha iyi işlere yerleştirilmeye başlanmışlardı.

Buna karşılık kumandanlıklarda gittikçe daha fazla sayıda boş masalara rastlanmaya başlanmıştı. «Şurada oturan komutan, onu nerede bulabilirim?» — «Artık bizimle değil.» Saflar seyrekleşiyor ve personelin değişmesiyle birlikte, hitap biçimi de nazikleşiyordu. Ünlü baş vurma günü o kutsal havasından çok şey kaybetmişti. «Öğleye kadar yetişemeyenler, gelecek sefer gelsinler!» Kâh birine, kâh öbürüne olmak üzere uluslara birbirleri ardından bazı hakları tekrar geri verildi. Bölge içinde seyahat serbest bırakılmıştı ve başka bölgelere seyahat etmek için gerekli olan izinlerin dağıtılmasında artık çok cömert davranılıyordu. Söylentiler arttı: «Kısa bir süre sonra evlerimizde olacağız!» Dedikodular yüzünden bir zamanlar Almanların eline esir düştükleri için sürgüne yollanmış olan Türkmenler eşyalarını toplamaya koyuldular, sonra Kürtler. Bir çok ev satılığa çıkarıldı, fiatlar büyük bir düşüş gösterdi.

Moskova'da kendilerini savunacak adam bulmuş olan bir kaç yaşlı sürgün geri gönderildiler ve bunun tepkileri büyük oldu: «Bakın onları gönderdiler.» Sürgün kolonisi heyecandan kaynıyordu. Herkesin başı dönüyordu ve herkesi ateş basmıştı: Acaba bizi de kapsayacak mı? Bu mümkün mü, biz de...»

Güldürmeyin beni! Sanki bu r e j i m merhametli olmayı göze alabilirmiş gibi! İnsan hiç bir şeye inanmamaya karar verdi mi, bu kararını her şeye uygulamalı. Bunu bana kamp hayatı öğretti: Beni büyük anavatanda ne akrabalarım, ne de dostlarım bekliyor. Burada sürgünde neredeyse mutlu bile oldum. Evet, ne yalan söyliyeyim, bana öyle geliyor ki, daha önce kendimi hiç bu kadar iyi hissetmemiştim.

Ancak ilk yılımda, yakama öldürücü bir hastalık yapıştı. Sanki zindancılarla ortaklık kurmuş gibi. Koskoca bir yıl boyunca bütün Kok-Terek'de kimse bu hastalığı teşhis edemedi. Sınıfa girdiğimde bacaklarımın üzerinde zorlukla durabiliyor, hiç uyuyamıyor ve çok az yemek yiyebiliyordum. Kampta yazıp bugüne kadar aklımda tuttuğum ve buna ek olarak burada sürgünde bunlara eklenen her şeyi acele yazıp, bahçeye gömmem gerekiyordu. (Taşkent'teki kliniğe gitmek üzere yola çıktığım 1953 yılının son gecesini çok iyi hatırlıyorum: Bana hayatım ve bütün eserlerim sona ermiş gibi geliyordu. Zaten çok az şey yazabilmiştim).

Sonunda hastalık yakamı bıraktı. Ve benim gerçekten **güzel sürgünümün** iki yılı başlamış oldu. Mutlulugum sadece bir tek fedakârlıkla gölgeleniyordu. Evlenmeye cesaret edememek: Yalnızlığımı, yazılarımı ve gizlediğim yerleri güvenle paylaşabileceğim bir kadın — böyle bir kadın yoktu. Buna rağmen, her günü özgürlüksüz oluşumun farkına bile varmadan hiç değişmeyen büyük bir ruhsal yücelik içinde geçiriyordum. Okulda öğleden önce ve sonra istediğim kadar ders verebiliyordum. Her seferinde içimden mutluluk dolu bir ürperti geçiyordu. Dersler bana hiç bir zaman yük gibi gelmedikleri gibi, zaman da hiç bir zaman uzun olmadı. Ve her gün en az bir saati yazmaya ayırabiliyordum. Doğru olan havaya girmek için özel bir çaba harcamaya gerek görmüyordum. Satırlar kalemden sanki kendiliğinden akıp gidiyorlardı. Pazar günleri de sabahın erken saatlerinden geç saatlere kadar yazıyordum. Tabii bizi Kolhozlara pancar toplamaya yollamazlarsa. Orada bir romana başladım. (Onyıl sonra bu romanıma el kondu). Bütün bunlar yıllarımı alacak işlerdi. Basılmalarına gelince, bu ancak ölümümden sonra söz konusu olabilecekti.

Artık para kazanmaya başladığım için, kendime teneke damlı bir baraka ve yazılarımı yazabilmek için sağlam bir masa aldım. Buna karşılık yatak görevini boş sandıklar görmeye devam ediyorlardı. Ayrıca kısa dalgalı bir radyo da buldum. Geceleri pencerelere perdeler asıyor ve küçük kutuya kulağımı dayıyarak, yayın bozucunun parazitleri arasından bizim için dinlenmesi yasak olan, özlemini çektiğim bilgileri almaya, duyulmayanları da mantığımı kullanarak tamamlamaya çalışıyordum.

Onyıllardır sürüp gelen yalanlara artık gırtlağımıza kadar doymuştuk, son derece üzücü ve yıkıcı da olsa bir parçacık gerçeğin özlemini çekiyorduk. — Ancak bu çaba kaybedilen zamana değer mi? Biz, takım adaların öğrencilerine çocuk kalmış Batının ne bilgelik ne de dayanma konusunda öğretebilecek hiç bir şeyi yoktu.

Evim yerleşme bölgesinin Doğu ucunda bulunuyordu. Çitin arkasında bir su çukuru, bozkır ve her sabah doğan Güneş vardı. Bozkırdan hafif bir rüzgâr bile esse ciğerler doya doya nefes alıyor, doyamıyordu. Şafakta ve ister zifiri karanlık, ister mehtaplı olsun, gecelerde dolaşıyor ve doya doya nefes alıyordum. Yüz metre çevremde başka ev yoktu. Ne sağımda, ne solumda, ne önümde, ne de arkamda.

Durumu tamamen kabullenmiştim: Burada yaşayacaktım.

İster yirmi yıl için, isterse «müebbed» olsun. (Büyük özgürlüğün daha önce gerçekleşeceğine inanmıyordum — ve pek de yanılmış sayılmam!)

Gözlerimin önüne ne zaman bir Orta Rusya haritası gelse, kalbim duracakmış gibi olduğu halde, özgürlük fikri artık beni eskisi kadar çekmiyordu. Dünya artık benim için dışta olan, cezbedici bir unsur değil, tersine içimde taşıdığım yaşanmış olaylardı. Bana düşen tek görev, bu Dünyayı anlatmaktı.

Dopdoluyum!...

Radişçev'in arkadaşı Kutuzov, ona sürgüne yolladığı bir mektubunda şöyle der: «Sevgili arkadaşım, sana bunları yazmak bana acı geliyor... Fakat senin durumun büsbütün avantajsız da değil. Bütün insanlardan ayrılmış ve bizlerin gözünü kamaştıran bütün eşyadan kopmuş olarak sen kendi içine yapacağın gezide daha başarılı olabilirsin. Kendini daha soğukkanlı gözleyebilir ve bunun sonucu olarak olayları daha az ön yargı ile inceleme imkânına kavuşabilirsin. Olaylarla aranda bu güne kadar bulunan gurur ve dünyevi hiçlik perdesini yırtarak herşeyi olduğu gibi görebilirsin. Belki de bundan böyle gözlerine her şey bambaşka görünecektir.»

Bu tamamen doğru ve ben de bu kazanılan berrak görüşü sevdiğim için, tamamen bilinçli olarak sürgünü de sevdim.

Sürgün bölgesi ise kaynıyordu. Ve heyecan arttı. Kumandanlık artık bize neredeyse büyük bir nezaketle davranıyor ve büzüldükçe büzülüyordu. Kaçmanın cezası beş yıl kamp tutukluluğuna indirilmişti ve bu bile genellikle uygulanmıyordu. Uluslar birbirleri ardından kumandanlıkların gözetiminden çıkarıldılar ve hemen bundan sonra evlerine dönebileceklerdi. Sakin sürgün hayatımıza sevinç ve umut huzursuz bir bekleyiş getirdi.

Göz açıp kapayıncaya kadar, hiç beklenmeyen ve tahmin edilmeyen yeni bir af çıktı. 1955 yılının «Adenauer affı.» Adenauer bundan bir süre önceki Moskova ziyareti sırasında, Kruşçev'e bütün Almanların serbest bırakılmasını rica etmişti. Nikita talimat verdi ve söylenen uygulandı. — Fakat bir dakika, bu nasıl devam eder? Almanlar serbest bırakılıyor ve onların Rus işbirlikçileri yirmi yıllık cezalarını tamamlayacaklar mı? Diğer taraftan söz konusu insanlar arasında bir sürü polis, toprak ağası, Vlassov'cular bulunmaktaydı. İşi büyütmek hiç de akıllıca görünmüyordu. Bu yüzden bizim haberleşmemizde her zaman geçerli olan eski kural uygulandı: En önemsiz konularda borozanlar çalın, önemli konularda ise kelimeleri bir fı-

sıltı halinde geçiştirin. Böylece 1917 Ekiminden beri görülmüş en önemli politik af hiç bir anlamı olmayan basit bir 9 Eylül günü tamamen göze çarpmayacak bir biçimde yürürlüğe girdi ve sadece bir tek gazetenin, İzvestiyanın iç sayfalarından birinde manşetsiz, yorumsuz ve hiç bir övgü sözcüğü kullanılmaksızın kamu oyuna yansıtıldı.

Böyle bir durumda insan nasıl sakin durabilir? Okuyordum: «Almanlarla işbirliği yapmış olanlar için çıkarılan af hakkında.» Bu nasıl olur? Ve benim için? Herhalde benimle hiç bir ilgisi yoktur. Ben sadece Kızıl Orduda hizmet gördüm. Neyse, hepinizin canı cehenneme, ne heyecanlanıyorum sanki? Tam bu sırada Moskova'dan bir arkadaşım olan Lev Kopelev'in mektubu geldi. Gazetedeki haberi kullanarak Moskova milisinden süreli ikâmet iznini koparmıştı. Fakat kısa bir süre sonra onu tekrar çağırmışlardı: «Siz bizim başımızı belâya sokmak mı istiyorsunuz? Siz bir işbirlikçi değilsiniz!» — «Hayır.» — «Kızıl Orduda hizmet gördünüz mü?» — «Evet.» — «İyi ya işte! Size yirmidört saat mühlet! Ondan sonra sizi Moskova'da görmeyelim!» Tabiî ki, kalmış ve şöyle devam ediyor: Geceleri saat onu geçtikten sonra, kapımın her çalışında işte şimdi geldiler, beni alıp götürecekler, diye aklım çıkıyor!»

Sevindim: Ne kadar iyi olduğumu anlatamam! Hemen müsveddelerimi sakladım (onları her gece saklıyordum) — ve melekler gibi mutlu bir uyku çektim.

Tertemiz çölümün göbeğinde kaynaşan kalabalık, dinlenmek bilmez ve anlamsız başkenti düşlüyorum — ve içimde ona karşı en küçük bir özlem bile bulunmadığını farkediyorum. Fakat Moskovalı arkadaşlarım beni rahat bırakmıyorlar: Sana da ne oluyor? Ne demeye kendini orada diri diri gömüyorsun? Hakkındaki hükmün düzeltilmesini istesene! Buna hakkın var artık!»

Niçin?... Burada boş geçirilen bir saat süresince, evimin kamış duvarındaki bir deliğe yuvalarını yapmış olan karıncaların, başlarında nöbetçiler, gardiyanlar ve kamp şefi olmaksızın ay çiçeği tohumlarının kabuklarını kışlık erzak olarak nasıl bıkmadan taşıdıklarını seyredebiliyorum. Sonra bir gün kapılarının önünde onları bekleyen yiyecekler bulunduğu halde, deliklerinin ağzında görülmüyorlar. Şu işe bakın masmavi hava bu konuda hiç bir ip ucu vermediği halde, bu gün yağmur yağacağını biliyorlar. Yağmur dindikten sonra gökyüzü hâlâ siyah ve bulutlu olduğu halde, ortaya çıkıyor ve bütün çalışkanlıklarıyla koşuşmaya başlıyorlar: Yağmurun artık dindiğini kesin olarak biliyorlar.

Burada sürgünümün sessizliğinde Puşkin'in hayatının gerçek akışını tartışılmaz bir açıklıkla anlayabiliyorum: İlk bölümü talihli bir biçimde Güneye sürülmesi, ikinci bölümünde ise, Mihailovskoya'deki malikânesine sürülmesi var. Başka hiç bir yere gitmeden orada hayatını yaşama yolunu seçmeliydi. Onu Petersburg'a hangi kader çekti? Hangi kader çizgisi onu evlenmeye sürükledi?...

İnsan kalbi, mantığın yolunda hükmünü uzun süre sürdürmekte zorluk çeker. Bir tahta parçası için akıntının götürdüğü yönden başka bir yöne gitmek çok zordur.

XX. Parti Kongresi açıldı. Kruşçev'in konuşması hakkında uzun süre hiç bir haber alamadık. (Konuşma metni Kok-Terek'e ulaştığı zaman bile bunu sürgünlerden gizli tuttular. Bu konuda Londra BBC istasyonundan duyduklarımızla yetinmek zorunda kaldık). Yine de her yerde satın alınabilen, alışılmış bir gazetede Mikoyan'ın, bu kongrenin şu kadar yıl sonra «İlk Leninci Kongre» olduğunu ifade eden sözlerini okumak bana her şeyi anlamam için yetti de arttı bile: Düşmanım Stalin'in düşüşüyle benim yolumun açıldığını anladım.

Hakkımdaki kararın düzeltilmesi için başvurdum..

İlk baharda bütün ellisekizlikler sürgünden affedilerek serbest bırakıldılar.

Ve ben, son derece zayıf bir halde berrak sürgünümü terkedip bulanık Dünyaya doğru yola çıktım.

Eski bir tutuklunun Doğudan Batıya doğru Volgayı geçerek bütün bir gün boyunca trenin sallantısı içinde Rus ormanları arasında yolculuk yaparken hissettikleri bu bölümün konusu değil.

Yazın, Moskova'da Savcılığa başvurarak dilekçemin son durumunu sordum. Tekrar ikinci bir kere daha telefon etmem istendi ve son derece iyi etki bırakan, hiç de resmi olmayan bir ses beni Lubyankaya bir görüşme yapmaya çağırdı. Kuzneski Most'daki ünlü bekleme salonunda beni beklettiler. Birisinin beni göz hapsinde tuttuğunu ve özellikle yüzümü incelemekte olduğunu tahmin edebiliyorum. Böylece her zaman tetikte durarak iyi niyetli, yorgun bir yüz ifadesi takındım ve hiç bir şeyden haberi olmadan bekleme salonunda oynamakta olan çocuğu seyrediyormuş gibi davrandım. Doğru tahmin etmiştim. Yeni sorgu

hakimim sivil olarak yanımda duruyor ve beni göz hapsinde tutuyordu! Benim öfkeden burnundan soluyan bir düşman olmadığıma iyice kanaat getirdikten sonra yanıma geldi ve terbiyeli bir davranışla beni büyük Lubyanka'nın içine götürdü. Daha yolda benim mahvedilmiş hayatım (peki mahveden kim?!) konusunda üzüntülerini belirtti. Kadınsız ve çocuksuz kalmak zorunda oluşum onu çok üzmüştü.

Fakat Lubyanka'nın beni aç, uykusuz, bütün düğmelerim koparılmış ve ellerim arkaya bağlı olarak sürüklemiş oldukları civalı ampullerle aydınlatılmış koridorları yine aynı koridorlardı. — «Bu sizin sorgu hakimi Jesepov da ne kadar zalim bir adammış?! Ondan bahsedildiğini duydum sanıyorum. Onu görevden aldılar. (Muhtemelen bitişik odada oturuyor ve benim şimdiki sorgu hakimime aynı biçimde küfrediyordur...) «Ben Donanma Karşı Casusluk Teşkilâtı Smerş'de görev yaptım. Orada bu tiplerden iz bile yoktur!)» (Bize Ryumin'i hediye ettiniz. Bir Levşin ve bir Libin'i bünyenizde barındırdınız.) Fakat bütün kalbimle tasdik ediyorum: Evet, tabii. Hattâ benim 1944'den kalma Stalin esprilerime bol bol gülüyor: «Ne kadar isabetli görüşler!» Dosyama suç delili olarak eklenmiş olan savaş hâtıratımı övüyor. Burada Sovyetlere karşı hiç bir nokta yok! Size bunları geri vereyim mi? Belki bir yayınevine başvurup bastırabilirsiniz.» Fakat ben hasta, sanki ölmek üzere olan birinin yatağından geliyormuşcasına güçsüz bir sesle reddediyorum: Ah hayır, neler de düşünüyorsunuz? Ben edebiyatı artık çoktan duvara astım. Eğer nasibime daha bir kaç yıl yaşamak varsa bu yıllarımı tamamen fizik çalışmalarına vermek isterim.»

Sizlerle şimdi böyle konuşacağız.

Seni dövdükleri zaman ağlama, dövülmediğin zaman avazın çıktığı kadar bağır! Hapishane de bize bir şeyler öğretti. En azından ÇEKA'ya karşı en doğru tutumu.

7 Özgürlükte tutuklular

Bu kitapta daha önce «tutuklama» adlı bir bölüm yer almıştı. Şimdi de «serbest bırakma» adlı bir bölüm gerekir mi?

Gerçekte bir zamanlar tutuklanmış olanların (sadece ellisekizliklerden söz ediyoruz) ancak beşte biri, hattâ sekizde biri, serbest bırakılmanın tadını tadabildiyse bu bile güzel bir sonuç olurdu.

Ve sonra — kurtuluş! Bu kelimeyi bilmeyen var mı? Dünya edebiyatında o kadar çok sözü edilir ki! Filmlerde bol bol kurtuluş sahnelerine rastlanır: Hapishane kapısı açılır, Güneşli bir gün, sevinçten bağrışan bir kalabalık ve akrabaların birbirleri ile sarılmaları.

Ancak takım adaların düşmanca gökyüzü altında «serbest bırakılma» hiç de o kadar arzulanacak bir durum değildir, kendini dışarda, özgürlüğün içinde bulduğun zaman, sıkıntı büsbütün artacaktır. Serbest bırakılma, ancak temposuyla yıldırım kadar hızlı yürütülen tutuklamadan ayrılır. (Artık kanunun acelesi yoktur). Her şey bir yana, serbest bırakılma da aynı tutuklama gibi insanı belirli bir durumdan başka bir duruma; iradesi dışına iten bir ceza eylemidir. Aynı tutuklamada olduğu gibi göğsün sıkışır, bütün hayatın gözlerinin önünden geçer — ve sana bunların yerine hiç bir şey vadedilmez.

Eğer tutuklamayı sıvıyı donduran bir soğuk dalgası olarak tanımlayacak olursak, serbest bırakılma da, iki soğuk dalgası arasında geçici bir çözülme olarak görülebilir.

İki tutuklama arasındaki basıladan başka bir şey değildir.

Çünkü bizim ülkemizde, her serbest bırakılmayı, herhangi bir yerde başka bir tutuklama izleyecektir.

İki tutuklama arası — Kruşçev'den önceki kırk yıldan beri serbest bırakılmanın anlamı. sadece buydu.

Bir can simitidir, iki ada arasına atılmıştır. Tutun, bölgeden bölgeye çırpın!

Ceza süresi — iki zil çalışı arasında geçen zamandır. Özgürlük — iki tutuklama arasında geçen süredir.

Zeytin yeşili gösterişsiz hüviyet cüzdanı. Şairin gıpta ile bakılacak dediği kafa kâğıdı. İçine pasaport kanununun 39 uncu maddesi işlenmiş. Buna göre hiç bir şehirde kalamazsın. Herhangi bir yerde iyi bir iş sahibi olamazsın. Kampta sana tayın çıkardı, burada değil ama!

Ve buna rağmen — her yere gitme hakkının kandırıcı özgürlüğü var...

Bu talihsiz insanlara sürgünden azat edilenler değil, sürgünden yoksun kalanlar demek daha doğru olur. Rahat ve alışılmış sürgün yerlerinden ayrıldıktan sonra, Krasnoyarsk taygasına veya Kazakistan çöllerine, kendileri gibi tutuklu eskisi sürgünlerin yaşadığı yerlere gitmek varken, onlar kendilerini **Özgür Dünya**'nın karmakarışık kalabalığında buldular. Orada herkes onlara sırt çevirdi, onlar da kısa bir süre sonra, yeni bir **oturtuluş** için adaylar olarak damgalandılar.

Natalya İvanovna Stolyarova 27 Nisan 1945'de Kar kampından serbest bırakıldı. Hemen yurduna dönmesi imkânsızdı. Önce pasaportu hazırlanmalıydı. Ekmek karnesi olmadığı gibi, başını sokacak bir yeri de yoktu. Ona odun kesiciliği işini teklif ettiler. Kamp arkadaşlarının toplamış oldukları bir avuç ruble suyunu çekince, Stolyarova kamp kapısına döndü. Nöbetçiye içerde bazı eşyalarını unuttuğundan söz ederek, barakasına döndü! Bu ne büyük bir mutluluktu! Arkadaşları çevresini sardılar, mutfaktan çorba getirildi. (Ne kadar da lezzetliydi!), gülüştüler, dışardaki Dünyanın çekilmezliğinden söz ettiler ve kendi rahatları için şükrettiler. Akşam yoklaması. Bir kişi fazla!... Görevli, fazla olanı yüzlemekle yetindi. İyi ya, peki yarına kadar — 1 Mayıs'a kadar — kalabilir. Sonra derhal ortadan toz olsun!...

Natalya Stolyarova kampta var gücüyle çalışmıştı (genç bir kız olarak Paris'ten Birliğe dönmüş ve döner dönmez tutuklanmıştı. Özgür bırakılmayı ve ülkeyi görmeyi beklemiyordu!) «İyi çalışmasından» ötürü en avantajlı biçimde serbest bırakılmıştı: Bundan sonra nerede oturacağı, tespit edilmemişti, istediğini seçebilirdi. Belirli bir yerde oturmaya mecbur edilenler yine de yeni hayatlarını kurmakta büyük kolaylık buluyorlardı; Milis onları söylenen yerde göz altında tutuyordu ve bir yere de kovamıyordu. Oysa Stolyarova «temiz» serbest bırakılma kâğıtlarıyla sahipsiz bir köpek gibi oradan oraya itildi durdu. Milis ona ikâmet izni vermek istemiyordu. İyi dostu olan Moskovalı ailelerin yanında çayla ağırlanırdı, fakat kimse ona gece kalmasını teklif etmezdi. Gecelerini istasyonlarda geçirirdi. (En kötüsü istasyonlarda uyumak yasak olduğu için, milisin gelip uyu-

yanları uyandırması değil, gar'ı süpürmek için, sabahın körün-de herkesi kaldırarak, sokağa çıkarmasıydı. Yolu bir istasyona düşmüş olan hangi tutuklu bir milisin bakışı altında kalbinin yerinden fırlayacak gibi çarptığını hatırlamaz? Ne kadar kötü bakıyor? Tabii ki, senin eski bir tutuklu olduğunu sezdi! Hemen sana yaklaşıyor: «Hüviyetiniz.» diyor. Sonra senin koyuvermeme kâğıdım alır, bundan sonra da işin bitiktir: Artık tekrar tutuklusun! Bizde h a k yok, k a n u n yok, hattâ, i n s a n da yok, — olan tek şey h ü v i y e t ! Milis kâğıdı alıyor ve — bu her şeyin sonu geldi, hiç olmazsa bize öyle geliyor...) Stolyarova Luga'da eldiven dikicisi olarak çalışmak istedi. Eldivenler işçiler için değil, Alman esirler için dikilyorlardı. Fakat işi alamadı, üstelik herkesin önünde şef'ten hatırı sayılır bir azar işitmek zorunda kaldı: «Bu kadın bizim organizasyonumuza sızmak istedi! Bu numaraları iyi biliriz! Şeynin'i her halde okudunuz!» (1) (Ah, bu yağlı tahta kurusu Şeynin — nefes alırken niçin boğulmamış sanki?)

Bir kısır döngü: İkâmet izni olmadan iş yok, iş olmadan herhangi bir yerde kalmaya izin yok. İşi olmayana ekmek karnesi de verilmiyor. NVD'nin iş bulma sorumluluğundan eski tutukluların haberi yok. Olsa bile, başvuru için cesareti yok: Bir yerinden yine bahane bulup, içeri tıkarlar diye...

Özgürlük kokusuyla sarhoş — endişeler içinde bükülmüş...

Rostov üniversitesinde öğrenci olduğum sıralarda, N. A. Trifonov adlı bir profesörümüz vardı. Hoca, başı her zaman omuzlarının arasına çekilmiş bir durumda dolaşırdı ve koridorda birisi adını çağırdığı zaman korku ile irkilirdi. Her zaman tetikteydi. Daha sonra onun, eski bir tutuklu olduğunu öğrendik. Her seferinde bir memurun onu a l ı p g ö t ü r m e y e geldiğini sanması, hiç de şaşılacak bir şey değildi.

Rostov tıp fakültesinde daha önce kamp tutukluluğunu yaşamış bir doktor, ikinci defa tutuklanmasını kaçınılmaz bir son olarak düşündüğünden, yakalanmayı bekleyeceği yerde, intihar etmeyi tercih etmişti. Kampların tadını bir kere alan ve onları t a n ı y a n biri böyle bir seçim yapabilirdi. Daha ağır bir çözüm değildi.

Erken serbest bırakılmak da büyük talihsizlik! 1946 yılında Avenir Borisov, böyle bir olayla karşı karşıya kaldı. Evine döndü. Büyük bir şehre değil, doğduğu küçük kasabaya. Eski grubu ve okul arkadaşları caddede onunla karşılaştıkları zaman,

(1) Şeynin — Sovyet macera kitapları yazarı.

kaldırım değiştiriyorlardı. (Bunların hepsi bir süre önce korkusuz cephe savaşçılarıydılar!).

Ve eğer bir konuşma kaçınılmaz olursa, o zaman lâfı mümkün olduğu kadar kısa kesmeye ve ortadan kaybolmaya bakıyorlardı. **Hiç kimse** onun bunca yılı nasıl geçirdiğini sormadı. (Oysa, Takım adaları hakkında bildikleriniz, Orta Afrika hakkında bildiklerinizden daha az. Bizden sonraki kuşaklar, acaba nasıl bir «terbiye» görmüş olduğumuzu anlayacaklar mı?) Yine de sonunda üniversite öğrenciliği devresinden eski bir arkadaşı, onu akşam hava karardıktan sonra çay içmeye davet etti. Arkadaşlık etmenin sıcaklığı, bir insana ne kadar iyi gelir! Avenir arkadaşından eski resimleri göstermesini rica etti. Arkadaşı albümleri getirdi, az sonra Avenir'in semaveri bile beklemeden çıkıp gitmesine çok şaşırdı. Ancak, bütün eski resimlerde kendi yüzünün mürekkeple karalanmış olduğunu gören birinden başka nasıl bir davranış beklenebilirdi? (*)

Daha sonra Avenir yükseldi — bir çocuk yurdunun yöneticiliğine atandı. Yurtta savaş yetimleri bulunuyorlardı. Bu çocuklar, refah içindeki ailelerin çocuklarının müdürlerine zindancı dediklerini duydukları zaman, sanki üzüntüden hasta oluyorlardı. Bu kelime ile ifade edilmek istenen, müdürün bir zamanlar zindanda yatmış olduğu idi. Oysa zindancı kelimesi hapse atılanı değil, hapsedeni ifade eder. Avenir'in durumuna ise, zindanlık kelimesi uyabilirdi. (Asıl anne ve babalarının zindancı olduklarını, çocuklara kim açıklayabilirdi? Rus halkı geçmiş yüzyıllarda hiç bir zaman kendi diline bu kadar yabancılaşamazdı!)

Tutuklu Kartel, 1943 yılında akciğer veremi dolayısıyla kamptan **çıkarılmıştı**. Pasaportunda damga vardı. Onu hiç bir şehir, hiç bir resmi daire ve hiç bir işletme almak istemedi; onu yavaş bir ölüm bekliyordu, — ve bütün Dünya onu ortada bıraktı. Tam o sırada askerlik şubelerinin bir çağrısı geldi. Acele asker aranıyordu. Kartel, kendini sağlıklı olarak gösterdi: Veremden sürünerek ölmesi veya cephede ölmesi arasında büyük bir fark yoktu. Üstelik hiç olmazsa cephede daha çabuk ve kolay olurdu ve çevresindekiler de kendisi ile aynı şart-

(*) Beş yıl sonra arkadaşı suçu karısının üzerine attı: Avnerin resimlerdeki yüzünü mürekkep ile karalayan karısı idi. Ve bundan on yıl sonra da (1961 de) kadın Avenir'i sendika komitesinde aradı: Soçi'deki dinlenme yurduna gönderilmek istiyordu. Avenir kendisine istediği izni verdi, kadın bu kere eski dostluklarından lâf açtı.

lar altında olacaklardı! Böylece hemen hemen savaşın sonlarına kadar cephede kaldı. Ancak hastahanede Üçüncü Şube bu kahraman askerin, bir halk düşmanı olduğunu ortaya çıkarabildi. 1949 yılında ikinci bir tutuklama kararı hazırlanmıştı. Fakat askerlik şubesinden, yürekli adamlar bu karara karşı çıktılar, onu korudular.

Stalin devrinde *serbest bırakılanın* kamp kapısından çıkar çıkmaz, bulunduğu yerde kalmayı tercih etmesi en akıllıca davranıştı. Üretim şefi tanıdık olduğu için, işsiz kalma tehlikesi de yoktu.

Böylelerine caddede rastlayan NKVD'ler de, bu adamların süzgeçlerinden geçmiş olduğunu bilirlerdi.

Ancak bu da tam doğru değil. 1938 yılında Prohorov Pustover, serbest bırakılmasından sonra Bam kampında serbest görevli mühendis olarak kaldı. Çekacı başı Rozenblit, ona şu sözleri söyledi: «Serbest bırakıldınız. Fakat unutmayın, bu sizin için tam bir ip cambazlığı olacak. Yanlış bir adım atacak olursanız, kendinizi tekrar tutuklu bilin. *Bunun için mahkemeye bile gerek yok.* Öyleyse — dikkat! Ve sakın artık özgür bir vatandaş olduğunuzu da sanmayın.»

Kamp çevresinde kalan ve hapishaneyi özgürlüğün bir aynası olarak kabullenen bu mantıklı tutuklulardan, günümüzde de Nyrob ve Narim çevresinde yüzbinlercesi bulunmaktadır. Bunlara tekrar işbaşı yapmak da daha kolay gelir: Her şey yakınlarında olduğu için...

Ve Kolima'da hiç bir seçim hakkı bulunmuyordu. İnsanlar zorunlu olarak *orada tutuluyorlardı.* Serbest bırakılması sırasında tutuklu yeni görev kâğıdını da imzalamak zorundaydı. («Ana karaya» seyahat yapabilme iznini almak, serbest bırakılmaktan bile daha zor bir işti). Nadeşda Surovzeva olayını ele alalım. Surozeva çektiği acılara rağmen, süresini tamamlamıştı. Daha dün tutuklu iken, görevlendirildiği çocuk kreşinde sıcak bir dam altında nispeten iyi giyimli olarak çalışırken, şimdi özgür bir insan olarak tarlada işçilik etmek zorundaydı. Başka bir iş bulamamıştı. Daha dün günlük ekmek tayına ve yatacak yere sahipken, bugün kırık dökük bir kulübede çürümüş bir zemin üzerinde yatmak imkânı bulduğu zaman, kendisini mutlu hissediyordu. (Bütün bunlar Kolima'da oluyor!) Çocuk kreşindeki arkadaşları yardımseverliklerini gösterdiler ve onu *içerden* daha uzun bir süre beslediler. «Özgürlüğün ıstırabı» — yeni duygularını böyle dile getiriyordu. Son derece yavaş bir biçimde tekrar ayaklarının altında sağlam bir daya-

nak bulabildi ve hattâ, ev sahibi durumuna bile yükseldi! Resim altıda onu bir çok köpeğin belki de beğenmeyip girmeyeceği, kendisinin ise büyük gurur duyduğu kulübesinin önünde görüyorsunuz.

(Okuyucunun böyle ikâmet şartlarının sadece Kolima'ya has olduğunu sanmaması için, bir de Vorkutayı ele alarak bir resimde eski tutukluların en fazla refah içinde olanlarının içinde barındıkları i m t i y a z l ı s i v i l b a r a k a l a r ı n ı n bir fotoğrafını sunuyoruz).

Buna göre Mikail Yakuboviç'in yeni kazandığı özgürlüğü hiç de tutukluları bekleyen özgürlük biçimlerinin en korkuncu değildi: Karaganda'da bir hapishaneyi sakatlar yurdu haline getirmişlerdi ve «muhafız nezaretinde» ve seyahat etme yasağı altında oraya gönderilerek «serbest bırakıldı.»

Rudkovski boşuna giden iş aramalarından sonra, (kampta çektiğinden daha az çekmemişti), yeni topraklar kazanılarak Kustanay bozkırlarına yollandı, (burada her türlü insan bulunabiliyordu). I. V. Sved, Norilsk'de, korkunç kar fırtınalarında istasyon hareket memuru olarak çalışırken, sağır oldu. Bundan sonra günde oniki saat durmaksızın ateşçi olarak çalışmak zorunda kaldı. Sakatlığının sebebini nasıl ispat edecek? İlgili dairedeki görevli, omuzlarını silkiyor: «Şahit gösterin,» diyor! Bizim şahitlerimiz Kutup Mors'larıydı. — Hasta ve kamburlaşmış I. S. Karpuniç, yirmi Kolima yılını geride bırakmış. Fakat bugün altmış yaşında olduğu halde, istenen yirmibeş yıllık çalışma hayatını ispat edemiyor ve emekli maaşını alamıyor. Hapiste fazla kalanın sağlığı tehlikeye giriyor, fakat aynı zamanda hizmet yılları ve emeklilik konusunda umutları da suya düşüyor.

Çünkü İngiltere'dekinin tersine bizde «Eski Mahkûmları Destekleme Derneği» yok. Bizim gibiler için böyle bir ucubeyi hayâl etmek bile imkânsız. (*)

(*) Günümüzde [illegible] suçlular da aynı durumla karşı karşıyalar. A. I. Bur[illegible] resmi daireler arasındaki yolunda nelerle karşılaştı? Ananyevsk parti bölge komitesinde: «Biz iş bulma kurumu değiliz!» Savcılıkta: «Bizim konumuz değil.» Şehir Sovyetinde: «Bekleyin.» Böylece beş ay işsiz dolaştı (1964). — Novorossiysk'den P.K. Yegorov da 1965 yılında şehri bir gün içinde terketmeye mecbur bırakıldı. Şehir Sovyetinde «Olağanüstü çalışma randımanı» için verilen kamp belgesini gösterdi. Onunla alay ettiler. Şehrin parti sekreteri onu kapıdan kovdu. O da bunun üzerine «rüşvet» verdi ve Novorossiysk'de kaldı.

Bana şöyle yazıyorlar: «İvan Denisoviç birinci gününü kampta, ikinci gününü özgürlükte yaşadı.»

Fakat izin verin! O zamandan beri özgürlük güneşi doğmadı mı? Eller oğuşturuldu ve biçarelere uzatılmadı mı? «Bir daha olmaz, denmedi mi?» Ve görüldüğü kadarıyla tribünlerinde göz yaşları dökülmedi mı?

Kovrovo'dan Jukov: «Henüz ayaklarımın üzerinde duramıyorum. Fakat az, çok dizlerimin üzerinde duruyorum.» diyor. «Diğer taraftan: Kamp tutuklusu damgasından hiç bir zaman kurtulunamaz ve ilk personel kısıtlamasında bizim gibiler topun ağzındadır.» — P. G. Tihonov: «İadei itibar ettim. Bir araştırma enstitüsünde çalışıyorum. Fakat buna rağmen, sanki kamp sona ermemiş gibi geliyor. Kampta şef dediğimiz aynı tipler, burada da var ve yine güçlerini sergiliyorlar.»

G. F. Popov «Her zaman yazılan ve söylenen şey. -meslekdaşlarım benim bir zamanlar hapiste yattığımı öğrendikleri zaman hemen benden yüz çeviriyorlar.»

Hayır, şeytan yenilmez! Bizim anavatanımız işte böyle: Onu bir gaddarlık yuvası haline getirmek için, bir fısıltı veya kırışmış bir alın yeter. Onu özgürlüğe doğru bir milim olsun çekmek için ise yüz koşulmuş öküz ve her biri için bir kırbaç, ayrıca hiç durmadan dürtmek gereklidir: «Nereye çektiğini kavra! Nereye çektiğini kavra!»

Ya hakların iadesinde kullanılan y ö n t e m? Yaşlı kadın Tşana'ya ani bir kâğıt parçası gönderiliyor: ... Sabah saat 10'da miliste hazır bulunmanız.» Başka bir şey yok! Kızı akşamdan elinde kağıtla koşuyor: «Hayatı hakkında endişe duyuyorum. Konu nedir? Onu nasıl hazırlamalıyım? «Korkulacak bir şey yok; konu sevindiricidir, ölmüş kocasının haklarının iadesi» (Olay biraz acı değil mi? Oysa iyilik yapanların aklına bile gelmiyor.)

İyi yürekliliğimizin örnekleri bunlarsa, gaddarlığımızı varın siz düşünün!

Tam bir hakların iadesi çığı! - Fakat kusursuz toplumun taş gibi sert alnını yarmadı! Çünkü bir fısıltının yeterli olduğu yere değil, yüz öközün koşulması gereken yere düşüyordu.

Parti şefleri «Hakların iadesi mavi bir sistir». «Pek çok kimsenin hakları iade edilmedi» diyorlar.

Voldemar Zaarin (Don kıyısında Rostov'da) on beş yıl yatmış ve bunu izleyen sekiz yıl boyunca çenesini tutmuştu. Ancak 1960 yıllarında iş arkadaşlarına kamplarda ne kadar büyük zorluklar içinde yaşadıklarını anlatmaya karar verdi. Bu

yüzden hakkında bir dava açıldı. KGB - Binbaşısı Zarine bilgi verdi: **Hakların iade edilmesi, insanın suçsuz olduğunu göstermez**, ancak suçun o kadar büyük olmadığına işaret sayılabilir. **Yine de geride birşeyler kalır.**

Aynı 1960 yılında Riga'da, Petropavlovski'yi, babasının 1937 yılında kurşuna dizildiğini gizlediği için, iş arkadaşları üç ay süre ile boykot etmişlerdi.

Bu yüzden eski tutuklu Komogor şaşırıyor: «Günümüzde suç ve suçsuzluk nasıl ayrılıyor? İtin biri durup dururken, eşitlik ve kardeşlikten söz etmeye başlayınca, biz nereye saklanalım?»

Markelov haklarının iadesinden sonra bir işçi sendikasının üst kademelerinde görev aldı. Daha basit bir ifade ile sendika yöneticiliğine atandı. Sendika başkanı seçimle gelen bu halk temsilcisini hiç bir zaman odasında yalnız bıraktırmıyordu. Aynı zamanda kadro için yetkili olan parti sekreteri Bayev'de bir ihtiyat tedbiri olarak bütün sendika mektuplaşmasını Markelov-dan alıyordu. «Sendika komitesinin yeni seçimleri ile ilgili bir yazı arıyordum. Acaba sze mi gelmiş?» — «Evet, hemen hemen bir ay kadar oluyor.» — «Ona acele ihtiyacım var!» — «Peki iyi, ancak çabuk okuyunuz, çünkü paydosa az kaldı!» — «Müsaade buyurun, yazı bana yollanmış! Fakat, yine de onu yarın size iade ederim!» — «Ne demek, ne mene - bu bir **belgedir!**» Evet, sayın okuyucu kendinizi Markelov'un yerine bir koyun. Üstelik maaşınızın ve ikâmet izninizin bağlı olduğu Bayev gibi bir öküze kendinize emretmesi konusunda engel olun bakalım. Özgür çağımızın havasını ciğerlerinize doyasıya çekebilirsiniz!

Öğretmen Deyeva, «Ahlâki bozukluk»la suçlanmıştı: Serbest bırakılan bir tutukluyu kendisine eş olarak seçmiş olduğu için **öğretmenlik müessesesinin şerefini lekelediği** ileri sürülüyordu. (Evlendiği adam kampta öğrencisiydi).

Bu olay Stalin devrinde değil, Kruşçev'in döneminde geçmiştir!

Ve geçmişten kalan tek gerçek İLMÜHABER, yani hal belgesidir. 12'ye 18 cm. boyutlarındaki bu kâğıt parçası yaşayan birinin haklarının iadesini, ölmüş birinin ise ölümünü belgeler. Ölüm tarihi — gerçek olup olmadığı kontrol edilemez. Ölüm yeri için kocaman bir Z harfi yerleştirilmiştir. Yüz belgeyi bile karıştırsanız, ölüm sebebi hep aynıdır, değişmez ve standart (*). Zaman zaman şahitler de belirtilir. İsimler uydurmadır.

(*) Genç Ç'nın bir paketin içindeki kırk kadar kartın [illegible] göster-mesi için [illegible] görevli [illegible] genç kıza [illegible] bulunmuş. Kırk kar-

Gerçek şahitler susuyorlar.
Hepimiz — susuyoruz.

Geleceğin kuşakları, gerçeği nasıl öğrensinler? Her şey kapanmış, kilitlenmiş, kazınmış.

Verbovski şikâyet ediyor: «Gençlik bile, hakları iade edilmiş olanlara şüphe ve küçümseme ile bakıyor.»

Gençlerin hepsi değil, ama. Gençliğin büyük bir bölümünü bizim haklarımızın iade edilmesi veya edilmemesi hiç mi, hiç ilgilendirmemektedir. Oniki milyon insanın hapiste yatmaya devam etmesi veya serbest bırakılmaları onları etkilemez. Onlar için önemli olan, kendilerinin özgür kalmaları, teypleri ve bukleli kızlarıdır.

Balık da bilindiği gibi balıkçılığa karşı savaşmaz. Yapabileceği tek şey balık ağının delikleri arasındaki boşluklardan sıyrılıp, kaçmaya çalışmaktır.

Nasıl ki aynı yaygın hastalık, değişik insanlarda, değişik seyir gösterir, koyuverme de, değişik insanlarda, değişik heyecanlar yaratır.

Bedensel anlamda da. İçimizden bazıları tutukluluk süresini atlatabilmek için çok büyük güç harcamak zorunda kalmışlar. Çeliktenmiş gibi davranmak zorunda kalmışlar. Onyıl süresince bedenlerinin ihtiyacı olan besinin bilmem kaçta birini ancak alabilmişler, sürünmüş ve zorlanmışlar, yarı giyinik, ayazda taş kırmışlar ve — bir kere olsun kendilerini üşütüp hastalanmamışlar. Fakat şimdi tutukluluk dönemi sona erince ve dış insanüstü baskı gevşeyince, iç gerilim de koyuveriyor. Bu tip insanlar için bu baskının birden kalkması yıkıcı oluyor. Çulpenyov adlı dev adam yedi yıllık orman kesiciliği sırasında, bir kere olsun nezle tanımadığı halde, d ı ş a r d a bir sürü hastalıktan sürekli şikâyet eden bir adam haline geliveriyor. — G. A. Sorokin şöyle yazıyor: «Haklarımın iadesinden sonra, kamp arkadaşlarımın kıskandığı o eşsiz ruh sağlığımı yitirdim. Bunu Nevroslar ve psikolojik bunalımlar izledi...» — İgor Kaminov: «Serbest bırakılır bırakılmaz, güçten düştüm ve kendi-

tın her birinde hem de aynı el yazısıyla, ölüm sebebi olarak aynı karaciğer hastalığı gösteriliyordu!... Fakat bu arada şu not da varmış: «Kocanız (Aleksander Petroviç,) Malyavko Vysocki soruşturma ve mahkemenin başlamasından önce ölmüştür. Bunun sonucu olarak haklarının iadesi söz konusu olamaz.»

mi iyice bıraktım. Neredeyse diyebilirim ki burada, dışarda kendimi çok daha kötü hissediyorum.»

Eskilerin dediği gibi: Denizi geçen derede boğulur. Birisinin bir yıl içinde bütün dişleri döküldü. Başka birisi birden yaşlı bir insan haline geldi. Üçüncüsü de zorlukla evine varabildi, soldu ve kısa bir süre sonra öldü.

Diğer taraftan bazılarımız da serbest bırakıldıktan sonra, kendilerini topladılar. Gençlik ve enerjilerini tekrar kazandılar. (Meselâ, ben, sürgündeki ilk resmimden daha genç duruyorum). Özgürlük içinde yaşamanın ne kadar kolay olduğu birden anlaşılıyor. Orada Takım adalarda, sanki başka ivme kanunları hüküm sürüyor. Orada bacakların fil bacakları gibi, dışarda ise, bir tay gibi kırlarda koşabilirsin. Özgür salaklara çözülemez ve acı verici gibi görülen biz, sadece dilimizi şaklatmakla yoluna koyuyoruz. Çünkü harika bir sloganımız var: «Eskiden her şey daha kötüydü! Ve bu sözlerle bugün her şeyin yolunda olduğu anlaşılıyor. Bizler hiç bir zaman tekrar etmekten bıkmayacağız: Eskiden her şey daha kötüydü! Eskiden her şey daha kötüydü!»

Yine de bir insanın kaderini her şeyden fazla belirleyen başka bir şey daha var, bu da onun özgür hayata adım atarken, yaşadığı ruhsal değişim. Bu değişim pek çok kılıklara girer. Kamp kapısının eşiğinde ancak, zindan adlı vatanını geride bıraktığını anlıyorsun! Burası senin ruhunun doğduğu yer ve onun bir parçası sonsuzluğa kadar burada kalacak. — Ruhun kalıyor ama, bacakların seni özgürlüğün sağır dünyasına götürecek.

İnsan karakterleri yalnız kampta değil, bırakılma sırasında da kendilerini belli eder. İşte bu kitapta daha önce tanıdığımız Vera Alekseyevna Korneyeva'nın 1951 yılında Osob kampına veda edişi: «Arkamdan beş metrelik ana kapıyı kapadılar. Buna kendim bile inanamıyordum ve inanmak istemiyordum — fakat ağlıyordum, özgürdüm ve ağlıyordum. Niçin?... Bana sanki kalbimden en değerli ve sevgili bir parça koparılıp, alınmış gibi geliyordu. Arkadaşlarımı zor durumda bırakıp, kaçmış gibi bir duygu içindeydim. Kapı kapandı ve — her şey bitti. Bu insanları bir daha hiç göremeyeceğim. Onlardan hiç bir zaman haber alamayacağım. Sanki onlardan ayrılıp öbür Dünyaya göç etmişim gibi...»

Öbür Dünyaya mı?... Kurtuluş kılığındaki ölüm!... Özgür olduk mu acaba? Bizler, öbür dünyada yeni bir hayat kurmak için ölmüşüz. Biraz hayâli bir hayat.

Bu hayatta eşya ve olayları dikkatle inceleyip, yeniden taramaya çaba harcayacağız.

Oysa **b u D ü n y a y a** serbest bırakılmayı daha başka düşünmüştük. Puşkin'den mısralar gözlerimizin önünde uçuşuyordu: «Ve size kılıçlarınızı kardeşleriniz geri uzatacaklar.» Fakat pek az tutuklu nesline böyle bir mutluluk nasip olmuştur.

Buna karşılık bizimki gerçek bir kurtuluş değil — çalıntı bir kurtuluştu. Ve bunu böyle hissedenlerin hepsi ellerindeki bir parça özgürlükle yalnızlığa kaçmaya baktılar. Daha kamptayken «hemen hemen hepimiz, ben ve benim en yakın arkadaşlarım, Allahın yardımı ile buradan sağ olarak kurtulacak olursak, ne şehirlere, ne de köylere gitmemeye, aksine ormanların derinliklerinde bir yerlerde yeni hayatımızı söndürmeye karar vermiştik bile. Kendimize orman korucusu, orman bekçisi veya çoban olarak, ancak kesinlikle insanlardan, politikadan ve bütün bu ölümlü Dünyadan uzak bir hayat düşünüyorduk.» (V. V. Pospelov).

Avenir Borisov, kısa bir süre içinde insan toplumundan tiksindi ve tabiata sağındı. «Her kayın ağacını, her kavağı sarılıp öpmeye hazırdım. Toprağın üzerinde solmakta olan yaprakların hışırtısı bana bir müzik gibi geliyordu. (Sonbaharda serbest bırakılmıştım). Sürekli olarak gözlerim yaşarıyordu. Günde ancak yarım kilo ekmek ile beslenmek zorunda oluşuma aldırmıyordum. Buna karşılık saatlerce sessizliği dinleyebilir, üstelik kitap bile okuyabilirdim. İş elimden sanki akıp gidiyordu ve dışarda hiç zorluk çekmiyordum. Bir gün, bir saat gibi geçip gidiyordu ve içimdeki yaşamaya susamışlık dinmek bilmiyordu. Eğer Dünya yüzünde gerçekten mutluluk varsa, bu mutlaka bir tutuklunun serbest bırakılmasının ilk yılında tattığı duygudur!»

Bu tip insanlar, uzun süre hiç bir şeye **s a h i p o l m a y ı** istemezler: Sahip olunan şeylerin çok kolay elden gidebileceğini öğrenmişlerdir. Bir kıvılcım her şeyi alevler içinde bırakmaya yeter. Neredeyse bâtıl bir inançla yeni eşyalar almazlar, eski şeyleri taşırlar ve bozulan öteberilerini öylece bırakırlar. Arkadaşlarımdan birinin bir mobilyası vardı. Üzerinde oturmaya ve arkalıklarına dayanmaya imkân yoktu. Her şey sallanıyordu. «İşte böylece yaşayıp gidiyoruz.» diyorlardı karısı ile kendisi «Kamptan kampa geçip duruyoruz.» (Karısı da kendisi gibi içerde yatmıştı).

Lev Kopelev, 1955 yılında Moskova'ya döndü ve şunu keşfetti: «Durumları iyi olanlar ile karşılaşmak zor! Eski arkadaşlarımdan sadece talihleri yaver gitmemiş olanlarla görüşüyorum.»

İnsanlık açısından bakılınca, sadece kariyer yapmaktan vaz geçenler ilginçtirler. Bu doğrultuda çaba harcayanlar ise, can sıkıcıdır.

Ancak insanlar farklıdırlar. Bu yüzden özgürlüğe atılan adımı çok daha başka türlü hissedenler de oldu. (Özellikle Çeka'nın dizginleri gözle görülür bir biçimde biraz gevşek tuttuğu zamanlarda) : Hurra! Artık özgürüm! Şimdi geçerli olan bir tek kural var: Artık hiç içeri düşmemek! Şimdi yapılacak şey, kaçırılana yetişmek ve hepsi o kadar.

Kimi hizmet merdivenini tırmanmaya, kimi rütbesini yükseltmeye (askerlik veya bilim dalında), kimi de bankadaki tasarruf hesabını kabartmaya koyuldu. (Aramızda bu tip konuların konuşulması ayıp sayılır ama, herkes sessizce paracıklarını sayar...) Kimi açığı kapatmak için çocuk yapmaya başlar. Başka biri, Valentin M. bize hapishanede, dışarda kızlar konusundaki kayıplarını telâfi edeceğine yemin etmişti. Gerçekten de yıllar boyunca her gecesini bir kızla ve her seferinde başka bir kızla buluşarak geçirdi. Bunun yanısıra gündüzleri çalıştığı için, ancak dört, beş saat uyku uyuyabiliyordu. Zayıfladı ve göze batar şekilde yaşlandı. Bazıları yemek, mobilya ve elbise dalında, geride kalmış sonsuzluğu karşılamaya koyuldular. Düğmelerinin nasıl kopartıldıklarını, en iyi eşyalarının kamp etüvünde nasıl harap olduğunu unutmuşlar. Eşya edinme, onlar için yine en güzel zaman geçirme şekli oldu.

Onlara kim sitem edebilir? Sanki gerçekten bu kadar çok şey kaçırmadılar mı? Hayatlarından buncası çalınmadı mı?

Özgürlük anlamındaki açıdan bakmanın karşılığı olarak, geçmişi iki türlü görmenin imkânı var.

Korkunç yıllar yaşadım. Görüldüğü kadarıyla ne kanlı bir katil, ne de alçak bir dolandırıcısın. — O zaman hapishane ve kampı niçin unutmak için çaba harcayasın? Bunlardan utanç duyacak neyin var? Onların seni daha zenginleştirdiklerini düşünmek daha doğru değil mi? Bunlarla gurur duymak daha doğru olmaz mı?

Fakat ne kadar fazla sayıda insan (aralarında hiç de zayıf, aptal olanları bulunmayan ve kendilerinden bunu hiç beklemediklerin bir sürü tanıdığın) unutmaya çalışıyorlar! Mümkün olduğu kadar çabuk unutmaya! Hiç bir şey kalmamacasına her şeyi unutmaya! Sanki hiç bir şey olmamış gibi, her şeyin üzerinden bir sünger geçirmeye!

Y. G. Vendelsteyin: Tabii olarak insan hatırlamamaya çalışmaktadır. Bu bir korunma reaksiyonudur.» Pronman: «Doğ-

rusunu söylemek gerekirse, eski kamp arkadaşlarımla bir araya gelmekten hoşlanmıyordum. Olanları niçin yeniden hatırlayalım?» — S. A. Lesovik: «Kamptan döndükten sonra geçmişi artık hiç düşünmemeye karar verdim. Ve biliyor musunuz, bunu hemen hemen başardım!» (**Ivan Denisoviç'in bir günü** yayınlanıncaya kadar) S. A. Bondarin — uzun zamandan beri onun 1945 de benden önce, benim kaldığım aynı Lubjanka hücresinde yatmış olduğunu biliyordum: ona sadece benim hücre arkadaşlarımı değil, benden önce onunla birlikte kalmış olan onun hücre arkadaşlarının adlarını da vermeye hazırdım. Fakat o bana şöyle bir cevap yazdı: «Ben tam tersine orada birlikte kapatıldığım bütün insanları unutmaya çalıştım.» (Tabii bunun üzerine ona bir daha yazmadım).

Ortodokslar eski kamp arkadaşlarından kaçarlarsa, işte bunu ben anlarım: Yüz kişiye cevap yetiştirmek kolay değil, hele kamp anıları bu kadar acıyı su yüzüne çıkardıktan sonra. Sonra da, ideolojiyeden yoksun şu pis kabadayılık onların nesine gerek? İyi niyetli ortodoks olmaları sebebiyle, olanları bağışlamak, unutmak ve eski durumlarına gelmek zaten boyunlarının borcuydu. Hele dört kere mi ölmemeleri, bundan ötürü değil miydi? «Beni buradan alın, ben usluyum, bundan sonra da uslu olacağım, derlerdi. (*) **Eve dönüş**, onlar için ne anlama gelir? En önemlisi: Parti üye kartının geri verilmesi, sicilin temizlenmesi, partiye yaptıkları hizmetin ve yararlıklarının tanınmasıydı.

Parti üye kartının şefkati
Tasadan korur temize çıkanı.

Kamp görgüsü, onlarca bir an önce kurtulması gereken sal gın hastalığın mikrobuydu. Kamp hayatında yıkanarak süzgeçten geçirilmesi halinde bile, asil maddenin zerresi bulunur mu hiç?

İşte buyurun: Leningradlı eski bolşevik Vasilyev. İki kere 10'ar yıl hapis kalmış (her keresinde artı beş yıl göz hapsi). Bugün şahsa mahsus devlet emekli maaşından yararlanmaktadır. «Hayatım güvence içinde, partim ve milletim şan olsun,» diyor. Sözleri Hazreti Eyyubun yalvarışına benzer: «Bana hediye ettiğin yara, hastalık, açlık, ölümler ve aşağılamalar için Sana şü-

(*) Bu dilekçelerle 1956 yılında evlerine döndüler. Küflü bir sandıktan çıkar gibi otuz yılların havasını da beraberlerinde getirdiler. Tutuklandıkları günden alarak tekrar hayata başlamak arzusunu taşıyorlardı.

kürler ederim, Ulu Tanrım.» Fakat Vasilyev bir asalak, yalnız tüketici değil: «Anaforcularla savaşma komisyonunun üyesiyim.» diyor. Başka bir deyişle, yaşlılığın yitirdiği gücüyle, günümüzün en yaygın yolsuzluğuna katılıyor! Ortodoksların iyi niyetli olmaları, işte bu kadar.

Gammazların hatıra ve rastlamalardan niçin kaçındıkları da kolayca anlaşılabilir: Kendilerine sorulacak sorular ve orta ya çıkabilecek gerçeklerden korkuyorlardı.

Ya diğerleri? Yoksa kölelik bu kadar derine mi işlemiş? İkinci bir kere daha içeri tıkılmamak için konuşmaktan korkuyorlar mı? «Her şey sanki bir rüya imişçesine unutuldu. O lânetli kamp geçmişim hakkında hiç bir şey hatırlamıyorum — unuttum, sadece unuttum!» Nastenka V. bu sözleri söylerken, yumruklarını şakaklarına bastırıyor. Bu kadın gövdesinde bir kurşun yarası ile hapishaneye kapatılmıştı. Klâsik filoloji uzmanı A. D., mesleği yüzünden düşüncelerini antik çağlarda dolaştırdığı halde, «her şeyi unutmuş olmaktan» yanadır.

Bu durumda insanlık tarihinden ne anlayabilir ki? Jevgeniya D. D. 1965 yılında bana evlenmesinden önce 1921de Lubyankaya götürülüşünü anlattığı zaman, sözlerini şöyle bitirmişti: «Ölen kocama bundan hiç bahsetmedim. U n u t t u m.» Unutmak mı? Bütün bir hayatını geçirdiğin en yakının olan insana anlatmayı unutmak ha? Öyle görülüyor ki, bize gerçekten az bile çektirmişler!...

Fakat belki de, bu kadar sert bir yargılama yanlış olacak. Belki de bu olayda ortalama bir insan davranışı yatıyor. Yoksa şu eski atasözleri nereden çıkmış olabilirler?

«Bir saatlik bir refah — ve işte kıtlık geride kaldı bile.»
«İş unutulur, gövde yağ bağlar.»
«Yağ bağlayan bir gövde — işte insan budur!»

Arkadaşım ve benimle birlikte suçlanan Nikolai V. — ki, onunla çocukça güçlerimizi birleştirerek, kendimizi parmaklıklar gerisine attırdık, — bütün yaşanılanları bir lânet ve bir aptalın utanılacak hatıraları olarak tanımlıyordu. Kariyer yapmak için en güvenli yol olan bilime daldı. 1959 yılında, Pasternak henüz hayatta iken, fakat aleyhine kazanların kaynatılmaya başladığı bir sırada, Pasternaktan söz edecek oldum. O bir el hareketi ile beni susturdu: «Ben eski pabuçlarımı düşünmem! Gel de enstitüde b e n i m s a v a ş ı m ı gör!» (Yükselmek için sürekli olarak herhangi biriyle çekişmesi gerekiyordu). Yargıçlar onu on yıla mahkûm etmişlerdi. Sanki iyi bir sopa aynı işi görmez miydi?

Artık Grigoriy M-z. de serbestti. Eski cezaları silinmiş ve hakları iade edilmişti. Parti hüviyetini de tekrar geri almıştı. (Nasıl olsa bu arada Muhammed veya İsa'ya dönüp dönmediğini kimse kurcalamıyor. Eski inançlarından geriye bir şey kalıp kalmadığını soran da yok. Oysa parti hüviyet kartı cebinde duruyor). Kazakistan'dan yurdu olan J.'ye dönüyordu. Yol benim bulunduğum şehirden geçiyordu. Onu görmek için istasyona gittim. Bundan sonraki hayatı için acaba neler düşünüyordu? Bir emniyet organına mı girmeyi düşünüyordu yoksa? Daha fazla suskundu. O günden bu yana bana bir tek satır olsun yazmadı...

İşte F. Retz. Günümüzde bir yerleşme bürosunun müdürü, ayrıca gönüllü düzen koruyucusu. Şimdiki hayatını son derece önemseyerek anlatıyor. Gerçi eskiden olanları unutmamış — Kolima'da geçen onsekiz yıl nasıl unutulur? — Fakat bu konuda anlattıkları biraz kuru ve aynı zamanda mütereddit: Gerçekten bunlar oldu mu? Nasıl olmuş olabilir?... Olup biteni bir kenara bırakmış. Yılan balığı gibi kaypak ve durumdan son derece memnun.

Doğru yolu seçmiş görünen hırsızın eskiyi u n u t m a y a çalıştığı gibi, politik suçlunun sahtesi de, g e r i y e b a k m a s ı n ı sevmez. Bu unutmuşlar için yeniden kavuştukları eski Dünyaları çekicidir, rahattır. Eskiden herkesin, onlarla beraber, i ç e r d e o l d u ğ u n u sanırlardı. Şimdi ise. kimsenin i ç e r i d e b u l u n m a d ı ğ ı n ı düşünüyorlar. Bir Mayıs ve Ekim Devrimi yıldönümü onlar için eski, yüreğe hoş gelen anlamı kazandı. Üstümüzün soğukta arandığı, alaya alındığımız, hücrelere doluştuğumuz günler değil bunlar artık.

Niçin bu kadar büyütmeli? Ailenin reisi hizmetinde övülürse, akşam evde bir bayram sevinci ve mutluluk hüküm sürer.

Bir zamanların çilekeşi, ancak evinde zaman zaman nazlanabilir. Ancak evinde, daha fazla ilgi çekmek için, eski günleri hatırlar ve arar. Evin kapısı arkasından kapanır kapanmaz her şeyi — u n u t u y o r.

Hoşgörürlüğü göstermenin sırasıdır. Dayaktan ders almak, insanlığa özgü bir huy. Dayağı yiyen kabuğuna çekilir, haddini bilir, kendini tanır, iyi olsun, kötü olsun. eski alışkanlık ve niteliklerini kazanır. Kişiliğimizin, gen'lerimizin dengesi burada kendini belli eder. Bu denge kurulu olmasaydı. herhalde insan da insanlıktan çıkardı. Bundan önce (*) andığımız Taras Şev-

---

(*) Cilt 3, Bölüm 19.

çenko'nun yazdığı, şaşkın adamın kaleminden çıkma sözlerdi; 10 yıl sonra, sevinç içinde şunları bildiriyor:

«İç görünümüm bir nebze olsun değişmedi. Herşeyden önce Yüce Yaradanıma hamdederim ki, korkunç tecrübeler yapılırken, o çelikten pençeleri inançlarıma saldırmalarına engel oldu.»

Fakat n a s ı l oluyor da her şeyi u n u t a b i l i y o r l a r? Şu unutma tekniğini kimden öğrenelim?

«Hayır!» diyor M. I. Kalinina, «Hiç bir şey unutulmaz ve hayat yine eski haline gelemez. Ben böyle olmaktan hiç de memnun değilim. Gerçi büroda iyi bir işim var ve özel hayatımda da her şey yolunda gidiyor, fakat içimde bir şey sürekli olarak kalbimi kemiriyor. Bu yüzden kendimi sürekli yorgun hissediyorum. Umarım kamplardan kurtulan insanların her şeyi unutmuş olduklarını ve mutluluk içinde yüzdüklerini yazmaya kalkışmazsınız? Yoksa yazar mısınız?»

Raissa Lazutina: «İnsan mümkün olduğu kadar kötü şeyleri hatırlamamalı! Peki ama insanın hatırlayacak hiç iyi bir şeyi yoksa o zaman ne yapsın?»

Tamara Prytkova: «Oniki yıl içerde kaldım ve onbir (!) yıldır dışardayım. Buna rağmen bütün bunların neye yaramış olduğunu ve h a y a t ı n y a ş a m a y a d e ğ e r o l u p o l m a d ı ğ ı n ı kendime soruyorum. Hak denen kavram nerede?»

Avrupa iki yüzyıldan beri eşitlik sözünü dilinden düşürmüyor. Fakat içimizden her biri birbirinden ne kadar farklı! Hayatın ruhlarımıza kazıdığı çizgiler ne kadar değişik! Kimi onbir yılda hiç bir şeyi unutmuyor kimisi ise, bir gecede her şeyi...

Ivan Dobryak: «Her şey geçti, fakat hayır, hayır her şey değil. Haklarım iade edildi fakat huzurum yok. Haftada sakin uyuduğum geceler çok az. Çoğunlukla rüyâmda kamp bölgesini görüyorum. Gözyaşları içinde veya başkaları tarafından korkunç bir halde uyandırılıyorum.»

Ans Bernstein onbir yıl sonra bile rüyâlarında kamptan başka hiç bir şey göremiyor. Ben de beş yıl süreyle rüyâlarımda kendimi hep tutuklu olarak gördüm. Lev Kopelev, serbest bırakıldıktan ondört yıl sonra, hastalandı ve ateş sayıklamaları sırasında hep hapishaneden bahsetti. Dudaklarımız hiç bir zaman hasta odası veya muayenehane sözcüklerine alışamadı. Hep hücre sözcüğünü kullanıyorduk!...

Şavirin: Ne zaman bir çoban köpeği görsem, hemen büyük bir huzursuzluğa kapılırım.»

Çulpenyov, bir ormanda geziniyor, fakat rahat bir biçimde nefes almasına ve havanın temizliğinin tadını çıkarmasına ar-

tık imkân yok: «Ne görüyorum? İyi çamlar: Dalları az, fazla yakacak sağlamazlar, fakat temiz bir kaç metreküp çıkarılabilir...»

Milzevo köyünde yerleştiğin zaman, burada bulunanların hemen hemen yarısının kamptan geçmiş oldugunu nasıl unutabilirsin? Ancak büyük bir bölümünün suçu hırsızlıktı. Ryazan istasyonuna geliyorsun ve parmaklıktaki demirlerden bir kaçının yerinden sökülmüş olarak durduğunu görüyorsun. Kimse bu demirleri tamir etmeyi düşünmüyor, çünkü öyle durmaları gerekli. Çünkü tam bu noktada «Stolipin» vagonları duruyorlar. — Bugün de bugünden sonra da tren burada durur ve vagonun açık kapısı tam deliğin hizasında tutulur. Hapishane arkasındaki tutuklular işte bu delikten geçerek, «Stolipin» vagonlarına yükleniyorlar. (Tabii böylesi onları istasyonun kalabalığı arasından geçirmekten çok daha pratik). Bir konferans vermeye yollanıyorum. (1957), konferans halkın cehaleti konusunda bir organizasyon tarafından düzenleniyor. Yerini soruyorum ve buradaki hapishanenin kadınlar için çalışma kolonisi olan ITK — 2'de yapılacağını öğreniyorum. Nöbetçi kulübesinin kapısını vuruyoruz. Gözetleme deliğinden alıştığımız mavi şapka görünüyor. Eğitmen vatandaşın refakatinde hapishane avlusundan geçiyoruz, kötü giyimli, mahkûm kadınlar bizi ilk olarak selâmlıyorlar. Sonra siyasal yöneticinin bürosunda oturup, sohbet ederken, aynı anda dışarda kadınların hücrelerden dışarı kovalandıklarını, uyumakta olanların yataklarından aşağı çekildiklerini, yemek yiyenlerin, ocak başından çekilip, alındıklarını biliyorum: Haydi konferansa ve biraz da çabuk olun! Salonda sıkışık bir biçimde oturuyorlar. Salon nemli, koridorlar da nemli, öyleyse hücreleri daha da fazla nemlidir ve bu kadınlar, bu işçi kadınlar öksürüyorlar. Bütün konferansım boyunca kâh kuru kuru, kâh sanki göğüsleri yerlerinden fırlayacakmış gibi öksürüp durdular. Kadınlar gibi değil, kadın karikatürleri gibi giyinmişler. Gençler bakımsız, yaşlılar kemikli, hepsi ölü gibi yorgun ve benim konuşmamın sonuna gelmemi bekliyorlar. Utanıyorum. Duman olup yükselmek ve ortadan yok olmak istiyorum. «Bilim ve teknikte ulaşılanlar» konusundaki konuşmalarla, ulaşılanları olduğu yerde bırakıp, onlar, «Kadınlar, bu daha ne kadar böyle devam edecek?...» diye bağırmak istiyorum. Gözüm o anda birkaç iyi giyimli ve taze görünüşlü dilenciye ilişiyor. (Hattâ, bazılarının kazakları bile var). Bunlar Pridurki'ler. Onları düşünmemeli ve öksürükler arasında konuşmamı bir an önce bitirmeye bakmalıyım. Gözlerini benden hiç ayırmıyorlar ve tamamen kulak kesilmişler... Ancak ben, onları ilgilendire-

nin sözlerim ve anlattığım uzay olmadığını biliyorum. Bir erkek görmeyeli günler olmuş, bu yüzden bana böyle bakıyorlar... Ve düşünüyorum: Pasaportumu elimden alsalar ve ben burada kalsam. Tanıdığım otobüs durağından sadece bir kaç metre uzaklıkta olan bu duvarlar hayatımı bir bıçak gibi bölebilirler. Artık duvar, duvar olmaktan çıkar ve bir anda yıllar biçimini alır. Hayır, gidiyorum! Kırk kopek troleybüse verip, eve giderim. Orada beni lezzetli bir akşam yemeği bekliyor. Ancak hiç olmazsa şunu unutmamalıyım: Onlar burada kalacaklar. Aynı biçimde öksürmeye, yıllar boyunca sürekli olarak öksürmeye devam edecekler.

Her tutuklanma yıldönümümü «tutuklu günü» ilân ettim: O günün sabahında erken bir saatte kendime altıyüzelli gram ekmek kesiyor ve buna iki parça şeker ekliyorum. Bir bardak da kaynar su. Öğle yemeğinde benimkilere bana bir hapishane çorbası ve sulu bir lâpâ yapmalarını rica ediyorum. Ve işe bakın, eski formumu ne kadar çabuk buluyorum: Günün sonunda masadaki kırıntıları süpürüyor ve köşenin dibine yatıyorum. Eski duygular büyük bir güçle canlanıyorlar!

Ayrıca üzerine kamp numaram yazılı olan paçavrayı da yanıma almıştım, onu saklıyorum. Sadece ben mi? Bu paçavraya sanki kutsal bir emanetmiş gibi kâh şu, kâh bu evde kolaylıkla rastlanabilir.

Bir keresinde Novoslobodskaya caddesinde yürüyordum. Dur! — İşte şu Butyrka hapishanesi değil mi? «Paket verme yeri.» Giriyorum. Bir sürü kadın ve bir kaç erkek. Bazıları bir şeyler veriyorlar, geri kalanlar da aralarında konuşuyorlar. Demek ki, bizim paketler buradan gönderiliyordu! Ne ilginç. En masum yüz ifademi takınarak yaklaşıyor ve paket verilmesi için geçerli olan kuralları sözde okumaya çalışıyorum. Fakat bu arada keşfedildim. Boğayı andıran bir başçavuş kartal gözünü üzerime dikmiş, işte yanımda belirdi bile... «Vatandaş, ne istediniz?» İşimin paketle ilgisi olmadığını hemen anladı. Öyleyse bende hâlâ tutuklu havası var!

Peki ya ölüleri ziyaret etmek? Birer süngü yarası ile hayatlarından olan ve belki de bugün bizim de onların yanlarında olmamız gereken bizimkileri! A. J. Olenev 1965 yılında oraya gitti. Artık iyice yaşlanmıştı. Sırtında torbası ve elinde sopası ile bir zamanlar hasta revirinin bulunduğu yere, oradan da toplu gömülmelerin yapıldığı tepeye kadar gitti. (Kerka yerleşme bölgesinin yakınlarında). Tepede bir sürü kemik ve kafatası vardı. Yerli halk tepeye kemik dağ adını vermişti.

Altı ay gece, altı ay gündüz olan uzak bir Kuzey kentinde Galya V. yaşıyor. Dünyada yapayalnız bir insandı ve herkesin «ev» dediği şey, onun için gürültülü bir kulübeydi. Şöyle dinleniyor: Bir kitap alarak lokantaya gidiyor. Şarap ısmarlayıp, biraz kafayı buluyor, sigarasını yakıyor ve «Rusya için» ağlıyor. En iyi arkadaşları orkestradaki müzisyenler ve girişteki kapıcılar. «Oradan dönenlerin çoğu geçmişlerini saklarlar. Fakat ben hayatımın akışı ile gurur duyuyorum,» diyor.

Yer yer eski tutukluluk arkadaşları yılda bir gün buluşuyor, birlikte içiyor ve hatıralarını anıyorlar. Bu konuda V. P. Golitsin şöyle diyor: «Garip ama geçmişten hatırlananlar, sadece acı ve üzücü olaylar değil, bir çok şeyi sıcak ve iyi bir duygu ile hatırlıyoruz.»

Bu da insanların bir özelliği! Üstelik en kötü özelliklerinden biri değil!

Okuyorsun ve içini bir sıcaklık dolduruyor. Hayır, gerçekten de eski tutukluların mektupları diğer bir çoklarından daha samimi! Hedeflerinin berraklığı ve sözcüklerin arkasındaki yaratıcı güç göz kamaştırıyor! Günümüzde gerçekten iyimserlik fışkıran, sızlanmasız bir mektup alacak olursanız, bilin ki, bu mektup eski bir tutukludan gelmektedir. Dünyadaki her şeye alışmış olan bu insanların moralini artık hiç bir şey bozamaz.

Bu haşmetli kavme mensup olmakla gurur duyuyorum! Biz bir kavim değildik, bizi kavim haline getirdiler! Bizi herkesin birbirinden çekindiği, alaca karanlık ve uyumsuzluk içinde el yordamıyla ilerlemeye çalıştığı bir ortamda hiç bir zaman başaramayacağımız bir biçimde birbirimize kaynaştırdılar. Partiye sadık olanlar ve ispiyonlar dışarda, özgürlükte kendiliklerinden bizim saflarımızdan ayrıldılar. Birbirimize yardım etmek için sözleşmemize gerek yok. Artık birbirimizi sınamayı da düşünmüyoruz. Bir rastlama, bir bakış ve iki kelime — açıklanacak başka ne var ki? Hepimiz diğerlerine destek olmaya hazırız. Bizim gibilerin her yerde arkadaşları var. Ve bunlar bizim milyonlarımızı oluşturuyorlar!

Parmaklık bize insanlar ve olaylar açısından yeni ölçüler getirdi. Gözlerimizden, rastgele insanın gözlerini bulandıran bayağılık macununu yıkayıp, attı. Beklenmedik sonuçlar ortaya çıktı.

1934 yılında Paris'ten kendi arzusuyla ülkeye dönüp, hemen tutuklanan ve ömrünün büyük bir bölümünü tutuklu olarak geçiren Natalya Stolyarova, döndüğüne pişman değil. «Yaşadığım ortam ve mantığın sesine kulak vermemekte haklıydım. Rusya'yı iyice tanımıyordum, onu içimle anlamışım,» diyor.

İç savaşın bir zamanlar ateşli, başarılı, aceleci tugay komutanı I. S. Karpunitş - Braven emniyet özel bölüm şefinin kendisine verdiği listeleri önceden iyice incelemeden altına - üst kısmına değil de altına küçük harflerle sanki bir çocuk oyuncağıymış gibi — küt bir kalemle V. M. harflerini işlerdi. (Bunun anlamı: «Hepsini kurşunlayın» idi). Sonra emniyetçi olarak yükseldi, arkadan tutuklanıp, Kolima'ya yollandı. Kendisi şimdi ormanın göbeğinde bir barakada yalnız yaşıyor. Bahçesini suluyor, tavuklarına yem veriyor, barakasında marangozluk işleri yapıyor. Haklarının iadesi konusunda baş vurmayı reddetti. Mareşal Voroşilov'a ağzına geleni sövüyor. Onun görüşlerini, cevaplarını ve her radyo konuşmasını küçük bir deftere işliyor, gazete küpürlerini de bu defterine yapıştırıyor. Fakat yıllar durmadan geçiyorlar ve bu münzevi filozof bir kitaptan anlam dolu bir vecizeyi defterine işliyor: «Insanları sevmek yetmez — onlara tahammül etmek de gerekir.»

Ve ölümün eşiğinde insanı şaşırtan ve ürperten kelimeler yazıyor. Bu mistik bir görüş mü? Yoksa bunları yaşlı Tolstoy mu yazdı?

«Ben yaşadım ve her şeyi kendi görüşüme göre ölçtüm. Fakat şimdi başka bir insanım ve kendimi bir ölçek olarak kullanmıyorum.»

Şaşırtıcı bir insan olan V. P. Tarnovski, süresinin bitiminden sonra, gerçekten de Kolima'da kaldı. Hiç bir yere yollamadığı şiirler yazdı. Düşünceleri onu bu sonuca ulaştırmışlardı:

«Bana bu toprak verildi yaşıyayım diye,
Ama Tanrı tarafından ebedi suskunluğa mahkûm edildim,
Çünkü kardaş katilini gördüm gözlerimle,
Yine de onu öldürmeye yoktu cesaretim.» (*)

Şikâyet edilecek bir tek şey var: Şerefli bir şey yapmadan, hepimiz birbirimizin ardından ölüp gideceğiz.

Ayrıca eski tutukluları dışarda özgür Dünyada bir sürü karşılaşma bekliyor. Babalar - oğullarıyla. Kocalar - karılarıyla. Bu karşılaşmaların pek azı mutlulukla sonuçlanıyor. On, onbeş yıldır bizsiz yaşamışlar, artık bize uyamıyorlar. Oğullar bazen ba-

---

(*) Haklılığa sadık kalmak için daha sonra olanları da ekliyorum: Kolima'da kalmadı. Mutsuz bir evlilik yaptı, yüksek duygularını kaybetti, boğazına geçen ilmeği nasıl çıkaracağını bilemiyordu.

balarını bir yabancı, bazen de tam bir düşman olarak karşılıyorlar. Kadınların da pek azı, içten bağlılığın ödülünü alabiliyorlar. Bu kadar uzun bir süre ayrı yaşamış, insanlar tamamen başka birer varlık haline gelmişler. Aynı kalan tek şey ise, soyadları. Erkeğin ve kadının hayat tecrübeleri birbirinden tamamen farklı — ve artık bir arada yaşayıp, anlaşmaya imkân yok!

Bu konuda filmler de çevrilebilir, romanlar da yazılabilir, fakat bu kitaba sığmaz.

Ancak Maria Kadatskaya'nın hikâyesini nakletmek istiyorum. (Resim 8 de genç çifti, resim 9 da ise bugünkü Maria'yı görüyorsunuz).

«İlk on yıl içinde kocam bana altıyüz mektup yazdı. Bunu on yılda ise, sadece bir tek mektup alabildim ve bu mektup da beni hayatımdan soğutacak cinstendi. Ondokuz yıl sonra ise ilk iznini bizim yanımızda değil, akrabalarının yanında geçirdi. Bana ve oğluma dört günlüğüne uğrayacaktı. Geleceği tren, o gün tarifeden kaldırılmıştır. Eve döndüm, uykusuz geçen bir geceden sonra, dalmışım. Birden kapı çalındı. «Maria Venediktovna için.» Kapıyı açtım. Yaşlıca, iri bir adam içeri girdi ve hiç konuşmadan yanımdan geçti. Daha tam uyanmamıştım ve bu adamın kocam olduğunu hemen anlayamadım. Öylece kalakaldık. «Beni tanımadın mı?» — «Hayır.» Bu arada kafamda bu adamın akrabalarımdan biri olması gerektiği düşüncesi durmadan dolaşıyordu. Çok iri bir adamdı ve bir çok yıldır akrabalardan kimseyi görmemiştim. Sonra onun sıkılmış dudaklarını gördüm, kocamı beklediğimi hatırladım ve — bayıldım. Tam o sırada oğlum geldi. Ya sonra? Üçümüz evin tek odasından çıkmadan dört gün bir arada oturduk. Baba ve oğul birbirlerine karşı son derece çekingendiler. Fakat ben de kocama hiç bir şey söyleyemiyordum. Konuşmalar havadan sudan geçiyordu. Hayatını anlattı, fakat bize onsuz hayatın nasıl geçtiğini sormayı akıl edemedi. Tekrar Sibirya'ya dönecekti. Vedalaşırken, gözlerime bakmaktan kaçınıyordu. Oğluma babasının Alp dağlarında ölmüş olduğunu söylemiştim. (Bir zamanlar İtalyadaydı, onu oradan müttefikler kurtarmışlardı.)»

Başka karşılaşmalar da olmuştu. Hattâ, bunların içinde eğlencelileri de vardı.

Meselâ, bir muhafıza veya bir kamp şefine rastlayabilirdiniz. Farzedelim Tiberda tuzla işletmesinde rastladığınız jimnastik öğretmeni Norilsk'den tanıdığınız muhafız çıkar. Veya Mişa Bakst gibi Leningrad lokantasına girip tanıdık bir yüzle karşılaştınız. Öteki de aynı sizin gibi duraklad. Adam bir kamp bölümünün

komutanı olan yüzbaşı Husak, sivil giyinmiş. «Bir dakika dur bakayım! Nerede benim nezaretimde yatmıştın sen?... Ah, şimdi hatırladım. Kötü çalıştığın için seni paket alanlar listesinden silmiştik!» (Öyleyse hatırlıyor! Tabii ki hepsi ebedi olarak bizim başımızda bulunacaklarına, şimdiki durumun ise, sadece kısa bir ara olduğuna inanıyorlar!)

Belski'yin başından geçmişti: Tutuklanmasına pek aceleyle izin veren üstüne albay Rudikoya rastlamıştı. Albay Rudiko da sivil giyinmişti. Başında bir şapka vardı, saygı uyandırıcı bir vatandaş örneği!

İnsan kendisini dövdürmüş veya tahta kurulu sandığa kapatmış olan sorgu hâkimine de rastlayabilir. Adam, büyük Vavilov'un sorgu yargıcı ve katili Hvat gibi, refah içinde bulunan bir hazır yiyici olarak da ortaya çıkabilir. Hvat ünlü Gorki caddesinde oturuyor. Ancak Tanrı seni bu tip bir karşılaşmadan korusun. Çünkü tekrar acı ile büzülecek olan senin kalbin olacaktır, onunki değil.

Ayrıca seni hapishaneye düşüren muhbirin kollarına da düşebilirsin. Ve onun geçen süre içinde ne kadar ilerlemiş olduğunu bizzat görebilirsin. Onun başına göğün yıldırımı düşmemiş. Kendi memleketlerine dönenler böyle bir karşılaşmadan kaçınamazlar. Bazı ateşli kişiler «O zaman lütfen şu öğüdü dinleyin,» diyerek işe karışmak isterler. «Onu niçin şikâyet etmiyorsunuz?» Evet şikâyet sadece kamu oyuna tanıtma amacıyla yapılsa bile, yararlıydı! (Zaten başka bir yararının olmadığını çoktan anlamıştık...) — «Hayır, etmemeyi tercih ederim... aman unutun canım, bir sünger çekin üzerine olsun bitsin!» diye cevap verenler de, hakları iade edilenlerdir.

Çünkü böyle bir mahkemenin vereceği karar, öküzlerin çektiği doğrultuda olacaktır.

«Onları hayat cezalandırsın!» diye kendini savunuyor Avenir Borisov. Zaten yapacak başka bir şey de yok.

Besteci H. Şostakoviç'e: «Şu ilerdeki bayan D., bizim kuruluşumuzun bir üyesidir, beni o yakalattı,» dediği zaman Şostakoviç, düşünmeden şu teklifi yaptı. — «Bize bunu yazılı olarak bildirin, defterini dürelim.» (Daha ne desin?» Oysa H. iki elini birden salladı: «Hayır teşekkür ederim, orada beni bu sakalımdan tutup toprağın üzerinde sürüklediler, bana yetti de arttı bile.»

HÂLÂ misilleme yapmayı düşünenler olabilir mi? G. Polev şikâyet ediyor: «Beni ihbar eden domuzoğlu domuz serbest bırakılmamdan sonra aynı şeyi tekrar etmeye kalktı. Az daha ba-

şarıyordu da. Ancak ailemi bırakıp, yaşadığım şehri terkederek kurtulabildim.»

Bütün bunlar **bize yabancı gelmiyor**. Sovyet usulü oldukları için!

Hangisi rüyâ, hangisi kâbus, geçmiş mi, şimdiki zaman mı?.

1955 de genetikçi Efroimson başsavcı Salin'i makamında ziyaret ediyor ve ona biyolojinin papası sayılan Lissenko hakkındaki ceza davasının evrakını kalın bir çanta içinde veriyor. Salin, şöyle diyor: «Biz bu konuda fikir yürütecek kadar bilgili değiliz. Partinin merkez komitesine baş vurunuz.»

Ne zamandan beri bilginiz yok oldu? Veya diğer bir biçimde söylenecek olursa, otuz yıl önce niçin aynı konu üzerinde başkalarının bilgisine başvurma gereğini duymadınız?

Çulpenyov'u Mogolistan çukuruna iten yalancı şahitler Lozovskiy ve Seryogin, hayat yolunda ilerlemiş ve gelişmişler. Çulpenyov Seryogin'i Moskova şehir Sovyetindeki hizmet bürosunda müşterek bir tanıdıkları ile birlikte ziyaret etti. «Tanıtabilir miyim Halhin Goldan eski bir tanıdık, hatırladınız mı?» — «Hayır, maalesef...» — «Adım Çulpenyov — bu size bir şey ifade etmiyor mu?» — «Hayır, hiç bir şey. Savaş her şeyi öylesine karmakarışık etti ki...» — «Ya onun kaderi? Bu konuda hiç bir şey bilmiyor musunuz?» «En küçük bir fikrim bile yok.» — «Seni alçak, seni...»

Bu konuda başka söyleyecek söz yok. Seryogin'in bağlı olduğu parti bölge komitesinde: «Bu olamaz! İşinde o kadar bilgili ve dikkatli ki.» diyorlar.

İşinde bilgili ve dikkatli!

Her şey olması gerektiği gibi ve herkes ait olduğu yerde duruyor. Fırtına gök gürültüleri ile her yeri sarstı ve hemen hemen hiç yağmur yağdırmadan, geçip gitti.

Her şey öylesine değişmeden kaldı ki, Kuzey dilleri konusunda uzman olan J. A. Kreynoviç (*) tekrar aynı enstitü kendisini ihbar eden ve kendisine nefret besleyen aynı meslekdaşları arasına döndü. — Her gün kürkünü onlarınkinin yanına asar ve toplantılarda onlarla birlikte aynı masa başında oturur.

(*) Birisi çok yerinde bir görüş ileri sürmüştür: Çar zamanında Narodovolz'ler nasıl serbest sürgün sayesinde ünlü dil bilimciler haline geldilerse, Krejnoviç de Stalin sürgün kampına rağmen bir bilim adamı olarak kalmayı başardı. Çünkü Kilimada bile bilim için bir şeyler yapmaya ve Yugakir'lerin dilini öğrenmeye çalışıyordu.

Bunu Auschwitz kampının kurbanlarının eski kumandanlarıyla ortak bir tekstil firmasını kurmalarına benzetebiliriz.

Edebiyat Dünyasında da büyük grup muhbirleri yer alırlar. Yakov Elsberg'in vicdanında kaç kişinin ruhunun ahı vardır? Ya Lesyutevski?

Bu adamları herkes tanıyor, fakat kimse onlara dokunmaya cesaret edemiyor. Onları yazarlar derneğinden atmayı denediler, fakat bu çaba sonuç vermedi! Onların uzaklaştırılmalarını ve hattâ partiden atılmalarını istemek de kesinlikle aynı sonucu verecektir.

1926 yılında ceza kanunumuz yapıldığı zaman iftira yoluyla cinayet işlemenin, bıçakla cinayet işlemekten beş kere daha hafif ve affedilebilir olarak sınıflandırılmasını, herkes normal karşılamıştı. (Proleterya diktatörlüğündeki bir toplumda tam bir burjuva yöntemi olan iftira ve ihbarlara rağbet edebilecek kimselerin olabileceğine kim ihtimal verebilirdi ki?) Paragraf 95'e göre bilinçli olarak verilen bir yanlış ifade: a) Ağır suçlamalar ihtiva etmesine, b) İfade verene yarar sağlayacak anlam taşımasına göre, c) İfade veren tarafından düzenlenmiş delillere dayanıyorsa, en çok iki yıla kadar hapisle cezalandırılırdı. Genellikle verilen ceza ise, altı ayı geçmiyordu.

Bu paragrafı yazanlar, ya tamamen aptal veya son derece ileri görüşlüydüler. Ben ikinci şıkka daha fazla ihtimal veririm.

O zamandan beri bu yetersiz paragraf hükmüne bağlı olarak mahkûm edilenler hiç bir affa unutuldular. (Ne 1945 Stalin affında, ne de 1953 Voroşilov affında). Yüksek kademedekiler kadroları koruyorlardı.

Bir de zaman aşımı meselesi var. Eğer seni haksız olarak ihbar ettilerse, (Paragraf 58'den), o zaman zaman aşımı söz konusu değil. Sen bir şikâyette bulunduysan, o zaman olayın zaman aşımına uğradığını görürsün.

Anna Çebotar Tkaç'ın ailesine karşı açılan dava, tamamen sahte ifadeler üzerinde kurulmuştu. Baba ve iki oğul uydurma politik eylem ve yine gerçek olmayan bir baldız öldürme suçlaması yüzünden tutuklandılar. Üç erkek de itiraf etmedikleri için hapishanede dövülerek öldürüldüler. Anna on yıl hapse mahkûm edildi. Öldürülen baldız birden ortaya çıkıverdi. Yine de Anna haklarının iadesi için daha on yıl uğraşmak zorunda kaldı. 1964 yılında bile savcı kendisine şu bilgiyi veriyordu: «Hakkınızdaki kararın yasal temelleri vardır. Tekrar gözden geçirilmesi söz konusu olamaz.» Fakat Anna sonunda haklarını geri almayı başardı ve yalancı şahitlerin cezalandırılmalarını is-

tedi. Savcı G. Tereşov, (*) kendisine bunun zaman aşımı dolayısıyla mümkün olmadığını anlattı.

1920 yıllarında, ondan kırk yıl önce, Çar mahkemesinin verdiği karara uyarak, Narodovoltsleri idam eden cahil mujikleri (köylüleri) buldular, getirttiler ve kurşuna dizdirdiler. Ne var ki, o mujikler, kendi adamları değildi. Oysa muhbirler — burunlarından düşmüş çocuklarıdır.

Eski tutukluların kavuştuğu özgürlük, işte bu cinstendir. Bunca yamanın yamanı kötülüğün işlenmesine, toplumca bilinmesine ve cezasız kalmasına, tarihte başka bir örnek bulunur mu dersiniz?

Bu leş kokulu yerde ne biter ki? Hangi iyiliğin yetişmesini bekleyeceğiz?

Canavarca ele alınan Takımadaları Projesinin sağladığı pek mükemmel verime bakın!

Altıncı Bölümün Sonu

(*) Galanskov — Ginsburg davasını yürütecek olan adam.

YEDİNCİ BÖLÜM

Stalin'siz Geçen Yıllar

«... öldürdüler, fakat nedamet getirmediler.»

Apokalypsis, 9, 21

1 Geçmişe göz gezdirirken

Günün birinde b i z i a n l a t a c a k l a r ı n d a n, haliyle emindik: Tarihe mal olmuş her şey, erken olsun, geç olsun, su yüzüne elbette çıkar. Fakat bunu çok sonraları beklerdik, çoğumuz artık bu Dünyadan gittikten, içinde yaşadığımız koşulların kesin değişiminden sonra olacağını umud ederdik. Ben kendimi Takım Adalarının tarihçisi sayar, boyuna yazar, çizerdim, fakat yaşadığım sürece, yazdıklarımın gün ışığını göreceğini düşünemezdim.

Tarihin akışındaki keskin virajlar hepimizi, içimizden öngörüşü, en güçlüsünü dahi, şaşırtmakta geri kalmaz. Berikine nasıl girdiğinizi anlayamadan gitti. Ortada bir sebep yokken, bir kımıldama, bir titreyiş, derken — hayat uçurumun dibi bir an için göründü, perde yeniden kapanmadan, hakikati simgeleyen birkaç kuşçuk dışarıya uçuverdi ve içeride olanları dışarıya yaydı.

Nice selefim, sonuna kadar yazamadılar, yazdıklarını gizleyemediler, gizlediklerini dışarıya kaçıramadılar! Oysa, bu şans bana nasip oldu: Bir an için açılan demir kapı kanatlarından, dışarıya ilk defa gerçekten bir nebze çıkabildim.

Bir avuç içine sığabilen bu gerçek, antimadde ile kaplı madde çekirdeği misali, patlayıverdi!

Patlama oldu, ardından da vatandaşlarımdan gelen mektuplar yağmaya başladı. Bunu beklemeliydik. Sonra dış gıcırtısını bastıran, kin perdesini yırtan gazete yazıları da çıktı. Bunlar, resmi ağzın, kabak tadını verdiren övgülerini yansıtıyordu.

Borazan sesini andıran gazetedeki makaleler ve övgüler, eski tutukluların kulaklarına gidince, onlar da ilgilendiler, ilk önce «alıştığımız yalanlar olacak,» diye düşündüler. Bizim gazetelerin, durup dururken, hakikati bol kepçeden ayırması, hiç görülmediğinden, böyle düşünmekte haklıydılar, aklın almayaca-

ğı şeydi. Kimisi, yazdığım hikâyeyi [1] ele almayı dahi istememiş.

Fakat ne zaman ki, okumaya başladılar, bunca göğüsten sevinçle karışık acının sebep olduğu inilti boşaldı. Mektuplar gelmeye başladı.

Ben o mektupları saklarım. Toplumu ilgilendirir konularda vatandaşlarımızın, hele eski tutukluların, fikir yürütmeleri pek görünmez, buna fırsat bulamazlar. Nice defa aldatıldılar, nice defa hüsrana uğradılar ve buna rağmen şimdi yeni devrin başladığına, gerçeklerin açığa vurulacağına inandılar!

Haliyle, bir kere daha aldandılar. Kaçıncı defa oluyor!...

«Geç de olsa, hakikat kazandı,» diyorlardı yazılarında.

Hattâ, sandıklarından daha geç, çünkü kazanamadı ki...

Mektup altına imzasını koymayan ayık kafalılar da çıktı, («sağlığımı ve hayatımın geri kalan kısmını koruyorum» diyenler). Başkaları basındaki övgülerin doruğa çıktığı günlerde, soruyorlardı: «Sana bu kitabı yazmaya Kurtoğlu nasıl izin verdi? Buna şaşıyorum ve senin hesabına endişe ediyorum, cevap ver, şu anda BUR'da olmayasın?» Veya şöyle bir mektup: «Tvardovskiy ile ikinizi, nasıl oldu da, henüz içeriye tıkmadılar?»

Oldu işte, kapanları bozuldu da, ondan. Kurtoğulları n'apmalıydılar şimdi? Kaleme sarılacaklardı, elbette! Onlar da mektup yağdıracaktı. Veya gazetelere yalanlama bastıracaklardı. Aralarında güçlü kalemlerin bulunduğu da anlaşıldı.

Bu ikinci mektup türünden adlarını, kendilerine ne isim taktıklarını öğreniyoruz. Biz onlara hep ad aramış durmuşuz, zindancı, kamp patronu demişiz. Değilmiş meğer. Uygulama pratisyeni olduklarını söylüyorlar! Tam üzerine bastılar, son altından bir söz buldular! «Çekacı» kelimesi tam yerine oturmuyormuş, uygulama pratisyeni terimini kendilerine yakıştırmışlar.

Mektuplarından örnekler:

«İvan Denisoviç — çanak yalayıcılarından biridir.»

(V. V. Oleynik, Aktübinsk)

«Şuhov'un acılarına katılmıyoruz, ona karşı saygınlığımız da yok.»

(Matveyev, Moskova)

«Şuhov'un mahkûmiyet kararı doğrudur.... Tutukluların dışarda ne işleri var?»

(V. I. Silin, Sverdlovsk)

---

(1) «İvan Denisoviç'in Bir Günü»

«Ruhları çamur olan bu kişiciklere verilen cezalar **gereğinden fazla yumuşaktı**. Vatan Savaşının karanlık kişilerine asla acımam.»

(E. A. İgnatoviç, Kimovsk kenti)

Şuhov — «kalifiye, acımasız ve becerikli çakaldır. Yalnız karnını doyurmak için yaşayan bir egoist».

(V. D. Uspenskiy, Moskova) (*)

«Düzene en sadık olan insanların 1937 yılındaki yitirilişini anlatmaktansa, yazar 1941 yılını seçmişti ki, çoğunlukla çıkarcıların içeriye tıkıldığı devirdi. (**) 1937' de Şuhovlar bulunmazdı. (***) ölüme gidenlerin sesi çıkmazdı, onlar yalnız **ölümlerinin yarar getireceğini düşünürlerdi**. (****)

(P. A. Pankov, Kramatorsk).

Kamplar düzeni konusunda:

«Çalışmayanlara niçin bol gıda verilsin? Gücünden yararlanılmaz ki... Canilere karşı çok yumuşak davranılıyor».

(S. İ. Golovin, Akmolinsk)

«Gıda normunun hesabında **onların kaplıcada bulunmadıklarını gözönünde tutmak gerek**. Dürüst çalışmayla suçlarını unutturmalıdırlar.»

(Başçavuş Oymyakon Bazunov, 55 yaşında, kamp hizmetinde yaşlandım).

«Gelişigüzel bir Sovyet kuruluşu yanında, kamptaki suistimaller daha az (!!). Kamplardaki düzenin, eskiye oranla, **daha da sıklaştığını** beyan ederim.»

(V. Karahanov, Podmoskovye)

«Bu kitap, Toplum Düzenini Koruma Bakanlığına bağlı er, başçavuş ve subayların şerefine leke sürmektedir. Halk — tarihin yapımcısıdır, oysa burada «aptal», «eşek» ve «çörgü taşı» olarak gösterilmiştir.»

(Bazunov)

«Bizler, uygulayıcılar da insanız, kimi vakit düşenleri kur-

(*) İmza sahibi, papaz olan babasını öldürerek, kamptaki istikbalini sağlayan Uspenskiy olmasın ?

(**) Anladık basit insanlar, parti üyesi olmayanlar, savaş tutsakları.

(***) Hem de ne kadar çok! **Sizinkilerden** fazla!

(****) Ne derin düşünüş! Sesleri de o kadar «çıkmaz» değildi: Boyuna pişmanlık getirirlerdi, merhamet dilerlerdi.

şunlamamakla kahramanlıklar yaratırdık, kendi durumumuzu tehlikeye sokardık.»

(Grig. Trofimoviç Jeleznyak (*)

«Hikâyedeki bir gün, tutukluların olumsuz davranışlarına ayrılmış, fakat idarecilerin rolü belirtilmemiştir... Oysa tutukluların kampta bulunuşu durumu **kişiye tapma devrinin bir sonucu olmayıp, kararın yerine getirilmesinden doğmuştur.**

(A. İ. Grigoryev)

«Muhafızlar, kimin hangi suçtan dolayı içeri tıkıldığını bilmiyorlardı.» (**)

(Karahanov)

«Soljenitsin'in sözlerinden, kamplarda yapılan **iş**'in, parti yönetiminden yoksun kaldığı anlaşılıyor. Oysa, dün olduğu gibi, **bugün de** işi yürütenler **vicdanlarının sesini dinleyen**, ora parti örgütleriydi.» Uygulayıcı pratisyenlere gelince, «onlar yalnız tüzüklerin, emirlerin, durumların kendilerine yüklediği görevi yerine getirirlerdi, hepsi o kadar. Değil mi ki, **o zamanlarda çalışanlar, bugün de çalışmakta** (!!) (***), belki de % 10 oranında fazlasıyla. Bu kadrolar, iyi iş görmekten ötürü, nice defa mükâfatlandırıldılar ve sicilleri tertemizdir.»

«Toplum Düzenini Koruma Bakanlığı ilişkinleri gücenik ve kızgın... Bu eserdeki kin ve öfkeye şaşmamak mümkün değil... Yazarın amacı halkı MVD'ye karşı kışkırtmaktır! Bakanlık ilişkinlerini alaya alınmasına karşı neden Organlarımızdan ses çıkmıyor?... **Dürüstçe bir hareket değil!»**

(Anna Filipovna Zaharova, İrkutsk Eyaleti. 1950 den bu yana MVD ilişkini, 1958 dan sonra parti üyesi!)

Dinleyin dinleyin! **Doğru değil bu!** — içimden öyle geliyor! Kırkbeş yıldır. Takım adaları yerlisinin canına okudular — doğruydu. Hikâyesi yazıldı, dürüstçe hareket değil, dendi.

(*) Jeleznyak beni de hatırladığını bildiriyor: «Kürek cezasına çarptırılanlarla birlikte geldi. Kışkırtıcıydı. Sonradan Cez Kas Gan'a yollandı. Kuznetsov'la birlikte ayaklanmanın başındaydı...»

(**) Biz mi? — «Yalnızca emirleri yerine getirdik.» — «Biz bilmiyorduk.»

(***) Çok önemli bir tanıklıktır!

«Böylesine bir pisliği henüz okumadık... Yalnız benim fikrim değil, **a d ı m ı z s a n ı m ı z l e j y o n** » (*).

Kısaca : «Soljenitsin'in hikâyesi bütün kütüphanelerden derhal kaldırılmalıdır.»

(A. Kuzmin, Orel)

Zaten öyle yapıldı, fakat yavaş yavaş.

«Bu kitabı basmak şöyle dursun, müsveddesini tez elden KGB organlarına vermek gerekiyordu.»

(Anonim (**), Ekim Devriminin yaşıtı)

Yaşıt iyi görmüş, hemen hemen dediği gibi oldu.

Haydi bir Anonim daha, bu kere şair :

Duyuyor musun Rusya,
Lekenin en ufağı dahi bulunmaz
Bizim temiz vicdanımızda!

Şeytan götürsün şu kendini tanıtmayan «anonimleri.» Bir öğrensek : Kendi eliyle kurşuna dizenlerden mi, emri veren mi veya bacağı ortodoks mu, Lekesiz anonim ?...

Ve en sonunda, geniş felsefece görüş :

«**T a r i h i n h i ç b i r z a m a n g e ç m i ş e i h t i y a c ı y o k t u** (!), hele sosyalist kültürü tarihinin.»

(A. Kuzmin)

Tarihin geçmişe ihtiyacı yok! Düşünürlerimizin ulaştıkları saçmalığa bakın! Peki, neye ihtiyacı var ? Geleceğe mi ? Öyle mi ?... İşte, tarihi yazanlar da, **t a k e n d i l e r i** !...

Onların bütünleşmiş cehaletlerine karşı yekten söylenecek bir söz kaldı mı ki ? Durumu onlara anlatmanın yolu nedir ?

Gerçek utangaçtır, çok yalan karşısında kalınca, susuverir.

Memleket içi haberleşmedeki sürekli kesiklik, vatandaş kitleleri arasında anlaşmazlıklar doğurmakta, milyonlar ve milyonlar birbirlerini anlamadan, yanyana yaşamaktadırlar.

T e k b i r m i l l e t o l m a k t a n ç ı k m ı ş ı z, dillerimiz, sahiden değişik.

Her şeye rağmen yalanın cephesi yarıldı. Sonsuzluğa kadar duracağı hesaplanan yalanın sağlam ve heybetli duvarı, günün bi-

---

(*) Lejyon kadar kalabalık oldukları doğru. Ne var ki, sözü İncil'den aktarırken, mealine bakmamışlar, orada «bir lejyon İBLİS.» diyor.

(**) Ne olur, ne olmaz diye saklanıyor.

rinde gedik verdi, haberler dışarıya sızdı. Daha düne kadar Takımadaları cinsinden mal mülkümüz sözde yokken, kendi milletimiz ve Dünyanın göz önünde, günlerden bir gün, onlara sahip çıkınışız! Cabası da var: Kamplarımızın türü faşist imiş!

Şimdi ne yapacağız? Sıyrılma sanatının yıllanmış ustaları! Anadan doğma övücüler! — Buna göz mü yumacaksınız? Korkacak mısınız? Teslim mi olacaksınız? Sizler.

Değil, elbette! Gediğin içine ilk dalanlar, göz boyamada usta geçinenlerdi! Sanki yıllar yılı bekledikleri o an'dı! Vücutlarıyla, çarpan kanatlarıyla deliğe doluştular, Takımadalarını seyircilerin şaşkın gözlerinden saklamaya çalıştılar.

Attıkları ilk naraları ki, onu hemencecik buldular, «**b i r d a h a t e k r a r l a n m a z**» deyimindeydi! Parti sağ olsun! Bir daha tekrarlanmıyacaktır!

Sizi, sivri akıllı kalafatçılar! Bir daha olmayacaksa, **b u g ü n d a h i y o k o!** İleride olmayacak, fakat bugün de mevcut değil, anlamına gelir.

Duvar gediğinde çöreklenerek, kanatlarını öyle ustalıkla çırptılar ki, insan gözüne henüz görünen Takımadaları, serap oluverdi: Yok onlar, olmayacak, bir şeyler görünür gibi olduysa, belki **k i ş i y e t a p m a** oyunundan bir sahne. («Kişiye tapma» [1] ile her şeyi izah etmek mümkün, ne güzel). Fakat var olan, kalan, duvardaki gediği kapatan, parti sağ olsun parolasıydı.

Yalanın koruyucu melekleri, duvar bekçileri, birinci raundu kazanmış oldular.

Gözden akan yaşı silen Kruşçev, «İvan Denisoviç»in basılması için onayını verirken, kitabın konusu olan kampların Stalin'e ait olduklarından, **k e n d i s i n d e** böylesinin bulunmadığından emindi.

En üst makamdan kitap için vize koparmaya çalışan Tvardovsky de öyle, söz konusu kampların geçmişin malı olduğuna, o devrenin kapanmış olduğuna inanırdı.

Tvardovskiy'in mazereti var: Bütün çevresi, başkentin kalbur üstü muhiti, **d o n ' u n ç ö z ü l ü ş ü n e** inanıyor, tutuklamaların kesildiğini görüyor, eski adamların küme küme, var olmama devrelerini tamamlayarak, geri döndüğünü duyuyordu. Pembe renk iadei itibar sisinin gerisinde kalan Takımadaları, göze görünmez oldular.

Fakat benim mazeretim yok, ya bana ne oldu? Ben de ge-

(1) «Kişiye tapma» — Stalin'e tapma.

nel havaya uydum. Ben Tvardovskiy'yi aldatmıyordum, hikâyemi ona getirdiğimde, konunun geçmişimize ait olduğunu kabul ediyordum. Hapishane çorbasının tadını mı unutmuşum? Unutmamaya söz vermiştim! Köpekçi başıların huyunu etüd eden ben değil miydim? Kendimi Takımadaları tarihçisi rolüne hazırlarken, Adaların Devletle olan yakınlığı, Devlete sağladığı yararı tespit eden ben değil miydim?

«İş unutulur, vücut yağ bağlar.»

Kuralının bana geçerliğine inanmazdım. Oysa, oldu, kanmışım, Devletin iyi kalpliliğine, bundan sonraki hayatımın bozulmazlığına inanmışım. O r a d a n dönen dostların anlattıklarına inanmışım: Yumuşadı! Rejim zayıfladı! Salıveriyorlar, kampları bölge bölge kapatıyorlar, emniyetçilere yol veriyorlar, diyorlardı...

Toz topraktan yapılı olduğumuz nasıl belli oluyor! O nesneye ait kurallarıyla bağımlıyız! Birey olarak çektiğimiz acıların en büyüğü dahi, bizi toplumu içine alan genel üzüntüden duygulanmaya, kendimize de ondan pay çıkarmamıza alıştırmamıştı. Yükselmeden, içimizdeki küllerden kurtulmadan, ister demokratik olsun, ister otoriter cinsinden olsun, yer yüzünde, haklılığa dayanan bir düzen kuramayacağımız besbelli oluyor.

Adresime üçüncü tür mektup gelmeye başladı, b u g ü n ü n tutuklusundan. Bu normaldi, hatta ilk önce onları beklemeliydim.

Buruşuk kâğıtta silik kurşun kalem yazısıyla belirlenen fikirler, itiraz edenlerden, hattâ bana kızan kimselerden geliyordu. Zarflardaki değişik el yazısı, mektupların kaçak yoluyla, özgürlerin yardımıyla, i ç e r d e n geldiğini gösteriyordu.

Bu mektuplar bütünleşmiş bir haykırıştı: «Y a b i z l e r!» demek istiyorlardı.

Gazetelerdeki «İvan Denisoviç» konulu fırtına, bizim ö z - g ü r dünyamızın ve dış ülkelerin ilgisine sunuluyordu, borazandan çıkan ses: «Olmuş, fakat bir daha olmayacak şeyler, bunlar,» diyordu.

İ ç e r d e k i l e r bunun üzerine tutuştular: «O l d u , o l - m a y a c a k diyorsunuz ama, b i z e n e o l u y o r? b i z i ç e r - d e y i z ve aynı koşullar altındayız,» demek istiyorlardı.

«İvan Denisoviç zamanından bu yana değişen bir şey yok,» diye yazıyorlardı mektuplarında.

«Tutuklu kitabınızı okur, hiç bir şeyin değişmediğine üzülür.»

«Stalin zamanında çıkarılan, 25 yıllık ceza süresini öngören yasa, bugün de geçerli olduktan sonra, değişen nedir?»

«Bir hiç yüzünden tıkıldığımıza göre, k i ş i y e t a p m a eğiliminin etkisine girmiş olmalıyız, k a h r a m a n ı kim?»

«Kara bulut üzerimize çöktü, bizi görmüyorlar.»

«Kurtoğlu gibileri ceza görmediler, onlar bugün dahi eğiticilerimizdir.»

«Önemsiz gardiyandan tutun da, kısım şefine kadar, bütün personel kampların var oluşlarından yararlanır, onlarla ilgilenir. Gözetici personel en önemsiz fırsatları kollayarak, k a r a r l a r ı n ı bildirirler, yöneticiler tutuklu dosyalarına kötüleyici notlar işlerler. Yirmibeş yıla hüküm giymiş olan bizler, onlar için tereyağlı çörek, bize fazilet dersi verecek namussuzlar, karınlarını onunla doyuruyorlar. Kolonizatörler, zencileri ve kızılderilileri eksik insan olarak tanıtmamışlar mıydı? Kamu oyunu bize karşı kışkırtmak, işten sayılmaz, «Parmaklıklar Gerisindeki Adam» (*) başlıklı makale yazdırmak, yeterlidir. Onu bugün okuyanlar, yarın düzenleyecekleri mitingde bizi fırınlara attırmak isteyecekler.»

Doğrudur. Hepsi doğru.

Mektubunda, «Olayların gerisinde kaldınız!» diyen Vanya Alekseyev, beni adeta şaşkına çevirdi.

Ben kendimi Takımadaları kahramanı bilirken, dört yanım çürük çıktı. 10 yıl içinde Adalarla olan bağlarım gevşemiş, ora adamı olarak düşünemez olmuşum.

Kitabın devamı yazılarak, o n l a r, bugünkü tutuklular, anlatılmadığı takdirde, benim kitabım, onlarca kitap, anlattığım gerçekler, onlarca gerçek sayılmayacaktı. Hem anlatılmasını, hem değişmesini istiyorlardı. Ağızdan çıkan söz iş hakkında değilse, sözün arkasından iş çıkmazsa, o söze gerek var mı? Köyde gece köpeklerin havlamasına mı benzesin?

(Bu düşünceyi bizim modernizm yanlısı yazarlarımıza ithaf

(*) «Parmaklıklar Gerisindeki Adam» — Kasyukov ve Mençanskaya, «Sovyet Rusya» dergisi, 27.8.1960 — Hükümet çevrelerince esinlendirilen yazıdır. Takım adalarında kısa süreli (1955 - 1960) yumuşaklığa son verdirdi. Yazarlar kamplardaki havanın hayırsever kurumlara yaraştığını, cezalandırma amacının unutulduğunu, tutukluların görevlerini savsakladıklarını, i d a r e c i h a k l a r ı n ı n t u t u k l u n u n k i n d e n d a h a k ı s ı t l ı o l d u ğ u n u (?) bildiriyorlar. Kampların «parasız pansiyon» durumuna geldiğini yazıyorlar (çamaşır, tıraş, randevu odaları için neden ücret konmuyor?). Dergideki yazı, kamplarda haftada yalnız

etmek isterdim: Bizim halk literatüre bu açıdan bakar ve değerlendirir. Bu alışkanlığından kolay kolay vazgeçmez. Vazgeçmek şart mı, yani ?)

Kendime geldim. İadei itibar havasının yaydığı güzel kokular ardından bu kere Takımadalarının kül renk devasâ kitlesini ve doruklarını gördüm. **Magnetik alan**, toplumumuzun modeli olabilir. Alanın bütün kuvvet çizgileri özgürlükten çıkar, tiranlıkta son bulur. Çizgiler son derece sağlam ve durağan, taşlaşmış sanki. Onlara şekil değiştirtmek, onları döndürmek, çevirmek, hemen hemen imkânsız. Alana giren madde veya şarj, kolaylıkla tiranlığa doğru itilir. Ozgürlüğe doğru giden yoldan ilerleyemez. Ilerlemesi için öne onbin öküz koşmak gerekir.

Kitabım açıktan açığa zararlı olarak ilân edildikten, çıkışı hata olarak nitelendirildikten sonra, («volüntarizm'in literatürde belirmesi»), tüm memleket kütüphanelerinden kaldırılması gecikmedi. İvan Denisoviç veya benim adımın anılması, Takımadalarında suç sayılmaya başlandı. Taâ o zaman, Kruşçev elimi sıkarak, alkışlar arasında beni 300 seçkin sanatçılara takdim ettiği, Moskova'daki otelin odasında, bir alay gazetecinin benimle görüşmek istedikleri, tantanalı basın toplantılarının yapıldığı, bu cins kitapların parti ve hükümet tarafından tutulduğu ilân edildiği, Askeri Yargıtayın, bana itibarımı iade etmekle, gururlandığı, hukukçu albaylar tarafından kitabımın kamplarda okunmasını öneren konuşmaların yapıldığı günlerde, evet o günlerde — magnetik alanın göze görünmez, sessiz, adsız güçleri direndi ve kitabım — duruverdi!! **O zaman** durdu. Kitabın resmi kanaldan girdiği kamplar pek azdı. Kültür Eğitim Kısmının kütüphanesinden sağlanması imkânsızlaştı. Dışardan posta ile yollanan paketlerden çıkarıldı. Kampa uğrayan **özgürler** onu tutuklulara, gizliden gizliye 5, hattâ, 20 rubleye satarlardı (Kruşçev rublesi! Tutuklu zavallısından istenen para! Buna şaşmamalı, kamp yanı dünyasının ahlâkı bel-

---

40 saat çalışıldığını, «çalışmanın tutuklular için zorunlu olmadığını» beyan ediyor. (?)

İstedikleri: Canının **gözünü yıldıracak** «acımasız sert koşulların» yaratılmasıdır. (Bitirici iş, şiltesiz sedirler, sivil elbise kullanma yasağı şeker satan dükkânların kaldırılması v.s.). Ayrıca, süreden kesinti yapılmasına karşı da çıktılar («düzene karşı suç işleme hali, sürenin uzatılmasıyla karşılanacaktı.»). Ağırı aldıkları son madde: «Ceza süresini tamamlayan tutuklu, kimsenin merhamet beklememeli!» şeklindedir.

lidir). Tutuklular onu bıçakmış gibi gizler, üst aramasından geçirirlerdi, gündüzün saklar, geceleyin okurlardı. Yukarı Ural bölgesindeki kamplardan birinde, yıpranmaması için, kitaba madeni muhafaza yapmışlar.

Kampları geçelim, kitabımı okuma yasağı, kamp yanı dünyasını da kapsamıştı. Resmi olmayan, fakat herkesin uyduğu yasak! Kuzey Demiryollarının Vis istasyonunda, özgür vatandaşlarımızdan bayan Mariya Aseyeva, Literaturnaya gazete dergisine hikâyemi övücü yazı yazmış ve onu posta kutusuna mı atmış, masada mı unutmuş, pek bilinmiyor ama, yazının yazılmasından 5 saat sonra tutuklanmıştı. Parti örgütünün sekreteri Şişkin, onu siyasal provokasyonla suçlamıştı (bulduklan kelimelere bakın!) (*)

Tiraspol'de, Düzeltici Çalıştırıcı Koloni'ye kapatılan heykeltraş G. Nedov, plâstilinden bir tutuklunun heykelini yapmıştı (resim 10). Düzen yöneticisi yüzbaşı Solodyankin, heykeli görünce köpürmüş: «Sen bir tutukluyu yapmışsın! Kimden izin aldın? Bu — bir karşı devrimdir!» demiş, heykeli bacaklarından tutarak ikiye bölmüş, parçaları yere atmıştı. Sonra: «İvan Denisoviç'i okumuş olmalısın» diye eklemiş. Fakat bozduğu heykeli ayaklarıyla ezmediği için, Nedov onları saklayabilmişti. Solodyankin'in şikâyeti üzerine Nedov, kamp yöneticisi Bakayev'in karşısına çıkarıldıysa da, o ara birkaç günlük gazete edinmeye vakit bulmuştu. Yönetici: «Seni yargılayacağız, vatandaşları Sovyet Hükümetine karşı kışkırtıyorsun,» diye bağırırken, (tutuklu görünüşüne değer biçmesini biliyorlar!), Nedov: «Vatandaş şef, izin verin... işte Nikita Sergeyeviç (Kruşçev) şöyle der... İşte yoldaş İlyiçev'in dedikleri...» ve gazeteleri göstermiş. Makayev şaşakalmış: «Vay canına, bu adam bizimle aynı düzeyde imiş gibi konuşuyor,» diyerek, işin içinden çıkmıştı. Heykelin iki parçasını yapıştırmak, kalıbını çıkarmak, aslını madenden dökmek ve bir özgür'ün yardımıyla onu dışarıya kaçırmak için, Nedov 6 ay bekledi, daha önce bunu yapmaya cesareti yoktu.

Kolonide genel arama yapıldı, «İvan Denisoviç»in peşine düştüler, fakat kitabı bulamadılar. Öcünü almak isteyen heykeltraş, şöylesine bir sahne düzenlemiş: Akşamdan odasına çekilmiş, eline yazar Tevekelyan'ın «Granit Ateşte Erimez» kitabını almış ve muhbirlerin yanında, odasının kapısının dışardan kapanmasını arkadaşlarından istemişti. Kitap okuduğu da dışar-

(*) Hikâyenin sonunu bilmiyorum.

dan, pencereden görülüyordu. Muhbirler atik davrandılar, bir süre sonra üç gardiyan odaya daldı, dördüncüsü de pencereyi kolladı. Çijik adlı gardiyan, gururla: «Kitabı bulduk, işin tamam, kodesi boylarsın,» diyerek, kitabı kasaya saklamıştı. Ne var ki sabah, görevi devralan subay, kitaba bakmış: «Vay beyinsizler, onu iade edin,» demişti.

«Parti ve Hükümet tarafından beğenilen» kitabımı, tutuklular işte bu şartlarda okurlardı.

Sovyet Hükümetinin 1964 Aralık ayı tarihli beyanının metni şöyledir: «Korkunç suçlar işleyenler, hiç bir zaman ve hiç bir şarta bağlı olarak affedilmeyecek, hak ettikleri cezaya çarptırılacaklardır. Milletleri toptan yitirmeye kalkışan faşist katillerin işlediği suçların, Dünyada benzeri yoktur.»

Bu beyanın amacı, Batı Almanya Hükümetini, kendi topraklarında işlenen suçları yirmi yıl sonra zaman aşımına uğratmaktan alakoymaktı.

Kendi kendilerini yargılamaya bir türlü yanaşmıyorlar, oysa «milletleri toptan yitirmeye kalkışan,» onlar değil miydi?

Batı Almanya uyruklu suçluların kaçmaları, yakalanarak cezaya çarptırılmaları sorunu, basınımızın çok önem verdiği bir konudur. Konunun uzmanları bile var, faraza Lev Ginzburg. Şöyle der: «İnsan yığınlarının yitirilişinin tabii ve ahlâk kurallarına uygun görülmesi için Naziler, acaba nasıl bir moral eğitimini uyguladılar? Yasa koyucuları kendilerini sorumluluktan kurtarmak için bugün, cezaların infazı bize ait değildi, buyuruyorlar! Uygulayanlar ise, kanunu çıkaran bizler değiliz, diyorlar!»

Biliyoruz bunları, gördük. Bizim **pratisyenlerimizin** yazdıklarını yeni okumuştuk: «Tutukluluk durumu, çıkan kararın sonucudur... Gözetici personel, kimin ne suç işlediğini bilemezdi.»

İnsan olaydınız, **öğrenmeniz** gerektir! Canavar oluşunuz, gözetim altında bulundurduğunuz insanlara ne medeni açıdan, ne de insani açıdan bakmadığınızdan belli oluyor. Nazilerin elinde **yönetmelikler** yok muydu? İnançları, ari ırkını kurtarma doğrultusunda değil miydi?

Sürçmeyen dilleriyle sorgu yargıçlarımız: «Tutuklular ne diye kendilerini suçlarlardı?» diye soruyorlar. Onlara işkence ettiğinizde, yumuşamamalıydılar, demek istiyorlar! «Ya gam-

mazlar, niçin yalan söylerler ? Biz suçlamayı ifadeleri üzerinde kurardık, onları tanık olarak gösterirdik.»

Tedirgin oldukları bir devre, kısa bir devre geçti MGB'nin eski tümgenerali V. N. İlyin, general Gorbatov'un sorgu yargıcı Stolbunovskiy hakkında: «Vah, vah, ne yazık! Üzüntüsü var şimdi, oysa iyi emekli maaşı alıyor,» demişti. — A. F. Zaharova'nın kaleme sarılması da aynı duygudan, hepsinin sıradan sorumlu tutulacağı endişesinden geliyordu. Dyakov tarafından «lekelenen» yüzbaşı Lihoşerstov'u savunurken, şöyle diyordu: «O bugün de yüzbaşıdır, parti örgütünün sekreteridir, tarım işinde **ç a l ı ş ı r**. Hakkında böylesine yazılar çıkarken, bir düşünün, **ç a l ı ş m a k** ona ne zor geliyor. Yaptıklarının inceleneceği, kendisinin sorumlu tutulacağı söyleniyor. **N e i ç i n**, Allah Aşkına? Yalnız söylenti ise, iyi, ya sahiden yaparlarsa? Toplum Emniyetini Koruma Bakanlığı personeli arasında panik yaratmaz mı? **Y u k a r ı d a n** gelen emirlerin yerine getirilmesinden insan sorumlu tutulur mu? Adamın şimdi çekeceği, emirleri verenler hesabına mıdır? Hoppala! Suçu makasçıya yüklemek!»

Fakat panik çabuk yatıştı. Hiç kimse **s o r u m l u** tutulmadı. Hiç birinin yaptıkları **i n c e l e n m e d i**.

Kadrolarda az bir kısıntı yapıldı, o kadar. Az sabır, yeniden genişler! Bu arada, emekliliği henüz kazanmamış, eksik günleri tamamlayan emniyetçilerden kimi yazar, kimi gazeteci, yazı işleri müdürü, din karşıtı konuşmacısı, ideoloji bayraktarı, kimi sınayi işletmelerde başyönetici oldular. Eldiven değiştirip, bizi yine yönetecekler. Bu daha sağlam yol. (Emeklilikten yararlanmayı öngörenler, esenlikler içinde yaşasınlar. Emekli yarbay Hurdenko'yu ele alalım. Yarbay — şerefli sıfat! Yoksa, tabur komutanı mı idi? Ne gezer, 1938'de gardiyanlıktan başlamış, açlık grevine giren tutukluların ağzına sokulan hortumu tutmuş).

Arşiv idarelerinde de boş durmuyorlar, şimdilik acele etmeden, aheste beste fazla gelen evrakı yakıyorlar: Kurşuna dizilecekler listelerini, ŞİZO ve BUR kararlarını, soruşturma tutanaklarını, gammaz raporlarını, Pratisyen Uygulayıcılara ve muhafızlara ait şahsi belgeleri. Sağlık servisinde de, muhasebede de, gereksiz izler ve evrak elbette bulunur.

Şöleninizde elbette varız,
Sesimiz çıkmaz, görmezsiniz bizi.
Yaşarken, akranınız değildik,
Öldük. Gölgelerimiz hep korkutur sizi.

Acaba doğru mu? Suçlu olan, hep makasçılar mıydı? Hareket Şubesi neredeydi? Gardiyanlar üstü kademeden, pratisyen uygulayıcılardan ve sorgu yargıçlarından ne haber? Yalnız işaret parmağını oynatanlar, kürsüden birkaç söz söyleyenler, nerede kaldı?

Hatırlamaya çalışalım, nasıldı? — «Korkunç suçlar işleyenler... hiç bir şarta bağlı olarak affedilmeyecekler... hak ettikleri ceza... milletleri toptan yitirmeye kalkışanlar... Dünyada bir benzeri yoktur...»

Hşt, Hışt! Kimse duymasın! 1965 Ağustosunda, İdeolojik Konseyin kürsüsünden (Düşünümüze yön verdiren Konseyin kapalı toplantısı), şöylesine bir çağrı duyuldu: «Halk düşmanı terimi için yararlı ve doğru tanımlamayı ihya etmenin zamanı gelmiştir!»

2 İdareciler değişir, Adalar kalır

Öyle sanırız ki, Özel Kamplar, yaşlanmış Stalin'in en sevdiği çocuklarından biriydi. Bunca eğitici, cezalandırıcı araştırmalardan sonra, en nihayet dörtbaşı mamur olarak doğan, yetkinliğin, kusursuzluğun simgesi idi. Psikoloji açısından ana vatandan koparılmış kurakçıl, numaralandırılmış, kitle; girişi olan, çıkışı olmayan düşmanları yutan, yalnız sınayi değerlerle ceset doğuran bir Dünya idi. Bu devâsa sistemin çöküşünü görmek, anlayışlı Mimarım, kim bilir ne kadar üzecekti! O hayatta iken, sistemde çatlaklar, tutuşmalar, sarsıntılar görünmez değildi, fakat her halde bunların raporları kendisine sunulmazdı, kim cesaret etsin? İlk başta hareketsiz, âtıl, sâkin olan Özel Kamplar sistemi, dahilden ısınmaya başladı, birkaç yıl içinde, yanardağı lâvı kıvamına geldi. Şampiyonumuzun ömrü vefa edeydi, daha bir, birbuçuk yıl yaşasaydı, durumun saklanacak yanı kalmayacaktı. O zaman, yorulmuş ve kocamış beyine karar verme yükümü düşecekti: Ya gözde oyuncaktan vazgeçmek, kampları harman etmek, veya da numaralı on binleri plânlı şekilde kurşunlamak gibisinden bir çözümü seçmek.

Fakat ölümüyle milleti hıçkıra hıçkıra ağlatan Düşünücü (res. 11), beklemedi gitti. Ölürken de, donan eliyle, kırmızı yanaklı, sağlıklı ve güc'ün doruğunda bulunan yardakçısını, içinden çıkılmaz işler bakanlığının başını, İç İşleri Bakanını, tantanalı bir şekilde, peşinden sürükledi.

Takımadaları Şefinin düşüşü, Özel Kampların dağılışına yürekler acısı bir hız kazandırdı. (Tarih açısından düzelemez bir hatâ! Gizli İşler Bakanı öylesine haklanır mı? Mavi şeritlere katran sürülür mü?)

Yirminci Yüzyıl kamp düşüncelerinin en büyük buluşu - numaralarımızın yazılı olduğu paçavralar- tez elden söküldü, atıldı, unutuldu! Yalnız bu olay, Özel Kamplara sıkıcı tekdüzeliğini kaybettirdi. Baraka pencerelerindeki parmaklıklar ve kapılardaki kilitler kaldırıldıktan sonra, ki bunlar hapishane âlametiydi, İTL ile Özel Kamplar arasındaki farklar da silindi.

(Parmaklıklar konusunda az acele ettiler, fakat zamana uymak gerekiyordu).

Ekibastuz'daki BUR'umuza da yazık oldu, ayaklananlara karşı dayanan taş bina, şimdi resmen söküldü (*). Ne diyorsunuz, 15 ve 25 yıla hüküm giyen, korkunç suçlar işleyen Avusturyalılar, Macarlar, Polonyalılar ve Romanyalılar yekten salıverildikten sonra, verilen kararların, tutuklu gözüyle, ağırlığı nerede kaldı? Yazışmadaki kısıtlama da kaldırıldı, oysa bizlere diri olarak gömülmüş olma duygusunu verdiren o idi. Görüşmelere bile izin çıktı, görüşmelere, olacak şey mi? (Hattâ isyancı Kengir'de bile, görüşenler için ayrı küçük evler yapıldı). Liberal eğilimin dalgası öylesine bastırdı ki, taranmaya ve kuaföre bile izin çıktı (bu defa mutfaktaki alüminyum kâseler eksilmeye başladı: Tutuklular onlardan tarak yaptılar). Özel Kamp bonosu ve özel hesaplar yerine, tutuklular şimdi devlet parasıyla iş görürlerdi.

Kurulması bunca uzun yıllara mâlolan, kendilerinin yararlandığı sistemi idareciler şimdi, kendi elleriyle akılsızca bozuyorlardı.

Ya kaşarlanmış tutuklular bu hoşgörüyü nasıl karşılıyorlardı? Az olsun, hiç olmazsa yumuşadılar mı? Yok canım, tam tersine! Kendi şımarıklığını ve nankörlüğünü tanıtlama yolunda, yeni, çok yanlış, küçültücü ve anlamsız bir sözü, «beriyacı» sözünü, küfür yerine kullanmaya başladılar. Beğenmediklerine - vicdanlı muhafızlara, sabırlı gardiyanlara, özenişli vasilerine - kamp idarecilerine onu yakıştırdılar. Bu kelime, Uygulama Pratisyenlerini rencide etmekle kalmıyordu, Beriya'nın düşüşünden hemen sonra, tehlikeliydi de: İhbar sayılarak suçlamanın ilk aşamasını oluşturabilirdi.

Bu noktayı düşünen Kengirdeki Kamp şubelerinden birinin yöneticisi, kürsüden tutuklulara böylesine seslenmişti: «Çocuklar (954-956 yılarında tutuklulara 'çocuklar' diyenler çıkıyordu), gözeticilere ve muhafızlara 'beriyacı' demekle, onları incitiyorsunuz. Bundan vazgeçmenizi rica ederim». Söz alan küçücük V. G. Vlasov'un yetiştirdiği cevap şöylesine idi: «Birkaç aylık süre sizi gücendirdi. Oysa gözeticileriniz bana 18 yıldan beri 'faşist' derler, başka şey demezler. Biz niye incinmiyoruz?» Bunun üzerine binbaşı, «faşist» kelimesinin kullanılmayacağına değgin söz verdi. Başa baş [1] kaldılar.

(*) Bu hamleleriyle, 980'den sonra içinde müze açmamıza engel oldular.

(1) Orjinalde — Türkçe.

Tüm bu reformların sonucu olarak, Özel Kamplar tarihini 1954 yılıyla kapanmış sayabiliriz. O tarihten sonra İTL'den bir farkları kalmamıştı.

1954 — 1956 yılları arasında, altı üstüne gelmiş Takımadalarında, görülmemiş kolaylıklar devresi başladı. 1920 yıllarının Özgürlükten Tecrit evlerini saymazsak, Takımadalarının en serbest zamanıydı.

Kampları liberalizme kavuşturan önergeler birbirini kovalıyor, aynı çaba içinde bulunan denetçiler, adeta aralarında yarışıyorlardı. Kadınları ağaç kesiciliğinden çektiler! — Güyâ kadınlara göre bir iş değilmiş. (Önceki 30 yıl, tersinin ispatı içinde geçti). — Cezanın üçte ikisini çekenleri, şartlı olarak salıvermeye başladılar. — Kampların hepsinde iş karşılığı para ödenmeye başlandı; tutuklular bunun üzerine kamp bakkalına hücum ettiler. Koltuklardaki çeşitler için bir düzen de kurulamadı. Muhafızsız dolaşabilenler çoğaldıktan sonra, aynı parayla kasabada alış-veriş yapılabiliyordu. — Bütün barakalara radyo kondu, gazeteler getirtildi. Her ekip için bir propagandacı ayrıldı. Konuşmacı yoldaşlar (albaylar!) dışardan gelirdi, değişik konularda konuşmalarını yaparlardı, faraza Aleksey Tolstoy'un tarihi değiştirmesini anlatılardı. Fakat tutuklular arasında dinleyici bulmak kolay olmuyordu, zor da kullanılamıyordu şimdi. Dolaylı yollardan sağlanıyorlardı. Fakat bu yoldan toplananlar konuşmacıyı dinlemez, aralarında yüksek sesle konuşurlardı. — Tutuklulara Devlet tahvili alma izni çıktı, fakat Ortodokslar dışında, kimse bundan duygulanmadı. Gardiyanlar onları teker teker kollarından yakalayarak, tahvillerin satıldığı yere götürürlerdi, bir 10 rublesini (Kruşçev'in 1 rublesini) alırlardı.

Pazarları, hem kadın, hem erkek tutukluların katıldığı temsiller vermeye başladılar — bunlar rağbet görürdü, koltuklarda kravat satın alan tutukluların sayısında artış bile görülürdü.

Takımadalarının eski, Büyük Kanallar yapımı zamanındaki Altın Devrin havası, coşkunluğuyla, amatör tiyatroculuğuyla, yeniden canlandırıldı. Girişkin tutuklulardan Sovyetler kuruldu. Toplumsal hayat dallandırılarak, eğitim, üretim, toplum kültürü, kamu sorunları gibi sektörlere ayrıldı. Hepsinin ortak amacı — verimin arttırılması, disiplinin yükseltilmesiydi. Haysiyet divanları kuruldu, onlara kınama kararı verme, ceza verme ve düzenin sıklaştırılması, ceza süresindeki üçtebir indirimin kaldırılması konusunda idareye başvurma yetkisi tanındı.

Bu tedbirler, Özel Kamplar havasında yoğrulmamış, ora kırımını görmemiş eski tip kamplarda geçerli ve yararlıydı. Şimdikilerde ise, durum yalınçlığa kavuşuyordu: Kengir'de ilk seçilen Sovyet başkanı bıçaklanarak öldürüldü, ikincisi dövüldü, bundan sonra da kimse Sovyet'e seçilmek istemedi (Deniz yarbayı Burkovskiy, o ara girişkenler Sovyetinde görev almıştı ama, işini bilinçli ve sakıncalı yapardı, hem bıçaklanma korkusu içinde yaşardı, yaptığının eleştirisini duymak için, benderciler postasının toplantısına giderdi).

Kamp sistemi, liberalizm'in acımasız darbeleri altında, gitgide gevşiyordu. «Hafifletilmiş düzen» uygulayan kamp şubeleri kuruldu (hattâ, Kengir'de dahi bir tane vardı!). Burada kampta ancak uymak zorunluydu, işe istenilen saatte, istenilen yoldan muhafızsız olarak, gidilir, gelinirdi. (Herkes erken gitmek, geç dönmek çabasındaydı). Pazarları ise, tutuklulardan üçte biri öğleye kadar, üçte biri öğleden sonra, gezmek için, şehre izinli çıkarken, üçte biri de kampta kalırdı. (*)

Okuyucu şimdi kendini lütfen kamp yöneticisi yerine koysun, söyleyin, Allah Aşkına, bu durumda *çalışılır mı?* Başarı sağlanır mı?

1962 yılında Sibirya treninde yolculuk ederken, MVD subayı olduğu anlaşılan yol arkadaşım, 1954 yılına kadar o devreyi bana anlattı ve şu sözleri kullandı: «Tam bir aşırılık devresiydi! İstemeyen, işe gitmiyordu. Tutuklular kendi paralarıyla televizyon alırlardı». (**) Bu kısa ve bozuk süreye ait anıları, oldukça karamsardı.

BUR'dan yararlanamayan, elinde kırbacı olmayan eğitici tutuklu karşısında, dilenen durumuna düşerse, o devre bozuk sayılmayıp da, ne olsun?

Yumuşamanın bu kadarı dahi yeterli görülmedi. Takımadaları ülkesini bu kere, koçbaşıyla yıkmak istercesine, *bölge*

(*) Kampların her yanıyla gevşediklerini düşünmek yersizdir, memlekettеki bütün cezalıların toplandığı, Bratsk dolaylarındaki Andzoba kampı gibileri de bulunurdu. Oranın idarecisi bildiğimiz, Ozerlag'lı cellât yüzbaşı Miçin idi. 1955 yazında içinde 400 cezalı bulunuyordu (aralarında Tenno). Fakat bu kampta dahi ev sahibi pozisyonunda bulunanlar, gardiyanlar değil, tutuklulardı.

(**) Çalışmadılarsa - paraları nereden? Kuzeyde hele 955 yılında ise televizyonları nereden? Sözünü tamamlıyordum, onun ürküldüğüne ben seviniyordum.

d ı ş ı b a r ı n m a sistemiyle hırpaladılar. Şöylece bir uygulamaydı: Tutuklu isterse, kamp dışındaki evinde kalır, aile kurar, işine oradan gider, ücretini kamp, muhafız, idare masrafı karşılığı kesilmeksizin, net alır ve buna karşılık, iki haftada bir kampa uğrar, kaydını yaptırırdı.

Bir bu eksikti! Ya Dünyanın sonu, ya Takımadalarının sonu veya her ikisinin! — Hukukçularımızın üst aşamaları, bu uygulamaya alkış tutarlardı, üstelik, onu komünizmin en yeni ve hümanist buluşu olarak tanıtırlardı. (*)

Bu sarsıntılardan sonra, anlaşılan, Takımadaları büsbütün dağıtmak gerekecekti. Koskoca Adalar kümesini, içindeki yüzbinlerce u y g u l a m a p r a t i s y e n l e r i n i, çocuğu çoluğuyla, ev ve kümes hayvanlarıyla yitirmek, cesaretlerini kırmak, kıdemlerini saymamak, bir kusuru olmayan hizmetlerini değerlendirmemek kalıyordu!

Galiba da başladı: Kamplara bilmem ne «Yüksek Şura Komisyonları»nın geldiği, kamp idaresini ekarte ederek, tutukluları salıverdikleri görüldü. Temiz kâğıtlarını öylesine bir kolaylıkla dağıtırlardı ki, sanki tutukluyu özgürlüğe kavuşturan belge değil, tutuklama emriydi.

Uygulama Pratisyenleri sınıfı büyük bir beläya çatmıştı. Bir şeylerin yapılması gerekiyordu. S a v a ş m a l a r ı gerekiyordu!

S. S. C. Birliğinde, toplumu ilgilendirir her önemli olay, ya açığa vurulmaz veya yalana bulaştırılır. Bildiğim kadarıyla, memleketimde bu çataldan kurtulan tek bir önemli olay geçmemiştir.

Takımadalarının varoluşu da bu kuraldan ayrı tutulamazdı. Çoğunca suskunluğa bürülürdü, yazılanlar da yalandı. Büyük Kanallar devresi böyleydi, 1956 yılının kampları boşaltan komisyonların dönemi de öyleydi.

Komisyonlar konusunda zaten başka türlüsü olamazdı, biz kendi avukatlarımızın saldırışına alışkın kimseleriz; savcı bizden yana çıkarsa, duygulanmamak, olayı abartmalı bir şekilde göstermemek, bizler için mümkün mü? Bunu yapmamız için, gazetelerin tantanalı yazılarına bile gerek yok. Biz hürriyete s u s a m ı ş ı z, dışardaki hayatın değiştiğini, kamptaki belirti-

(*) «Sahalin» adlı kitabında bunları Çehov'da yazmıştı. (Şartlı koyuverme ve ceza indirimi de o zaman vardı). Düzelme yolunda bulunan kürek mahkûmları o zaman da ev yapıp evlenebilirlerdi.

sinden anlarız derken, tam yetkili bir komisyon gelir, her birimizle beş on dakika konuştuktan sonra, bizlere tren bileti ve pasaportumuzu verir (kimine Moskova'da kalmak hakkı da tanınmıştı)! Cılızlaşmış, hırıltılı tutuklu göğsünden, övgü yansıtan sesten başka ne çıkar?

Sevinçle ranzalarımıza koşar, pılımızı, pırtımızı toplamaya başlarız. Oysa, duruma daha yukarıdan ve daha başka açıdan baksak, Stalin'in kötülüklerinin sonu böylesine mi olacaktı gibilerinden, kendi kendimizden sorsak, alacağımız cevap böyle mi olacaktır? Komisyonun saflarımızın önüne çıkması, şapkalarını çıkarmaları ve şöylesine bir konuşma yapmaları gerekmez miydi?

«Kardeşler! Sizlerden özür dilemek için Yüksek Şura tarafından yollanmış bulunuyoruz. Yıllarla, onyıllarla, hiç bir suçunuz yokken, burada inlediniz, biz ise görkemli salonlarda, kristal avizeler altında toplanırdık, sizleri asla düşünmezdik. Yamyamın çıkardığı insaniyetsiz kanunları gık demeden uygulayan bizler, onun suç ortağıyız. Geç kalmış af dileğimizi sunar, olanlara üzüldüğümüzü bildiririz. Mümkünse, bizi affedin. Kapılar açık, siz özgürsünüz. İşte orada, meydana inen uçaklarda ilâç, yiyecek ve kış elbisesi bulacaksınız. Doktorlar içerde sizi bekliyorlar.»

Her iki çözüm, kurtuluş demektir, fakat takdim şekilleri ve anlamları değişik. Kampları boşaltan komisyon, Stalin'in kusmuklarını temizleyen ve özenle çalışan bir temizlik işçisi, o kadar. Toplumsal hayatın temelini oluşturacak yeni kurallar için çıkış noktası değil.

Kendisiyle aynı fikirde olduğum bayan Skripnikov'anın sözlerini tekrar edeceğim: Tutuklular teker teker komisyonun toplandığı odaya çağırılır. d a v a l a r ı hakkında üstünkörü bir kaç soru sorulur. İyi niyetle sorulan suallerin ucunda, t u t u k l u n u n s u ç u y ü k l e n m e s i i s t e ğ i saklıdır (Suç — Yüksek Şuranın değil, zavallı tutuklunundur). Tutuklu başını eğecek, az susacak, af eden değil, a f f e d i l e n durumuna düşecektir. Başka bir deyişle, önceleri işkenceyle kendisinden koparamadıklarını, şimdi özgürlük vaadiyle ondan almak isterler. Sebebi ne ola? Çok önemlidir: Özgürlüğe kavuşanın süngüsü inik olmalıdır. Cabası da var: Komisyon tutanaklarını gözden geçiren tarih, içeridekilerin çoğunlukla suçlu olduklarını, söylendiği kadar büyük haksızlıkların yapılmadığını kaydedecektir. (İşin içinde parasal hesabın bulunması da mümkün: Hakların iade edilmesi hali,

tazminat isteği için bir gerekçe olabilirdi). (*) Özgürlüğe kavuşturmanın **bu** açıdan yapılan yorumu ise, kamp sistemini kökünden baltalamadığı gibi, **yeni tutuklu** kadrolarının toplanmasına engel değildi. Nitekim 1956 - 57 yıllarında arkası kesilmeyen tutuklu seline, sizleri de çıkaracağız, anlamında bir garanti verilmiyordu.

Komisyon önünde suçlarını kabul etmeyenlere gelince, onlar içerde bırakılıyordu. Sayıları az değildi (Dubrovlag'ta 1956 da pişmanlık getirmeyen kadınları topladılar, Kemerovo kamplarına yolladılar).

Skripnikova ilginç bir olayı anlattı. Kocası Ukraynalı çeteci olması sebebiyle, 10 yıla hüküm giymiş bir Batılı Ukraynalı kadını, kocasının haydut olduğunu söylemesi için zorlamışlar, fakat kadın direnmiş, bu ifadeyi vermemiş. «Söylersen, koyuveririz,» demişler. Kadın: «Kocam haydut değil, Ukrayna Millî Birliğinin üyesidir,» demiş. Dersin, demezsin, kadın içerde kalmış, çünkü istediklerini söylememiş. (Komisyon başkanı — Solovyev idi). — Birkaç gün geçti, serbest bırakılan kocası Kuzeyden gelirken, karısına uğradı. 25 yıllık cezası vardı, kendisinin haydut olduğunu söylemiş ve affa uğramış. Karısının direşkenliğini değerlendiremeyen koca, karısına çıkışmış: «Kuyruklu iblis olduğumu, tırnaklarımı gördüğünü onlara söyleseydin, ne olurdu sanki? Şimdi çocuklarla ve ev işleriyle nasıl baş edeyim?»

Skripnikova da suçlu olduğunu söylememiş, 3 yıl fazla kalmış kampta.

Özgürlük devrinin Takımadalarına savcı cüppesiyle geldiğini görüyoruz.

Her şeye rağmen, Uygulama Pratisyenlerinin 955 - 956 yıllarında kapıldığı panik, boşuna değildi. O yıllar, Takımadaların uğursuz yıllarıydı, son yılları da olabilirdi.

Memleketlerinde iktidarı ve aynı zamanda bütün istihbarat kaynaklarını ellerinde tutanlar, ayrıca, hiç olmazsa kendi Öğretilerini sinelerine emmiş ve onu içtenlikle benimsemiş olaydılar, özellikle o yıllarda akıllarının başlarına gelmesi, geride kalana şaşıp, üzülmeleri, hıçkırıkla ağlamaları gerekiyordu. Sırtında o kanlı torba varken, «komünizm diyarına» seni kim so-

---

(*) 1955'te, haksız yere hapiste geçirilen **bütün yılların** tazmin edilmesi için bir proje yapıldı. Bu aslında doğruydu. Doğu Avrupada uygulandı bile. Fakat bunca insan, bunca yıl söz konusu değildi. Hesabını yaptılar, şaşakaldılar. İki aylık tazminatı uyguladılar. Yoksa devlet iflas edecekti.

lar? Torbadan kanlar akıyor, yüzüne, sırtına bulaştı! Siyasileri koyuverdiniz, ya sayıları milyonları bulan **a d l suçlular** ne ola? Onları yaratan kim? Üretim koşulları mı? **Ortam** mı? **Biz** mi? Yoksa **sizler** mi?

Uzay programını, domuzlara yem olarak ataydınız! Sukarno'nun deniz kuvvetleri, Kvamo Nkruma'nın hassa birlikleri sorunları, bekleyemez miydi? Hiç olmazsa oturup ensenizi kaşısaydınız, nelerin yapılıp, neyin yapılmayacağını düşünseydiniz! Dünyanın en yetkin kanunları olan bizim kanunlara, vatandaşlarımız niçin uymak istemezler? Başlarını öldürücü boyunduruğa sokmaya onları zorlayan nedir? Boyunduruk sıkıldıkça, heveslisi de artıyor, üstelik. Bu akımı durdurmanın çaresi? Belki de yasalarımız, gereken yasalar değil? (Hırpalanmış **okulumuzu**, ihmale uğramış **köyümüzü**, hakka uygun çözüm bekleyen, raflandırılmamış daha nice sorunlarımızı düşünmenin tam sırasıdır.) Ya bu sıra içerde olanları hayata nasıl kavuşturalım? Voroşilov affının değersiz salınımıyla değil ama, derine inerek, **dava** ve **kişi** üzerinde duracak?

Takımadalarına **son verelim mi**, vermeyelim mi? Yoksa **sonsuzluğa kadar** bizimle midir? Kırk yıl vücudumuzda çürüdü, yetmez mi?

•

Yetmezmiş! Beynimizi çalıştıramıyacak kadar tembeliz, ruhumuzda ise, bu sorun zaten yankı yaratmamış. Varsın, Takımadaları daha kırk yıl dursun, biz o ara Assuan barajıyla Arapları birleştirme problemiyle avunalım!

Nikita Kruşçev'in 10 yıllık çarlığı üzerine eğilecek tarihçiler, alışılan kimi fizik kanunlarının sanki geçerliliklerini kaybettiği, eşyanın çekim ve mıknatıs alanı kurallarına adeta bağımlı olmadığı devirde, bunca imkânların, kısa süreli olsun, tek elde toplanmasına, fakat boşa harcanmasına elbette şaşacaklardır. Güç ve yetkiden doğan imkânlar, oyuncak işde harcanıp gitti. Ülkemiz tarihinde Stalin'den sonra en büyük yetki, onunki idi. Gerçi az zayıflamış, fakat henüz çok çok büyüktü. Fakat Kruşçev, onu kullanırken, daha fazla Krılov masalındaki, bir amaç ve yarar gütmeden, koskoca bir kütüğü tarlada yuvarlayan ayıya benziyordu. Ülkesini kurtarmada yaptığının üç veya beş katını yapmak, onun işi ve görevi idi. O bunu anlamadı, kendini uzaya, mısır yetiştiriciliğine, Küba roketlerine, Berlin ültimatomlarına, kiliseyi sindirme işine, parti eyâlet komiserliklerinin bölünmesine, soyutlulukla savaşmaya verdi.

Hiç bir işini sonuçlandırmadı. Özgürlük sorunu, üzerine en az eğildiği konuydu! Onu aydınlara karşı kışkırtmak mı istedi-

niz ? Bundan kolay ne var. Kendi eliyle yıktığı Stalin kamplarını bu defa daha da güçlendirmek mi gerekli ? O da kolay. **Ne zaman** yapılsın ?

Parti yirminci kongresinin yapıldığı 1956 yılında, kamp düzenini sıklaştıran ilk emirler verildi! 1957 de, Kruşçev'in tek başına iktidara geldiği yılda, devamı geldi.

Ne var ki, Uygulama Pratisyenleri sınıfını, çıkarılan genelgeler doyurmadı, onlar fazlasını istiyorlardı. Zaferi yakın bilerek, karşı saldırıya geçtiler, böyle yaşanmaz dediler. Kamp Sistemi — «Sovyet egemenliğinin temelidir» parolasını ortaya attılar. Çöken sistemin kurtarılmasını istediler.

Saldırı, endirekt yollardan yapılıyordu, bir ziyafette, uçak salonunda, sandal gezintisinde, fakat açıktan açığa yapıldığı da olurdu — faraza B. İ. Samsonov'un Yüksek Şura Toplantısında yaptığı konuşma (Aralık 1958), bunlardan biridir. Şikâyetler, tutukluların **gereğinden daha iyi** bakıldığı, beslendiği noktası etrafında toplanıyordu. (Eski suçunu kabul etmek istemeyen parlamentoda, Samsonov'a cevap veren çıkmamıştı). Kimi vakit (1960) «Parmaklıklar gerisindeki Adam» adlı makaleler basılırdı.

Sorunun derinine inemeyen, baskıya dayanamıyan, geçen 5 yıl içinde suçluluğun artmasına imkân olmadığını düşünemeyen, alınacak yeni tedbirlerin komünizme olan kendi inançlarıyla bağdaşamayacağını hesaplayamayan, «bütün hayatını yollarda geçiren» Çar, eski idam sehpasının yeniden kurulması için gereken çivilere ait ambar fişini kendi eliyle imzalayıverdi.

Bu 1961 de, partinin 22 nci toplantısını aktettiği yılda oluyordu. Kürsüye çıkan Nikita, bir yandan Stalin'in hapishane sistemine veriştirirken, öbür yandan kendi sistemi için daha zayıf vida kullanmadı. «Düzelmiş tutuklulara (muhbirler olmalı) ve gözetici personele» karşı uygulanacak terör karşılığı cezanın, ölüm cezası olacağına ilişkin kanun, aynı yılda çıktı. (Gözetici personelin hiç bir zaman teröre hedef tutulmadığını hatırlatalım). Aynı yılın Haziran ayında, Yüksek Mahkemece kamplar için 4 ayrı rejim onaylandı. Perhiz ve lâhana turşusu arasındaki uymazlığı içtenlikle görmemek, onun için normaldi.

Bugünün kampları — partinin 22 nci kongreden önce onayladığı kamplardır. Üzerinden 6 yıl geçti, aynen duruyor.

Stalin kamplarıyla bunların arasındaki fark, değil uygulanan düzende, yalnızca tutuklu kadrosundadır. Ellisekizin milyonları artık içeride değil, başkaları yerlerini almış, onların da çoğu haksızlığın kurbanları. Sistemin beslenmesi için, süpürülüp içeri atılmış çaresiz insanlar.

İdareciler değişir, Takımadaları yerinde kalır.

Yerinde kalmalarının sebebi, **bu devlet düzeninin** onsuz yaşamıyacağıdır. Takımadalarını kaldırmakla, düzen kendini de **yitirmiş** olacak.

Tarih yazılır ama, sonsuzluğa kadar sürüdürülemez. Noktalanmak ister. Sınırlı ve eksik imkânlarımızla, Takımadaları tarihine, gökyüzünü al rengine boyayan salvo atışlarıyla başladık, iadei itibarın pembe sisine kadar devam ettirdik. Kruşçev sertleşmesinin arifesinde, yumuşamanın şanlı devriyle, tutukluların koyuverilmeleriyle, öykümüzü hayırlısıyla noktalayalım. Kaderin cilvesiyle, Kruşçev ve Kruşçev sonrası devrenin kamplarını bilenler elbette bulunur.

Bulundular bile: S. Karavanskiy (*) ve Anatoliy Marçenço (**). Benzer yazarların ileride alayını göreceğiz, çünkü yakında, pek yakında Rusya'da alenilik devresi başlıyacak!

Marçenko'nun kitabı, çok görmüş geçirmiş eski kamp tutuklusunun kalbini bile, acı ve dehşete boğar. Çağdaş Yeni hapisaneyi de bize anlatır, bizim tanıkların bilmediği müesseseyi!

Şimdi öğreniyoruz ki, Boynuz, hapis cezasının ikinci boynuzu (Cilt I, Bölüm 12'ye bk.), bugün tutuklunun boynunu daha da fazla hırpalamış, etine fazla batmıştır. Vladimir kenti Merkez Hapishanesi iki bloku arasında bir karşılaştırma yapan Marçenko, iki binanın, iki devrinin simgesi olduğunu, Çar zamanında yapılanın kuru ve sıcak, Sovyet zamanında yapılanın rutubetli ve soğuk, koğuştakilerin gocuklarını çıkarmadıklarını, kulaklarının donduğunu anlatıyor. Çar zamanında açılan pencereler, bugün dört tuğla kalınlığındaki duvarlarla kapatılmıştır, ayrıca «burunsalıkları» da var.

NKVD ilişkinleri zorludurlar. Ele geçirdikleri mevzilerden hiç bir zaman kendiliğinden çekilmezler. 1966 da dayandılarsa, bundan sonra da dayanacaklar.

Onlar yalnızca ıslâh edici çalıştırıcı organlar değil. Yalnızca Koruma Bakanlığı da değil. Basın ve milletvekilleri tarafından nasıl tutulduklarını önceden gördük.

Çünkü onlar bir iskelettir. Bir çok şeyin iskeleti.

(*) S. Karavanskiy — «Başvuru», Samizdat 1966.
(**) A. Marçenko — «İfadelerim», Samizdat 1967.

Yalnız güç değil, kanıtlar da onlardan yanadır. Bu bakımdan onlarla tartışmak zordur.

Ben denedim.

Aslında böyle bir hazırlığım yoktu. Fakat mektuplar, Takımadalarında o gün oturan halktan aldığım mektuplar beni zorladı. İmza sahipleri yalvarışlarına umutlar bağlamışlardı: Söyleyin! Savunun! İnsan yerine koydurtun!

Kime söyleyeyim? Dinlemezler bile... Basın hür olsaydı, hepsini açıklardım, oldu bitti. Arkasından tartışırdık.

Fakat bugün (Ocak 1964), korkuyla büzülerek, resmi müesseselerin uzun koridorlarını arşınladığım, geçiş izni verecek gişelerin önünde eğildiğim zaman, nöbetçi askeri personelin şüpheci ve kınayıcı bakışlarıyla karşılaşıyordum. Hükümet adamlarının bir gazeteci yazarın sözlerine kulak vermeleri, ona yarım saat ayırmaları, sanki bir lütuf ve şerefti!

Fakat önümdeki en büyük engel, bu değildi. En büyük engel, Ekibastuz'daki çavuşlar toplantısında karşıma çıkanın aynısıydı: Onlara n e diyecektim? n a s ı l b i r d i l kullanacaktım?

Görüşlerim bu kitapta yazılı, fakat onları dile getirmem hem sakıncalı, hem faydasız. Sessizliğe gömülü bir yazıhanenin loşluğunda, toplum tarafından duyulmadan, o sözleri duymaya susamış kulaklara ulaşmadan ve davayı bir milimetre ilerletmeden, kendimi harcamak anlamına geliyordu.

Peki, o zaman tutumum ne olmalı? Nasıl konuşmalıyım? Ayna gibi parlayan eşiklerini aşarken, yumuşacık halılarına basarken, bir tavır takınmam, bir kılığa bürünmem gerekiyordu. İpek liflerden yapılı köstek dilime, kulaklarıma, göz kapaklarıma vurulmuş, omuzlarıma, sırtımdaki ve böğrümdeki deriye bağlanmış olmalıydı. Hiç olmazsa aşağıdaki görüşleri kabullenmiş görünmeliydim.

1. Geçmişte ve bugün yaptığı, gelecekte yapacağı için, Partimiz şan olsun! (Başka bir deyişle, genel cezalandırma politikamınız yanlış olmasına imkân yok. Takımadalarının gerekliliğinden asla şüphe etmemeliyim. İçerdekiler hakkında «çoğu boş yere yandı» gibilerinden bir düşüncem olmamalı).

2. Görüşeceğim yüksek memurlar, görevlerine sadık, tutuklular hesabına kaygılanan kimselerdir. Kendilerini samimiyetsizlikle, bilgisizlikle, işlerine karşı soğuk davranmakla töhmetlemek imkânsızdır! (Bilmedikleri işe canla başla sarılmaları olur mu hiç?).

Asıl benim bu işe karışmam kuşku uyandırıcıdır: Ben ne-

yim ki? Görevim olmadığı halde? Çıkar düşünen biri miyim, yoksa?... Parti, ben olmadan da, her şeyi düşünmüştü, görmüştü, gereği yerine getirmişti.

Kendimi az daha sağlam göstermek için, Lenin ödülü için aday gösterildiği ayı seçmiştim. Bu durumda attığım adımlar, kaleye çıkacak paytak'ın ilerlemesine [1] benziyordu. — Ya kale çıkarsa, diye düşünsünler!

S. S. C. B. Yüksek Şurası, Kanun Tasarılarını Hazırlama Komisyonu: Yeni Düzeltme Çalışma Kanununun yapımıyla uğraşıları, meğer eskiymiş. Bu yasa, Takımadalarının geleceğini düzenleyecekti ve 1933 yasasının yerini alacaktı. Öbürü ise, sanki hiç yazılmamış, çıkmamış gibi, uygulanmamıştı da. Şimdi benim için bu kurumda bir görüşme düzenlenmişti; onların ferasetine akıl erdirmem, kendi kuruntularımdan dönmem istenmişti.

Onlar sekiz kişiydiler. Dördü çok genç, yüksek okulu bitirmemiş olmalıydılar. Merdiveni ne de çabuk tırmanıyorlar! Beni bunca sakıncayla kabul ettikleri mermerli parkeli sarayda, kendilerini ne de serbest tutuyorlar! Komisyon başkanı, İvan Andreyeviç Baduhin, yaşı ilerlemiş, iyilikseverliği son aşamaya vardırmış bir kişi. Ona kalırsa — Takımadalarının sonu yarından yakın. Öyle görünüyor. Fakat rolü şu: Konuşma süresince kenara çekilip, oturmaktı. Saldıranlar, iki ihtiyarcık, Griboyedov'un bize tanıttığı, Kırım savaşından kalma, mumyalaşmış tipler. 5 Mart 1955'ten sonra gazete okumadıkları, eski görüşlerinden dönmediklerinden belli. Bunlardan birinin üzerindeki ceketin rengi mavi, bana Çariçe Ekaterina'nın zamanından kalma saray üniformasını hatırlatıyordu, göğsün yarısını kaplayan gümüş yıldızın izini görür gibiydim. Her iki ihtiyarcık hiç bir yanımı beğenmemekle beraber, sabırlı olmaya kararlı.

Söylenecek şey çok ise, söylenmesi zordur. Hele vücut ipek tellerle sarılıysa ki, her kımıldanışta farklarına varıyorum.

Buna rağmen ana konuyu bir Tirat'la önlerine serdim ve dilim galiba sürçmedi. Ana hatlarıyla: Kampların KAPLICALARA dönme tehlikesi fikri de nereden çıktı? (Karşımdakilere elbette bunu yakıştırmıyorum). Soğuk ve açlıktan kurtulmakla, oraşı mutluluğa mı kavuşuyor, yoksa? Seslendiğim kimselerin bu alanda tecrübe sahibi olmamalarını kabul etmekle beraber,

---

(1) Satranç oyunundan kurallar.

kendilerinden, tutukluluğu oluşturan etkenleri gözden geçirmelerini rica ediyorum; Alışılan ortamdan uzaklaşma, istedikleriyle değil, istemedikleriyle birlikte yaşama şartı, çocuklarının büyümesini görmeme durumu, evinden, eşyasından, hattâ kol saatinden yoksun kalma, adın kötüye çıkması, yer değiştirmede kısıtlama, meslekten uzak kalma, yabancı, hattâ düşman kimselerin — başka tutukluların baskısı altına girme, karşıt cinsin sevecen etkisinden uzak kalma (fizioloji sorunu ayrı). Tıbbî bakımın yetersizliği, hepsi başlı başına birer cezadır. Bunların, Karadeniz sahilindeki sanatoryumları andıran yanları nelerdir? «Kaplıca» kelimesi, bu kadar korkulu bir söz müdür, yoksa?

Olmadı, tezim kafalarına işlemedi, sandalyalarında sallanmadılar bile.

O zaman konuya daha geniş açıdan girelim: Bu insanları topluma iade etmeyi ister miyiz, istemez miyiz? Eğer istiyorsak, o zaman ne diye onları melânet içinde yaşatıyoruz? Dü zen lerimizle onları niçin bunca sıkıp yitiriyoruz? Sakat kalmalarında Devletin bir çıkarı var mıdır?

İçimdekilerini önlerine döktüm. Hatayı nerede yaptığımı, şimdi bana anlatıyorlar: Meğer olayların gerisinde kalmışım, bugünkü kadro'yu tanımamışım. (Doğrusu orası benim zayıf yanım: Şimdi oturanları görmüşlüğüm yok ki.) Yukarıdaki saydıklarım, içerideki sabıkalılar için kısıt anlamına gelmezmiş. Akıllarına başlarına getirebilecek yalnız bugünkü uygulamadır. (İpek tel'in çekimiyle irkildim: Doğru, oturanları, onlar daha iyi tanırlar). Ya topluma iade sorunu?... Ağacın çıkardığı ses'in benzeriyle cevap veren ihtiyarcıklar evet, evet, orası doğru diyorlarsa da, kulağımıza yankılayan, onun tersidir: — Yok, yok, orada ölmeleri daha hayırlı, hem bizim, hem sizin için.

Ya düzenin acımazlığı? Evveli zaman kartcıklarından biri, şu mavi ceketlisi, göğsü yıldızlı, ak düşmüş seyrek saçları bukle bukle olanı ve biraz da Suvorov'u (1) andıran savcı, cevabı yetiştiriyor:

— Düzenin sıkılığı, meyvesini vermeye başladı bile: Yılda ikibin katil olayı yerine, bugünküler yüz'ü bulmuyor (Burada bu rakamlar dile gelebilir).

Önemli bilgi, sezdirmeden kaydediyorum. Bugünkü ziyaretimden elde ettiğim başlıca yarar, galiba bu olacak.

---

(1) Suvorov — Rımninskiy, A. V., 1730 — 1800, feldmareşal ve Rusya tarihinin ünlü kişilerinden.

K a m p t a k a l a n l a r k i m ? Uygulanan düzen sorununu tartışmadan önce, bunun bilinmesi gerek. Düzinelerle psikolog ve hukukçunun kamplara gitmeleri, tutuklularla serbestçe konuşmaları gerek. Bunu sağlayalım, sonra da tartışalım. Oysa bana mektup yazanlar, kendilerinin ve arkadaşlarının tutuklanma sebeplerini bildirmiyorlar (*).

Görüşme, ana hatlarıyla tamamlandı. Ayrıntılara giriyoruz. Komisyon için bu bölümde de karanlık kalmış bir nokta yok, onlar için herşey açık, bir şey öğrenmek için, bana gereklilik duymuyorlar, fakat düşüncelerini ögrenmek yine de ilginç.

Paket mi ? Yalnız 5 kilo ve bugün geçerli nitelikte. Sayısını iki kata, tartısını 8 kiloya çıkarılmasını öneriyorum : — «Değil mi ki, onlar aç! Açlıkla düzelen var mı ?»

Öfkeli, öfkeli hep birlikte : «Ne açlığı, kendimiz gittik, ekmek artıklarının kamyonlarla kamptan çıkarıldığını gördük,» diyorlar. (Gardiyanların domuzlarına yem ?)

Şimdi ben n'apayım ? «Yalan söylüyorsunuz, bu olamaz» diye haykırayım mı ? Dilimi omuz üzerinden popoya bağlayan ipek tel kuvvetle gerildi, dilimi fazla acıttı, sustum. Koşulları bozmamalıyım : Bilgili, içtenli ve kaygılı olan, kendileridir. Oradan aldığım mektupları göstereyim mi ? Çincedir, anlayamazlar. Hele kırmızı kadife örtü üzerine serpili buruşuk kâğıtçıklar, dekorla çelişecek, hiçtenliği simgeleyecek.

— Fakat paket sayısında artış olursa, Devletin bir zararı olmayacak ki!

— Paketlerden yararlanacak kimlerdir ? Çoğunca zengin aileler (zengin sözü burada kullanılmaktadır, gerçekçi devlet düşüncesini belirtmeye yarar). Yani çalanlar, çaldıklarını özgürlükte saklamasını becerenler. Bu durumda daha fazla pakete izin vermekle biz, ç a l ı ş a n l a r ı n a i l e l e r i n i elverişsiz duruma sokacağız, diyorlar!

Vücudumu saran lifler etime batıyor, parçalara ayırıyor be-

(*) Bu s a b ı k a l ı l a r ı bir gözönüne getirelim! İşte Tavdinsk kolonisinde kalan 87 yaşındaki eski çar ve herhalde beyaz ordusu subaylarından biri. 1962 yılında, i k i n c i y i r m i y ı l l ı k cezasının 18 yılını tamamlamıştı. Kabasakallıdır kolçak imalâtında sayıcı. Acaba, gençlik çağı kanılarının kölesi olmanın cezası 40 yıl hapis olabilir mi? Biraz fazla değil mi? Buna benzer, fakat birbirinden değişik daha nice kader! T o p u i ç i n uygulanan düzen hakkında bir şey söyleyebilmek için, tutukluların hepsini, b i r e r b i r e r tanımamız gerek.

ni! Bozulmaz kural: Emekçi sınıfların çıkarı başta gelir. Kendilerinin bu kurumda bulunmaları da o yüzden olacak.

Zihni çevik olanlardan değilmişim meğer. Onlara ne söyleyeceğimi bilemiyorum. «Beni inandırmadınız,» desem de olur, onların şefleri değilim ya.

— Koltuk! — diye üsteliyorum! — Emeği sosyalistçe karşılama ilkesi nerede kaldı? Yaptığının karşılığını al!

— Özgürlüğe koyuverme fonunun güçlenmesi gerek! Yoksa, salıverilen tutuklu bu defa devlete yük olacak, diyorlar!.

Devletin çıkarı başta gelir, bilinen gerçektir. Burada fazla direnemem. Tutuklu ücretinin devlet kasasından ödenmesi sorununu da ortaya atamam.

— Hiç olmazsa tutuklunun pazarı tabu olsun, o gün çalıştırmayın onu!

— O tamam, zaten öyledir, diyorlar.

— Fakat kamp bölgeleri içinde tatili kaldırmak için, idarecilerde bunca imkân var, bunu önleyin!

— Yasalarımızda küçük ayrıntılara inemeyiz!

İş günü 8 saattir, isteksizce onlara 7 saatliğinden söz açıyorsam da, bunun küstahlık olduğunu kendim de anlıyorum. On değil, oniki değil, sekiz saatten ne çıkar, sanki?

— Mektuplaşma — tutuklunun sosyalist topluma katılması anlamına gelir (kanıt göstermeyi öğrenmişim), onu sınırlandırmayın, diyorum.

Bu soruna bir daha dokunamıyorlar, o normla bağlanmıştı artık. Normları bizimkinden yumuşak... Bana görüşme izniyle ilgili olanı gösteriyorlar, «özel», 3 gün birlikte kalma müsaadelisi de var. Oysa bizde yıllarla hiç bir türlüsü yoktu. Bu bakımdan onlarınki çekilir cinstendi. Övmemek için kendimi zor tutuyorum.

Yoruldum. Dikişler sağlam, kımıldayamıyorum. Bir faydam olmayacak, gitmeliyim.

Bu güzel, aydın odadan bakarken, bu koltuklarda oturarak, sözlerini dinlerken, kamplar hiç de öyle korkunç görülmüyor, hattâ yerinde bir tedbir sayılabilir ya. İşte — kamptan kamyon kamyon atılan ekmek... İçerideki korkunç insanları toplum içine salıvermek mi? Serseri çetesi reislerinin suratları gözümün önünde... Oradan on yıl önce ayrılmışım, şimdiki tutukluların kim olduklarını nasıl bilebileyim? Siyasi tutuklu kardeşlerimiz bırakılmışa benziyor. Milletleri koyuverdiler...

İğrenç ihtiyarlardan diğeri açlık grevleri hakkında fikrimi öğrenmek isterdi: Ağıza sokulan hortumla zoraki beslenmeden

hoşnut kaldığımı sanıyor. Hele verilen gıda, kamp çorbasından daha besleyici olduktan sonra, niçin olmasın? (*)

Bu defa şahlanıyorum, açlık grevi ve ölüm hakkının tutukluya ait olduğunu, kenidsini savunmak için, grev dışında tutuklunun elinde başka hiç bir aracın bulunmadığını yüzlerine karşı haykırıyorum.

Kanıtlarım onlara büsbütün yavan geliyor. Benim ise, her yanım bağlı: Açlık grevi ile kamu oyu arasındaki ilintiden söz edemem.

Yenik ve yorgun onlardan ayrılıyorum, kendi inançlarım bile sarsıntı geçirdi. Onlara gelince, sapasağlamdırlar. Bildiklerini okuyacaklar, kararları Yüksek Şurada, oy birliğiyle onaylanacak.

Toplumsal Düzen Koruma Bakanı, Vadim Stepanoviç Tikuov. Bu ne anlayışsızlık? Ben, SÇ — 232 sayılı kürek mahkûmu zavallısı, İçişleri Bakanına çıkıp, onun Takımadalarını nasıl idare edeceğini öğreteceğim!

Bakanın çevresindekilerin hepsi albay — yuvarlak yüzlü, bakımlı beyaz tenli, fakat çok hareketli kimseler. Birinci sekreterin odasında, girdiğimiz kapıdan başka ikinci bir kapı yok. Fakat koskoca, iki atlının yanyana geçebileceği aynalı bir cam dolap duruyor. Meğer dolap değil, bakan odası kapısının önündeki tamburmuş. Bakanın odasında ikiyüz kişi rahatlıkla, sıkışmadan oturabilir.

Bakanın kendisi şişmanca, dolgunluğu hastalıktan gelme olacak, iri çeneli, aşağıya doğru genişleyen trapez biçimi yüze sahip insan. Görüşme süresince bir an için dahi ciddiyetten ayrılmadı, görevden imiş gibi, beni ilgisizce dinledi.

Ben kendisini eski, «kaplıca» konulu tiradımla bombardıman ediyorum. Genel karakterdeki sorular yine su yüzüne çıkıyor: Tutukluları **yola getirme** görevi bize mi (yani ona ve bana mı) ait olsun? («Yola getirme» hakkında düşündüklerim, kitabın 4 üncü bölümünde kaldı). 1961 yılında niye bir dönüş yapıldı? Bu 4 rejim'e niçin gerek duyuldu? Sonra, bu bölümde geçen can sıkıcı, yemek, koltuk, paket, elbise, iş, zorba davranışlar, uygulama pratisyenlerle ilgili bütün sorunları ona anlattım. (Elimden alırlar diye, mektupları yanımda getirmedim, yazılardan suretler çıkarttım ve imzaları sakladım). Kırk

---

(*) **Marçenko dan yeni yöntemlerini öğrendik: yemek borusunu bozmak için, kaynar su döktükleri de oluyormuş.**

dakika kadar belki de bir saat konuşmuşum, beni dinlediğine hayret ettim.

Arada bir sözümü kesiyor, fakat bunu ya hemen kabul etmek veya karşı durmak için yapıyor. Yıkıcı bir itirazda bulunmadı. Ben sert bir duvar beklerken, o çok daha yumuşak çıktı. Bir çok şeyleri kabul ediyor! Tutuklu cep harçlığının yükseltilmesinden, paketlerin çoğaltılmasından ve paket içindekilerin serbest bırakılmasından yanadır. Fakat bu sorunun çözümü kendisine bağlı değildi, ona karışan Kanun Tasarılarını Hazırlama Komisyonuyla, çıkaracakları yeni Düzeltme Çalışma Yasasıydı. Bakan, tutukluların kendi yemeklerini pişirip, yemelerine, yazışmanın sınırlanmamasına karşı değildi. Kamplarda uygulanan askerî disiplinin aşırılığa vardırılmasına da karşı çıkıyor bakan, (fakat bu konuya karışmaya kendi hesabıma doğru bulmuyorum: Disiplini bozmak kolay, kurmak zor). Bakan, kamp bölgesi içindeki otun köküyle beraber sökülmesine de karşıdır (Dubrovlag'taki olay bir istisnadır: Oradaki tutuklular, mekanik atelyenin yanıbaşındaki tarlada domates ve salatalık yetiştirmeye başlamışlar, her ustanın iki, üç metre karelik bostanı vardı. Bakan onları söktürmüş ve yaptığıyla iftihar ediyor! Ben ona: «İnsan ve toprak arasındaki bağlar, insanı yüceltir,» dediysem de, o: «Kişiye özgü bostanlar içgüdüyü özel mülkçülük doğrultusunda geliştirir» cevabını verdi.) Kamp bölgesi dışında oturmaya hak kazanmış bir tutuklunun yeniden kampa kapatılması durumu, bakana ürperti verdiriyor (bunlar olurken, hangi görevde bulunduğunu, böyle bir uygulamaya nasıl karşı çıktığını, kendisinden sormaya kalkışmadım). Bakan, en sonunda, bugünkü kamp düzeninin, **İvan Denisoviç zamanındakinden daha sert olduğunu kabul etti.**

Bu durumda, kendisini inandırmaya çalışacak bir tezim kalmadı; o zaman konuşacak bir şeyimiz de yok. (Bakan da, resmi bir görevi olmayan insanın sözlerini not etmekten kurtuluyor). Neyi teklif edeyim? — Bütün tutukluların muhafızsız dolaşmaları için, bir emrin çıkarılmasını mı? Dilim dönmez, bu bir ütopiyadır. Sonra da temel sorunlardan hiç biri, bir tek makamın girişimiyle çözülemez. Bu sorunlar, yılan misali, kurumlar arasında kıvrılır durur, hepsinin ortak malıdır, fakat hiç birinin malı değil.

«Bir bilseniz, ne kötü insanlardır,» diyen bakanın görüşü ise, başka, o sabıkalılara çizgili pantalon, ceket giydirme heveslisi. Benim, gözetici personel hakkında söylediğim olumsuz sözlere, gücenmiş adeta: «Karıştırıyorsunuz veya geçmişinize bağlı olan

yanlış hatırlamalardır.» sözleriyle beni azarlıyor. Kolaylıklar artık gösterilmediği için gözetici personel bulmak için çekildiğini de sözlerine ekliyor («Halkın sağlıklı görüşüdür, onu bu işten uzak tutan» demek istiyor canım ama, ikaz telleri kulaklarımı, göz kapaklarımı, dilimi çekiyor. Burada atlamışım: Bulunmayanlar yalnız başçavuş ile onbaşılardır, subaylar — gırla). Bu yüzden askeri personel kullandıklarını söyleyen bakan, son derece terbiyeli personeline karşı, tutukluların küstahça davrandıklarını da anlatıyor.

Bakanın sözleriyle, birer hiç olan tutukluların yazdıkları arasındaki çelişki bu boyutlara ulaştıktan sonra, kime inanalım? — Tutukluların yalancı oldukları apaçık.

Bakan, kendi izlenimlerini de kanıt olarak kullanıyor, aramızda fark var: Ben bugünkü kampları tanımadığım halde. O oraya uğrarmış! — Gitmek ister misiniz? Krükovo Dubrovlag? (Bu adları düşünmeden söylediğine göre, onlar mostralık. Ya ne olarak gideceğim? Bakanlığın bir denetçisi olarak mı? O zaman tutukluların gözlerine bâkamam... Teklifini kabul etmiyorum...)

Tutukluların duygusuzluğundan da şikâyeti var, özenle bakıldıkları halde, karşılığını vermiyorlar. Magnitogorsk kolonisini denetlemiş, tutukluları toplamış, baş yöneticinin yanında kendilerinden, herhangi bir şikâyetiniz var mı, diye sormuş. Diğerleri de koro ile cevap vermişler, «Hiç yok!» demişler.

Kamptaki düzelmelerin parlak örneklerini öne süren bakan:

— Tezgâhtaki işçinin, kamp yöneticisinin övgüsünden duyduğu gururdan,

— Kamptaki tutukluların, yaptıklarının (su ısıtıcıların kahraman Küba'ya yollanacağından duydukları başkaca bir gururdan),

— Kamptaki «İç Düzen Sovyeti»nde yapılan oylamadan

— Dubrovlag'taki çiçek bolluğundan (çiçekler idareye ait), söz ediyor.

Bakanın başlıca amacı: Bütün kampları endüstri merkezleri durumuna getirmektir. Ona göre, tutukluları ilgilendirir işlerin çoğalmasıyla, kaçışlar azalacak (*). «İnsandaki hürriyet aşkından» söz ettimse de, anlayamadı.

Hem yorulmuşum, hem de sonun gelmeyeceğine inanmışım. O kanışla kendinsinden ayrıldım. Davayı kıl payı dahi ilerletemedim, hamamı da, tası da durduğu yerde duracak.

(*) Hele şimdi, Marçenko'dan öğrendik: Kaçanları artık yakalamıyorlar, yalnızca kurşunluyorlarmış!.

Ezilmişsem, beni ezen görüşler arasındaki açı'ydı. Tutuklu, bakanın yerine geçmedikçe, bu büroda, bu koltukta kurulmadıkça, bakanı anlayamaz; bir bakan, dikenli telin arkasına düşmedikçe, özgürlük yerine kendisine tezgâhta iş verilmedikçe, tutukluyu anlayamaz.

S u ç l u l u ğ u n S e b e p l e r i n i A r a ş t ı r m a E n s t i t ü s ü. İki aydın müdür yardımcısıyla birkaç bilim adamıyla yaptığım ilginç konuşma. Canlı kimseler, birbiriyle de tartışıyorlardı. fikirleri ve fikir ayrılıkları vardı. Çıkıyordum, müdür yardımcılarından V. N. Kudryavtsev, koridorda geçirirken, bana takıldı: «Yine de bütün görüşleri hesaba katmıyorsunuz, oysa Tolstoy bunu yapardı...» derken, kurnazca beni yolumdan çevirdi: «Buyurun, sizi Enstitü Müdürüyle tanıştırayım: İgor İvanoviç Karpets.»

Programımızda yoktu, herşeyi konuştuk, neden gerekti? Pekâlâ, elini sıkalım dedik, içeriye girdik. Sen misin, tanışmak isteyen? Bu müdür yardımcılarının ve bu sektör şeflerinin, enstitünün bütün bilimsel faaliyetinin başındaki adamın, b u n u n olduğuna, insan inanmak istemiyor. (En önemlisini sonradan öğrendim: Karpets, U l u s l a r a r a s ı D e m o k r a t H u k u k ç u l a r B i r l i ğ i n i n ikinci reisiymiş!)

Düşmanca ve hor bakışla beni süzen müdür ayağa kalktı, beş dakikalık konuşmamız da galiba, hep ayakta geçti; uzun yalvarışlardan sonra huzura alınan birinin görünümündeydim. Öyle olsun. Esenlik ve varlık içinde geçen hayatı simgeleyen yüzünde sertlik ve bana karşı duyduğu tiksinti okunuyor. Göğsünde, elbisenin güzelliğine bakılmaksızın, madalyaya benzeyen kocaman bir rozet vida ile tutturulmuş: Rozette, aşağılarda bir şeyi delen. dikey pozisyonunda kılıç. Üç harfi de var: M. V. D. (Çok önemli bir rozet olmalı: Sahibinin ezelinden beri «elleri temiz, yüreği sıcak, kafası serin» olduğunu gösteriyor).

— Alnını buruşturarak: N e h a k k ı n d a d ı r ? Ne yazıyor orada?

Ona ihtiyacım artık kalmadı, fakat nezaket gereği bazı şeyleri tekrarlıyorum.

— Aa, öyle mi? diyor demokrat hukukçu — liberalizm mi? tutuklularla peltek peltek konuşmak mı?

Derken, beklenmedik bir anda, mermerler üzerinde, ayna camları ardında arayıp bulamadığımı, bütün sorularımın cevaplarını, şimdi aldım:

Tutukluların hayat standartını yükseltmek mi? O l m a z! O zaman kamplar çevresinde yaşayan özgür insanın hayat düzeyi, tutuklununkinin altına düşer! Buna izin veremeyiz.

Sayı ve tartı bakımından paketleri çoğaltmak mı? O l m a z! Gardiyanlara kötü etki yapar, onların başkentten yiyecek alma imkânları yok.

Gözetici personeli kınamak, onları eğitmek? O l m a z! Onlar bizim için değerli bu işi yapmak isteyen çıkmıyor, biz fazla para veremiyoruz.

Tutukluları, emeklerinin karşılığını sosyalistçe almak imkânından mi yoksun ettik? Onlar kendi kendilerini sosyalist toplumdan silip attılar!

Fakat biz onları hayata döndürmek istiyoruz, değil mi?!

Kılıcı kuşanmış yönetici şaşıyor, — hayata döndürmek mi? — Kamp bunun için kurulmadı, kamp b i r c e z a d ı r; diyor!

C e z a! — Odayı dolduran ses: — C e z a!

C e z a a a !!!!

Kılıç dikili, duruyor — delen, doğrayan kılıç, yerinden oynatamazsın onu!

C e — z a!!

Takımadaları vardı, duruyor ve var olacaklar!

Öncü Öğretinin hesap hatasını — insanların düşünülmüş şekliyle gelişmemeleri yüzünden doğan hatayı yoksa kim ödesin?

3 Yasa Bugün

Stalin'in iktidara geldiği ilk yıllardan bu yana, memleketimizde siyasî tutukluların bulunmadığını, okuyucularımız bu kitaptan öğrenmiş bulunuyorlar. Gözünüzün önünde geçirilen milyonluk kalabalıklar, Ellisekizin milyonları, bütünüyle, adî suçlulardı.

Hele konuşkan ve şen Nikita'nın: «Siyasî tutuklu mu? Onlar bizde yok» demediği kürsü kalmış mıydı ki?

Unutulmak isteyen kaderimizle, çöken dağın altında ezilmişken, zayıflamış algımızla, biz de durumu aşağı yukarı öyle bilirdik! Tutuklunun yıllanmışı da öyle.

Âlemin gözü önünde tutuklu milyonlar salıverildi, bu durumda siyasilerin içeride kalmaması gerek, öyle değil mi? Biz eve dönmedik mi? Yakınlarımız bize dönmediler mi? Bizimkiler geri gelmedi mi? Kentteki, kafa dengi arkadaşlarımız yeniden bir araya toplanmadılar mı? Hepsi oldu. Sabah kalkıp bakıyoruz, herkes yerinde, gece götürülen olmadı. Tanıdıklar telefonla arıyorlar, onlar da yerinde. Tam olarak inanmadık ama, siyasilerin çoğunca hür olduklarını gördük. Baltıklılardan birkaç yüz kişi memleketlerine henüz dönemiyor. Kırım Tatarları üzerindeki lânet de henüz kalkmadı (1968), her halde yakın... Dışardan bakıldığında, her şey tastamam (Stalin'in zamanında da öyleydi), tertemiz, bir sakatlık görünmüyor.

Nikita kürsülerden inmiyor: «İster parti içinde, ister memleket sathında olsun, bu gibi olaylar bir daha görünmeyecek,» diyor. (Bunu 22.5.1959 tarihinde, Novoçerkask olayından önce söylemişti). Novoçerkask'tan sonra, 8.3.1963 te, şunu diyordu: «Memleketimizde bugün herkes rahat nefes alabiliyor... Vatandaşlarımız hallerinden ve geleceklerinden emindirler.»

Novoçerkask! Rusya'nın acı görmüş şehirlerinden biri. İç savaşta aldığı yara izi az geliyormuş gibi, bir kere daha kılıç altına sokuluyor!

Novoçerkask! Bir kenti, koskoca bir şehir ayaklanmasını sakladılar, yalayıp yuttular! Bilinmezlik sisi Kruşçev zamanında

da dağılmadı, yöreyi kaplıyordu. Novoçerkask isyanının haberi dışarıya sızmadı, Batılı radyolar tarafından anlatılmadı. Dedikodusu yerinde bastırıldığından, vatandaşlarımızın çoğu onu öğrenemedi. Olayın tarihi, 2 Haziran 1962'dir.

Öğrenebildiğimizi bari biz anlatalım.

Rusya'nın en yakın tarihinin önemli bir düğüm noktasını oluşturduğunu söylemekle, olayı asla abartmış olmayız. Çaplı, fakat barış yoluyla çözümlenen İvanov'daki dokumacılar grevi dışında (30 yılların sonunda görülmüştü), bu ayaklanma, Tambov ve Kronştad isyanlarını izleyen ve kırkbir yılı kapsayan devre içinde, halkın ilk isyanıydı. Kimse tarafından hazırlanmamıştı, başı, idarecileri yoktu, kendinden patlamıştı. Olay böylesine yaşanmaz demek isteyen ruhun haykırışıydı.

1 Haziran Cuma günü ülkemizde, Kruşçev'in özenle hazırladığı ve sevdiği kararlarından biri ilân edilmişti: Et ve tereyağının fiatı yükseltiliyordu. Buna bağlı olmaksızın, ekonomi dalında verilen başka bir karar gereğince, Novoçerkask şehrinde elektrik lokomotivi imal eden büyük bir fabrikada, aynı gün işçi ücretleri takriben % 30 oranında düşürülmüştü. Yılların verdirdiği alışkanlığa, esnekliğe rağmen, demirci ve metalurji dairelerindeki işçiler, kendilerini çalışmaya zorlayamadılar — iki yanaktan da fena tokat yemişlerdi. Ateşli konuşmalar ve galeyan, genel mitinge dönüştü. Batıda olağan şeyler. bizde asla! Mühendisler de, başmühendis de işçileri yatıştıramadılar. Bu defa Kuroçkin adındaki fabrika müdürü geldi. İşçilerin: «Bundan sonra nasıl geçineceğiz?» sorusuna, karnı tok, kendini beğenmişin verdiği karşılık şu oldu: «Eskiden etli börek tıkıştırırdınız, şimdi marmeladlısına alışacaksınız!» Kendisi de, yanındakiler de, linç edilmekten zor kurtuldular, kaçtılar. (Cevabı başka olaydı, kim bilir, belki de yatışırlardı!)

Grev öğleye doğru koca fabrikanın bütün ünitelerine yayıldı. Diğer fabrikalara da delegeler yollandı, onlar duraksadılar, fakat grevcileri desteklemediler. Moskova — Rostov demiryolu fabrika yakınında geçiyor. Durumu bir an önce Moskova'ya duyurmak için mi, tank ve askerin gelmesini önlemek düşüncesiyle mi, bilemeyiz, fakat kadınlar toplu olarak raylara oturdular. erkekler de ray sökmeye, yolda engel kurmaya başladılar. Rusya işçi hareketleri tarihi açısından olay, olağan olarak nitelendirilemezdi. Fabrika binasında yazılar göründü: «Kruşçev'i alaşağı edin,» — «Kruşçev'den sucuk yapın!»

O sırada, kentten 3-4 kilometre uzaklıkta bulunan fabrika ve sitelerine asker ve milis kuvvetleri toplanmaya başladı. Şeh-

re giden yolda, Tuzlov çayı üzerinde kurulu köprüde tanklar mevzilendi. Akşamdan sabaha kadar şehirde ve köprü üzerinde her türlü hareket yasaklandı. Kasaba gece de yatışmadı. O gece, elebaşı olduğu düşünülen 30 işçi tutuklanarak, kent milis müdürlügüne kapatıldılar.

2 Hazirandan başlayarak, şehirdeki diğer kuruluşlar da greve katıldılar. Fakat hepsi değil. Lokomotif fabrikasında toplanan ortak büyük mitingde, gösteri yürüyüşle şehre inmek, tutuklu arkadaşları kurtarmak kararı alındı. Yürüyenler (korkudan yalnız 300 kişinin oluşturdugu kol), kadın çocuk, Lenin'in portreleri ve barışçı dövizlerle, köprüyü tanklar yanından geçip, şehre iniyor, kendilerine engel olunmuyor. Meraklıların, çocukların ve tek başına hareket edenlerin katılmasıyla, kalabalık hemen büyüdü. Kimi yerde kamyonlar durduruluyor, adamlar üstüne çıkıp, konuşmalar yapıyordu. Şehir kaynıyordu. Lokomotif fabrikası işçileri ana caddeden (Moskova caddesinden) geçtiler, bir kısmı milis binasına saldırdı. Tutuklanmış arkadaşlarını kurtarmak istiyorlardı. İçerden tabanca ateşiyle karşılık verildi. Cadde daha sonra Lenin'in heykeline (*) ve ağaçlandırılmış iki yolla, partinin şehir komitesi binasına (eski Don Kazakları Atamanlarının sarayına, Kaledin'in (1) hayatına son verdigi yere) çıkıyordu. Halk sokaklara üşüşmüş, en büyük kalabalık da, bu meydanda toplanmıştı. Ağaçların dalları, üstüne çıkan çocuklarla dolmuştu, olanları görmek istiyorlardı.

Şehir Parti Komitesi binası boşaltılmıştı, kenti idare edenler, Rostov'a kaçmışlardı (**). İçerde kırılmış camlar, yerlere yayılmış evrak, iç savaştan bir manzarayı canlandırıyordu. Sarayı dolaştıktan sonra upuzun balkona çıkan yirmi kadar işçi, halka düzensiz nutuklar çektiler.

Saat sabahın 11'ine geliyordu. Şehirde milis hemen hemen

(*) **Orada eskiden ünlü heykeltraş Klodt tarafından yapılmış, Platov'un heykeli dururdu. Hurdaya çıkarılmıştı.**

(**) **Kuzey Kafkasya Askerî Bölge Komutanı Pliyev ile bir arada çok anılan Rostov Eyâlet Komitesi birinci sekreteri Basov, elbette toplu kurşunlamanın yapıldığı yere bir gün adını yazdıracaktır. O birkaç saatliğine Novoçerkask'a gelmiş ve korkudan hemen Rostov'a kaçmıştı. Olaylardan sonra da kahraman Küba'ya delege olarak gitmişti.**

(1) Kaledin, 1861 - 1918, Don Kazakları Atamanı (önderi). Komünistlere karşı savaşmış, 1918 de hayatına kıymıştı. Platov, Don Kazaklarının başka bir önderi, Napolyon savaşları başlıca kahramanlarından biri. (1751 - 1818).

kalmamış, yerlerini asker almıştı. (Sivil idarenin hemen ürkerek, ordunun arkasına saklanmaları no kadar da tipik!). Askerler posta idaresini, bankayı ve radyo binasını işgâl ettiler. O ana kadar şehir çepeçevre ordu tarafından sarılmış, çıkış ve girişler kontrol altına alınmıştı. (Bu göreve Rostov'daki subay okulları da katılmıştı, talebelerin ancak bir kısmı Rostov'da devriye geziyordu). Moskova caddesinden, göstericilerin yolunu izleyerek, ağır ağır tanklar ilerliyordu. Çocuklar üzerlerine çıkarak, gözetleme deliklerini tıkamaya başladılar. Tanklar toplarıyla kuru sıkı ateş açtılar, vitrin camlarını tıkırdattılar. Çocuklar kaçıştılar, tanklar ilerleyişlerine devam ettiler.

Ya yüksek okul talebesi nerede kaldı? Novoçerkask — bir talebe kentidir! Talebeler nerede? Yüksek mühendis okulu ve diğer enstitülerde okuyan talebe, yurtlarında ve enstitü binalarında s a b a h t a n b e r i hapisti. Rektörler anlayışlıydı! Talebelerde de fazla medeni cesaret yoktu, diyelim. Bu bahaneden hoşnut kalmışa benziyorlardı. Bugün Batıda veya eski Rusya'da ayaklanan talebeyi, kapıya vurulmuş kilitle herhalde tutmak imkânı yoktur.

Şehir Komitesi binası içinde bir kavga dövüşün yapıldığı anlaşılıyordu. Konuşmacılar balkondan içeri çekilip, yerlerini daha fazla askerler alıyordu. (Steplag kampı idare binası balkonundan aynen bu şekilde Kengir ayaklanması seyredilmiyor muydu?) Otomatik silâhlı bir asker dizisi, halkı geriye, bahçenin kapısına doğru sıkıştırıp, uzaklaştırmaya çalışıyordu. (Bir çok görgü şahidi, b u askerlerin Rus olmayıp, azınlıklardan toplama, bölgenin öbür ucundan henüz getirilmiş Kafkasyalılar olduğu haberini veriyorlar. Yerli garnizonun yerini almışlardı. Kimi, garnizon askerinin ateş emrini aldığını, fakat emri alan yüzbaşının kendi hayatına kıyması yüzünden, halka ateş edilmediğini anlatıyor (*). Şahitlerin bu noktadaki ifadeleri değişik. Subayın o anda intihar ettiği kesindir, fakat olayın ayrıntıları ve bu vicdanlı kahramanın adı bilinmiyor). Kalabalık geriliyordu, fakat kimse bir kötülük beklemiyordu. Emrin kimin tarafından verildiği de bilinmiyor (**), fakat b u askerler, otomatik silâhlarıyla ilk salvoyu başlar üzerinden ateşlediler.

General Pliyev'in (1) amacı, kalabalığı kurşunlamak olmayabilirdi, fakat olaylar kendiliğinden gelişmeye başladı: Başlar

---

(*) **Bu rivayete göre, kalabalığa ateş etmek istemeyen askerler, Yakutistana sürülmüş.**

(**) **Ön plânda bulunanlarca bilinir, fakat onlar ya öldü veya toplum dışı edildi.**

üstünden açılan ateş, ağaçlara ve dallar üzerinde kümelenmiş çocuklara geldi. Çocuklar, armut gibi düşmeye başladılar. Kalabalık, anlaşılan, galeyana geldi. Askerler de, emre uyarak mı, kan kokusundan akıllarını kaçırarak mı, korkudan mı? — O bilinmez — dumdum kurşunu kullanarak, kalabalığa yoğun bir ateş açtılar. (*). (Kengir'i unutmadınız ya? Giriş kapısında 16 kurban!) Paniğe kapılan kalabalık kaçarken, dar dolaşık yollarda sıkıştı, ne var ki, kaçanlar sırtlarından da kurşun yiyorlardı. Ateş, küçük şehir bahçeciği gerisindeki büyük meydan, Moskova caddesine kadar insanlardan boşalıncaya kadar devam etti. (Tanıklardan biri anlatıyor: «Her yanın cesetlerle dolduğu izlenimi vardı,» diyor). Fakat çok yaralının bulunduğu da kesin. Değişik kaynaklardan alınan bilgiler, aynı noktada toplanıyor: 70 - 80 ölü (**). Askerler otobüsleri, arabaları durdurmaya, ölü ve yaralıları içine koyarak, onları askeri hastanelere taşımaya başladılar. (Otobüslerin koltukları daha bir, iki gün kanlıydı).

Kengir'de olduğu gibi, burada da ayaklananların sokakta filmleri çekildi.

Ateş kesildi, korku geçti, meydanda yine kalabalık toplandı, üzerine yine ateş açıldı.

Bu, öğleyle, saat 1 arasında oldu.

Dikkatli tanığın saat 2'de gördüğüne kulak verelim: «Şehir Komitesi önünde, değişik tipte, sekiz kadar tank duruyor. Önlerinde bir dizi asker. Meydan hemen hemen boş, çoğunca gençliğin oluşturduğu insan kümeleri görülüyor, içindekiler askerlere lâf atıyor. Meydandaki asfaltın çukur yerlerinde kan toplanmış, bu kadarını hayatımda görmemiştim. Kan, peykelerine, yolların kumuna, ağaçların kireçlenmiş gövdelerine bulaşmış. Bütün meydan tank paletlerinin izleri içinde. Göstericilerin getirdikleri kırmızı bayrak, komite binasının duvarına dayalı duruyor, direğine koyu kırmızı kana bulanmış bir kasket asılı. Komite binası üzerinde asılı kocaman kırmızı yaftada: «Halk ve parti — tek vücuttur!» ibaresi yazılı.

İnsanlar askerlere sokuluyor, ayıplıyorlar, lânetliyorlar:

(*) 47 kişinin dumdum kurşunuyla öldürüldüğü kesindir.

(**) Kışlık Sarayı önünde öldürülenlerden biraz daha az, fakat 9 Ocak (1905) tarihin[1] kızgın Rusya her yıl anardı, acaba 2 Haziranı ne zaman anmaya başlayacağız?

(1) Kelime oyunudur: «Pli», Rusça «Ateş» komutu anlamına gelir. Generalin soyadı «Pliyev».

«Bunu nasıl yapabildiniz? Kime ateş açtınız? Halka kurşun sıkmak var mı?», diyorlar. Askerler ise, kendilerini temize çıkarıyorlar: «Bunu biz yapmadık, bizi şimdi getirip diktiler, bir şeyden haberimiz de yoktu.» diyorlar.

Bürokrat mıymıntısı geçinen idarecilerimizin çevikliğine bakın: **Öbür** askerleri alıp götürmeye, yerlerine habersiz Rusları getirmeyi becermişler. General Pliyev, işin ehlidir.

Saat 5 - 6'ya doğru, meydan yavaş yavaş yine dolmaya başladı (Cesur Novoçerkasklılar!) Şehir radyosundan boyuna devamlı olarak anonslar yapılıyordu: «Vatandaşlar! Kışkırtmacılara kanmayın! Evlerinize dağılın.» diyordu. Otomatik silâhlı asker de hazır, bekliyordu, buna rağmen halk, yeniden bastırıyor). Naralar, bağırışmalar derken, koskoca bir miting daha. O ara Moskova'dan Parti Komitesinden altı üyenin uçakla şehre geldiği duyuldu. Gelenler içinde elbette Mikoyan (Budapeşte'deki durumlar uzmanı) ve Frol Kozlov da var; diğerlerinin adları tam olarak belirtilmedi. Karargâhlarını kale gibi bir yerde, Süvari Subay Okulunda kurdular. Lokomotif fabrikasının genç işçilerinden bir grup, durumu anlatmak üzere, yanların gönderildi. Kalabalıktan yükselen sesler: «Mikoyan buraya gelsin, şu kanları görsün.» Mikoyan gelmedi, fakat alçaktan uçan keşif helikopteri meydan üzerinde turlar attı.

Az zaman sonra Subay Okuluna giden delegeler, dönüyor ve subayların eşliğinde, Komite Binasının balkonuna bırakılıyorlar. Oradan, Merkez Komite üyeleri tarafından kabul edildiklerini, onlara «kanlı Cumartesi»yi anlattıklarını, birinci salvo ile ağaçlardan dökülen çocukları duyan Kozlov'un ağladığını, anlatıyorlar. (Frol Kozlov'u bilen var mı? — Leningrad parti hilebazlarının başı ve azılı Stalinci, ağlayan o mudur? Sevsinler!) Merkez Parti Komitesi üyeleri, sorumluların kesinlikle cezalandırılacaklarını, olay üzerinde duracaklarını söylemişler, ((Aynı sözleri biz Özel Kamplarda da duymuştuk). Fakat şimdi, şehir asayişi bakımından, herkesin eve dönmesinin gerektiğini eklemişler.

Buna rağmen, miting dağılmadı! Akşama daha da kalabalıklaştı. Korkusuz Novoçerkasklılar! (Merkez Komitesi ekibinin o akşam, **istisnasız bütün şehir halkını göçürmeye karar** verdiği söyleniyor! İnanılmayacak kadar değil, bunca milletlerin başına geldikten sonra! Aynı Mikoyan o günlerde Stalin'in yanında değil miydi?)

Akşam 9 sularında tanklarla halkı saraydan uzaklaştırmak istediler. Fakat motörler çalıştırılır, çalıştırılmaz, insanlar üzer-

lerine atladılar, gözetme deliklerini ve kaportaları tıkadılar. Motörler sustu. Otomatik silâhlı askerler de oradaydılar, fakat onlar tankçılara yardım etmiyorlardı.

Bir saat sonra, meydanın öbür ucundan gelen tanklar ve panzerler gözüktü, üzerlerinde otomatik silâhlı askerler duruyordu. (Değil mi ki görgümüzü, faşistleri yenerek, cephelerde arttırdık!). O saatlerde serbest bırakılan talebe ve gençliğin yaya kaldırımlarından çaldığı ıslıklar eşliğinde, büyük bir hızla ilerleyen araçlar, Moskova ve eski Platov caddelerinin asfaltını halktan temizlediler.

Ancak geceyarısı, havaya açılan ateşle, halk dağılmaya başladı.

(Halkın coşması — ne güçtür o! Devletin havası, yardımınla, ne kadar da çabuk değişebiliyor! Bir gün önce — dışarı çıkma yasağı, korkuyla büzülüyoruz, oysa bugün bütün bir şehir sokakta, ıslık çalıyor. Boşa giden yılların oluşturduğu kabuğun altında, acaba bize o kadar yakın mıdır o? — bambaşka bir halk, bambaşka bir hava?)

3 Haziran günü şehir radyosu, Mikcyan'ın ve Kozlov'un konuşmalarını yayınladı. Kozlov ağlamıyordu. Bu defa baş sorumlularını aramaya söz vermediler. Olayların, düşmanlar tarafından kışkırtma yoluyla düzenlendiğinden dem vurdular. Düşmanların acımasızca cezalandırılacaklarını anlattılar. (Meydandaki kalabalık dağıldığından, bunu şimdi söyleyebiliyorlardı. Mikoyan ayrıca, dumdum kurşunlarının Sovyet ordusunda kullanılmadığını delil göstererek, onların düşmanlar tarafından sıkıldığını anlattı.

(Pekâlâ, düşmanlar kim? Hangi paraşütle indiler? Ne oldular? — Hiç olmazsa, birini görelim! Ahmak yerine koyulmaya alışkın milletiz! Bize — «düşmanlar» derlerse, gözlerimizdeki perde iniyor. Orta Çağda «iblisler» o işi görürlerdi...) (*).

Bundan hemen sonra tereyağ, salam ve bunalarda görülme-

(*) 1968 yılında Noveçerkasklı bir kadın öğretmen, bilir kişinin edasıyla, trendeki komşularına şunu anlatıyor: «Askerler ateş açmadı, tek bir defa, ikaz olarak, havaya ateş ettiler. Halka dumdum kurşunuyla ateş edenler, casuslardı. -Nereden aldılar?- Casuslarda her şey var. Askerleri de, işçileri de kurşunlayan, onlardı... İşçiler ise, askerlere saldırdılar, onları dövdüler... Ya onların suçu ne? Sonra Mikoyan kenti sokak sokak dolaştı, halkın yaşayışını merak etti. Kadınlar ona çilek ikram ettiler...»
Şimdilik, tarihe geçen yalnız budur.

yen, yalnız başkentlerde bulunabilen mallar dükkânlarda göründü.

Yaralıların hepsi sır oldu, hiç biri dönmedi. Onları arayan kendi aileleri ise, Sibiryaya yollandı. Görülen, filmleri çekilen, gösterilere katılan vatandaşlar da öyle. Davaları kapalı olarak ve seri halinde görüldü. Davaların ikisi «açık» olarak görüldü, davetiyeler, kurumların parti organları ve şehir komitesince dağıtıldı. Davaların birinde 9 erkeğin kurşuna di zilmesi, 2 kadının 15 yıl hapsedilmesi isteniyordu.

Şehir Komitesi üyeleri değişmedi.

«Kanlı Cumartesi»yi izleyen ilk Cumartesi günü, radyodan anons yapıldı: «Elektro lokomotif fabrikası işçileri, yedi yıllık plânı gününden önce tamamlamaya söz verdiler.»

... Çar zayıf olmasaydı, 9 Ocakta, aziz tasvirli bayraklarla yürüyen işçileri yakalamaya, onlara haydut etiketini yapış tırmaya akıl ederdi. «Devrimci hareket,» sanki olmamış gibi, orada duracaktı.

1961 yılında, Novoçerkask'tan bir yıl önce, tutuklanmış bir vatandaş miliste dayaktan ölmüştü. Milis, ölünün kendi semtinden mezarlığa götürülmesini de engellemişti. Halk kudurdu, karakolu yaktı. Hemen tutuklamalara geçildi. (Yakında benzer olay Murom'da da geçti). Tutuklananlara şimdi ne diyeceğiz? Stalin zamanında gazeteye iğne batıran terzi bile, 58 inci maddeden hüküm giyerdi. Bugünkü karar daha akıllıcadır: Milis karakolunu basıp dağıtmak, politik bir eylem sayılmayacak. Bayağı bir haydutluktur. Yukarıdan şöylece bir önerge indirildi: «Kitleyi içine alan kargaşalıklar,» siyaset'ten sayılmayacak. (Ya siyaset, o zaman, nedir?)

Bizim siyasiler işte bu yolda kayboldular.

S.S.C. Birliğinde henüz kurumamış bir kaynak ve ondan doğan, bir an için dahi durmayan akıntı, hayırlı cereyana kapılmamış «suçluların» seli. Leninci normların bozulduğu yıllarda da akardı, onlara uyulduğu yıllarda da durmadan akardı. Hele Kruşçev zamanında.

Bu sel - dinlerine bağlı olanların seliydi. Kiliselerin kapatılmasına karşı çıkanların, manastırlardan atılmış rahiplerin, inatçı tarikatçıların, özellikle askerliğe karşı olanların seli. Kusura bakmayın ama, bu sonuncular doğrudan doğruya kapitalistlerin yardımcısı sayılmalıydılar. Bizim yumuşak kanunlarına göre, birinci defasında 5 yıl yerlerdi.

Bunlar siyasal suçlu sayılamazdı ki, olsa olsa «dinsel» suçlu. Eğitilmeleri gerekiyordu: imanları yüzünden onları iş-

lerinden atmak, oturdukları evlerin camlarını komsomollara indirtmek, kendilerine zorla, dini yeren konferansları dinletmek, oksijen kaynağıyla kilise kapılarını sökmek, kilise kubbelerini traktörlere bağlanmış çelik halatlarla indirmek, ihtiyar kadınları itfaiye hortumuyla sulandırmak gerekiyordu. (Yoldaş fransız komünistleri, sizce d i a l o g bu mudur?)

Emekçi Delegeleri Sovyetinde Poçayev'den gelen rahiplere: «Sovyet kanunlarının uygulanması halinde, komünizmi daha çok bekleyeceğiz.» demişler.

Ozel durumlarda, e ğ i t i m i n p a r a e t m e d i ğ i durumlarda ancak, kanuna başvurulmalıydı.

Elmas asilliğindeki bugünkü kanunlarımızla iftihar etmenin sırasıdır: Mahkemelerimiz, Stalin devrinde olduğu gibi, kapalı değildir, gıyabında da kimseyi yargılayamayız, duruşmalarımız yarı alenidir (seyircilerin yarısı seyirci).

Elimdeki notlara göre, anlatıyorum: Nikitovka kenti, Donbas, Ocak 1964, Baptistlerin yargılanması.

Yargılamayı izlemek için gelen Baptistleri, hüviyet tespiti bahanesiyle, 3 günlüğüne hapishanede misafir etmişler (çifte amaç: Davanın görülmesi tamamlansın, adamlar korksun). Yargılananlara çiçek atan özgür vatandaş, 10 gün hapis cezası yemiş. Duruşmanın notlarını alan bir Baptist, aynı cezaya çarptırılmış, tuttuğu notlar da kendinden alınmıştı (bir başkasının tuttuğu notlar kaldı). Komsomollardan seçilmiş bir grup, seyircilerden önce yan kapıdan içeri alınmışlar ki, öndeki sıralara otursunlar. Duruşmada, dinleyiciler arasından sesler: «Üzerlerine gazyağı dökülmeli, hepsi yakılmalıdır.» Yargıçlar, bu haklı lı isteğe karşı çıkmıyorlar. Yargıçların uyguladıkları oyunlar ilginç: Düşmanca duygu besleyen komşuların, 9 - 10 yaşındaki korkutulmuş küçük çocukların ifadelerine başvurulur. (Davayı tamamlayalım da, çocukların bundan sonraki akibetleri bizi ilgilendirmez, diyorlar). Kanıt olarak, bu çocukların defterleri, içine geçirili ilâhi metinlerle kullanıldı.

Sanıklardan biri, d o k u z çocuk babası Bazbey, bir maden işçisidir, Baptist olmasından ötürü de maden ocağı komitesinden hiç bir zaman yardım görmemiş kimse. Fakat kızı, orta mektep 8 inci sınıf talebesi Nina'nın kafasını çelmişler, idareden ona 50 ruble verdirtmişler, ileride enstitüye yazdırırız diye kandırmışlar ve kendisinden, babasına karşı kullanılabilecek ifade almışlar: Kızı baba tarafından ekşimiş limonata ile zehirlenmek istendiğini, ibâdet için ormana saklanan inananların verici radyo kullandıklarını (telle sarılmış yüksek ağaç gövdesini

gördüğünü) söylemiş. O günden sonra Nina, vicdan azabıyla kıvranmaya başlamış, kafası karışmış ve sonunda tımarhanenin azgın deliler koğuşuna konmuştu. Bu durumda dahi mahkemeye çıkarılmış, kendisinden eski ifadelerin tekrarı istenmişti. Fakat işe bakın, kız, hepsini reddetmişti! «Ne söyleyeceğimi bana sorgu yargıcı dikte ederdi,» demiş. Onemli değil, yüzsüz yargıç bu defa Nina'nın ilk ifadesini geçerli, şimdiki ifadesini geçersiz sayılmasını öneriyor. (Genellikle öyledir, suçlamanın işine yarar ifadelerden dönülmesi halinde, suçlama soruşturmada verilenler üzerinde kurulur, yargılama safhasında verilenlerden vaz geçilir: «Nasıl olur? Onceden şunu demiştiniz!... Soruşturmada söyledikleriniz şurada yazılı... Onlardan dönmek hakkınız var mı?... Olmadığına göre, yaptığınız bir suçtur...» gibilerinden sözler kullanılır).

Yargıç esasa inmiyor, hakikati öğrenmek istemiyor. Baptistlerin suçu, Tanrısızlığın propagandasını yapan resmi devlet kuruluşundan gelen görevliyi kabul etmemeleri, kendilerinden biri olan vaizi istemeleriydi. (Baptistlerin kurallarına göre, içlerinden herhangi biri, vaiz olabiliyordu). Eyâlet Parti Komitesinden karar çıkmıştı: Baptistlerin yargılanmaları, çocukların kendilerinden alınmaları istenmişti. Karara elbette uyulacaktı, oysa S.S.C.B. Yüksek Şura Prezidyumu henüz, 2 Haziran 1962 tarihinde, uluslararası bir anlaşmaya, «eğitim dalında ayırıcılıkla savaşma anlaşması» na, sol eliyle olsun, imzasını atmıştı (*). Anlaşmadan bir madde: «Anlara, babalara ve çocuklarına, kendi kanışlarıyla uyum halinde bulunan dinsel ve töresel ilkeleri öğretmek için imkân sağlanacaktır.» İşte, özellikle yapamayacağımız bir iştir! Mahkemede durumu aydınlatıcı konuşma yapanların hepsinin ya sözü kesildi veya kendisi yargıç tarafından şaşırtıldı. Yargıcın yürüttüğü tartışmada, kendisinin ileri sürdüğü ve zebunu bulunduğu ana düşünce şu: Biz komünizmi kurmaya plânladığımıza göre, Dünyanın sonu ne zaman?»

Genç bir kız olan Jenya Hloponina, son sözünde şunları söylemişti: «Dansa veya sinemaya gidecek yerde, Kutsal Kitabı okuduğum için, beni hapsediyorsunuz. Özgürlükten yararlanmak, elbette büyük bir mutluluk, fakat günahlardan uzak kalmak — daha büyüğüdür. Lenin, din yüzünden kovuşturma gibi ayıp eylemlerin, yalnız Türkiye ve Rusya'da kaldığını söylerdi. Türkiye'yi bilmem ama, Rusya'da, işte gördüğünüz gibi.» Sözü burada kesiliyor.

(*) **İmzamızı attıksa, Amerika'daki zenciler yüzünden oldu. Başkaca nemize gerek?**

Karar: İki kişiye 5'er yıl kamp, ikisine 4'er yıl, çok çocuklu Bazbey, 3 yıla çarptırılmıştı. Yargılananlar, kararı s e v i n ç l e karşılıyor, dualarını okuyorlar. «Üretim temsilcileri» arkadan: «Az, arttırın,» diye bağırıyorlar. (Gaz yağıyla yakın!...)

Sabırlı Baptistler, düşünmüş taşınmışlar, bütün kovuşturmaları dile getiren el yazı belleten çıkartan, «hapsedilenlerin akrabaları Sevyeti» adında dernek kurmuşlar. Bu belgeden, 1961 - Haziran 1964 süresi içinde, 197 Baptist'in (*) hüküm giydiğini, içlerinde 15 kadının bulunduğunu öğreniyoruz (hepsinin adları yazılı, baktıkları nüfusun hesabı yapılmıştı: 442 kişi, içlerinde henüz okula gitmeyen 341 çocuk). Çoğuna 5 yıl sürgün verilmiş, fakat 5 yıl s ı k ı d ü z e n l i hapse çarptırılmışı da var (çizgili posta bürünmemeleri de bir kolaylık sayılmalıdır). Kampa kapatılanların ayrıca 3 - 5 yıl sürgünleri de var. B. M. Zdorovets (Olşanı, Harkov eyâleti), dine bağlılığı sebebiyle, 7 yıl ağır hapse çarptırılmıştı. 76 yaşındaki Y. V. Arendt de kampa yollanmıştı. Lozovoy ailesinin bütün üyeleri (baba, ana ve oğul) hapis cezasına çarptırılmışlardı. Birinci derece sakat, iki gözü de kör olan Evgeniy M. Sirohin, Sokolovo kazasında (Zmiyev bölgesi, Harkov eyâleti) 3 yıl için kamp cezasına çarptırılmıştı: Suçu, çocukları Lüba, Nedâ ve Raya'yı, Hıristiyan dini havası içinde yetiştirmekti. Mahkeme kararıyla, çocuklarını elinden aldılar zaten.

M. İ. Brodovskiy'in yargılanmasında (Nikolayev kenti, 6.10.1966) yargıçlar, düzme olduğu besbelli olan belgelerden yararlandılar. Sanık itiraz eder, «yaptığınız vicdana sığmaz,» der. Kürsüden gelen böğürtü: «Yasa sizi ezip yitirecektir!»

Y a — s a. Şaka değil, «normlara uyulduğu» eski yılların «yasa dışı hakkından gelme» eylemi değil!

S. Karavanskiy'in yazdığı, kamptan özgürlüğe kaçırdığı, «Başvuru» adlı, iç karartıcı eseri, yeni meydana çıktı. Yazar 25 yıla çarptırılmıştı, 16'sını çekmiş (1944-1960), sonra serbest bırakılmış («üçte iki» kuralıyla olacak). Evlenmiş ve üniversitede görev almıştı. Olmadı! 1965'te yine yakasına yapışmışlardı: Toplan gidiyoruz, 9 yıl borcun var, demişlerdi.

Bizim yasa dışında, yeryüzünde geçerli hangi yasayla bunlar olabilir? — Y i r m i b e ş l i k süre dağıtarak, milletin kafasını demir hamut içine sokarlardı, süre sonu 1970 ve ilerisi! Der-

---

(*) Yeri varken, hatırlatalım: 100 yıl önce halkçılar yargılanmıştı, «193'lerin» yargılanması, aman Allahım, ne yankılar yaratmıştı! Okul kitaplarına girmişti.

kan yeni kanun (1961), en yüksek ceza — 15 yıl. Hukukun birinci yılında okuyan talebe bile, bununla 25 yıl cezasının kalktığını anlar. Bizde değil, ama. Başını duvara vur, çatla, patla, bizdeki ceza değişmez. Süre borcunun tahsil edildiği ülkede yaşıyoruz.

Onun gibisi az değil. Kruşçev'in koyuverme salgınına tutulmayan nice koğuş ve iş arkadaşlarımız, aktarma cezaevlerinde rastladığımız insanlar var. Hayatımız çoktandır eski yatağına döndü, akıp gidiyor, onları çoktandır unuttuk. Oysa, kendinden geçmiş arkadaşlarımız, aynı dikenli tel ve gözetici kuleler arkasında, asık suratlarıyla, aynı, birkaç metre karelik toprağı çiğneyip duruyorlar. Gazetedeki portreler, kürsüden duyduğumuz konuşmalar değişebilir, birgün **kişiye tapma** eğilimiyle savaşılır, ertesi gün savaşılmaz, fakat eski-yirmibeş yıllıklar — Stalin'in vaftiz çocukları, hep içerde...

Karavanskiy'in kitabında, kimilerinin iç dondurucu biografileri de bulunur.

Hey, sizlere sesleniyorum, Batının hürriyetsever «sol» düşünürleri! Sol laboristler! Hey, Amerika'nın, Almanya'nın, Fransa'nın öncü talebesi! Anlattıklarım sizlere az gelir. Benim bu kitabım dahi sizce, kanış verici değil. «Elleri arkanda bağla» komutuyla, **kendiniz**, bizim Takımadaları yolundan tıpış tıpış yürüdüğünüz gün ancak, gözünüzdeki perde birden açılacaktır.

Siyasal tutukluların sayısı, Stalin zamanlarındakilerle karşılaştırdığımız vakit, sahiden az; sayımda milyonluk veya yüzbinlik rakamları kullanmayız artık.

Yasa düzeldiğinden mi, dersiniz?

Hayır, gemi rotayı değiştirdi (geçici olarak), ondandır. Hukukçu kafalarının daha az yorulmalarını sağlayacak **hukuk alanındaki salgınlar**, eskisi gibi patlak vermekte, gazete okumasını bilenler, verilen haberleri anlamlandırmaktadırlar: Külhanbeylikten mi şikâyet? Toplu tutuklamalarda yararlanan gerekçenin, bunun olduğunu bil! Devlet malının çalındığını mı yazıyorlar? — İçeridekileri aşırtıcı bil!

Tutuklu kolonilerinden bugün gelen mektuplar, içeridekilerin tasalarını yansıtmaktan geri kalmaz:

«Hakka kavuşmak, imkânsızdır. Basında başka, hayatta başka.»

(V. L. D.)

«Kendi milletimin, kendi toplumumun sürgünü olmaktan bıktım. Hakkı nerede arayacağız? Bana inanmazlar, sorgu yargıcına inanırlar. Ya o 23 yaşında bir kız, ne anlayabilir? İnsanın neye çarpıldığını anlar mı?»

(V. K.)

«Davaları yeniden gözden geçirmemelerinin sebebini biliyoruz, **küçük düşecekler** de, ondan.»

(L-n)

«Stalin'in soruşturma ve yargılama yöntemleri, siyasal alandan, adi suç alanına kaydırıldı, hepsi o kadar.»

(G. S.)

Izdırap çeken bu insanların söylemek istediklerini gözden geçirelim:

1) Davaların yeniden gözden geçirilmesi, ancak, hâkimler sınıfının çökmesi.

2) Bizi doğramak için **eskiden** 58 inci maddeyi kullanırlardı, şimdi adi suçlar kapısını açtılar (başkaca nasıl beslensinler?)

Takımadaları ne olacak?

Kısacası: Bir vatandaş, hoşnut kalmadığı başka bir vatandaşı Dünyadan silmeyi plânlarken, (bıçağı böğrüne saplamakla değil, **yasal yoldan**, demek isteriz), eskiden 58 - 10. maddeyi amaçlayan dört başı mamur bir ihbarı yazar, işi sağlama bağlardı. Aynı sonucu almak için bugün, ilk önce **görevlilerle** (soruşturmada çalışanlar, milisler veya mahkeme memurları — **bu** gibi vatandaşın **bu gibi** dostları elbette bulunur) bir konsültasyonun yapılması gerek, onlardan yılın modası öğrenilecek: Gözde suçlama nedir? Salınmış ağlar, kanunun hangi maddesine göredir? İşlem hangi maddeden yürütülecek? İşte bıçak yerine, o maddeyi kullan!

Faraza **ırza geçme** maddesi, uzun süre gözden düşmeyen bir maddeydi. Nikita, kızgın kafayla, bu suç için 12 yıldan az verilmemesini emretmişti. Memleketteki tezgâhların hepsi faaliyete geçti, 12'likler kesilmeye başlandı. Oysa, nazik, oynak bir madde, az çok 58 - 10 andırıyor, orada da dört göz arasında burada da! Şahitsiz işlenen suçtur, yani bizim yargıçların aradığı cinstendir.

İşte, Leningradlı iki kadın, milise çağrılıyor (S-v'ın davası).
— Akşamki toplantıda erkeklerle buluştunuz mu? — Buluştuk.
— Cinsî ilişkilerde bulundunuz mu? (Ki, kesindir, ihbar sağlam

yerden gelmiş). — E-evet. — Şu halde iki şıktan biri: Bunu ya kendi rızanızla yaptınız veya zorlandınız. İsteğinizle olduysa, yaptığınızın adı fuhuştur. Leningrad pasaportunuzu iade edin ve 48 saat içinde şehirden çıkın, fahişeler burada kalamaz. Zorlandınız ise, davacı olarak dilekçeyle başvurun, davanız görülecektir. Kadınlar Leningrad'tan ayrılmak istemedikleri için, erkeklere 12 şer yıl ceza çıktı.

Okuldan görev arkadaşım olan M. Y. Potapov'un davasını anlatayım. Her şey bir apartman kavgasıyla, komşuların yayılmak isteğiyle başlamıştı. Arkadaşımın karısı komünistti ve daha önce, haksız emekli maaşı alıyor diye, daha başka bir komşuyu ihbar etmişti. Şimdi onun öcü alınacaktı. 1962 yılının yazında, kendi halinde bir insan olan Potapov, sorgu yargıcı yanına çağırılıyor ve bir daha evine dönmüyor. (Okuyucum, kulağında küpe olsun! Bizim tip hukukî devlette sizin de başınızdan geçebilir, inanın bana!) Potapov daha önce 58 inci maddeden 9 yıl yattığı, o ara bir arkadaşına karşı açılan davada yalancı şahit olmayı reddettiği, bu olaydan ötürü mimlendiği için de, soruşturma organları için kolaylıklar doğdu. Sorgu yargıcı Vasyura kendisine dobra dobra: «Başımda ne kadar saç varsa, senin cinsinden o kadar insanı hapse attırdım, ne yazık ki eski haklarımız kısıtlandı,» diyor. Kocasını kurtarmaya gelen eşine, sorgu yargıcı: «Partili olmuşsun, olmamışsın, bana vız gelir, istesem, seni de oturturum!» demiş. (S.S.C. Birliği başsavcı yardımcısı N. Jogin der ki: (*) «Kimi makale ve yazılarda sorgu yargıçlarının emeği küçültülür, üzerindeki romantizm halesinin düşürülmesine çalışılır. Neden olsun?»).

Potapov, Kasım 1962 de yargılandı. Sözde suçları: Aynı iç avluya çıkan apartmanda oturan, 14 yaşındaki çingene kızı Nadya'nın ırzına geçmek, 5 yaşında olan Olya'nın kızlığını bozmak. Sözde çocukları, televizyona bakmak bahanesiyle odasına almış. Soruşturma tutanağında, 6 yaşında bir oğlan olan ve cinsi teması hiç görmemiş Vova'nın tanıklığı bulunmaktadır. Oğlan, «Mişa amcanın» Nadya'ya yaptığını, ulaşılamayacak kadar yüksek buzlu camla onarılmış, perdeli pencereden, Noel ağacının arkasından, bütün ayrıntılarıyla «görmüş» ve anlatmıştı! (İşte, aslında çocuk ahlâkını bozucu ifadeyi küçüğe öğreteni yakalayıp, yargılamak gerek!). «Irzına geçilmiş» Nadya, gebeliğinin 6 ayını susmuş, (Vasyura amcanın işine geldiği zaman, konuşmuştu. Duruşmaya bizim okulun öğretmenleri geliyor ama,

---

(*) «İzvestiya», 18.9.1964.

onları içeriye sokmuyorlar. Fakat bu yüzden koridorda beklerken, «tanık» olarak çağrılacak çocuklara ana ve babalarının öğüt vermelerine tanık olmuşlar! Öğretmenler, birlikte hareket ederek, mahkemeye bir mektupla başvuruyorlar. Bu girişimlerinin tek sonucu, partinin bölge komitesine teker teker çağrılarak, **Sovyet adaletine gösterilen güvensizlikten ötürü**, işten alınmakla tehdit edilmeleri olmuştu. (Başka ne yapılsın? Bu gibi protestoları çekirdeğinde boğmak gerek! Hak, hukuk konusunda toplum fikir sahibi olursa, adalet o zaman n'apsın?). Karar çıktı: 12 yıl ağır hapis. O kadar. Taşradaki durumun yabancısı olmayanlar bilirler, bundan böyle yapılacak bir şey yok. Çaresisiz. Kımıldarsak, işimizden oluruz. Suçsuzun canı yansın. Mahkeme ve parti bölge müdürlüğü daima haklı (telefonla birbirine bağlıdırlar).

İş orada kalacaktı, **hep öyle olur**, zaten.

Ne var ki, tam o sırada benim, İvan Denisoviç'in yaşanmamış, geçmişe mal olmuş ızdıraplarını dile getiren kitap çıktı. Sayesinde, Bölge Parti Komitesiyle aramızdaki ilişkileri, kedi-fare ilişkisi olmaktan çıktı. İşe karıştım. Cumhuriyetin Yüksek Mahkemesine başvurdum. En önemlisi de, İzvestiya gazetesi muhabirlerinden bayan O. Çaykovskaya'yı da, davamıza kattım. **Üç yıl** sürecek savaş başladı.

Soruşturma - yargılama sisteminin kör ve sağır gövdesi, ancak «günahsız» olmasından ötürü ayaktadır. Gövdenin gücü ve kendisine güveni, kendisince verilen kararların hiç bir zaman yeniden gözden geçirilmemesinden doğuyor. Her yargıç istediğini istediği şekilde doğrar, kimse karışamaz. Bu yolda yapılan gizli anlaşma, geçerliliğini sürdürür: Şikâyetinizi ister Supermoskovaya yollayın, incelenmek üzere, kesinlikle, sizin şikâyet ettiğiniz makama havale edilir. Adalet mekanizmasının hiç bir ilişkini (savcılık veya soruşturma hakimliğinden) kınanmaz. Eğer ileri gittiyse, sinirlerine hâkim olmadıysa, öcünü aldıysa, yanıldıysa — korkmasın, arkasında biz varız! Hatayı örteriz! kendisini savunuruz! Kale duvarı gibiyiz! Kanun biziz!

Soruşturma açılır da, suçlama yapılmaz mı? Sorgu yargıcı boşa mı çalışıyor? Halk mahkemesi davaya bakar da, hüküm giydirmez mi? Kendisi boşa çalışıp, sorgu yargıcını mahcup mu etsin? — Kendi alanındaki ıskartayı mı çoğaltsın?! Adalet mekanizmasındaki meslekdaşlarının keyfini mi bozsun? Niçin olsun? Diyelim ki, ihbarla **bir defa başlanmış soruşturma, ne olursa olsun, temyiz edilemiyen bir suçlama kararıyla noktalanmalıdır**. Burada bir-

birine oyun oynamak yok! Bölge komitesini de küçük düşürme, onların dediğini yapacaksın. Onlar da seni tutar.

Çağdaş yargılamada önemli bir nokta daha: Steno veya teyp olmadığına göre, duruşma tutanağı eli ağır bir kadın sekretere tutturulur. Duruşmada tutanak okunmaz ve görülemez yargıcın onayından sonra geçerlilik kazanır. Yalnız yargıcın onayladığı, yargılamada olmuş, duyulmuş sayılır. Kulağımızla duyduklarımız — hiç, duman, hayâl!

Gerçeğin siyah cilâlı yüzünün hayâli, yargıcın gözü önünden hiç eksik olmaz — danışma odasındaki telefondur; o bu kâhin seni zorda bırakmaz — dediğinin yapılması şartıyla.

Görülmüş, duyulmuş şey değil, davamız temyize havale edildi! Soruşturma yenilendi. Aradan 2 yıl geçmiş, çocuklar büyümüş, yalancı tanıklıktan vicdanlarını kurtarmak isterler — olmuyor, anneleri, babaları ve yeni soruşturma yargıcı, kendilerini zorluyorlar, ifadeni böyle vermezsen, anneni yakacağız, diyorlar. Mişa amca hüküm giymezse, annen hapse girecek, diyor, sorgu yargıcı.

Duruşma, Ryaza eyâletinin mahkemesinde oluyor, salondaki yerlerimizi aldık. Alışıldığı gibi, avukatın hiç bir hakkı yok, yargıç bütün itirazlarını geriye çevirebilir ve bundan sorumlu tutulamaz. Yine düşmanca duygulara sahip komşuların ve küçük çocukların ifadelerinden yararlanıyorlar. Yargıç onlara: «Durumu olduğu gibi anlat,» demiyor, «gerçeği söyle,» de demiyor. «Soruşturmada söylediklerini tekrarla,» diyor! Savunma tanıklarının akılları bulandırılıyor, üstelik de korkutuluyorlar: «Soruşturmada başka şey söylediniz, ne hakla dönüyorsunuz?»

Bayan yargıç Avdeyeva, halkın seçtiği yargıç yardımcılarını sıkıştırıyor, arslanın kuzulara davrandığı gibi davranıyor. (Sırası gelmişken, soralım: Ak sakallı yaşlı yargıçlar ne oldu? Onların yerini şimdi kurnaz ve becerikli karılar aldılar). Yargıç kadının saçları yele gibi, erkek gibi konuşuyor, ağzından çıkan sözlerin öneminden kendisi de etkilendiği zaman, sesinde bu defa madeni titreşim duyulur. Duruşmanın seyrinden hoşnut kalmadığı anlarda öfkeleniyor, yüzü gerilip kızarıyor, çabalıyor, tanıkların sözünü kesiyor, bizim öğretmen arkadaşları korkutuyor: «Sovyet adaletinden kuşkulanmak haddinize mi? Şu halde siz de çocukları yalan içinde büyütüyor olmalısınız ki, «çocuklara söyletildi» deyimini kullandınız! Ya kollektif mektupla başvurma fikri k i m i n? (Bir sosyalizm ülkesinde, kollektif hareketin düşüncesi dahi kabul edilmek istenmiyor! — Kim? Kim?

Kim? Diyorlar). Böylesine bir yargıç dururken, savcı Krivovoya (adlarını kim seçmiş acaba?) (1) iş düşmüyor.

Duruşmada bütün suçlamaların çürüklüğü anlaşıldı: Vova, pencereden hiç bir şey göremezdi, Olya eski ifadesinden döndü. kızlığının bozulmadığını söyledi, suçun işlenmesi mümkün olan devirde, Potapov'un karısı evde hasta yatıyordu, kocası gözü önünde komşu çingene kızını bozmaz ya? Kız zaten bir kaç gün önce onlardan bir şeyler çalmış, kendi evinde de gecelememiş, yaşının 14 olmasına rağmen, iş görmediği duvar dibi bırakmamış! Hepsi anlaşıldı ama, bir Sovyet sorgu yargıcı, Sovyet mahkemesi aldanır mı hiç? Karar: 10 yıl! Zaferini kutla, yargıçlar sınıfı! Eliniz titremesin, sorgu yargıçları! İşkenceye devam!...

Olanlar, İzvestyanın yazarı yanında, R.S.F.S.R. Yüksek Mahkemesinden destek sağlandığı halde oldu! Ya destek sağlayamamışlara ne oluyor?...

Akait savaşı aşağı yukarı bir yıl daha sürdü, sonra da Yüksek Mahkemeden karar çıktı: Potapov suçsuzdur, özgürlüğe kavuşturulacak! (Üç yıl yatmıştı). Çocuklara kötülüğü öğretenler ne oldu? Hiç, attık, tutmadı. Yargıç Avdeyeva'nın arslan göğsüne gölge düştü mü? Hayır, halkın şerefli temsilcisidir. Stalinci cellât Vasyura'ya bir şey oldu mu? Yerindedir, tırnağına dokunmadılar.

Esenlikler içinde yaşamaya bak, yargıçlar sınıfı! Biz — senin için yaratıldık, sen bizim için değil. Adalet, senin ayağının bastığı uzun tüylü halı olsun. Sen sağ olasın, o bize yeter.

Adaletin bu türden kesin dengeli durumu, milisin çok işine yaramaktadır: Kendisine romork veya «Suç torbası» olarak adlandırılan sistemi sakıncasızca kullanmaya imkân vermektedir. Bir suç işlenir de, yapan bulunmazsa, bölge milisi kötü not alır, olay milisin yeteneksizliğine, ahmaklığına veya benzer sebebe verilir, hele çoğalması halinde. Oysa, yıllık raporda bütün suçların aydınlanmış, suçluların yakalanmış gözükmesi gerek. Bu durumları karşılamak üzere, milis fırsat kollar, karakola bir ahmağın, bir zavallının, kafası körletilmişin düşmesini bekler. Bir yıl içinde aydınlığa kavuşmamış cinayetler aydınlanıveriyor, «suçlu» yakalanıyor. Yumruk ve işkenceyle itiraf ve imza alındıktan, suçlu yerine gönderildikten sonra, bölge kötü elemandan temizlenmiş oluyor.

Cezasını görmemiş suç kalmadığına göre, toplum hayatı da

---

(1) Krivoy — Rusça «eğri» demektir.

sağlığına kavuşmuş oluyor. Milis'in soruşturmacısı da primini alır.

Toplumun sağlığındaki artış, özellikle **asalaklara** savaş ilân edildiği yıl görüldü. Bu karar, azçok 58 - 10 maddesine benziyordu, onun gibi yapmacıktan sokulgan, maddesel görüşten uzak ve onun kadar — karşı konulamaz cinstendi. (Değil miki onu, şair İ. Brodskiy'ye karşı uyguladılar!)

Asalak sözünü ellerine alır almaz, anlamını da dönüştürüverdiler. Asıl asalaklar — yüksek maaş alan işgörmezler, yargıç veya idareci masalarına kuruldular, fakir fukaraya, iş gününün bitiminde başka kazanç kapısını arayanları suçlamaya başladılar, kararlarıyla onları yıldırdılar. Hınçla yapıyorlardı bunu, doyup usanmışların, aç olanlara karşı olan ezeli hınçla. İzvestiya'nın iki utanmaz gazetecisi (*), asalakların Moskova'dan çok uzaklara götürülmesi gerekirken, yakınında kalıyorlar diye şikâyet ettiler. Akrabalardan para ve paket alanların, onları yalnız sıkı koşullar altında değil, «şafaktan şafağa kadar çalıştırmak» gerektiğini de ekliyorlardı. Aynen, **şafaktan şafağa kadar**, diyorlar. Hangi komünizmin şafağına, hangi Anayasanın kapsamına sığar, patron hesabına çalışmanın böylesi ?

Takımadalarını besleyen önemlice **selleri** burada saydık. Onların ve devlet hazinesine el uzatanların, hiç durmayan seli sayesinde, adaların nüfusu azalmaz.

Sonra da, «halk milisi» denilen örgüt üyelerinin, sokakta dolaşmaları, kendi karargâhlarında çöreklenerek, yakaladıklarının dişlerini sökmeleri boşuna değildi. Devlet milisi tarafından seçilen bu yardımcılar, hücum gurubu veya korsanlar, anayasada anılmazlar, yasaya karşı da sorumlulukları yok.

Takımadalarının ikmali hiç durmaz. Toplumumuz çoktandır sınıflardan arıtılmış, gök kubbesinin yarısı çoktandır komünizmin kızıltısıyla aydınlatılmış, fakat yine de suçluluğun devamı haline alışkınız biz. Azalmıyor bile : Azalacak, kökü kuruyacak diye söz veren de kalmadı artık.

Bizim **Yasa** güçlü ve beceriklidir. Yeryüzünde «yasa» olarak bilinenlere benzemez.

Salak Romalılar «kânun geri tepmez» diye bir kural icat etmişler. Bizde teper. Modaya uyan yeni bir kararname çıkar

---

(*) İzvestiya 23.6.1964

da, önceden tutuklanmışlara uygulanmak istenirse — niçin olmasın? Döviz karaborsacıları ve rüşvetçilerin başına geldi: Taşradan, faraza Kiev'den Moskova'ya listeler yollanır, yasanın geri tepme gücünü kime karşı kullanalım, diye sorulur (süre uzaması veya dokuz gram [1] söz konusudur). Cevabı alınır ve karar uygulanırdı.

Bizim Yasanın bir de ilerisini görme yeteneği var. Duruşma safhasının ve kararın, duruşmadan önce bilinmesine imkân yok, sanırsınız. Oyle değil işte. Bakarsınız, «Sosyalist Yasaya Uygunluk» adlı dergi, hepsini olacağı gibi, önceden bastı (*). Nasıl sezmiş? Git sor...

Bizim Yasanın hiç hatırlamadığı bir günah var, yalancı şahitlik, onu suç bile saymaz. Yalancı şahitlerin alayı içimizde, saygın yaşlılığa doğru yol almakta, altına boyanmış son yıllarının tadını çıkarmaktadırlar. Bizim ülke dışında yalancı şahitleri öven başka bir ülke görülmedi, ne tarihte, ne Dünyada!

Bizim Yasa, katil yargıçları ve katil savcıları da cezalandırmaz. Saygınlık içinde çalışırlar, uzun yıllar çalışırlar, hürmet görerek yaşlanırlar.

Her yaratıcı düşünceye özgü hareketlilik, bizim Yasada da var. Kâh bir yana, kâh diğer yana yalpalar. Bir keresinde: Suçluluğu indirin! Tutuklamaları azaltın! Daha az yargılayın! Hüküm giymişleri kefaletle çıkarın, derler. Sonra da: Kötülüğü kazın! Kefaleti kaldırın! Düzeni ağırlaştırın! Süreleri uzatın! Alçakları idam edin! parolası.

Tutulduğu fırtınalara rağmen, Yasanın gemisi, azametle yoluna devam eder. Yüksek Yargıçlar ve Başsavcılar, tecrübeli pilotlardır, her esintiden etkilenmezler. Genel Kongrelerini toplarlar, önergelerini yollarlar ve gemilerin, çılgınca bir rota izlemeye

---

(*) «Sosyalist Yasaya Uygunluk» (SSCB Savcılık Organı) dergi, Ocak 962 s. I. Yayın izni 27.12.61. Sayfa 73-74'te Grigoryev'in (Gruzd) makalesi. Başlık: «Faşist Cellâtlar.» Tartu'daki Estonyalı savaş suçlularının davasıdır. Yazar, tanıkların ifadelerini, yargıçların masasında duran maddesel delilleri, sanığın ifadesini, dinleyicilerin reaksiyonlarını, savcının konuşmasını anlatıyor. Ölüm cezasının kararını da yazıyor. Her şey aynen, yazdığı gibi oldu, yalnız 16 Ocak 962 tarihinde. (Pravda, 17 Ocak). O tarihte dergi basılmış ve satışa arzedilmişti, (Mahkemeyi ertelemişler, fakat dergiye haber vermemişler. Gazeteci I yıl zorunlu çalışma cezasına çarptırılmıştı).

(1) 9 gram — enseye sıkılacak kurşunun tartısıdır.

başlaması halinde dahi, onun çoktandır beklenen, Biricik Doğru Öğretinin öz anlamında olan ve tarihimizin hazırladığı bir aşama olduğunu bildirirler.

Yasamızın gemisi sallantının her türlüsüne alışkın. Eğer yarın bir emirle, düşüncelerdeki ayrılıklar yüzünden, milyonları içeri tıkın, milletleri toptan (eskiler mi olsun ?) ve ayaklanan kentleri Sibirya'ya sürün, adamlar üzerine 4 numara asın derlerse, geminin sağlam gövdesi sarsılmaz, baş bodoslaması eğrilmez bile.

Derjavin demişti [1] :

Eğri yargı soygundan beter.

İşte, nasibimiz odur. Stalin zamanında öyle, bu kitabın kapsadığı yıllarda öyle. Yazılmış, basılmış nice İlke, Yasa, Kararımız var, kimisi birbiriyle uyum halinde, kimisi çelişir, ne çare ki, ülkemiz onlara göre yaşamaz, tutuklamalar, yargılamalar, onlara göre yapılmaz, onlar göz önünde bile tutulmaz. Olayların pek azında (% 15 ?). Soruşturma ve yargılamanın devletin çıkarı, günün ideolojisi, herhangi bir kodamanın rahat hayatı ve özel durumu ile ilintili olmaması hali ancak, yargı organlarına şu kolaylıktan yararlanmak imkânını sağlayacaktır : Hiç bir yere telefon edilmeyecek, kimseden d i r e k t i f istenmiyecektir. Bu durumlarda vicdanın sesine kulak verilebilir, gerçekler konuşabilir. Diğer bütün olaylarda, büyük çoğunluğunda, Kolhoz başkanının, köy Sovyetinin, kısım şefinin, fabrika müdürünün, apartman yöneticisinin, karakoldaki milisin, baş doktorun, baş ekonomistin, daire ve servis şeflerinin, özel kısmın, personel kısmın, bölge komiserliği sekreterlerinin, parti eyâlet komitesi sekreterinin ve daha yukarıdakilerin çıkarlarına dokunulmaktadır.

Rahat yazıhaneler arasında telefon konuşmaları başlar, acelesi olmayan insanlar birbirlerine, başka küçük bir insanın akibetiyle ilgili dostça öğütler verirler, davayı nasıl bir sonuca bağlamak gerektiğini söylerler. Küçük insan, büyüklerin hakkında düşündüklerini, plânlarını, diğerlerin verecekleri karara bağlı kendi âkibetini asla bilemez. Duruşma salonuna heyecanla girerken, yüzlerine maske takılmış uyuklayan yargıçlara haklı davasını anlatırken, kararın artık yazılmış olduğunu da bilemez. Haksızlığıyla insan yüreğini yakan, çıkarcı hesapların verdirdiği kararı temyiz etmenin de yolu yok.

Var olan, sağır duvar. Duvarın tuğlası yalanın harcıyla bağlıdır.

---

(1) Derjavin — Rusya'nın büyük şairlerinden biri, 1743 — 1816.

Bu bölüme «Yasa Bugün» başlığını yakıştırmışız. Doğrusu: «Kanun yoktur.»

Hep aynı sinsi gizlilik, haksızlığın dağılmamış sisi havamızı kirletmekte, bacalardan çıkan duman misali şehirlerimiz üzerine çökük.

Çelik çemberlerle sıkılmış koskoca ülke, yaşamının yarım asrını tamamladı, ikinci yarıya girdi ve — çemberler duruyor, kanun yoktur.

Yedinci Bölümün Sonu

Sonsöz

Bu kitabı tek başına yazmamalıydım. Bilenlara bölüm bölüm yazdırmak, sonra bir araya gelerek, birbirimize yardım ederek, onu bütünlemek gerekiyordu.

Fakat bunun zamanı gelmedi. Ayrı bölümleri dağıtmak istedim, kabul etmediler, onun yerine yazı veya ağızla öykülerini anlattılar. Varlam Şalenov'a beraber yazalım, dedim fakat o da yanaşmadı.

İşin üstesinden gelmek için, aslında bir büroya gerek vardı : Gazetelere ve radyoya ilânlar verecektik, «seslenin» diyecektik. Yazışmamız olacaktı. Brest kalesi olayında gördüğümüz gibi davranılacaktı.

Bunları yapmak şöyle dursun, düşüncelerimi de, mektupları da malzemeyi de parçalamak, dağıtmak ve saklamak zorunluğundaydım. Bu kitap üzerinde çalışırken, kendimi bile, başka işte çalışır göstermeliydim.

Kitaba başladıktan sonra, bir kaç kere bıraktım. Bir türlü anlayamıyorum, yalnız başına onu yazmama gerek var mıydı ? İşi becerebilecek miydim ? Fakat ne zaman ki, topladığım materyele, ülkenin dört bucağından gelen tutuklu mektupları eklendi, görevin bana ait olduğunu anladım.

Anlatmam gerek : Bu kitap, bütün olarak veya Bölümlerin tümü, t e k b i r d a f a olsun, aynı masada bir araya gelmedi! Takımadaları üzerindeki çalışmalarımın en hararetli zamanında, 1965 Eylül ayında, arşivim basıldı, kitabıma el konuldu. O zaman Takımadalarının yazılmış Bölümleri ve henüz yazılmamışlar için topladığım malzeme, sağa sola uçuruldu ve bir kere daha bir araya gelmedi. Bu riske giremezdim, hele orijinal adlar ve imzalar dururken. Neyin nerede kontrol edileceğini, neyin çıkarılacağını not ederdim, notlarımla, kitabın saklı parçalarının bulunduğu yerleri dolaşır dururdum. N'apalım, böylesine bir çırpınma ve işi sona erdirme imkânından yoksunluk, baskı altında tutulan literatürümüze özgü bir durumdur. Kitabıma lütfen o açıdan bakın.

Kitap üzerindeki çalışmamı bir «son» ile noktalamam, onu bitmiş saydığımdan değil, ömrümün kalmadığı düşüncesindendir.

Hoşgörünüzü rica etmekle kalmıyorum, şunu haykırmak istiyorum : Durum elverdiği zaman, sağ kalan dostlar, konunun ehlisi, toplansınlar, bu

kitabın noksanlarını tamamlasınlar, yanlışları düzeltsinler. (Gereksiz ayrıntılara girmeden, olayların benzerlerini anlatmadan). Kitap işte o zaman bitmiş sayılacaktır. Allah yardımcıları olsun.

Zaten bu kadarını başarmış olduğuma şaşıyorum, nice defa, imkân vermezler, diye düşündüm.

Kitabı çok anlamlı, birbiriyle bağımlı çifte yıldönümün kutlandığı yılda tamamladım: Takımadalarını meydana getiren devrimin üzerinden 50 yıl, dikenli telin buluşu üzerinden 100 yıl geçti (1867).

Yıldönümlerinden ikincisini saymamaları mümkün...

27.4.58 — 22.2.967.

Ryazan — Sığınak.

Sonsözden sonra diyeceklerim

O günlerde acele etmem gerekiyordu. Yazarlar Kongresine yazdığım mektup üzerine, ya benim sonum, ya yazarlığımın sonu gelecekti. Elimdeki müsveddeler de gidecekti. Onu bekliyordum, hesap başka çıktı : Tutuklanacak yerde, durumum sağlamlaştı, ayağım sanki granit'e bastı. O vakit kitabı tamamlama ve gözden geçirme işlerinin bana ait ve boynumun borcu olduğunu anladım.

Kitabı o ara okuyanlar, nihayet birkaç dostumdu, önemli hataları düzeltmeme yardım ettiler. Daha geniş bir okuyucu kitlesi üzerinde onu denetlemeye cesaretim yoktu, günlerden bir gün yapabilirsem, benim için geç kalınmış da olabilir.

Bu yıl içinde, karınca kararınca, kitabı tamamlamaya çalıştım. Yine de, kitap bitmedi diye, beni suçlamayın : Ona ekleneceklerin sonu gelmez, Dünyası yanından geçenlerin, yalnızca kafalarını çalıştıranların katacak bir şeyleri bulunur, elbette. Bulduklarının inci tanesi değerinde olması da mümkün. Fakat her şeyin bir ölçüsü var, biz de tavana yaklaşmışız zaten, birkaç çekirdeğin karıştırılmasıyla, kaya olduğu gibi dağılabilir.

Yanlış deyim kullandımsa, aynı şeyi iki kere yazdımsa, fikirleri birbirine iyi bağlamadımsa, lütfen bağışlayın : Rahat bırakıldığım tam bir yılım yoktu, hele son aylarda bastığım toprak da, yazı yazdığım masa da, yine kızgın kor haline geldi. Şu son gözden geçirme işinde bile, eserimi bir bütün olarak görmedim, masamda bulunduramadım.

Bu kitap ancak, onu yazmama, düzeltmeme ve saklamama yardım edenlerin sayesinde çıktı, ne var ki, dostlarımın adlarını açıklamak zamanı henüz gelmedi, bunu kendileri de bilirler. Onlara selâmlarımı iletirim.

Rojdestvona İstya
Mayıs 1968.

1 — Yazar Hürriyete kavuştukten sonra.

2 — Vinnitsa'da kurşuna dizilenleri yakınları teşhise çalışıyor.

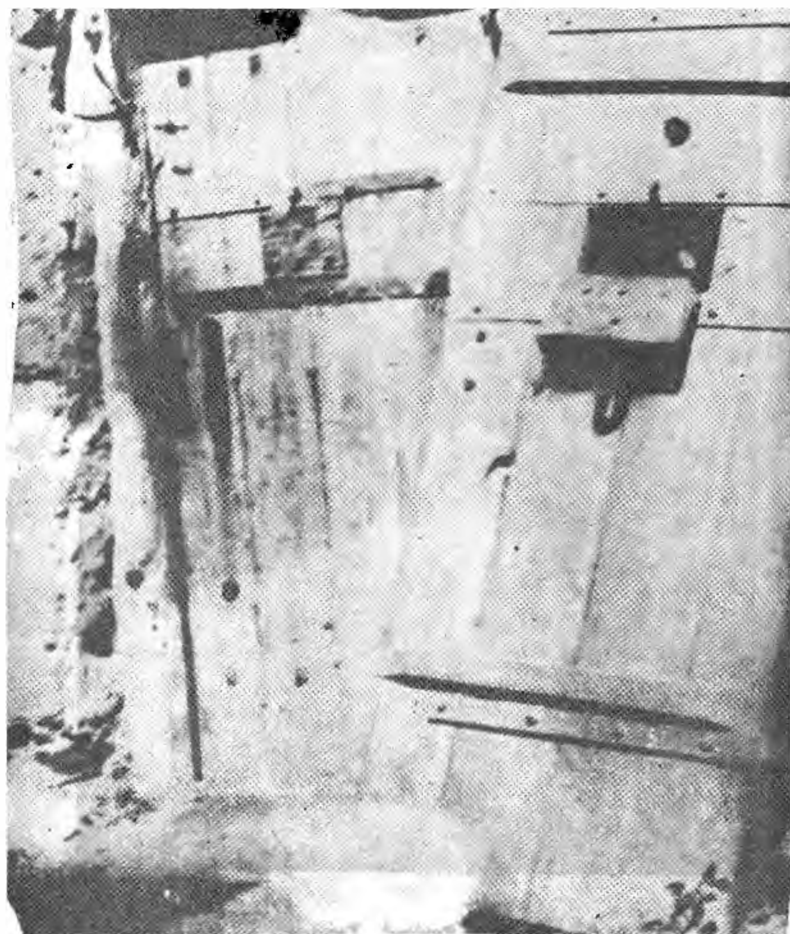
3 — Özel Kamptan salıverildikten sonra. (1953)

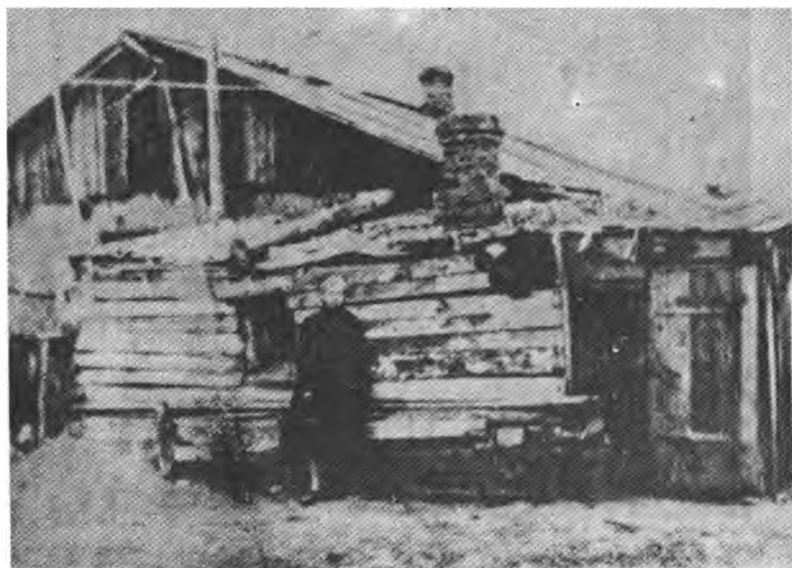
4 — Üst arama.

5 — Georgi Pavloviç Tenno.

6 — Ekibastuz BUR'un kapısı.

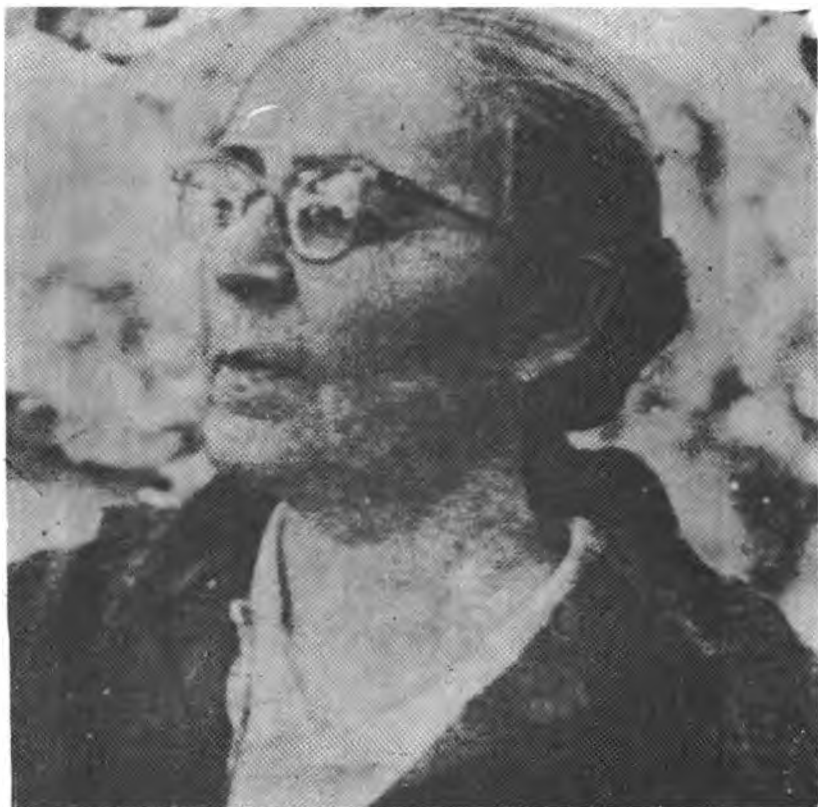
7 — Bayan Surotseva kulübesinin yanında.

8 — VGS Barakası — Geçici Yapımcılık Barakası.

— Bayan Kadatskaya ve kocasının gençlik resmi.

— Bayan Kadatskaya'nın bugünkü hali,

- «Tutuklu» Nedov'un yaptığı heykel.

YAKUTLAR
YAKUT
KRASNOYARKS
Baykal
Gölü
IRKUTSK
ALTAY
MOGOLİSTAN
kanallar
demiryolu
ölü hatlar
0
300
600
900 km

«Bunları anlatmak için,
ömrü vefa etmiyenlere
ithaf edilmiştir.»
Aleksander Soljenitsin

Savaş sırasında hür iken.

Toplama Kamplarında

Yeniden Hür

«İnsan tabiatı bir sürü sır ve çelişki ile doludur. Bu sırların biri şudur: Nasıl oluyor da alçaltıcı esaret yükünün yerin dibine batırdığı insanlar kendilerinde yeniden yücelme ve kurtulma gücünü bulabiliyorlar?»
GULAG Takım Adaları geçmişte oluşmuş bir takım olayları değil, aksine tamamen bugün oluşan ve devam etmekte olan gerçekleri yansıtmaktadır.»

Aleksander Soljenitsin

